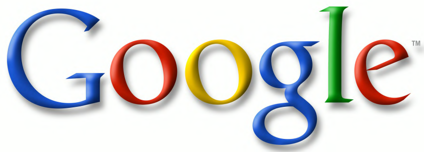
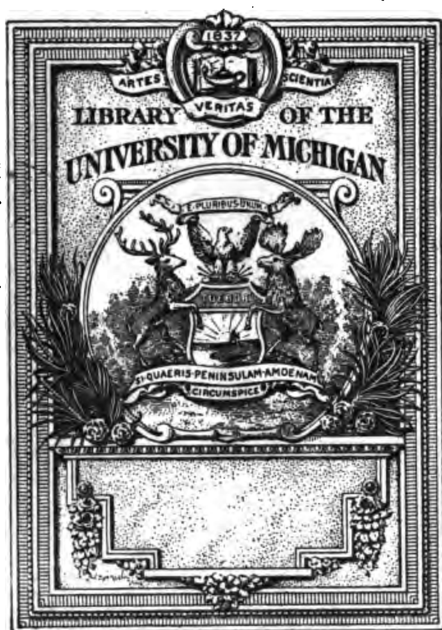

Google

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

TRETTONDE ÅRGÅNGEN

1893

STOCKHOLM, 1893.
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER.

Innehåll:

Afhandlingar.

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Öfversikter och Granskningar.

Bilagor.

Den nationella karakteren i 1809 års grundlagstiftning

AF

RUDOLF KJELLÉN.

Det första konstitutionsutskottets första författningsarbete betitlades förslag till *Regeringsform* och blef under denna rubrik af 1809 års ständer antaget såsom Sveriges främsta grundlag. Om vi nu ett ögonblick dröja vid själfva namnet, så skall det visa sig, att det är ett historiskt arf från äldre tider. Ordet har nämligen sina anor ifrån 1540 års »constitution, ordinantia, stadgar eller reformation» för *»regementet»* i Vestergötland (och dess förhållande till konungens »Höga regemente» i Stockholm) den s. k. Regementsformen för Vestergötland. Till innehållet är emellertid denna akt något helt annat; vi skulle kalla den för en förvaltningsstadga med insprängda bitar af allmän strafflags och processlags natur. Med regemente har Gustaf Vasa således förstått närmast det moderna begreppet förvaltning. Under brytningstiden vid 1500-talets slut dyker ordet upp igen i delvis förändrad gestalt och med alldeles ny betydelse. Kalmare stadgar 1587 kallas nämligen af rådet en »konstitution och *regementsordning»*, och 1594 års projekt till riksstyrelse under Sigismunds frånvaro gå under namnet *»regeringsordning»*. Här betecknar alltså regementet eller regeringen specielt styrelsen vid konungs förfall. Båda dessa uppfattningar — förvaltning och interimsstyrelse — hafva stämt möte i *1634 års Regeringsform*, där ordet första gången har sin nuvarande lydelse».[1] Redan Geijer

[1] Under täflan med beteckningen *»regeringsordinance»*. Axel Oxenstjernas egenhändiga koncept till RF. har till öfverskrift »Förordning på riksens stat och regering»; se Styffe, A. O:s skrifter, band I. I 1660 års additament kallas RF. ett par gånger (ingressen och afslutningen) »den gamble *regementsformen»*.

har anmärkt, att 1634 års RF. icke egentligen bestämmer något om konungens makt och ständernas rättigheter, utan snarare förutsätter bägge, men själf är »en ordning för de allmänna ärendenas förvaltning». Undersöka vi hans innehåll, så finna vi ock talrika och noggranna bestämmelser om statens så väl centrala som lokala förvaltning; men därtill komma sedan, i hans sista 14 §§, utförliga stadgar om rikets styrelse under konungens förfall, alldenstund hans ändamål ju var att garantera det »regementet vid konungens lif och död, närvaru och frånvaru, helbregda och siukdom, så ock omyndige år, i det närmeste . . . altid svarar sig sielf och hafver sin gång». Man har sålunda under titeln RF. sammanfattat trenne hufvuddelar, hvilka vi skulle ge till rubriker centralförvaltningen, lokalförvaltningen och riksföreståndarskapet. Samma innehåll bär Karl XI:s testamente af 1682 och 1693, som af konungen själf kallas »en *regeringsform* och rättesnöre hvarefter regementet skulle föras och förestås» i omyndighetsåldern: således närmast innehållande stadganden för riksföreståndarskapet, men dessutom åtskilligt om regeringens utöfvande genom rikets kollegier. Först 1719 års RF. närmar sig något mer det moderna begreppet grundlag. Här blir nämligen maktförhållandet mellan konung och ständer föremål för noggranna bestämmelser, medan stadgarne om riksföreståndarskapet sjunka ned till en bisak. Ännu kvarstå dock de långa och omständliga föreskrifterna om rikets kollegier, d. v. s. den centrala statsförvaltningen sådan den i 1634 års lag grundats, och ännu återfinnas positiva stadganden om den lokala förvaltningen, landtregeringen. Sammalunda förhåller det sig med Regeringsformerna af 1720 och 1772, blott med den förändring att föreskrifterna af sistnämnda art blifva allt färre. I 1700-talets terminologi visar sig således begreppet Regeringsform omfatta *både författning och förvaltning*. Det är först 1809 års RF. som begränsat sig till rikets *författning allena*, i det att nu äfven de många §§ om kollegierna krympt ihop i en enda, och den af ett allmännare innehåll, § 47.[1] Det gamla begreppet Regements- eller Regeringsform har således under tidernas lopp

[1] Det saknades icke stämmor på Riddarhuset, som ville hafva kvar i RF. den gamla uppräkningen af kollegierna; så Rothlieb d. 3, C. G. Mörner och Pehr Tham d. 5 juni, se R. och Ad. prot. 1809, I, ss. 510, 556, 561. Men Konstitutionsutskottet svarade riktigt, att därmed blott skulle försvåras nödiga ändringar i administrationen; Mem. n:o 25, s. 393 (cit. efter 1874 års särskilda edition).

fått afkläda sig den ena egenskapen efter den andra och erhållit nya i stället, tills det nu står alldeles förvandladt, en rent statsrättslig akt i stället för en rent förvaltningsrättslig; men begreppsförändringen har skett så småningom, utan hastiga språng, därför behöll man 1809 det gamla namnet äfven då saken var blifven en ny. Redan i sin etikett röjer vår främsta grundlag ett nationellt konservativt drag.

Det var alltså med svensk vimpel i topp som det nya statsskeppet gled ut i världen ur konstitutionsutskottets händer. Men var också *timret* svenskt? I hvilken mån är 1809 års lagstiftningsarbete påverkadt utifrån, af främmande lagar eller teorier? Här möter oss ett spörsmål af säreget intresse, för så vidt det berör själfva kärnpunkten i vår författnings *andliga genesis*. Frågan är därför väl värd en undersökning, så mycket mer som den hittills icke blifvit i hela sin omfattning upptagen till besvarande inom vetenskapen.[1]

Om vi nu först ställa till vår uppgift att se efter, huruvida 1809 års lagstiftare haft någon direkt förebild i utlandets positiva rätt, så måste vi till en början göra oss reda för hvad de kunde hafva att välja på. Man får minnas, att på deras tid blott litet var undangjordt af det storartade författningsarbete, hvars resultat vi se för våra ögon. Den konstitutionella monarkien befann sig ännu i sin första barndom. Öfver Preussen, Österrike och de tyska småstaterna, öfver Danmark, Pyreneer- och Balkan-halföarne, för att ej tala om Ryssland, härskade ännu den absoluta furstemakten. Skrifna grundlagar finnas öfver hufvud blott i Amerikas Förenta stater, Polen, Frankrike samt för de under franskt inflytande skapade statskicken. Bland dessa åter kunna vi genast lämna ur sigte de republikanska författningarne i Amerika, Frankrike, Holland, Schweiz, Italien för att söka bland monarkiska konstitutioner med folkrepresentation. Vi kunna gruppera dem under tvenne stora kategorier. Till den ena höra de äldsta s. k. konstitutionella kartorna, *Polens* af d. 3 maj och *Frankrikes* af d. 3 sept. 1791. Men det faller genast i ögonen, att vi här vistas på en afgjordt främmande mark. Vi finna läran om folkets suveränitet, som betager konungen både

---

[1] Den författare, som flitigast samlat källorna till RF:s historia — M. Sandegren i sin afh. *Till historien om statshvälfningen i Sverige 1809* (Göteborg 1890) — har endast undantagsvis och i förbigående berört denna innersida af problemet.

initiativ och veto, vi finna en nästan allmän valrätt och folkets makt koncentrerad på en enda kammare. Dessa författningar tillhöra nämligen det första skede af den konstitutionella statsidéns utveckling, då den yrvakna politiska friheten sökte skydd i en suverän riksdag emot den misstänkta tronen. Detta stadium hade Sverige passerat redan år 1719; och den som skref § 4 i 1809 års RF. om konungens rätt att allena styra riket, han har icke haft sina mönster här. Den andra gruppen bilda de »napoleonska konstitutionerna» i *Frankrike* ($^{18}/_{5}$ 1804), *Italien* ($^{16}/_{3}$, $^{27}/_{3}$, $^{5}/_{6}$ 1805), *Lucca* ($^{23}/_{6}$ 1805), *Holland* ($^{7}/_{8}$ 1806), *Varsjava* ($^{22}/_{7}$ 1807), *Westfalen* ($^{15}/_{11}$ 1807), *Bayern* ($^{1}/_{5}$ 1808), *Neapel* ($^{20}/_{6}$ 1808), *Spanien* ($^{6}/_{7}$ 1808) samt *Berg* ($^{12}/_{12}$ 1808 och $^{31}/_{3}$ 1809) — allesammans variationer på ett tema. Men här se vi den andra ytterligheten, bakslaget af den absolut monarkiska principen, som valde representativstaten till skyddande förklädnad blott. Mestadels oktrojerade af furstemakt, låta dessa författningar furstemakten omedelbart eller genom tjänande institutioner behärska representationen, de blanda suveränens prerogativ in i självfva sammansättningen af riksdagen och beröfva den senare dess stora värn, ministeransvarigheten. Således hafva våra svenska grundlagsstiftare ej heller här gått i skola; ty här hafva de ej kunnat hämta sin andra stora princip om en själfständig riksdagsmakt med fulla garantier emot tronen.

Däremot fanns det verkligen vid tiden för RF:s födelse tvenne länder i Europa, där dessa principer, fastän icke detaljeradt utförda i skrifven rätt, ägde sin giltighet. Det ena var *Ungern*, det andra *England*. I Ungern hade Leopold II:s lagartikel 12 af år 1791 ritat upp några grundlinier om en mellan konung och riksdag fördelad lagstiftande makt, en inom lagarnes gränser själfständig styrande makt och en oberoende domaremakt, hvilka på sitt sätt återfinnas i RF. Att från denna generella likhet sluta till någon inverkan från Ungern vore dock mycket förhastadt, då dessa principer kunna spåras långt bort i Sveriges egen historia till rötter, som äro väsentligen olika Ungerns, och då man föröfrigt icke har den ringaste yttre antydning om att detta statsskick ens var bekant för 1809 års män. Däremot nämnes Englands författning ofta under 1809 års förhandlingar. Där sökte Kurck, Stockenström och Vingård[1]

[1] R. och Ad. prot. I, ss. 109, 187; KU:s mem., ss. 527, 532.

sina mönster för representationssystemet; med dess exempel motiverade Faxe metoden att försvåra grundlagsförändringar (?),[1] *KU.* självt sin nya tryckfrihet[2] och dess ledamot Rosenstein ämbetsmännens rätt till säte i riksdagen.[3] Ett än viktigare vittnesbörd om något verkligt sammanhang mellan RF. och Englands statsskick synes vara gifvet af Hans Järta själf i det bekanta memorial, som Korsberger d. 1 sept. 1809 uppläste i Borgarståndet; Järta ville ådagalägga att riksdagen icke ägde en statsregleringsrätt i alla detaljer, utan blott »på stora händelser»; »det är med denna makt», fortsätter han, »som engelska folkets representanter bevara dess frihet... Det torde vara förlåtligt att icke våga hoppas eller vilja fordra för svenska folket en vidsträcktare frihet än det engelska njuter genom en statsförfattning, *på hvars bepröfvade grunder vår nya är till dess väsentliga delar uppförd»*. Dessa sista ord skulle ju kunna framkalla ett tvifvel på RF:s självständighet. Att detta emellertid icke kan hafva varit Järtas egen mening, framgår klart, om man sammanhåller orden med andra uttalanden af honom, hvilka frappant vittna om ett öppet öga för svenska och engelska statens olika karakterer. Jag fäster mig särskildt vid ett ställe i hans svar på Allmänna Journalens anmärkningar 1824. Svenskens frihet, säger han där, stammar från ett själfägande bondestånd, Engelsmannens har ett feodalt upphof. »Sveriges regering har ej heller såsom Englands ett välde utsträckt till alla världsdelarne, icke en mångfald af styrelseomsorger, som gör en mekanisk fördelning äfven af den högsta maktens arbete nödvändig. Gif oss, om man det kan, Englands *alla* förhållanden, innan man söker att inpassa skärfvor af dess statsförfattning i vår, som icke är någon mosaik af brokiga, liflösa bitar. Intill dess, herrar Anglomaner, nöjen Er med att stubbsvansa Edra hästar, låta tillskära Edra rockar efter engelsk fashion och skråla om landets nöd vid yppighetens fester. Vi, enfaldige svenske odalmän, missunna Er ej Edra britiska njutningar».[4] Skarpare kan man icke uttala sig, då man vill alldeles rentvå vår RF. från hvarje misstanke om engelska inflytelser. Med sina först citerade ord måste Järta således icke hafva afsett något annat än den allmänna likhet i

[1] Prest. prot. 1809. I, 232.
[2] Mem. d. 28 nov., s. 363 f.
[3] KU:s mem. d. 5 juli, s. 145. I mem. af 29 nov. jämför utskottet sin § 16 med Britens Habeas Corpus; s. 399.
[4] Järta, valda skrifter. utg. af H. Forssell, II, 417.

principer, som mycket väl kan finnas mellan tvenne statsskick utan att det måste blifva tal om någon imitation. Lika klara stodo motsatserna mellan svenska och engelska förhållanden för andra män, så snart fråga blef om annat än exempel för spridda detaljer eller argument för vissa principer. Skola vi efterbilda den engelska författningen, säger A. G. Silfverstolpe i en broschyr,[1] så »måste privilegieväsendet upphöra och jordbeskattningen bli likformig — och det kan ej ske». Emot dem som ville omplantera Englands representativa former i svensk jord anmärkte Uggla d. 17 maj på riddarhuset,[2] att »Sveriges sammanhang med fasta landet, dess skiljaktiga och mindre fördelaktiga läge för handel och manufakturer, verkningar af ett svårare klimat samt en ojämförligt mindre folkmängd ... torde vara tillräckliga orsaker att ej bestämma enahanda representationssätt i Sverige som i England». Också lärer det icke kunna uppvisas någon punkt, där RF. tydligen blifvit af engelska förhållanden påverkad; de likheter som finnas kunna mycket väl förklaras ur Sveriges egen historia. Det saknas således äfven här alla skäl att frånkänna RF. originalitetens pris. Englands författning har icke, och ej heller någon annan utländsk författning, i någon mån betagit honom hans säregna lynne, han står som en utpräglad originär individualitet vid andra författningars sida.

Men om således RF., betraktad som helhet, icke är bildad efter främmande modell på samma sätt som t. ex. Portugals karta 1822 efter Spaniens 1812 och denna efter Frankrikes 1791, så skulle han dock mycket väl hafva kunnat upptaga åtskilliga *detaljer* från andra håll. Efter sorgfällig granskning af de nyheter, som genom RF. eller i sammanhang med honom inkommo i vårt statsskick, och af de främmande lagbud som på hans tid funnos skrifna rundt om i världen, har jag emellertid icke kunnat upptäcka mer än följande jämförelsepunkter — några redan påpekade af Sandegren.

1:o) *1791 års franska konstitution* säger i III, 1: III, 7: »de i departementen utsedde representanterna företräda icke sitt särskilda departement, utan hela nationen; de kunna ej heller i sin verksamhet begränsas genom något mandat». I 1810 års RO. § 1 finnes första gången stadgadt, att riksens ständer äro svenska

[1] »Hvad synes allmänna opinionen önska till en, nu möjlig förbättring af svenska statsförfattningen?» Cit. af Sandegren, anf. st. s. 26.
[2] R. och Ad. prot., s. 143.

folkets representanter, som icke af några särskilda föreskrifter kunna bindas. Men om ej förut skrifvet, var dock detta en gammal svensk rättssats sedan 1614, bekräftad under frihetstiden (principalatsfrågan).

2:o) Därsammastädes III, 3: IV, 8: »lagstiftande kåren upphör att vara rådslående så länge konungen är närvarande». RF. § 55: »Ej må riksens ständer i konungens öfvervaro öfver något ämne besluta». Äfven här är emellertid tvifvelsutan lånet endast skenbart, ty denna svenska stadga har en mycket tydlig historisk föranledning i uppträdena på 1789 års riddarhus.

3:o) Samma förf. III, 3: I, 1, m. 9 innehåller bland representationens rättigheter den »att bestämma öfver nationaldomänernas förvaltning och anordna deras försäljning». Sandegren[1] ser här mönstret för § 77, som ger riksdagen rätt att föreskrifva grunderna för kronogodsens förvaltning och veto vid deras afyttring. Det är dock att märka, att skillnaden är betydlig: vår grundlag reserverar också konungens rätt vid afyttringen, och det är åtminstone tvifvelaktigt, om den ej velat låta honom deltaga äfven i domänförvaltningens reglerande.

4:o) Samma förf. III, 2: IV, 4: »Ingen kunglig befallning kan bringas i verkställighet, om den ej är af konungen undertecknad och af ministern eller departementschefen kontrasignerad». Härmed kan nu jämföras RF. § 38: »alla ifrån konungen utgående expeditioner och befallningar ... skola för att blifva gällande kontrasigneras af den föredragande». En kontrasignation af regeringsbeslut känner vår statsrätt ända från 1634 års RF. § 12 (termen från 1719 års Kansliordn., art. 9); men först nu blifver den förbunden med särskildt ansvar inför riksdagen, således en säkerhet för folket, medan den förut endast varit en verifikation inför konungen.[2] I allmänhet har 1809 års rådsinstitution ett visst kontinentalt lynne. Den som först proponerade detta statsråd, v. Schantz på riddarhuset d. 17 maj, föreslog dess organisation »i likhet med hvad i flere monarkiska stater i senare tider är antaget».[3] Dess moderna prägel röjer sig ock i den aristokratiska färgens försvinnande, i borttagandet af domaremyndigheten och af den permanenta ställningen, liksom

[1] Anf. st., s. 76, n. 1.
[2] Se särskildt 1772 års RF., § 21.
[3] R. och Ad. prot., s. 148. Redan 1/4 sekel förut hade Liljencrantz föreslagit en reform af rådsinstitutionen efter utländska mönster; se hans memorial af 24 nov. 1785, *Gustav. papperen* III, 2, ss. 32 ff.

i dess nuvarande ansvar inför riksdagen och dess allmänna uppgift att trygga »folkets äganderätt och säkerhet».[1] Men eljest är visserligen 1809 års statsrådsinstitution bra olik utlandets dåvarande — liksom nuvarande — ministerier; därute fanns ren departementalinrättning och därinom ministerstyrelse, men vårt statsråd var ännu i öfvervägande grad konsultativt och passivt, och i dess sammansättning är det icke svårt att igenkänna det sista gamla riksrådets ministeriella division. Äfven här peka således bestämda tecken tillbaka på vår historia snarare än på de utländska mönstren. — Hvad särskildt angår statsrådets ansvar, så har

5:o) *Polens författning 1791* i sin afd. 7 därom några stadgar, hvilka Svedelius och Sandegren[2] jämfört med RF. Likheten består däruti, att ansvaret har tvenne olika former — en juridisk och en parlamentarisk —, samt att i förra fallet ett särskildt utskott pröfvar ministerns handlingar och angifver hans lagöfverträdelser. Men detta utskott hade dock ej som KU. självt åtalsrätten; och gent emot det parlamentariska ansvaret stod Polens konung olikt Sveriges maktlös, ty om $^{2}/_{3}$ af den polska riksdagen begärde ministerns fall, så måste han falla. Fortfarande kunna vi med större skäl se utgångspunkten för RF:s stadganden i den nationella historien, här i Frihetstidens erfarenheter.

6:o) I *Frankrikes författning 1795* har Sandegren[3] funnit tvenne likheter: dess art. 354, 359 stadga frihet att utöfva gudstjänst inom laga gränser och förbud emot husundersökningar, liksom ett par nu tillagda klausuler i vår § 16; och

7:o) dess art. 353, som förbjuder censur, har någon innehållslikhet med definitionen på tryckfrihet i § 86.

8:o) Äfven i *Bataviska republikens grundlag 1798* har Sandegren[4] funnit en jämförelsepunkt. Dess art. 212 bestämmer nämligen, att öfverskottet i staten »eller ock en årlig, af representationen bestämd summa skall anslås till en särskild reservkassa och användas för bestridande af statens behof vid infalllande krig eller andra nationalolyckor». Härom påminner onekligen vår § 63, som bjuder riksdagen att för oförutsedda hän-

[1] Rosenstein i Prestest. d. 3 juni, Prot. I, 205.
[2] Svedelius, om statsrådets ansvarighet. s. 203; Sandegren, anf. st. s. 83.
[3] Sandegren, anf. st., ss. 69, n. 8, och 80, n. 1.
[4] Anf. st., s. 75, n. 5.

delser, särskildt krig, anslå särskilda penningesummor. Dock kan man här också tänka på den årliga anslagssumma till extra utgifter, hvarom våra RF:er 1720 (§ 31) och 1772 (§ 24) tala.

9:o) Slutligen kunde man måhända tycka, att § 108 med sin Tryckfrihetskommitté i någon mån blifvit inspirerad af den senatskommission, som i *Frankrikes författning 1804*, art. 64—67,[1] hade att vaka öfver tryckfriheten. Likheten är dock föga stor, ty den franska kommissionen hade att på de klagandes bön förorda undanrödjandet af hinder för tryckningen, men den svenska har att själf, om den så vill, taga på sig räddhågade författares ansvar.

Dessa 9 punkter bilda alltså hela skörden af min lilla undersökning.[2] För flertalet af dessa kunna uppvisas, åtminstone delvis, lika naturliga inhemska förutsättningar; och vid de återstående fyra — n:r 3, 6, 7 och 9 — är likheten så otydlig, att den mycket väl kan vara tillfällig. De enda punkter, där man verkligen skulle kunna tänka sig en inverkan utifrån af positiva lagbud på 1809 års statsskick, synes mig vara de om statsrådets konstitutionella ställning och om kreditiverna, och äfven här torde det ingalunda vara nödvändigt att antaga ett lån. Resultatet blifver, att vår författning för sina positiva stadganden står i ytterst ringa, om ens någon, skuld till utlandet. Hvilken olikhet emot t. ex. Norges grundlag 1814, där man kan lägga fram den främmande förebilden nästan vid hvarenda paragraf och där det hela således blifvit ett potpourri af bitar från alla världens håll! Men så gick också Norge till sitt författningsarbete nästan utan historia, medan Sverige måhända hade upplefvat rikare erfarenheter än något annat land.

Vi hafva hitintills betraktat RF. mera *utvändigt*, emot bakgrunden af utlandets skrifna *lagar*. Våra redan vunna resultat beträffa således egentligen bokstäfverna, icke så mycket de ledande tankarne bakom dem, kompositionen och andan. Det återstår oss nu, sedan vi funnit byggnaden vara af inhemskt virke, att se efter, huruvida icke byggmästarne möjligen kunnat låna sina konstruktiva idéer från någon abstrakt *teori* eller doktrin, importerad från utlandet.

---

[1] Jfr. *Spaniens förf. 1808*, art. 45—48.

[2] Af dem hafva trenne tillkommit i RF. på A. G. Silfverstolpes initiativ, nämligen n:s 2, 8 och 9: se Sandegren, s. 56, 75 (n. 4).

Nu fanns verkligen på RF:s tid ett dylikt schema, som rundt om i världen blifvit erkändt som det rätta och allmängiltiga receptet på en idealförfattning. Jag menar Montesquieus lära om *statsmakternas söndring*, séparation des pouvoirs, enligt hvilken staten var en trehöfdad kropp af lagstiftning, exekution och dom, hvardera ett politiskt helt för sig i händerna på en statsmakt, som vid statens organisation borde för frihetens skull noggrant skyddas på sitt fredade område mot de bägge andra »makternas» intrång. I 22 upplagor på ett par år och i öfversättningar på åtskilliga europeiska språk hade detta nya evangelium efter 1748 gått ut öfver samtiden. England, som plötsligen fann sig vara det politiska idealets land, hade mottagit det med jubel — ehuru de praktiska engelsmännen noga aktade sig att tillämpa teorierna i lifvet — och Blackstone hade i ett världsberömdt arbete (1765) företagit sig den storartade konstruktionen att inpressa fosterlandets rätt i de nya formerna; för det öfriga Europa blef systemet mest bekant genom de Lolmes popularisering (1771); en svärm af författare mästrade sedan på byggnaden och fyllde hålen, tills Schlözer (1793) och Bentham hade skaffat sju statsmakter till världen. Vi kunna icke följa den nya visdomens segertåg genom lagstiftningen; nog af, den blef klaven i den stora revolutionens alla statsexperiment, liksom den ända intill våra dagar skulle sätta sin prägel på de allra flesta författningar. Vill man se en typisk bild af detta statsideal, sådant det redan före RF:s tid tog sig ut i lagstiftningen, så får man gå till Nordamerikas presidentförfattning; men inom Europas monarkier fick det sin bestämmande form genom den franska kartan af 1791, där föröfrigt Montesquieus maktdelning förmält sig och trifves godt tillsammans med sin djupa motsats, Rousseaus folksuveränitet. Redan bland människans medfödda rättigheter finna vi en (n:o 16), som kräfver makternas söndring i staten såsom absolut nödvändig. Lagstiftningen är i representationens händer; dess område är fredadt därigenom att riksdagen ej kan af konungen upplösas, ej heller i längden trotsas af hans veto, att inga ämbetsmän eller domare få sitta där, och att domarne uttryckligen förbjudas all inblandning i lagstiftningen. Ett likadant förbud skyddar konungens exekutiva makt emot domarne, hvartill kommer att hvarken riksdagsmän eller domare kunna blifva ministrar. Slutligen garanteras domaremaktens oberoende på sitt område genom principen om domarnes oafsätt-

lighet och genom uttryckliga förbud för konung och riksdag att säga någon dom. Det är ett ordentligt laga skifte mellan trenne posessionater; de enda afstegen från principen synas ligga däri, att ministrarne kunna å ämbetes vägnar träda inför riksdagen och af honom åtalas, att riksdagen utnämner vissa ämbetsmän och domare, att verkställande makten har en viss uppsigt öfver domarne.

Har Sveriges författning undgått det världshistoriska inflytandet af dessa ideér? Det är den stora fråga, som nu kräfver sitt svar.

Redan på 1760-talet voro de nya lärorna bekanta i Sverige, där de spriddes hufvudsakligen genom mångskrifvaren Nordencrantz. Hofpartiet sökte t. o. m. genom att tillämpa dem på Frihetstidens statsskick rädda åt konung och råd en af riksdagen oberoende ställning,[1] men dessa röster dogo i det högljudda talet om allena maktägande ständer. I Gustaf III:s RF. finnes icke ett spår af den franska visdomen; han ville ju försätta statslifvet i Sverige tillbaka till tider, då denna visdom ej ännu var uppfunnen. Men i det tillstånd af ofrihet, hvari detta hans försök utmynnade, fingo tidens idéer en gynnsam jordmån. Då tryckfriheten lössläpptes i april 1809, visade det sig snart, att Montesquieu hade anhängare i Sverige. De Lolme öfversattes,[2] och åtskilliga ströskrifter sågo dagen, där den stora läran mer eller mindre tydligt predikades. Främst faller uppmärksamheten på den (ofvan citerade) broschyr af A. G. Silfverstolpe, som han själf tillade betydelse i fråga om RF:s anda. Han vill där bygga på 1720 och 1772 års RF:er med tillägg af sådana medel »som nyare tiders erfarenhet och nyare tiders tankeförmåga upptäckt»; och att han härmed afsåg Montesquieus teori, det framgår af hvad han sedermera anger som den allmänna meningen i frågan: »jag hör, att man lägger till grund för sina önskningar *en styrande makt*, bunden af lagar att ej urarta till despotisk, men väl omgjordad mot den lagstiftandes intrång och försedd med full

[1] *Ehrensvärds memorial* d. 3. okt. 1769, se Stavenow, Om riksrådsvalen under Frihetstiden, ss. 141 ff.

[2] Under titeln »Englands konstitution eller engelska regeringsförfattningen, jämförd med den republikanska styrelsen och de andra europeiska monarkier»; enl. uppgift i *Nordisk Familjebok* (art. Delolme), hvaraf visserligen ej framgår, om boken utkom före eller efter RF. på året. Huruvida Montesquieu själf vid denna tid var känd genom öfversättningar, ser jag mig ej i stånd att bestämdt uppgifva, men det synes icke varit fallet: Aurivillii katalog öfver universitetsbiblioteket i Upsala, tryckt 1814 ehuru dess uppgifter sluta före 1800-talets ingång, känner icke någon svensk upplaga, ej heller de litteraturhistoriska verken af L. Hammarskjöld och Lindström. Thorild hade d. 22 mars 1788 försvarat en — obetydlig — »kritik öfver Montesquieu», men där vidröres ej frågan om de trenne makterna.

verksamhet till statsmaskinens oafbrutna drifvande; *en lagstiftande makt*, väl skild från alla verkställande åtgärder, bunden i vissa fall af själfva den styrande makten genom dess sanktion, eller veto, men försäkrad mot den styrandes möjliga försök att antingen ej låta den komma till städes eller hindra dess röst att höja sig; full fasthet och helgd för *domaremakten* . . .»[1]

Och Silfverstolpes vittnesbörd står ingalunda ensamt. Att i allmänhet de män, som lade handen vid 1809 års RF., icke gått oberörda af tidens härskande lära, det visar sig med öfverraskande klarhet då man tager kännedom om tidens handlingar, riksdagsprotokollen och KU:s memorial. Öfverallt möter den konventionella Montesquieu'ska terminologien; riksdagen betecknas som den *lagstiftande* makten,[2] stundom synonym med den *själfbeskattande*[3] eller *representativa*;[4] konungen är den *verkställande* makten,[5] stundom dock den *styrande*[6] eller *regeringen*,[7] så att man får en motsättning emellan *lagstiftare och styrelse*.[8] Hertig Karl själf talar om den lagstiftande och den verkställande makten i samma mening som riksdag och konung.[9] Fullfärdigt läsa vi systemet i Bjurbäcks anförande på prästernas sal d. 3 juni: »Grundlagen bör, så långt det sig göra låter, i kraft af begrepp

[1] Cit. efter Sandegren, s. 27. Jfr. KU:s mem. d. 10 jan. 1810, där Silfverstolpe specificerar uttrycket »offentliga makten» i RF. § 86 så, att därmed afses »*hvarken den verkställande eller lagstiftande eller den dömande makten särskildt*, utan kollektivt hela den allmänna myndighet, hvaraf dessa trenne blott äro delar», s. 439. S. ville föröfrigt göra prästerna till en lika oberoende makt som domarne; KU:s mem. d. 21 mars 1810, s. 623.

[2] Någon gång synes dock därmed blott afses innevarande riksdag, som ju verkligen var lagstiftande. Så i Adlersparres tal på riddarhuset, prot. ss. 41, 63, 65 m. fl.; jfr hans proklamation från Karlstad d. 7 mars: »Vi hafva räckt hvarandra handen uppå, att *rikets fäder och lagstiftare* skola äga frihet . . . att sammanträda och öfverlägga . . .»

[3] Vingård på riddarhuset d. 19 maj, prot. s. 191; Bjurbäck hos prästerna d. 3 juni, prot. s. 218.

[4] Kurck på riddarhuset d. 15 maj, prot. s. 109.

[5] Eller den *exekutiva*, J. de la Gardie enl. KU:s mem. d. 30 dec., s. 688, Adlerbeth på riddarhuset d. 3 juni, prot. s. 480, Harlingson hos prästerna d. 14 juli, prot. s. 436.

[6] Uttryckliga synonymer hos Kurck, R. och Ad. prot. s. 108, och A. G. Silfverstolpe, KU:s mem. s. 439.

[7] T. ex. Mörner i KU. d. 6 febr. 1810, mem. s. 565.

[8] Vingård på riddarh. d. 19 maj, prot. s. 189; A. G. Silfverstolpe i KU. d. 26 maj, mem. s. 74.

[9] Se R. och Ad. prot. för d. 17 maj, s. 133 (om hans bemödande »att gifva lagstiftande och verkställande makternas riktiga förhållande till hvarandra» en stämpel af förtroende) och 134 (om angelägenheten, att »verkställande makten sättes i tillstånd att på ett värdigt . . . sätt vårda sig om rikets betänkliga statsförhållanden»). Det bör dock märkas, att riksföreståndaren verkligen vid denna tid erkänt sig vara en blott verkställande myndighet, som af ständernas fria vilja väntade sig den kungliga värdigheten; jfr ofvan n. 2.

om grundlag, noga och afgörande med tydliga i ögat fallande färger *uppdraga råmärken eller demarkationslinier emellan den 1:o verkställande och skyddande; 2:o lagstiftande och beskattande; samt 3:o den lagskipande eller öfver äganderätt och brott dömande makten . . .*»[1]

Lika tydligt finna vi doktrinen uttalad af KU:s ledande män med direkt tillämpning på den föreliggande RF. Så anmäler Adlerbeth utskottets arbete i sitt stora tal på riddarhuset d. 3 juni med följande ord: »Efter statslärans grunder och historiens vittnesbörd synes det vara tämligen afgjordt att säkerheten bäst bevaras, då *lagstiftande makten* tillhör nationen och dess regent gemensamt, *lagskipande makten* vissa kårer som hvarken af nationen och dess representanter eller af regeringen böra lida imposition, den *exekutiva makten* odelt innehafves af regenten och den *beskattande* odelt af folket. Men dessa makter böra tillika med den försigtighet i den gemensamma utöfningen sammanlänkas, *att ingendera kan göra intrång på den andra, störa jämnvikten och draga för mycken kraft åt den ena eller den andra sidan*».[2] Så talar den man, som näst Järta torde vara den mest vittnesgille i frågan om RF:s anda. Men Järta själf, var han också anstucken af Frankrikes politiska idéer? Lyckligtvis hafva vi säkra hjälpmedel att besvara den frågan. Då Järta 15 år efter RF:s födelse tog till orda för att försvara sin Odalman emot anmärkaren i Wallmarks journal, så nämner han där Montesquieu med mycken aktning, han uppfattar honom, som skulle han hafva sett i staten en »individuelt lefvande och sig utvecklande organism», och han omtalar därvid, att han själf »redan för många år sedan studerat det odödliga verket De l'esprit des lois».[3] Att dessa studier fallit före RF:s tid, kan också tydligen märkas på den föredragningslista, Järta uppgjort för KU:s arbete.[4] Hon är nämligen uppställd under de tre rubrikerna, *Styrande makten*, hvarunder behandlas de kungliga prerogativen, *Lagstiftande makten*, dit riksdagens sammansättning och förhållande till konungamakten föres, samt *Dömande makten*, där äfven förekomma konungens dom och benådning samt den juridiska

[1] Präst. st. prot., s. 218.
[2] R. och Ad. prot., s. 480.
[3] Järta, anf. st. II, 376 f. På ett annat ställe i samma skrift (s. 350) säger han sig hafva tagit kännedom om åtskilliga moderna statsläror redan »då jag för tretiofem år sedan i Upsala studerade till kansliexamen», således före 1790.
[4] Hon är tryckt i Naumanns tidskrift för 1872, n. till s. 352.

ministeransvarigheten. Och gå vi nu till sist till det äfven af Järta skrifna officiella aktstycke, som i eminent mening innehåller RF:s principer, så läsa vi i KU:s första memorial följande bekanta ord: »utskottet har sökt att bilda en *styrande makt*, verksam inom bestämda former, med enhet i beslut och full kraft i medlen att dem utföra; en *lagstiftande makt*, visligt trög till verkning, men fast och stark till motstånd; en *domaremakt*, självständig under lagarne, men ej själfhärskande öfver dem. Det har vidare sökt att rikta dessa makter till inbördes bevakning, till inbördes återhåll, *utan att dem sammanblanda*, utan att lämna den återhållande något af den återhållnas verkningsförmåga. På dessa hufvudgrunder af statskrafternas särskilda bestämmelser och *ömsesidiga motvikt* skall den statsförfattning hvila, som utskottet föreslagit».

Det har sålunda ej stannat vid terminologien allena, det är Montesquieus hela lära med dess centraltanke, söndringen och motvikten, som här går igen. Omsorgen att hålla de tre makterna isär från hvarandra är ofta märkbar under förhandlingarna om det nya statsskicket. I prästeståndet opponerade sig Harlingson mot den föreslagna § 42 RO., som lät riksdagens revisorer och utskott direkt kommendera statskontoret, emedan »*den nödige skilnaden emellan lagstiftande och exekutiva makten* torde upphäfvas om ständerna eller deras utskott företoge sig att immediate befalla Rikets kollegier;» och på denna grund, »*för att undvika all förblandning emellan lagstiftande och verkställande makterna*» omredigerade KU. paragrafen.[1] På samma sätt förklarar KU. sig hafva i fråga om den ekonomiska lagstiftningen »*noga sökt att förekomma den lagstiftande maktens intrång i den styrandes verkställighetsåtgärder*».[2] Vingård varnar på riddarhuset för »*lagstiftarens och lagskiparens förening i en person;*»[3] samma tanke ledde Adlerbeths hand, då han i brädden på Håkanssonska lagförslaget vid § 16, som först omtalade Högsta domstolens lagförklaringsrätt, anmärkte: »*då blir H. D. lagstiftare*».[4] Slutligen räknar KU:s ledamot Gahn »*domaremaktens oberoende af styrande makten*» bland RF:s grundprinciper;[5] och

---

[1] Präst. prot. d. 14 juli, s. 436, och KU:s mem. d. 6 okt. s. 269.
[2] Mem. af 2 juni, s. 15.
[3] Prot. d. 19 maj, s. 185.
[4] Naumanns tidskrift 1872, s. 261, n. 7.
[5] KU:s mem. d. 23 aug., s. 197; jfr Lindgren och Gahn i Borg. St. d. 5 juni, prot. ss. 283. 285.

då J. de la Gardie hade velat sammanslå statsråd och justitieråd, svarade KU. den 30 dec., att det ej fann åtgärden »förenlig med det antagna regeringssättet, *som fordrade en noggrannt afmätt gräns emellan statens offentligt handlande myndigheter och i följd deraf äfven verkställande och domaremakternas åtskiljande*».[1]

Men huru går det nu med det svenska statsskickets själfständighet, vi stå ju uppe öfver öronen i fransysk visdom? Dock, vi hafva hört vittnen så länge, att vi glömt att åtspörja sakägaren själf, RF. sådan han faktiskt med sina positiva bud föreligger.

Det frapperar genast, att RF. i sin uppställning icke röjer den ringaste inverkan från doktrinen. De typiska författningarna efter Montesquieus recept, såsom Frankrikes 1791, Spaniens och Siciliens 1812, Norges 1814, Belgiens 1831, Rumäniens 1866, de äro komponerade under de tre bekanta rubrikerna, ofta med medborgerliga rättigheter till förord och allmänna bestämmelser till afslutning. Sveriges RF. bildar ett enda sammanhängande helt, och undersöker man redaktionen, så finner man blott tvänne hufvudafdelningar, så att de första 48 §§ afhandla konungens makt och formerna för dess utöfning, de återstående riksdagen och dess rättigheter; om den s. k. domaremakten talas här och där inom bägge afdelningarna. Af den franska terminologien har jag icke kunnat upptäcka mer än ett enda litet spår, nämligen uttrycket »*regerings- och domaremakterna*» i § 90.[2] Således saknas så godt som fullständigt alla yttre tecken till doktrinens inflytande; och en liten undersökning af RF:s innehåll skall aflägsna alla misstankar äfven om någon inverkan i det inre.

Doktrinen vill, att den lagstiftande makten skall hafva sitt eget område, fredadt från all inblandning af andra makter, behärskadt af riksdagen, konungen på sin höjd berättigad att hindra rubbningar i det bestående. RF:s § 87 säger: »ej må konungen utan riksens ständers samtycke *och icke ständerne utan konungens*, någon ny lag göra eller gammal afskaffa;» och dess 89 § tillägger att riksdagen i en viss klass af lagstiftningsmål icke ens har veto, utan blott petitionsrätt inför konungen. Härmed har

[1] KU:s mem., s. 687.

[2] Denna § är »hufvudsakligen» föreslagen af A. G. Silfverstolpe, som var litet teoretiskt anlagd; se hans egen uppgift i KU. d. 26 maj, mem. s. 78. Uttrycket »regerings- och domaremakterna» användes äfven af KU. självt i mem., d. 23 aug., s. 178.

således RF. på det bestämdaste tillerkänt den s. k. verkställande makten en del, och en öfvervägande del, i lagstiftningen. Icke nog härmed, äfven emot domaremakten stå lagstiftningens gränser utan skarp bevakning, ty § 87 föreskrifver vidare, att Högsta domstolens yttrande skall inhämtas både öfver den lag som från riksdagen kommer till konungen, och öfver den som han är sinnad att inför riksdagen lägga; och § 19 ger samma H. D. en rätt att förklara lag, hvarvid riksdagen i § 88 blott har ett veto. På statsmaktens viktigaste fält, lagstiftningens, har vår RF. således så totalt öfvergifvit Montesquieus recept, att tvärtom alla tre hans makter där samverka.

Doktrinen vill vidare, att domaremakten skall vara på samma sätt kringgärdad emot de andra, i domarnes händer, sedan de en gång fått sin utnämning. Vår § 36 stöder detta genom att förklara dem oafsättliga; men, väl att märka, detta är icke någon undantagsställning för dem, utan alla ämbetsmäns normala privilegium. § 104 räddar sedan H. D:s domar från riksdagens klander, men blott för att § 103 skall kunna så mycket hjälplösare blottställa honom för det inflytande som riksdagen genom sin opinionsnämnd kan på hans personalsammansättning utöfva; således ett stort undantag från § 36 och därmed ock från Montesquieus regler. Och ett ännu större afsteg från schemat bildar § 21, då den ger konungen själf två röster i H. D. och således lämnar direkt dom i verkställande maktens prerogativ. Vi se åter huru alla tre maktsubjekterna mötas på ett fält, som enligt teorien borde ograveradt tillhöra en enda af dem.

Gå vi sedan in i RF:s detaljer, så stöta vi nästan vid hvarje steg på dylika undantag från doktrinen. Ämbetsmän och domare sitta utan hinder i riksdagen,[1] riksdagsmän i statsrådet; statsrådets främste man är tillika ordförande i H. D. (§ 5); tvänne statsråd deltaga i H. D:s dom öfver krigsmål (§ 20), liksom omvändt tvänne justitieråd i statsrådet vid lagstiftning (§ 26); konungen utser talmännen i tre stånd (§ 52), en rätt så mycket betydelsefullare som dessa talmän genom sin propositionsvägran kunna kvälja riksens ständers beslut (RO. § 55). Att ingen upplösningsrätt förekommer, kan icke anföras som ett motbevis, då den politiska betydelsen af detta institut knappast

[1] Den enda skillnad som i detta fall göres är, att regeringens medlemmar och justitieråden äro utestängda från utskotten, RO. § 41. Jfr Rosenstein i KU. d. 5 juli, mem. ss. 143 f.

ännu var känd, och då konungen för öfrigt kunde när som helst genom urtima riksdagskallelse föranleda nya val. Se vi således på de tre maktsubjekten, så blir resultatet, att domarekåren i sin högsta spets hade inverkan på lagstiftningen, att riksdagen genom sin opinionsnämd (och sin justitieombudsman) kunde blanda sig i den dömande (och verkställande) myndigheten, att konungen i sin person var både lagstiftare, verkställare och domare. Huru vi vända oss, stå vi därför på en grundväsentligt olika botten mot den stora teoriens, och biskop Bjurbäck ser fullkomligt klart, då han rycker i strid mot den föreslagna RF. med just denna teori som vapen.[1]

Spörja vi då hvarifrån RF. fått sina kätterska idéer, så ligger det klart före, att det är från vår historia. Emot den främmande filosofien reste sig med segrande kraft trenne nationella tankar: konungens lagstiftningsrätt, rådets samband med öfverdomstolen och konungens domsrätt. Det är så långt ifrån att konungens delaktighet i lagstiftning hos oss är ett undantag, att den tvärt om gent emot riksdagens är utgångspunkten, förutsättningen, mot hvilken dess legislativa rätt kommit som en inskränkning. På samma sätt får H. D:s egendomliga ställning sin förklaring ur det historiska sakförhållande, att Sveriges högsta dömande myndighet under föregående tider sammanfallit med själfva rådet; ett direkt minne från den tiden är personalgemenskapen i §§ 5, 20, 26; och rådgifningen vid lagens stiftande, lagförklaringsrätten, konungens deltagande, det är alltsammans 1719 och 1720 års stadganden som gå igen. Hvad särskildt beträffar konungens röster i H. D., så har konungen af ålder varit högste domare i Sverige, och man ville icke för en doktrin prisgifva detta rent nationella drag, hvars fäste är djupt i vårt folks medvetande.[2] Det är därför *konungens* domsrätt, som § 17 anförtror åt H. D. I § 47 tillhållas rikets hofrätter och alla andra domstolar att

[1] Präst. prot. ss. 218 f.

[2] »Jag tänker och yttrar det med frimodighet», säger Järta i sin antikritik (anf. st. s. 415, not). »att t. ex. den framställda principen att konungen må skiljas från all delaktighet i lagskipningen, *ekuru enlig med en viss abstrakt teori*, icke kan utan våda utföras i Sverige». Detta är för öfrigt den enda gång jag funnit Järta anspela på Montesquieus lära om maktsöndringen — om icke möjligen också i sitt ironiska tal på ett annat ställe (s. 396) om »republikanism under alla möjliga former af statskrafternas fördelning». Senare, då J., Platen, Adlerbeth m. fl. försvunnit ur KU., fick man, som bekant, äfven där höra mycket talas om de utländska systemerna; A. G. Mörner t. ex. var en mäktа lärd man, som kritiserar Montesquieu, Rousseau och Sieyès och vill hafva den sistnämndes tribunat och lagstiftande kår i vår författning, se Bil. till KU:s mem. n:o 36, d. 6 febr. 1810.

efter lag och laga stadgar döma; hvarför nämnes icke H. D. lika väl som hofrätterna? Gifvetvis kan meningen icke hafva varit att ge H. D. en mer diskretionär makt; saken blir därför klar först om man minnes, att H. D. redan fått sin liknande instruktion — i hvad § 16 säger om *konungen*. I själfva verket visar det sig vid en närmare blick på RF:s ej blott redaktion utan äfven detaljbestämmelser, att han ej kunnat göra sig lös från det urgamla svenska betraktelsesättet, enligt hvilket den dömande myndigheten är en del af den styrande, af konungamakten, och att således den moderna principen om lagskipningens oberoende är honom främmande. Det är sant att här och där åtskillnad göres mellan regerings- och domaremakterna i KU.[1] och mellan domare och ämbetsmän i grundlagen (§§ 36, 27, 47, 90, 96); men denna skillnad beträffar icke tvänne hvart för sig självständiga statsområden, utan tvänne delar inom samma hela, den styrande makten i konungens hand. Bägge njuta i regeln samma inamovibilitet (§ 36), under samma uppsikt uppifrån genom konungens justitiekansler (§ 27), samma kontroll från sidan genom riksdagens justitieombudsman (§§ 96, 99).[2] Därför skilde KU. mellan domaremakten och *egentliga* regeringsärenden,[3] därför kunde framstående ledamöter af detsamma räkna domarne in i »verkställande makten»[4] eller som en »styrelsegren»,[5] liksom KU. själft en gång säger justitieråden utgöra, »fastän mera indirekt, en gren af styrelsen».[6] Vi hafva ofvan (s. 14 f.) sett uttalanden i annan riktning; 1809 års män hafva således vacklat emellan den moderna principen om domaremaktens oberoende och den gammalsvenska om dess sorterande under styrelsen; men det var den senare som blef RF:s, om ock med några modifikationer.[7] Men därmed har RF. också bortkastat skrankorna mellan Montesquieus dö-

---

[1] KU:s mem. d. 23 aug., ss. 178, 179; A. G. Silfverstolpe i Bil. till samma mem., s. 183.

[2] Jfr Rothoff i Borg. St. d. 5 juni, prot., s. 288.

[3] Mem. d. 23 aug., s. 179.

[4] Wijkman i KU. d. 25 juli, mem. s. 153.

[5] Adlerbeth på Riddarh. d. 3 juni, prot., s. 491.

[6] Mem. d. 5 aug., s. 99; jfr dock Rosenstein i KU. d. 5 juli, mem. s. 143.

[7] Sandegren, anf. arb. s. 72, har fint anmärkt, hurusom genom en liten redaktionsförändring i § 47 domarekåren skiljes ifrån ämbetsmannakåren i allmänhet och får en självständigare ställning gent emot konungen. Håkansonska lagförslaget hade nämligen haft den ordalydelsen, att »rikets hofrätter . . . tillika med alla andra verk och inrättningar . . . skola lyda konungens bud . . .;» nu säges om hofrätterna och andra domstolar, att de skola »efter lag och laga stadgar döma», men om kollegier och andra verk, att de skola »lyda konungens bud» etc.

mande och verkställande makter och låtit en helt annan grundtanke skymta fram.[1]

I skarp motsats emot Montesquieus koordination af *trenne* »statsmakter» och trots skylten i KU:s motiver, känner sålunda vår grundlag, såsom redan hans komposition visar, blott *tvänne* faktorer i statsarbetet, riksdagen och den styrande makten — inom hvilken senare åter den egentliga regeringen och domaremyndigheten stå som tvänne relativt själfständiga underafdelningar. Denna *dualism* i 1809 års statsskick innebär visserligen i och för sig en stor olikhet emot de närmast föregående svenska tidernas öppna eller förklädda *envälden* liksom emot en fjärmare periods egendomliga politiska *treenighet*;[2] men den var numera just genom de föregående ensidigheterna blifven en historisk nödvändighet, den var således det direkta resultatet af vår egen historias arbete. Däremot kan det synas, som gömde sig i grundlagstiftarnes uppfattning af de bägge faktorernas inbördes förhållande en reflex af utlandets mekaniska statsläror. KU:s memorial med motiverna till RF. betraktar konung och riksdag som tvänne »konstitutionella makter», hvilkas inbördes kraft bör »noggrannt beräknas», hvilkas förhållanden böra »sorgfälligt vägas», så att de ömsesidigt hålla hvarandra i tygeln men icke blandas samman. Slagordet var att åstadkomma ett *jämnviktsystem* mellan konung och riksdag; vi finna denna teori uttalad från alla håll, af

[1] RF. har således så noga aktat sig för den främmande läran, att han försmått henne äfven där hon hvilat på en sund och riktig tanke. Jag vill i detta sammanhang påpeka, att äfven en annan stor framtidstanke redan på RF:s tid arbetat sig fram i dagens ljus i utlandet, utan att den af 1809 års män accepterades — nämligen själfstyrelsen i grader från kommunerna genom provinser upp till riket. För att nu icke tala om England, så hade Turgot i Frankrike framkastat denna tanke redan i 1775 års memoar, och Stein i Preussen hade delvis satt honom i verket samt fört honom i system i sitt s. k. politiska testamente af år 1808, strax före RF. Men Järta misstrodde »en republikansk princip för provinsernas styrelse» såsom svårligen »förenlig med den monarkiska för hela rikets» (Om allmänna undsättningsanstalter, anf. st. II, 241); »exempel endast ifrån England eller konstitutionella trosartiklar från Spanien öfvertyga mig icke om möjligheten och nyttan att ställa landsbygdernas invånare i Sverige under en utvidgad municipalstyrelse, hvilken synes förutsätta jämte mycket mera en annan natur än den nordiska» (ibm, s. 243). Här röjer RF:s främste kännare åter ett gammalmodigt betraktelsesätt, men på samma gång sin djupa misstro emot alla främmande förebilder.

[2] 1634 års RF. har (i sin ingress) skapat denna teori om »ett ordentligit regemente, där *konungen* sin *höghet*, *rådet* sin *myndighet* och *ständerne* deres skälige rätt och *frihet* tillbörligen blefve behållen». Ännu 1720 års riksdag anger som sitt »endaste ändamål» med RF., att »K. Maj:t vid dess höghet måtte blifva oförkränkt, riksens råd uti tillbörlig myndighet understödde och ständerne vid deras rätt och frihet bibehållne». Här mötas alltså de tre stora principerna monarki, aristokrati, demokrati — något helt annat än Montesquieus rent artificiella trefald med dess skarpa afspärrningssystem och dess bristande logiska och historiska delningsgrund.

KU:s ledamöter[1] såväl som i stånden, af anhängare som motståndare.[2] Menade man ett utskiftande af statsmakten i tvänne lika stora portioner — konungen en och riksdagen en — så skulle visserligen det nya statsskicket hafva lidit af den franska filosofiens fel, det skulle hafva satt statens enhet i fara, och rättfärdigat den fruktan för *dyarki*, som hördes en gång under ståndens öfverläggningar.[3] Nu hafva vi emellertid ett direkt uttalande af KU., som på det tydligaste visar, huru öppet grundlagstiftarnes öga var för just den faran. Det är i motiverna till Tryckfrihetsordningen d. 28 nov. »Sveriges lagstiftare», heter det, »hafva insett, att af till styrelsegrenarne delade *lika* krafter uppkommer overksamhet. Det vacklande, den kollision och den oreda, som af en sådan ställning förorsakas, äro af för mycken våda för staten att ej efter en kort tids förlopp verka öfvervikt till endera sidan, och gränsen, en gång öfverträdd, lämnar ett gränslöst fält öppet. Grundlagen har därför tillerkänt konungen den styrande makten och verksamhet att med enhet i beslut och kraftfullhet i medel densamma utöfva. Bestämda former för dess verkningskrets, folket förbehållna fri- och rättigheter, innefatta ej en absolut och emot densamma uppgående motvikt; således ej heller orsaken till någon strid mellan de konstitutionella makterna, af hvilken statsförfattningen förr eller senare skulle kunna upplösas».[4] Här ligger bestämdt uttalad den germanska uppfattningen af staten som en *organisk enhet*, en uppfattning som i Sverige aldrig haft en varmare och vältaligare målsman än just den man, som å det grundlagsskrifvande utskottets vägnar för riksdagen förklarade det nya statsskickets anda.[5] Men på samma gång har utskottet härmed lämnat en alldeles direkt kritik af upplysningstidehvarfvets mekaniska samhällsteorier.

Vi hafva nu trängt ned till själfva roten af den motsats, som blifvit alltmer uppenbar emellan vår RF. och de utländska

[1] Adlerbeth på riddarh. d. 3 juni, prot. s. 480; Silfverstolpe i KU. d. 26 maj, mem. s. 72 (»uträknad jämvikt»); jfr Stockenström ibm, s. 527.

[2] Schmitterlöv på riddarh. d. 5 juni, prot. s. 538; Vingård ibm d. 19 maj, prot. s. 189 (»de tvänne krafter som enligt sin natur äro ställda emot hvarandra och i hvarje välbildad stat just genom *en lika använd motverkan och däraf uppkommande jämvikt* upprätthålla statens bestånd»); Staël von Holstein ibm d. 3 juni, s. 484; jfr Weidman i Prästest. d. 3 juni, prot. s. 228.

[3] Biskop Weidman, RF:s insiktsfulle motståndare, i Prästest. d. 3 juni, prot. s. 243.

[4] Mem. s. 364.

[5] Jag behöfver blott hänvisa till Järtas företal till *Odalmannen*, s. 6 f., eller hans recension af Wallins skaldestycken (Valda skr., II, 18 f.) eller hela hans långa antikritik.

mönstren. Han hvilar på en helt annan, en nationell rättsuppfattning; ej under därför, att nationella traditioner på både centrala och perifera punkter hafva genombrutit det franska schemat.[1] Hvad som står kvar af tidens härskande doktrin är den verkställande maktens oberoende på sitt område, och denna grundsats finnes verkligen bevarad i RF. § 90; men för denna § ligger den historiska grunden så tydlig i Frihetstidens erfarenheter, att vi ingalunda böra till dess förklaring tillgripa en främmande lära, som för öfrigt visat sig så dåligt stå profvet.

1809 års män hafva således i verkligheten icke låtit sitt arbete påverkas af de teorier och talesätt, som de själfva förde på tungan; de försmådde lärdomens pris och de främmande systemernas lysande prakt för att i stället lyssna till lärdomarne från Sveriges historia allena. I själfva verket visar sig en frappant skillnad emellan vår RF. och alla utländska kartor just därför, att ingen har såsom han kunna göra sig fri från intrycken af Montesquieus lära. Preussens förf. af 1850 t. ex. blef under detta inflytande en janusbild, där den germanska rättstatens idéer bryta sig emot och kämpa med de franska samhällsteorierna så intensivt, att motsatserna en gång mötas i en och samma artikel (45). I Sverige stannade doktrinen helt och hållet utom grundlagen, den användes af hans mästare blott som en konventionelt accepterad form, i hvilken han kunde blifva fördelaktigt presenterad. Montesquieus teori, tillämpad på Sveriges RF., det är — som jag en gång har uttryckt mig[2] — blott en modern dräkt öfver urgamla, nationella tankar.

Det berömda KU., som gaf oss RF., var också fullt medvetet om att dess fraser om de olika makterna icke motsvarade verkligheten, om de skulle fattas på Montesquieus eget sätt. Detta visar sig redan däri, att de för konungens ställning valde ordet *styrande* i stället för verkställande. Men det framgår ändå bättre genom fortsättningen af deras memorial, i de klassiska ord, hvilka Järta själf sedermera med välbehag erinrade sig, då

[1] Så vidt jag kunnat finna, är det blott på en enda punkt som det nya statsskicket svikit sin strängt organiska enhetsprincip — nämligen där det låter ett kungligt lagförslag blifva lag genom riksdagens blotta antagande utan kunglig sanktion. Här har dualismen ett ögonblick sprängt statens enhet, ty här uppträder verkligen riksdagen som en lagstiftande makt vid konungens sida. Huruvida denna lucka i förf. må tillskrifvas ett inflytande af Montesquieuska tankar, det vill jag lämna därhän; måhända ligger den snarare i praxis än i RF:s bestämda bud.

[2] Studier rör. Ministeransvarigheten, s. 26.

fråga var om den svenska konstitutionens verkliga anda:[1] »det är icke blott af formers noggrant beräknade sammansättning, icke blott af konstit. maktens sorgfälligt vägda förhållanden, som en statsförfattnings värde, och i följd däraf, dess framtida bestånd bero. Om i dessa särskilda former icke verkar en allmän kraft, äro de och förblifva intet mera än tomma former, som ett yttre våld förr eller senare skall bryta .... Denna tanke ligger till grund för utskottets hela arbete. Utskottet föreslår ej stora och lysande förändringar i vår författnings åldriga grundformer. Det har trott, att sådana former icke böra lättsinnigt omskapas, allra minst i de första stunderna af en återvunnen frihet, under en då oundviklig söndring af tankesätt. Det har trott, hvad exemplet af Europas friaste stat äfven bevisar, att för en nations allmänna rätt och medborgares personliga frihet och säkerhet finnes intet stadigare värn än dessa former, omgifna af seklers helgd och befästade af en allmän nationalkraft, som i dem verkar».

[1] Se hans antikritik, anf. st. s. 415.

Tvenne hjältar från trettioåriga kriget

Ur Tysklands nyaste biografiska litteratur för 1600-talet

AF

PER SONDÉN.

Reichsfreiherr Dodo zu Innhausen und Knyphausen, königl. schwedischer Feldmarschall, von L. SATTLER. Med porträtt. 680 sid. Norden 1891.

Dietrich von Falkenberg, Oberst und Hofmarschall Gustav Adolfs, von K. WITTICH. 359 sid. Magdeburg 1892.

Nästan samtidigt hafva i Tyskland utkommit tvenne biografiska arbeten, som för Sveriges och trettioåriga krigets historia hafva ett särskildt intresse. Det är lefnadsteckningarna öfver de båda krigare, till hvilka måhända bland alla sina högre tyska officerare Gustaf Adolf satte det största förtroende: Dodo zu Knyphausen och Dietrich von Falkenberg. Mycket hade dessa båda män gemensamt. Vid begynnelsen af det svensk-tyska kriget spelade båda en viktig rol och *handlade* då äfven till en viss grad gemensamt. Man kan därföre knappast undgå att studera båda lefnadsteckningarna på en gång, och därvid blir då också jämförelsen gärna en kritik.

Skrifsättet hos de båda arbetenas författare är nämligen mycket olika. I korthet skulle man kunna uttrycka skillnaden så, att, medan Falkenbergs biograf ger oss resultatet af sina studier, ger oss Knyphausens ett mosaikarbete af sina afskrifter. Följden af dessa olika sätt att berätta är med afseende på det rent yttre, att den senare behandlar på 680 sidor ungefär samma tidrymd (endast med några få års skillnad), som hos den förre upptager 359, och att klarheten och åskådligheten måste sägas stå i omvändt förhållande till volymen.

Man skulle nästan vara frestad att säga, att för Knyphausens lefnadstecknare begreppen stort och litet i historien knappast existera. En obetydlighet t. ex. ett företag, som icke lämnat något spår af resultat, framställer han med samma utförlighet och detaljrikedom, som om det gällde att skildra ett fältslag. Man saknar också nästan helt och hållet försök att förstå och förklara de fakta, som förf. objektivt förtäljer. Och dock skulle man ju af en preussisk skriftställare väntat någon slags militärisk kritik af de militära operationerna, ett framhållande af ändamålsenligheten eller ändamålsvidrigheten af de träffade anordningarne o. s. v.

Dessa omständigheter förminska enligt mitt förmenande i högst väsentlig mån värdet af den rika materialsamling, som i D:r Sattlers arbete föreligger. De torde ock ganska mycket bidraga till att förminska den läsekrets, som ett så intressant och för krigshistorien lärorikt ämne eljest kunnat hafva att påräkna. Och då det särskildt bland svenska läsare torde finnas få, som hafva tid och tillfälle att studera sig in i den digra volymen, har jag trott mig tillgodose fleras intresse genom att med jämförande äfven af andra källor, meddela, hvad som för mig tett sig som det vidlyftiga skalets kärna.

Professor Wittichs bok är så väl genomarbetad och med afseende på den formella behandlingen så tilltalande skrifven, att den utan tvifvel med nytta och nöje kan läsas så väl af fackmannen som af den blott allmänt historiskt intresserade. Författarens studier äro ock så grundliga att på den forskningsväg, där han gått fram, icke någon nämnvärd efterskörd torde vara att göra.[1] Men en liten olägenhet vidlåder dock hans verk. Detta består nämligen egentligen af *två* afhandlingar, båda behandlande samma tid och båda innehållande en rikedom af intressanta fakta. Sedan förf. redan afslutat första bearbetningen af sitt ämne, har han företagit en ny resa till Sverige, hvilken resa lämnat honom så mycket nytt stoff, att han till den redan färdiga biografien nödgats foga *anmärkningar*, hvilka vuxit ut till en afhandling för sig.

Det har därför synts mig kunna tjäna till något gagn att, med samarbetande af de båda afdelningarne till en fortlöpande

[1] Såsom bekant har prof. Wittich redan i sitt kända arbete »Magdeburg, Gustaf Adolf und Tilly» uppdragit konturerna till en bild af D. v. Falkenberg, hvilka han här vidare ifyllt och fullständigat.

kortfattad framställning, i sammanhang med redogörelsen rörande Knyphausens biografi, gifva den svenska allmänheten en orienterande öfversikt äfven af innehållet i prof. Wittichs värdefulla bok om Falkenberg.

1.

Dodo zu Innhausen und Knyphausen.

Det hörde, som bekant, till Gustaf Adolfs krigsförberedelser, då han gick att inlåta sig i den stora kampen med kejsaren och Ligan, att från Europas krigsskådeplatser söka för sig vinna erfarna och framstående krigare, eldade af nit för protestantismens sak. I vårt riksregistratur finna vi sålunda åtskilliga namngifna officerare, som man skulle söka värfva. Och bland de mera berömda namnen finna vi redan samtidigt med de första allvarliga tankarna på ett krig i Tyskland namnet Knyphausen (eller Dodo von Kniphausen, som han af svenskarne vanligen skrefs). Det var en man, om hvilken man visste, att han invigt sitt lif åt protestantismens sak, och vid tidpunkten för det stora företagets sättande i verket voro de få, som ägde en rikare erfarenhet och större sakkännedom om ställningen i Tyskland än han.

Från sin ungdom hade han nämligen varit en intresserad iakttagare af de politiska och religiösa företeelserna i sitt fädernesland. Visserligen var hans barndomshem beläget i en afkrok af Tyskland, men de andliga strömningarna bröto sig under hans barndomsår inom det lilla ostfrisiska kustlandet, där hans vagga stod, knappast mindre skarpt mot hvarandra än Nordsjöhafvets böljor därutanför.

Till lefnadsåren var Knyphausen, på sex dagar när, jämnårig med Axel Oxenstierna. Han var nämligen född den 22 juni 1583. Och liksom den blifvande rikskansleren hade han studerat, utom vid andra universitet, äfven vid protestantismens högsäte Wittenberg.

Omkring 1602 inträdde han i krigstjänst, i den berömdaste krigarskola som då fanns, hos Moritz af Oranien, och sina lärospån

i krigskonsten gjorde han genom deltagande i den tidens största och viktigaste krigsföretag, Ostendes belägring, hvarest samtidens utmärktaste härförare Spinola och Moritz af Oranien mätte sina krafter med hvarandra. Trots sin ungdom tyckes den unge kaptenen bland de belägrade spelat en viss roll såsom chef (»general») för artilleriväsendet i fästningen.

Två år efter Ostendes uppgifvande utträdde Knyphausen, såsom det synes, i slutet af 1606 ur generalstaternas tjänst och återvände till sitt hemland. Vid samma tid kom han nu för första gången i beröring med honom, under hvars fanor han skulle skörda sina ärofullaste lagrar. Såsom grefve Ennos af Ostfriesland ombud skickades han nämligen att representera denne furste vid Karl IX:s kröning. I det ståtliga tåg som den 18 februari 1607 tågade ut ur Stockholms slotts portar för att draga till Upsala red Dodo zu Knyphausen några led framför de båda prinsarne Johan och Gustaf Adolf.[1] Man kan lätt tänka sig, att under de dagar, som resan pågick, och måhända äfven under högtiden det ostfrisiska sändebudet var en af de officerare, till hvilkas berättelser om den tappre prins Moritz' bragder den 12-årige konungasonen med förkärlek lyssnade.

Endast få år stannade Knyphausen i ostfrisisk tjänst. 1612 erhöll han anbud att blifva öfverstlöjtnant i Hansestädernas armé. Och med denna sin befattning förenade han efter några år äfven en krigsrådsbeställning hos hertigen af Celle, ända till dess en tvist mellan denne hertig och Hamburg tvang honom att bestämma sig för endera af de två. Han valde Hamburg.

Emellertid utbröt det stora tyska kriget och för Knyphausen syntes härmed nya och vidsträcktare verksamhetsfält öppna sig. Redan 1619 anknyter han förbindelser med Fredrik af Pfalz. 1620 är han hos markgrefven Georg Fredrik af Baden för att hjälpa honom vid befästningsarbeten i Durlach. I slutet af detta år blir han öfverste i markgrefvens tjänst och värfvar för hans räkning trupper, som dock icke före unionens upplösning kommo till användning, och som därefter togo tjänst hos holländarne.

Först med året 1622 är det dock, som Knyphausen på ett mera betydande sätt började ingripa i händelsernas gång. Han

---

[1] Se Werwing, Sigismunds och Karl IX:s krönikor II, sid. 161.

har nu trädt i förbindelse med en annan af det pfalziska husets och den protestantiska sakens bekante riddare: Kristian af Braunschweig. Inom kort blef han dennes förtrogne rådgifvare och användes af honom i så väl militära som diplomatiska uppdrag.

Under året 1623 växer han hos hertigen till en mycket betydande man. Så väl medlemmarne af det hertigliga huset som myndigheter och enskilda vände sig till honom för att genom honom vinna hertigens öra. Huruvida denna höga förtroendeställning hos den rof- och plundringslystne fursten länder K. till någon synnerlig heder, torde vara tvifvelaktigt.[1] Att döma af klagomålen öfver hans truppers plundringar, synes han ej varit främmande för det krigssätt, som utmärkt »Guds vän och prästernas fiende» Kristian. Huru stor del af äfventyrligheten i hertigens politik, som bör skrifvas på Knyphausens räkning, torde emellertid icke kunna afgöras, men en viss grad af äfventyrslynne tyckes, äfven efter hans biografs framställning, icke hafva varit oförenligt med Knyphausens karakter. Måhända var det ej utan hänsyftning härpå, som hertigens närmaste beskylde honom att vara dennes onde ande.[2]

Slaget vid Stadtlohn 1623 hotade emellertid att göra ett hastigt slut ej blott på förtroendet mellan Knyphausen och hans herre, utan kom till och med den förstnämndes lif att hänga på ett hår. Redan före slaget hade åtskilligas misstroende väckts af den ifver, med hvilken han sökte förhindra en strid med Tilly. Hans försiktighet tyddes som bevis på förräderi, helst som förnämsta skulden till nederlaget allmänt tillskrefs det dåliga sätt, hvarpå Knyphausen sörjt för försvaret af de pass, genom hvilka arméens marsch giok.

Genast efter ankomsten på nederländskt område lät hertigen i Arnheim arrestera Knyphausen, och krigsrätten dömde honom till döden. Ordren om domens verkställighet var redan utfärdad, då prinsen af Oranien anlände och utverkade en ny undersökning, hvars resultat var helt och hållet frikännande, hvarefter han också återvann sin herres fulla förtroende.

Såsom bekant var det just vid denna tiden, som tanken på Gustaf Adolfs uppträdande till protestanternas försvar började

[1] Sattler tyckes räkna det honom afgjordt till heder.

[2] Se Sattler, a. st. sid. 65. — Jämf. Bricka och Fridericia, Kong Kristian IV egenhändige breve 1589—1625 sid. 355: Kongen selv var meget opbragt paa Kniphausen, som han gav al skyld for sin søstersøns »uvæsen».

på fullt allvar röra sig så väl hos kabinetterna som hos konungen själf. 1624 såg den sistnämnde sig äfven om efter sådana officerare, som för en dylik expedition kunde vara lämpliga. Ej underligt då, om hans tankar helt naturligt vände åter till minnet af den ståtlige riddaren från kröningshögtidligheten 1607. Ett ganska hedrande anbud framställdes också till denne att gå i svensk tjänst, men Knyphausen fann sig denna gång förhindrad att antaga detsamma.

1625 finna vi honom emellertid såsom en ledande man hos den tredje af de äfventyrliga förkämparne för den protestantiska saken under detta krigets tidigare skede: grefve Ernst af Mansfeld. I den nu utrustade Mansfeldska expeditionen bär han titel af generaladjutant och är äfven nu verksam både som soldat och diplomat.

Men äfven detta krigsföretag liksom alla föregående, i hvilka Knyphausen tagit del, slutades, som bekant, olyckligt och i slagit vid Dessauskansarne blef han jämte sitt regemente af fienden tillfångatagen. Äfven nu framställdes mot honom anklagelsen för förräderi, ehuru enligt hans biograf utan all grund.

Af Wallenstein behandlades fången emellertid med mycken artighet och mildhet. I Halle, där han vistades, plägade han flitigt umgänge med de högre kejserliga officerarne, särskildt med den ryktbare öfverlöparen Hans Georg von Arnim, som under sin brokiga bana af tjänsteförhållanden till de mest olikartade herrar just befann sig i det kejserliga tjänsteskedet. Fritt tillstaddes det honom ock att korrespondera med sina anhöriga och till och med med sina gamla krigskamrater, de Mansfeldska officerarne. Han fick mottaga sin maka, han fick fritt ägna sig åt de studier, som intresserade honom, och han fick fritt sysselsätta sig med författarskap. Hans studier rörde sig mest om den heliga skrift, och bland de traktater han författade upplefde en: »Ritterliche Qvaliteten», tvenne upplagor.

Å de kejserligas sida synes sålunda ingenting försummats för att för Knyphausen lindra fångenskapens börda, men icke desto mindre tröttnade han vid sin tvungna overksamhet. En dag i januari 1627 omtalade fången under synbar djup bedröfvelse, att han nyss fått underrättelse om sin äldste sons död. Underrättelsen syntes gripa honom så djupt, att han såsom sjuk intog sängen och tillkallade läkare. Då vakthafvande kaptenen den 27 januari om aftonen besökte honom, klagade han mycket

öfver svåra smärtor, hvarföre denne lämnat honom i full öfvertygelse om verkligheten af hans sjukdom. Samtidigt med kaptenens bortgång skedde emellertid vaktombytet. Knyphausens förslagne lakej underrättade de nya vaktposterna, att hans herre vore sängliggande sjuk och just hade besök af sin läkare, men att denne troligen snart skulle lämna honom. Han bad dem ropa på sig, när läkaren vore gången. Efter en liten stund syntes också en man med svart skägg, iklädd en svart rock och lång kappa komma ut ur fångens rum. I dörren vände han sig om, hälsade vördnadsfullt inåt rummet och gick med stadiga steg förbi posterna sin väg. Föga anade de, att den sålunda bortgångne var ingen annan än Knyphausen själf. Hvart han gick, fingo de icke veta, och det är ej heller uppenbaradt för eftervärlden. Att han nu erbjudit sin tjänst åt konung Kristian IV är emellertid sannolikt, emedan denne, trots sin förut mot honom hysta afvoghet, gifvit honom uppdrag att för sin räkning värfva trupper i Holland.

Danmarks ställning var dock vid denna tid ej sådan, att den lofvade mycket hopp om utmärkelse och framgång. Den enda makt, som nu tycktes vara i stånd att med kraft främja protestanternas sak var England. Här rustades ock med all makt på den expedition, som skulle undsätta La Rochelle, och Knyphausen fick befälet öfver ett af de regementen, som afgingo dit. Vid sitt afskedstagande efter återkomsten till London från detta olyckliga företag tillförsäkrades honom en lifstidspension om 500 pund sterling om året. Han stannade i London och såg tiden an.

Ett för protestanterna löftesrikare krigsföretag än La Rochelles belägring pågick nämligen samtidigt. Det var Gustaf Adolfs undsättande af Stralsund. Därmed var ju faktiskt Sveriges krig med kejsaren börjadt, och dess fullföljande var äfven å svensk sida beslutadt. Till 1629 års fälttåg gjordes ock af Gustaf Adolf mer betydande förberedelser än någonsin tillförene.

I början af 1629 sändes sålunda samtidigt två af konungens högst betrodde män (bland dem nämligen, som voro af utländsk börd) med mycket omfattande värfningsuppdrag den ene till England och den andre till Holland. De voro Jakob Spens och Dietrich von Falkenberg. Planen var, att de skulle värfva tillsammans ej mindre än *tio* nya regementen, ehuru det i verkligheten blef vida mindre.

Knyphausens föregående meriter om den protestantiska saken voro sådana, att han knappast kunde undgå ett anbud, helst han nu var ledig och därtill uppehöll sig i centrum af värfningsområdet.

Professor Wittich har i sin bok om Falkenberg gifvit en särdeles klar och intressant framställning af de säregna omständigheter, under hvilka Knyphausen i sammanhang med dessa värfningar verkligen inträdde i Gustaf Adolfs tjänst, omständigheter, som nästan fullständigt undgått dennes egen lefnadstecknare. Vi vilja efter Wittich i korthet berätta förloppet.

Det viktigare af de ofvannämnda uppdrag, med hvilka Spens och Falkenberg afrest från Sverige, var utan all fråga Falkenbergs. Utom åtskilligt annat, som han skulle utföra, skulle han anskaffa sju regementen af de tio. Så vidt det gälde att finna folk, som ville träda under de svenska fanorna, syntes inga synnerliga svårigheter möta honom. Men så mycket större svårigheter bereddes honom af Generalstaterna, som ej allenast förbjödo all värfning inom sitt område, utan sökte förhindra sådan äfven på grannstaternas. Dels behöfde de nämligen för egen del alla de trupper, som kunde samlas, för det stora angrepp, som förbereddes mot spaniorernas hufvudfästning Hertzogenbusch, dels fruktade de, att för de svenska värfningarnes i Ostfrisland skull indragas mot sin vilja i strid med kejsaren. Harmsen öfver de oväntade hinder, som sålunda lades i hans väg, uppgjorde då Falkenberg planen att, med stöd af de sympatier han funnit hos den mot sin grefve fientliga staden Emden i Ostfrisland, här söka åstadkomma en omhvälfning, som just skulle framkalla den af Holländarne fruktade konflikten med kejsaren, då Generalstaterna skulle blifva tvungna att förklara sig för Gustaf Adolf.

Såsom rätte mannen att utföra, hvad som sålunda planlades, föreslog Falkenberg Knyphausen. Redan i början af året 1629 hade underhandlingar inledts med denne om inträde i svensk tjänst, men de hade på grund af hans framställda fordringar ej ledt till något resultat. Nu upptog emellertid Falkenberg åter dessa underhandlingar och fann den landsflyktige partigängaren ganska benägen för sin plan. Konungen förklarade sig villig att göra denne till sin generallöjtnant i Ostfrisland, om han åtoge sig att själf därstädes bringa en armé på benen och åtoge sig ledningen af företaget.

Då förändrades plötsligt hela situationen: Wallenstein själf tog första steget för att framkalla konflikten med Nederländerna, i det han dit inkastade 17,000 man för att befria det hårdt ansatta Herzogenbusch. Generalstaterna, i stället för att visa sig afvoga mot Falkenberg, sökte nu med ifver den hjälp, som han med sina samlade regementen kunde gifva dem, och denna hjälp ansåg sig hofmarskalken ej heller kunna afslå.

För ögonblicket förföll sålunda det ostfrisiska förslaget, men för att dels förklara sin ändrade hållning mot Generalstaterna dels träffa vidare aftal, sände Falkenberg, i början af augusti 1629, Knyphausen till Gustaf Adolf i Preussen. Här var det sålunda konungen och öfversten efter tjugutvå års förlopp återsågo hvarandra. Att återseendet behagade den förre kan man förmoda, därföre att han efter en helt kort tids bekantskap beviljade Knyphausen den begärda anställningen som sergeant-majorgeneral eller, som titeln kortare lydde, generalmajor.[1]

Sammanträffandet i Preussen hade ägt rum just vid den tid, då den engelska ambassadören Roes ankomst hade åt stilleståndsunderhandlingarna gifvit en sådan riktning, att man kunde hysa hopp om deras snara afslutande.[2] Det första uppdrag, som Knyphausen i sin nya tjänstebefattning utförde, stod också med dessa underhandlingar i sammanhang; han utsågs nämligen att gemensamt med kurfurstens af Brandenburg ombud besiktiga det område, som under stilleståndstiden var afsedt att af kurfursten hållas besatt.

Omedelbart efter fullgörandet af detta värf afreste han, den 14 september, tillbaka till Holland för att fullfölja värfningarna därstädes och öfverbringa till svenske residenten L. Camerarius och Falkenberg befallningar från konungen.

Redan de första dagarne af januari 1630 finna vi honom dock åter i Sverige. I Uppsala utvecklar han nu för konungen sina tankar om den tillärnade expeditionen till Tyskland, kanske med större ifver än de mera försiktiga bland rådsherrarne tyckte om. Åtminstone tycker man sig spåra ett lindrigt missnöje i de ord, hvarmed Gabriel Gustafsson Oxenstierna underrättar sin broder, rikskansleren, om Knyphausens ankomst, då han säger:

[1] Att dessa titlar äro synonyma synes däraf, att de begagnas promiscue både i fråga om Knyphausens företrädare Frans Bernhard von Thurn och i fråga om honom själf.

[2] Jämför Rydfors, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England 1624—Maj 1630.

»Knyphausen är för några dagar sedan hit ankommen och præsenterar H. K. M:t magnalia och styrker fast till den tyske expedition och gör henne mycket lätt. Säger sig kunna tillvägabringa så mycket folk som H. K. M:t begärer, både i ryttare och soldater.»[1] Genom en särskild kapitulation åtog sig Knyphausen att till slutet af april värfva ett eget regemente.

Liksom hans föregående besök hos konungen i Preussen, var äfven nu hans vistelse i Sverige af mycket kort varaktighet. I midten af januari anträdde han återfärden till Tyskland, uppvaktade på Fredriksborg konung Kristian IV för att af honom försäkra sig om fri passage för trupperna och begaf sig sedan till Hamburg. Värfningarne bedref han härefter dels omkring Hamburg,[2] dels i Ostfrisland nästan med större nit än Gustaf Adolf med hänsyn till den knappa penningetillgången själf önskade.

När och hvar Knyphausen stötte till den tyska arméen är för hans biograf obekant. Då emellertid hans regemente uppräknas bland dem, som följde konungen från Elfsnabben, är det att förmoda, att dess chef äfven tillhörde samma härafdelning.

Strax efter ankomsten till Pommern, sedan Gustaf Adolf bemäktigat sig Odermynningen vid Peene, finna vi Knyphausen på den mycket ansvarsfulla posten att här, vid själfva porten till Tyskland, bevaka Sveriges och dess konungs intressen. Hans erfarenhet och kunnighet i befästningskonsten togos nu i anspråk för att leda de skansarbeten, som voro afsedda att för svenska trupper betrygga det fria tillträdet till de af Gustaf Adolf besatta länderna.

Med detta uppdrag förenade han äfven det att betrygga svenska arméens säkerhet genom anskaffande af nödiga förråd af proviant, ammunition och artilleri. Han skulle dessutom mottaga det hemifrån anländande folket och anvisa detsamma de vägar, på hvilka det hade att förena sig med de förut i landet befintliga arméafdelningarna.[3]

Den viktigaste strategiska uppgift, som emellertid nu förelåg för Knyphausen, var eröfringen af Wolgast, utan hvars besittning sjöfarten genom Peene icke kunde anses trygg. Ehuru belägringen

[1] Se Axel Oxenstiernas skrifter. Afd. II. Band III, sid. 191.

[2] Se Johan Fægrei bref till Axel Oxenstierna d. 10 mars 1630.

[3] Senare, 1632, finna vi Knyphausen benämnd »generalfältvaktmästare» (se Sattler a. st. sid. 637. Bil. LXI.) Har han måhända förrättat denna tjänst redan nu?

af slottet i Wolgast drog något längre ut, än Gustaf Adolfs otålighet ansåg behöfligt, eröfrades detta den 14 aug. 1630, och här blef nu för en tid Knyphausens högkvarter.

Då Gustaf Adolf därefter i september företog sin expedition till Meklenburg för att därifrån åstadkomma en diversion till Magdeburgs förmån och hade i Stettin kvarlämnat en del af sin armé under befäl af Gustaf Horn, blef det Knyphausens uppgift att hålla förbindelsen mellan de båda härafdelningarna öppen.

Senare på hösten skickade konungen honom till Hinterpommern för att anordna och leda de vid denna tid från Axel Oxenstierna i Preussen ankommande truppernas marsch till sina bestämmelseorter, i sammanhang hvarmed han bringade ordning uti blockaden af Colberg.[1]

---

[1] Då Gustaf Horn i november tillintetgjorde fiendens försök att ifrån Gartz undsätta Colberg, skall Knyphausen enligt Sattler hafva inlagt åtskillig förtjänst. Så vidt jag kan finna, äro emellertid biografens uppgifter här tämligen förvirrade. Såsom sina källor anför han Horns bref till K. M:t d. 10 och 11 nov. 1630. Enligt just dessa bref äro dock de af honom angifna data fullständigt oriktiga. Sålunda säger herr Sattler sid. 249: Der Feind war am 10 bis Reetz und am Nachmittage des 11 bis eine halbe meile vor Dramburg gelangt. Enligt Horns bref d. 11 nov. låg dock fienden natten mellan d. 9 och 10 i Dramburg och natten mellan d. 10 och 11 vid Schievelbein. (Dessa data äro viktiga att observera på grund af förf:s följande resonnemang). Omedelbart efter de nyss citerade orden fortsätter förf.: Dem gegenüber hielt K. Belgard fest, um nicht von den Preussischen Truppen abgeschnitten zu werden ... Diese Stellung wurde aber noch *an demselben Tage* in Folge eines von Horn gegebenen Befehls aufgegeben. Hvem kan här tänka, att »an demselben Tage» som står sid. 250 här syftar på ett »*am 8:ten*» som står sid. 248? Emellertid säger vidare förf., att föreningen mellan Horn och Knyphausen skedde d. 11, då den enligt Horns bref skulle ske d. 12. Att föreningen och därmed hela företaget lyckades, påstår förf. vara »*allein* der Behauptung Schievelbeins zu danken, *ohne dessen Berücksichtigung der Feind schon am 8 Colberg hätte erreichen können*». (Och förtjänsten af att hafva besatt denna ort var Knyphausens.) Då emellertid, som ofvan sagts, fienden den 9 på aftonen ej hunnit längre i sin marsch än till Dramburg, som ligger ett tjugutal kilometer sydligare än Schievelbein, så synes det underligt, om blotta *fruktan* för den svenska besättningen i den lilla orten skulle kunnat åstadkomma en sådan afhållande verkan på den långt därifrån stående fienden. Sanningen är, att denna i själfva verket icke en dag uppehölls af Schievelbein, ty redan d. 11 tågade han vidare mot Colberg. Förlusten af den svenska besättningen i Schievelbein var därför, så vidt jag förstår, en fullständigt onödig uppoffring, för hvilken K. bär skulden. Ganska förklarligt är emellertid, att Knyphausen i sitt bref till Gustaf Adolf af d. 10 nov. med de ofvan kursiverade orden, som herr Sattler gjort till sina, vill urskulda sin ohörsamhet att låta besättningen här vara kvar. — Men raden af förf. misstag på dessa sidor är ej härmed slut. När han nämligen (samma sida) säger, att konungen själf »eilte bei der Nachricht von dem Zuge Capuas nach Hinterpommern» är han icke heller rätt lyckad, enär tvärt om Gustaf Adolf tog saken så lugnt, att han ännu d. 10 nov. skref till Horn: »*Om* I nu Eder med Kniphausen conjungeren, så låten oss därom förnimma, och huru starke I ären ... Ty *förr än flere preussiska trupper ankomma* och I med Kniphausen ären samlade, hålle vi ej nödigt, att vi här upprycke.» Och det var alls icke med anled-

Slutligen under årets sista månad, då han med Horn kommit till Stettin, där Gustaf Adolf äfven personligen infann sig, har generalmajoren deltagit i öfverläggningarna om angreppet på det fientliga lägret vid Gartz. Sannolikt har han personligen deltagit i segrarne vid Gartz och Greifenhagen, men härom känna källorna intet.

I början af 1631 återvände Knyphausen till sin post i Wolgast. Konungen öfverlämnade formligen åt honom öfverbefälet öfver Vorpommern (utom Stettinska området), Rügen, Usedom och Wollin samt en kustremsa af Hinterpommern — med ett ord landet omkring alla Odermynningarne. Det var sålunda det gamla uppdraget att vara dörrvaktare i Tyskland men i utvidgad form.

Med de i Vorpommern samlade trupperna deltog Knyphausen i eröfringen af Demmin d. 15 februari 1631. Vid denna tid kom underrättelsen, att Tilly söder ifrån nalkades Pommerns gränser. För att skydda detta land lät Gustaf Adolf Johan Baner, Knyphausen, Teufel och Baudissin fatta posto helt nära hvarandra på pommerska gränsen: Baner i Demmin, Teufel och Baudissin i Prenzlau och Knyphausen mellan dem båda i Neubrandenburg.[1] Den sistnämnda staden var visserligen befäst, men fästningsverken voro i eländigt skick, och ehuru Knyphausen genast grep sig an med deras förbättrande, blef deras styrka ringa. Man trodde dock knappast, att fienden skulle bry sig om att angripa på detta håll. Men det visade sig snart, att det just var mot denna svaga punkt Tilly riktade sin stöt. Gustaf Adolf såg sig ur stånd att undsätta sin tappre kommendant och gaf honom därför order att uppgifva fästet. Denna ordre kom emellertid aldrig Knyphausen till handa och, trogen sin plikt, försvarade han sig till det yttersta. Från den 5 till den 9 mars tillbakahöll han Tillys hela makt. Den sistnämnda dagen togs dock staden med storm, och kommendanten med hustru och son föllo i fiendens händer.

För andra gången var Knyphausen sålunda blifven fånge. Äfven denna gång behandlade honom segraren mildt, och af

ning af Capuas tåg, utan för det tillärnade angreppet mot Gartz, som konungen slutligen afreste till Stettin. Då man på så liten rymd sammantränger så många oriktigheter, synes mig herr Sattlers höga ton mot sina föregångare, hvilka ej lika högt som han uppskatta Knyphausen (se t. ex. Sattler sid. 252 och 295), mindre befogad.

[1] Se bref från alla dessa herrar till Gustaf Adolf i RA.

Gustaf Adolf tröstades han öfver sin olycka genom en i högsta måtto nådig skrifvelse, i hvilken konungen lofvade, att till dess han kunde blifva utväxlad, låta Kammaren sörja för hans underhåll och till hans fru utbetala hans löner.

För en tid ungefär af ett och ett halft år försvinner Knyphausen från krigsskådeplatsen. I april 1632 synes han hafva blifvit utväxlad, men under de därefter följande månaderna uppehöll han sig dels i Meklenburg dels i Stettin. Sachsen erbjöd honom befordran som fältmarskalk, men han afböjde anbudet och föredrog att återgå i Gustaf Adolfs tjänst. I lägret vid Nürnberg infann han sig åter hos konungen och här finna vi honom bära titel af generalfältvaktmästare, om såsom tecken till vunnen befordran eller ej finnes ej omtaladt. Hans befattning var emellertid att hafva ledningen af hufvudkvarteret.

Då härefter Gustaf Adolf från denna plats bröt upp för att fördjupa sig i Baiern, visade han sitt förtroende för Knyphausen därmed, att han gjorde honom till militärbefälhafvare under Axel Oxenstierna i Nürnberg. Men Nürnberg upphörde att vara den fasta stödjepunkten för Gustaf Adolfs operationer, i och med detsamma konungen vände sig till Sachsen. Så väl rikskansleren som Knyphausen lämnade nu på konungens befallning staden, och den senare inställde sig åter vid arméen. Han var en af de tre generalspersoner,[1] som åtföljde konungen på tåget till Lützen.

Allmänt bekant är, hurusom Gustaf Adolfs dödsdag för Knyphausen blef den dag, då han skar sina ärofullaste lagrar. Hvarje skolgosse vet att berätta, huru han i spetsen för andra träffen lät sitt folk hugga in just i det rätta ögonblicket för att åt svenskarne rädda det redan så godt som förlorade slaget. Hertig Bernhard af Weimar och Knyphausen voro denna dags hjältar.

Utan invändning hade Knyphausen under slaget hörsammat hertig Bernhards ordres, men han fogade sig icke lika villigt häri, sedan striden var utkämpad. Skulle militärisk grad gälla,

[1] De öfriga voro, som bekant, hertig Bernhard af Weimar och Nils Brahe. Då den sistnämnde dog af sina i slaget erhållna sår, voro de båda tyskarne, hertigen och Knyphausen, egendomligt nog, den svenska hufvudarméens enda närvarande generaler. Den gängse berättelsen, att Knyphausen skulle afstyrkt levererandet af batalj samt att Gustaf Adolf skulle tillbragt den slaget föregående natten tillsammans med hertig Bernhard och Knyphausen i den förres vagn, säger Sattler, stödd på nyare källor, bero på obestyrkta utsagor. Hvad emellertid åtminstone den sistnämnda omständigheten angår, så ligger det ju i och för sig intet orimligt uti, att konungen tillbragt natten tillsammans med sina generaler.

så hade Knyphausen, såsom den äldre generalmajoren, rangen framför hertigen. Men hertigen hade en gång smakat maktens sötma och ville ej gärna afstå därifrån.

Ganska allvarsamma konflikter höllo också på att utbryta emellan de båda stolta herrarne, då en uppgörelse träffades på sådant sätt, att tillsvidare hertig Bernhard skulle handhafva statssakerna och Knyphausen leda krigsoperationerna, till dess rikskanslerens ordre hunne inhämtas.

Den förnämsta förtjänsten af Sachsens befriande från de kejserliga trupperna, af Chemnitz', Leipzigs och Zwickaus eröfring tillkommer också Knyphausen, och kurfursten af Sachsen visade honom sin erkänsla genom gåfvan af en större penningesumma, som likvist blott till en mindre del verkligen lärer utfallit.

I slutet af december anlände Axel Oxenstierna till Altenburg och han afgjorde nu striderna om öfverbefälet så, att hertig Bernhard med en arméafdelning sändes åt Bäjern, medan Knyphausen, den 10 jan. 1633 utnämnd till fältmarskalk, sändes att gemensamt med den kort efter slaget vid Lützen anlände hertig Georg af Lüneburg och, som det tyckes, med lika makt och myndighet som denne, föra kriget i Westfalen. Härmed hade Knyphausen beträdt den krigsskådeplats, som skulle blifva hans verksamhetsfält under de återstående tre åren af hans lif.

Rörande förhållandet mellan de båda generalerna torde det vara säkert, att Axel Oxenstierna, så ofördelaktigt han än måste ansett ett deladt befäl vara, velat göra dem inbördes fullt likställiga och oberoende af hvarandra. Det är sannolikt, att han ej hyst fullt förtroende till någondera, och att han därföre på detta sätt velat göra dem båda mindre farliga.[1]

Arméens marsch från Sachsen till Westfalen skedde på en lång omväg öfver Bremen. Målet var att norr ifrån angripa de på andra sidan Weser belägna biskopsdömena, medan landtgrefven af Hessen ansatte dem från söder. I första hand gälde det att fatta fast fot vid Weser och, om möjligt, bemäktiga sig en vid denna flod belägen fästning, men med frihet för de båda befälhafvarne att intränga i Westfalen, skaffa sig en ny operationsbasis vid Ems och därifrån angripa fiendens ställning i Nedersachsen.

[1] Herr Sattler polemiserar i fråga om denna sak häftigt mot hertig Georgs af Lüneburg biograf, von d. Decken. I sak synes han hafva rätt, ehuru hans sätt att polemisera ej är behagligt.

På goda grunder antager Knyphausens biograf, att denna sista del af planen tillkommit på fältmarskalkens initiativ. De i Emsgebitet liggande landsdelarna kände denne på det noggrannaste. Det var honom säkerligen icke okärt att i sin nya egenskap af svenska maktens högste representant återvända till sin hembyggd. Måhända hade den för fyra år sedan uppgjorda planen, att genom en omhvälfning i dessa trakter bereda svenska hufvudarméen en diversion, på samma gång den skulle höja Knyphausens egen maktställning, ej alldeles råkat i glömska.

Den inslagna marschriktningen visar ock, att fältmarskalkens hufvudintresse låg åt detta håll. Axel Oxenstierna hade önskat, skall Salvius till Bremens sändebud hafva yttrat, att arméen skulle taga närmaste vägen från Sachsen öfver Höxter, hvilket ock synes hafva varit det naturligaste, men Knyphausen hade förstått att drifva sin vilja igenom, så att riktningen togs öfver Bremen. Vid förhandlingarna med denna stad om fritt genomtåg skall fältmarskalken hafva utvecklat stor diplomatisk skicklighet. Han lyckades ock af staden utverka, att genomtåget och öfvergången öfver Weser de första dagarna af februari 1633 fick obehindradt försiggå.

På samma sätt utverkades genomtåg äfven genom det Oldenburgska området, hvarefter stiftet Osnabrück, med undantag af hufvudstaden, besattes. Den 24 februari 1633 kunde Knyphausen inrycka i det af de kejserliga öfvergifna Rinteln, hvarigenom han sålunda efter nära tvenne månaders förlopp hunnit fram till Weserstranden.

Vid den svenska arméens annalkande hade den kejserlige befälhafvaren i dessa trakter, Gronsfeld, sammandragit sina trupper till försvar af de tre viktiga och starkt befästade Weseröfvergångarne: Hameln, Minden och Nienburg. Genom sitt framryckande till Rinteln befann sig svenska arméen emellertid redan söder om de båda sistnämnda orterna, och de svenska befälhafvarne beslöto därför, sannolikt med hänsyn till grannskapet till Hessen och de sachsiska staterna, att rikta sitt angrepp mot Hameln. Belägringen af Hameln blef, såsom bekant, hufvudföretaget i detta årets fälttåg. Härvid bundos nu de svenska stridskrafterna från mars till juli månad och ledo ofantliga förluster, utan att just skörda någon däremot svarande vinst.

För Knyphausen personligen medförde den långa belägringen, i hvars vidlyftiga detaljer vi icke äro i tillfälle att fördjupa oss,

en högst betänklig förlust af anseende och tillgifvenhet bland trupperna, särdeles de svenska. Det är vanskligt att skipa rättvisa i mål, där nationalhögfärd och nationalafund å ömse sidor kunna hafva varit stridens faktorer. Ett faktum är emellertid, att fältmarskalken kom i delo ej blott med de svenska generalkommissarierna, först Melchior Falkenberg och sedan Erik Andersson Trana, utan ock med en hel del officerare såsom Lars Kagg, Tiesenhausen, Gustaf Gustafsson m. fl.[1] Och härtill kom nu, att skarpa konflikter med anledning af den ringa framgången af belägringen hotade att sönderslita endräkten äfven mellan Knyphausen och hans medbroder i befälet hertig Georg. Ovisst torde varit, hurudan upplösningen på det hela blifvit, så vida icke en gemensam tapper vapenbragd förenat de söndrade och påskyndat belägringens slut.

Den kejserlige generalen Merode hade med en i stiftet Köln samlad styrka i afsikt att undsätta Hameln i juni förenat sig med sin omkring Ruhr opererande kollega Bönninghausen och lyckades senare äfven förena sig med den ifrån Minden kommande Gronsfeld. Å andra sidan hade de svenska befälhafvarne förenat sig med den hessiske generalen Melander, och på detta sätt ömsesidigt förstärkta sammanstötte de fientliga arméerna vid den lilla orten Oldendorf, belägen på högra sidan om Weser ett tiotal kilometer från Hameln den 28 juni 1633.

Knyphausen förde den vänstra flygeln, som stödde sig mot staden Oldendorf. Genom en skicklig kavallerirörelse, hvarvid han förde sina ryttare genom en hålväg, lyckades det honom att falla fiendens högra flygel i sidan, samtidigt med att Melander, Kagg och Stålhandske höggo in på densamma från motsatta sidan med sina på detta håll redan segrande trupper. Segern blef fullständig, den fientliga hären var så godt som tillintetgjord, och därmed var ock Hamelns öde besegladt, ehuru det ännu höll sig inemot fjorton dagar eller till den 11 juli.

För att träffa öfverenskommelse om den operationsplan, som härefter skulle fullföljas, kallade Axel Oxenstierna de båda svenska befälhafvarne till ett möte med sig och landtgrefven af Hessen i Kassel. Mötet ägde rum i midten af juli.

[1] Jämför J. Baners bref till A. Oxenstierna af d. 21 maj 1633 i R. A., däri han säger, att K. »nicht allein die officirer auf allerhand weg sehr disgustiret, sondern auch viel (sonderlich welche von der Cron Schweden dependiren als Tysenhausen u. a.) abgedanket, ja gar nach haus zu ziehen erlaubet haben soll».

Här framlade Knyphausen visserligen sina tankar om krigföringen, uttalade som sin åsikt, att man borde uppsöka fienden i hans fästningar och belägra en af dem t. ex. Nienburg, anlägga en stark skans vid Allers och Wesers sammanflöden, skicka en hjälpkår till Nederländerna o. s. v., men på samma gång besvärade han sig på det högsta öfver de mot honom framställda falska beskyllningarna, klagade öfver bristande auktoritet och begärde slutligen afsked från sitt befäl.

Fältmarskalkens afskedsansökan kom emellertid för ögonblicket olägligt för rikskanslern, som icke synes hafva varit benägen att just nu, då Sveriges ställning genom de vunna fördelarne i dessa trakter betydligt stärkts, göra hertig Georg till ensam herre på täppan. Han sökte och lyckades därför att ställa Knyphausen tillfreds genom att gifva honom en ståtlig förläning, hvars erhållande länge för denne varit ett önskningsmål. Förläningen var staden Meppen, belägen vid Ems, med tillhörande område, en donation, med hvilken Knyphausen, enligt hvad som af hans biograf antydes, ej osannolikt förband stolta framtidsdrömmar. Ett eget herradöme, med eller utan svenskt protektorat, i dessa hans hembygds nejder på bekostnad af de sönderfallande stiften — den tanken har måhända icke alls synts honom orimlig!

Med afseende på krigets fortsättande tyckes Axel Oxenstierna i allt väsentligt hafva accepterat Knyphausens förslag att fullfölja operationerna i Westfalen, förtaga fienden hans rekryteringsplatser och, om möjligt, bemäktiga sig Minden och Nienburg vid Weserströmmen, dit resten af de fientliga trupperna tagit sin tillflykt.[1]

---

[1] För såvidt jag kan förstå, har här herr Sattler åter fullständigt missuppfattat det bref, som han själf citerar, näml. A. Oxenstiernas bref till regeringen d. 6 aug. 1633 i H. rör. S. H., XVII, s. 240. I texten sid. 439 yttrar herr S.: »Ebenso wurden die Pläne für den weiteren Feldzug nach *des Landtgrafen* Wünschen festgestellt, indem man den Beschluss fasste, Herzog Georg und Knyphausen sollten den erfochtenen sieg über die feinde in Westfalen weiter verfolgen und *Stadt und Stift Osnabrück erobern*». Och vidare längre ned på samma sida heter det om K.: »— — — seinen eigenen Kriegsplan brachte er auch *nicht* zur Annahme». I det anförda brefvet af Axel Oxenstierna heter det: »Wi» (d. v. s. alla tre de uppräknade: A. O., hert. Georg och Knyphausen) »hafve rådeligest funnit att hertigen af Lüneburg och Kniphausen med wår armé, victorien och fienden pursvivera skulle och honom i Westphalen och ved Weserströmmen sine recreuer förtaga, och efter möjeligheten förhindra att han icke måtte recolligera sig, som ock att tillse att impatronera sig Minden och Nienburgh på Weserströmmen, dijt han sin retrait tagit hafver och derigenom öpna oss Weserströmmen . . .» Här säges icke ett ord, hvarken om att planen var landtgrefvens, ej heller om eröfringen af Osna-

För att bringa denna plan till utförande företog hertig Georg belägringen af Pyrmont och Knyphausen belägringen af Osnabrück. Denna sistnämnda varade från den 4 aug. till 2 sept. Samma dag staden uppgafs afslöt fältmarskalken äfven ett fördrag med domkapitlet, hvilket vid fördelningen af kontributionerna behandlades med en skonsamhet, som väckte ej blott hos stadens borgare utan hos alla protestanter så mycket större förbittring, som domkapitlet var katolskt. Ej heller förminskades förbittringen däraf, att Knyphausen, såsom en rent personlig gåfva till sig, af domherrarne mottog 3,000 thaler. Staden, till hvars förfång medgifvandena skedde, vände sig nu direkt med sina klagomål till Axel Oxenstierna. Denne godkände äfven klagomålen, befallde fältmarskalken att återtaga de domkapitlet gjorda eftergifterna och ålade honom att särskildt skydda de evangeliska rådmännen och borgarne.

Genom detta rikskanslerns utslag hotade emellertid saken att tillspetsa sig till en ganska skarp konflikt emellan denne och hans fältmarskalk. Knyphausen begärde sitt afsked, men försäkrade domkapitlet på samma gång om, att han rikskanslern till trots skulle upprätthålla fördraget. Rikskanslern beviljade, såsom vi skola se, afskedsansökan, men såg sig föranlåten, då han sedermera än en gång antog Knyphausen i Sveriges tjänst, att också bevilja stadfästelsen å fördraget.

Innan denna sak var utagerad, hade emellertid Knyphausen lyckats eröfra det invid staden belägna slottet Petersburg, som kapitulerade den 25 september. Blott med svårighet hade han förmått hålla ut med denna belägring, enär Axel Oxenstierna med anledning af Holks infall i Meissen sett sig nödsakad att bortkalla fyra regementen från hans armé. Och medan den svenska arméen försvagades, förstärktes de båda kejserliga i Westfalen stående härafdelningarna under Gronsfeld och Bönninghausen, utan att Knyphausen, som hotades af Gronsfeld, och landgrefve Vilhelm af Hessen, som opererade mot Bönninghausen, kunde göra något för att räcka hvarandra handen, såsom de hvar på sitt håll önskade och begärde.

brück. Hvad denna sistnämnda beträffar tyckes den tvärt om strida mot A. O:s order, som synes däraf, att hert. Fredrik Ulrik af Braunschweig, då K. företagit sig belägringen, erinrade honom om rikskanslerns instruktion att *närma sig Weser*. (Se Sattler a. st. sid. 444). Jämför man med detta nu citerade brefvet af A. Oxenstierna Knyphausens af Sattler sid. 433 anförda förslag, så kan jag ej finna annat än, att alla hufvudpunkterna i just detta förslag blifvit af rikskansleren accepterade.

Först efter Petersburgs eröfring blef Knyphausen i stånd att i okt. förena sig med hessarne, gemensamt med hvilka han nu under de följande månaderna opererade mot Bönninghausen i landet omkring Ruhr och Rhen.

I slutet af november skilde sig Knyphausen, därtill han skall hafva varit tvungen af brist på lifsmedel, från den hessiska arméen och närmade sig Weser och Braunschweig, där hans hjälp var mycket efterlängtad vid den sedan sommaren pågående belägringen af Hildesheim.

Om Axel Oxenstierna till följd af Knyphausens tvister med de svenska officerarne och tjänstemännen, af hans utpressningar och af hans förfarande vid Osnabrück fått anledningar till missnöje med fältmarskalken, så inträffade nu också på senhösten 1633 omständigheter, hvilka, om än med mindre skäl, kom denne sistnämnde att känna sig missbelåten med rikskanslern.

De i oktober inträffade olyckorna i Schlesien hade ingifvit Oxenstierna de allvarsammaste farhågor för Wallensteins vidare framträngande. För att skydda Elbelinien hade han nu för afsikt att af trupper, sammandragna från flera håll, bilda en större armékår, och äfven Knyphausen beordrades att med sitt folk gå åt Elbe. Denna befallning mottogs emellertid af denne med synnerlig motvilja. Den Westfaliska krigsskådeplatsen var honom af många skäl kär. Det förnämsta af dessa var måhända dock, att han här hade sitt kära Meppen, åt hvars befästande och vård han ägnade sin särskilda omsorg.

Wallensteins aftåg åt Böhmen, föranledt af Regensburgs intagande af hertig Bernhard, förmådde emellertid rikskansleren att till Knyphausens glädje ändra sin order, men det goda förhållandet mellan honom och hans högste förman återställdes likväl icke. Och missämjan mellan honom och hans underordnade och sidoordnade, långt ifrån att förbättras, tilltog med hvarje dag. Bland svenskarne trodde man på fullt allvar, att Knyphausen ärnade i Meppen åt sig upprätta ett själfständigt herradöme, och man anklagade honom att hafva försummat sin fältherreplikt genom att tillbringa julveckan 1633 där i stället för hos belägringsarméen vid Hildesheim. Det torde väl också knappast kunna förnekas, att Erik Anderson Tranas beskyllning mot honom, att hafva ödelagt arméen med uttröttande marscher,[1]

[1] Jfr Cronholm, Trettioåriga kriget I:1 s. 222. — Herr Sattlers åsikter öfverensstämma dock icke härmed.

innebar en viss sanning, ty på sista tiden hade kriget mest bestått af fram- och återmarscher, utan att dessa ledt till något afgörande resultat.

När Knyphausen efter sin resa till Meppen den 12 januari 1634 återvändt till Hildesheim, bröt oenigheten mellan honom och den nyssnämnde generalkommissarien ut i full låga och gick slutligen därhän, att fältmarskalken i vredesmod lämnade hären och reste sin kos för att icke mer återvända.

Svåra oordningar, plundringar och utpressningar bland folket, uppstudsighet och olydnad bland befälet, visade att fältmarskalkens auktoritet var stadd i sjunkande, ehuru Knyphausen kastade hela skulden härför på generalkommissarien och dennes substituter. Då han emellertid äfven saknade sin högste chefs förtroende, blef hans ställning ohållbar, och hans afskedsansökan beviljades utan stort betänkande af Axel Oxenstierna i febr. 1634.

Alldeles löst från tjänsteförhållandet under Sveriges krona blef emellertid Knyphausen icke. I det honom förlänade Meppen fortfor han att vara svensk kommendant. Här tog han också sin bostad och tyckes med ifver hafva ägnat sig åt länets förvaltning.

Att lysande anbud skulle från fiendens sida göras för att vinna en så betydande man var naturligt, men inför sådana frestelser blef Knyphausen sitt lifs traditioner trogen, och inom tvenne år såg sig Sveriges rikskansler åter nödsakad att mottaga hans anbud att ställa sitt svärd till Sveriges kronas tjänst. —

I kamp för protestantismen och mot katolicismen hade Knyphausen tillbrakt sitt lif. Efter slaget vid Nördlingen och freden i Prag såg han emellertid katolicismen segrande på alla kanter och snart omgåfvo de katolska härarne såsom en stormflod hans egen tillflyktsort Meppen. Nästan hela Münsterska nederstiftet jämte stiftet Osnabrück hade i okt. 1635 råkat i fiendens händer. Blott Meppen höll sig, tack vare de befästningsarbeten, som under Knyphausens ledning utförts. Dess länsherre syntes nu också vara rätte mannen att återställa den svenska vapenmakten i Neder-Sachsen och Westfalen.

Emellertid tyckes det ej hafva varit med synnerlig »glädje» Axel Oxenstierna mottog Knyphausens anbud, att döma af de ordalag, i hvilka han underrättade rådet om dennes förnyade anställning, i det han säger, att han »honom hafver *måst* antaga

och väsendet i Westfalen såsom förloradt anförtro».[1] Den 9 nov. utnämnde han honom emellertid i Stralsund, där Knyphausen personligen synes hafva infunnit sig, till fältmarskalk för den Westfaliska arméen, dock med ett genom instruktion noga begränsadt verksamhetsområde och mot en särskild revers rörande trohet mot Sveriges krona.[2]

Den första förpliktelse, som genom instruktionen ålades honom var naturligtvis trohet mot Sveriges krona, men sannolikt var det ej utan anledning, som den föreskriften särskildt tillades, att han skulle »seinen respect und dependens *einig und allein* auf und von Ihro Königl. May:t und Cron Schweden haben und tragen». Farhågorna, som sannolikt dikterade detta tillägg, tyckas, som vi strax skola se, icke hafva varit obefogade.

En annan punkt i instruktionen, som förtjänar att beaktas, då den pekar på förut befintliga missförhållanden, hvilka nu skulle afhjälpas, och måhända förklarar något af den ordningsälskande rikskanslerens missnöje med Knyphausen, är följande: »*nachdem bishero keine richtige disposition der kassa halber gehalten worden*, so solle dasselbe in künftig corrigiret, alle contributiones ordentlich und richtig darein gebracht und die trouppen darauss *ohne affecten* der proportion nach unterhalten, und die disposition darüber dem Feldtmarskalk und denen ihme zugeordneten kriegsräthe gelassen worden».

Med afseende på utnämningen af vissa, förmodligen civila, biträden hade Knyphausen uttryckt en önskan att själf få förfoga öfver sådana platser, men i instruktionen heter det: »Der Herr Feldtmarskhall ... »wirdt mit deren, so *Ihro Excell. entweder schon nominirt oder noch nominiren möchten*, rath und zuthun in seinen actionibus verfahren und ihnen ihren gebürenden respect gerne gönnen».

Slutligen med afseende på officerares utnämning föreskrifves: »Wass dann *andere zu einer armé dienliche und gehörige persohnen* anlangt, wollen Ihro Excell. des Herrn Feldtmarschalls

---

[1] Se A. O:s bref till Rådet den 31 dec. 1635 i H. S. H. XXXVII sid. 260. Jfr Sattler a. st. sid 540, hvarest han uttalar sin olika uppfattning.

[2] Så väl A. Oxenstiernas fullmakt för K. som hans instruktion och tvenne »neben-memorial» äfvensom Knyphausens revers till Sveriges krona — alla daterade den 9 nov. (ej den 12 såsom Sattler uppgifver) finnas i behåll (se Meddelanden från Riksarkivet, h. XIV, Sondéns förteckning öfver Rikskansleren A. Oxenstiernas skrifvelser till Reg. och Rådet, sid. 55, n:ris 161 och 162 samt sid. 67, n:o 301), men äro af Sattler ej begagnade. Den här ofvan i texten gjorda framställningen afviker därför ganska väsentligt från Sattlers uppfattning.

vorschläge gerne darüber vernehmen. So viel aber *die bestellung und cassirung der generalspersohnen und obristen, item gubernamenten* anlangt, behalten sich Ihro Excell. dieselbe nicht unbillich bevor».

Uti sin revers måste Knyphausen uttryckligen förbinda sig att åtnöjas med den inskränkning i sin fria beslutanderätt, som vore en följd af att *krigsråd* anställdes vid hans sida. Sålunda förbinder han sig att, såsom orden lyda, »mit denen mir zugeordneten krigsräthen fleissig zu communiciren, ihres vernünftigen raths und assistenz zu bedienen, sie in gebürenden respect zu halten, zu schützen und zu mainteniren».

Särskildt med afseende på fästningen Minden, om hvars besittning så väl Sverige som Frankrike voro angelägna, föreskrefs i ett af »neben-memorialen»: »Vor allen dingen aber wolte sich der Herr Feldtmarschall *der abred nach* angelegen sein lassen, damit der in Minden commandirenden obrister und obristerwachtmeister sambt dem platz für Ihro Königl. M:t und die Cron erhalten werden mögen».

Jag har utförligt meddelat dessa bestämmelser, emedan de tjäna att belysa åtskilliga saker, som undgått Knyphausens biograf. Först och främst synes det tydligt, att den makt Axel Oxenstierna lämnade i fältmarskalkens händer var långt ifrån vidsträckt. Vidare äro dessa föreskrifter ägnade att kasta ett ganska skarpt, om också icke fördelaktigt, ljus på Knyphausens handlingssätt efteråt, för så vidt nämligen följande är sant, som hans lefnadstecknare efter en fransk källa (Memoires de Richelieu) om honom berättar.

Det är allmänt bekant, hurusom Frankrike, som icke själft ville förklara kejsaren krig, var synnerligen angeläget att hålla Sverige kvar under vapen. För detta ändamål hade S:t Chamont kommit till Tyskland att underhandla med A. Oxenstierna. Uppsättandet af arméen i Westfalen var något, hvartill det franska sändebudet ifrigt hade styrkt, och det är ej osannolikt, att han äfven hade sin del uti, att Knyphausen, som i memoirerna kallas för en» très-bon et très-valliant capitaine», för denna anställdes såsom chef. Åtminstone skall han hafva visat synnerlig tillfredsställelse öfver utnämningen. Penningemedel (150,000 rdr) till bestridande af sina nödiga utgifter erhöll också Knyphausen, enligt hvad hans biograf berättar, utaf *Frankrikes* fullmäktig, och till erkänsla härför har han, enligt de åberopade memoirerna,

förbundit sig att *utföra alla konungens i Frankrike befallningar* och att *spela Minden i Fransmännens händer.*[1]

Frankrikes guld hade mer än en gång tillförene angifvit maktens tyngdpunkt i det svensk-franska förbundet. Bland Knyphausens svagheter — de äro enligt hans biografs uppfattning icke många — var en viss böjelse för egodelar. Någon inre osannolikhet förefinnes sålunda icke för, att icke för fältmarskalken (såsom för t. ex. den weimarska arméen sedermera) den säkrare aflöningen blef den magnet, som drog honom närmare Frankrike än Sverige och kom honom att svika sin besvurna tro.

Den korta tid, som Knyphausen nu förde befälet använde han mest på framgångsrika bemödanden att förmå öfverstarne i Westfalen och vid Weser att underkasta sig Sveriges lydnad samt med uppgörande af åtskilliga stridigheter med hertigarne af Braunschweig-Lüneburg, hvarvid han ingalunda glömde sina egna privata intressen.

Inemot midten af december 1635 hade han med sina samlade trupper fattat posto i det Oldenburgska landet. Ett lyckligt angrepp mot de kejserliga trupperna i Vechta besvarades emellertid af dessa den 15 december med en öfverrumpling, som höll på att kosta Knyphausen lifvet. Med en mindre kår hade denne slagit sig ned i den lilla staden Wildeshausen. Utan att den anade det minsta, blef truppen här nattetid öfverfallen af de kejserliga, jagad ut ur staden och dels nedgjord dels tagen till fånga. Fältmarskalken själf flydde undan, iklädd blott sin skjorta och sina tofflor, och dessa sistnämnda tappade han på fästningsvallen. All hans medförda egendom: hans sex appelgråa hästar, hans papegoja, hans pistoler, värja, kläder jämte 6,000 thaler i reda penningar blefvo fiendens byte.

Den styrka han förlorat var emellertid ej betydande, och med den öfriga arméen låg han under den närmaste tiden på gränsen till Oldenburg, underhandlande med grefvarne om deras neutralitet. Slutligen utrymde han grefskapet och drog sig tillbaka till Meppen.

För att förena sig med sina öfriga vid Osnabrück stående trupper uppbröt han härifrån den 1 januari 1636. Hela hans

[1] Att Minden sedan ej öfverlämnades till fransmännen utan kom i svenskarnes händer, hvilket Sattler anför som ett slags bevis för osannolikheten i uppgiften, berodde så mycket mindre på Knyphausen, som han då redan hvilade i sin graf. Staden kom för resten i svenska händer genom att Leslie öfverrumplade den.

styrka bestod af 1,400 man. När han nu med dessa måste passera förbi den starka besättningen i Haselünne, spärrade den kejserlige kommendanten med 3,000 man vägen för honom. Striden var oundviklig, och Knyphausen ordnade just sin skara för att upptaga densamma, då en kula träffade honom i hufvudet, och han ögonblickligen störtade död till marken. Hans trupp hämnades nu, såsom vid flera tillfällen i detta krig, sin fallne anförare genom en fullständig seger.

Beträffande Knyphausens karakter och dess utveckling, är det, trots den vidlyftiga utredning, som föreligger rörande hans lif, svårt att göra sig en fullt klar föreställning. Att han, såsom lefnadstecknaren säger, var en lidelsefull natur framgår af flera drag. Likaså framgår, att han väl visste att tillvarataga sina egna intressen, och det tyckes, som om hans önskan att förvärfva egendom tilltagit med åren. Att han var en bildad och bildningsälskande man framgår t. ex. af de litterära sysselsättningar, hvaråt han under sin första fångenskap ägnade sig. Bevis på, att han varit en god make och fader äfvensom en trofast vän, anföras flera. På hans mod och tapperhet i faran tviflade ej ens hans motståndare, ehuru man understundom beskyllde honom för en öfverdrifven försiktighet. Däremot torde man, på grund af hvad som berättas om hans folks tygellöshet, vara frestad att tvifla på den villighet och skicklighet att upprätthålla disciplinen, för hvilken han af sin lefnadstecknare berömmes, och huru det förhållit sig med den beprisade troheten mot Sveriges krona, har måhända den här föregående framställningen belyst. Det otvifvelaktigt mest utmärkande draget hos honom såsom politisk personlighet var dock, att han med orubblig trohet fasthöll vid protestantismens sak i strid mot katolicismen. Och man kan af full öfvertygelse instämma i biografens slutord: »In dem eifrigen festhalten an der protestantischen, antikatholischen sache, der er mit ganzer kraft diente und nie untreu wurde, erkennen wir den schlüssel zu seiner ganzen thätigkeit und bedeutung».

2.

Dietrich von Falkenberg.

Vida närmare Gustaf Adolf än Knyphausen stod Dietrich von Falkenberg. Både genom sin ämbetsställning hos konungen och genom sin förtrogenhet med Sveriges såväl som Tysklands förhållanden, språk och seder fick han en betydelse i vårt land, som ingen annan utländsk man af hans samtida.

Till lefnadsåldern kan skillnaden mellan Falkenberg och Knyphausen ej hafva varit stor. Visserligen har den förstnämndes biograf ej lyckats få reda på hans födelseår, men han uppvisar, att det måste hafva infallit i senare hälften af 1580-talet. Hans födelseort var det allbekanta Herstelle.

Äfven i Falkenbergs födelsebygd, det Westfaliska stiftet Paderborn, rasade under hans barndomstid de mest förbittrade religiösa strider emellan protestanter och katoliker. Dietrich von Falkenberg vägrade att underkasta sig den segrande katolicismen och tog anställning som hofjunkare hos den protestantiske landtgrefve Moritz af Hessen. Liksom Knyphausen blef han ock under hela sitt lif den protestantiska saken orubbligt trogen.

Mellan landtgrefve Moritz och Karl IX hade, såsom bekant, ett särdeles vänskapligt förhållande ägt rum, och äfven med Gustaf Adolf hade den förstnämnde knutit vänskapliga förbindelser. För att åvägabringa ett förbund mot det Habsburgska huset befann sig redan den hessiske statsmannen Johan Zobel i Sverige, då Falkenberg hösten 1615 ditsändes, såsom det dock vill synas, till en väsentlig del för sin egen utbildnings skull. Och resan till Sverige blef i sanning äfven för honom epokgörande. Detta land blef hädanefter hans andra fädernesland, äfven om han ännu länge fortfor att stå i hessisk tjänst.

Den unge hessiske hofjunkaren hade åtskilliga egenskaper, som snart gjorde honom högt värderad vid det svenska hofvet. Han var en liflig, eldig natur, med åtskillig världserfarenhet och stor praktisk duglighet. Han hade en vaken blick och ett lefvande intresse för de stora frågor, som stodo på dagordningen i Tyskland, och hans vidsträckta förbindelser i detta land satte honom i tillfälle att om händelserna därstädes meddela säkra underrättelser, hvilka voro af värde för såväl hofkretsen som statsmännen. Slutligen ägde han en språkkunskap, som gjorde honom synnerligen användbar i värf, som särskildt påkallade skicklighet att kunna uttrycka sig på främmande tungomål. Utom sitt modersmål, tyska, behärskade han nämligen både latin och franska samt inom kort äfven svenska, på hvilka alla språk vi ännu hafva skrifvelser af honom i behåll.

För hela det svenska kungahuset blef Falkenberg snart en persona gratissima, och till alla dess medlemmar kom han i verkligt vänskapsförhållande. Den stränga änkedrottningen, med skarp blick för personlig duglighet, skyndade att för sin älsklingsson Karl Filips räkning lägga beslag på hans förmåga. Med konungens svåger, pfalzgrefve Johan Casimir, stod han på den allra förtroligaste fot, och Gustaf Adolf själf skänkte honom inom kort otvetydiga bevis på sitt högsta förtroende. Man kan med skäl förmoda, att den, som af sådana domare skattades högt, måste varit en man med ovanliga och vinnande egenskaper.

Redan 1616 är Falkenberg anstäld i änkedrottningens och Karl Filips tjänst och följande år ledsagar han den sistnämde i egenskap af hofmästare på dennes studieresa till Tyskland. Vid besöken hos de sydtyska hofven var helt visst en så erfaren följeslagares bistånd för prinsen ovärderligt.

Äfven sommaren 1618 besökte F. med änkedrottningens motvilligt gifna tillstånd sitt fädernesland, men, då Gustaf Adolf något senare samma år önskade honom till följeslagare på den hemliga resan till Brandenburg för att se konungens blifvande gemål, måste han af undseende för Hennes Majestäts uttryckliga vilja afböja det säkerligen lockande anbudet.

I stället för att deltaga i uppgörandet och utförandet af högpolitiska planer måste den unge hofmästaren återvända till de mindre spännande göromålen att sörja för sin hertigs kläder och föda, hvarvid säkerligen hans praktiska duglighet hade en sträng kontrollant i änkedrottningen.

Den första gång, som Falkenberg, så vidt vi känna, deltog i ett fälttåg var, då han åtföljde Karl Filip 1621 till belägringen af Riga. Öfver de här förefallna militära operationerna lär han hafva uttalat sig med förstånd och sakkunskap.

Hertigens plötsliga död 1622 medförde blott den förändringen i Falkenbergs ställning, att han nu direkt anstäldes i änkedrottning Kristinas egen hoftjänst såsom hennes »hofmästare och råd», en plats som efter all sannolikhet icke hade egenskapen af en sinekur, då hofmästaren bl. a. hade ledningen af den mycket ekonomiska furstinnans ganska vidlyftiga penningeangelägenheter och han understundom, då hans åtgärder råkade att mindre behaga, fick smaka på det föga blida lynne, för hvilket den höga damen var känd.

Såsom bevis, att Falkenberg emellertid hade skött hofmästerskapet till vederbörandes belåtenhet, torde man få anse, att änkedrottningen och hertigen (båda nämnas i donationsbrefvet) 1619 förlänat denne den i hertigdömet belägna Kungsbergs kungsgård, en förläning som stadfästes och gjordes till allodialdonation af Gustaf Adolf 1623, då F. ökade sina meriter genom att i dessa svåra penningetider för denna »förbättring» betala kronan den för den tiden ej obetydliga summan af 2,700 daler i reda penningar.

Ehuru det synes oss, som den ärade biografen icke så litet öfverskattat betydelsen af denna donation, då han betraktar densamma såsom synnerligen storartad, och då han anser motiveringen (att den kungliga bekräftelsen gafs för den gjorda försträckningens skull) hafva blifvit ditsatt endast för att bemantla en afundsväckande konungagunst,[1] så är det tydligt, att konungen för Falkenberg hyste synnerligt förtroende, i det han åt honom, efter änkedrottningens i dec. 1625 timade död, öfverlemnade ståthållarskapet på Nyköping och öfver Södermanland och Nerke.

Genast efter dödsfallet hade hofmästaren tillsammans med riksrådet Gabriel Gustafsson Oxenstierna förseglat den aflidnas bohag. I sin berättelse härom till Axel Oxenstierna berömmer den senare Falkenbergs »stora flit», som förmått bringa »riktighet»

[1] Det är att observera, dels att det kungliga donationsbrefvet endast var en *bekräftelse* å den förut gifna donationen, dels att ordalagen äro de vanliga som förekomma i nästan alla dylika bref. Kungsberg synes icke hafva varit, liksom det ännu i dag icke är, någon af de större possessionerna i Södermanland. Enligt reduktionsakten för Axel Oxenstierna, åt hvilken gården 1645 förlänades, beräknades dess räntor (såsom det synes både ordinarie, vissa och ovissa) till 668 daler, 20 öre, 12 penningar. 1882 var Kungsbergs gård taxerad till 83,000 kronor.

i det eljest tämligen vidlyftiga boet. Sannolikt föll det sig tämligen naturligt för konungen att nu också öfverlämna åt F., som var så underkunnig om förhållandena i de landskap, som stått under änkedrottningens särskilda förvaltning, styrelsen i dessa provinser.

Det var emellertid kanske icke så alldeles utan grund, som Falkenberg hyste farhåga för, att denna utnämning skulle ådraga honom, utländingen, afund af de infödda stormännen. Att anförtro rikets slott och län åt utländingar var nu af gammalt i Sverige en betänklig sak, och måhända var detta orsaken till, att konungen redan följande året, 1626, förflyttade Falkenberg från hans ståthållardöme till hofmarskalksplatsen vid sitt eget hof, då denna efter Svante Baner blef ledig.[1]

Det förefaller mig, som om Falkenbergs lämplighet för denna tjänst, som ställde honom just nu, då Sveriges förbindelser med Tyskland ökades, i konungens omedelbara närhet, varit så påtaglig, att utnämningen icke väckt synnerlig opposition. Åtminstone har jag uti de bref, som jag för denna tid genomgått, ej funnit något spår däraf. Den nye hofmarskalkens verksamhet utsträcktes dock genast utöfver vården om källare och kök och uppgörande af ceremoniel vid främmande sändebuds mottagningar. Genast i början af det preussiska fälttåget togs hans duglighet i anspråk för krigets behof. Efter en hjältedat vid besättandet af Braunsberg d. 5 juli 1626, för hvilken han högtidligen slogs till riddare på torget i nämda stad, fick han i uppdrag att jämte sin hoftjänst äfven sköta en krigskommissaries befattning. I sistnämnda egenskap ilade han före konungen för att uppfordra städerna till kapitulation, träffa öfverenskommelse om hyllningseder, kontributioner o. s. v.

Den viktigaste af dessa Falkenbergs underhandlingar var med Danzig, härskarinnan öfver Weichselmynningen. Utan att vara förvissad om trygghet från detta håll vågade ej Gustaf Adolf fördjupa sig i det inre af landet. I högtidlig beskickning

[1] Äfven med afseende på denna befordran förefaller det mig, som professor Wittich i någon mån bedömt förhållanden hos oss alltför mycket efter dem i Tyskland. Det är visserligen sant, att Svante Baner, Falkenbergs företrädare, blef riksråd, men, så vidt jag kunnat finna, gaf honom hans ställning såsom chef för konungens hof ej någon stor politisk vikt, ej heller någon tillökning i hans rang. Och hvad Falkenbergs efterträdare, Bernolf von Creylsheim, beträffar så spelade han en så obetydlig roll, att hans namn säkerligen endast för specialister i Gustaf Adolfs historia är bekant.

afgick hofmarskalken hit i juli 1626. Såsom den svenske konungens sändebud mottogs han med stor ståt. Långt utanför portarne mötte honom stadssekreterare med karosser, utefter vägarne paraderade soldater och borgarebeväpningen i högtidsdrägt, två rådsherrar afhämtade honom i hans bostad och ledsagade honom till rådhuset o. s. v. Men trots allt detta visade sig stadens myndigheter vid underhandlingen särdeles ohandterliga, och sändebudets häftiga och starkt rojalistiska lynne sattes af de republikanska handelsherrarne på ett hårdt prof. Också företog sig denne, då tålamodet slutligen brast, det betänkliga steget att vända sig direkt till menigheten med sina andraganden, en åtgärd, hvarigenom han visserligen lyckades framkalla allvarsam oro i lägret, men som förfelade sin verkan, då den mycket inflytelserike luterske pastorn Corvinus vände det tveeggade vapnet emot Falkenberg själf. En hel aftonsångsgudstjänst använde pastorn till predikan mot neutraliteten och mot Falkenberg med den påföljd, att folkmassan samma afton beredde sig att storma både svenska sändebudets och borgmästarens hus. Med knapp nöd undgick hofmarskalken kort därpå ett lönmordsförsök, och Gustaf Adolf fann slutligen nödvändigt att återkalla honom. Däremot hade Falkenberg större lycka på andra ställen såsom i Elbing och Königsberg. På förra stället bidrog han till att förmå staden att aflägga trohetsed, på det senare öfvertalades myndigheterna till ett neutralitetsfördrag.

Efter återkomsten till Sverige hade han på vintern detta år åtskilligt att syssla med ceremonierna vid den nyfödda prinsessan, sedermera drottning Kristinas dop.

Under 1627 års fälttåg, i striderna vid Dirschau, se vi Falkenberg, dock utan befäl, deltaga vid konungens sida. 1628 fick han sitt, så vidt vi veta, första militära kommando, då han fick i uppdrag att af trupper ur åtskilliga regementen bilda en kår, som skulle förena sig med konungen vid Ossa.

1629 var det emellertid som Falkenberg afgick på den viktiga och för honom epokgörande beskickningen till Holland, som här ofvan (sid. 30) blifvit omnämnd. Hufvuduppgiften var värfvandet af de sju nya regementena, men det var visst icke den enda. Hofmarskalken hade dessutom uppdrag rörande ordnandet af kronans kopparaffärer, han skulle för dess räkning sälja spannmål, han skulle inköpa vapen, och han skulle söka grunda ett sällskap för Ingermanlands koloniserande. Dessutom skulle han

kraftigt bistå Sveriges förut i Amsterdam varande sändebud, Ludvig Camerarius, vid underhandlingarna om att få det nu utlöpande 1614 års förbund med Generalstaterna förnyadt. Om Falkenbergs nit och duglighet att utföra de underhandlingar af ekonomisk art, som ålågo honom, torde man knappast vara berättigad att hysa något tvifvel, men hans egenskaper och åskådningar i andra afseenden voro ägnade att inge farhågor och tvekan rörande hans lämplighet för denna beskickning.

Redan i Danzig hade hans häftiga och våldsamma natur hållit på att framkalla förvecklingar af ganska allvarsam art, och redan här hade hans starka monarkiska känslor på ett föga undfallande sätt gifvit sig till känna. Här i Holland, där man föga aktade kungligheten och »begagnade samma predikat vid tal om en stor konung som i fråga om en borgmästare i en liten småstad», sårades hans känslor ännu mera, och de långsläpiga underhandlingarne med de Högmögende satte hans tålamod på ett prof, som det icke alltid bestod.[1] Men på samma gång han själf stötte sig på den demokratiska andan, sårade han å sin sida Staterna genom ett mot dem respektvidrigt språk.

Vi hafva redan vid redogörelsen för Knyphausens delaktighet i Falkenbergs planer omnämnt, huru Generalstaterna med hänsyn till sina egna rustningar för företaget mot Herzogenbusch bestämdt vägrade den begärda tillåtelsen att värfva på holländskt område, huru Falkenberg då slagit sig ned i Emden, och huru han här företagit sig för Hollands säkerhet ganska betänkliga ting. Ej nog med, att han öppet trotsade förbudet mot värfning inom Nederländernas egna gränser (ja, hans officerare, som det hette, »debaucherade» Generalstaternas egna i Amsterdam liggande kompanier), utan han uppgjorde äfven, till hämd för att myndigheterna i Amsterdam låtit häkta hans officerare, den plan till omhvälfning i Ostfriesland, vid hvilken Knyphausens medverkan påräknades, och som sannolikt skulle inledt Generalstaterna emot deras vilja i fejd med kejsaren. Spänningen mellan de maktägande i Holland och Gustaf Adolfs sändebud blef nu sommaren 1629 ytterlig, då plötsligen Wallensteins infall i Nederländerna ändrade situationen och gjorde Falkenberg helt oförmodadt till republikens räddande ängel.

---

[1] Såsom en ytterligare bekräftelse på hvad prof. Wittich om F:s häftiga uppträdande berättar, må anmärkas, att J. Skytte i ett bref till K. M:t d. 9 april 1631 omnämner en viss diplomatisk person, Cornelius, sedan sänd på en beskickning till Moskva, som af hofmarskalken i Holland fått »munslag».

Generalstaterna begärde ifrigt, såsom det synes till och med med hot, att Falkenberg skulle ställa de af honom samlade trupperna till deras förfogande, en begäran som hofmarskalken under förutsättning af Gustaf Adolfs bifall också villfor, då det å ena sidan låg i konungens intresse att skydda republiken mot Wallenstein, och man å den andra kunde hoppas, att denna hjälpsändning skulle göra Staterna benägnare att tillmötesgå konungens önskningar i öfrigt. Såsom ofvan är nämdt, afsände Falkenberg Knyphausen till Gustaf Adolf för att förklara sitt uppförande, som vann konungens fulla bifall.

För Falkenberg personligen medförde denna hjälpsändning den fördelen, att han fick tillfälle att bevista den berömda belägringen vid Herzogenbusch, att han här fick se och studera den oraniska krigskonsten, och att han under denna tid kom i beröring med åtskilliga utmärkta personer såsom hert. Bernhard af Weimar, landtgrefve Vilhelm af Hessen m. fl., hvilkas bekantskap ej blef utan inflytande på hans framtida bana.

Den påräknade tacksamheten från Generalstaternas sida blef emellertid ganska ringa. De kloka handelsherrarne läto ej leda sig af någon slags känslopolitik. För Falkenbergs värfningar lade de fortfarande åtskilliga hinder i vägen, till att af dem få några subsidier hade man ingen utsigt, och de kontraktsenligt lofvade transportskeppen för folkets öfverförande till Sverige uppsköto de alltjämt att lämna.

Sålunda fördröjdes till Falkenbergs harm och förtviflan hans afresa till sena hösten, och när slutligen i midten af november allt var färdigt, vägrade skepparne att ge sig ut på grund af den sena årstiden. När äfven denna svårighet var öfvervunnen, råkade han i början af 1630 ut för sjukdom, som åter ökade hans finansiella förlägenhet och till sist höllo honom vidriga vindar kvar ända in i maj 1630, då han ändtligen fick afsegla till Göteborg, hvarifrån han skyndade till konungen i Stockholm. I stället för *sju* regementen utgjorde den kontingent han tillförde konungen blott *tre.*

Af hans öfriga uppdrag synes blott det, som rörde Ingermanland, så till vida hafva lyckats, att åtskilliga inflytelserika män i Holland börjat träffa anstalter för grundandet af ett Ingermanländskt kompani. [1]

[1] Några af de personer, med hvilka Falkenberg härom underhandlade finna vi sedan verkligen verksamma i Ingermanland t. ex. Abraham Sixt von Sandelier.

Efter återkomsten till konungen fick Falkenberg sin första rent militära grad, i det han utnämdes till öfverste för ett af de af honom hemförda regementena. Föröfrigt har han väl nu åter inträdt i utöfningen af sitt hofämbete, och såsom hofchef var han självskrifven att medfölja Gustaf Adolf vid hans afresa till Tyskland. Genom en tillfällighet fick han dock icke vara med i konungens omgifning vid öfverfarten, utan måste med en annan lägenhet uppsöka sin herre i Tyskland. —

I sanning vidtgående voro de uppdrag, som Gustaf Adolf i augusti 1630 här anförtrodde sin hofmarskalk. Skulle man döma efter ordalagen i det öppna patent, hvarmed denne försågs, så var hans makt oerhörd. Där stod nämligen, att konungen i anseende till Falkenbergs »trohet, dexteritet, erfarenhet och tapperhet», affärdar honom att såsom sin legat *bringa »en eller flera armeer på benen samt därför konstituera generaler»*, hvilka han, till dess konungen affordrade dem, hade att bistå med råd och dåd. Officerare och soldater anmanas att respektera Falkenberg och de af honom anstälda generalerna såsom respective K. M:ts generaler och »legatum ad exercitum», på samma sätt, heter det, »als wan wir selbsten zur stell weren».[1] Huru nu denna vidsträckta fullmakt än får fattas, visst är, att ett starkare uttryck för det högsta förtroende väl knappast kunde gifvas. Och med det vidsträckta värfningsuppdraget förbands äfven det att genom underhandlingar vinna Tysklands furstar och folk för Gustaf Adolfs sak, för hvilket ändamål Falkenberg försågs med vederbörliga kreditiver till regenter och stadsmyndigheter.

De furstar, som han i första rummet skulle söka vinna, voro hertigarne af Meklenburg, furstärkebiskopen af Bremen, landtgrefve Vilhelm af Hessen och kurfursten Johan Georg af Sachsen. Ödesdigrast af alla hans uppgifter var dock den att vinna Nordtysklands i strategiskt som kommersiellt hänseende viktigaste stad Magdeburg. Af yttersta vikt för krigets hela utveckling var det beslut, som denna stad komme att fatta. Här var rätta stället att plantera upprorsfanan mot kejsaren, och för Falkenberg tedde sig också detta från första början såsom kärnpunkten i hans värf.

Första gången Gustaf Adolfs uppmärksamhet fästats på Magdeburg såsom en stödjepunkt vid ett eventuelt krig i Tyskland torde varit hösten 1629 vid det besök, som den äfven-

[1] Patentet finnes tryckt af G. Droysen ibland »Schriftstücke von Gustaf Adolf» sid. 192.

tyrlige administratorn af stiftet Magdeburg Kristian Vilhelm af Brandenburg då hos honom gjorde.

Utan att eljest fästa synnerligen vikt vid de vilda och outförbara planer, som denne framkastade, fann Gustaf Adolf i anvisningen på Magdeburg likväl en förnuftig tanke, och administratorns person kunde möjligen, trots allt oförnuft, blifva honom nyttig. Den gamla glansen af primatet i Tyskland, som fordom omgifvit innehafvaren af ärkebiskopsstolen i Magdeburg, var ännu ej alldeles försvunnen, och författningsenligt var ännu därvid fästadt direktoriet i Nedersachsiska kretsen. Hvad åter staden beträffar, så hade den nyss genom den tapperhet, med hvilken den sommaren 1629 uthärdat den svåra blockaden af Wallenstein, inför hela världen ådagalagt såväl styrkan af sina befästningsverk som fastheten i sin protestantiska ståndpunkt.

Förhållandet mellan administratorn och staden hade emellertid ända hittills varit föga vänskapligt. Dock skedde häruti, just under det administratorn befann sig på återresa från Sverige, en plötslig förändring genom den revolution, som i staden utbrutit, och hvarigenom nya män kommit in i rådet. I öfverdrifna färger utmålade Kristian Vilhelm från Hamburg för Gustaf Adolf den allmänna längtan, som nu rådde i Magdeburg efter honom.

Med en viss försiktighet hade den svenske konungen hittills inlåtit sig med den äfventyrlige fursten, men då, kort före Gustaf Adolfs afresa från Elfsnabben, en förtroendeman från denne, föröfrigt knappast mindre tvetydig än administratorn själf, den anhaltiske kanslern Johan Stallman, infann sig hos honom, gaf han denne, till hvilken konungen synes hafva fattat förtroende, och hvilken han tog i sin tjänst, i uppdrag att söka åstadkomma ett förbund med Magdeburg.

Medan nu Gustaf Adolf sommaren 1630 förde sina segrande vapen in i Tyskland, skyndade administratorn och Stallman till Magdeburg, och den senare lyckades äfven d. 1 augusti afsluta (tillsvidare dock blott muntligen) ett på skrufvar ställdt förbund med Sverige. Konungen, som ej anade, på huru lös grund det hela var byggdt, mottog underrättelsen härom med synnerlig tillfredsställelse, och det var nu han »in höchster eile» afsände sin trogne Falkenberg för att försäkra sig om staden och »ein diversionswerk allda anzurichten». En hängifnare, pålitligare, erfarnare och mera energisk utförare af sin vilja kunde Gustaf Adolf ej välja, och då han försäkrade sig vara beredd att offra

lif och blod i sin herres tjänst innebar detta för honom det djupaste allvar. Blott alltför väl torde han fattat såsom sin uppgift att antingen hålla Magdeburg Gustaf Adolf till handa eller också — att göra det gagnlöst för fienden.

Lyckosam hade Falkenberg i utförandet af sina stora kommissioner egentligen aldrig varit, och så var han icke heller nu. Vidriga vindar hejdade honom på hans resa till Lübeck, där han skulle lyfta en af konungen till hans värfningar anvisad penningesumma, och det hängde på ett hår, att han uppfångades af en spansk kapare, som mötte hans fartyg under vägen. Till hans otur hörde ock, att den svenske agenten, som skulle anskaffat penningarne, just vid samma tid afled, och blott med stor förlust för kronan och förlust af dyrbar tid lyckades det honom att för sitt ändamål uppbringa 30,000 thaler i kontanter. Med dessa värfvade han, hvart han kom, trupper, hvilka han i små skaror om 20 à 30 man sände före sig till Magdeburg.

Förstlingen af de öfverstar, som af Falkenberg för Gustaf Adolfs räkning värfvades, var den unge hertigen Frans Karl af Sachsen-Lauenburg. Denne öfvertalades af honom att söka fördrifva fienden ur Lauenburg, ett försök som äfven för ögonblicket fullkomligt lyckades och som för de svenska värfningarne öppnade nya löpe- och mönsterplatser.

Däremot misslyckades underhandlingarne om afgjord anslutning till Sverige såväl med hertigarne i Meklenburg som med ärkebiskopen af Bremen.

Mera intryck lyckades han i Hamburg göra på hessiska ambassadören Herman Wolff, som på genomresa till Gustaf Adolf uppsökte Falkenberg för att för honom tillkännagifva sin herres benägenhet för ett förbund. Wolff begärde också, då han sedan anlände till konungen, att, i händelse en svensk-hessisk allians komme till stånd, denne ville sända Falkenberg att öfvertaga befälet öfver trupperna i Hessen, hvartill denne vore så mycket mer kvalificerad, som han ju hade en mängd vänner och anförvandter bland det hessiska ridderskapet.

Till Magdeburg stod emellertid Falkenbergs hela längtan. I slutet af september 1630 var han färdig med sina förberedelser, men nu voro alla pass öfver Elbe afspärrade till följd af, att Kristian Vilhelm förlorat alla platser i ärkestiftet, som han förut intagit, och dessutom hade de kejserliga satt ett pris på F:s hufvud. I förklädnad lyckades han emellertid att smyga

sig förbi de fiendtliga posterna och anlände på sådant sätt den 19 oktober lyckligt till Magdeburg.

Här gaf han sig först tillkänna för Stallman och tog omedelbart fästningen i skärskådande. Brister upptäckte han genast, men han fann föröfrigt ställningen i staden bättre än han väntat.

I därpå följande audiens hos stadens råd öfverlämnade han sitt kreditiv, försäkrade om Gustaf Adolfs kraftiga bistånd och uppmanade rådsherrarne i ett vältaligt föredrag att icke låta händerna sjunka, utan med förtroende till sig själfva och till konungen på bästa sätt söka använda de hjälpkällor, som de ägde. Han erkändes nu också af rådet såsom öfverbefälhafvare och kommendant i Magdeburg, och från detta ögonblick äro hans och stadens öden oskiljaktigt med hvarandra förbundna.

Det dröjde emellertid ej länge, innan den nye kommendanten kom underfund med vanskligheterna i sin ställning. Rådet, det nya, ur revolutionen framgångna, var svagt och beherrskadt af menigheten, som å sin sida leddes af våldsamma demagoger, bland hvilka den farligaste var Johan Stallman.

I denne sistnämde ser prof. Wittich Falkenbergs och Magdeburgs onda genius. I många stycken duglig, kunnig och erfaren, var han i själfva verket dock intet annat än en samvetslös äfventyrare. Genom list och bedrägeri hade han drifvit det svenska förbundet, sådant det nu var, igenom. Han hade framstält saken, som om Gustaf Adolf stått vid Magdeburgs portar, och som om Sachsen, Brandenburg, Hansestäderna och Nederländerna ej begärde bättre än skynda till hjälp, och det tvekande och försiktiga rådet hade han genom oförsynt vädjande till menigheten tvingat till eftergift. Administratorns militära odugligheten hade visserligen före Falkenbergs ankomst bragt förhållandena därhän, att samtliga kringboende furstar förklarat sig emot honom och det dumdristiga företaget att utan tillräckligt yttre stöd höja upprorsfanan mot kejsaren, men Falkenbergs ankomst tände nytt hopp både hos Stallman och administratorn. Af det ingångna förbundet med Sverige väntade de nu att skörda gyllene frukter.

Men om modet hos dessa herrar växte högt, så sjönk det så mycket mer hos svenska kronans representant, då han nu för första gången läste fördragets bestämmelser. Med bestörtning fann han att alla bördor: anskaffande af kvarter, proviant, ammunition, penningar och trupper blifvit lagda på Sverige, och

att alla fördelar blifvit förbehållna staden. Full af missmod utropade Falkenberg, då han lärde känna de verkliga förhållandena: »Wir haben uns übel versehen»!

Falkenberg hade fullmakt af Gustaf Adolf att ratificera det slutna fördraget, men skulle han bekräfta ett *sådant* fördrag? Något val hade han i själfva verket icke mer, då en vägran skulle beröfvat honom allt förtroende. Man skulle kunna framkasta den frågan, om en försiktigare diplomat ej möjligen kunnat finna ett medel att undvika ratifikationen. Falkenberg synes icke därtill hafva gjort något försök, men han lät sin vrede gå ut öfver Stallman, som dock skickligt förstod att glida undan och ställa honom någorlunda tillfreds. Synnerligen sympatiskt stämd mot Magdeburg lärer han väl ej genom detta blifvit, och i brefven till konungen utgjuter han ock sitt hjärtas bitterhet öfver stadens egennytta, lättsinne och opålitlighet samt öfver administratorns öfver förväntan stora militära oduglighet.

För denne sistnämnde förhemligade Falkenberg ej heller sina tankar, och som den stackars fursten moraliskt och materielt förlorat all kredit, fann han bäst att ställa sina öfverblifna trupper under hofmarskalkens befäl.

Med kraftig hand grep nu kommendanten de militära regeringstömmarne. Magdeburg betraktades från detta ögonblick af honom sannolikt blott ur en synpunkt: den militära. I det kaos af stridiga meningar, önskningar och intressen, som rådde i den politiskt upprörda staden, var det Falkenberg ensam, som fullföljde ett bestämdt, klart fattadt mål. Utöfver dagens alla små intriger och intressen såg han endast, hvad Magdeburg en gång skulle blifva i Gustaf Adolfs hand.

Utsikterna att lyckligt kunna lotsa sig fram igenom svårigheterna syntes honom dock synnerligen mörka. Han hade i uppdrag att värfva 6,000 man nya trupper, men staden hade ej i fördraget förbundit sig att åt dem upplåta någon plats, där de kunde samlas till mönstring. Han skulle bestrida alla kostnader för sina soldaters underhåll, och han hade knappast nog penningar att betala en månads sold.

Ingenting var dock för den stolte hofmannen så motbjudande som den köpslående krämarandan, som mötte honom öfverallt, men han såg sig nödsakad att genom smickrande utmärkelser söka vinna dem, som han i grunden af hela sitt hjärta föraktade, för att åter i sin tur genom dessa kunna vinna andra.

Falkenbergs bästa stöd och hjälp var emellertid nu för någon tid Stallman. Han var outtröttlig att söka bereda utvägar. »Ich wüste wahrhaftig sonder Stallman in civilibus nicht durchzukommen» — skref Falkenberg i november till konungen. Om också hofmarskalken möjligen märkte, att äfven denne var föga förtjänt af verkligt förtroende, så har han dock måhända ansett bättre att anförtro sig åt en själfvisk man, som sökte sin fördel i att understödja honom, än åt själfviska män, hvilka blott beredde honom svårigheter.

Rastlöst arbetade han på att åstadkomma en bättre sakernas ordning i staden. Hans fasta, stränga, men också varsamma uppträdande bragte småningom, såsom äfven af motståndare erkändes, större ordning i krigsväsendet och väckte nytt förtroende hos borgerskapet.

En månad hade Falkenberg uppehållit sig i Magdeburg, innan någon allvarsammare sammandrabbning ägde rum. Pappenheim befann sig ännu fjärran. Och dock träffade hans operationer i oktober månad indirekte Magdeburg. Vi hafva ofvan nämnt, hurusom hertig Frans Karl af Sachsen-Lauenburg, följande Falkenbergs anmaning, på hösten eröfrat de Lauenburgska länderna i akt och mening att skaffa nya värfningsområden och åt Gustaf Adolf betrygga vägen till Magdeburg. Med samma lätthet, som eröfringen hade skett, frånryckte dock Pappenheim honom dessa områden, omintetgjorde sålunda Falkenbergs afsikter och beröfvade Gustaf Adolf denna stödjepunkt vid Elbe för sina operationer till Magdeburgs förmån. Efter detta tillät »ratio belli» icke konungen att följa Knyphausens honom i november gifna råd att gå öfver Meklenburg åt Elbe till stadens undsättning.

Nöden hade emellertid drifvit Falkenberg till en fientlig åtgärd, som förde Pappenheim såsom hämnare till själfva Magdeburgs portar. Vi hafva sett, hurusom fördraget med staden förband den förstnämnde att själf förse sina trupper med proviant och kvarter, och de styrande vägrade hårdnackadt att medgifva någon förändring i dessa bestämmelser. Behofvet af bättre kvarter och bättre underhåll för de svenska garnisonstrupperna gjorde sig dock alltmer gällande och Falkenberg beslöt därför att bemäktiga sig den mellan honom och Pappenheim belägna staden Neuhaldensleben med det rika sädesförråd, som där fanns, ett företag, som han ock lyckligt utförde den 20 november 1630.

Framgången återverkade på borgerskapet i Magdeburg, så att kommendantens auktoritet väsentligen stärktes, och hans penningekredit växte. Allt såg ett ögonblick ljust och lofvande ut. Prästerna predikade förtroende till Gustaf Adolf och hans ställföreträdare, de rika borgarne sammansköto penningar, säd och öl samt mottogo villigt de af Falkenberg utfärdade växlarna.

Men horisonten förmörkades snart åter, då den hämdtörstande Pappenheim med Tillys begifvande från Lauenburg skyndade söder ut och i en handvändning återtog den förlorade platsen den $^{5}/_{15}$ december 1630. Från detta ögonblick blef kriget för Magdeburg fullt allvar. Med omkring 12,000 man lade sig fienden för stadens portar.

Förhållandena inom staden kommo nu åter i sitt gamla skick, motståndet mot inkvarteringen växte, penningarne flöto sparsammare och underhållet blef knappare. I slutet af december inberättade Stallman för Gustaf Adolf, att soldaterna måste tigga sitt bröd vid borgarnes dörrar, och deras hästar störtade af hunger på gatorna. Stallman själf började finna läget så obehagligt, att han af konungen begärde att få tjäna honom på någon annan ort, där han kunde vara till mera nytta.

Misstankar om förräderi och förbindelser med fienden kringflögo och väckte kommendantens högsta förbittring. Den misstänkte borgmästaren Kühlewein hotade han att »ruinera», om han funne hans uppförande mindre korrekt. Prämonstratenserprosten Sylvius i det ärevördiga gamla Liebfrauenklostret kallade han i närvaro af dennes egna munkar för skälm och förrädare samt hotade att klyfva hans hufvud eller hänga honom med egen hand utanför fönstret, emedan han önskat försona administratorn med kejsaren.

Och till Falkenbergs lycka stod nu det fanatiska protestantiska prästerskapet med den ryktbare, från sin församling i öfre Österrike fördrifne pastor Gilbert honom tappert bi. Från stadens predikstolar predikades mot hvarje tal om kapitulation.

Underrättelserna om Gustaf Adolfs framgångar vid Gartz och Greifenhagen under de minnesrika juldagarna 1630 stärkte å nyo Falkenbergs ställning, helst som fienden sett sig nödsakad att bortsända en del af belägringstrupperna. Nu genomdref han, att staden skulle mottaga 6 à 800 man af hans folk inom sina murar, — de hade förut legat i förstäderna — och nu beviljade borgarne också inkvartering och ett visst dagtraktamente åt be-

sättningen. Med ifver arbetade den af kommendanten eldade borgaremenigheten på fästningsverkens iståndsättande och visade en hållning, som fyllde denne med tillfredsställelse. Nästan dagligen öfvade han sitt folk genom utfall och skärmytslingar med fienden. För att öka sin krigsstyrka utfärdade han talrika värfningspatent, och till Braunschweig och andra orter aflät han skrifvelser med uppmaningar att sluta sig till Gustaf Adolf.

Både Pappenheim och Falkenberg väntade, ehuru med motsatta känslor, på nyåret 1631 konungens snara ankomst. Veckorna gingo dock, utan att denne afhördes. Som bekant, lät sig hans plan för Magdeburgs undsättning icke utföra med den skyndsamhet, som hade behöfts. Frammarschen hade måst betryggas genom eröfringen af fästningarna vid Meklenburgska gränsen, och, medan denna verkställdes, lade sig Tilly i vägen.

Emellertid brann Pappenheim af otålighet att bringa staden i sitt våld, innan något slags undsättningsförsök kunde göras, och i sin ifver gick han nu ända därhän att söka *besticka* Falkenberg. Anbudet var storartadt: 400,000 riksdaler och stora förmåner i öfrigt, men dess enda verkan var att väcka den tappre kommendantens stolta harm. Med afvisande hån svarade han, att ville Pappenheim finna en menedig skälm, så borde han ej vända sig till honom, utan söka denne i sin egen lättfärdiga barm. Trumpetaren, som öfverfört anbudet, hotade han att hänga på fläcken, innan han talat till punkt.

I början af mars lyckades hofmarskalken genom en djärf bragd intaga och befästa en viktig punkt, »die Kreuzhorst» på en af Elbeöarna, hvarigenom han hindrade fiendens brobyggnad ofvanför Magdeburg. Det var här han anlade det bekanta fästningsverk, som han kallade »Trotz Tilly». Detta utfall skedde i samma dagar som Tilly eröfrade Neu-Brandenburg, där Falkenbergs vän Knyphausen tillfångatogs.

Denna framgång och en senare vid Barby förmådde emellertid ej dämpa det växande missmodet bland borgerskapet. Det dåliga intrycket af konungens dröjsmål lät sig icke besegras. För att upplifva det sjunkande modet företog sig nu kommendanten åtgärder, som från moralisk synpunkt synas betänkliga nog. Helt visst gäckade han sig icke själf med några falska förhoppningar om sin herres snara ankomst. I midten af februari hade Gustaf Adolf låtit honom veta, att han knappast före

sommaren skulle kunna inträffa för Magdeburg. Detta oaktadt lät Falkenberg, i sannolik afsikt att vilseleda den allmänna meningen, nu i mars vidtaga åtgärder, som syntes gå ut på att hos befolkningen väcka föreställningen, att han omedelbarligen väntade den kungliga arméens ankomst, åtgärder, som, utom att de voro moraliskt förkastliga, dessutom voro militäriskt farliga.

Liksom för att bereda lägerplats åt den väntade hären lät han nämligen på omkring en half mils omkrets anlägga en mängd nya utanverk, till hvilkas försvar erfordrades en vida större styrka, än fästningen hade till sin disposition.

Pappenheim formligen jublade öfver dessa okloka skansarbeten, medan förståndiga män i Magdeburg, såsom den kloke och betänksamme Otto Guericke, bekymrade skakade på hufvudet. Till försvar dugde tydligen ej dessa fästningsverk, hvars murar knappast motstodo en muskötkula. Man frågade sig med oro, såsom man ännu i dag frågar, hvilka Falkenbergs egentliga afsikter härmed voro, och man förutsåg af skansarnes uppkastande blott oersättliga förluster i folk och krigsförnödenheter.

Och nu kom — ej Gustaf Adolf, utan *Tilly*. Han hade plötsligen afstått från sina operationer mot den svenske konungen och i slutet af mars med hela sin här gått till Magdeburg. Själfva Falkenbergs tillförsikt, ehuru icke hans mod och beslutsamhet, sjönko vid åsynen af den verkan, som detta hade på förhållandena i staden. En tröstlös nedslagenhet bemäktigade sig alla sinnen, och till och med Gilbert med det öfriga presterskapet tycktes nu svika.

De farliga utanverken föllo alla på ett par dagar, den 9 och 10 april i fiendens händer, och med dem gingo en hel del officerare, soldater, krut, kanoner och proviant förlorade.

Stämningen bland borgerskapet blef härigenom ytterligare försämrad, och man började allmänt tvifla på Gustaf Adolfs mellankomst. Men ju mer svårigheterna växte, desto mer framträdde kommendantens hänsynslösa energi och hans beslut att försvara Magdeburg i trots af Magdeburg själft. »Mich sollen» — så lyder hans ofta upprepade försäkran — Eu. Majestät allezeit finden einen ehrlichen Mann, sei wie es wolle»!

Magdeburgs viktigaste utanverk »die Zollschantze», brohufvudet på andra sidan Elbe, samt ett annat nyss uppkastadt sådant »Trotz Kaiser» höllo sig ännu. Falkenberg lät underminera dem samt fylla minorna med kruttunnor för att i nöd-

fall kunna spränga fienden på samma gång som skansarna i luften.

I dyster förbidan väntade man, hvad som komma skulle, då Tillys plötsliga aftåg med en stor del af belägringsarméen å nyo tände de belägrades hopp såsom ett påtagligt bevis, att Gustaf Adolf dock verkligen lefde och var verksam. Det var, som bekant, Frankfurts a. d. Oder fara, som förmått Tilly att för ögonblicket öfvergifva Magdeburg. Modet i staden flammade åter upp. Rykten, som åtminstone icke af kommendanten vederlades, berättade, att Gustaf Adolf skrifvit sig skola komma inom *tre veckor*. I själfva verket hade han sagt *inom ett par månader*.

Som vi veta, kom Tilly för sent för att rädda Frankfurt och Landsberg, samt vände då åter om för att använda all sin makt till Magdeburgs betvingande. Under den terrorismens tid, som nu följde i staden, antog Falkenbergs försvar karakteren af en förtviflad mans.

Den 20 april lät han efter en kort och skarp strid utrymma de nyssnämnda båda af fienden angripna skansarna, »die Zollschantze» och »Trotz Kaiser», i akt och mening att låta kruttunnorna springa, då fienden stormade in, men luntorna hade genom regnet blifvit våta, och krutet utgräfdes af segraren oskadadt. Sedan den stora stadsbryggan natten mellan d. 21 och 22 april blifvit af fienden uppbränd, lät Falkenberg den 23 april de på ömse sidor om staden belägna förstäderna Neustadt och Sudenburg, för öfrigt af ålder rivaler till Magdeburg, uppgå i lågor. Men afsikten med denna våldsåtgärd misslyckades likaledes, enär invånarne, så godt de kunde, släckte elden, och ruinerna gåfvo sedan fienden ett förträffligt skydd, då den nu trängde hufvudfästningen inpå lifvet. Också jublade Pappenheim, och redan följande dag ryckte han in i Neustadt likasom Mansfeld in i Sudenburg.

Dessutom visade sig förstädernas afbrännande olycksbringande därigenom, att Magdeburg nu fick ytterligare några hundra personer att underhålla, hvilka för öfrigt med sina tårar och sin klagan bidrogo att öka dysterheten i den allmänna stämningen. Falkenberg bär ansvaret för de nämda åtgärderna, ty endast med svårighet lyckades det honom genomdrifva rådets samtycke härtill.

Att Magdeburgs dagar voro räknade, började blifva tydligt för hvar man, men ytterlighetsmännen mötte modlösheten med

energiskt upprepande af talet om Gustaf Adolfs förestående ankomst, stundom under fullt medvetande (såsom fallet var med t. ex. advokaten Cummius) af ryktenas grundlöshet, och sådant lät den svenske kommendanten opåtalt ske.

En för Falkenberg synnerligen gynnsam verkan åstadkom emellertid det försök Tilly gjorde att genom Johann Alemann, en f. d. rådsherre i Magdeburg, öppna underhandling om kapitulation. Ingenting var mera ägnadt att blåsa upp fanatismen till flammande låga. Terroristerna under ledning af mäster Gilbert och bryggaren Hans Herckel nedtystade för ögonblicket de försiktigare och klenmodigare. Ingen i staden vågade nämna ordet kapitulation, och man hörde yttranden fällas, att förr skulle ej sten blifva kvar på sten af Magdeburg, än man ville underkasta sig kejsaren. Ja, Falkenberg själf skall i ett bref till sin broder, ett bref, som ty värr hans biograf icke lyckats återfinna, hafva under denna tid skrifvit, att *wenn er die Stadt nicht mehr halten könne, so werde er das ganze Nest anstecken.*[1] Sådana tankar synas hafva funnit genklang hos mången både lekt och lärd, och i sådan tonart gingo de predikningar, som ljödo från mäster Gilberts predikstol.

Fåfängt spanade man efter tecken till någon yttre hjälp. Vi känna de orsaker som höllo Gustaf Adolf fjärran, men Falkenberg synes i dessa yttersta dagar ej ens skytt uppenbart bedrägeri för att egga de belägrande till motstånd. Om berättelsen, att han låtit förfalska bref från Gustaf Adolf med underrättelser om omedelbart förestående undsättning, än är obestyrkt, och om än man misstydde det såsom ett försök att föra allmänheten bakom ljuset, att Falkenberg och administratorn stego upp i domkyrkans torn för att liksom iakttaga undsättningshären, så såg dock hela världen de signaleldar, som på kommendantens befallning tändes för att väcka tron på, att svenske konungen befann sig utanför staden.

Allt talrikare blefvo emellertid trots kommendantens energi förebuden att slutet nalkades. Så gjorde man nu den upptäckten, att det synliga krutförrådet var slut. Det *synliga* krutförrådet

[1] Det torde böra anmärkas, att detta för Falkenbergs skuld till förstöringen ytterst graverande yttrande kommit till prof. Wittich, såsom han själf anmärker, först i *tredje* hand, i det att ägaren till Falkenbergska arkivet å Herstelle, Freiherr von Heeremann berättat för doktor Irmer, att han haft ett bref af Falkenberg som innehållit dessa ord, hvarpå doktor Irmer meddelat professor Wittich detsamma.

— ty efteråt befunnos åtskilliga tunnor krut hemligen hafva blifvit nedgräfda i hvalf och torn, hvarifrån de sedan af fienden utgräfdes. Det grofva artilleriets tystnad inom staden var blott allt för vältalig, för att ej allvarsamma tankar på underhandling skulle uppstå hos dem, som ej önskade stadens fördärf. Men ju mera utsikten att kunna försvara sig försvann, desto högre steg deras fanatism, som önskade ett försvar till det yttersta.

Ännu aftonen före katastrofen, då man den 9 maj skulle gifva svar på Tillys den 8 afsända ultimatum, vacklade besluten inom rådskollegiet. Ett afslag på Tillys anbud hade blifvit beslutadt, då den berömde Otto Guericke lyckades kullstörta detta beslut och vinna gehör för förslaget om underhandling. Med egna ögon hade han från Jakobikyrkans torn iakttagit fiendens oemotståndliga framsteg. Han fick flera af rådets mest betydande medlemmar såsom stadssyndicus Denhart och Konrad Gerhold, båda afgjordt svenskvänliga, på sin sida. Guericke själf utsågs att frambära beslutet till kommendanten, för hvilken det måste hafva kommit som ett åskslag.

Falkenberg fordrade emellertid nu blott, att intet skulle företagas utan hans vetskap, och lofvade att den påföljande dagen infinna sig i rådet för att rådslå om traktaten med Tilly samt uppmanade den regerande borgmästaren att kalla detta tillsammans till kl. 4 på morgonen. Hans afsikt var dock ingalunda att falla undan för de klenmodiga.

När han efter en i vapen genomvakad natt kl. 5 följande morgon också infann sig i rådsförsamlingen, var det icke för att gifva vika utan för att leverera batalj. Såsom vapendragare vid sin sida hade han Johan Stallman.

Han begynte, såsom prof. Wittich efter Guerickes egen berättelse, omtalar, »den pünktlich erschienen Rath oder dessen Deputirte förmlich todt zu reden». Hans tal karakteriseras såsom »eindringlich, feierlich und endlos». Segern, ödesdiger som den var, blef också hans. Tillys trumpetare återsändes icke. Ännu i detta sista ögonblick bedyrade Falkenberg med framhållande af konungens löften, att hjälpen kunde hvarje timme, ja hvarje ögonblick väntas.

Och dessa ord talades i samma stund, som ilbud bragte underrättelsen, att fienden löpte till storms. Förfäran grep de församlade, men hofmarskalken afbröt blott sitt tal med hotelsen: die Kaiserlichen möchten sich's nur unterstehen zu stürmen, sie

sollten wahrlich so empfangen werden, dass es ihnen übel gefallen würde! Men han rörde sig ej från sin plats. Kallblodig och lugn fortsatte han sitt tal, han talade ännu, när väktaren på Johanniskyrkans torn blåste alarm, han talade ännu, när Otto Guericke, som ilat ut, springande återkom och utropade: Was sitzet ihr da, der Feind ist schon in der Stadt!

När nu slutligen kommendantens egen page kom med budskapet, att fienden vid Neustadtsidan trängde öfver vallen, då ändtligen störtade Falkenberg upp, kastade sig på sin häst, lät kalla till sig sina trognaste offfcerare och red, samlande alla beväpnade han mötte, för att söka vid Neustädtermuren kasta Pappenheim tillbaka.

Här fann han emellertid, då han nu kom de sina till hjälp, endast förvirring och flykt. Han samlade dock, så godt sig göra lät, sina trupper, och enligt Pappenheims berättelse till kejsaren utspann sig nu en het, vild, förtviflad kamp »in dem des ganzen Römischen Reiches wohl und wehe gegen zwei Stunden auf einer zweifelhaften Spitze gestanden habe». Två à tre gånger dref Falkenberg fienden tillbaka, men utgången kunde ej vara tvifvelaktig. Pappenheims skaror förstärktes alltjämt, medan hans egna glesnade. Pappenheims rytteri, som omsider arbetat sig öfver muren, fällde utslaget. Borgarebeväpningen måste nu vika, och kommendanten själf blef omringad och öfvermannad. Trovärdiga ögonvittnen hafva berättat, att pardon erbjöds honom, men han vägrade att taga emot sitt lif af fiendens nåd. Med sitt blod beseglade han uppriktigheten af sin åter och åter upprepade försäkran, att han vore villig offra lif och blod för Gustaf Adolfs sak. —

Men har Falkenberg också för sin konungs sak (i sådant fall understödd af det terroristiska partiet) offrat Magdeburg? Såsom bekant har prof. Wittich i sitt arbete »Magdeburg, Gustaf Adolf och Tilly» framdragit en mängd viktiga omständigheter, hvilka synas tala för sannolikheten af en sådan förmodan. Långt ifrån att genom fortsatta studier hafva rubbats i sina misstankar, har han därför funnit nya bekräftelser. Längre än till sannolikheter lär man i denna stridiga fråga icke någonsin kunna komma. Så länge man icke finner det trovärdiga vittne, som från Falkenbergs egna läppar mottagit ordern att tända luntorna vid de i torn och hvalf nedgräfda kruttunnorna, så länge lärer nog en eller annan forskare komma att betvifla Falkenbergs skuld. Ett

sådant vittnesbörd finnes nu visserligen icke, men prof. Wittich har dock i vårt svenska riksarkiv funnit ett dokument, som kommer ett sådant ganska nära. Det är en samtida berättelse af den hemlige svenske agenten Reichard Damerow till stadssyndicus Elias Pauli i Stettin, som äfven var i svensk tjänst.[1] Häri heter det: Nachdem auch der Herr Falckenberg gesehen, dass alles verlohren, hat er das Ammunitionhauss in Brand zu stecken befohlen und wie der Corporal, der unter Herrn Falckenbergs commando gewesen, berichtet, sol der H. Falckenberg durch den Kopff geschossen und fort todt plieben sein. Hernachmals aber ist er von Tillischen in Fewer geworffen und verbrandt worden. Ess vermelden auch brieffe, dass 300 Frawen und Jungfrawen sich in einer wüsten Kirche retiriret und daselbst die grosse munition mit Fewer angeleget, und ehe sie in der Tillischen gewalt sein wollen, sich selber aufgeopffert.

Vore denna berättelse enastående, så kunde man måhända ej tillmäta den absolut afgörande vikt, men sammanställd med öfriga indicier, hvilka prof. Wittich i sin högst intressanta utredning påpekar, men som utrymmet ej tillåter att här anföra, måste det medgifvas, att den får en ganska stor vittneskraft. Såsom numera fullt konstaterade fakta torde kunna fastslås följande, hvarom alla äro eniga: att i Magdeburg fanns ett parti, understödt af Falkenberg, som, förande det mest fanatiska språk, väl varit i stånd till de mest förtviflade steg; vidare att elden blifvit anlagd, och anlagd på många ställen på en gång; att den företrädesvis förstörde vissa byggnader, som afsågo stadens försvar, såsom tyghuset, stadens torn och portar, bryggor, som ledde dit, proviants- och förrådshus o. s. v., att stadens ödeläggelse var ytterst kännbar för de kejserliga, men afgjordt fördelaktig för Gustaf Adolf, för hvilken det oförstörda Magdeburg skulle varit ett fruktansvärdt hinder vid hans framträngande i Tyskland; slutligen att Falkenbergs beslutsamma karaktär visserligen låter oss tro på en sådan gärnings möjlighet, då det gälde att för den protestantiska sakens skull beröfva fienden fördelarna af en dylik hufvudorts besittning. Och till dessa obestridbara fakta komma nu en hel mängd uttalanden i denna riktning från svensk, kejserlig, ligistisk, ja äfven från nederländsk sida, samtida sånger som beprisa den Magdeburgska jungfrun såsom en »lutersk Lucretia» o. s. v. Magdeburgs eget sändebud vid det svenska hofvet

[1] Se föröfrigt härom Svensk Historisk Tidskrift för 1889 sid. 271.

Andreas Law har såsom ett skäl för sin ansökan om förmåner för staden framhållit invånarnas »einäscherung» af sin sköna stad.

* * *

Otvifvelaktigt hade Dietrich v. Falkenberg gjort Sveriges krona utomordentliga tjänster. Så mycket mera måste det då te sig som otacksamhet, då hans i Tyskland öfverlefvande broder och dennes rättsinnehafvare i årtionden måste förgäfves till kronan ingifva böneskrifter utan att någonsin utfå, hvad de ansågo såsom sin lagliga rätt. Prof. Wittich har med styrka framhållit, huru de Falkenbergska arfvingarna sågo saken. Ej alldeles med samma tydlighet framgår, huru svenska kronan uppfattade den. Att under Kristina penningebristen och misshushållningen kunde föranleda till underkännande af berättigade anspråk är nog sannt, men förmyndareregeringen var i allmänhet icke obenägen att gifva skäl och billighet, om möjligt, sin rätt. Huru därmed än må förhålla sig, den tacksamhetsskuld, hvari Sverige kommit till Falkenberg för hans mod och uthållighet, om också icke för att han förstört Magdeburg, kan det icke afbörda sig.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ett bidrag till flottans historia under Erik XIV.

I »Konung Erik XIV:s Nämnds Dombok» omtalas sid. 143 o. ff. den ransakning, som hölls d. 4 juli 1564 med skeppshöfvidsmän, hvilka af sekreteraren Erik Matsson anklagats för att under sjöslaget vid Öland d. 30 och 31 maj s. å. icke hafva förhållit sig tappert. Der nämnes ock »en zedell, theruppå för:ne höfvidzmän stodhe antechnede, som var underschrifvenn med högz:te Kong:e M:tz amiraldz sampt Hans Kong:e M:tz secreteres och procuratoris välbordighe her Claes Flämingz och Jören Perssons händer». Denna handling, som förvaras i riksarkivet (Acta Historica), eger så stort intresse, att den torde förtjena här meddelas.

* * *

Thesse éfftterscrefne höfvedzmæn h[afue sigh] tappert, troligen och man[ligen] bevisth emot fienderne d. 30 och 31 Maij anno 1564.

Opå Elephantenn	Her Claes Flæmingh, Siffridh Jönssonn.
S. Erich	Knutt Benchtsson, Peder Bagge.
Hector	Her Nils Byrgesson, Sverkill Simonsson.
Svanen	Peder Axelsson, Söffren Juthe.
Engelen	Hans Kyle, Nils Juthe.
S. Christoffer	Her Erich Karsson, Håkon Pederssonn.
Troilus	Erich Bärtelsson, Nils Erichssonn.
Calmarne Barcken	Peder Erichsson, Anders Pedersson.

Store Råboijorten . . . . . . Krigxman Jönsson,
Henningh Hansson.
Lille Råboijorten . . . . . . Matz Tydsk,
Hans Olssonn.
Gylden Leanen: Lorentz Flämingh, Tönne Olsson. } hvilken miste sin halfve fåckerå och största tåppeseglet. Sedhen var icke mykedt till mangels med fienderne.
Biörnen . . . . Anders Biörsson,
Store Hans Erichsson.
Vestervickz Barcken . . . . . Davidt Stålle,
Hans Ersson i Sibbo.
Elzbårgs Barcken . . . . . . Bencht Räff,
Erich Nilsson.
Hållandz Barcken . . . . . . Hans Boije,
Christoffer Seffridsson.
Juthen . . . . Peder Hansson,
Lasse Olssonn.
S. Jören . . . . Arfvit Olsson,
Nils Pedersson.[1]

Effter en part af skeperes, styremändz och en part af menige mandz berättelse hafve thesse éffterschrefne icke mykidt väll förhalledt sich, och ändoch att en part af them förmene vele bevise sich hafve manligen forhalledt och alleredhe ther uthe vedh skepsflåthen bade några vethne fram, vardt thermedt dåch appeleret till konångz nempdh. Ithem äre och en part af them, medt hvilcke nogsampt openbart och bevisligit, att the sich icke troligen bevist hafve, udaf hvilcke en part äre dömde och afsagde ifrån äre, lif och godz, män the andre, um hvilcke ännu ingen dom fallidt är, måge bevise medh the vethne såssom gyllede varde, huru the sich hafve förhalledt heller med hvad the vele sich entschyldige.

Hercules . . . . Nils Ryningh,
Erich Tönnesson.
Ståchålms Hiorten . . . . . Claes Jorensson,
Hans von Köllen.
Dansche Hiortenn . . . . . . Peder Larssonn,
Carl Smålenning.
Baggen . . . . Ulff Henrichsson,
Joen Larssonn.
Speckhöker . . . . Lasse Joensson.
Rosen . . . . Oloff Bagge,
Måns Ålenninge.
Lillien . . . . Peder Svensson,
Sven Pederssonn.
Ulffven . . . . Erich Joensson.

[1] Här hafva några ord antecknats i marginalen. af hvilka nu endast återstå: hvil . . . the.

Store Gripen	Jöns Olsson,[1] Abraham Nilssonn.
Hökenn	Frantz Scrifver,[2] Oloff Cammersven.
Lossmandzpincken	Peder Svensson, Peder Ölender.
Dansche Hector	Lasse Joensson, Nils Brömps.
Röde hunden	Erich Nilsson, Greger Häss.
Nyköpungs Barcken	Hans Pedersson, Lille Hanns Erichsson.
Lybiscbe Boijorten	Simon Henrichsson, Bencht Helsingh.
Wijbårgs Gripen.	Hans Pedersson på Valsta, Jacob Månssonn.
Pippingen heller Gripen . . .	Erich Andersson, Hans Dietmersch.
Lille Gripen	Knut Matzsson.
Helsingeforss Jachten heller. . .	Erich i Brändöö.

Claes Fleming,
Georgius Sal[amontanus].[3]

Vid de förnyade ransakningarna styrkte de flesta anklagade med vittnen, att de icke gjort sig skyldige till feghet eller förräderi. Peder Svensson, Hans Pedersson och Erik Andersson blefvo dock dömda till döden (se vidare Silfverstolpe, Om Jöran Persson och Konungens Nämnd, Hist. Tidskrift I, sid. 356—357).

Karl XII:s hemfärd från Turkiet.

De vanliga uppgifterna om Karl XII:s hemfärd från Turkiet äro hämtade från Nordbergs arbete, och Nordberg har enligt egen berättelse fått sina uppgifter från Gustaf Fredrik von Rosen, som följde konungen de första dagarne efter uppbrottet från Pitesti och med afseende på den följande delen af konungens färd åberopade meddelanden af Otto Fredrik Düring, hvilken hela tiden var i konungens sällskap. Rosens berättelse, upptecknad af honom själf, är delvis återgifven i ett nyare arbete öfver ämnet: *Om Carl XII:s och svenska*

[1] Kallas i Domboken: Jöns Ulffsson.
[2] Kallas i Domboken: Frantz Mårtensson.
[3] Så skref sig, som bekant, ofta Jöran Persson.

krigarnes hemfärd från Turkiet genom Siebenbürgen, Ungern och Österrike 1714 (af C. Burenstam), Haag 1872. Författaren till sistnämnda arbete har genom anlitande af andra, hufvudsakligen österrikiska, källor beriktigat vissa uppgifter hos Nordberg, särskildt den mycket vilseledande att konungen skulle genom Ungern ha tagit vägen öfver Stuhl-Weissenburg, i stället för Weissenburg i Siebenbürgen, nu Karlsburg. Emellertid är det mycket antagligt, att Rosen, som meddelade sin berättelse ur minnet dels af hvad han själf upplefvat dels af hvad en annan (O. F. Düring) berättat, ej kunnat vara så noggrann i alla detaljer som önskligt varit, och det torde därför vara af intresse för Historisk Tidskrifts läsare att taga kännedom om efterföljande i Skokloster-samlingen (Miscellanea XXIII) förvarade utdrag af dåvarande generaladjutanten grefve Ture Gabriel Bielkes journal öfver färden från Pitesti till Stralsund. En dylik journal bör ega vitsord framför en senare ur minnet gjord uppteckning i allt sådant som måste vara kändt af den som fört journalen. Genom denna skrift beriktigas Rosens och Nordbergs uppgifter om tiden för konungens uppbrott, som skedde icke den 26 okt. kl. 1 på natten, utan den 27 okt. kl. 11,10 e. m.; och då Bielke och hans vänner reste i konungens spår (med undantag för ett litet stycke i Tyskland), lär man häraf känna största delen af konungens marschroute i detalj. Dagen, då konungen passerat de olika stationerna, får man ej med samma säkerhet veta, ty det var visserligen stadgadt, att de efterföljande skulle alltid färdas fram 24 timmar senare än konungen, och det är troligt att så skett i början och genom Ungern, men då konungen med Düring framkom till Stralsund den 11 och de andra först den 15 november, har tydligen afståndet emellan de båda reseföljena efter hand blifvit allt större.

* * *

Vägen

som högstsahl. Konung Carl den XII:te tagit uppå des resa ifrån Turkiet til Stralsund; utdragen utur det egenhändiga journal, som hans Excell. R. R. Hr Grefve T. G. Bielke, såsom då varande Kongl. General Adjutant, deröfver hållit.

Ao 1714 st. v. Octob. 8. Kom Konungen ifrån Demotica till Pitest med den suite, som hade följt honom ifrån Bender til förstnämde orten.

Ifrån d. 9 til d. 25 voro rastdagar. Under den tiden, neml.

d. 16 kom Gen. Sparre med sitt manskap till Konungen ifrån Bender, hvarest de effter Calabaliquen blifvit qvarhålldne, när Konungen fördes til Demotica; och således kom Konungens hela suite i Turkiet då vid Pitest tilsammans.

d. 23 efftermiddagen deltes samma hela suite uti 5 divisioner, hvilka särskilt af en generalsperson skulle commanderas, och hvar

division åter i 3:ne troppar, som hvardera bestod af 100 man, herre och dräng inberäknade.

Indelningen var sådan:

1:a divisionen commanderades af Gen. Lieut. Hård och fördes des
1:a tropp af Öfv. Chambre.
2. » af Öfv. Villalonga.
3. » af H. Segerschiöld Qvartermästare vid drabanterna.

2:a division command. af Gen. Major Zöge, des
1. tropp af Öfv. Albedyhl.
2. » af G. M. Zöge sielf.
3. » af Öfv. Gref Torstenson.

3:e division command. af Gen. Major Zülich, des
1. tropp af Öfv. Glasenapp.
2. » af Gen. Major Zülich sielf.
3. » af Öfv. Grothusen.

4:e division command. af Gen. Major Hierta, des
1. tropp af Öfv. Axel Roos.
2. » af G. M. Hierta sielf.
3. » af Öfv. Otto Koskull.

5:e division command. af Gen. Axel Sparre, des
1. tropp af Öfv. Silfverhielm.
2. » af Öfv. Lagerberg.
3. » af Öfv. Arfwedson.

d. 24 blef vid orderne ansagt, huru desse 5 divisioner marschera skulle, och då blefvo tillika följande officerare ifrån tropparne commanderade at föllia hans Maijtt:

Gen. Poniatowski.
Öfv. Bousquet.
Gen. Adj. Gref T. G. Bielke.
Öfv. Düring.
Gen. Adj. Gustaf Rosen.
Major Buddenbrock.
Cap. Adlerfelt.
deslikes ock
Tolcken Battiste Savari och
Chir. Neuman med hvar sin dräng,
tilsammans voro de 24 personer.

d. 25 fingo divisionerne sina instructioner och pass, och vid deras upbrått, som gjordes hvar dag af en division, var Konungen tilstädes och följde dem litet på vägen.

Octob. 26. Var Konungen ute, när första divisionen marscherade. Kl. half 3 efftermiddagen reste hans Maijtt med sin sidst utnämde suite ifrån Pitest, men intet längre än en half timas väg, till ett vinberg, hvilket, på det afresan desto bättre döllias måtte, tilslöts, så at ingen feck komma til honom.

Octob. 27. Skickades Gen. adj. Rosen åter til Pitest, at aflefverera 5 drängar och 13 hästar, som skulle föllia Gen. Sparres division, och kl. 6 om afftonen åter 4 drängar och 5 hästar at gå samma väg.

Kl. half 7 blef Major Buddenbrock med lifkneckten Carl Stenberg, Savari och en dräng afsänd at gå öfver Belgrad.

Kl. 11 och 10 min.[1] afgick Konungen sielf med Düring och Rosen under namn af Capitainer Peter Frisk, von Ungern och Palm, och befalte at des suite som följde, skulle lemna sina hästar vid gräntzen, och sade sig sielf villa beställa hästar för dem, det ock hans Maijtt hela vägen giorde.

Octob. 28. Reste Gen. Adj. Gref Bielke effter förut undfångne ordres till Capuchi Bacha Mustapha, som af Turkiska Käysaren hade befallning at afvänta Konungens afresa, och gaf honom vid handen, det hans Maijtt i morgon skulle resa,[2] hvilket han sitt hof med visshet berätta kunde.

Kl. trefierdeedelar på 6 om affton följde de öfrige af Konungens suite, bestående i 11 personer, som hade ordres, sig ingenstädes at uppehålla, utan at gå samma väg som Konungen, dock likväl altid 24 timar senare.

Octob. 29. Kom denna suiten til byen Laquina, 22 timmars väg ifrån Pitest, der blefvo de öfver natten.

Octob. 30. Gingo de 1 tima ifrån Laquina öfver strömmen Huolt (Aluta ell. Alt). Två timmar derifrån är Sibenburgiska gräntzeskillnaden vid Rothe Thurm. De gåfvo der bort sina hästar, hvilket ock Konungen med dem som honom följde giordt hade, åt en Lieutenant af General Feld Wachtmeister Tollets regemente, som var commandant på skantzen, densamma länte dem hästar til Hermanstad, tre mihl ifrån Roten Thurm.

Uti Hermanstad blefvo Neuman, kocken Boberg och en dräng effter at gå öfver Schlesien til Stralsund, och de öfrige togo posten.

		Poster.
	från Hermanstad til Reismarck[3]	$1\frac{1}{2}$.
	fr. Reismarck til Millenbach[4]	1.
	här blef Adlerfelt med en dräng effter.	
	fr. Millenb. til Weissenburg[5]	$\frac{1}{2}$.
	fr. Weissenb. til Engert[6]	$1\frac{1}{2}$.
	fr. Engert til Fellwintz[7]	1.
Octob. 31.	fr. Fellwintz til Torda	1.
	utmed strömmen Aringa.	
	fr. Torda til Claussenburg	2.
	fr. Claussenburg till Korod	1.
	fr. Korod til Berend	1.
	fr. Berend til Sombor[8]	1.
	fr. Sombor til Egret[9]	1.

[1] Rosen uppgifver: »om natten klockan ett emellan den 25 och 26 October», säkerligen ett minnesfel.

[2] Denna oriktiga uppgift var naturligtvis afsedd att föra konungens fiender på villospår.

[3] Reussmarkt. — [4] Mühlbach. — [5] Nu Karlsburg. — [6] Nagy-Enyed. — [7] Fel Vincz. — [8] Mag. Sombor. — [9] Mag. Egregy.

		Poster.
	fr. Egret til Brett[1]	1.
	fr. Brett til Sillain[2]	1.
	denna dagen blef Rosen effter med ordres at gå emellan Konungen och denna suiten.	
Novemb. 1.	fr. Sillain til Somlyo[3]	$1^1/_2$.
	der mötte dem Gen. Feldmarechal Grefve Wilscheck[4] skickad af Käijsaren emot hans Maijtt. Han frågade hvar Konungen vore och sade det han dagen förut talt med de officerare, som bestält hästar.	
	fr. Somlyo til Kemmer[5]	1.
	fr. Kemmer til Deda	1.
	fr. Deda til St. Marguerite[6]	1.
	fr. St. Marguerite til Zegelhytt[7]	1.
	fr. Zegelhytt til Leta[8]	1.
	fr. Leta til Paly[9]	1.
» *2.*	fr. Paly til Debreczin	$1^1/_2$.
	fr. Debreczin til Vivaros[10]	$1^1/_2$.
	fr. Vivaros til Hortabai[11]	$1^1/_2$.
	fr. Hortabai til Czeghe[12]	$1^1/_2$.
	fr. Czeghe til Babolna	$1^1/_2$.
	fr. Babolna til Borotslo[13]	$1^1/_2$.
	fr. Borotslo til Attan	$1^1/_2$.
	fr. Attan til Booth	1.
» *3.*	fr. Booth til Arakszalas[14]	$1^1/_2$.
	fr. Arakszalas til Hatvany[15]	1.
	fr. Hatvany til Assut[16]	$1^1/_2$.
	fr. Assut til Kerebes[17]	$1^1/_2$.
	fr. Kerebes til Ofen	$1^1/_2$.
	Emellan Pest och Ofen gick man öfver Donau strömmen på flygande bryggan.	
	fr. Ofen til Wäresvar[18]	$1^1/_2$.
	fr. Wäresvar til Turak	$1^1/_2$.
	fr. Turak til Neudorff	1.
» *4.*	fr. Neudorff til Nesmiel[19]	1
	fr. Nesmiel til Comorra[20]	1.
	fr. Comorra til Gunig	2.
	fr. Gunig til Raab	1.
	fr. Raab til Hochstras	1.
	fr. Hochstras til Wieselburg	$1^1/_2$.

[1] Bred. — [2] Ziláh, första stationen i Ungern. — [3] Szilágy Somlyó. — [4] Welczek. — [5] Kémer. — [6] Margita. — [7] Székelyhid. [8] Nagy Leta. — [9] Hoszú Palyi. — [10] Ujvaros. — [11] Hortobagy. — [12] Czege, nära Theiss. — [13] Poroszló. — [14] Arokszallás. — [15] Hatvan. — [16] Aszód. — [17] Kerepes. — [18] Värösvar. — [19] Neszmély. — [20] Komorn.

		Poster.
	fr. Wieselburg til Taschiandorf	$1^1/_2$.
	fr. Taschiandorf til Deutsch Altenburg	$1^1/_2$.
	fr. Deutsch Altenburg til Fischa[1]	2.
Novemb. 5.	fr. Fischa til Wien[2]	2.
	fr. Wien til Purchersdorf	1.
	fr. Purchersdorff til Sigarskirch[3]	1.
	fr. Sigarskirch til Perslin[4]	1.
	fr. Perslin til St. Pölten	1.
	fr. St. Pölten til Melch[5]	$1^1/_2$.
	fr. Melch til Kemmelbach	$1^1/_2$.
	fr. Kemmelbach til Amstedten	1.
» *6.*	fr. Amstedten til Strengberg	$1^1/_2$.
	fr. Strengberg til Ens	1.
	fr. Ens til Lintz	$1^1/_2$.
	fr. Lintz til Efferding	$1^1/_2$.
	fr. Efferding til Bayerbach	$1^1/_2$.
	fr. Bayerbach til Eisenbirn	$1^1/_2$.
» *7.*	fr. Eisenbirn til Passau	1.
	fr. Passau til Viltzhofen[6]	2.
	fr. Viltzhofen til Plattling	2.
	fr. Plattling til Straubing	2.
	fr. Straubing til Pfada[7]	$1^1/_2$.
	fr. Pfada til Regensburg	$1^1/_2$.
» *8.*	fr. Regensburg til Laber	1.
	fr. Laber til Parsberg	1.
	fr. Parsberg til Teining[8]	1.
	fr. Teining til Peschbaur[9]	1.
	fr. Peschbaur til Feucht	1.
	fr. Feucht til Nürnberg	1.
	fr. Nürnberg til Erlangen	$1^1/_2$.
	fr. Erlangen til Altendorff	$1^1/_2$.
	fr. Altendorff til Bamberg	1.
» *9.*	fr. Bamberg til Burgwinheim[10]	$1^1/_2$.
	fr. Burgwinheim til Neuses	1.
	fr. Neuses til Dettelbach	1.

Där måste de rida tilbaka, effter man om natten ey ville släppa dem igenom Würtzburg. En $^1/_4$ mihl härifrån gingo de öfver Maijnströmmen, utmed ett Bernhardiner kloster benämd Schwartso.[11] Här hant Cap. Adlerfelt dem åter up.

---

[1] Fischament. — [2] Dagen för konungens ankomst till Wien kan ej med säkerhet bestämmas, men har den stadgade mellantiden af 24 timmar ännu iakttagits, var det den 4 nov. — [3] Sieghardskirchen. — [4] Perschling. — [5] Mölk. — [6] Vilshofen. — [7] Pfatter? — [8] Deining. — [9] Postbaur. — [10] Burgwindheim. — [11] Schwartzach?

		Poster.
Novemb. 10.	fr. Dettelbach til Würtzburg	1.
	fr. Würtzburg til Remling[1]	$1\frac{1}{2}$.
	fr. Remling til Esselbach	1.
	En mihl härifrån gingo de åter på färgan öfver Maijn utmed lilla staden Langefurt.[2]	
	fr. Esselbach til Rorbrunn	1.
	fr. Rorbrunn til Besenbach[3]	1.
	fr. Besenbach till Dettling[4]	$1\frac{1}{2}$.
	fr. Dettling til Hanau	1.
	fr. Hanau til Friedberg	$1\frac{1}{2}$.
	fr. Friedberg til Giessen	$1\frac{1}{2}$.
» *11.*	fr. Giessen til Marburg	$1\frac{1}{2}$.
	fr. Marburg til Iostbach	$1\frac{1}{4}$.
	fr. Iostbach til Iesberg	$\frac{3}{4}$.
	fr. Iesberg til Werckel	1.
	fr. Werckel til Cassel	$1\frac{1}{2}$.
	fr. Cassel til Münden	1.
» *12.*	fr. Münden til Haste	$1\frac{1}{2}$.
	fr. Haste til Einbeck	$1\frac{1}{2}$.
	fr. Einbeck til Bandeln[5]	$1\frac{3}{4}$.
	Här tog Konungen af vägen på sidan, på det han måtte undvika at fahra genom Hannover.	
	fr. Bandeln til Hannover	$1\frac{3}{4}$.
Novemb. 13.	fr. Hannover til Zelle	$2\frac{1}{2}$.
	fr. Zelle til Ultzen[6]	3.
	Här kom Konungen på rätta postvägen igen.	
» *14.*	fr. Ultzen til Danneberg[7]	$2\frac{1}{2}$.
	fr. Danneberg til Dömitz	$\frac{1}{2}$.
	fr. Dömitz til Grabow	$1\frac{1}{2}$.
	fr. Grabow til Parchim	$1\frac{1}{2}$.
» *15.*	fr. Parchim öfver Goldberg, Bellin, Kerckenrosen, Reisenhagen, Plate, Nykrog,[8] Walckendorff, och Lopchin[9] til Tribsees	$5\frac{1}{2}$.
	fr. Tribsees til Stralsund	$2\frac{1}{2}$.

$143\frac{1}{2}$ Post eller

287 mihl.

[1] Remlingen. — [2] Langfurt. — [3] Ober Bessenbach. — [4] Dettingen. — [5] Banteln, en ort vid Leine. Här har konungen tagit en sidoväg, troligen öfver Hildesheim, Sievershausen o. s. v. till Uelzen. — [6] Uelzen. — [7] Dannenberg. — [8] Neukrug. — [9] Lübchin.

Konungen var redan dijt ankommen natten emellan d. 10 och 11[1] och Rosen d. 13.

Novemb. 24. Kom Buddenbrock, Stenberg etc.

Ao 1715 Martz. Emellan d. 7 och 18 kommo de 5 divisioner flocktals til Stralsund.

O.

En inlaga till K. Maj:t från Emanuel Svedenborg.

Ett ryktbart inlägg i den Svedenborgska religionsprocessen i Göteborg på 1760- och 1770-talen är Emanuel Svedenborgs egen skrifvelse till K. Maj:t på våren 1770. Den är tryckt i engelsk öfversättning i Tafels samling *Documents concerning the life and character of Emanuel Swedenborg* II, 1, s. 373 efter en afskrift i Bergianska samlingen i Vetenskapsakademien. Enligt Tafel är den för öfrigt tryckt både på tyska och franska och äfven på svenska i Nya kyrkan I, s. 61, men enligt hvad T. förmenar, efter en engelsk eller tysk öfversättning. Originalskrifvelsen synes sålunda ej ha förelegat någon af utgifvarne. Denna har emellertid återfunnits vid genomgången af revisionshandlingar från 1700-talet i Riksarkivet och då den ej i allo öfverensstämmer med den Tafelska öfversättningen, hafva vi trott oss kunna meddela densamma. Den inkom enligt påteckning den 25 maj 1770, men är odaterad. Tafel har lånat sitt datum *10 maj* från den franska öfversättningen. Skrifvelsen anmäldes i rådkammaren den 27 juni och öfverlemnades då åt justitiekanslern, föredrogs sedan jämte öfriga handlingar i målet den 11 juli uti justitierevisionen, då frågan uppsköts, och slutligen andra gången den 15 och 16 nov. 1770. Svedenborgs ansökan afstyrktes af justitiekansleren och justitierevisionens medlemmar förenade sig med hans utlåtande. — Underskriften på skrifvelsen är egenhändig, men brefvet i öfrigt är ej af Svedenborgs hand.

* * *

Stormägtigste Allernådigste Konung.

Jag är högst föranlåten at fly til Eders Kongl. Maij:ts beskydd, emedan mig är öfvergådt det aldrig någon förr här uti Svea rike,

---

[1] Enligt en samtida »Berättelse om kon. Carl XII:s ankomst ifrån Turkiet til Stralsund d. 22 Nov. 1714», tryckt i Handl. hörande till kon. Carl XII:s historia, III, s. 220, anlände konungen till Stralsund kl. »imellan 3 och 4 om morgonen». Nordberg uppgifver kl. 1 på natten.

sedan christendomen var inkommen och mindre sedan friheten. Jag vill först berätta sammanhanget korteligen. Vid min sista hemkomst från utrikes orter berättades mig, at biskop Filenius sequestreradt mina böcker, som voro utkomne uti Holland och sände til Norrköping, *de Amore Conjugali*, hvarföre jag straxt frågade någre biskopar, om det skedt utaf högvördige ståndet, hvilka svarade, at de veta deraf men intet samtykt dertill, och att intet finnes något ord derom uti protocollet. Straxt derefter bulrade presterne ifrån Götheborg uti ståndet om mina böcker och brachte saken så högt, at en deputation af biskopar och professorer blef satt *de Svedenborgianismo*, hvilken varade några månader, och omsider utlåto de sig ganska vackert och förnuftigt derom och stillade helt och hollit bullret, som var upkommit; dock at än vidare stilla det samma, bifölls at underdånigt betänkande skulle afgå till Hans Kongl. Maij:t at herr Justitie Canzleren måtte undersöka om oroligheten opkommen uti Götheborg. Då biskopen och domprobsten der, hvilka äro fax et tuba,[1] intet hade framsteg uti högvyrdige preståndet at än vidare uptenda och utblåsa saken, begynte de at låta utgå på trycket om Svedenborgianismo några 20 ark, fulla med smädes ord, och sedan de blifvit opsända, har den saken af Eders Kongl. Maij:t uti Rådet blifvit uptagen och afgjord; i följe hvaraf är ock ifrån Justitie Canzlers embetet bref afgått til Consistorium i Götheborg. Af alt detta, som skedt är, har jag intet vetat mer än ett barn uti vaggan, hvarken om deputationen uti högvördige preståndet, eij heller om dess betänkande til Eders Kongl. Maij:t; eij heller at i Götheborg och hvad der trycktes om Svedenborgianismo, eij heller at det af Eders Kongl. Maij:t och Rådet blifvit afgiordt; eij eller at bref derom afgått til Consistorium i Götheborg. Af alt detta ifrån begynnelsen til slutet har jag intet haft den alraminsta kunskap, utan alt har skedt utan at jag blifvit hörd, der likväl hela saken varit om Svedenborgianismo, och Götheborgska tryckte papperen äro fulla med grofva och otillåteliga smädes ord, utan at sielfva Svedenborgianismus, som är cultus Domini nostri Salvatoris, har blifvit rörd. Ifrån biskop Filenius äro också tvänne bref der intagne, hvilken dock intet bordt blanda sig vidare deruti. Om desse tryckte papperen hade jag ingen kunskap än ifrån en General krigs commissarie uti Helsingör, och sedan af en vänn här i Stockholm, som länte mig dem på en dag. Hvarföre jag ännu yrkar, at alt hvad som är skedt ifrån början til slutet, sedan min hemkomst, mig är skedt aldeles ohördan.

Utaf ryktet, som går omkring här i staden, har jag förnummit, det Justitie Canzlers embetet skal til Consistorium uti Götheborg skrifvit, at mina böcker för vilfarelser uti dem äro förbudne at införas vid vite af 50 d:r silf:mt och confiscation med mera; som ock förklaradt mina uppenbarelser för osanning och falsum; hvarom jag underdånigst beder om lof at följande berätta. At vår Frelsare i synlig måtto sig uppenbaradt för mig och befalt at göra hvad jag

[1] »Fackla och basun».

gjordt och vidare görandes varder, och at han derpå låtit komma mig uti samtal med englar och andar, har jag förklarat för hela christenheten, så i England, Holland, Tyskland, Danmarck, som ock uti Frankrike, och Spanien, och jemväl här i riket för deras Kongl. Maij:ter vid åtskillige tilfällen, och i synnerhet då jag hade den nåden och äta vid deras Maij:ters bord, derest var tilstädes hela kongl. familien, så ock fem riksens råd med flere, då intet annat än sådant blef omtalt, och sedermera har jag yppat det för många utaf riksens råd, ibland hvilka riksrådet grefve Thesin, riksrådet grefve Bonde och riksrådet gref Höpken funnit det i sanning så vara, hvaruti riksrådet gref Höpken, som eger oplyst förstånd, ännu lärer förblifva, utan at nemna flere så inom som utom lands, jemväl hos konungar som förstar. Alt detta förklarar Justitie Cantzlers embetet, om sant är, som ryktet löper, för osanning och falsum, som dock är en sanning; at berätta, at de ännu intet kunna sätta tro dertil, kan jag intet förtycka, emedan jag intet kan ställa min *statum visus och loquelæ*[1] uti andras hufvuden och så öfvertyga dem, ej heller kan jag låta englar och andar tala med dem, ej heller få miracler ske nu för tiden, utan sielfva förnuftet skal finna det, då de med eftertanka läsa mina skrifter, hvaruti finnes mycket sådant, som aldrig tillförene blifvit uptekt, ej heller utan verckelig syn och samtal med de uti mundo spirituali kan upteckas: at sielfva förnuftet må se och erkänna det, beder jag aldraödmjukast, at någon utaf deras Excellencier igenomläser hvad derom uti min bok *de amore conjugali* pag. 314 til 316 uti ett memorabile är anfördt. Hans Excellence grefve Ekeblad och hans Excellence grefve Bielke hafva den boken. Skulle vidare tviflas derom, så anbiuder jag mig at aflägga den dyraste ed, som mig må föresättas, at det är hel sanning och verkelig utan den minsta fallacia. At sådant af vår Frelsare sker mig, är aldeles intet för min skull, men för en angelägenhet, som rörer alla christnas eviga välfärd.

Emedan sammanhanget är sådant, huru kan det då förklaras för osanning och falsum, men väl för sådant, som man intet kan finna sig uti, och således intet festa tro til.

Nu om ryktet, som är utspridt, är sant, at sådant uti brefvet, som af Justitie Cantzlers embetet til Consistorium i Götheborg afgådt, finnes, så följer därutaf, at mina böcker äro förklarade för hæretiska och at jag farer med osanning och lögn om uppenbarelser, och likväl all åtgierd dertill ifrån början til slutet är skiedd mig ohördan. Hvad vore då annars, än at min välfärd ända til fengelse kunde förebringas enligit förordningen, och at det jemväl kan skie mig ohördan. Denna orsak är, at, som ofvantil sagt är, jag flyr til Eders Kongl. Maij:ts beskydd, emedan mig är vederfarit, som aldrig ännu någon uti Sverjes rike, sedan christenheten var inkommen, och än mindre sedan friheten, nemligen at det så förfarits med mig helt ohördan.

---

[1] »Mitt syn- och taletillstånd».

Nu, som detta intet allenast rörer mina skrifter, utan ock följachteligen min person, så är min underdåniga begäran, at jag må få del utaf högvyrdige presteståndets betänkande til Eders Kongl. Maij:t om denna saken, som ock af protocollet uti rådet deröfver, och Justitie Canzlers embetes bref til consistorium i Götheborg; på det jag en gång, som andra undersåtare må blifva hörd och åtniuta beneficium at inkomma med förklaring.

Hvad doctor Bejer och Roseen uti Götheborg angår, så har jag intet annat tilstyrkt dem än at gå til vår Frälsare Jesum Christum, som har all magt uti himmelen och på jorden, Matth: XXVIII: 18, och söka sin salighet, och så mycket jag har förnummit, hafva de ej vidare gådt; och sådant jemväl är enligt med Augustana confessione, formula Concordiæ, och hela Guds ord, och likväl hafva de til någon del blifvit martyrer derföre, endast i kraft utaf biskopens och domprobstens deruti orten grufveliga förföljelser. Det samma lempar jag ock til mina böcker, dem jag kan antaga, som mig sjelf, och dock alt hvad domprobsten uti Götheborg utgiutit emot dem, äro idel oqvädens ord, som äro af ingen sanning.

Hos följande bilagor anholler jag underdånigst at ock må opläsas, hvilka äro 2:ne mina bref til doctor Bejer om samma sak skrefne.[1]

Eders Kongl. Majestetz
min Allernådigste konungz
underdånigste tienare och undersåte
Eman: Swedenborg.

Underrättelser.

— Biskopen i Linköping Carl Alfred Cornelius afled den 9 febr. d. å. 65 år gammal. Han var 1860—1884 professor i kyrkohistoria vid Uppsala universitet och blef också under de senare åren vår flitigaste kyrkohistoriska författare. Därom vittna hans skrifter, dels en i många upplagor tryckt *Lärobok i kyrkohistorien*, dels följande större arbeten: *Öfversigt af religionens historia* (1861), *Handbok i svenska kyrkans historia* (1867), *Handbok i kyrkohistorien* (1872), *Bidrag till Upsala teologiska fakultets historia* (univ.-program 1875), *Det 19:de århundradets kyrkohistoria* (1879), *Svenska kyrkans historia efter reformationen* (1887), *Kristna kyrkans historia* (I—VIII, 1889—91). Handskriftsforskare eller vetenskapsman var emellertid C. icke uti egentlig mening; hans »Svenska kyrkans

[1] Brefven åtfölja ej numera skrifvelsen.

historia efter reformationen» har sitt värde som en öfversikt, men torde knappast kunna gälla som en produkt af strängare historisk forskning, gör visserligen icke heller anspråk därpå.

— Till förvarande i Riksarkivet har justitierådet Olivecrona öfverlämnat den *fransk-lutherska* församlingens i Stockholm kyrkobok för åren 1688—1791. Manuskriptet anträffades vid bouppteckning efter aflidne kommerserådet Stenberg bland en samling tidningar samt bref o. s. v. till den aflidnes fader, som var kyrkoherde i Bålstad å Dalsland, förvarade på ett vindsrum i ett kommerserådet Stenberg tillhörigt hus i Arvika. Äfven manuskripten ha sina sällsamma öden, och fyndet utgör en påminnelse om uppmärksamhet vid behandlingen af gamla papper äfven å vindar. Man kan bland dem träffa värdefulla saker. Ifrågavarande kyrkobok är en liten volym i 4:o om 320 sidor (af hvilka dock några tomma). Släktforskningen skall naturligtvis här finna många värdefulla notiser. Ett exempel blott: under år 1700 är antecknadt för den 4 mars, att Jeanne Marie Calywadh, gardeslöjtnanten Bror Rålambs hustru, öfvergick från *katolska* läran och då första gången kommunierade, hvarmed Anrep beriktigas. Till hennes ättlingar höra genom släkten Cederström baron Louis De Geer, grefve Gustaf Lagerbjelke, prinsessan Bernadotte, grefven af Visborg m. fl.

— På framställning af riksarkivarien har K. Maj:t den 31 dec. 1892 medgifvit utbyte af vissa arkivalier mellan *riksarkivet* och några enskilda personer. Riksarkivet har sålunda bl. a. från baron C. J. Bonde på Eriksberg fått en del af kanslipresidenten grefve Bengt Oxenstiernas där förvarade familjearkiv (särskildt hans diplomatiska brefväxling) och från grefve Adam Lewenhaupt på Sjöholm ett antal råds- och beredningsprotokoll med bilagor, skrifvelser af kanslipresidenten grefve A. J. v. Höpken, riksdagshandlingar från frihetstiden, enskilda protokoll öfver rådssammanträden dec. 1759—aug. 1765. I stället har från riksarkivet öfverlämnats handlingar rörande familjerna Bonde och Lewenhaupt m. m. nästan uteslutande af privat innehåll.

— *Föreläsningar.* Under vårterminen föreläser i *Göteborg* prof. E. Carlson *Öfversikt af europeiska statssystemets historia från nyare tidens början*; *Kristoffer Columbus och upptäckten af Nya världen* (fem offentliga föreläsningar) samt, meddelar på seminarieöfningar *Grunderna för den historiska metodiken;* docenten R. Kjellén föreläser öfver *Utländsk statskunskap* samt har examinatorium i *Svensk statskunskap;* dessutom polarforskningen och dess geografiska resultater (4 offentliga föreläsningar). — I *Stockholm* föreläser riksantikvarien H. Hildebrand öfver *Sveriges Medeltidshistoria efter 1439.* — I *Upsala* föreläser prof. Hjärne *Nyare tidens historia: reformationstidehvarfvet* (2 t.); *historiografiens historia* (1 t.), behandlar i seminariet *Sveriges inre och yttre politiska förhållanden under de kyrkliga striderna närmast före och efter Upsala möte 1593*; docenten Stavenow (i st. f. prof. Boëthius) föredrager *Öfversikt af det europei-*

ska statssystemets historia från Utrechtska freden till franska revolutionen; docenten Nordvall (i st. f. prof. Alin) föredrager *Svensk författningshistoria efter 1809* (2 t.); *Europeisk författningshistoria efter 1830* (2 t.) samt behandlar på seminarieöfningar *Den svenska rådsinstitutionens utvecklingshistoria.*

— Af Riksarkivets publikationer har sjunde delens första hälft utaf *Svenska Riksrådets protokoll*, utgifvet af S. Bergh, utkommit. Det omfattar åren 1637 och 1638. — Af publikationen *Svenska riksdagsakter* har tredje delen lagts under pressen. Den börjar med år 1593, och har denna anordning vidtagits för att under årets lopp särskildt få Uppsala mötes handlingar utgifna. Andra delens tredje häfte omfattande Johan III:s liturgiska riksdagar, torde åter under hösten vara att förvänta.

— *Af Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdagsprotokoll* äldre serien har tionde delen utkommit omfattande riksdagen i Stockholm 1668. Det vid samma riksdag förekommande sekreta utskottets protokoll med dess bilagor har däremot på anförda skäl icke medtagits. Utgifvare är fortfarande d:r Severin Bergh.

— Af *Sverges Traktater med främmande makter* utgifne af O. S. Rydberg har tredje delens andra häfte omfattande åren 1436—1483 utkommit. Den lucka, som lämnades i serien, när fjärde delen utgafs, är sålunda i det närmaste fylld — ett häfte till och utgifvarens publikation omfattar redan 800 år (822—1630). Man finner i föreliggande häfte de många fruktlösa unionstraktaterna, med hvilka man sökte hålla hop den sönderfallande unionen, man finner bl. a. det i mer än ett hänseende märkvärdiga unionsprojektet af 1436 i en bättre text, än man hittills haft — det var detta förslag, hvilket, såsom utg. förut visat, i Sverige länge gällde som det äkta och verkliga unionsfördraget; man finner den kanske ännu ryktbarare Kalmar-recessen af 1483 (åtminstone till större delen). Dessutom märkas bland det öfriga innehållet ett par af dessa traktater med Ryssland eller Novgorod, på hvilkas utredande utg. redan förut nedlagt så mycken forskning.

— Vi höra att professor E. Carlson i Göteborg åtagit sig att från och med detta år lämna öfversikter för Sverige till den stora Berlinpublikationen *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft.* Sådana berättelser ha nu för ett par år uteblifvit. Det första referatet kommer att omfatta åren 1890—92.

— Under prof. Schücks ledning ha börjat utgifvas *Meddelanden från det litteraturhistoriska seminariet i Lund* (ingå i Lunds universitets årsskrift). Det är de första i tryck synliga frukterna af den nyorganiserade seminarieverksamheten på det historiska området i vidsträcktare mening. Häftet innehåller dels en undersökning af J. Kruse om *Vita metrica S. Birgittæ*, där denna skrift meddelas in extenso, såsom dess författare påvisas Linköpingskaniken Ragvald Amundsson och dess förhållande till öfriga lefnadsteckningar öfver Birgitta klar-

göres. Något annat än litterärt värde äger ej detta »Vita». — Professor Schück själf har meddelat en undersökning under titeln *Rosa rosans. Ett Birgittaofficium.* Han påvisar där, huru de nämnda vackra verserna, liksom andra, hvilka utan namngifven författare äro tryckta i Klemmings bekanta samling, utgöra integrerande delar i ett helt *officium*, d. v. s. en hel kyrklig handling till helgonets åminnelse. Ett dylikt officium kallades på kyrkospråket *historia* — ett namn, som förklarligt nog gifvit anledning till missförstånd — och innefattade en metrisk och en prosaisk del (en *legenda*). Den senare föredrogs i särskilda »lektioner» (lectiones) åtföljda af vederbörliga responsorier och utgjordes hufvudsakligen af en lefvernesbeskrifning öfver helgonet. I den af Erik Benzelius omtryckta skriften *Historia S. Nikolai* har man redan haft ett prof på detta slag af »historier». Vida mer omfattande och storartadt är föreliggande Birgitta-officium, som prof. Schück till sist i sin helhet aftrycker efter en handskrift i Dresden, »Codex Laurentii Odonis».

— Professor H. Schück har till den 6 januari 1893 utgifvit en liten lefnadsteckning öfver Olavus Petri till minne af 400-årsdagen af dennes födelse. Mäster Olof har blifvit ett älsklingsföremål för författarens studier, han har behandlat honom, hans lefnadsöden och hans skrifter, mer och mindre utförligt, i sin Svenska litteraturhistoria och i en mångfald af senare undersökningar. Han har begagnat den moderna forskningens alla hjälpmedel, hvilka han i hög grad behärskar, och han har lyckats framställa en bild af den svenska reformationens största man bättre än vi förut haft eller känt. Också är ifrågavarande lilla lefnadsteckning — populär såsom den är hållen — utan fråga på en gång den trovärdigaste och mest tilltalande vår litteratur äger öfver mäster Olof. Den svenska reformationen har ej många stora personligheter att uppvisa; är det några, som gjort sig mera bemärkta, känner man dock alltför litet till deras lefnadsförhållanden eller har deras verksamhet den lärda karakter, som gör dem främmande för allmänheten; om mäster Olofs berömda kollega Laurentius Andreæ —han skulle enligt prof. Schück dött nära hundraårig — känner man sålunda ofantligt litet. Det är en lycka, att den störste af reformatorerna också är den folkligaste, och har man än ej synnerligt mycket reda på hans enskilda lif, kan man ur hans skrifter få en ovanligt fulltonig bild af karakteren och sträfvandena. Det är denna som framgår klar och sympatisk ur prof. Schücks lilla teckning.

— Fil. kand. Thor Andersson har utgifvit en liten afhandling *Svenska underhandlingar med Ryssland 1537*, tryckt i 100 numrerade exemplar och tillägnad kanslirådet O. S. Rydberg. Hr A., som särskildt gjort Gustaf Vasas tidehvarf till föremål för sina studier, lämnar här en liflig och väl skrifven skildring af de underhandlingar, som ledde till afslutande af traktaten den 26 juni 1537 mellan Sverige och Ryssland samt meddelar såsom bilaga en öfversikt af det ganska bristfälliga arkivmaterial, som för detta fördrag föreligger.

— Löjtnant T. J. Petrelli har utgifvit en större undersökning under titeln *Anteckningar om svenska och finska fanor och standar under konungarne Karl X Gustaf och Karl XI intill 1686.* Han meddelar här en ytterst noggrann redogörelse för ifrågavarande förhållanden i sammanhang med en framställning af de respektive regementenas och kårernas uppsättning och vidare öden samt af de åtföljande krigshändelserna och slutar med meddelande af den kungl. förordningen d. 17 mars 1686 »huruledes estandarerne och fanorne för efterspecificerade landtregementer hädanefter skola uti färgor och vapen blifva giorde», med hvilken frågan om utseendet af svenska härens fanor och standar fick sin definitiva lösning. Han slutar med följande sammanfattning af sina resultat i afseende på utvecklingen: »Först finner man de olika kompaniernas fanor hvarandra olika. Under Erik XIV var t. ex. på samma regemente fanan vid 1. kompaniet grön och hvit, vid 2. gul och röd, vid 3. blå och hvit, vid 4. röd och grön o. s. v. Sedan kommer en tid, då fanorna inom hvarje regemente blifva af samma färg, med undantag möjligen för liffanan, som gjordes hvit, men därmed slutar ock t. v. enheten, ty med hänsyn till de föremål, som å dukarna voro framställda, var den ena fanan ej den andra lik. Vid fortsatt utveckling arbetade sig enheten fram äfven med hänsyn till bilderna. Det sker under Karl XI:s regering. På de ordinarie regementenas fanor tränga nu landskapsvapnen undan de fria fantasierna. En skillnad kvarstod dock ännu mellan resp. kompanifanor. Det var de s. k. emblemerna (valspråken), hvilka voro olika för hvarje kompani. — — — Men under Karl XI försvinner äfven denna skillnad. Härmed stannar vår undersökning.» Boken, som är tillägnad öfverstlöjtnant G. Björlin, åtföljes af 8 särdeles väl utförda bilder af äldre fanor (Närike-Värmlands regemente 1658, Upplands kavalleri 1659, Viborgs läns rytteriregemente 1665, en dragonfana från 1670-talet, samt fanor för lifregementet, lifgardet och Åbo läns regemente enligt 1686 års förordning och slutligen en fana, som fördes af G. M. Lewenhaupts värfvade regemente under det s. k. pfalziska kriget). Såsom bilagor meddelas förteckningar på danska, polska och brandenburgska fanor, tagna under dessa årens krig, samt en förteckning på de fanor, som förfärdigades 1658 af Peter Blom.

— Redaktören af Göteborgsposten dr F. Åkerblom har under titeln *Pommerska bref. Anteckningar från en resa i f. d. svenska Pommern* utgifvit i en något ändrad form ett antal lättlästa resebref till sin egen tidning. Förf., som under resan äfven gjort besök i arkiven, meddelar jämte annat åtskilliga historiska upplysningar om svenska Pommerns äldre förhållanden, särskildt från den tid, då Gustaf IV Adolf införde svensk författning, rättskipning och kyrkoordning i sin pommerska besittning; han skildrar den första — och sista — pommerska landdagen med den svenska fyrståndsorganisationen, förhållandena under det svenska väldets sista år, historien om Pommerns afträdande till Preussen och den nya organisation, som därefter in-

fördes i landet. Den lilla fint utstyrda boken innehåller i öfrigt turistiakttagelser i allmänhet, redogör för minnen från svenska tiden, som ännu finnas kvar, behandlar de ekonomiska förhållandena o. s. v.

— Af den Uppströmska editionen utaf *Sveriges Rikes lag*, utgifven på F. & G. Beijers förlag, har nionde upplagan i början på året utkommit, innehållande senast antagna lagar och författningar, kommunalförfattningarna, kronologiskt författningsregister o. s. v.

— *Finsk stadshistoria.* Af *Åbo stads historia under sjuttonde seklet* har C. v. Bonsdorff 1892 utgifvit andra häftet (sid. 143—412). Det omfattar afdelningarna II—IV *Förvaltning*, *Rättskipning* och *Borgerskapet*. Ämnets begränsning ger detsamma direkt intresse äfven för Sveriges historia; Åbo kan ju tjäna som en typ äfven för den svenska stadsutvecklingen under detta tidehvarf. Behandlingen är därjämte fullt vetenskaplig och förf. har tillgodogjort sig den nuvarande historiska forskningens metod och alla hjälpkällor. På samma gång är framställningen, där så låter göra sig, populär och åt monografiens detaljer söker förf. gifva större intresse genom framhållandet af de allmänna synpunkterna. På detta sätt blir hans arbete utaf vikt för hvar och en, som befattar sig med städernas historia under 1600-talet. Statistiska tabeller, längder på ämbetsmän, sigillafbildningar och facsimiler utaf märkligare namnteckningar öka värdet och intresset af denna publikation, hvilken, såsom bekant, utgifves på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads Historiska Museum. Skada blott att förf. ej funnit lämpligt utsträcka sin behandling äfven till Åbo stads äldre tider. — Af *Wasa Stads Historia* har H. Em. Aspelin likaledes förlidet år utgifvit förra hälften (sid. I—VI, 1—138). Arbetet har utförts på uppdrag och bekostnad af Vasa stads stadsfullmäktige samt åtföljes af plankartor och andra illustrationer. Det skall omfatta icke endast det gamla Vasas historia från 1606 till 1852, då staden brann af, utan äfven det nya Vasas, den s. k. Nikolaistads, på dess nya läge, och det är ett nytt och vackert bevis på det lefvande intresset i Finland för den historiska topografien. Ämnet är fördeladt i 14 kapitel, af hvilka i denna afdelning behandlas: 1) Korsholms slott; 2) Stadens grundläggning; 3) Staden; 4) Omgifningen till lands och sjös; 5) Stadens donationsjord; 6) Handel och sjöfart samt 7) Kyrkan (början). Behandlingen måste till en del blifva en annan än i hr Bonsdorffs ofvan anförda arbete, då här är fråga om Vasas hela lefnadshistoria. Att yttra sig närmare om densamma torde ännu vara för tidigt. då arbetet ej föreligger färdigt. Att döma af hvad som redan utkommit synes dock Åbo stads historia åtminstone i vissa partier utmärka sig för en mera vetenskapligt systematisk uppställning.

— Professor M. G. Schybergson har i Historiallinen Arkisto offentliggjort *Professor Algot Scarins bref* (131 sid.). Det är ett bidrag till lärdomshistorien för 1700-talet, innan med Lagerbring den nyare perioden för historieforskningen vid universiteten inbröt. Västgöten Algot Scarin tillhörde en äldre skola, men saknade visserligen icke all förtjänst. En af hans lärjungar var C. G. Gjörwell, som han

vunnit för historiens studium genom sina föreläsningar »öfver avisorna». En lista öfver Scarins skrifter finner man sid. 120—122. Språket är både till form och ordförråd ofta kuriöst nog.

— Från Danska Riksarkivet har utgifvits ett häfte *Meddelelser* för åren 1889—1891. Här redogöres för den danska arkivorganisationen, som är fördelad på ett riksarkiv (äfven kammararkiv) och tre provinsarkiv, af hvilka de i Viborg och Köpenhamn äro färdiga. Den ordinarie arkivstaten för 1891—92 är upptagen till något öfver 42,000 kr., däraf två mindre poster till inköp af arkivalier och till riksarkivariens resor. Häftet innehåller vidare instruktion för provinsarkiven jämte en historisk återblick öfver äldre arkivförhållanden i landskapen, ordningsregler för arkivets läsesal, redogörelse för de omfattande omordningsarbetena i arkivet och den öfriga arkivverksamheten m. m. Af största intresset för oss är redogörelsen för det lyckliga ordnandet af landsortsarkiven. Det är en fråga, som i Sverige ännu väntar på sin lösning. Norge och Danmark ha i det fallet hunnit längre än vi och väl vore, om vi icke alltför länge stannade efter. — Dessutom har från Danska Riksarkivet utgifvits band II af *Vejledende Arkivregistranter* omfattande »Rentekammeret, Generaltoldkammeret» och »Kommercekollegiet» 1660—1848.

— Professor Alexander Brückner har med sjunde delen afslutat sin vidlyftiga publikation af *Samlingar till grefve Nikita Petrovitj Panins lefvernesbeskrifning* (»Materialy dlja szisneopisanija grafa Nikita Petrovitja Panina»). Ifrågavarande del innehåller bl. a. såsom det synes uttömmande upplysningar, hämtade ur svenska och ryska arkiv (bl. a. Panins egen dagbok) angående hans år 1882 snöpligt afbrutna resa genom Finland på väg till utlandet. Han hade knappast kommit till Helsingfors, förrän han fick Gustaf IV Adolfs order att oförtöfvadt lämna dennes stater och han måste till sin outsägliga harm vända om till Ryssland igen och taga en annan väg till kontinenten. Orsaken till detta ohöfliga och ogästvänliga bemötande lärer varit, att P. såsom rysk vicekansler haft olyckan underteckna det fördrag mellan England och Ryssland $^{5}/_{17}$ juni 1801, hvarigenom sistnämnda makt fullständigt bröt med den väpnade neutraliteten i Norden. Han hade dessutom varit invecklad i planerna mot kejsar Paul I. För en konung med Gustaf Adolfs skaplynne kunde ju anledningen vara tillräcklig. Man fruktade emellertid förvecklingar med Ryssland med anledning häraf — kejsaren hotade med att utöfva repressalier på någon svensk af lika hög rang som Panin och ambassadören Stedingk lärer känt sig orolig, men det stannade härvid och Panin fick nöja sig med att i bref utgjuta sin harm öfver den tokiga »småkonungen» (roitelet), öfver den barbariske härskaren öfver »Goterna». Delen åtföljes af ett vackert porträtt öfver grefve Panin samt af innehållsöfversikt och register öfver de 7 delarna. Den korta tid Panin var vid makten (såsom vicekansler) gör att samlingen i sin helhet ej innehåller så synnerligt många bidrag till Sveriges historia. De flesta torde förekomma i sjätte delen (åren 1799—1801).

— Professor Max Lehmann, den nuvarande utgifvaren af Sybels Historische Zeitschrift, har förflyttats till Leipzig såsom professor i historia och sålunda avancerat ännu ett steg på de tyska professorernas carrière.

— Arkivarien Georg Irmer i Hannover, känd genom sina publikationer öfver Wallensteins underhandlingar med svenskarne och kejsaren, har blifvit anställd i utrikesdepartementet i Berlin och fördenskull erhållit ett års tjänstledighet från sitt arkivariat, dit han antages ej skola återvända. Han hade för afsikt att utgifva dels en publikation öfver Hans Georg v. Arnim dels en samling af Gustaf II Adolfs bref till tyska furstar. Det är under sådana omständigheter måhända ej synnerligt stora framtidsutsikter för dessa publikationer.

Undersökningar till Uppsala mötes historia

AF

KARL HILDEBRAND

I.

Något officiellt protokoll öfver Uppsala mötes förhandlingar finnes veterligen icke, och de aktstycken, som under detsamma kommo till, äro lätt räknade; utom kallelsebref till prästerna finnas i behåll: 1) fyra redaktioner af mötesbeslutet, inberäknadt den slutligen antagna, samt 2) två af prästerskapets postulata, hvartill komma 3) en afskrift af den officiella förteckningen öfver mötesdeltagare, 4) vissa frågor, hvilka hertig Karl tydligen velat framlägga till besvarande, något som dock aldrig torde ha skett,[1] 5) några punkter från hertigen till rådet af den 28 febr. samt slutligen 6) ett utkast till drotsens tal den 1 mars (i afskrift).

För en skildring af mötets förlopp är detta material tydligen alltför magert, t. o. m. för obetydligt att vara en probersten på värdet af de berättelser öfver mötet, som finnas i behåll. Dessa kunna endast jämföras med hvarandra, och där de innehålla stridiga uppgifter, måste sannolikhetsskäl angifva det för tanken riktigaste.

I de flesta fall blir valet mellan olika uppgifter dock icke synnerligen svårt. En utförlig berättelse, som noga iakttager handlingens tidsföljd och kontinuitet samt icke blott anför de viktigaste förhandlingarna under de gemensamma sessionerna, utan äfven kan skildra de ledande personernas enskilda öfver-

[1] Jfr Anjou, Om redaktionen af Upsala mötes beslut år 1593. Rektorsprogram. Upsala 1852, sid. 4.

läggningar, måste vara mera vittnesgill än en kortare skildring, som alldeles uppenbart sammanblandar olika dagar och sammanträden. Om vidare en berättelse ger bevisligt oriktiga uppgifter i något fall, kan man med skäl misstro äfven dess öfriga innehåll, för så vidt det nämligen kommer i strid mot mer trovärdiga berättelser. Men det återstår dock enstaka fall, där endast godtycket skulle kunna fälla dom mellan olika utsagor, och där alltså ett afgörande för endera blir omöjligt.

Ett bestämmande af berättelsernas relativa värde är så mycket mera af behofvet påkalladt, som ett par dylika kommit i dagen, sedan t. ex. Anjou skref sina kyrkohistoriska arbeten (o. 1852).

De berättelser, som här komma att granskas, äro antingen ursprungliga, d. v. s. författade af mötesdeltagare, eller också gå de direkt tillbaka till dylika skildringar. Af det senare slaget äro framställningarna hos Baazius och Arnold Messenius, af det förra de berättelser, som finnas:

1:o) i en osignerad kopiebok i *riksarkivet* från o. år 1600, innehållande kyrkohistoriska handlingar för åren 1587—1597;[1]

2:o) i en handskrift i *Linköpings stifts bibliotek* (mst. kyrkohistoria N:o 146);

3:o) i *Palmsköldska samlingen* i *Uppsala universitetsbibliotek* (1:sta serien, vol. IX);

4:o) i afskrifter, tagna år 1693 af adjutanten Ridderstjerna; denna berättelse finnes tryckt hos Loenbom, Historiska märkvärdigheter, första delen, Stockholm 1767, ss. 131—143;

5:o) i en handskrift i *Linköpings bibliotek* (mst. teologi N:o 136), tryckt i tysk öfversättniug i Nettelbladts Schwedische Bibliothec IV, ss. 98—109.

6:o) i *Jöran Nordbergs afskriftsamling* (sign. »Kyrkobalker», I) i Kungl. Bibl.

Vid jämförelsen vill jag för korthetens skull kalla dessa olika skildringar för Baazii, Messenii, riksarkivets, Linköpings, Palmsköldska, Ridderstjernas, Nettelbladts och Nordbergs berättelser.

Märkligast af alla dessa är utan tvifvel *riksarkivets* berättelse. Som sagdt, återfinnes den i en mycket värdefull, ehuru numera på slutet defekt kopiebok från omkring år 1600. Den

[1] För kännedomen om denna och nästa berättelse, äfvensom den Nordbergska liksom för andra upplysningar, har jag att tacka utgifvaren af denna tidskrift, doktor E. Hildebrand.

är därför den enda skildring af Uppsala möte, som vi hafva kvar i någorlunda samtidig afskrift; i original finnes ingen. Redan af denna orsak ensam vore den af värde, men därtill kommer, att den är utförligare och mera helgjuten än någon af de öfriga. — För jämförelses skull kan nämnas, att i afskrifter med lika rader och samma stil upptager riksarkivets berättelse 1,106 rader, Linköpings o. 735, Baazii 502, Ridderstjernas 390 och den Palmsköldska 290.

Att författaren varit en lärd man och en god stilist, faller genast i ögonen. Ehuru han merendels skrifver på svenska, förekomma några grekiska ord jämte mycket latin, framför allt då längre anföranden relateras, väl därför att dessa höllos på latin.

Händelserna föras fram i kronologisk följd, efter dagar och sessioner, och noga betonas, hvad som tilldragit sig under hvarje »sessio». Till omväxling refereras viktigare anföranden på ett tydligen ganska förtjänstfullt sätt. Till drotsen Nils Gyllenstjernas tal vid mötets öppnande den 1 mars finnes i Skoklosters arkiv (vol. 177) ett slags utkast bevaradt i afskrift,[1] och vid en jämförelse mellan detta och referatet i riksarkivets berättelse finner man, att det senare är väl gjordt. Utkastet innehåller bättre afrundade ordförbindelser, men intet af vikt är utelämnadt i referatet, som dessutom upptager några exempel, som drotsen synes ha tillagt för att bättre klargöra sin mening. Dessutom framgår, att drotsen afbrutit sitt tal för att ställa ett par frågor till församlingen, hvartill inga antydningar finnas i konceptet.

Författaren är intresserad för mötets ändamål och visar en god förmåga att skilja mellan hufvudsak och bisak. Långt ifrån att, såsom författaren till Ridderstjernas berättelse, ytligt fästa sig vid yttre tilldragelser allena, är han bekant med de bakom liggande rådplägningarna, och med hans hjälp blir det möjligt att mer än gissningsvis se det inre maskineriet arbeta. — Skarpa personliga utfall mot oliktänkande saknas, så är t. ex. förteckningen på liturgister, som fingo göra afbön, mycket ofullständig; men dock skönjer man lätt, hvar författarens sympatier finnas. Detta bidrager också att närmare bestämma hans person,

[1] Påteckningen lyder: »Af rikens rådh stält och prästerskapet in auditorio först genom h. N. Gyllenstierna dem mundtligen förehålled» etc.

ehuru han visserligen icke kan till namnet uppgifvas. Han visar sig vara antiliturgist, och därjämte tillhör han Uppsala stift. För att bevisa detta och för att på samma gång lämna ett prof på berättelsens innehåll, vill jag beröra den viktigaste händelsen under de första dagarna af mötet, tvisten om ärkebiskopsvalet.

I det kallelsebref, som tillställdes biskoparna, nämnes val af ärkebiskop och lydbiskopar sist bland de värf, som ålåge mötet. Prästerskapet från Uppsala stift samlades den 25 febr. på aftonen i närvaro af Linköpingsbiskopen, och därvid talade Joakim, kyrkoherde i Uppsala, om mötets ändamål samt bad de närvarande äfven »betänka till morgonen de eligendo et nominando Archiepiscopo». Detta utgjorde början till ett självständigt uppträdande af Uppsala stift för att framtvinga ärkebiskopsval genast vid mötets begynnelse. Stiftets ledare voro de fyra närvarande professorerna, och de skäl desse anförde voro framför allt, att stiftet behöfde en hufvudman och mötet en bestämd ordförande. Det förra skälet synes ha dikterats af farhågan, att Uppsala stifts prästerskap, som var mycket talrikt representeradt, eljest icke skulle kunna uppträda tillräckligt bestämmande; det senare antagligen närmast af ovilja mot Linköpingsbiskopen, hvilken enligt Nils Gyllenstjernas tal borde vara ordförande, då ärkebiskop icke fanns. — Däremot finnas inga antydningar, att denna tvist berott på någon principiel motsats i fråga om statens och kyrkans inbördes förhållande.

Stridens gång vill jag icke följa, utan endast anmärka, att den utkämpades på enskilda och mer allmänna sammankomster samt förorsakade mer än en beskickning till hertigen. Det gick så hett till, att Uppsala stifts ombud hotade att lämna mötet och sålunda spränga detsamma. Slutligen togs den utvägen, att mötet erhöll rätt att själft välja preses, hvilken antagligen blef ordförande äfven på enskilda sammanträden för Uppsala stift, om sådana höllos efter hans val. Regeringen hade måst vika från sin ståndpunkt, men nederlaget bör ha varit än kännbarare för biskoparna, mest kanske för biskopen i Strängnäs, Petrus Jonæ, hvilken framstår som den främste bekämparen af ärkebiskopsval vid mötets början, åtminstone att döma efter en öfverläggning den 28 febr. Med denna seger taga de fyra professorerna mötets ledning ganska mycket i sina händer, ehuruväl biskopen i Linköping formellt betraktas som den förnämste, och

Petrus Jonæ genom lärdom och redan förut visad ifver vid liturgiens bekämpande öfvade stort inflytande.

Striden om ärkebiskopsvalet skjutes icke ensamt fram i förgrunden af vår författare, men han visar dock sina sympatier för professorerna, af hvilka han särskildt skildrar professor Ericus Jacobi Skinneri uppträdande. Redan häraf kan slutas, att han torde ha tillhört Uppsala stift, men därtill kommer, att han ensam synes korrekt ha omtalat mötet den 25 febr., hvilket gör troligt, att han då var närvarande. Men vid det tillfället funnos endast präster från Uppsala stift samt biskopen i Linköping tillstädes.

Vid ännu ett märkligt tillfälle omtalar författaren åtminstone två professorers uppträdande med sympati, nämligen vid den stormiga öfverläggningen den 18 mars angående ordet kalvinisters inskjutande i mötesbeslutet. Nicolaus Bothniensis »sade sig af med catedra» i vredesmod, och Ericus Jacobi Skinnerus uppträdde häftigt mot förslaget, som tydligen ogillas af författaren.

För öfrigt håller författaren sig objektiv och talar ständigt i tredje person, hvarför det är ganska svårt att draga några slutsatser om hans person. Att han antingen själf var, eller åtminstone stod i nära förbindelse med någon af de mera framstående deltagarne i mötet, ådagalägges genom hans kännedom om enskilda öfverläggningar och samtal. Dessa finnas vanligen omtalade äfven i andra berättelser, men oftast betydligt sämre, hvarför det förefaller antagligt, att författaren eller hans sagesman varit närvarande. Ganska belysande är berättelsen om besöket hos hertigen den 17 mars af en deputation för att begära stadfästelse på de fattade besluten. Därvid stodo olika åsikter hårdt mot hvarandra angående exorcismen. »Då steg M. Ericus Jacobi afsides och hemligen skref på en sedel, att exorcismus kunde med ett godt samvete afläggas och efter en kristen frihet hållen varda, som andra kristeliga ceremonier». Om afsikten med denna sedel varit att lugna hertigen, till hvilken den väl framlämnades, och att visa honom den medelväg, som sedan verkligen togs, så förfelade den dock sin verkan för ögonblicket, ty hertigen förklarade bestämdt, »att exorcismus var icke någon ceremonia, utan actio quædam» — Det är lika tydligt, att författaren var väl underrättad om detaljerna vid besöket, som att han tycks vilja framställa Skinneri sedel som ganska viktig, utan att man dock

af sammanhanget rätt kan uppfatta dess betydelse. Den förmodan ligger ganska nära, att författaren, som så väl vet, hvad Skinnerus »hemligen» gjorde, och synes hafva så stort intresse för honom, antingen är just denne själf, eller ock en med honom nära förbunden person.

Att tänka sig författaren i något samband med Skinnerus får ytterligare stöd däraf, att denne i flera fall bevisligen, i alla andra efter all sannolikhet öfvervar de enskilda samtal, som relateras.

Att han själf icke kan vara författaren, bevisas emellertid däraf, att ett tal af honom i berättelsen tydligen är referat af en åhörare, i det författaren midt i detsamma inskjuter såsom sitt omdöme, att det var »elegantissima et perpolitissima».

Slutsatsen skulle sålunda blifva, att författaren var en lärd medlem af Uppsala stift, var antiliturgist samt nära förbunden med professorerna och framför allt med Ericus Jacobi Skinnerus, som kunnat lämna honom värderika upplysningar.

Att för öfrigt påvisa allt det nya, som denna berättelse meddelar, skulle taga för stort utrymme. Ett och annat kommer att beröras vid granskningen af öfriga berättelser, i det denna lägges till grund för deras bedömande såsom den utförligaste, redigaste och i alla afseenden trovärdigaste af alla.

Ett par obetydligare misstag påvisas i annat sammanhang.

* * *

I *Linköpings bibliotek* (mst. i 4:o, teologi N:o 146) finnes en annan berättelse, som hittills, liksom riksarkivets berättelse, varit obeaktad, ehuru den varit känd af en författare jag snart kommer till. En kort notis talar om dess ursprung: »hoc manuscriptum ex publico protocollo in regni archivo invento descriptum est» med följande öfverstrukna ord: *anno 1689 in apr. J. H.* Afskrifvaren synes antaga, att det är protokollet vid mötet, som han funnit, men om originalet haft en motsvarande påskrift, är omöjligt att säga, emedan det för närvarande icke finnes i riksarkivet.[1] Hur stora fordringar man denna tid ställde på

[1] Senare har jag sett en annan afskrift af denna berättelse i Rålambska arkivet, N:o 74 folio (på Kungl. biblioteket). Med oviktiga afvikelser är den lika,

ett protokoll, är svårt att säga, och man vet icke ens af andra berättelser, om något sådant förts vid mötet. Två notarier funnos emellertid, och anteckningar måste ha gjorts för att tjäna som grund vid utarbetandet af beslut och postulata. Af ett protokoll borde man därför kunna fordra ett omnämnande af alla beslut jämte ett mer eller mindre noggrant referat af diskussionen.

I denna berättelse anföras besluten synnerligen redigt, men dock saknas t. ex. beslut om borttagande ur psalmerna af de förändringar, som Johan låtit införa, om ändring af ett par ord till, utom dem som anföras i exorcismus-ritualen, om förbud mot pilgrimsresor[1] m. m. Ytterligare saknas beslutet om en förteckning på medlemmarna (26 febr.) samt redogörelse för själfva valet af assessorer. — För berättelsens egenskap af protokoll kunde den noggranna formuleringen af preses' frågor vid ett par tillfällen synas tala. Det förefaller dock egendomligt, att en indelning visserligen finnes efter dagar, men icke efter sessioner; och bestämmande bör vara, att författaren skildrar mera än det, som tilldragit sig på allmänna sammankomster, såsom besöken hos hertigen den 28 febr. och den 16 mars, då naturligtvis intet protokoll fördes.

Denna berättelse blir därför likställd med de öfriga, men är bättre än flertalet. Den inledes af en latinsk definition på kyrkomöte, och äfven berättelsens början är på latin; men med skildringen af den 28 febr. ombytes språk, så att svenska sedan användes med smärre undantag. Äfven här finnas olikheter mot andra och delvis mer trovärdiga uppgifter. Redan i öfverskriften säges att mötet började den 26 febr. Kallelsebrefven och de flesta berättelserna omtala den 25 febr., men då hölls endast ett möte för Uppsala stift; den första allmänna sammankomsten ägde rum först den 26, och därför kan öfverskriftens utsago äga sitt berättigande, om författaren tillhör annat stift än Uppsala. Detta är troligt äfven af andra skäl, t. ex. därför att man intet får veta om Uppsalastiftets uppträdande angående ärkebiskopsval. Författaren var möjligen medlem af Linköpings eller Strängnäs

med samma definition på kyrkomöte som inledning. Anteckningen om ursprunget har likaledes tillägget, att afskriften är gjord *i april 1689*. Dessutom finnes ett andra tillägg: »Thetta collationerade jag i Stockholm med herr magistri Nicolai Rabbinii kongl. slots predikantens copia d. 6 april 1693, Claudius Örnhielm». En tredje afskrift förekommer i Engestr. saml.

[1] Beslut fattade 7, 8 och 9 mars. Enl. riksarkivets berättelse.

stift, emedan respektive biskopars uppträdande vid mötet berättas jämförelsevis utförligt.

Assessorerna uppräknas, men namnen skilja sig i ett par fall från andra uppgifter, i det Ericus Jacobi och Jacobus Erici upptages såsom assessorer i stället för Olaus Andreæ och Clemens Laurentii.[1] En felaktighet är dessutom, att Petri Jonæ uppträdande med anledning af artikeln om nattvarden i Augsburgska bekännelsen förlägges till den 3 mars i st. f. till den 5, då ifrågavarande artikel verkligen förekom.

Det synes framgå af denna berättelse, att skrifvelsen från Helmstädts universitet upplästes den 6 mars, men öfriga skrifvelser den 7:de; enligt andra uppgifter, t. ex. riksarkivets berättelse, upplästes de alla den 7:de. Den förra uppgiften återfinnes äfven i Nordbergska berättelsen, hvarför den blir troligare. Eljest är dagindelningen god, men omnämnande af sessioner saknas.

Ganska många värderika upplysningar lämnas, t. ex. att de skriftliga löftena om liturgien icke genast utlämnades, därför att alla kanslihandlingar voro förseglade till Sigismunds ankomst. Berättelsen om biskopsvalen är ganska upplysande; om röstsiffrorna längre fram. Intressant är uppgiften, att preses den 8 mars vågade bestraffa biskoparna, för att de bortgifvit sin jurisdiktion »in cancelliam», samt äfven bestraffa »cancellarios», — Efter den 16 mars uppgifves att många drogo sina färde, olofvandes.

För en skildring af mötet är denna berättelse näst efter riksarkivets af största betydelse.

* * *

I den *Palmsköldska samlingen* på Uppsala universitetsbibliotek (1:sta serien vol. IX) finnes en kort berättelse om mötet, om hvilken man icke har mycket att säga, hvarken godt eller ondt — dock mera af det förra slaget än af det senare.[2] Att söka ens tillnärmelsevis bestämma författarens person är omöjligt, dock kan äfven om honom ett och annat sägas.

[1] Att det står *Ericus* Melartopæus i stället för *Petrus* M. torde blott bero på ett skriffel.

[2] Denna berättelse är den enda otryckta, som citeras af A. M. Fant i Historia Concilii Upsaliensis. Uppsala 1792.

Han är en lärd och intresserad prästman, som skrifver på latin — så noggrannt, att han t. o. m. kallar drotsen för »Nicolaus de Aurea stella» — dock synbarligen först efter mötet ur minnet, ty han sammanblandar understundom tilldragelserna på olika dagar. I enskilda förhandlingar tycks han icke ha deltagit, något som framgår af, att dagarna 25 febr.—1 mars äro mycket knapphändigt skildrade, och att endast ett par ord ägnas åt dagarna 11—15 samt 17 mars. Författaren tycks särskildt intressera sig för allt, som angår församlingsprästens verksamhet. Han uppräknar de ceremonier, som skulle afskaffas, samt fäster sig vid bestämmelserna om biskoparnas makt att tillsätta präster och om predikans längd.

Några felaktigheter kunna anmärkas. För den 28 febr. omtalas, att man hos hertigen begärt att först få välja preses och sedan ärkebiskop. Den dagen synes endast ha varit tal om ärkebiskop, — Oriktig är uppgiften, att ingen session hölls 4—5 mars: den 4:de var söndag, men den 5:te höllos t. o. m. två sessioner.

En del värderika upplysningar lämnas äfven här, t. ex. om rangordningen mellan stiften. Om uppgiften, att augsburgska bekännelsen i teserna den 3 mars skulle räknas såsom ett fjärde symbolum, skall talas längre fram. — I början af berättelsen uppgifves, att mötet bevistades af de förnämsta männen ur alla stånd (»ex omnibus ordinibus»); men på ett annat ställe finner man förklaradt, hvad författaren menar med »alla stånd», ty där talas om »alla stånd: adel, biskopar och hela prästerskapet.»

* * *

Ridderstjernas berättelse har vanligen som titel: »En kort underrättelse, besked och undervisning om det concilio, som förhandlades i Uppsala år 1593, och hvad som i synnerhet på hvar dag och uti hvar session taladt, handladt och skedt är». Ursprungligen spriddes den af Ridderstjerna själf genom afskrifter, som han dedicerade till högt uppsatta personer, sedan han år 1693 fått reda på densamma, enligt hvad han själf berättar: »Denna relation är ord ifrån ord afskrifven och alldeles lika lydande med det exemplar, som för hundrade år sedan är uppskrifvet och

antecknadt uti en gammal skrifven bok om åtskilliga angelägna kyrkohandlingar, hvilka med det liturgiska väsendet under konung Johan den tredjes regementstider, så ock efter dess död, uti Upsala concilio anno 1593 äro förfallne och nu tillika med flera andra tänkvärdiga historiska dokumenter till fäderneslandets tjänst förvaras af adjutanten Ridderstjerna. Stockholm d. 1 febr. A:o 1693»

Med obetydliga förändringar säges detsamma på flera exemplar i Uppsala universitetsbibliotek, Kungl. biblioteket samt, i utdrag, i riksarkivet. — Berättelsens författare gör intryck af att ha varit en obemärkt deltagare, åtminstone visar han icke någon kännedom om enskilda öfverläggningar. Hans framställning gäller egentligen endast uppräknandet af personer och fakta; blott under de första sessionerna blir han mera utförlig och har då ett och annat eljest okändt att förtälja. Men hela hans uppfattning utmärkes af den största ytlighet. För dagarna 25—28 febr. samt 8—19 mars är framställningen mycket fragmentarisk. För den 18 mars t. ex. talar riksarkivets berättelse om allmänt sammanträde, där nytt redaktionsförslag till mötesbeslut uppläses, men icke kan antagas i följd af det nya förslaget om kalvinisterna; om hur preses nedlägger sitt ämbete, och diskussionen blir skarp, samt huru ombud afsändas till hertigen, men afrådas att begära företräde till följd af hans vredgade sinnesstämning, medan Ridderstjernas berättelse blott omnämner en begrafning. Dessutom förekommer en hel del mindre oegentligheter och småfel. Så upptages Gustaf Gabrielsson som endast adelsman, ehuru han varit riksråd sedan 1590.[1] Om sifferuppgifter blir tal i annat sammanhang. För den 25 febr. berättas att klerus utom biskoparna samlades in auditorio magno; det tycks vara faktiskt, att då endast Uppsala stifts präster och biskopen i Linköping voro närvarande.[2] För den 2 mars berättas, att 12 assessorer »sattes till», men för nästa dag berättas åter: »då blefvo ock de 12 assessores utvalde». Enligt riksarkivets berättelse skedde valet den 2. — Oriktigt angifvas tre sessioner såsom hållna den 3 mars; denna uppgift förrycker hela sessionsindelningen i denna berättelse. Äfven om berättelsen är skrifven långt efter mötet, borde författaren, tycker man,

[1] Jämf. Ugglas rådslängd.
[2] Riksarkivets berättelse.

kommit ihåg, att tre sessioner aldrig höllos på samma dag, utan en eller vanligen två, den ena på f. m. och den andra på e. m. — Det uppgifves, att »confessio Stregnensium» upplästes den 6 mars; enligt alla andra uppgifter den 7:de. Oriktigt förlägges ärkebiskopsvalet till den 14 mars; enligt riksarkivets berättelse ägde detta val rum under den 14:de sessionen, som efter sammanhanget måste ha hållits den 15 mars på f. m.; dagen säges dock icke uttryckligen, men Linköpings- och den Nordbergska berättelsen uppgifva bestämdt den 15:de. På e. m. samma dag ägde öfriga biskopsval rum. — Denna berättelse är ensam om att omtala biskopsval för Viborgs stift; saken förefaller därför icke trolig.[1] Oriktigt är, att endast stiftets magistrar och »pastores civitatum» röstade på biskop. Orimligheten häraf framträder redan vid en jämförelse mellan röstsiffrorna: från Skara stift voro endast 15 närvarande, men 65 röster afgåfvos på stiftets biskop. Enligt Linköpingsberättelsen voro röstberättigade alla medlemmar från ifrågavarande stift jämte biskopar och capitulares från de öfriga stiften.

Slutomdömet blir, att denna berättelse förefaller att vara den sämsta af alla, och dock har man haft den djärfheten att såsom dess författare angifva mötets ordförande professor Nicolaus Olai Bothniensis. Men från den beskyllningen torde det vara ganska lätt att fria honom. I berättelsen finnes intet, som tyder på hans författarskap, och Ridderstjerna, som gjorde berättelsen känd, vet synbarligen ej heller något därom. Däremot uppräknar Stjernman i inledningen till Wervings historia (tryckt 1746) bland källor »Ärkebiskopen M. Nicolai Bothniensis korta undervisning och besked om det concilio, som förhandlades i Upsala» etc. — Rhyzelius nämner icke något härom i sin Episcoposcopia Sviogothica, som utkom 1752. Mera upplysningar får man skenbart i Vallquists »Ecclesiastique Samlingar», andra flocken, Vexjö 1789, i det 64:de stycket, som har följande titel: »Berättelse om 1693 års jubilæum i Upsala utdragen af det högvördiga prästeståndets vid 1789 års riksdag till Kongl. Maj:t afgifna underdåniga betänkande om det till 1793 utsatta jubilæum». Där berättas (ss. 208—209), att den 27 febr. 1693 under

---

[1] Viborgs stift var förenadt med Åbo åren 1578—1618 enligt Rhyzelius, Episcoposcopia, II, s. 53; Akiander, Herdaminne för fordna Viborgs och nuvarande Borgå stift, I, s. 27, 28.

stor högtidlighet i Uppsala nedlagts »själfva originalet af mötets beslut och presidis, magist. Nicolai Bothniensis egenhändiga berättelse, huru därmed tillgått, bägge uppletade och skänkta till konungen af adjutanten vid gardet Ridderstjerna» uti ett silfverskrin, som sedan flyttades till riksarkivet. Skrinet finnes kvar därstädes, men innehåller endast mötesbeslutet och ett kort utdrag af berättelsen. Om något exemplar nedlades 1693, har det alltså tagits därifrån; men uttrycket »egenhändig berättelse» behöfver icke nödvändigt så förklaras, att det varit fråga om någon originalhandskrift från slutet af 1500-talet. Redan förut är emellertid påpekadt, att Ridderstjerna icke i sina notiser om berättelsen nämner Nicolaus Bothniensis såsom författare, hvilket han säkerligen gjort, om han haft något skäl till en dylik förmodan. Det kan därför blott ha varit en anonym berättelse, som nedlades i skrinet. Slutsatsen blir då, att prästerskapet vid 1789 års riksdag endast gifvit uttryck åt en då gängse åsikt, att Nicolaus Bothniensis vore författaren, hvarför ingen större betydelse bör fästas vid dess utsago.

A. M. Fant omnämner magister Nicolaus såsom författare alldeles i förbigående i en not i sin »Historia Concilii Upsaliensis», tryckt år 1792, liksom om det vore en allbekant sak. I Uppsala universitetsbibliotek finnas två exemplar af berättelsen (K . 60, 61), som tillhört Stjerneld och Lidén, på hvilka ägarna antecknat samma uppgift om författarens person. Äfven Anjou omnämner saken i en not.

Det förefaller, som om hela denna uppgift utan tillstymmelse till skäl fabricerats vid medlet af 1700-talet, möjligen af Stjernman.

* * *

I Nettelbladts *Schwedische Bibliothec* IV (Stockholm und Leipzig 1731) ss. 98—109 finnes en berättelse öfver mötet på latin och tyska. Det nämnes icke, hvarifrån den är hämtad, men att den tyska delen af texten borde vara öfversatt från en motsvarande svensk text, var klart. I Linköpings bibliotek i en handskrift, som dessutom innehåller prästerskapets postulater, mötesbeslutet samt en del handlingar från den liturgiska striden (mst. i 4:o, teologi N:r 136), finnes också samma berättelse på latin och svenska: samtliga aftryckta hos Nettelbladt

och i samma ordningsföljd.[1] Öfversättningen är omsorgsfullt gjord, med tillägg af några förklarande ord, ehuru stundom något fri; så motsvaras t. ex. uttrycket »nypas i örat» af »auf die Finger klopsen».[2]

Berättelsens författare uppgifver sig själf höra till Strengnäs stift, ty han talar på ett ställe om »vi in ducatu». Han är ifrig antiliturgist och anför utförligt räfsten med sina motståndare. Egendomligt är vid en jämförelse med öfriga berättelser, att han anför i ordning artiklarna i confessio Augustana, visserligen utan att afskrifva dem, men med några ord särskildt om hvar och en. Detta leder tanken på själfva Strengnäsbiskopen Petrus Jonæ, som enligt andras utsago biträdde preses med att förklara artiklarne. Att han är författaren kan dock icke på annat sätt stödas, hvarför det endast är en obestyrkt gissning. Berättelsen måste vara nedskrifven långt efter mötet, och den egendomliga fördelningen — i det granskningen af augsburgska bekännelsen upptager betydligt större utrymme än i andra berättelser, och däremot andra tilldragelser knapphändigt behandlas — kan förklaras genom ett antagande, att författaren ägde kvar några anteckningar till de öfverläggningar, som mest intresserat honom.

Påståendet om berättelsens relativt sena tillkomst stöder sig på mängden af oriktiga kronologiska upplysningar. Den andra sessionen hölls icke den 4 mars utan den 3 på e. m.; den 4 var söndag, och en mötesdeltagare, som skref kort tid efteråt, borde åtminstone kunna hålla reda på söndagarna under mötet. På samma sätt bör den fjärde sessionen förläggas, icke till den 6 mars, utan till den 5 på e. m. Den 7 mars hölls icke den femte, utan den sjätte sessionen, och de händelser, som hänföras till den 10 mars, ägde rum den 9 på e. m.

De teser, som upplästes den 3 mars uppgifvas ha varit åtta jämte en åtföljande förklaring, som kallas för en nionde tes. Enligt andra uppgifter voro de blott 7, och såväl Linköpingsberättelsen som (efter denna) Messenius-Werving anför ordalydelsen hos dessa sju teser. Med dem öfverensstämma alldeles de sju första af de nio teserna i denna berättelse; den åttonde

[1] Sid. 108 har N. några prickar för att beteckna ett ord han måst gå förbi. Handskr. har dock här tydligt *signeri;* kanske öfversättningen till tyska beredt svårighet, ifall ej N., som ju också är möjligt, haft ett annat exemplar af denna handskrift att tillgå.

[2] Hos Nettelbladt finnes ett tryckfel, som bör anmärkas: sid. 104, rad 13 uppifrån står »reficiunt», enligt den svenska handskriften »recipiunt».

lyder: »Præter tria etiam symbola (nämligen de apostoliska, nicenska och atanasianska) confessionem Augustanam agnoscimus». Detsamma omtalas i den Palmsköldska berättelsen vid återgifvande af tesernas innehåll; där uppgifves, att de handlade bl. a. »de symbolis Apostolico, Niceno, Atanasiano et Augustano sive Augustana confessione, ad cuius veritationem (!) et declarationem tandem perventum fuit» och måste äfven i prästerskapets redaktion afse beslutet. Anjou synes hafva den enda rimliga uppfattningen, då han först redogör för sju teser och något efter tillägger: »m. Nils (Bothniensis) förklarade nämligen efter dessa tesers genomgående, att utom de tre symbolerna äfven augsburgiska bekännelsen vore ett uttryck af den sanning, som innehålles i den heliga skrift, och man gick genast att börja uppläsningen af dess artiklar».[1]

Nämndt är, att denna berättelse är ojämn. Intet berättas för dagarna den 26 och 28 febr. samt 11, 12 och 14 mars, utan skildringen koncentreras kring tiden den 1—8 mars. — Det berättas, att bref från Hemingus in Dania (professorn, sedermera Roeskilde-kanonikern Nicolaus Hemming) upplästes den 7 mars jämte utlåtanden från de fyra tyska universiteten. Detta bref omtalas eljest icke, hvarför hela uppgiften kan betviflas. Dock innehåller äfven denna berättelse värderika upplysningar. Så berättas t. ex., att anstiftarna till beslutet angående kalvinisterna voro bl. a. biskoparna i Västerås och Åbo.

* * *

En volym, som bär namnet »Kyrkobalker i Sverike eller alla kongl. bref etc. ang. religionen» etc. samlade af Jöran A. Nordberg, vol. I, i Kungl. biblioteket, innehåller en berättelse om mötet med titeln »Protocollum concilii Upsaliensis anno 1593». Berättelsen är helt och hållet på latin och till längden ungefär lika med Linköpingsberättelsen. Innehållet är mycket värderikt, i det denna berättelse på flera ställen kompletterar öfriga skildringar. Af de olika talen vid mötet lämnas inga eller mycket knapphändiga referat, i olikhet med riksarkivets berättelse, som refererar ganska utförligt, och Linköpings, som söker koncist sammanfatta hufvudinnehållet i talen. Däremot äro en beskickning

---

[1] Anjou, Sv. kyrkoreformationens historia, III. s. 238.

till hertigen den 2 mars samt förhandlingarna om mötesbeslutets innehåll jämförelsevis utförligt omnämnda. Indelningen i sessioner är väl iakttagen och öfverensstämmer med motsvarande indelning i riksarkivets berättelse, utom angående de tyska skrifvelsernas uppläsande 6—7 mars, hvarom redan är taladt. Ofta angifves, att enskilda öfverläggningar hållits, men intet referat lämnas af förloppet vid desamma. — Liksom riksarkivets berättelse kallar denne Nils Gyllenstierna för kansler i stället för drots. — Otydlig är skildringen för den 25 febr.; clerus omtalas vara samlad, men det torde blott ha varit Uppsala stifts präster enligt riksarkivets berättelse.

När författaren omtalar beskickningen till hertigen den 2 mars, använder han ett par gånger första persons pronomen »vi» och »oss», hvilket visar, att han själf var närvarande. Enligt hans egen uppgift utgjordes beskickningen af de två notarierna Ericus Skinnerus och Olaus Martini, Petrus Jonæ, rector scholæ i Arboga, Engelbertus Laurentii i Själevad och Engelbertus Engelberti, ecclesiæ Stockholmensis concionator. En af dessa fem personer bör alltså vara berättelsens författare. — För den 3 mars säges bl. a.: »convenimus et prælegebantur nobis — — — articuli quinque» etc. Det synes ha varit notariernas åliggande att uppläsa dessa artiklar och annat, hvarför detta »nobis» synes framställa författaren såsom en mötesdeltagare, som icke var notarie. Notarierna voro ofta med vid enskilda öfverläggningar, och vår författare hade säkert omtalat hvarje sådan öfverläggning lika utförligt som beskickningen till hertigen den 2 mars, om han fått vara med; det torde därför vara säkert, att ingen af notarierna är författaren. Af de tre återstående är det sannolikast, att Engelbertus Laurentii, kyrkoherde i Själevad, är den, som författat denna berättelse. Han tillhörde Uppsala ärkestift, och hans pastorat låg i Ångermanland. I berättelsen omtalas utförligt, att prästerna från Norrland, »præsertim ex Angermannia», författade en skriftlig protest mot hertigens förslag till ändringar i mötesbeslutet, hvilken skrifvelse framlämnades till preses den 17 mars. Här användes väl icke första personens pronomen, men det förekommer nästan icke alls i senare delen af berättelsen. Intresset för ångermanlandsprästerna synes därför antyda, att författaren var en bland dem.

* * *

Den skildring af Uppsala möte, som Baazius lämnar i *Inventarium Ecclesiæ Sveo-Gothorum* (Lincopiæ 1642) ss. 513—525, härleder sig icke direkt från någon mötesdeltagare, utan är en senare historisk skildring, verkställd tydligen af Baazius själf. Han skiljer sig från öfriga berättare framför allt därigenom, att han icke ens försöker särskilja dagar och sessioner, utan delar sin berättelse i fem kapitel efter arten af förhandlingar och beslut. Han skrifver regelbundet på latin.

Hufvudkällorna för hans skildring synas den officiella medlemsförteckningen och riksarkivets berättelse ha varit. Förnämsta skälet för antagande af dessa källor är, att hans uppgifter om antalet närvarande präster stämma med förteckningens, och att de båda berättelserna icke strida mot hvarandra, hvilket ofta är fallet med de öfriga, utan att tvärt om alla Baazii fakta återfinnas i riksarkivets berättelse. Dock har Baazius ingenstädes blott skrifvit af — hans berättelse förhåller sig också till riksarkivets, hvad längden beträffar, som 5 till 11 — utan han har anordnadt och genom egna slutsatser gått utom sitt källmaterial. Formen är vanligen olika, äfven där riksarkivets berättelse har latinska uttryck. Så motsvaras t. ex. »non sine maxima sui ipsius confusione» i riksarkivets berättelse af Baazii uttryck »pro sua simplicitate» (s. 516) samt orden »modum et ordinem sessionis» i den förra af »modum et ordinem celebrandi hoc concilium» hos den senare (s. 516). Då riksarkivets berättelse om ett tal af Nicolaus Bothniensis använder orden »brevi, licet perspicua oratione», har Baazius om samma tal i något olika satssammanhang (s. 517) »piam, licet brevem orationem». Ehuru Baazius anstränger sig att vara formellt fullt självständig, förefaller dock likheten i ofvan anförda uttryck större än olikheten.

Något mera följer Baazius stundom sin källa i enstaka uttryck, då denna har svensk text, och han åtminstone har att öfversätta till latin. Enligt riksarkivets berättelse förklarade preses hvarje artikel i augsburgiska bekännelsen »först på latin och sedan för them som enfaldiga voro på svenska»; enligt Baazius (s. 518) blef hvar artikel »explicatus primo latine, deinde svetice in gratiam simpliciorum». — Vid rättegången mot Petrus Paulinus berättar riksarkivets berättelse: »Item borgmästare och råd ifrån Stockholm kommo ock omsider — — — gifvandes före huru han dem för Belials män och förrädare skält

hade»; Baazius berättar (s. 522): »Advenerunt etiam cives Holm. — — — concilio referentes illum vocasse suos auditores — — — viros Belial et proditores».

Stundom ändrar Baazius ett indirekt återgifvande af ett yttrande till direkt. Ordalagen i riksarkivets berättelse: »Och sade H. F. N. än då ytterligare, att de måtte insättia Bucerum, Bezam och alla, de någon tid visste, som pro defensione erroris calvenistici något skrifvit hade», motsvaras tydligen af Baazii ord (s. 524): »Sed insuper dixit: Si velitis singulariter nominare Bucerum, Bezam aliosque, quos scitis hæresi infectos, per me licebit».

Listan på motsvarigheter kunde ytterligare ökas, men det anförda må vara nog för att visa, att de båda berättelserna äfven angående formen nära tangera hvarandra, oaktadt deras olika längd.

På grund af motsvarigheter i fakta behöfva endast ett par mindre felaktigheter rättas. Efter redogörelsen för den 27 febr. börjar (s. 514) en ny punkt med orden: »a prandio ejusdem diei», men denna tidsbestämmelse syftar icke på den 27, utan visar att ett led i berättelsen utelämnats, i det att det följande stämmer öfverens med hvad som skedde på morgonen den 28 febr. — Oriktig är äfven handlingens förläggande till den 18 mars i början af det sista kapitlet om mötet (s. 525). Det bör vara den 9 mars, då besluten upplästes, eller den 12 mars, då »postulata» föredrogos. Öfverläggningen om ärkebiskopsvalet, som därefter anföres, började den 13 mars, och själfva valet ägde rum den 15:de.

* * *

I sitt stora arbete *Konung Sigismunds och konung Karl den IX:s historier* lämnar Werving en skildring af Uppsala möte, som upptager sidorna 137—153 i första delen. Att ett nära sammanhang finnes mellan denna skildring och en motsvarande i Arnold Messenii »Historia, begripandes orsakerna till oenigheten mellan Sigismund och hertig Karl» har ofta anmärkts.[1] I själfva verket är Wervings berättelse endast en tämligen

[1] T. ex. Boëthius, Om den svenska högadeln under k. Sigismunds regering I, sid. 34, not 1.

slarfvig afskrift eller omskrift af Messenii arbete. På likheten må blott ett exempel anföras:

Arnold Messenius:	Werving, I, andra bok., § 32 s. 138:
»Der efter hades d. 27 februari en latinsk oration i 2 timmar af M. Erik Jacobi kallad sedvanligen Schinnerus, läsemästare uti Upsala (han var fordom vice præsidis i Åbo hofrätt välbördig Erik Gethes fader), och uti den blefvo åhörarna undervista om Guds ord, så ock bokliga konsters gagn och nytta. Där hos tackades Gud, att han hade uppväckt Lutherum, och igenom honom låtit sin sanning, som uti påfvedömet i mörker legat hade. komma i ljuset igen — — —»	»Den 27 februari hades en latinsk oration i två timmar utaf M. Eric Jacobi Skinnerus, Professor vid Upsala Academia, och fordom vicepresidentens i Åbo hofrätt herr Eric Getes fader, förmedelst hvilken oration åhörarna undervistes om Gudsords samt bokliga konsters gagn och nytta; därhos gjordes Gud en innerlig tacksägelse för det, att han hade uppväckt Lutherum och igenom honom låtit sin sanning, som under påfvedömet i mörkret legat hade, komma i ljuset igen — — —»

Motsvarigheten är tydlig för hela mötet och sträcker sig långt utom skildringen af detsamma. Huru föga omsorg och kritik Werving nedlagt på sitt arbete, ådagalägges af ett par exempel: då assessorernas namn uppräknas, blir deras antal 13, ehuru det straxt förut omtalas vara 12; samma fel har jag upptäckt uti handskrifterna af Messenii arbete.[1] Det andra exemplet är, att Werving vid en röstberäkning uppgifver 8 röster, där Messenius, liksom andra författare, har 38 röster; olikheten beror tydligen på felskrifning. Den största skiljaktigheten vid framställningen af mötesförhandlingarna är, att Messenius ägnat större utrymme åt rättegången med Petrus Paulinus än Werving. Den förre anför t. ex. en längre latinsk dikt om tilldragelsen.

Wervings historia förelåg färdig år 1694, men utgafs först år 1746 af Stjernman, som försåg den med noter och företal, där han uppräknar en stor mängd källskrifter, äfven rörande Uppsala möte. Att denna förteckning är mera för syns skull, ådagalägges tydligt, då Werving endast omskrifvit en af dessa källor för att skildra mötet. Frågan blir därför endast, hvilka källor Arnold Messenius användt.[2] Mer framstående som forskare än Werving förefaller denne, i det han åtminstone användt för sin berättelse uppgifter från flera håll. Två af hans

---

[1] T. ex. Ups. univ. bibl. E. 324, 326, 327, liksom i ett exemplar i Riksarkivet.

[2] Denna undersökning är i allt väsentligt utförd af lektor E. Hildebrand.

källor kunna med säkerhet angifvas: Linköpingsberättelsen och Ridderstjernas berättelse. Framför allt den förra är stundom ordagrant afskrifven, dock ofta med inskjutna upplysningar från annat håll, biografiska notiser m. m. d.; inflytande från den senare återfinnes mest i skildringen för dagarna 3—6 mars. Till de faktiska upplysningar, som hämtats ur dessa berättelser, har Messenius lagt egna reflexioner och slutsatser, som ofta bero på missuppfattning. I Ridderstjernas berättelse t. ex. nämnas först de förnämsta deltagarna i mötet, hvarefter skildringen börjar med den 25 febr.; Messenius har ändrat detta så, att han uppgifver ungefär samma personer såsom närvarande just den 25 febr., men enligt andra berättelser hade den dagen icke alla infunnit sig. En annan uppgift, som torde vara fritt hopgjord, är, att rådsherrarna kommo sent och därigenom ådrogo sig hertigens ovilja. — Alla faktiska uppgifter återfinnas emellertid icke i de två ofvannämnda berättelserna, hvarför Messenius måste haft tillgång till andra källor. Uppgiften, att 306 präster voro närvarande, finnes icke i de två berättelserna. Skinneri tal den 27 febr. varade 1 $^1/_2$ timme enligt Ridderstjernas berättelse, 2 timmar enligt Messenius; Linköpingsberättelsen har ingen motsvarande uppgift. Skildringen af Linköpingsbiskopens uppträdande efter drotsens tal den 1 mars, liksom af räfsten med några liturgister hänvisar likaså på annan källa. Några af dessa tillagda fakta återfinnas i riksarkivets berättelse, men denna kan icke ha användts såsom källa, emedan den vederlägger några oriktiga slutsatser af Messenius. Linköpingsberättelsen uppgifver t. ex., att två personer skulle »sättas i valet» till preses; Messenius tillägger, att dessa två icke skulle vara biskopar, men enligt riksarkivets berättelse kom biskop Petrus Jonæ näst efter Nicolaus Bothniensis i röstetal med 56 röster, och äfven andra biskopar fingo stänkröster. — Lika litet passar någon annan känd berättelse, hvarför Messenii tredje källa nu torde vara förkommen.

I hvad förhållande Arnold Messenii berättelse står till en synbarligen motsvarande af Joh. Messenius med titeln: »Causæ dissensionum inter Sigismundum et Carolum IX»,[1] är omöjligt att säga, emedan denna icke kan återfinnas.

Messenii berättelse är icke alltid tillförlitlig. Oriktiga äro uppgifterna om sammankomsten den 25 febr. samt om antalet

[1] Afslutad år 1609; Warmholtz, Bibliotheca historica Sveo-Gothica, n:o 3,407.

närvarande präster. Röstberäkningarna vid valen äro icke fullt noggranna; händelserna under den fjärde sessionen, den 5 mars, böra förläggas till den tredje sessionen, som hölls samma dag på f. m. Felaktigt förlägges biskopsvalet till den 14 mars i stället för till den 15.

II.

Enligt riksarkivets berättelse upptecknades den 26 febr. mötesdeltagarnas namn af M. Jacobus Erici, en af mötets notarier. Dessutom fingo prästerna själfva enligt Nordbergska berättelsen den 2 mars anteckna sina namn i en katalog som därpå lämnades till hertig Karl. Enligt Baazius (s. 513) förvarades på hans tid »in Archivo Regni» en förteckning. — I riksarkivet kan emellertid ingen sådan förteckning återfinnas, men väl i Skoklosters arkiv, volym 177, där den påträffats af lektor E. Hildebrand. Att denna är densamma som Jacobi Erici, synes framgå däraf, att den uppgifver sig vara upptecknad i slutet af febr., enligt den ena af de två titlar, som förekomma: »Catalogus verbi divini ministrorum in nationali synodo Upsaliæ legittime congregatorum. Anno 1593 mensis februarii fine». Baazii uppgift om prästernas antal vid mötet stämmer äfven med förteckningen.

Enligt denna viktiga urkund voro vid mötet närvarande 306 präster,[1] inberäknadt de fyra biskoparna. Enligt Werving (I, s. 137) bevistades mötet af 4 biskopar, 22 magistrar och 306 präster, d. v. s. tillsammans 332 andliga. — Baazius talar blott om 306 clerici, och Nettelbladt (IV, s. 90) om 4 biskopar och 308 präster »ausser denjenigen, die da nicht beruffen worden». Detta tyder på, att vid mötet närvarit dels därtill förordnade ombud, dels andra, som endast kommo på eget initiativ, hvilka väl icke fingo aktivt deltaga i förhandlingarna. På detsamma kan uttrycket »legittime congregatorum» i titeln till Skoklosterarkivets förteckning hänsyfta. Skillnaden bör vara den, att »legittime congregati» voro de, som af biskopen i stiftet på grund af hertigens och rådets kallelsebref beordrats att bevista mötet. Mot denna uppfattning strider icke, att stiften voro så ojämnt

[1] Förteckningen synes icke vara alldeles fullständig. Linköpingsberättelsen omtalar en Steno Magni från Växiö stift, som icke är medtagen.

representerade, emedan biskoparna möjligen kunnat kalla relativt olika antal präster, och de kallade i många fall hindrats af resornas längd o. d. De 135 deltagarna från Uppland utgöra icke ensamma hela prästerskapet i detta landskap, ty det räknade minst 215 medlemmar; till denna siffra uppgå nämligen de underskrifter af Upplandspräster, som finnas tryckta efter mötesbeslutet af Gutterwitz 1594. Förteckningen här är visserligen felaktig, men torde snarare böra ökas än minskas. Det stora antalet Upplandspräster kan därför bestå endast af kallade ombud, hvilka talrikare infunno sig på grund af den kortare vägen till Uppsala. Det förefaller också, som om endast kyrkoherdar närvarit.

Olikheten mellan slutsiffrorna — 306, 332, 312 — kan åtminstone delvis bero därpå, att biskopar och magistrar felaktigt upptagits jämte det kända antalet präster, ehuru det af förteckningen framgår, att bådadera kategorierna inräknats. 20 magistrar namngifvas nämligen, utom biskoparna. Wervings uppgift om 22 magistrar och Nettelbladts om 308 präster kunna bero på misstag. Den obetydliga skiljaktigheten kan annars förklaras däraf, att ej alla ankommo samtidigt: så anlände Petrus Jonæ från Strängnäs den 26 febr., samt Åbobiskopen Ericus Erici »cum suis» först den 27 febr. — Finnarna finnas dock med i den utförliga förteckningen.

Enligt denna voro närvarande från Uppsala stift utom nuvarande Norrland 135 präster samt från Norrland 19; vidare från Linköpings stift 29; från Skara 15; från Strängnäs 51; från Västerås 35; från Växiö 9 samt från Åbo stift 13.

Helt naturligt var Uppsala stift bäst representeradt, och därnäst Strängnäs; dessa båda kunde ensamma bestämma besluten med en gemensam röstsumma af 205 röster. Att märka är därvid, att de antiliturgistiska professorerna synas utöfvat stort inflytande på Uppsala stifts präster. Dessutom hade både Växiö och Västerås stift före mötet förklarat sig mot liturgien. — Vid mötet synas ha förekommit sammankomster af hvarje stifts ombud för sig, hvilket förklarar Upplandsprästernas ansträngningar att genast från början få ärkebiskop. I allmänhet torde därför sammanhållningen varit god inom stiften, hvilket dock icke var alltid gällande regel. Så t. ex. måste Strängnäsprästerna varit splittrade vid ärkebiskopsvalet.

Från Växiö och Skara stift kommo få ombud, antagligen beroende därpå, att biskoparna stannade hemma. — Att endast

13 kommo från Finland berodde väl på de svåra kommunikationerna. Anjous antagande,[1] att endast biskop, domprost och skolmästare från Åbo närvarit, visar sig alltså oriktig. Detta sitt antagande torde han hämtat ur A. M. Fant, Historia Concilii Upsaliensis [sid. 4 not *i*)], hvilken dock gent emot Messenii påstående, att ingen kommit, från Finland, endast häfdar, att *åtminstone* ofvannämnda tre voro närvarande.

Röstsiffrorna vid valet af preses den 2 mars uppgifvas endast i riksarkivets och Nordbergs berättelser samt af Baazius. Nicolaus Bothniensis valdes med 196 (enl. riksarkivets berättelse) eller 194 (enl. Nordbergs berättelse) röster, hvaremot Petrus Jonæ fick 56, biskop Petrus i Linköping 5, samt biskoparna i Västerås och Åbo hvar sin; de sista stänkrösterna finnas icke upptagna af Baazius. — Nordbergs berättelse angifver endast röstantalet för Nicolaus Bothniensis och Petrus Jonæ (detta lika), men omtalar dessutom att biskopen i Åbo »solus fere» röstade på Ericus Schepperus. En del präster måste ha afhållit sig ifrån att rösta, emedan sammanlagda summan afgifna röster endast blir 259.

Viktigare var ärkebiskopsvalet den 15 mars, då äfven flera af de röstberättigade deltogo. Angående röstsiffrorna råder någon olikhet. Ridderstjernas berättelse ensam berättar, att Abraham Angermannus blifvit vald med 333 röster — en summa, som är större än alla de röstberättigades, d. v. s. prästernas. Att denna uppgift är felaktig är dessutom så mycket klarare, som riksarkivets, Nordbergs och Palmsköldska berättelserna, Baazius, Arnold Messenius och Nettelbladt äro eniga om siffran 243. Närmast i röstetal kom Nicolaus Bothniensis med 38 röster; äfven här har Ridderstjernas relation annan uppgift, nämligen 33, hvilket möjligen kan bero på fel vid afskrifningen; Werving uppger 8 röster, men detta är fullkomligt säkert endast skriffel, emedan Arnold Messenius, som Werving endast afskrifvit, har 38 röster. Petrus Jonæ erhöll enligt riksarkivets, Nordbergs och Ridderstjernas berättelser, Baazius och Werving 16 röster, men enligt Nettelbladt och den Palmsköldska berättelsen 15. Den förra uppgiften synes troligare, icke emedan det är flera, som angifva den, utan emedan riksarkivets och Nordbergs berättelser i allmänhet äro tillförlitligare än målsmännen för den andra uppgiften. Enligt Nordbergs, Nettelbladts och Palmsköldska berättelserna fick Petrus Kenicius en röst; enligt

[1] Anjou, Svenska kyrkoreformationens historia, III, s. 233, not 2.

riksarkivets berättelse och Baazius tre röster. Att förklara endera uppgiften troligare än den andra, är omöjligt. De öfriga upptaga icke alls denna — eller dessa — stänkröster.

För Skara och Växiö stift valdes nya biskopar på e. m. den 15 mars af prästerna från resp. stift jämte biskopar, capitulares och magistrar[1] från de öfriga stiften. De röster, som afgåfvos, voro till Skarabiskop 65 och till Växiöbiskop 31. Fördelningen af dessa röstsiffror upptages endast i Palmsköldska och Nordbergska berättelserna samt hos Nettelbladt. Den Nordbergska skiljer sig något från de båda andra, som hafva samma uppgifter. Till Skarabiskop valdes enligt alla tre berättelserna Henrik Gadolenus med 36 röster och till Växiöbiskop Olaus Martini med endast 12. Valen hade i öfrigt ingen effekt.

Om uppgiften i Ridderstjernas berättelse, att biskopsval äfven förekommit till Viborgs stift, är förut taladt.

III.

Frukterna af Uppsala mötes förhandlingar blefvo icke blott det beslut, som vederbörligen underskrefs, utan äfven en samling punkter, vanligen kallade *postulata* (motsvarande hvad som längre fram kallades ståndens *besvär*), innehållande prästerskapets förslag till ett närmare bestämmande af dess ställning. På dessa punkter gafs ej vid mötet någon resolution.

De finnas bevarade i två olika redaktioner, med respektive 51 och 63 punkter. Den kortare har jag endast sett i Hogenskild Bjelkes samlingar;[2] den längre finnes i flera afskrifter såsom i prästeståndets arkiv i riksarkivet och i Nordinska samlingen (vol. N. 1909) i Uppsala universitetsbibliotek; den finnes äfven tryckt hos Nettelbladt i Schwedische Bibliothec (IV, s. 109—117), och den redaktionen åberopas vanligen, t. ex. af Anjou.[3] Af största vikt är naturligtvis att bestämma tidsföljden mellan dessa båda redaktioner. — På sitt exemplar har Hogenskild Bjelke själf antecknat: »Meniga klerkeriets begäran, 51 artiklar, som fursten och riksens råd skulle förfodra dem med hos k. M:t i

---

[1] Så enligt Nordbergs berättelse; Linköpings berättelse nämner blott biskopar och capitulares; enligt riksarkivets berättelse deltogo i dessa val jämväl »de förnämsta i städerna».

[2] Del I, Upps. univ.-bibl., E. 131.

[3] Anjou, Sv. kyrkoreformationens historia, III, ss. 247—250.

Påland, öfverantvardad fursten *andra gången* den 17 mars 1593 i Upsala», hvartill, som det synes, senare tillagts af samma hand: »hvilket blef allt uppskjutet till k. M:t i Pålands ankomst och stadfästelse». Härmed säges af kompetent person, att den kortare redaktionen är den andra i ordningen, samt, genom tillägget, att den är den sista, som framkommit, emedan den skulle invänta Sigismunds bekräftelse. Emedan anteckningen icke är daterad, ligger det emellertid inom möjlighetens område, att punkterna senare remitterats till mötet för att omarbetas, så att de 63 postulata skulle utgöra en tredje redaktion, men den första ha gått förlorad. Ett stöd för en sådan åsikt är, att 63-punktsförslaget är det oftast afskrifna samt det, som alltid citerats. Det förefaller visserligen besynnerligt, att så vidlyftiga förhandlingar kunnat blifva oanmärkta i berättelserna, men detta är intet verkligt skäl. Endast en jämförelse af innehållet i de två redaktionerna kan blifva afgörande.

Vid ett detaljeradt bestämmande af prästerskapets ställning och styrelse jämte dithörande frågor måste tre olika åskådningssätt göra sig gällande: prästerna sökte helt naturligt häfda kyrkans själfbestämmelserätt gent emot adel och konungamakt samt vid lägligt tillfälle återvinna något af sitt förlorade inflytande; rådet, solidariskt i detta hänseende med adeln, sökte misstänksamt mota hvarje försök i sådan riktning; och hertigen slutligen ville väl framför allt åvägabringa enighet mellan olika stånd, men ansåg dock som sin högsta plikt att upprätthålla det samhällstillstånd, som grundlagts af den beundrade fadern, samt sålunda hindra hvarje stånd att växa. konungamakten öfver hufvudet. Vid en jämförelse mellan de båda redaktionerna af postulata visar sig tydligt, att den längre mera bär prägel af den första uppfattningen, af prästernas åskådningssätt, hvaremot den kortare synbarligen undergått en luttringsprocess inför hertig och råd eller rådet ensamt. Slutsatsen ligger klar: det längre förslaget är den första redaktionen, sådan den direkt utgått från mötets kansli, men det kortare är en omarbetning af det förra enligt regeringens rättelser.

Vid en jämförelse är att märka, att den kortare redaktionen är betydligt sämre stiliserad än den längre, ehuru äfven denna visserligen icke är mönstergill. Den längre talar alltid i första person, hvaremot tredje personens pronomen användes lika regelbundet i den kortare för att utmärka prästerna. I båda talas

däremot om »vår» konung m. m. Illa formulerad är t. ex. första punkten som börjar: »Till det första är *deras* samtliga underdåniga och ödmjuka begäran, att både H. F. N. hertig Karl och de välborne herrar i riksens råd» ville godkänna mötets beslut. Indelningen i numrerade punkter är, efter allt att döma, samvetsgrant iakttagen, och ofta är likheten mellan båda redaktionerna ord för ord fullständig.

I det kortare förslaget är en artikel inskjuten såsom n:r 3 med den bestämmelsen, att Sigismunds barn skulle uppfostras i Sverige, i den evangeliska läran — ett tillägg, som torde hänsyfta på hertig Karl som upphofsman. — § 9 i det längre förslaget innehåller bland annat följande: »och att adeln eller bönderna sig icke vrångvisligen sätta emot den, som af biskopen och capitulares till kyrkoherde kan blifva förordnad». Detta motsvaras af följande ord i det kortare förslagets § 7: »och att icke adel, *köpstadsmän* eller bönder, *vidare än som Sveriges lag förmäler och jus patronatus begriper*, *sig utan orsak* genvördeligen sätta emot den, som af biskopen och capitulares kan blifva förordnad till kyrkoherde». Att tillägget förråder rådets ingripande, är tydligt. Det längre förslagets § 10 slutar: »om nöden kräfver, må ärkebiskopen samt med de andra biskopars samtycke allmänt kristligt och fritt concilium sammankalla och fullända». I det kortare förslagets § 8 är efter »ärkebiskopen samt med de andra biskopar» inskjutet: »med konungs, arffurstarnas och riksens råds samtycke». — § 21 i det längre förslaget börjar: »att öfverhetens högtbetrodde lagmän, häradshöfdingar och fogdar —— styrka allmogen till vyrdelig reverents och hörsamhet emot predikoämbetet och deras själaherdar;» i det kortare förslaget (§ 18) är en redaktionsförändring gjord i början, samt sedan orden: »*i andliga saker*» inskjutna efter »hörsamhet». — § 22 i det längre förslaget innehåller, att, där medel felas till inköp af vin och oblater, anslag skall bestämmas »efter gode mäns ransakning, igenom biskopen». § 19 i det kortare förslaget tillägger, att detta skall blifva »af öfverheten stadfäst».

Det nu anförda torde vara nog för att uppvisa riktigheten af det nyss gjorda påståendet, att det kortare förslaget bär tydliga spår af hertigens och rådets granskande och rättande verksamhet, hvaremot det längre förslaget tydligen direkt härstammar från prästerskapet.[1]

[1] Den Nordbergska berättelsen talar om ett förslag, bestående af 64 artiklar, säkerligen beroende på misstag eller skriffel (i st. f. 63).

Om postulatas öden vid mötet finnas endast mindre upplysningar i berättelserna, hvilka kunna förtjäna att sammanföras. — Då prästerna framkommo med hvarjehanda besvär under sessionen den 10 mars, ansågo rådsherrarna lämpligt »illam (petitionem) et reliqua omnia postulata in certo memoriali notari, id quod serenissimo principi offerre promiserunt» (Nordbergska berättelsen). Det var alltså på rådets uppmaning, som »postulata» kommo till. — På söndagen den 11 mars öfverlades »inter episcopos et capitulares, quænam postulata et quo modo et ordine offerenda essent principi et senatoribus, ubi singulis iniunctum, ut quisque suas necessitates et petita proferret et insinuaret». Äfven detta citat återfinnes i Nordbergska berättelsen, men Linköpingsberättelsen omtalar detsamma. — Den 12 mars upplästes postulata, som enligt riksarkivets berättelse voro författade af Ericus Jacobi Skinnerus. Sedan de godkänts, afskrefvos de af utsedda ombud från de olika stiften, för att det enligt Nordbergska berättelsen skulle röjas för alla, »an quidquam a principe et senatu denegatum vel expunctum foret». Kl. 5 på e. m. voro afskrifterna färdiga; att så många afskrifter togos af den första redaktionen, förklarar att den finnes bevarad på så många ställen samt ansetts såsom den enda. Ovisst är, när postulata lämnades till rådet. Enligt Linköpingsberättelsen skedde det redan den 12 mars, alltså samtidigt med förslaget till mötesbeslut, men Nordbergska berättelsen omtalar redaktionsbestyr för den 13. Det är att märka, att Linköpingsberättelsen t. ex. angående mötesbeslutet under en dag sammanför händelser, som höra under flera dagar, hvarför obetingad tillit icke kan sättas till dess utsago. Den berättar emellertid, att prästerna den 14 fingo löfte om svar på sina artiklar; en möjlighet är, att det löftet gafs just vid framlämnandet. I alla händelser bekräftar Nordbergska berättelsen, att den dagen alla akter och postulata voro framlämnade.

Den 16 mars ha postulata antagligen remitterats till rådet och prästerskapet af hertigen, emedan på det förslag till mötesbeslut, som han den dagen lämnade, finnes påtecknadt: »Hvad vidare är författadt uti de skrifter h. f. n. hertig Karl öfverantvardade äro, synes h. f. n. rådligt vara, att de måtte tagas i vidare betänkande, både utaf riksens råd och de förnämsta af klerkeriet» etc. Förslaget omredigerades alltså, antagligen efter hertigens och rådets anvisningar, men den nya redaktionen synes aldrig ha

godkänts af mötet i sin helhet, utan torde ha uppsatts af biskopar och assessorer eller andra framstående präster. Den 17 mars framlämnades enligt Hogenskild Bjelkes anteckning denna andra redaktion, i 51 punkter, men regeringen ansåg sig icke kunna något i saken besluta.

IV.

Sammankomsten i Uppsala 1593 kallas vanligen helt enkelt »Uppsala möte», en benämning som icke säger mycket. Om mötets karakter hafva också olika meningar uttalats. Mot den åskådningen, att det var ett kyrkomöte, ett »concilium ecclesiæ», opponerar sig på det bestämdaste mötesbeslutets främste undertecknare, hertig Karl, dock först såsom konung, emedan beslutet då var honom besvärligt i följd af hans kalvinistiska tendenser. Han förklarade nämligen vid kröningsriksdagen 1607 i Uppsala, »att det intet concilium är, utan en förbindning, att man förband sig på den tiden, efter de visste sig hafva en papistisk konung». Prästerskapet och äfven öfriga stånd motsatte sig kraftigt konungens uppfattning. Där sattes hårdt emot hårdt, men ingendera parten fann slutligen rådligt att drifva saken till sin spets. En medelväg togs, i det Karl genom sin konungaförsäkran band sig vid den augsburgiska bekännelsen och Uppsala mötes beslut, för så vidt de öfverensstämma med Guds ord.[1]

Att äfven en senare uppfattning af mötet var oklar, visar t. ex. ordalagen hos Werving (I, s. 137): utom prästerna voro närvarande vid mötet »mest all den svenska adeln samt städernas och provinsernas fullmäktiga från hvar ort i Sverige och Finland». När ingen inskränkning göres för öfverläggningar och beslut, tyda dessa ord på riksdag. Denna uppfattning delas af Geijer,[2] som dels omtalar, att hertigen fordrade riksdags sammankallande och »genomdref sin vilja», dels uppgifver, att borgare och bönder deltogo i mötet. Äfven Anjou[3] nämner, att adel, borgare och bönder voro närvarande, ehuru de icke deltogo i öfverläggningar och beslut. Andra författare, såsom Alin[4] och Nordström,[5] kalla mötet däremot uttryckligen för kyrkomöte.

[1] Norlin, Svenska kyrkans historia efter reformationen, I, ss. 224—236.
[2] Geijer, Svenska folkets historia, ss. 209—210.
[3] Anjou, Svenska kyrkoreformationens historia, III, s. 233.
[4] Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar, III, s. 377.
[5] Handlingar rörande Sveriges historia. Andra serien II: Kyrkoordningar etc. Första afdelningen, förord sid. XXIX.

Bestämmande bör vara den uppfattning, som tager sig uttryck i regeringens kallelsebref och öfverläggningar före mötet, samt den, som mötesdeltagarna själfva hyste.

Redan i Johans lifstid (2 juni 1592), hade Växiö stifts prästerskap till honom afsändt en begäran[1] om ett *allmänt concilium* samt om befrielse tills vidare från liturgien. Något senare uppsattes i Västerås stift en liknande skrifvelse, men ovisst är, om den undertecknats och framlämnats.[2]

Johan gaf Växiöprästerna ett jämförelsevis nådigt svar och synes äfven varit allvarligt betänkt på att låta ett kyrkomöte bilägga stridigheterna. Ifrån ett så förödmjukande steg befriades han dock genom döden den 17 nov. 1592, och åt andra öfverlämnades att störta det verk, hvarpå han arbetat med kärlek och nit, om också icke med klokhet eller till egen och landets lycka.

Hertig Karl upptog genast förslaget om ett kyrkomöte. Antagligen redan två dagar efter broderns död skref han därom till rådet och föreslog på samma gång, att äfven en riksdag skulle sammankallas.[3] Men detta är också den enda gång, som planer på riksdag omtalas.

Andra ärenden kommo till en början hindrande emellan, men en ny påminnelse fingo hertigen och rådet af de präster, som i Stockholm samlats till den 30 dec. för att öfvervara flyttandet af Johans lik till slottskyrkan. Den 3 jan. framlämnades till hertigen från dem en skrifvelse,[4] i hvilken de i bevekande ordalag begära »ett allmänt, kristligt och fritt inrikes möte», som borde sammanträda »ju förr, ju bättre, där bekvämligast kan falla».

Under den närmast följande tiden träffade hertigen anordningar för den utvalde Strängnäsbiskopen Petri Jonæ invigning i sitt ämbete,[5] samt mottog rådets »obligation»,[6] där den augs-

[1] Afskrift i »Sv. ecclesiastica handl. 1500—1599» i prästeståndets arkiv i riksarkivet.

[2] Baazius, s. 491.

[3] Boëthius, Svenska högadeln under k. Sigismunds regering, I, s. 40 not 1), jämförd med s. 11 not 3.

[4] Bland »Riksdagsacta 1590—94» i riksarkivet.

[5] Geijers uppgift (a. a. s. 210 not 5), att han blifvit vigd under mötet, måste bero på något misstag. Den 6 jan. 1593 bestämde hertigen i bref till Petrus Jonæ, domkapitlet i Strängnäs och biskopen i Västerås (hert. Karls registratur), invigningen till den 21 jan., då den troligen ägt rum. I alla berättelser öfver mötet kallas han utan vidare för biskop.

[6] Af den 9 jan. »Riksdagsacta 1590—94, i riksarkivet.

burgiska bekännelsen angifves såsom norm för landets bekännelse. Den 8 jan. hölls ett möte af »menige Sveriges rikes adel och ridderskap utan råds», hvarvid hertigen och rådet skriftligen[1] betackas, bl. a. emedan de »vidare tillkännagifvit om det *prästemöte*, som nu i Upsala till den sista februari beramadt är, och utlofvat styrka och förhjälpa, att Guds rena ord, efter den augsburgiska konfession, hos oss måtte blifva predikadt, lärdt och förkunnadt».

Det »allmänna möte», som förut omtalats, hade alltså preciserats såsom ett »prästemöte», och dagen var utsatt, ehuru den senare något ändrades. Om det varit meningen, att »mest all den svenska adeln» skulle vid mötet närvara, hade naturligtvis varit lämpligt, att göra meddelande därom vid adelsmötet, men något sådant nämnes icke. I stället liksom godkänner adelsmötet i förväg ett kommande prästemötes beslut inom vissa gränser.

Kallelsebrefven utfärdades gemensamt af hertigen och rådet till biskoparne samt, antagligen, till domkapitlet i Uppsala stift, där biskop icke fanns. Såsom prof på ett kallelsebref är i hertig Karls registratur infördt brefvet till biskopen i Skara, det återfinnes t. o. m. på två ställen under olika datum: den 9 och 10 januari. Det har inga underskrifter, men bland »riksdagsacta 1590—94» i riksarkivet finnes ett kallelsebref till biskop Nils i Växiö af den 17 jan., och detta är undertecknadt af hertigen och närvarande rådsherrar.[2] Innehållet i brefven är detsamma, nämligen att ett »fritt samtal» skulle hållas i Uppsala den 25 febr.; att därvid »de förnämsta och lärdaste af prästerskapet i riket» skulle bestämma om lära och kyrkotukt m. m., samt att respective biskopar borde infinna sig jämte capitulares och prostar samt några präster från hvart härad för att öfverlägga med de öfriga, som där skulle infinna sig. — Kallelsebref till lekmän finnas icke i behåll, och torde heller aldrig funnits.

Ordalagen i kallelsebrefven äro ganska sväfvande, men tyda på ett möte af Sveriges prästerskap; orden om öfriga närvarande finna sin förklaring genom ett rådslag, dateradt den 13 jan.,[3]

---

[1] Riksdagsacta 1590—94 i riksark.

[2] Kallelsebrefvet finnes tryckt i tysk öfversättning hos Nettelbladt, Schwed. Bibl. IV, s. 98.

[3] I Hogenskild Bjelkes samlingar, I.

samt af hertigens svar af den 14 jan.[1] Rådets skrifvelse börjar: »Till det första belangandes det *prästemöte*, som beramadt är, synes de gode herrar, att tre eller fyra af riksens råd måtte vara där tillstädes; flera kunna ock föga behöfvas, ej heller hafva tid därtill; af andra stånd kan ock vara onödigt, efter det vill ock vara dem olägligt för den stora förtärings skull. Och efter kan ske ibland prästerskapet finnes några, som till äfventyrs vele (det man dock icke förhoppas) sträcka den reformation längre än skäligt eller på denna tid nyttigt vara kan, och alla förändringar, synnerligen i religionen, äro farliga och förargliga, därföre nu vore rådligt, att dem i det nämda ett skäligt mål måtte föreståldt varda: nämligen det, som i konung Gustafs sista och i konung Johans första regementstid anno 72 hafver samtyckt, vedertaget och brukligt varit, hvilket till att öfverträda dem icke häller lätteligen skulle blifva efterlåtet». Hertigens svar på denna punkt lyder: »Om prästemötet i Uppsala är beramadt, är H. F. N:s mening, att icke allena de fyra af rådet, som de gode herrar nämt hafva, utan ock så många af rådet, som kunna förhanden vara; och eljes alla af adel, som där näst boende äro, måtte komma där tillstädes. Men att föresätta klärkeriet mål, huru vidt de gå skola uti religionssaker, det kan icke väl ske, så framt det skall vara ett fritt samtal, dock att de blifva förmante, att alt saktmodeligen och skickelige måtte tillgå.» Hvarken rådet eller hertigen vill numera inkalla borgare och bönder till mötet, och ehuru båda äro eniga om, att rådsherrar böra närvara, samt hertigen vill tillåta adelsmän att bevista mötet, kallas det dock af båda för ett prästemöte.

För allmogen vid Distings marknad lät hertigen dessutom förklara,[2] att »de förnämsta af prästerskapet utaf alla stift öfver hela riket vore tillsammankallade till den 25 febr. nästtundande att hålla ett *fritt concilium* här i Upsala till att samsätta och förena sig både om kyrkoseder och lärdom i alla trones artiklar, därvid sedan hvar och en måtte veta sig med ett fritt samvete att hålla och tänka till att försvara». — Genom instruktion af den 10 febr.[3] fick sekreteraren Olof Sverkersson, som afsändes till Sigismund, bl. a. i uppdrag att meddela, »att efter riksens ständers allmänna och enhälliga begäran, är dem

[1] I hert. Karls registratur.
[2] Karls registratur under den 6 febr.
[3] Karls reg.

blifvit beviljadt att hålla en *synodum* i Upsala nu om nästkommande fastlagen». Uppfattningen af mötet blir allt bestämdare: från att kallas ett allmänt möte, benämnes det senare prästemöte, concilium och synod.

Riksdrotsen kallade mötet för »ett allmänt samkväm och prästemöte», en annan gång blott »prästemöte» i det redan anförda talet, hvarmed han öppnade förhandlingarna.

Af största betydelse för frågan är naturligtvis att bestämma, hvilka som verkligen deltagit i mötet. I den första redaktionen[1] af mötesbeslutet utfärdas det af hertigen, rådet, »flera af adel», prästerskapet samt »borgmästare och rådmän i städerna, hvilka som denna förening underskrifvit och förseglat». I slutorden nämnas såsom i detta samkväm församlade »så väl högre som nedrige, adel som oadel, prästmän som lekmän, köpstadsmän som andra ordnar (?)». Den andra redaktionen har samma ordalag, med undantag däraf, att »borgmästare och rådmän etc.» borttagits. I den tredje redaktionen försvinner »adeln» i ingressen, och i slutorden angifvas såsom underskrifvare endast hertigen, rådet, biskopar och professorer. I det slutligen stadfästade beslutet äro inledningsorden: »Vi Karl etc. och vi efterskrifne Sveriges rikes råd, biskopar och menige prästerskap, som nu här i Upsala till detta möte hafva varit församlade;» däremot omtalas i slutorden såsom undertecknare: hertigen, rådet, adel, prästerskap och köpstadsmän, och att dessa varit närvarande, antydes genom uttrycket, att de »så väl andlige som världslige» som icke närvarande voro, senare skulle underskrifva.

Det är märkligt, att åsikterna om mötets sammansättning af flera eller färre stånd betydligt växlade. De enda, som alltid tagas med, äro hertig, råd och prästerskap. Hertigen och rådet utgjorde landets regering, och de hade gemensamt utfärdat kallelsebref till prästerskapet samt beslutat, att rådsherrar skulle deltaga i mötesförhandlingarna. Hertigen hade dessutom framhållit, att närboende adelsmän borde tillåtas bevista mötet. Denna omständighet synes gifva en antaglig förklaring, nämligen så, att adelsmän och köpstadsmän icke särskildt kallades, men erhöllo tillstånd att närvara, liksom jag förut påvisat, att äfven sådana prästmän, som icke voro »legitime congregati», torde ha

[1] De olika redaktionerna återfinnas i Hog. Bjelkes samlingar, I, och äro tryckta hos Anjou, Om redaktionen af Uppsala mötes beslut 1593.

infunnit sig. I berättelserna omtalas några få adelsmän såsom åhörare, och i rättegången mot Petrus Paulinus uppträdde Stockholmsborgare såsom åklagare. Som aktiva deltagare kunna endast rådsherrar och präster betraktas, och rådsherrarna endast delvis. Vid sammankomsterna 25 och 26 febr. voro endast präster närvarande, och den 27 febr. omtalas särskildt, att några lekmän åhörde Erici Jacobi tal. Den förteckning öfver deltagare, som enligt mötets beslut upprättades, omfattade endast prästerskapet, och de postulata, som af *mötet* godkändes, kallas »*prästernas* petition och postulata». Däremot finnes ingenstädes omtalad någon förteckning öfver närvarande lekmän. Emellertid torde det af många skäl ansetts lämpligt, att beslutet icke utställdes ensamt i regeringens och prästerskapets namn, och detta blir då anledningen till, att några adelsmän underskrefvo det s. k. hufvudbrefvet.[1] Att beslutet sedan bekräftades öfver hela landet är utan betydelse för bestämmandet af mötets karakter och innebär endast, att, för att begagna Karl IX:s ord, »en förening» ingicks att upprätthålla mötets redan fattade beslut. Uppfattningen af en artskillnad mellan hufvudbrefvet och de afskrifter, som undertecknades i landsorterna, delas synbarligen af Hogenskild Bjelke; efter en afskrift af hufvudbrefvet med dess underskrifter tillägger han nämligen: »Alla dessa föreskrifne satte allenast deras hängande insegel för detta brefvet på *hela* församlingens vägnar.»

Den uppfattning, som ofvan framställts om aktiva deltagare, bekräftas af den första bland postulata. Prästerskapet anhöll genom denna hos regeringen om bekräftelse på de fattade besluten samt begärde, att den skulle »ock andra ständer, adelsmän, befallningsmän, köpmän, där till förhålla». Emedan det icke är tal om den del af prästerskapet, som var frånvarande från mötet, framgår tydligt, att mötets beslut ansågs bindande för hela detta stånd, men icke lika säkert för adel och »köpmän», ehuru medlemmar af båda dessa stånd faktiskt voro närvarande.

Öfverläggningarna fördes af präster och rådsherrar. Men kan ett sådant möte kallas kyrkomöte? Icke enligt medeltidsuppfattning; ty enligt den måste ett svenskt kyrkomöte eller provinsialsynod sammankallas af ärkebiskopen och bestå uteslu-

---

[1] Äfven en kunglig skrifvare har undertecknat detta, men enligt bifogadt datum först senare, hvarför han blir likställd med dem, som undertecknade i landsorten.

tande af andliga. Men denna stadgade ordning omstörtades af reformationen; att kyrkomöte sedan sammankallades af konungen eller hans ställföreträdare kunde stödas därmed, att ekumeniska möten samlats på bud af romerska kejsare.

Öfriga former kunde endast långsamt utvecklas genom praxis. I Örebro hölls ett kyrkomöte (concilium) år 1529, men om detta känner man föga mer än beslutet. Det torde dock ha bestått af endast präster, och konungen, som utlyst det, deltog icke i förhandlingarna. Däremot fick Laurentius Andreæ i uppdrag att vid mötet icke blott vara ordförande, utan äfven kronans ombud.[1] Vid kyrkomötet i Uppsala 1572 voro ombud från Uppsala akademi närvarande, och vid kyrkomötet i Stockholm 1574 uppträdde såväl konung Johan, som hans sekreterare Fecht;[2] mötet valde ärkebiskop, men konungen ansåg sig icke bunden att taga den, som fått de flesta rösterna. Formerna äro fortfarande obestämda, och 1570-talets kyrkoordningar innehålla inga bestämmelser.

Vid Uppsala möte nämndes icke något särskildt regeringsombud bland prästerna, utan rådet fick i uppdrag att representera regeringen; och detta förefaller ha varit till rent praktisk nytta, emedan flera frågor förekommo, som dels angingo regeringens tillvägagående förut, dels allmänna tvistepunkter angående förhållandet mellan kyrka och stat. Rådets närvaro tycks icke på minsta sätt lagt hinder i vägen för samtidens uppfattning af mötet såsom kyrkomöte. Så t. ex. jämförde Nicolaus Bothniensis mötet med tidens kyrkomöten i sitt tal den 3 mars.[3] Betecknande är också, att författaren till Linköpingsberättelsen såsom ett slags inledning anför en definition på »concilium», hvilken väl kan tillämpas på Uppsala möte.[4]

Det torde stå fast, att samtiden uppfattade mötet såsom ett kyrkomöte, ett *concilium*. Där förr lagstadganden om kyr-

---

[1] Reuterdahl, Svenska kyrkans historia, IV, s. 357; Anjou, Sv. kyrkoreformationens historia, II, s. 67.

[2] Anjou, a. a., III, s. 74.

[3] »Thetta concilium skulle nu hållas — — — ad corrigendos errores in nostris ecclesiis, idque exemplo primitivæ ecclesiæ utpote Apostolorum et ortodoxorum patrum, ac nonnulla recitavit concilia». Link.-ber.

[4] »Concilium — — — est coetus multorum vera pietate et doctrina præstantium, qui confessionem de sua in Christum fide et sententia scripturæ edunt et perspicue ostendunt suam interpretationem et sententiam in sacris literis fundatam esse, et reiiciunt falsas interpretationes et errores eosque perspicue cum textu verbi Dei pugnare evincunt, atque ita suo testimonio confirmant infirmos recte sentientes, impios autem et in errore perseverantes hæreticos pronunciant.»

kans representation funnits, hade de fallit bort, och ny praxis hade icke hunnit utbilda sig. Egendomligheter och formvidrigheter kunna väl därför påpekas, men i hufvudsak torde mötet helt enkelt ha varit ett kyrkomöte.

Nils von Oelreich såsom censor librorum.

Af

OTTO SYLWAN.

Censurens definitiva ordnande i Sverige skedde år 1688, då N. Rubens, som två år tidigare blifvit utnämd till censor librorum och som var den förste innehafvaren af detta ämbete, erhöll sin instruktion. Enligt denna hade censor sig ålagdt att öfverse alla för tryckning afsedda skrifter med undantag af akademiska disputationer, som granskades af vederbörande fakultet; skrifter i religiösa ämnen skulle dock jämväl uppvisas för vederbörande domkapitel, innan censor tillät dem att utkomma. Vidare hade han att tillse, att icke utrikes ifrån skadliga böcker infördes och i riket till salu utbjödos, och borde därjämte genom korrespondens med utländska lärda män göra sig underrättad om det värdefullaste, som i utlandet utgåfves. Det var sysslor nog för ett helt kollegium, såsom Andreas Nordencrantz yttrar i sin berättelse om censuren i Sverige.[1] Också kom censorns verksamhet väsentligen att bestå i meddelande af imprimatur på de till honom inlämnade arbetena. I tvifvelaktiga mål hade han att hänvända sig till kanslikollegiet, som af gammalt haft befattning med hvad som rörde literaturen. Censorsinstruktionen ersattes sedermera af en paragraf, den tjugonde, uti den år 1720 utfärdade nya kansliordningen.

[1] Tankar om hemligheter, tysthetseder etc. Del II. Se för öfrigt Bygdéns inledning till Benzelstjernas censorsjournal. — Dessutom hänvisar jag en gång för alla till C. G. Malmströms Sveriges politiska historia, hvarur jag hämtat en mängd uppgifter. Otryckta källor, såsom kanslikollegiets och andra myndigheters protokoller, har jag ej ansett mig behöfva särskildt citera, då af texten och däri anförda data framgår, hvilka de hafva varit.

Hur lifligt öfvertygad man än må vara om tryckfrihetens nödvändighet, må man dock ej strax bryta stafven öfver Karl XI:s censors-institution. Den icke blott förklaras af »de mest policerade nationers exempel» och af samtidens tänkesätt — ännu vid debatten om 1766 års förordning ville t. o. m. vänner af tryckfrihet bibehålla censorn, — utan den hade äfven ett välgörande inflytande. Främst vill jag erinra om, att Sverige före Gjörwells framträdande knappt hade ens en tillstymmelse till offentlig kritik, och att censorn ofta utgjorde ett surrogat för denna. Från Rosenadlers och Benzelstjernas verksamhet skulle många exempel på ett sådant förhållande kunna anföras; jag åtnöjer mig med att hänvisa på huru den förre i råd och dåd stod Dalin bi under utgifningen af Argus.[1]

Vidare utgjorde det en afgjord vinst för författarne i teologiska ämnen, att de ej uteslutande voro underkastade det zelotiska prästerskapets godtycke, utan kunde påräkna understöd mot detta hos de högt bildade och frisinnade män, som innehade censorsämbetet. Vackra drag af de svenska censorerna i detta hänseende förtälja kanslikollegiets protokoller.[2]

G. Benzelstjerna, som var censor 1737—1746, förde noggrann journal öfver de till censur inlämnade skrifterna, hvilken journal, för ej länge sedan utgifven i tryck, kastar ljus öfver hans ämbetsgärning. Man finner nu exempel på att myndigheterna fingo ingripa för att stäfja de begynnande anspråken på yttrandefrihet i politiska ting, hvilka anspråk Benzelstjerna ej alltid ansåg otillbörliga. Då han tillåtit tryckningen af »En redelig patriots tankar öfver förbudet på bränvinsbrännande», beslöt kanslikollegiet d. 7 april 1741, att ehuru intet förgripligt i den samma funnes, censor skulle hädanefter tillse att inga sådana *rubriker* trycktes, enär det icke vore tjänligt att någon yttrade sina tankar om kungliga förordningar. Med anledning

[1] Å andra sidan kunna väl fall anföras, då Rosenadler drog åt banden hårdare än nödigt; så förbjöd han 1733 en nyårsönskan till konungen, helt enkelt emedan han ansåg den hvarken till pensée eller poesi värd att presenteras en så hög person. Anonyma författare såg han med oblida ögon, enär han icke kunde efter önskan göra dem muntliga föreställningar; att han blef misslynt, då J. Wilde begärde, att han skulle kontrollera citaterna i W:s Historia pragmatica, kan ej förtänkas honom.

[2] 1721 klagade Rosenadler, att prästerna ingererade sig uti saker, som ej anginge dem; så hade öfverhofpredikanten i sin senaste predikan förklarat den, som gifvit imprimatur på en del uppgifna böcker, fördömlig. — Vid 1735 års riksdag lade prästerskapet beslag på en del skrifter af Dippel, hvilka sedan för att oskadliggöras fördelades mellan ståndets ledamöter.

af några 1745 utkomna skrifter af den bekante E. Salander om växelkursen och den dyra tiden lät rådet genom kanslikollegiet antyda censor, att hädanefter inga skrifter, som rörde gällande eller framdeles utkommande författningar i hushållningen, finge tryckas. På det hela taget rådde dock sämja mellan kanslikollegiet och censor under Benzelstjernas tid; helt annorlunda blef förhållandet, sedan hans efterträdare Nils von Oelreich började handhafva censuren.

Född i Örsjö 1799 efter faderns död och före fylda fyra år äfven moderlös hade Oelreich under sina uppväxtår att kämpa mot den yttersta fattigdom. Han omhändertogs först af en morbror, föreståndare för ett hospital i Malmö, och efter dennes snart inträffade frånfälle af en sköterska därstädes, som med sina små medel beredde honom tillfälle att besöka skolan, så att han 1716 kunde blifva student i Lund. Här blefvo snart hans vackra anlag och flit uppmärksammade af bl. a. Andreas Rydelius, han erhöll understöd och kunde fortsätta studierna, till dess han 1726 blef fil. magister och följande år kort efter hvartannat docent i matematik och adjunkt i filosofi, hvarefter han flyttade till Stockholm såsom lärare för presidenten Hans von Fersens söner Axel och Karl, den förre den sedermera så bekante hattchefen. I Stockholm kvarstannade Oelreich till 1734, ehuru han redan 1732 utnämts till bibliotekarie och e. o. professor i lärdomshistorien vid universitetet i Lund. 1739, under en sexårig utländsk resa, erhöll han professuren i teoretisk filosofi och slutligen 1746 censorsämbetet, som han förvaltade i 20 år. Några för Oelreichs ställning i Fersenska huset såväl som för hans karaktär upplysande drag meddelar ett bref från hans disciplars fader, dateradt d. 9 sept. 1735, då Oelreich befann sig i Lund. Fersen intygar här, att Oelreich skött undervisningen väl och »med ett uppriktigt väsende tagit del uti det, som har kunnat röra min person och intresse; men huruvida H. Professoren på ett anständigt sätt utom informationen, så väl privatim, som uti sällskap, bemött mina barn och vårdat sig om deras öfriga uppförande, samt efterkommit i Lund, hvad han vid dess afresa mig lofvade, det lämnar jag allt till H. Professorens eget eftersinnande. Att mina barn af mig bekommit några bref under andras kuvert, med åtvarning, att på godt manér skilja sig ifrån H. Professoren, vet jag ej om H. Professoren med skäl kan räkna mig sådant till misstycke, alldenstund han igenom

dess skrifvelse af den 30 juni gifvit tillkänna, att han dem ej ansåg som sina anförtrodde disciplar utan som främmande.»

En brytning har tydligen ägt rum mellan Fersen och Oelreich, men i betraktande af den aktningsfulla tonen och de höfliga slutorden i brefvet synes man mig dock ej häraf kunna hämta tillräckliga skäl att förneka den vanliga och rätt antagliga uppgiften, att Oelreichs snabba karriär delvis berott på understöd af familjen Fersen.

Större delen af den tid, Oelreich till namnet var fäst vid Lunds universitet, vistades han annorstädes; för biblioteket i Lund skall han dock hafva verkat åtskilligt af gagn och hans föreläsningar lära varit mycket besökta. »Han var», säger Gjörwell, »rydelian, kom hem från sina resor som en lärd charlatan, tänkte braf i sin sfer och hade en vig mun, hvarföre han ock illa tilltygade adjunkten Alin, som ofta med arghet opponerade på honom.» Ej blott i katedern, äfven i konsistoriet var Oelreich en väldig kämpe. Hans framfart och däraf väckta strider återkallade minnet af den tid, då hans farfar och Peder Winstrup täflade om makten. De ömkligaste småsaker retade hans ömtåliga självkänsla: han tvistade med sina kolleger om rangordningen vid brandsyner, och »det allra sällsammaste är,» klagade han 1735 hos kanslern, »att akademiräntmästaren sätter stolen för mig och säger öfverljudt, att jag bör sitta nedanför honom.»

Redan 1737 sökte Oelreich censorsplatsen vid Rosenadlers afgång, och denne skall enligt en uppgift hafva önskat få honom till efterträdare. Före förslagets upprättande i kanslikollegiet anmälde Oelreich, att han vore villig att förrätta sysslorna utan ersättning, till dess lönen blefve ledig genom Rosenadlers död, medan en annan af de sökande, nämligen Benzelstjerna, då kgl. bibliotekarie, erbjöd sig att till samma tidpunkt jämte den tjänst, han redan innehade, sköta äfven censorns, om han erhöll denna. Icke förty uppsatte kollegiet d. 29 april i första rummet prof. Wallrave, i andra Oelreich och i tredje Benzelstjerna. Den sistnämde insände då till kollegiet en skrifvelse, hvari han anklagade Oelreich för att hafva lämnat falska uppgifter i sin meritförteckning; sålunda vore, såsom Benzelstjerna sedermera muntligen förklarade i kollegiet, icke Oelreich, utan prof. N. Lagerlöf författare till disputationen »De connubio artis et naturæ»,[1]

[1] Så ock enligt Weibull och Tegnér, Lunds univ:s historia II:75.

och vidare hade Oelreich aldrig, såsom han påstod, varit förordnad till præpositus vid kgl. biblioteket. Kollegiet ansåg denna upplysning ej böra verka någon ändring i det redan upprättade förslaget, »hälst det vore nogsamt bekant, att professor Oelreich är en mycket lärd man», men hos rådet fick saken en annan utgång. Benzelstjerna erhöll platsen, vare sig nu det var det omtalade förhållandet eller hans större meriter, som gjorde slag i saken. Nio år senare hade Oelreich bättre lycka. Medsökande var då bl. a. Olof Dalin.[1]

För censorsämbetet var Oelreich i fråga om nödiga kunskaper väl utrustad, men han var ingalunda i besittning af den försiktighet och takt, som voro ej mindre nödvändiga. Ämbetets art gaf lätt anledning till tvister med både öfverordnade myndigheter och författare eller förläggare, och Oelreich var ej den, som vinnlade sig om att förlika de olika intressena. De stigande anspråken på en utvidgad tryckfrihet, hvilka både tidsandan och regeringssättet bidrogo att framkalla, gjorde jämväl censurens handhafvande vanskligare än tillförene. Oelreich hade nog också sympatier för en frisinnad tolkning af de förordningar, som skulle tjäna honom till ledning, men han hade, såsom vi framdeles skola se, ofta äfven andra, mindre oegennyttiga skäl till att gifva skriftställarne så fria tyglar, som han möjligtvis tordes. Den öfversikt af han verksamhet såsom censor, till hvilken jag nu öfvergår, kommer ock att till största delen bestå af en skildring af alla de tvister, som uppstodo på grund af hans sätt att handhafva sitt ämbete. Jag fäster mig då först vid åren 1746—1754.

* * *

I likhet med sina företrädare och oftare än dessa kom Oelreich i delo med prästerskapet. Ett bland censorns åligganden var att tillse att icke förgriplig literatur spreds bland allmänheten genom bokauktioner, och Benzelstjernas journal erbjuder

[1] Vid förslagets upprättande $^1/_7$ 1746 beslöt kanslikollegiet, att censor ej skulle, såsom i synnerhet i äldre tider varit brukligt, afge något närmare omdöme om skriften i fråga, utan inskränka sig till att skrifva »Imprimatur» på manuskriptet. Det hade nämligen inträffat, att allmänheten funnit censorns loford obefogade, och kollegiet sålunda blifvit »exponeradt». — Först $^{28}/_4$ 1749 beslöts, att på hvarje tryckt skrift skulle utsättas ordet »Imprimatur» jämte censorns namn.

talrika exempel på tillfällen, då han ur auktionskataloger strök titlar på förgripliga skrifter. Då nu 1747 Samuel v. Triewalds stora bibliotek skulle försäljas, insände prästeståndet till kanslikollegiet en förteckning på däruti befintliga arbeten af denna art, hvilka det funnit upptagna i katalogen. Oelreich afgaf d. 7 april en vidlyftig förklaring, hvari han gaf Benzelstjerna skulden, och upplyste fjorton dagar senare, att de farliga böckerna blifvit vid auktionen inropade af åtskilliga literata män, hvilka sådant ej kunde betagas.

Oftast låg Oelreich i strid med Stockholms stadskonsistorium, som hade att vaka öfver i hufvudstaden utkommande och till salu utbjuden andlig literatur, och som nitiskt ingrep, hvar helst det anade kätteri. Desto mer öfverraskande måtte det hafva varit för dess medlemmar, då de en dag funno sig anklagade för bristande omsorg om lärans renhet. År 1748 hade konsistoriet godkänt en till detsamma inlämnad öfversättning af den danske teologen Pontoppidans didaktiska reseroman Menoza, men när den därefter kom till Oelreich, förklarade han boken kättersk. Orsaken var väl, att han i konsistoriets yttrande spårat ett anspråk på rättighet att döma öfver hans, censorns åtgärder. Oelreich lyckades få kanslikollegiet på sin sida, och arbetet återremitterades d. 14 okt. till konsistoriet. D. 9 nov. inkom detta med sitt svar. Oelreichs oväntade nit för ortodoxien var ej i konsistoriets smak; det förklarade, att det nog skulle hålla uppsikt öfver icke blott lärans renhet utan äfven dess »befredande mot dem, som uti vår tid under en förvänd ömhet luta sig till något afvikande parti», och hvilka skriften säger »omföras af allehanda lärdomsväder». Kanslikollegiet gaf censor rätt och förbjöd arbetets tryckning d. 14 nov. 1748. Nu ingick konsistoriet d. 29 nov. till kollegiet med nya klagomål öfver censor, som först fem månader därefter (d. $^{25}/_{4}$ 1749) fann för godt att afgifva sin förklaring.

Under tiden hade ny tvist uppstått. Den gällde prästmannen Olof Öhrlins under pseudonymen Alethophilus utgifna teologiska veckoskrift, hvilken af konsistoriet förbjöds, sedan ett tiotal ark utkommit. Då fann författaren på, att af teologiska fakulteten i Åbo skaffa sig ett intyg om arbetets renlärighet. Det var ett handlingssätt just i Oelreichs smak, och han skyndade att genom sitt imprimatur befordra tryckningen af veckoskriftens följande ark. Konsistoriet blef med skäl vredgadt och vände sig med

nya klagomål till kanslikollegiet, som i sin ordning infordrade utlåtande från Åbo. En vidlyftig skriftväxling uppstod; kollegiet sökte stöd både hos Åbo akademis kansler, som var dess egen president Tessin, och prokansler biskop Browallius, men de andliga herrarne i Åbo voro svåra att komma till rätta med, i det att de genom att uppträda såsom *fakultet* kunde ignorera det cirkulär till *konsistorierna* af d. 12 febr. 1750, hvarigenom kanslikollegiet sökt bringa ordning i censuren af andliga skrifter.[1]

Jag öfvergår till omnämnandet af några politiska censurmål.[2] På riksdagens begäran hade en förordning af d. 9 febr. 1748 förklarat, att det skulle stå en hvar fritt att yttra sina tankar i ekonomiska frågor — naturligtvis efter förutgången censur. Emellertid medförde detta påbud ej stort gagn, ty då Oelreich lämnat imprimatur på dels en traktat om brännvinsbränning, dels ett »samtal mellan en svensk, en engelsman och en holländare» angående anläggande af en ny krigshamn vid Malmö, ansåg sig kanslikollegiet häraf hafva fått tillräckligt skäl att så godt som tillintetgöra den vunna friheten genom att d. 8 febr. 1750 bestämma, att »hvad uppå regeringens verkställighet beror, eller ock dess redan tagna författningar granskar och dömmer», ej finge offentliggöras.

Icke förty tillät Oelreich tryckningen af en traktat om prästerskapets löner, men vid riksdagen 1752 klagade detta stånd hos sekreta utskottet, som stadfäste kanslikollegiets förklaring, ehuru Oelreich påpekade att i dylikt fall inga skrifter i politik eller hushållning öfver hufvud kunde utkomma.

---

[1] Kanslikollegiets protokoller d. 19/9, 26/9, 3/10 1749; 12/2, 19/12 1750 och 6/5, 8/10 1751. Det ofvannämda cirkuläret (jämte ett kgl. bref d. 16/1 s. å. om samma ämne) är tryckt hos Wilskman Svea rikes ecclestiastique verk. — Det sätt, Öhrlin nyttjade att kringgå lagens ord, användes flera gånger både tidigare och senare. Man finner t. o. m., att kanslikollegiet d. 13/5 1730 beslutat sända några skrifter, dem konsistoriet i Stockholm ej velat godkänna, till teologiska fakulteten i Uppsala utan att omtala konsistoriets förbud. D. 16/10 1758 klagade Göteborgs konsistorium hos kanslikollegiet, att två skrifter, som det funnit förgripliga, sedermera blifvit godkända af teol. fakulteten i Lund. Stockholms konsistorium besvärade sig likaledes d. 15/11 1759 öfver, att ett arbete af Fr. Brechling undandragits dess censur och fått imprimatur i Åbo.

[2] Ihres bekanta politiska disputationer föranledde kanslipresidenten Gyllenborg att nedsätta en kommitté för att öfverlägga om, huru oskicket i akademiska disputationer skulle hämmas (kanslikoll. prot. d. 19/10 1747), och ett (däraf föranledt?) kgl. bref af den 8/12 1749 stadgade stränga straff för dekanus och präses, därest något mot regeringssättet eller religionen förgripligt inflöte i någon afhandling. — Redan vid 1747 års riksdag hade prästerskapet genomdrifvit, att äfven filosofiska afhandlingar skulle genomses af teol. fakultetens dekanus. Weibull och Tegnér a. a. I: 277 f.

Redan förut hade ett kgl. bref af. d. 2 nov. 1749 på begäran af ryske ministern förbjudit J. Montins med Oelreichs bifall tryckta traktat om »Borgerlig regering», och därvid inskärpt, att censor borde ej blott noggrannt ställa sig gifna föreskrifter till efterrättelse, utan äfven före tryckningen i kanslikollegiet uppvisa alla skrifter, som rörde »teologiska kontroversier, regeringssätten eller våre och andre makters stater.»[1]

Trots all försiktighet utkommo fortfarande åtskilliga tryckalster utan att hafva undergått censur; ett kgl. bref hade 1747 utgått mot detta oskick och d. 14 febr. 1751 klagade Oelreich hos kanslikollegiet öfver liknande missbruk. Då han några år senare begärde att få från boktryckarne infordra förteckning öfver allt, som från pressen utkommit sedan 1749, förklarade kollegiet märkligt nog d. 18 nov. 1756, att »tvång och inkvisitioner äro för literaturens uppkomst hinderliga», och afslog hans anhållan. Andra förslag rörande literaturen och boktryckerierna, dem han framlade i november 1754, affärdades helt kort såsom mera välmenta än af behofvet påkallade; allt sammans blefve ordnadt, om blott förordningen om boktryckerierna[2] noga efterlefdes.

Bland öfriga beslut i censurfrågor må nämnas följande. Den rätt, Collegium medicum sedan gammalt åtnjöt, att ge-

---

[1] Kändt är, att hattarna ej försmådde att från predikstolen utsprida sina läror, och En Ärlig Svensk rekommenderade detta agitationssätt; då det användes af motpartiet, tolererades det emellertid icke. Prosten D. Evensson i Norrköping hade i en (sedermera af trycket utgifven) likpredikan öfver kyrkoherden Björks hustru bl. a. yttrat: »Visheten sitter icke alltid under hatten utan ock så snart och stundom mer under mössan». Detta berättades i rådskammaren d. $^{3}/_{3}$ 1749. Evensson förklarade väl, att, äfven i bibeln förekommo liknelser, och att han brukat dessa uttryck icke om stridande partier, utan om »såtaste vänner, som man och hustru alltid böra hållas för», men fick på grund af beslut d. $^{22}/_{12}$ s. å. skriftlig varning. Biskopen Anders Rhyzelius, en ifrig mössa, hade i bref till Evensson påtagit sig ansvaret och försvarat dennes handlingssätt, hvarför äfven han af justitiekanslern Löwenhjelm i ett halft privat bref af d. $^{23}/_{1}$ 1750 erhöll en varning. Det hette här, att det tycktes gå något för långt, då »h. Biskopen vill anse sin censur för så infallibel, att prosten icke behöfde bekymra sig om något försvar»; Rhyzelius fick vidare uppbära förebråelser, emedan han velat försvara Evenssons uttryck därmed, »att det varit anständigare nämna sådana ord, än säga: under särcken och byxorne». Då han yttrat, »att en ond och vrång människa sugit förgift ur detta sköna blomstret», hade biskopen gjort sig »emot 8:de budet till en kalumniant», enär han ju visste, att en revisionssekreterare på befallning uppsatt anmärkningar öfver den i fråga varande predikan. Slutligen tillade Löwenhjelm, att blott försyn för biskopens ämbete och ålder afhållit honom från att låta brefvet komma för öfverhetens ögon. (Ur *Gahms* Samlingar om förbjudna böcker.)

[2] Af d. $^{12}/_{8}$ 1752, tryckt hos Klemming och Nordin, Svensk boktryckerihistoria s. 299.

nomse medicinska skrifter, blef af kanslikollegiet stadfäst d. 27 nov. 1750 och 19 febr. 1751. Ett kgl. bref af d. 28 sept. 1752 befallde på förekommen anledning kanslikollegiet uttryckligen erinra censor om hans plikt att hindra skadliga böckers införande i riket, och d. 13 febr. 1754 erhöll Oelreich befallning att gå i författning om utarbetandet af ett sammandrag af alla förordningar, som rörde censuren — ett arbete, som flera gånger var ifrågasatt och slutligen 1755 öfverlämnades åt kanslirådet Stenhagen.[1]

Oelreichs förhållande till sina förmän i kanslikollegiet var, såsom af flera omtalade tilldragelser framgår, ej det bästa, och hans begäran att blifva kansliråd med säte och stämma i kollegiet i ärenden som rörde censuren rönte motstånd i kollegiet. Likväl beviljades densamma af regeringen d. 3 mars 1749.[2] Oelreichs inträde i kollegiet var väl knappast ägnadt att bilägga tvistigheterna, då hans personliga uppträdande var ytterst anspråksfullt och retsamt, men likväl förekommo ej några häftigare sammanstötningar under tiden före 1755. Sådana blefvo däremot vanliga sedermera, då Oelreich genom utgifvandet af En Ärlig Svensk vunnit en ställning i den politiska världen, och tilltrodde sig att uppträda med större hänsynslöshet. Krigstillståndet med kanslikollegiet blef småningom permanent.

* * *

Det första arket af nyssnämnda märkliga veckoskrift företedde Oelreich d. 25 febr. 1755 i kanslikollegiet, hvilket fann det »utlofva en afhandling af hvarjehanda moraliska ämnen», hvarför auktorn borde uppmuntras och privilegium tillstyrkas. Innan detta hann beviljas, hade emellertid veckoskriften börjat visa, hvad den verkligen bar i skölden; redan i andra arket afhandlades, hvad ett rätt begrepp om frihet innebar, och i det tredje framskymtar den innersta afsikten: att med anledning af striderna mellan konung och råd till det senares förmån bearbeta opinionen till den förestående riksdagen. Konungens vägran att underteckna privilegiet och däraf föranledda debatter i rådet, under hvilka Höpken framhöll tryckfriheten såsom »ett essentiale

[1] Möjligen är det en af denne utarbetad förteckning, som finnes i Riksarkivet bland Handlingar rör. Censor librorum.

[2] O. adlades af konungen 1747, men blef först 1756 introducerad.

af friheten», äro väl bekanta liksom erkebiskopens anklagelse och Oelreichs skickligt hopsatta svar. Kanslikollegiet hade visserligen året förut d. 25 sept. förbjudit utgifvandet af en veckoskrift, Stockholms Espion kallad, helt enkelt emedan den innehöll politiska reflexioner, men detta visade sig *nu* icke vara något hinder. Väl gåfve En Ärlig Svensk anledning till diskussioner, men kollegiet befarade ingen skadlig påföljd däraf, utan förbehöll sig blott att framdeles undfå del af tidskriften. I detta kollegiets handlingssätt spårar man tydligen en påtryckning från de maktägande.

Att Oelreich var utgifvare, är säkert, ty han åberopade oemotsagdt detta förhållande såsom en merit, men lika klart är ej, hvilka de personer voro, som stodo bakom. Fersen, som åtminstone sedermera ogillade uttryckens häftighet, påstår i sina anteckningar, att skriften tillkommit på tillstyrkan af Tessin. Gjörwell yttrar: »auktoren kan ej nämnas, ty den är mångfaldig. Åtskilliga kvicka personer fingo vissa ämnen att samla uti, som sedan hos censor deponerades.» En samtida nyhetskorrespondent[1] berättar, att den var »tillhopa smidd af en så kallad klubb, bestående af 10 à 12 förnäma råds- och andra personer, utom adjutanter, hvilka haft sin samlingsplats hos framl. öfverhofintendenten Hårlemans änkefru, grefvinnan Liewen,» — en uppgift, som betviflats, men vinner trovärdighet däraf, att fru Hårleman[2] af riksdagen erhöll en pension af 2000 dlr. s. m. såsom belöning för sina förtjänster om utgifvandet af En Ärlig Svensk.[3] Samma korrespondents påstående, att veckoskriften före tryckningen hemligen genomsågs af både rådet och kanslikollegiet, är däremot mindre troligt; det senare åtminstone framställde flera gånger allvarliga anmärkningar mot vissa nummer.[4]

På innehållet är här ej platsen att ingå;[5] det utgjorde ett försvar för regeringssättet riktadt främst mot konungaparet och med särskildt betonande af rådets myndighet. Oelreichs försvar

---

[1] De la Gardieska hskrsaml. Cod. Coll. I: 10.

[2] Hon hade en tid varit i gunst hos Lovisa Ulrika, men senare slutit sig till hofvets fiender.

[3] Fryxell, Berättelser 39: 299.

[4] På Höpkens förslag beslöts att ålägga förf. att själf vederlägga vissa i n:r 55 och 56 framställda meningar, och Oelreich erhöll en varning för n:r 113 troligen emedan konungens vanmakt där framställdes alltför öppet. Då det var fråga om ny upplaga af de första numren, hade kollegiet däremot uttalat sitt gillande. (Protokoller, 16/4, 16/9, 17/9, 2/10 1755, 17/3 1756.)

[5] Utdrag läsas hos Fryxell, Malmström och Tengberg.

för friheten torde nog hafva varit uppriktigt; Sveriges »sälla» regeringssätt med alla dess intriger, dess ämbetsmannavälde och tillfällen till »memorialer» om likt och olikt kunde ej annat än tilltala ett sådant lynne som Oelreichs. Ej häller var han okänslig för de rika tillfällen till mer eller mindre rättmätigt förvärf, som tiden erbjöd och dess anda ej strängt förbjöd. Oelreich var, berättar Fant, känd för sin sordida snålhet.

På En Ärlig Svensk förtjänade Oelreich nog ej så litet. Hattarna mottogo skriften med förtjusning och gjorde mycket för dess spridning. En ny upplaga af de första numren blef nödvändig, och den ofvannämde korrespondenten anslår i maj de fasta prenumeranterna till 400 — ett för den tiden rätt aktningsvärdt tal. Afsättningen motsvarade dock ej Oelreichs beräkning, ty han fick, som vi skola se, ett betydligt restlager kvar. Orsakerna härtill voro flera; främst kanske det oerhördt höga pris, som Oelreichs penningbegär åsatt skriften,[1] vidare dess vidlyftighet och omständlighet och slutligen kanske ej minst det rykte, som man utspridt, att samtliga prenumeranter blefvo antecknade vid hofvet. Den nämde korrespondenten framhåller detta jämte det »uppenbara skinneriet» såsom skäl, hvarför han nöjt sig med att »då och då på kaffehusen» läsa arken. Äfven den offentliga belöning, som hattarna ville tillerkänna Oelreich, höll på att blifva lika med noll, enär stånden, och särskildt det med hans censur högst missbelåtna prästerskapet motsatte sig densamma; sekreta utskottet fann en, visserligen olaglig, utväg, i det att det öfverlämnade sakens afgörande åt rådet. I kanslikollegiet, hvars yttrande infordrades, och som under tiden fått nya anledningar till missnöje med Oelreich, började man framkomma med åtskilliga anmärkningar; dessa afklipptes af presidenten, men i stället för de af adeln föreslagna 24000 dlr. s. m. — hvaraf 16000 till författaren och 8000 till censorn — föreslog kollegiet blott 3000.[2] Oelreich upphäfde ett verop: då en gardist fått 12000 dlr. och avancement, en korpral 100000 dlr, avancement och adelskap, yttrade han i en inlaga med syftning på angifvarne af revolutionsförsöket 1756, »huru skulle då jag, som är kansliråd, med heder kunna taga emot 500 plåtar, då man efter-

---

[1] Den kostade 36 dlr i pren. och 18 öre för lösnummer; Posttidningarna samtidigt 18 dlr i pren. (med bihanget Anmärkningar) och 6 öre för lösnummer — allt kopparmynt.

[2] Den 18/4 1758; saken hade då hvilat i kollegiet sedan d. 26/1 1757.

sinnar utaf huru många nog gällande män jag blef angripen, och uti hvad fara jag stod för den genom trycket utkomna veckoskriften En Ärlig Svensk, om en olycklig pluralitet haft öfverhanden». Kunde penningarna ej utbetalas, borde han blifva befordrad; »landshöfdingesysslan i Kronobergs län passar sig härtill bäst, i synnerhet som jag tillförene hos Hans Kungl Maj:t till landshöfding varit föreslagen».[1] Rådet behjärtade i någon mån hans klagan och tillerkände honom 12000 dlr. s. m.

Oelreich gjorde flera försök att förbättra sin ställning och begärde sålunda d. 21 mars 1757 att blifva verkligt kansliråd med bibehållande af censors lön, därtill få ett gratial af 300 plåtar samt befrias från »den trälsamma och äfventyrliga censorssysslan», hvilken utom alla andra ledsamheter skaffat honom ett svårt ögonlidande. Denna Oelreichs böneskrift tyckes icke hafva haft mer verkan än en d. 20 dec. 1759 daterad ansökan om ett statssekreterare-ämbete.[2] Sistnämnda år begärde Oelreich att få ett lån i banken och erbjöd såsom säkerhet restupplagan af En Ärlig Svensk. Bankens styrelse ansåg emellertid dennas pekuniära värde skäligen ringa och åstundade annan säkerhet, ehuru Oelreich förklarade sig förvissad om, att nästa riksdag komme att ålägga hvarje församling i riket att förskaffa sig ett exemplar af arbetet.[3]

Alla dessa motgångar alstrade hos Oelreich en häftig förbittring mot de styrande, som visade sig så ovilliga att belöna alla de tjänster, han gjort fäderneslandet och friheten. Denna förbittring gaf sig luft i hans sätt att sköta sin syssla och i hela hans uppträdande gentemot kanslikollegiet. Därjämte började han anknyta förbindelser med mösspartiet, i hvars led vi påträffa honom vid riksdagen 1760. Kanske har äfven förkänslan af hattpartiets stundande fall hos den sluge Oelreich bestämt denna växling af åsikter.

Vi komma nu till Oelreichs verksamhet såsom censor efter den tidpunkt, då han började utgifningen af En Ärlig Svensk.

* * *

En Ärlig Svensk bröt den tystnad, som pressen dittills nödtvungen iakttagit i politiken. Följande år fortsatte de makt-

---

[1] Efter ett koncept i Nordinska samlingen i Uppsala, Folio n:r 222.
[2] Båda i Riksarkivet bland Biographica.
[3] Gjörwell i bref till Warmholtz d. $^{17}/_{12}$ 1759. Bergianska saml. i Vet. akad.

hafvande på den inslagna vägen med utgifvandet af riksdagstidningar,[1] äfven dessa närmast afsedda att förödmjuka konungamakten. Tystnadsprincipen var härmed uppgifven, men utförandet af den i teorien städse godkända grundsatsen om tryckfriheten såsom ett essentiale af den borgerliga friheten[2] sträckte sig ingalunda till de motskrifter, dem hof- eller mösspartiet hopsatte. De skarpaste såsom »Constans Sincerus» och »Frihetens påminnelser» blefvo ej ens inlämnade till censor, utan spredos på öfligt sätt i afskrifter eller trycktes i hemlighet.[3]

Djärfvare var en vice landsfiskal Mannercrantz, som presenterade censor början af en veckoskrift, kallad »Oväldug Svensk». Oelreich lät densamma en tid hvila i ro under förevändning, att mer manuskript borde insändas, på det att det helas syftning måtte klart framträda. Då skriften företeddes i kanslikollegiet d. 2 maj 1755, uppläste von Hermansson ett digert betänkande, späckadt med vidlyftiga citat, af hvilka framgår, att En Ärlig Svensk här direkt anfölls. Mannercrantz förklarade, att rådet nog komme att stäfja denna sistnämnda tidskrifts ofog, att det aristokratiska styrelsesättets vådor äfven borde framhållas, och insinuerade slutligen, att rådet vore köpt af utländska makter. Hermansson yttrade, att man blott af okunnighet kunde hålla före att svenska styrelsesättet kunde degenerera till aristokrati, och frågade, huruvida enkelt förbud vore tillräckligt mot en så »tydlig calomnie emot deras excellenser». Kollegiet uttalade som sin åsikt, att tryckfriheten var oskiljaktig från nationens frihet och literaturens uppkomst, men lät naturligtvis detta ej hindra sig från att förbjuda skriften ifråga, då den bestod »dels uti ogrundade föregifvelser emot rikets grundlagar, dels uti förgripliga tillmälen mot deras excellenser hrr rikseus råd, dels uti oanständiga utlåtelser emot en annan auktor». Då Mannercrantz dref sin djärfhet därhän att hos kollegiet klaga öfver dröjsmål med censuren, fann detta (d. $^{10}/_{6}$) måttet vara rågadt; saken anmäldes för rådet, som likväl släppte Mannercrantz efter varning och afbön.[4]

[1] Förut hade endast förteckningar öfver vid riksdagen afgjorda mål offentliggjorts.

[2] Kanslirådet E. Carlsson höll t. ex. d. $^{25}/_{4}$ 1749 i kanslikollegiet ett varmt anförande till förmån för densamma.

[3] Jfr målen mot Söderberg och Fernebohm, Ichsell o. s. v.

[4] Huru angelägen man var om att bibehålla tystnaden, visar ock en annan sak. Då en kammarskrifvare Brosell ingifvit ansökan om privilegium på ett renskrifningskontor, tillstyrkte kanslikollegiet (d. $^{27}/_{8}$ 1755 och $^{13}/_{1}$ 1756) detta blott

Att Oelreich i denna sak var ense med kanslikollegiet, väcker ingen förundran, då det ju var han själf, som anfölls. Vid flera andra tillfällen anmälde han skrifter, i hvilka han funnit förgripliga politiska reflexioner. Sådant var förhållandet med en ny upplaga af Dalins dikt Svenska Friheten, hvilken emellertid på konungens personliga befallning trycktes utan censur. En skrift med titel: »Kort anvisning till läran om borgerliga samhällen», hvilken var uppsatt i frågor och svar, ansågs kunna passera efter nödig omarbetning, medan en annan anonym afhandling, som rörde offentliga förhållanden och af författaren förklarades afsedd för ungdomen, först uppehölls i censuren ett helt år och därefter helt och hållet förbjöds på grund af bristande redighet och varsamhet.[1]

Å andra sidan släppte Oelreich fram åtskilliga saker, som ansågos lika förgripliga, t. ex. ett par skrifter af den flitige nationalekonomen Andreas Nordencrantz, hvilken enligt Fryxell skall hafva varit Oelreichs umgängesvän. Kollegiet glömde bort att anställa förhör med censor öfver den ena, »Tankar om lag, domare och folk»; af den andra hade blott ett ark blifvit tryckt, då en af kollegiets medlemmar, Benzelstjerna, fick nys om förehafvandet och förbjöd tryckningen. Oelreich uppkallades i kollegiet; man hade funnit åtskilliga författningar samt ändringar uti staten varda föreslagne och såsom högst gagnelige utropade, utan att slika projekter blifvit förut af ständer och regering undersökte, nyttige befunne och gillade». Vidlyftiga anmärkningar framställdes, på hvilka Oelreich svarade, att Nordencrantz uttryck, tagna »i sin naturliga simplicité», icke gåfvo skäl till ett förbud. Kollegiet var af annan åsikt, stadfäste Benzelstjernas något egenmäktiga åtgärd och gaf censorn en varning.[2]

Andra skrifter, vid hvilkas genomseende Oelreich visat en brist på vaksamhet, den kollegiet ej kunde annat än »med be-

under det villkor, att censor erhölle uppsikt däröfver, och denne gick så långt uti nit, att han ville affordra Brosell ed enligt inlämnadt formulär. Kollegiet ansåg det vara nog med ett af Brosell afgifvet skriftligt löfte att framlämna allt anstötligt till censor.

[1] Kanslikollegiets prot. d. $^{30}/_{8}$ 1757 och $^{3}/_{10}$ 1758. I Riksarkivet finnas bland Handl. rör. böckers tryckande vidlyftiga af Oelreichs amanuens A. Wilde uppsatta anmärkningar öfver den sistnämnda skriften tillika med ett par bref från förf., som klagar öfver dröjsmålet med censuren och söker försvara sin djärfhet att yttra sig öfver politiska frågor med anförande af En Ärlig Svenska föredöme.

[2] Prot. $^{18}/_{2}$, $^{20}/_{2}$ och $^{13}/_{5}$ 1756.

synnerligt missnöje anse», voro Bergius' Allehanda,[1] Bellmans Tankar om flickors ostadighet och Vitterhetsarbeten, där det (I:90) i en satir öfver folkbristen förekom följande utfall mot adelns talrikhet;

»Ej märkes någon brist i den välborna skara;
Jag fruktar vi den ej på hundra år befara.
Här fordras hungersnöd, doktorer, pest och krig
om denna talrikhet skall nånsin minska sig.»

I samma arbete var äfven (s. 142) »en hofman med nog svarta färger afmålad».

De ständigt återkommande försöken att bringa politiska frågor under debatt gjorde kanslikollegiet slutligen betänkt på att en gång för alla sätta en bom för desamma, och uti det uppdrag, A. Botin 1757 erhållit att författa en systematisk afhandling om grundlagarne, fann man den sökta förevändningen. Kollegiet beslöt d. $^{18}/_{6}$ 1759 helt enkelt att alla dylika skrifter borde hållas tillbaka, till dess Botins bok blefve färdig. Kgl. Maj:t gillade detta, men Botins arbete hördes aldrig af.[2]

Oelreich lät sig emellertid lika litet imponera af denna kraftyttring som af kollegiets föregående föreställningar; samma år gaf han tillåtelse till tryckning af P. Forskåls broschyr »Tankar om borgerliga friheten». Det storartade mål, som häraf blef följden, är redan väl bekant,[3] och det må vara nog sagdt därom, att både författaren och Oelreich erhöllo allvarsamma föreställningar utan att låta sig af dem vidare bekomma. På grund af det nämnda beslutet om skrifter, som behandlade regeringssättet, förbjödos emellertid dels en politisk skrift, riktad *emot* Forskål, dels en med titel: »Hvars och ens allmänna borgerliga skyldigheter efter Sveriges lag». Vid den senare hade Oelreich gjort mindre anmärkningar; kollegiet fann sådana »af långt större värde». Att skriften blott bestode af »lagens egna rum och ord», kunde ej föranleda något undantag för densamma, »alldenstund slika utdrag

[1] I denna bok förekom uttrycket «drottning Ulrikas ärfda krona«, hvilket ansågs gifva en »högst anstötlig mening.

[2] Protokoll d. $^{28}/_{2}$ 1758, $^{12}/_{2}$, $^{13}/_{2}$ 1759. — Kollegiet hade den förnuftiga regeln, att aldrig, då det ej fick påstötning från annat håll, förbjuda en redan utkommen bok, på det att icke genom förbudet allmänhetens uppmärksamhet skulle fästas på de förgripliga yttrandena.

[3] Det är med större eller mindre utförlighet refereradt af Nordencrantz, Tankar om hemligheter, af Rosenblad, Några ord om publicitetens uppkomst, och af Lagus, Strödda blad I.

eller kompilationer äro äfven så äfventyrliga att tillåtas, som något annat afhandlingssätt».[1] Likaledes förbjöds »Den allsmäktiges välgärningar emot Sverige», en skrift, som till största delen var hopfogad af bibelspråk, därför att den var enfaldig och rörde de senaste årens tilldragelser. Ugglas »afhandling om Sveriges rikes urgamla vapen», hvilken utkommit med Oelreichs imprimatur, befanns innehålla uttryck, som voro kränkande för rikets ära, och ett blad (s. 57—58) blef på kollegiets befallning omtryckt.

Oelreich företog sig nu att inlämna ett memorial, däri han frågade, dels om i Lärda Tidningar finge införas en dikt, däri orden frihet, lag, patriot, träl m. fl. förekommo, dels om ett språkvetenskapligt arbete kunde tryckas, ehuru det innehöll anmärkningar vid orden envälde, frihet och själfsvåld. Denna tydligen ironiska förfrågan fann kollegiet lämpligast att behandla såsom vore den allvarligt menad: den förstnämnda dikten förbjöds på grund af däruti förekommande »hos en uppodlad nation uti Lärda Tidningar» otjänliga utlåtelser, såsom bof, skälm, stackars posthäst, knäpp på näsan, utspy o. s. v.: rörande den andra uppsatsen nöjde man sig med att hänvisa till det ofvan omtalade beslutet af 1759.[2]

Under tiden hade censorernas arffiender, medlemmarne af konsistoriet i Stockholm icke hvilat. De sågo med mycket oblida ögon Gjörwells första tidskrifter, »Bref i blandade ämnen» och »Stockholms historiska bibliotek», och när Oelreich tillät sig fråga, hvilka de förgripliga ställena voro, fann konsistoriet sig föranlåtet att mot censorns obefogade klagomål begära skydd hos kanslikollegiet, som förklarade, att censorn öfverskridit sin befogenhet.[3] Svenska Mercurius ansågs äfven anstötlig. Konsistoriet insände d. 13 nov. 1759 till kollegiet en utförlig klagoskrift, hvari det bland annat hette, att det väntat varaktigare resultat af sin anmälan af samme författare fyra år förut. Ärkebiskopen understödde i en särskild skrifvelse klagomålen, hvilka nu såsom vid andra dylika tillfällen föranledts af Gjörwells böjelse för pietism. Saken ansågs vara af sådan vikt, att den anmäldes för justitiekanslern, som dock ej fann skäl att vidtaga någon strängare åt-

[1] Prot. d. $^{19}/_{2}$ och $^{10}/_{11}$ 1760.

[2] Prot. d. 10 och 15 jan., 19 och 26 febr., 6 och 7 mars 1760. — D. 1 okt. 1759 förbjöds en tillämnad veckoskrift, emedan *titeln*, »Satyriska Piskslängar», ej var öfverensstämmande med en anständig skrifart.

[3] Prot. d. $^{14}/_{8}$ 1754 och $^{18}/_{9}$ 1755.

gärd. Gjörwell blef därför varnad af kanslikollegiet, som »ehuru det flera resor förut låtit erinra censor om, hvad han vid censuren borde iakttaga», nu ånyo ansåg nödigt gifva honom en föreställning.[1] På sådana sparades icke. Den 18 jan. 1757 blef Oelreich åter varnad, därför att med hans tillstånd åtskilliga stridsskrifter utkommit mot domprosten Ljungbergs grammatik. Det hette, att genom dylik kritik anständiga författare afskräcktes från att framträda, men verkliga orsaken till kollegiets ingripande till Ljungbergs förmån skall enligt Gjörwell[2] hafva varit hans politiska förtjänster.

Men det skulle blifva allt för långt att närmare redogöra för alla de mål, som väcktes mot Oelreich på grund af hans sätt att handhafva censorssysslan. Jag förbigår således förhandlingarna om t. ex. ett tal af prästen C. A. Rutström eller en katekes af den ifrige riksdagsmannen prosten Hjortsberg för att något utförligare redogöra för hvad som sammanhänger med målet mot B. Bergius' anekdotsamling »Små Saker», hvilket företer mera af intresse.

I den nämnda, anonymt utgifna samlingen läses (IV: 123) följande:

»A monsieur, monsieur né de Öfver- Amiral né de Öfver-Commendant, né de Baron, né de Landshöfding, né de Riddare, né de Commendeur, né de Svärds-Orden, né de Siöblad, né de Marsvinsholm.

Denne utanskrift var utaf en skräddare i Malmö skrifven, och fick till svar denne, som följer;

A monsieur, monsieur né de Sax, né de Wax, né de Syl, né de Pryl, né de Nål, né de Stål, né de Trå, né de Skrå, né de

---

[1] En person, som gjorde konsistoriet i Stockholm mycket bekymmer var Erik Ekholm, en tid utgifvare af den ofvannämnda tidskriften Svenska Mercurius. Han tröttnade ej att till konsistoriets granskning inlämna sina i hernhutisk anda författade teologiska traktater. Blefvo de förbjudna under en titel, döko de strax åter upp under en annan. En gång beskylde Ekholm kyrkoherden A. Pettersson för att hafva uttalat kätterska åsikter i predikningar, som med konsistoriets censur utkommit. I en af hans klagopunkter hette det, att P. i en predikan kallat Kristus skapare 14 gånger, men frälsare blott 4, hvilket syftade på, att konsistoriet förbjudit en pietistisk skrift, där dessa uttryck förekommit i omvänd proportion. P. antydde i sitt svar, att E. ej var rätt klok, och befängdt var det verkligen, då E. en gång tog sig för att »citera» hela konsistoriet inför kämnärsrätten och anhålla om handräckning härtill af justitiekanslern. Denne afslog den begärda åtgärden såsom »alldeles otjänlig». Se om dessa förhållanden kanslikollegiets protokoll d. $^{21}/_{11}$ och $^{1}/_{12}$ 1758 samt Gahms Samlingar om förbjudna böcker, T. 7—8 passim.

[2] Bref till Schönberg d. $^{5}/_{2}$ 1757 (på Kgl. Biblioteket).

Prässjern, né de Prässhandske, né de Hundsfott, né de Hoffman, né de Malmö.»

Den åsyftade skräddaren Sven Hoffman klagade hos landshöfdingeämbetet i Malmö öfver denna honom förklenande anekdot, och landshöfdingen öfversände klagoskriften till Kgl. Maj:t, åtföljd af yttranden af magistraten och skräddareämbetet i Malmö, som intygade, att Hoffman städse uppfört sig anständigt och icke kunde hafva skrifvit det ofvan anförda. Från rådet remitterades handlingarne d. 15 juni 1757 till kanslikollegiet, hvilket infordrade Oelreichs utlåtande. Från konsistoriet spordes äfven klagan öfver, att arbetet innehölle »de allra faseligaste eder, bannor och onda önskningar», hvilket klagomål jämväl remitterades till Oelreich. Denne fann emellertid trots åtskilliga påminnelser för godt att icke inkomma med sitt yttrande, förrän han d. 17 mars 1758 hotades med kanslirätt, därest han ej inom fjorton dagar fullgjort sitt åliggande. D. 3 april inkom Oelreichs skrifvelse äntligen. Han förklarade däri, att under hans sjukdom amanuensen hos rikshistoriografen A. Wilde på anmodan förrättat censuren, och att det vore ursäktligt, om denne, ovand vid dylikt arbete, begått något misstag. Oelreich tillade därjämte, att censurafgiften borde erläggas i förskott utan hänsyn till hvad öde den inlämnade skriften finge; censorn skulle härigenom slippa att genomläsa en mängd odugliga skrifter, Wilde, som förut blifvit afvisad, då han i eget namn ville svara i saken, hade bifogat en vidlyftig förklaring, däri han bemötte konsistoriets besvär och åberopade Cervantes', Holbergs och Molières skrifter, i hvilka yttranden förekommo, som i grofhet ej gåfvo de öfverklagade efter. »Editor anonymus» inlämnade också en försvarsskrift, däri han sade sig hafva endast haft för afsikt att meddela exempel på den i äldre tider härskande råheten. Den 18 april öfverlade kanslikollegiet om saken, så vidt den rörde Hoffman och beslöt att i skrifvelse till Kgl. Maj:t förklara, att censor på eget ansvar öfverlämnat censuren till Wilde, »hafvandes kollegium väl lämnat censor tillstånd att bruka Wilde såsom amanuens, men ej som vikarie». Hoffman borde få del af handlingarna, blefve han då nöjd, behöfde utgifvarens anonymitet ej brytas.[1] Kgl. Maj:t öfversände d. 9 aug. handlingarna till landshöfdingen för att del-

[1] Denna månhet om anonymitetens bevarande är ganska märklig; kollegiet fick flera gånger försvara denna författarnes rättighet mot konsistoriets angrepp, t. ex. vid Öhrlins mål.

gifvas Hoffman, som sedan kunde vid domstol åtala de skyldige. Att så skett, är mig ej bekant. Kanslikollegiet fick samma dag uppdrag att varna censor och förebygga, att slika missbruk upprepades.

Konsistoriets besvär och förklaringarna däröfver föredrogos d. 5 maj i kanslikollegiet, som då beslöt förbjuda bokens vidare försäljning, enär det var för sent att konfiskera densamma. Hvad Oelreichs förslag om censurafgiften beträffade, anmodade kollegiet honom att uppgifva de förordningar, på grund af hvilka han ansåg sig berättigad att uppbära sådan; för kollegiet voro de obekanta.

Så alldeles ogrundade voro Oelreichs anspråk icke. Ett kgl. bref d. 20 okt. 1713 hade stadgat, att förläggaren skulle till censor erlägga lösen för dennes meddelade imprimatur,[1] men om detta påbud tyckes äfven Oelreich varit okunnig. Hans företrädare hade utan tvifvel uppburit afgift, ty Benzelstjernas och Oelreichs anbud 1737 att sköta censorssysslan utan lön visa, att de extra inkomsterna uppskattades till ett ansenligt belopp. Utan tvifvel hade emellertid Oelreich förstått att uppdrifva taxan betydligt, ty vi skola se, att man besvärade sig däröfver, och i ett fall kan jag uppgifva en bestämd summa; för censuren af Sivers Vesterviks stads historia betaltes »*efter begäran* 2 specie dukater i guld».[2] Oelreichs klagan, att mycket trycktes utan censur, kom nog till stor del af förargelse öfver att se en del inkomster på detta sätt gå förlorade. Såsom exempel på hans pänningebegär må nämnas, att han 1756 lät trycka den afrättade grefve Erik Brahes testamente och försälja det till ett pris, tre gånger så högt som det vanliga.[3] Och det var han själf, som hade sig ålagdt tillse, att bokpriset ej stegrades!

Af alla de omtalade censurmålen framgår det tydligt, att Oelreich ingalunda handlade i öfverensstämmelse med sina öfverordnade, då han gaf efter för de allt mer framträdande anspråken på vidgad tryckfrihet, och detta är onekligen en förtjänst hos honom. Men å andra sidan var han icke konsekvent i detta fall, och man frestas att antaga, att det kanske ofta var lusten att förarga vederbörande kyrkliga eller politiska myndigheter,

[1] Rydin, Om yttrandefrihet s. 133.
[2] Bref från förf:s son N. A. Sivers till Gjörwell d. 23/9 1758 (Kgl. Bibl.). Kursiveringen af mig.
[3] Kanslikollegiets protokoller d. 29/7 och 14/8 1756.

hvilken förestafvade hans beslut — såvida icke hans frisinne ytterst berodde på den omständigheten, att, såsom af Oelreichs nyssnämnda förslag framgår, afgiften erlades först *efter* det censorn tecknat sitt imprimatur.

Man kan ej annat än förvånas öfver, att kanslikollegiet lät sig nöja med Oelreichs sätt att handhafva sitt ämbete. Varningar hade, såsom kollegiet själf flera gånger yttrar, ingen verkan på honom, och för kraftigare åtgärder ryggade det tillbaka, ehuru ansatser till sådana nog kunna spåras. Af alla Oelreichs förseelser var censuren af Forskåls bok den svåraste och mest uppseendeväckande. Oelreich hade därtill i sin försvarsskrift »brukat emot kollegium en hård och oanständig skrifart», och i stället för att visa sig nedslagen af kollegiets allvarsamma föreställningar, hade han just vid denna tid inlämnat det ofvannämnda ironiska memorialet. Och då vederbörande, sedan förbudet mot Forskåls skrift offentliggjorts, trodde sig hafva fått ett slut på denna segslitna sak, inlämnade Oelreich till rådet en ny skrift mot kollegiet. Han blef afvisad, författade en ny och fick äfven denna tillbaka. Men han gaf ej vika; då rådet ånyo sammankom d. 5 mars 1760, fann det på sitt bord den sista Oelreichska skriften, som genom en vaktmästares hjälp ditskaffats. Vaktmästaren erhöll en skrapa, och rådet infordrade kanslikollegiets yttrande öfver censorns beteende, som syntes »ganska sällsamt och otjänligt». Kollegiet förundrade sig öfver, att man ånyo begärde dess utlåtande, då det en gång uttalat sin mening om det memorial, hvari det blifvit angripet och missfirmadt af censor. Under öfverläggningens fortgång d. 7 och 12 mars förklarade Höpken, att ehuru Oelreich, såsom senast Ugglas bok om Sveriges vapen visat, trots upprepade påminnelser icke bättrat sig, kunde man dock ej ställa honom inför kanslirätt, enär det ej kunde bevisas, att hans syfte varit elakt, oeh dessutom en sådan åtgärd kunde tydas såsom ett försök att hindra hans befordran, hvilket Oelreich själf låtit påskina. Höpken nöjde sig därför med att föreslå tillsättandet af en medhjälpare, ett »substitut».[1]

Innan något beslut härom fattats, hade Oelreich genom en ansökan om en ledig kanslirädsplats gifvit kollegiet ytterligare anledning att taga hans antecedentier i öfvervägande. Censuren

[1] Redan d. $^{29}/_{3}$ 1759 hade O. anhållit, att Wilde skulle få biträda honom på eget ansvar.

vore, heter det nu (d. 11 och 17 april 1760) i Oelreichs händer högst osäker; han hade approberat anstötliga skrifter, af hvilka »Små Saker», »Borgerlig Frihet» och Sveriges vapen voro de betänkligaste, sökt försvara dessa, onödigtvis besvärat kollegiet med frågor, ej iakttagit anständighet och aktning och icke låtit sig påverka af åtvarningar. Då man emellertid finge antaga, att bristande skicklighet, ålder och aftagande krafter, »som kanslirådet så ofta själf åberopat sig uppå», varit orsakerna, kunde Oelreich ej ställas under kansliрätt, utan ett substitut borde förordnas.

Afgörandet hänsköts till rådet, som därjämte erinrades om de tidigare klagomålen öfver Oelreichs oanständiga skrifsätt mot kollegiet.[1] Rådets pluralitet fastställde d. 26 juni på Tessins förslag kollegiets hemställan, ehuru minoriteten med skäl invände, att härmed föga vore vunnet, då ju Oelreich obehindradt finge fortsätta att godkänna anstötliga skrifter.[2]

Kanslikollegiet visade sig behärskadt af en förunderlig rädsla för eller månhet om Oelreich; vid rykte om, att rådet ämnade hänskjuta saken till justitiekanslern, beslöt kollegiet anmäla, att det ansåge saken »purement civil», och att den ej vore »af kollegium på annan fot tagen». Förklaringen till detta vidtgående tålamod med Oelreich hafva vi väl att söka i de politiska förhållandena. Oelreich hade knutit förbindelser med mössorna, och fingo dessa, såsom ej otroligt var, öfverhand vid den förestående riksdagen, kunde kollegiets medlemmar dyrt komma att umgälla mot Oelreich vidtagna åtgärder. Föröfrigt hade kollegiet haft riklig erfarenhet af Oelreichs framstående förmåga i konsten att med många och långa memorialer eller ock, när det syntes honom lämpligare, genom envis tystnad i åratal draga ut på ett mål och att genom hvarjehanda advokatyrer slingra sig själf undan och skjuta skulden på andra.

Oelreich slapp sålunda undan med en varning i samma kungliga bref, som tillkännagaf beslutet om ett substituts tillsättande. Då detta bref ankom till kanslikollegiet, befann sig Oelreich på landet. Hans första angelägenhet vid sin återkomst var att tydligen visa kollegiet, att han ansåg sig vara den seg-

---

[1] En antagligen vid detta tillfälle upprättad »Promemoria» öfver en del af censors förseelser under tiden 1756—febr. 1760 finnes i riksarkivet. I denna är vid flera beslut om varning antecknadt: »N. B. finnes ej sedan skedt».

[2] Om Tessin, såsom det uppgifves, stått bakom En Ärlig Svensk, var hans ingripande till Oelreichs förmån under förhandlingarna i rådet kanske föranledt af erkänsla för den senares förtjänster om nämnda partiskrift.

rande parten. Han lät nämligen tillkännagifva sitt återinträde i tjänstgöring »genom utskickad betjänt», en sidvördnad, som så häftigt upprörde de båda i kanslikollegiet sittande riksråden Höpken och Ekeblad, att de genom hofkanslern läto till protokollet uttala sin förtrytelse. Kollegiet tillgrep sitt gamla palliativ och beslöt d. 16 sept. att gifva Oelreich en varning och antyda honom, att han hade att befara »en än eftertryckligare åtgärd». Varningen meddelades på de båda excellensernas råd skriftligen; de hade väl haft en ledsam erfarenhet af Oelreichs »viga mun».

Till substitut utsågs Wilde, om hvars förordnande till medhjälpare Oelreich själf förut anhållit. Nu blef det snart slut med enigheten mellan dessa bägge herrar, ty Wilde började, såsom Oelreich klagade i kanslikollegiet d. 12 dec. 1760, att uppträda såsom »en hufvudman vid censuren», hvilket kom oreda åstad och minskade Oelreichs inkomster. Kollegiet uttalade med anledning häraf d. 14 jan. 1761 såsom sin mening, att Oelreichs afsikt blott vore att välta allt besvär och allt ansvar på Wilde; för öfrigt sväfvade kollegiet fortfarande i okunnighet om, att Oelreich hade andra inkomster än lönen. Saken hänsköts till rådet, som åter sköt den ifrån sig; fortfore Oelreich i »skiljaktigheter» heter det d. 14 juni, borde kollegiet döma innan saken drogs för högre myndighet. Men det var just en afgörande dom, kollegiet ville undvika; saken fick därföre hvila, och ej häller de nya klagomål, som ingingo från Oelreich d. 11 nov. 1761 och d. 13 jan. 1762 föranledde till någon åtgärd.

Det blef snart tydligt, att man genom att förordna två censorer blott kommit ur askan i elden. Nordencrantz hade under intrycket af sitt ansende i riksdagen fått sina 1756 förbjudna »Tankar om frihet i bruk af förnuft» lösgifna af kanslikollegiet d. 25 nov. 1760 och utgaf nu en mängd andra politiska skrifter, dem hans vän Oelreich gaf imprimatur. Å andra sidan befordrade Wilde med bifall af kanslikollegiet (d. 13 jan. 1762) till trycket en stridsskrift mot Nordencrantz, hvilken Oelreich förbjudit. Nordencrantz, den ifrige tryckfrihetsvännen, fann det nu vara en straffvärd tilltagsenhet, att »querellera» en riksdagsman i tryck. En tidskrift, vid namn »En fri svensk», behandlade ostraffadt politiska frågor och kämpade isynnerhet för tryckfrihet.[1] Stånden

[1] Kanslikollegiet begärde d. $^{24}/_{2}$ 1761 åtgärder af justitiekanslern emot boktryckaren på grund af skriftens höga pris. Såsom författare uppgifves än D. Helsingius, än en notarie M. Pihlgren.

angrepo hvarandra ömsesidigt i från trycket utgifna memorial, och sålunda tycktes faktiskt tryckfrihet vara rådande.[1]

* * *

Missförhållandena vid censuren väckte uppmärksamhet vid riksdagen, som sammanträdde i oktober 1760. Med vanlig taktisk skicklighet försäkrade sig Oelreich om de fördelar, den angripande städse har öfver den försvarande, genom att inlämna klagomål, dels öfver att Forskåls skrift blifvit förbjuden, dels öfver att han själf förbigåtts vid befordran.[2] Målet gick från urskilningsdeputationen till stora sekreta deputationen, som åter efter något betänkande d. 26 aug. 1761 remitterade det till justitiedeputationen. Sedan åtskilliga sammanträden i denna upptagits af läsningar af de vidlyftiga handlingarna, kom ärendet slutligen d. 5 mars 1762 under debatt. Partierna trädde i skarp motsats, i det att somliga talare förklarade Oelreichs klagan obefogad och hans framställning af förhållandena falsk, medan andra, vare sig af kärlek till tryckfriheten eller af hat till hattpartiet, ville gifva Oelreich upprättelse och därigenom för framtiden hindra undertryckandet af sådana nyttiga skrifter som Forskåls. Sedan Oelreich emellertid på annat håll fått upprättelse för sin lidna »prejudice», fick saken förfalla i justitiedeputationen.

Den hade under tiden upptagits i en annan deputation, nämligen den, som hade att genomgå ämbetsverkens protokoll och granska deras verksamhet mellan riksdagarne. På en af denna deputations fjärde utskott d. 21 april 1761 framställd

---

[1] Ett par episoder från Oelreichs verksamhet vid denna tid må här finna plats.

En tysk skriftställare J. H. G. von Justi hade i en kritik af En Ärlig Svensk yttrat, att denna skrift på ett uselt sätt försvarade en usel sak, att det svenska styrelsesättet vore sämre än det polska o. s. v. Oelreich förklarade nu i ett memorial, att Justi vore en ignorant och hans skrifter paskiller, som borde förbjudas. Därjämte uttalade Oelreich (d. 4/2 1761) den önskan, att kanslikollegiets ledamöter måtte underrätta honom, när de påträffade något förgripligt i utländska arbeten. Denna billiga begäran fann kollegiet djupt förolämpande; Oelreich ville härmed »tillägga sig ett större anseende än kollegium, hvilket vore en orimlighet».

Då Collegium medicum klagade, att skrifter utkomme, hvari det beskyldes för okunnighet, svarade Oelreich blott (d. 25/11 1761), att när kollegiets syndicus godkände stridsskrifter mot »chirurgi», finge det finna sig i, att dessa senare nu svarade.

[2] Oelreich påstod, att han 1749 utnämnts till e. o. kansliråd och således borde få räkna tur, medan kanslikollegiet ansåg, att han vid detta tillfälle blott erhållit en titel.

begäran afgaf kanslikollegiet nio månader därefter (d. 28 jan. 1762) ett betänkande öfver censurverkets tillstånd. Det hette häri, att censurens förfall daterade sig från den tid, då den öfverlämnades i Oelreichs händer; hans förseelser uppräknades och tillika omförmäldes, att Oelreich först helt nyligen kunnat förmås att afgifva yttrande om den dryga censurafgiften, hvaröfver boktryckarne redan 1757 klagat. Vidare meddelade kollegiet, att Wilde förordnats till undercensor och skött sin syssla »till kollegiets fulla nöje», men medgaf, att härmed vore föga vunnet, och att »Publicum»(!) icke ägde »all vederbörlig säkerhet», så länge Oelreich kunde sätta sitt imprimatur på hvad hälst honom behagade. Kollegiet sköt skulden för oordningarna på hans ålder och bräcklighet och försäkrade, att det gjort, hvad i dess förmåga stått, för att hindra dessa.

I utskottet skulle prosten Hjortsberg, en arg hatt, referera målet. Han tog sig däraf anledning att dundra mot skriffriheten, som var en dotter af fritänkeriet: då man ej kunde utrota detta, borde man åtminstone »förkväfva dess skadelige foster och därför tänka på utvägar att inom starka bommar förvara skriffriheten ifrån alla utbrott af en ond art, påkommen af en ond moder». Oelreich borde utan vidare afskedas af ständerna; det finge ej bero på hans behag, om censuren skulle skötas ordentligt eller ej. Efter vidlyftiga öfverläggningar stannade utskottet dock vid det beslut att tillstyrka deputationen hos ständerna hemställa, att därest Oelreich ville och kunde »gifva Kgl. Maj:t full försäkran att med allt ansvar både till allmän och enskild säkerhet ensam vilja förestå censuren», så skulle detta tillåtas honom; hvarom icke, skulle en annan förordnas att förestå tjensten, men Oelreich likväl få behålla lönen.[1]

Så kom saken till deputationens plenum. Oelreichs försvar fördes här främst af friherre C. W. Grönhagen, en ifrig mössa, som vid förra riksdagen uppträdt mot En Ärlig Svensk. Denne framhöll, att tryckfrihetsfrågan var af ständerna hänvisad till stora deputationen och således ej borde behandlas här, samt ville göra troligt, att det hela vore tillställdt för att taga hämnd på Oelreich, därför att han klagat öfver »prejudice»; vid föregående riksdagar hade kanslikollegiet ej haft några klagomål att föredraga rörande Oelreich, medan nu åter både gammalt och

[1] Utskottets prot. d. 18, 23 och 26 febr. samt d. 10, 11 och 17 mars 1762.

nytt refs upp. Diskussionen rörde sig för öfrigt till en början om frågan, huruvida man skulle vara nöjd med utskottets undersökning eller själf ånyo taga del af handlingarna. Resultatet blef, att ny undersökning skulle anställas, och till den ändan infordrades de förgripliga skrifter, som Oelreich velat släppa fram, från kanslikollegiet, hvilket därjämte fick tillfälle att än en gång yttra sig. Kollegiet insände de begärda böckerna, men förklarade, att det icke hade något att tillägga till sitt tidigare yttrande.[1] Antagligen för att förhala tiden — man hade ej långt kvar till riksdagens afslutning, och det fanns ju den möjligheten, att målet skulle få såsom oafslutadt alldeles förfalla — och för att tillika sätta Oelreichs såväl som tryckfrihetens häftigaste motståndare i förlägenhet, påpekade nu borgmästaren Ekman, att bland de insända böckerna saknades en katekes af den nyssnämde prosten Hjortsberg, hvilken vid sistlidne riksdag på begäran af prästeståndet blifvit belagd med kvarstad. Nu blef det oro i lägret, och vidlyftigt diskuterades, huruvida den ifrågavarande skriften verkligen blifvit förbjuden, och i så fall af hvad skäl. Ytterligare tid vans därigenom, att Oelreichs vänner genomdrefvo, att han ej skulle dömas ohörd, utan få afgifva sina påminnelser, hvilka ock infordrades genom kanslikollegiet. Utledset vid de många skrifvelserna förklarade detta helt tvärt, att detta vore onödigt — en olydnad mot folkets suveräna representanter, som häftigt upprörde deputationen och betydligt försämrade kollegiets aktier.

Man hade nu kommit till d. 10 maj, riksdagens slut var nära förestående. men likväl beslöts att höra Oelreich personligen. Följande dag instälde han sig och anförde: att han sedan föregående riksdag blott en (?) gång, nämligen i Forskåls mål, varit uppkallad i kollegiet; att han ej fått närvara vid detta protokolls justering; att Wilde, sedan han blifvit censor med eget ansvar, slagit under sig allt, hvaraf någon inkomst kunde påräknas, såsom brudskrifter och dylikt; och att han (Oelreich) öfver allt detta besvärat sig hos Kgl. Maj:t och ständerna. På alla kollegiets tillmälen i dess betänkande, hvilket nu upplästes, ville Oelreich ej svara oförberedt. Under den härpå följande öfverläggningen framhöll en talare, att hur betänkligt det än vore, att kanslikollegiet ej åtlydt deputationens befallning, vore

[1] Skrifterna ansågos så farliga, att det beslöts, att de skulle »strax gömmas och, så ofta de blifvit brukade, inläsas».

det »ändock slätare, att han (Oelreich) här nekat, hvad han förut i kollegiet tillstått; ... sådant kunde ej med hans ålderdom ursäktas». Oelreich sökte nu genomdrifva ett förut framkommet och diskuteradt förslag, att saken, såsom anhängiggjord i justitiedeputationen, skulle få förfalla här. Det lyckades icke, men på förslag af Grönhagen beslöts, att Oelreich skulle få del af kanslikollegiets betänkande för att däröfver senast d. 14 maj afgifva förklaring.

På utsatt tid infann sig Oelreich i deputationen och försökte först under hvarjehanda förevändningar erhålla ytterligare uppskof. Då detta nekades honom, framdrog han ett vidlyftigt memorial, som vittnar om hans redan förut kända skicklighet i advokatyr. Romanen Menoza, hette det här, och Öhrlin-Alethophilus' veckoskrift voro båda i vederbörlig ordning granskade af teologer; Montins afhandling om Borgerlig regering hade, enligt Tessins eget yttrande, förbjudits endast på grund af »en besynnerlig konjunktur, hvilken dåvarande ryska ministern gaf anledning till». För godkännandet af Rudeers traktat om läro- och näroständen hade Oelreich icke kunnat hitta på någon annan ursäkt än den i en censors mun högst öfverraskande, att skriften blefve fri, »när den nu påyrkade tryckfriheten vinnes». Hvad de senaste målen beträffade, så hade han aldrig fått någon föreställning för kritikerna öfver Ljungbergs grammatika. I Vitterhetsarbeten hade klagats öfver för mycken adel; det hade ock ständerna själfva gjort. »Små Saker» hade fått imprimatur af Wilde, som likväl lofordats af kollegiet. Målen rörande Forskåls och Ugglas skrifter, hvilka ansågos för de betänkligaste, affärdades slutligen af Oelreich därmed, att de på grund af hans besvär voro beroende på justitiedeputationens utslag. För öfrigt yttrade Oelreich, att om han blott haft tid att genomgå alla de förklaringar, han afgifvit i kanslikollegiet, skulle hela saken fått ett helt annat utseende. Kgl. Maj:t hade aldrig dömt honom, utan blott förordnat ett biträde. »Om någon gifvit prof af att försvara Sveriges regeringssätt och vår sälla frihet, så har visst jag det gjort och kan ej vidare vara obekant. Veckoskriften En Ärlig Svensk bär nog vittnesbörd därom, och hvad svårigheter jag därföre måst utstå.» Memorialet slöts med en bön om upprättelse och ersättning för allt lidande; Oelreich hade i 18 år haft en äfventyrlig och mödosam syssla med ringa lön, men likväl blifvit förbigången vid befordran.

Det vore lätt att till sitt rätta värde reducera denna väfnad af halfsanna påståenden och vrängda framställningar, men jag nöjer mig med att hänvisa till, hvad som ofvan sagts vid referaten af de särskilda målen. Oelreich tyckes äfven själf hafva insett, att hans försvarsskrift vid närmare påseende företedde svaga ställen, ty följande dag, då målet företogs till afgörande, uppträdde han med ett nytt »ad protocollum», hvilket innehöll ett försvar för hans godkännande af Vitterhetsarbeten och Ugglas skrift om Sveriges vapen. På den slutliga frågan, om deputationen ville öfverlämna målet till justitiekanslerns beifrande, svarade adel och präster ja, borgare och bönder nej.[1] På grund häraf förföll hela saken, och slutet på striderna blef, att riksdagen på förslag af adeln d. 12 juni 1762 hemstälde till Kgl. Maj:t, att Oelreich skulle få statssekreterares namn, heder och löneförmåner samt, *om han så åstundade*, ledighet från censorsbefattningen.[2] Oelreich hade sålunda med sina nyförvärfvade vänners, mössornas, hjälp segrat efter hela linien.

* * *

Riksdagen var slut, och kanslikollegiet satt kvar med sin triumferande censor. Med resignation mottog det d. 28 juni ett kungligt bref rörande de Oelreich tillagda förmånerna och gjorde blott d. 15 sept. ett svagt försök att för honom påpeka önskvärdheten af hans afgång från censorsbefattningen genom en förfrågan, huruvida han äfven såsom statssekreterare ämnade bibehålla densamma. Oelreich var emellertid ej den, som utan tvingande skäl släppte en så gifvande inkomstkälla, utan ville tvärtom blifva ensam därom. Han hade i februari gått till Kgl. Maj:t med sina klagomål öfver Wildes intrång, och dessa hade remitterats till kanslikollegiet. Detta passade nu på att återupptaga frågan om censors sportler, och sålunda blossade striden upp ånyo. Yttranden infordrades från Wilde och från boktryckerisocieteten, och sedan kollegiet d. 16 nov. mottagit uttrycklig befallning från rådet att döma mellan Wilde och Oelreich, genomgingos d. 9 dec. i kronprins Gustafs närvaro en mängd äldre

[1] Med de senare förenade sig Hjortsberg, som ville draga saken inför ständerna, och Grönhagen, som fann Oelreich oskyldig. — Se om det föregående protokollsdeputationens prot. d. 17 och 24 mars, 28 och 30 april, 10, 11, 14 och 15 maj 1762.

[2] Riksdagstidningen s. 335.

och nyare handligar rörande censuren. Kollegiet fann att trenne hufvudpunkter kunde urskiljas, nämligen 1:o) Wildes biträde, 2:o) censors sportler och 3:o) den oskäliga dyrheten på en skrift om växelkursen,[1] hvars pris Oelreich stegrat öfver det genom kungörelse d. 24 okt. 1760 faststälda maximum. Öfver dessa tre punkter gafs Oelreich tillfälle att yttra sig, och genom en särskild kraftåtgärd afpressades honom denna förklaring redan d. 14 jan. 1763. Oelreich upprepade häri sin begäran att blifva befriad från Wildes biträde och ansåg sig inför Kgl. Maj:t och ständerna tillräckligt hafva styrkt sin oskuld i fråga om de öfverklagade oordentligheterna i censurväsendet. Hvad beträffade prisets stegring på skriften om växelkursen, ansåge han den åberopade förordningen ej tillämplig i detta fall, enär denna skrift utgifvits under riksdagen till andras upplysning (!); för öfrigt hade en del fått uteslutas, hvadan priset på resten höjts för att betäcka kostnaderna.

Då under tiden Wilde förklarat sig hafva fått nog af samarbetet med Oelreich och frivilligt afstått från sin censorssyssla, ansåg kanslikollegiet, under erkännande af Wildes förtjänster,[2] att den första af de ofvannämnda punkterna förfallit, men beslöt att till Kgl. Maj:ts afgörande hänskjuta de båda öfriga, enär Oelreich antogs icke komma att »med mera redighet», än dittills skett, förvalta sitt ämbete. I det betänkande, som d. 21 jan. justerades, upprepade kollegiet alla Oelreichs gamla förseelser. Angående de senaste särskilda klagomålen sade det sig lämna därhän, »huruvida någon frivillig erkänsla vid ett eller annat tillfälle kunnat tillflyta censorssysslan, men så vida kollegiet hade sig bekant, var statssekreteraren Oelreich den allra förste i det ämbetet, som af självtagen myndighet velat binda allmänheten till vissa frikostighetslagar». Sportler tillkomme den »mindre betjäningen,» men ej den, som hade lön på stat; afgiften vore dessutom till tunga för litteraturen och boktryckarne. Äfven det tredubbelt höjda priset på skriften om växelkursen fann kollegiet visa »en allt för otillbörlig åtrå efter vinning, hälst dess (Oelreichs) förklaring däröfver uti kollegiets tanka vore icke mindre sällsam och orimlig, än själfva förfarandet varit emot lag och författningar».

[1] Förmodligen den af Nordencrantz författade, med hvars utgifning Oelreich såsom förf:s vän haft befattning.

[2] Då det heter, att ingen utom Oelreich framstält klagomål mot Wilde, har kollegiet tydligen glömt hela målet om »Små Saker».

Kollegiet hade sålunda ånyo ryggat tillbaka för att i laga ordning tilltala Oelreich inför kanslirätt och öfverlämnat åt rådet att vidtaga erforderliga kraftåtgärder. Men det sistnämnda var lika litet hågadt härför nu som förut och svarade d. 9 mars, att det tillkomme kanslikollegiet att först döma i målet. Det var just, hvad detta ville undvika; det hade uttryckligen sagt i protokollet för d. 14 jan., att hänskjutandet till Kgl. Maj:t »ehvad hända må, åtminstone bör befria kollegium ifrån det ansvar, som dess stillatigande kunde medföra». Kollegiet ansåg sig nu hafva fredat sig både för samvetsförebråelser och för kommande riksdagsransakningar. Det lät udda vara jämt, och Oelreich uppbar som förr sina afgifter. Ännu 1767 under förhandlingarna om den 1765 indragna skriften »Riksvården» klagade dess författare C. Brunkman, att han ej fick »njuta sin en gång vunna och betalta censur till godo».[1]

Om censuren under de sista åren före tryckfrihetsförordningen af 1766 är icke mycket att tillägga. Konsistoriet i Stockholm låg fortfarande i delo med Oelreich i synnerhet rörande från utlandet införskrifna böcker,[2] och fortsatte sina anfall på Gjörwell och hans Svenska Mercurius. I anledning af en för denna afsedd recension af Baumgartens Evangelische Glaubenslehre, hvilken recension konsistoriet ej ville godkänna, insände det till kanslikollegiet d. 19 jan. 1762 en del reflexioner öfver det sätt, hvarpå recensioner i allmänhet borde affattas för att icke föranleda skada och förargelse. Konsistoriet slöt sin skrift med att uttala den önskan, att alla svenska journalister (d. v. s. Gjörwell) skulle få uttrycklig påminnelse att inskränka sig till fullständiga referat af teologiska arbeten och icke understå sig »att bifoga sina egna förklaringar och anmärkningar» eller ens genom citat »liksom rekommendera vissa ställen och hypoteser». Denna orimliga begäran afslogs af kanslikollegiet d. 9 mars s. å. Däremot erhöllo både Oelreich och Gjörwell d. 19 nov. 1764 af kanslikollegiet en varning för en i Mercurius' maj-nummer intagen anmälan af ett tal inom frimurareorden.

Med anledning af en anonym stridsskrift mot dåvarande akademiadjunkten Christiernin i Upsala ville kollegiets majoritet tvinga Oelreich att uppgifva författarens namn, och det blef äfven

[1] Riksarkivet. Handl. rör. böckers tryckande. Gahm har i sin afskrift af Br:s besvär d. $^{18}/_{11}$ 1767 »*dubbelt* betalta».

[2] Se t. ex. kanslikollegiets prot. d. $^{10}/_{12}$ 1765.

tal* om att yrka ansvar på skriftställare för anstötligheter, som förekommo i deras till censur inlämnade manuskript. Oelreich häfdade, att anonymiteten icke var förbjuden i gällande författningar, och kollegiet fick nöja sig med att besluta, att skrifter, som innehöllo förgripliga ting, skulle renskrifvas, innan de försågos med censors imprimatur. Den uppsats, som gifvit anledning till detta beslut, blef trots kanslikollegiets förbud sedermera tryckt i Upsala; dess författare var öfverste Th. G. Rudbeck, en af mössornas chefer. Oelreichs uppträdande i detta fall till skydd för en partivän hindrade honom icke att kort därefter begå minst sagdt en indiskretion. Då nämligen den förut nämnde Brunkman till censur inlämnadt en dikt, hvari han anföll E. Ekholm, företog sig Oelreich att skicka detta manuskript till den senare, som på grund häraf anstälde rättegång mot Brunkman.[1]

* * *

Redan vid 1760—1762 års riksdag hade mössorna, missbelåtna med de hinder, som censuren lade i vägen för offentliga anfall på det härskande partiets svagheter och brister, varit betänkta på att införa tryckfrihet, och förarbeten därtill hade ock blifvit undangjorda. Det var nu blott en tidsfråga när censuren skulle falla. Man hade småningom vant sig vid en offentlig diskussion af politiska angelägenheter, och i själfva kanslikollegiet kunde det d. 23 febr. 1763 föreslås att rådets öfverläggningar skulle, såsom fallet sedan 1755 var med riksdagens, offentliggöras i en »rådsgazett». Förslaget vann ej pluralitet, men redan dess framkomst var ett tidens tecken.

Vid den 1765 sammanträdande riksdagen upptogs frågan om censurens afskaffande åter i stora deputationen, inom hvars tredje utskott den först behandlades. Oelreich uppkallades d. 21 april 1766 för att afgifva sitt yttrande och kvarstannade äfven under öfverläggningen, ehuru utskottet tydligen tillkännagaf sin önskan, att kan skulle försvinna. Oelreich försökte rädda sitt ämbete från den hotande förintelsen. Visserligen hade han mer än någon af företrädarne i detsamma varit utsatt för »alla upptänkliga vidrigheter» och borde sålunda vara glad »att en så besvärlig och tryckande charge få afbörda», men han kunde dock ej annat än

[1] Kanslikollegiets prot. d. 3 febr., 16, 17 och 21 mars samt 22 juni 1763.

anse, att censorn skulle vara till gagn, om hans verksamhet inskränktes till att hafva uppseende öfver, att en likformig ortografi iakttoges, öfver utifrån inkommande böcker, öfver biblioteken i riket, och att »utgifva ämnen till utarbetning samt efter beskaffenhet och omständigheter därvid välja snillen», o. s. v.

Hade Oelreich verkligen med sin verksamhet såsom censor haft till ändamål att göra sysslan öfverflödig och främja tryckfrihetens införande, då hade han väl icke så segt hållit fast vid densamma, utan fastmer följt den uppmaning, som den bekante Anders Chydenius stälde till honom, att liksom Englands siste censor Maboth självfmant nedlägga sitt ämbete. Oelreich skulle därigenom »göra sitt namn ej mindre lysande, än då han till hela nationens märkliga förmån och sig till odödlig ära rifvit den förlåt, som länge nog stått och skymt för de ljus, hvilka redan börjat upplysa».[1]

I sitt betänkande af ofvanstående datum, hvilket är uppsatt af Chydenius, uttalade utskottet såsom sin åsikt, att svenska litteraturens tillväxt under de sistförflutna åren snarare kommit af lindring i censuren än af den granskning, som den där underkastats, och slöt med att föreslå, »att censuren eller censorsämbetet såsom onyttigt, onödigt och skadeligt hädanefter alldeles måtte upphöra».[2]

Utskottets åsikter vunno genklang inom deputationen såväl som inom stånden. Prästerna lyckades genomdrifva, att censuren bibehölls för skrifter, som rörde religionen, men för öfrigt uttalade sig riksdagen för en vidsträckt tryckfrihet, hvilken ock påbjöds genom förordningen af d. 2 dec. 1766.

Sedan censuren sålunda blifvit upphäfd, och med densamma sportlerna försvunnit, kunde utsikten till fortsatta trätor med konsistorierna ej ensamt hålla Oelreich kvar vid censorsämbetet. De få kvarstående därmed förenade sysslorna[3] öfverlämnades af Kgl. Maj:t d. 11 nov. 1767 till Wilde.

Af sina vänner i mössrådet blef Oelreich kort därefter *ensam* uppförd på förslag till den ledigvordna presidentstolen i kommerse-

---

[1] Under öfverläggningens fortgång förebrådde Chydenius Oelreich, att han undertryckt en kritik af ett projekt till en tjänstehjonsförordning och ett arbete af kgl. rådet E. Ehrensteen. Oelreich svarade att den förra innehållit personliga anfall på författaren, och det senare farliga suveränitetsprinciper

[2] D. $^{18}/_{12}$ 1765 hade utskottet afgifvit ett jämväl af Chydenius författadt betänkande angående tryckfriheten.

[3] Egentligen blott afgifvande af yttrande om sökta bokprivilegier.

kollegiet, och den kungliga namnstämpeln bekräftade detta olagliga utnämningssätt. Sin tacksamhet visade han genom att, då rådets motstånd mot riksdags sammankallande 1768 föranledde konungen att nedlägga kronan, »med seg tredska» söka hindra verkställandet af pluralitetens i kommersekollegiet beslut att förklara sig i inaktivitet. Sedermera tjänstgjorde han såsom mellanhand vid Pechlins änningetransaktioner med Osterman under riksdagen 1769 och fick väl äfven sin andel i bytet. Till det sista fortsatte han således att taga del i de intriger och draga fördel af de missförhållanden, som följde med frihetstidens »sälla» regeringssätt. Han hade i sin mån bidragit att undergräfva detsamma, men slapp att se dess fall, enär han afled i Stockholm d. 4 dec. 1770.[1]

* * *

Fryxell har försökt framställa Oelreich såsom den upplyste och frisinnade kämpen för tryckfrihet gentemot regerings, ämbetsverks och partiers obskurantism. »Oelreich följde väl», heter det hos Fryxell,[2] »ursprungligen hattpartiets fana, men förnämligast därföre, att den då för tiden var också frihetens. Han trodde dock, att för samhällets trefnad och välgång var tryckfriheten af vida större vikt, än fortfarandet af hattpartiets välde . . . Det är också honom och hans frisinnade tänkesätt, som Sverige har att tacka för den lyckan, att en mängd viktiga och upplysande skrifter kunnat under denna tidrymd utkomma, oaktadt det band, lagens trycktvång och regeringens och i synnerhet hattarnes ensidighet lade på yttranderätten.»

Dessa loford tåla vid en ansenlig inskränkning. Väl förde Oelreich ofta frihetens, det sunda förnuftets och upplysningens talan, och man kan mången gång känna sympati för hans uppträdande gentemot det formella, bornerade och räddhågade kanslikollegiet, hvars medlemmar städse förde tryckfrihetens grundsatser på läpparne, men sällan tordes tillämpa dem. Förlamade af tanken på ett annalkande systemskifte, vågade de icke ens göra sig af med sin obekväme censor. Partiväldet hade korrumperat jämväl ämbetsverken.

[1] Sedan 1751 var han gift med Anna Palbitzki, som öfverlefde honom. Äktenskapet var föga lyckligt, hvarom se Fants berättelse i Oelreichs biografi i Biogr. Lex. och J. G. Oxenstjernas dagbok.
[2] Berättelser 44: 42.

Men Oelreich var ingalunda bättre än sina ämbetsbröder. Mången gång synes han blott af sårad fåfänga, kitslighet och grälsjuka hafva uppröрt och underhållit tvister, särskildt med prästerna; föga uppbyggliga äro alla hans slingringar för att undkomma konsekvenserna af sina åtgärder, och hans »sordida snålhet» existerade icke blott — såsom Fryxell tyckes vilja antyda hafva varit förhållandet med flertalet af hans dåliga egenskaper — i hans motståndares beskyllningar. Det är svårt att freda sig från den tanken, att om Oelreich fått enligt sitt förslag uppbära sin censorsafgift, äfven där han *icke* ansåg sig kunna gifva imprimatur, så hade antalet af de skrifter, som med hans tillstånd offentliggjordes, blifvit ansenligt minskadt.

Emellertid torde det likväl vara säkert, att Oelreich verkade mera till förmån för tryckfriheten, än en rättänkande och principfast frihetsman kunde hafva gjort. Sådana förhållandena voro, skulle en sådan, om han velat praktiskt utföra grundsatsen om tryckfriheten som ett essentiale af friheten, inom kort hafva gjort sig så omöjlig i det härskandes partiets ögon, att han blifvit satt ur verksamhet. Utrustad med både seghet och smidighet och icke nogräknad om medlen visste Oelreich förträffligt att reda sig ur iråkade svårigheter. Han sörjde alltid för att hafva åtminstone ett sken af rättvisa på sin sida och lät aldrig öfverbevisa sig om, att han med vett och vilja brutit mot gällande censurförfattningar. På detta sätt kunde han, utan att befara allvarligt straff från sina förmäns sida, tid efter annan låta allmänheten få del af skrifter, som underkastade det bestående en dittills i tryck okänd kritik. På många håll och kanske mest hos prästerna väckte dessa skrifter förargelse, men i allmänhet retade de smaken för mera af samma slag. Hattarne hade själfva genom utgifvandet af En Ärlig Svensk och riksdagstidningarna gjort en svår bresch i den gamla kinesiska mur, som skyddade alla offentliga myndigheter och deras åtgärder för obehörig kritik. Väl försökte man sedan att bryta udden af detta farliga prejudikat,[1] men det var naturligtvis förgäfves. Före 1750-talet torde de hafva varit ytterst få, som öfverhufvud trott på möjligheten af verklig tryckfrihet; väl hade man klandrat

[1] Gjörwell skrifver $^{5}/_{2}$ 1760 till Warmholtz (K. Bibl.) på tal om Forskåls rättegång: »Vid sista riksdag . . . var skriffriheten dagens lösen, och nu rubriceras skriffriheten så hårdt, som dependerade rikets heder och välfärd så mycket af dess inskränkning som af en lycklig campagne uti Pommern».

enskilda åtgärder af censorerna, men därifrån var steget långt till ett yrkande på ämbetets afskaffande. Nu började man allmänt reflektera på onödigheten af detta förmyndarskap, och följden blef tryckfrihetens införande 1766. Om ock partihvälfningen bidrog härtill, så hade dock på den märkvärdigt korta tiden af 10—15 år en omkastning i tänkesättet försiggått, som jämväl betingade verkets utförande. Med eller mot sin vilja har Oelreich därvid varit ett af de förnämsta verktygen.

Taflor från krigs- och olycksåren efter Carl XII:s död, 1719—21.

Tecknade af **Justus van Effen** och **Carl Adlerfelt.**

Dels i öfversättning, dels i referat meddelade af **H. W.**

I 1892 års årgång af Historisk Tidskrift ingå artiklar om Svenska örlogsflottan 1719 och om ryssarne i Vesterbotten 1714—1721. Vid läsningen af dessa kom jag att erinra mig de skildringar från resor i Sverige 1719 och 1720, hvilka holländaren van Effen och svensken Carl Adlerfelt efterlämnat, den förre i numera bortglömdt tryck, den senare i hittills obeaktad handskrift, båda på franska. Då det torde vara af intresse för tidskriftens läsare att höra dessa vittnen till landets, hufvudstadens och hofvets tillstånd under dessa olyckliga år, har jag begärt och erhållit redaktionens bifall till en redogörelse i tidskriften för de båda herrarnes skrifter.

I.

Justus van Effen var en framstående skriftställare, en man med smak och bildning. Han skref journaler både på holländska och franska, skref för teatern, öfversatte Shaftesbury, De Foe och Swift m. m. men i halftannat årtionde anonymt. Född i Utrecht 1684 var han redan vid unga år en eftersökt »gouvernör» i förnäma hus och tjänstgjorde jämväl några gånger i diplomatiska värf. 1719 företog sig landtgrefve Karl af Hessen-Philippsthal, kusin till svenska drottningens gemål, en resa till Sverige för att erfara om något godt för honom vore att

vänta af kusinens höga ställning där i landet. Den unge prinsen befann sig i Holland, då han beslöt sig för resan, och anmodade van Effen att följa med som sekreterare och kavaljer. Under resan skref v. Effen bref till en vän i hemlandet, och när han 1726 gaf ut en ny upplaga, i bokform, af sin 1711 och 1712 i Haag utgifna veckoskrift »*Le Misantrope*, contenant differents discours sur les moeurs du siècle», lät han den nya upplagan åtföljas af sina bref om resan i Sverige. Äfven 1742, efter författarens död (1735), trycktes en upplaga af »Le Misantrope», 2 voll. 8:o, med »Relation curieuse d'une voyage en Suède», och dock förblef denna okänd för den svenska allmänheten. Men Warmholtz nämner den i sin förteckning öfver resor i Sverige (Bibl. Hist. Sv.Got. n:o 256), Tessin har ägt ett exemplar, som nu tillhör K. Bibl., och den tryckta Upsala-katalogen upptager ett ur förbindelsen med »Misantrope» frigjordt exemplar af »la curieuse relation d'un voyage en Suède.»

* * *

Resan gick från Amsterdam sjöledes till Hamburg. Skildringen af fartyg, kapten, kaptensfru, besättning och passagerare är mästerlig — men måste här förbigås. Från Hamburg gick vägen öfver Rostock till Wismar och därifrån i en öppen båt till skånska kusten, under faror för vind och sjö och från ryska fregatter. Men prinsen och hans folk kommo lyckligt i land, hjälpta af folk på stranden.

»Dessa svenskar voro alla af sådan ålder, att den yngste tycktes vara sextio år, alla hade de stora hvita skägg, torra men kraftiga lemmar, lifliga ögon, hvita tänder, rask gång, hög och rak växt, allvarlig uppsyn, man kunde tagit dem för en trupp patriarker eller forntida filosofer» . . . I den rökiga koja, till hvilken de resande fördes, voro två kavalleriofficerare inkvarterade; i bondgårdarne i trakten låg deras folk. Officerarne visade prinsen den största uppmärksamhet och afstodo sina sängar, hvilka tröttheten gjorde acceptabla. Resan fortsattes nästa dag i trånga, låga åkdon (charrettes), helt och hållet af trä, utan minsta jernbeslag, utan ett spik, hvardera rymmande en man och en kappsäck och dragna af två små hästar, starka och lifliga, oskodda, men med harens språng.

Sex till åtta åkdon i rad tågade de resande framåt, de första tre hållen eskorterade af officerarne. »Våra skjutsare voro alltid vördiga skäggegubbar, kraftiga och raska. Detta förvånade mig mer och mer, allt som vi kommo upp i landet. Jag kan till och med försäkra, att i hela Sverige såg jag ingen enda ung karl mellan 20 och 40 år, annat än soldater. Det grymma kriget, som räckt så länge och utmärkts af så många bataljer och belägringar i så många olika länder, hade medtagit nästan hela ungdomen i detta olyckliga rike. Hvad ännu fanns kvar af ungdom var samladt i arméen eller åtminstone i landtstormen, som under dessa olyckliga konjunkturer öfver allt stod under vapen» . . . . »Längre upp i landet var det värre ännu: vi fingo ofta till skjutsare pojkar om 11 och 12 år, som skötte sig lika raskt och väl som deras farfäder eller farfarsfäder. Ja, mer än tjugo håll skjutsades vi af flickor, hvilka redde sig förträffligt med den sysslan . . . . Men se här något ändå egendomligare: en dag såg jag på en åker ett godt stycke bort från vägen en hel hop hvita figurer och kunde ej begripa hvad det var. När jag kom närmare fann jag att det var en stor hop kvinnor och flickor, som mejade skörden, åtföljda af några gubbar, som körde in den. Kvinnorna hade ingenting annat på sig, än lintyget: men dessa lintyg lämnade alls ingenting för ett nyfiket öga. Vackert skurna, visa de växten, sitta åt kring halsen, rynkade öfver bröstet, och falla från höften ned som en kjortel; kring handlofven pryddes de af ett slags spetslinning (engageantes), och man kan säga att de utgöra en fullständig beklädnad, lätt och bekväm, som alldeles icke stör blygsamheten och ändå gör ett kokett intryck . . . Folkets fattigdom hindrar all slags genomskinlighet af tyget . . . För öfrigt vande vi oss snart vid anblicken, ty efteråt mötte vi rätt ofta flickor till häst i samma drägt.»

»Som jag har ett medlidsamt hjärta, väckte våra fattiga skjutsflickor ofta min lifliga medkänsla. Hela riket är i ett otroligt lägervall, ofta funno vi vid ankomsten till en gästgifvaregård hvarken folk eller hästar, men fram måste vi ju till vårt nattläger. Hvad var att göra? Vi måste tvinga de stackars flickorna skjutsa än ett håll med samma hästar, hvilka stundom voro alldeles uttröttade. De stackars barnen gräto erbarmligt, kastade sig ned för våra knän och försökte röra oss med de mest bevekande ord. De voro rädda om sina hästar, de voro

rädda att göra far och mor förskräckta, de voro rädda för hemfärden under mörka natten. Hade de orätt, de stackars flickorna? Men vi hade ju icke heller alldeles orätt, och de måste ge sig af vidare. Men prinsen, som är human och generös, mildrade deras sorg så godt han kunde genom löften som han också höll; man icke allenast betalade väl deras dubbla håll, man gaf dessutom hvar flicka i drickspengar en karolin — som gäller ungefär fem sous — hvilket gjorde dem nöjda som drottningar. Med förtjusta miner visade de hvarandra den rika gåfvan och gjorde väl femtio nigningar för prinsen, och jag, jag delade deras glädje af allt mitt hjärta. I allmänhet betjänades vi bättre af ungt folk än af gubbar, hvilka tycktes meddela sitt allvar åt sina hästar. På gubbarne kunde vi alltid se om de varit soldater eller ej och jag tror icke att vi en enda gång gissade fel om den saken. Dessa veteraner utmärkte sig genom vaken uppsyn, munter och liksom lite förnäm hållning, och skötte sig som dugtiga karlar. De som aldrig burit vapen däremot hade något mera tungt, dystert och dumt i sätt och uppsyn; de tycktes endast ha tanke på sin direkta nytta, deras stora mål var att spara sina kampar, bad man dem vackert att snärta till, så brydde de sig ej om det mer än en trästock, vänligt tilltal förstodo de sig icke på; för att ruska upp dem måste man ryta och höja käppen, ja ibland måste man verkligen ge stryk» . . . .

Vägarne i Sverige voro förträffliga och väl underhållna. Men färden utför backarna var vådlig, ty det gick alltid utför med största fart och om skjutsarna voro unga eller gamla, gick det alltid på samma sätt. Gingo åkdonen sönder, brydde det dem föga: med en tågstump och en gren ur skogen lagades de utan vidare möda. Vädret var vackert och landet omväxlande. Men när de medförda matförråden begynte tryta, blef det betänkligt, ty i Sverige finnas inga värdshus på landsbygden. Gästgifvargårdarne erbjödo väl rymliga kamrar, på de flesta ställen, men kamrarna voro nästan utan möbler. Sängar funnos med tillbehör, bland annat s. k. rena lakan. Men oftast hade de tjänstgjort bra länge som »rena lakan», så att prinsen föredrog att lägga halm på golfvet och breda sina egna lakan — tvättade i Holland — öfver halmen; så gjorde ock herr van Effen, och fann en sådan sommarbädd ganska angenäm. Vill man äta på gästgifvargårdarne, får man ha mat med sig. Somligstädes fanns dock mjölk, ägg, mycket afskyvärdt smör och

ändå sämre öl. Merendels fanns äfven bröd, men endast svenska tänder kunna tugga det: runda, hårda kakor med hål i midten, uppsatta på stänger under taket i stugan. Väl försökte de resande mjuka upp brödet i mjölk — men de kunde aldrig vänta så länge som behöfdes, ty uppmjukningen gick icke på ett dygn. I tre dagar födde sig prinsen och hans folk på mjölk och ägg, förutom egen chocolad på morgnarne, tills de ändtligen kommo till en stad, där de kunde förnya sitt matförråd. Där bodde de i ett ganska godt värdshus, fingo färskt kött och hvitt bröd, hvaraf de njöto obeskrifligt.

Svedjandet i Småland väckte de resandes förvåning, men de fingo snart veta att man endast på detta sätt kunde få några åkerfält i detta klippfylda och skogbetäckta land. Resan därigenom hade gjort dem melankoliska. Men så kommo de en vacker morgon in i Östergötland. Det var något helt annat. »Först kommo vi in i en stor, bördig dalsänka, täckt, så långt ögat kunde nå, af säd, dels ännu på rot, dels i kärfvar. Denna vackra slätt begränsades på olika håll af höga berg. Solen, som kastade sina strålar öfver så många angenäma föremål, förhöjde ytterligare deras skönhet och lät dem skingra den tungsinthet, som Smålands skogar ingifvit mig. Ett så vackert landskap tycktes rikt bebodt. När vi åkt några mil, hade vi inom synhåll sju eller åtta kyrkor, hvilka betecknade lika många byar, ingen af dem en mil ifrån oss. Höga och vackra torn, hvitglänsande murar läto kyrkorna på detta håll taga sig ståtligt ut . . . . De personer, vi mötte i denna provins, tycktes vara välmående, de voro bättre klädda och snyggare än de vi förut sett och hela deras uppsyn var mera glad och nöjd, än småländingarnas.»

De svenska uppstäderna äro verkliga hål. Nöd och fattigdom utstrålar från deras eländiga kåkar. Men rätt vackra kyrkor ha de flesta och många äfven residensbyggnader.

»Fastän svenskarne synas lida under hårdt förtryck — hvilket merendels gör folk elakt — äro de godsinta, trofasta, hederliga, ur stånd till grofva brott. I hela Sverige fins ingen landsvägsröfvare och ingenstädes har jag sett hvarken galge eller stegel. Folket har en oinskränkt vördnad för prästerskapet, som anses höra till försynens hemliga råd och skickligt begagnande sig af denna öfvertro leder sina församlingsbor hvart de vilja och afhåller dem från grofva missgerningar. För öfrigt är

folket väl vuxet och ser bra ut, i synnerhet manfolket. De flesta gossar vi träffat på i landsbygden hade helt ljust hår, voro vackra som amoriner och hade något öppet och belåtet i sin uppsyn. Flickorna däremot hade hvarken så hvit eller så ren hy och deras drag voro icke heller så fina. Man påstår också att i några provinser kvinnorna dras med en viss olägenhet, som föranleder stark öfning för naglarna, och att detta företrädesvis är fallet i Skåne. Vid ett nattläger där fingo vi se ett prof därpå. Vår värdinna var en af de vackraste kvinnor jag sett, hon var en fullkomlig skönhet och vi kunde icke se oss mätta på henne. Men — plötsligen blottar hon bröstet för att amma sitt barn, och visar oss en barm helt öfvertäckt med skabb. Det ogenerade sätt, på hvilket hon visade detta, tyder på att sådant är vanligt där i orten.»

Ett par dagar förrän prinsen hann fram till Stockholm, just som han på en gästgifvargård väntade på tillredelserna för aftonvarden, inträdde en ung herre med sporrar på stöfvel, nyss stigen af hästen. Han hälsade vårdslöst, satte sig självsvåldigt, vräkte hatten öfver örat och begynte betrakta prinsen och van Effen helt närgånget. — »Har ni godt snus, mina herrar, det är minsann godt att ha»? Vacker början! »Ni far till Stockholm, tycks det? Jag kommer därifrån, jag». Och så begynte han prata vidt och bredt. Han var en af landets förnämste grefvar, sågs väl vid hofvet, hade haft viktiga uppdrag och skött dem förträffligt och förde nu drottningens ordres till Skåne, som hotades af fiendtligt infall, men snart skulle han gå som sändebud till ett af Europas förnämsta hof. »Han berättade oss vidare, att han var kvick och tapper och att han varit i Paris. Med ett ord, han sade oss allt hvad som rörde hans person, men han sade icke att han var en narr af första ordningen. Sedan han tillräckligt visat oss hur mycken högaktning och respekt vi voro honom skyldiga, gör han några slag i kammarn, sjunger en liten visa och kastar sig tvärt i stolen samt frågar oss i en spotsk ton: »Hvarifrån är ni»? — Från Holland. — »Från Holland — ah, köpmän då! Min sann, mina vänner, den resan kunde ni sparat er, i rikets bedröfliga läge kan ni inte förtjäna stort.» — Men, min herre, vi äro inte köpmän. — »Inte det? Så mycket värre, ni är då krigsfolk som söker anställning, jag beklagar er, mina barn, här är intet att göra för er, man skall just kassera alla utländska officerare.» — Ni gissar inte rätt, min herre, vi

söka ingenting sådant i ert land. — »Ah? Hva' fan vill ni här då?» — Efter man inte lär kunna undandraga sig att svara på en sådan herres frågor, svarade prinsen med ironisk ton, så skall jag säga er att jag far till Stockholm för att träffa en kusin, som innehar en ganska vacker plats hos drottningen. — »Hos drottningen? Honom skall väl jag känna, säg mig» — — — Här blef han afbruten af prinsens kammartjänare, som kom in och frågade, »om Hans Höghet befallde att aftonvarden serverades». Höghet! Det ordet slog ned på den originella herrn som en blixt, ordet dog på läppen. Han reser sig, står orörlig, stirrar framför sig, högfärdsdraget försvinner från ansigtet, hela hans uppsyn förändras, han tycktes bli fasligt liten i ett nu; ändtligen gör han en djup bugning, rusar ur rummet och ger sig i tal med en af prinsens betjänter. Han får nu veta, att den han behandlat så obesväradt var en prins, och att den vackra platsen hos drottningen, som hans kusin hade, var den att vara drottningens gemål! Så fort ske kan, är han åter till häst och försvinner bakom knuten utan att säga godnatt! Aldrig har jag skrattat åt en komedi så mycket som åt denna *farce naturelle;* kanske gör den icke samma verkan på er?»

Vägen gick sedan till Ekossund, som tillhörde prinsengemålen, där de resande artigt mottogos och fingo en Berlinervagn för resan in till Stockholm, vid hvars tull de mottogos af en adjutant, som förde dem till Kungshuset, där prins Fredrik själf hälsade sin frände välkommen och beredde honom och hans svit bostad i självfva det kungliga palatset, i hertigens af Holstein förra våning.

Prins Fredrik själf hade ett palats invid Kungshuset, ett annat i andra ändan af staden. I båda höll han fri taffel för officerare. Han hade eget hof, skildt från drottningens. Hennes kavaljerer och pager turade om att tjänstgöra hos prinsen af Hessen-Philippsthal. Långa drabanter i buffelkyller(!) stodo på vakt och tycktes ha grånat under kyllret, betjäning och ekipage ur drottningens stall ställdes till hans förfogande. Van Effen åt med hofherrarne hos prins Fredrik eller med drottningens hofdamer, alla af landets bästa familjer, bildade och behagliga. En af dem var spirituel som en »Gasconne», med infall i kaskader, rätt bizarra men ofta träffande. Små och fina ansigten syntes icke många bland de förnäma 'damerna, men stora, målningsvärda, med nobel och majestätisk hållning voro många. De förnämsta

skönheterna vid hofvet voro fröken Delagardie, en sextonåring, och fröken Stenbock, omkring 20 år. Och alla dessa damer tycktes vara goda vänner. Om drottningen ges icke tu tal: alla instämma i hennes beröm. Mild, from, tillbakadragen, kär i sin gemål som en borgarfru.

Det fanns icke mycket nöjen vid hofvet, som ännu bar sorg efter Carl XII, allenast assemblée hos drottningen två eller tre gånger i veckan. Där såg man allt hvad hofvet och staden hade bäst, där speltes l'Ombre och Piquet, och ganska lågt. Drottningen lämnade oftast bort sina kort efter en stund och gick omkring i rummen för att visa vänlig uppmärksamhet mot alla. Ett annat nöje var en mindre assemblée efter supén hos någon af drottningens hoffröknar. Där spelade somliga, andra sjöngo franska airer, stundom förenade sig hela sällskapet att till sång dansa menuett eller kontradanser.

Ryssarne hade gjort ett infall i Stockholms närhet, kort innan prinsen hann fram. Han hade ock på resan från Skåne tagit omvägar för att icke komma illa ut för något ryskt strandhugg. Nu hade emellertid engelska och svenska flottan förenats och ryssarne troddes ha seglat hem, sedan de uträttat allt hvad de ville: byar, skogar, städer, slott och grufvor förstörda längs hela kusten. Trupperna, krigiska att åse hvar de funnos, kunde aldrig komma åt ryssarna. Ett regemente dalkarlar till häst tågade kort efter anfallet mot Stockholm in i hufvudstaden, stora, starka karlar med grof och vild uppsyn, men en ståtlig trupp.

En dag bar det af ut i skären att besöka flottorna (vid Dalarö). Från motliggande strand satte prins Fredrik, prins Karl med svite och en stor hop generaler och höga herrar i båtar ut, först till svenska, sedan till engelska amiralskeppet.

»Till höger hade vi svenska flottan, som bestod af ett tjugutal skepp, bland hvilka flera af första rang. Till venster låg engelska eskadern, om 17 eller 18 fartyg, men som togo sig helt annorlunda ut på vågen, än de svenska, som tycktes vara tunga skrof, icke allt för väl façonnerade. Då prinsen nalkades, gåfvo begge flottorna eld ur mer än 4,000 kanoner. Trummor, trumpeter och fanfarer ville ock bli hörda, äfvensom matrosernas hurrarop. Hela sällskapet steg ombord på svenska amiralskeppet, där H. K. H. höll krigsråd med båda flottornas öfverofficerare. Därifrån begåfvo sig hela sviten och alla svenska sjöofficerarne till engelsmännen, som skulle undfägna dem. Prin-

sarne och de höga herrarna gingo ombord hos amiral Norris. Hans skepp visade prof på engelska nationens magnificence. Amiralens kajuta bestod af två kamrar, tak, väggar och möbler öfverdragna med vacker röd sidendamast».

Så satte man sig till bords, åt och drack kopiöst under fortsatt kanonsalut. Svenskarne satte i sig stora kupor gammalt engelskt öl, starkare än det starkaste vin, och tålde därför vinet sämre. Under hela måltiden spelade en förträfflig musikkår för amiral Norris' gäster. Van Effen gick en stund upp på däck för att rekreera sig, hvilket också lyckades. När han återvände ned i kajutan, rådde där en bullrande och stojande munterhet, »de flesta gästerna, utan åtskillnad på rang, dansade om hvarandra, sjöngo, omfamnades, kysstes, skreko, hoppade — alldeles som funnes det icke några ryssar till här i världen. Annat lif blef det sedan, när man satt sig i båtarna för att ro i land. En hop engelsmän med vin i skallen ville med till Stockholm. »När dessa herrar först skämtat bra med svenskarna, begynte de kasta i sjön deras hattar och peruker. Strax flögo engelsmännens samma väg. Så började man rycka af hvarandra manchetter och halsdukar — och alltsamman utan att detta farliga narri gaf minsta anledning till gräl. De som förlorade mest på leken voro icke svenskarna, det kan jag försäkra, ty de flesta buro eget hår och hade hvarken manchetter eller halsdukar, de sluppo med förlusten af rätt billiga hattar. Men engelsmännen voro magnifikt koëfferade och många hade vackra spetshalsdukar. Emellertid stego de alla till häst, sådana de voro, och det var en slags lycka för dem att de icke kommo fram till staden förrän långt fram på natten.»

»Stockholm är en stor, vacker, folkrik stad, bildad af flera med broar förbundna öar. Där finnas vackra platser, ett godt antal vackra kyrkor och präktiga hôtels, som man kunde kalla palats, om man tycker om pompösa uttryck. Dessa vackra byggnader äro byggda helt modernt, af vacker huggen sten öfverdragen med en särdeles hvit rappning (plâtre) och i stället för skiffer merändels täckta med koppar, några med jern. Det palats, där drottningen bor med hela sitt hof, är mycket vackert och af stor utsträckning. Men hon betjänar sig däraf endast i väntan på bättre. Kungliga slottet brann af, jag vet icke genom hvilken olyckshändelse, man begynte under förra regeringens lyckosamma tid att bygga upp det igen och man har

låtit ett mycket stort antal ryska fångar arbeta på bygget. En façad är alldeles färdig. Den är uppförd efter plan och under ledning af en italiensk(!) arkitekt; jag har aldrig sett något så vackert, och om en dag för Sverige gynsammare konjunkturer tillåta att lägga sista hand vid detta palats, tror jag att det skall varda en af Europas praktbyggnader. Riddarhuset är ock en ståtlig byggnad.»

»Arsenalen förtjänar äfven väl att ses. Det är en ganska rymlig byggnad, som för ögonblicket icke hade stora förråder af krigsförnödenheter: men så öfverflödade den i stället, att så säga, af lysande bevis på nationens ära. Jag såg där flera olika rum alldeles fullproppade med danska, sachsiska, polska och ryska fanor och standarer. Jag kan försäkra, att där var nog för fem eller sex hela arméer. — — — Men hvad jag icke kunde betrakta utan djup bedröfvelse var den blodiga kvarlåtenskapen af nordens båda största hjältar: jag menar de kläder, i hvilka den store Gustaf Adolf och den orädde Carl XII stupade. Den förres är, om jag mins rätt, ett slags lifrock af buffelhud, efter antik snitt, helt rätt och slätt. Den andres, som rörde mig mer, består endast af en hel drägt af mycket simpelt blått kläde, en stor hatt som icke är dyrbarare, en skjorta af vanligt linne, stora stöflor och buffelhandskar, som torde betäckt ett godt stycke af den olycklige furstens armar. Hans sadel, hans pistoler och hans värja ha ingenting utmärkt, den siste af hans kavaljerer stod häri icke alls efter sin herre.» — Van Effen berättar därefter några anekdoter, han hört af personer som kände kung Carl från barnaåren, och öfvergår till ganska sunda reflexioner öfver bristerna i konungens karakter, vållade genom oriktig uppfostran. Han hade aldrig fått lära sig kunglighetens verkliga ändamål, det sanna hjältemodets natur och att människovärdet är högre än kungavärdigheten.

Därefter egnas ett bref åt Görtz, hvars afrättning van Effen finner rättvis i analogi med Englands sed att straffa ansvariga ministrar, hvilka icke kunna undskylla sig med att de utfört konungens befallningar. På sin resa genom Sverige har han gjort en sorglig bekantskap med »görtzadalrarna», när han i sådant mynt — som han fått i vexel mot dukater — ville betala skjutsare. »Dessa stackars människor begynte bittert gråta, kastade sig på knä och bådo om förskoning för detta mynt,

ehuru de voro tvungna att taga det, om icke den resande förbarmade sig och gaf dem silfverdalrar.»

Van Effen så väl som prinsen hade vid afresan från Holland tänkt sig att få stanna i Sverige, men tidpunkten var icke gynsam. Under den partikamp, som förberedde kronans öfverflyttande på landtgrefve Fredriks hufvud, vågade icke denne göra något så impopulärt som att främja frändens och hans sekreterares planer. »Sverige var trött på utländingar», skrifver van Effen, »och Sverige hade icke orätt.» De resande begåfvo sig alltså på återväg efter det vänligaste afsked. Nu gick det med förbud, närmsta vägen till Ystad, i täckt vagn med sex hästar och en packvagn efter med matvaror och vin. En general och flera andra höga herrar slöto sig till sällskapet, allesamman på väg till Hannover, där Preussens och Englands konungar — begge tyska kurfurstar — skulle mötas. Nu fingo de se Norrköpings ruiner och andra spår af ryssarnas sommarhärjningar. Stackars brandskadade och plundrade sutto och gräto på ruinerna af sina hem, i hvilkas ställe de uppfört små hyddor eller eländiga baracker.

Utan nämnvärda äfventyr kommo herrarne till Ystad, hvarifrån en engelsk fregatt underhöll regulier kommunikation med Lübeck; men fregatten hade nyss gått och prinsen ville icke vänta utan förhyrde en skuta, hvars skeppare sade sig vara försedd med pass, som kapare skulle respektera. Det ljög han emellertid, en dansk kapare tog både prinsens skuta och andra skutor med svenska officerare ombord. När dessa intygat prinsens identitet, släppte kaparen af honom och hans folk på Möen, och därifrån nådde de efter motgångar och vedervärdigheter af flera slag sent omsider öfver till Holstein, sedan till Hamburg och Hannover, hvarifrån van Effen återvände till Holland och skriftställarverksamheten. Kanhända är det den svenska resans skull, att han följande år, 1720, öfversatte — *Robinson Crusoe.*[1]

[1] Ehuru allmänheten först senare fick veta namnet på den pikanta författaren till de små pigga tidskrifterna »Le Misantrope» 1711, 12 och »La Bagatelle ou discours ironiques où l'on prête des Sophismes ingénieux au vice et à l'extravagance pour en faire mieux sentir le ridicule», 1718, 19, har dock prinsen af Hessen anförtrott hemligheten åt drottning Ulrika Eleonora, som ägde båda tidskrifterna och, efter sin vana, läste dem med pennan i hand. Hon har nämligen i hvardera bandet (nu i K. Bibl.) gjort följande, på båda ställen lika lydande anteckning: »Ce livre est écrit d'un cavailler, d'Ytrecht en Hollande, nommé van Eff, étant au service du Prince Charle de Hessen Philipsdahl.» Detta var

II.

Carl Adlerfelt, son af den vid Pultava dödskjutne Gustaf Adlerfelt, Carl XII:s kammarherre och officiele krigshistoriker, var en liten pilt vid fadrens frånfälle. Hans farbror Carl, kon. Stanislaus' hofmarskalk, tog sig af honom, när han blifvit något äldre, och så tillbragte han sina uppväxtår i Zweibrücken, Berg-Zabern och Weissenbourg, vid Stanislaus' hof. När farbrodern i maj 1720 blifvit återkallad till Sverige, tog han sin unge brorson med sig. Efter det bästa mottagande i Kassel, där svenska adelsmän tjänade vid hofvet, fortsattes resan till Hamburg, där herrarne Adlerfelt och grefve Gyllenstierna bevistade svenske residenten grefve Reenstiernas fest med anledning af Fredrik I:s tronbestigning. Från Lybeck till Ystad tog resan sju dagar på sjön. Plågorna under färden grundlade den sjukdom, för hvilken den äldre Adlerfelt två år senare dukade under.

Efter några dagars hvila fortsattes färden till K. Stanislaus' kammarherre och öfverstelöjtnant baron Mårten Cronstierna, som med sin hustru bodde i närheten af Vexiö. Vidare gick resan till Norrköping, den förut blomstrande staden, hvars ruiner de resande sågo med fasa. I Nyköping och Telje sågo de likaledes spåren af den barbariske fiendens framfart. På nionde dagen kommo de fram till Stockholm, där de togo logis hos en guldsmed å Stora Nygatan.

Staden var full af folk från alla provinser, med anledning af den pågående riksdagen, och af milis-trupper, som ditkallats till försvar mot ryssen; en armékår låg i trakten för att vid behof kunna inkommenderas. »Hvad mig beträffar», säger den unge Adlerfelt, som aldrig förut sett Sverige, »blef jag öfverraskad af att så långt i norr finna en så vacker hufvudstad,

---

han endast under resan, och drottningen har sålunda vetat att hon hade en tidningsman i sitt hof. Om hon förstått hans ironi, är däremot icke så alldeles visst, ty hon har med en stor klammer och ett extra »nota bene» försett ett af hans starkaste bevis för förträffligheten af »la royauté héréditaire» (i numret för 25 aug. 1718), bevis, som tydligt nog infria titelns löfte om »sophismes ingénieux». — Van Effens minnestecknarc i hans »Oeuvres» (1742) klandrar att han lemnat sina journalistiska åtaganden för att fara igenom ett utarmadt land: däraf har han äfven haft den olägenheten, att ge ut sin resebeskrifning, »nouvelle preuve du peu d'aptitude qu'il avait pour le style enjoué qu'il y affecta». Minnestecknaren är lika litet belåten med de ironiska tidskrifterna och påstår att van Effen, som Holländare, alldeles icke förstod sig på ironi!

som i skönt läge, förträfflig hamn och ståtliga byggnader icke ger efter för många af Europas städer. Men nu var staden i ständig oro för ryssarne och led af dyrhet på alla lifsmedel och stor fattigdom bland folket.»

»Så snart min farbror stigit af i sitt logis uppsöktes han af en mängd personer af högsta rang, hans gamle vänner, hvilka yttrade sin glädje öfver hans återkomst till fäderneslandet efter så lång frånvaro. Följande dag kl. 11 f. m. åkte jag med honom till kungl. palatset, där vi sågo kungens rum fulla af folk och strax efteråt kungen själf, som kom ur rådet och tog emot min farbror på det vänligaste och nådigaste sätt. Därpå satte sig H. M. i vagn för att fara till Carlberg, dit drottningen och hofvet några dagar förut utflyttat för att njuta af den vackra årstiden. Vi åto middag hos grefve Axel Sparre, som varit ambassadör i Zweibrücken, och foro på e. m. till Carlberg, där hoffest skulle gifvas. Drottningen tog emot min farbror med största gunst, likaså prins Vilhelm af Hessen, som hitländt för några dagar sedan. Den stora vackra trädgården med sköna alléer var fyld af adel och förnämt folk. Man dansade i orangeriets stora sal och superade där sedan vid en mängd bord. Vid D. D. M. M:s bord suto endast riksråd och riksrådinnor, ambassadörer, främmande ministrar och generaler. Under måltiden gafs vokal- och instrumental-konsert. Den ljusa sommarnatten var herrlig .... Jag blef nödgad att sjunga samma afton i närvaro af drottningen och mer än 200 förnäma damer. Omkring midnatt drogo sig D. D. M. M. tillbaka och alla gästerna återreste till Stockholm».

»Som min farbror ännu icke hade eget hushåll, spisade vi middag, när vi icke voro bortbjudna, hos Bero eller hos Poitevin, utmärkta traktörer i Stockholm, och hos dem var alltid fint sällskap. Aftnarna tillbragte vi antingen hos grefve Erik Sparre, kallad Stora Sparren, förut ambassadör i Frankrike, nu riksråd, en af samtidens mest framstående män, gift med grefvinnan Stina Lillie, hos hvilka alltid var utsökt société, eller hos engelska ministern herr Finch, eller hos hessiske ministern general Diemer eller hos andra riksråd och ministrar af min farbrors vänner. Tre gånger i veckan foro vi till Carlberg på ordinarie assemblée, vid hvilka alltid var stor trängsel. Dessemellan promenerade vi i Kungsträgården och på Djurgården, eller bevistade komedien och andra nöjen. Ibland annat

blef jag förtjust att få se en revy af sex infanteriregementen, tre gardesbataljoner och två batterier artilleri, alla i nya uniformer och i vacker parad uppstälda på Ladugårdsgärde. Kungen kom dit till häst, följd af mer än hundra personer. Generalerna höllo framför sina regementen, hvilka alltefter som kungen passerade läto sina oboër ljuda och krigsmusiken stämma upp. Trupperna exercerade sedan; isynnerhet utmärkte sig artilleriet. Man hade slagit upp tält på gärdet, som var alldeles betäckt med folk och ekipager. I det största tältet superade kungen, drottningen, prins Vilhelm och rikets högsta herrar, i de andra voro bord dukade för närvarande damer och herrar. Alla regementenas oboister blåste under måltiden, som räckte långt in på natten, hvarefter D. D. M. M. återvände till Carlberg och folkmassan till staden.»

Den unge Adlerfelt tillbragte sedan några månader tre mil från Stockholm på Sanda, hos sin moster och hennes man, Gyllencrona, där han fick se det bibliotek och myntkabinett, han fått ärfva efter sin far. Nu begynte han läsa likt och olikt, och det hade visst gått alldeles på tok för hans hjärna, om icke farbrodern återkallat honom till staden. Denne hade nu bostad med eget hushåll vid Riddarhustorget. Farbrodern hade uppdrag att utverka att K. Stanislaus blefve på moderata villkor innesluten i den blifvande freden med Ryssland, för hvilket ändamål äfven både kung Fredrik och rådet sökte göra sitt bästa, särskildt genom att begära konungens af England bemedling.

I slutet af augusti återvände D. D. M. M. från Carlberg till staden. Farbrodern skaffade unga herr Carl informatorer — bland dem Nils Hufvudsson Dal — och gaf honom rum att uppställa sitt bibliotek och sin myntsamling. Möbler kommo från Holland, där farbrodern beställt dem, och våningen tapetserades och utrustades prydligt. Här kunde de nu mottaga baron Cronstierna, som kom upp från Småland. I samma hus mottog farbrodern äfven hr och fru Gyllencrona, som flyttat in från Sanda, och hos dem åto de. Farbrodern hade det således väl inrättadt för sig, att bli vårdad under sin tilltagande sjuklighet. Men till hofvet gick han sällan. Unga Adlerfelt försummade däremot ingen assemblée. »Där dansades ett par timmar och jag blef alltid kvar till supé, vid damernas eller herrarnes bord; eller ock passerade jag aftnarna annor-

städes i staden, så att dagar och månader gingo raskt undan med mycket nöje för mig.»

»Nyårsdagen 1721 firades på sedvanligt sätt, det vill säga att tidigt, före dager, gåfvos salvor af gardesregementet och några andra infanteriregementen uppställda på olika platser i närheten af kungshuset, hvilka salvor besvarades af artilleriet, likaledes uppställdt på olika platser i staden och på malmarna. Rådsherrarne och rikets store, ambassadörer och ministrar, adeln, krigsbefälet och allt som fanns i staden af rangpersoner begåfvo sig i massa upp i de kungliga rummen, där man fick höra en vacker konsert. Sedan lyckönskade man kungen, som utträdde från drottningens rum och därefter gick in i stora salen, där gudstjänsten hålles. Efter denna sjöngs Te Deum. På aftonen var en utomordentlig samling af damer på drottningens sida i palatset, där man sedan dansade. Därpå superade kung och drottning *en public*, samtidigt med att gästerna serverades vid flera andra bord.»

»Detta år förbjöds helt och hållet allt bruk af guld och silfver på kläderna och ståten inskränktes, utan att inkräkta på snygghet och smak i drägt, hvilka alls icke äro beroende af dyra och broderade tyger. Så utarmadt som Sverige var, kunde det icke göra bättre än tänka ut alla möjliga medel för att resa sig från sitt fall och genom god hushållning hämta sig från sina förluster. I samma afsikt sålde man på auktion en hiskelig mängd kanoner, eröfrade från rikets fiender, för att kunna betala något på statsskulden. Genom så klokt tillvägagående har Sverige vunnit sina grannars och hela Europas förtroende, ty man måste beundra den kloka ledningen af ett folk som lika mycket håller på sin ära som på sin kredit.»

Så har man nog resonnerat på hofvet den tiden, för att trösta sig öfver förlusten af de granna kläderna och de stolta troféerna. Men roa sig måste man ändå. Till hufvudstadens glans bidrog ankomsten af kejserlige tyske ministern grefve Freytag, som på vintern alla kvällar gaf stora assembléer, där herrarna Adlerfelt voro väl sedda gäster. Under tiden blef det beramadt att Stockholms förnäma värld skulle fira kung Fredriks födelsedag på ett värdigt sätt — d. v. s. med att spela komedi. Den 28 april var födelsedagen, man hade flera månader till att förbereda sig. Två pjeser af Regnard valdes; som »pièce de résistance» Le Joueur, som »petite pièce» samma för-

fattares *Attendez-moi sous l'Orme.* Skådespelarne i stora pjesen voro kammarherren Franc, kammarherren grefve C. G. Tessin (i spelarens roll), grefvinnor fröknar Tessin 2 st., Lillienstedt, 2 st. och Wellingk, baronerna Sack och Leuhusen, hoffröken Pflug, öfverste Sylva, öfverstelöjtnant Engelbrecht. I lilla pjesen spelade Sylva, den yngre fröken Lillienstedt, grefve Tessin (betjäntrol), fröken Fredrika Lewenhaupt och kammarherren baron Feif — allesamman eller nästan alla unga personer. Allt inöfvades af kongl. ballettmästaren Landé (från Dresden, skicklig dansör, rekommenderad af den äldre Adlerfelt, sedan teaterdirektör i Stockholm). I slutdansen i sista pjesen uppträdde, utom rollinnehafvarne, grefvinnan fröken Cronhielm, fröken Hildebrand, unga Adlerfelt och några andra. — »Alla paren dansade stor balett i herde- och herdinne-drägter, hvari jag utförde en solodans; därefter figurerade jag med den yngre fröken Lillienstedt, hon klädd som gumma, jag som gubbe. Alla eftermiddagar användes fyra timmar till repetitioner, vanligtvis hos gamla grefve Tessin, öfverstemarskalken, den store arkitekten, som har ett af de ståtligaste hus man kan få se; men ibland repeterades på teatern eller hos grefve Freytag eller hos riksråden grefvarne Erik Sparre, Delagardie eller Lillienstedt. Öfverallt kvarbjödos vi vanligtvis till supé och supén följdes ofta af stor bal, så att vi passerade några månader på det angenämaste sätt i verlden.»

»Ändtligen ingick då den kungliga födelsedagen. Teatern, som annars är ganska vacker och har magnifika dekorationer, illuminerades nu, liksom logerna, med en oändlig massa ljus, hvilket gaf en utmärkt vacker anblick. Åskådarnes antal var utomordentligt stort. Pjeserna gingo förträffligt. Efter skådespelets slut begaf sig hela truppen i maskeraddrägt till kungshuset, där stor bal gafs. Drottningen öppnade balen, som räckte till midnatt. Några dagar efteråt hade vi en stor piquenic på Djurgården, till hvilken vi inbjödo mycket folk, och därmed afslutades dessa nöjen som räckt några månader i rad.»

»Kort efteråt gjorde jag en tur till landet, till min andra moster, fru von Bysing, för att där tillbringa en del af den vackra årstiden. Under tiden hade min farbror ett besynnerligt äfventyr i Stockholm. Han hade några veckor varit febersjuk, men beslöt sig ändå för att en mycket vacker dag gå ut för att vid mälarkajen taga afsked af grefven och grefvinnan Frey-

tag, hvilka där skulle gå ombord på en skuta för färd åt Medevi, där de ärnade dricka brunn. Min farbror gick redan vid deras sida, nedom Rosenbad, då han plötsligt försvinner. Där var en inskärning i hamnskoningen som han ej märkt, han for hufvudstupa ut i strömmen. Alla människor begynte skrika förskräckligt, och som strömmen där är ganska strid, voro goda råd dyra. Lyckligtvis hade generalen baron Trautwetter den sinnesnärvaron att kasta sig raklång utmed vattnet och gripa tag i min farbror och hålla fast honom, så att man kunde draga upp honom. Han kom upp utan hatt, peruk, käpp och värja — men också utan feber, hvilken badet och den häftiga sinnesrörelsen alldeles gjorde ända på.»

»I september kom jag tillbaka till staden, och som jag hade en brinnande lust att i grund studera den svenska historien, erhöll jag tillstånd att besöka Antikvitets-Arkivet, där jag gjorde den yngre herr Peringskölds bekantskap. Hela eftermiddagarna tillbragte jag ofta där ibland arkivets lärda herrar, afskrifvande och annoterande allt hvad jag fann mest märkligt».

»Detta samma år slöts freden med Czaren, i Nystad i Finland, den 30 augusti, och då den var mycket ofördelaktig för Sverige, knotade hela nationen högt däröfver. Jag skall icke nu repetera redogörelsen för mina sysselsättningar och mina förströelser, då jag redan förut om dem antecknat tillräckligt.»

* * *

Carl Maximilian Emanuel Johan Adlerfelt (uppkallad efter sina faddrar, kung Karl och »lilla prinsen» af Würtenberg) är en ovanligt ung mémoireförfattare. Född i Wismor den 11 febr. 1706, gick han vid sin ankomst till Stockholm i sitt femtonde år och nedskref där i sitt sjuttonde år de »mémoires de ma vie», ur hvilka utdragen äro gjorda. Nog var han tidigt utvecklad och väl undervisad, då han icke blott kunde sjunga och dansa på hoffester, utan äfven fördjupa sig i sitt ärfda bibliotek och forska i antiqvitetsarkivets källsamlingar.

1722 firades drottningens födelsedag på samma sätt som konungens 1721, med spektakel och bal. Adlerfelt fick nu utföra hufvudrollen i första pjesen och efter spektaklets slut presentera sin trupp för kung och drottning, i själfva teatersalongen. På hösten var han en kort tid i Upsala, där studenternas antal var 1,200, säger han. I december dog farbrodern, sedan han på Sanna bränt en stor del af sina bref. Nu stod den unge Adlerfelt åter på bar backe. Farbroden Per, generalen, kom tillbaka från Köpenhamn och sökte

skaffa honom plats. Både Hessiska och Holsteinska ministrarne gjorde anbud, men sympatierna låge åt Holsteinska sidan: ett bref från Stanislaus till kon. Fredrik, med varmt förord för den unge svensken, blef aldrig framlämnadt.

För att höja stämningen under 1723 års riksdag lät kon. Fredrik genom Landé införskrifva en ganska god och talrik fransk trupp, som kallade sig »académie royale de Musique et de Danse», en gång i veckan gaf opera, två gånger tragédie, comédie eller italienska pièces; »ce qui amusa fort agréablement pendant la diète». A. gick Stanislaus' sändebud grefve Tarlo till handa som tolk. I juni 1723 bestämdes det att A. skulle antaga hertig Carl Fredriks anbud och ej det Hessiska, och i slutet af oktober inskeppade sig den unge mannen på hertigens jakt »Hedvig Eleonora», som från Stockholm förde honom till Reval, hvarifrån resan gick till Petersburg. Som hertigens kavaljer fick A. bevista kejsarinnan Katarinas kröning i Moskwa och se hur Karl XII:s systerson och tillärnade efterträdare på svenska tronen förde Katarina fram till den ryska, där hon mottogs af Peter. — Utnämnd den 21 aug. 1724, i sitt 19:e år, till assessor i holsteinska justitiekansliet, fick han öfver Tyskland resa till Holstein, dit han framkom på nyåret 1725. Redan i april sändes han som ambassadsekreterare till Wien. Återkommen i aug. s. å. slog han sig ned i Kiel, blef kammarjunkare och den unge holsteinske tronarfvingens, senare ryske kejsaren Peter III:s guvernör.

Journalerna från ungdomstiden utskref han nu prydligt och försåg dem med talrika kopparstick samt gjorde däraf en rätt tjock foliovolym. Sin älskade farbrors, hofmarskalken Carls »negociations» gjorde han till föremål för en annan foliovolym. Vid dennes död hade han fått sin faders historia öfver Carl XII:s krig, fortsatt ända till dagarne före slaget vid Pultava. Modren (som efter fadrens död gift om sig slägten ovetande och därefter var utesluten från slägtens umgänge) hade 1707 i Hamburg låtit trycka ett af henne på tyska författadt utdrag ur mannens svenska text; nu tog Carl Maximilian sig för att öfversätta hela arbetet på franska och tillöka det för åren 1709—14, ett arbete som 1740—42 utkom i två franska, två engelska och en tysk upplaga. Den härigenom i lärda verlden bekante C. M. E. J. Adlerfelt, som jämväl ägde sin fars journaler öfver sina ungdomsresor och hans samlingar i svensk genealogi, hade nog ärnat fortsätta på den så väl begynta banan, men han afled 1747 i Kiel; hans hustru var året förut afliden. Tre barn öfverlefde föräldrarne, bland dem endast en son, som kom till Sverige, blef kapten och dog 1808 på Fånö i Upland. Kanske är det från honom hans faders papper öfvergått dels till Lovisa Ulrikas samlingar på Drottningholm, dels till Tessins på Åkerö. Från de förra har K. Bibl. 1854 erhållit den vackra journalen öfver C. M. E. J. A:s ungdomsresor, från de senare 1845, som gåfva af en tidigare auktionsinropare, ett mindre fragment af konceptet till denna och ett betydligt fragment af konceptet till den franska öfversättningen af G. Adlerfelts verk.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Några bidrag till en rådslängd för Gustaf II Adolfs regering.

Att uppgöra en rådslängd för den tid i vår historia, som ligger oss närmast, är icke någon särdeles svår uppgift. Inskränker man sig till att upptaga de enda uppgifter en sådan längd *behöfver* upptaga — och den behöfver ej vara annat än en namnlista på rådsmedlemmar för en viss tid, i hvilken namnens ordning bestämmes af utnämningsdagen och som är utfyld med uppgifter om såväl denna som dagen för afgången ifrån ämbetet, — så kräfves det icke några synnerligen tidsödande och besvärliga efterforskningar. Statskalendrarne och vår officiella tidning utgöra för långa tider tillbaka ett material, som icke blott är lätt tillgängligt utan ock kan göra anspråk på att lämna från vetenskaplig synpunkt sedt fullt tillfredsställande uppgifter. Och önskar man med verkliga biografiska notiser utfylla en dylik namnlista, som visserligen eljest blir tämligen torftig, så bör man äfven då utan synnerligen stor svårighet kunna finna ett stoff, som, behandladt med vederbörlig urskilning, kan lämna icke blott rikhaltiga utan ock pålitliga upplysningar.

Men vida svårare är det att upprätta rådslängder af fullt vetenskaplig halt för äldre tider, och detta blir i allt högre grad fallet, ju längre man kommer tillbaka i tiden. Inga såsom officiella hallstämplade kalendrar eller tidningar lämna då vigt och bekvämt de äskade upplysningarne. Men icke ens ur arkivens gömmor kunna de framtagas utan ihärdiga och besvärliga efterforskningar. Man måste genomgå ett vidlyftigt material. Man måste vara beredd på att icke i ett enda slag af aktstycken finna de uppgifter man söker; man kan tvärtom vara ganska säker på att nödgas anlita urkunder af den mest skiljaktiga art. Man måste välja sitt material olika allt efter den olika tidpunkt, som undersökningen afser. Och till råga på allt skall man finna — för de äldsta tiderna är detta fullt säkert, men det gäller ock långt framåt i tiden — att man trots allt ihärdigt arbete icke lyckas fullt gå i land med sin uppgift; äfven om man reducerar sin rådslängds innehåll så långt man har rätt att göra det, för att den skall kunna förtjäna namnet af rådslängd, skall man

nödgas lämna luckor här och där, lämna frågor, som uppstält sig, obesvarade, eller nöja sig med approximationer som en svag ersätt ning för vetenskapligt konstaterade fakta.

Att utarbeta en fullständig svensk rådslängd ända från den tid, då den första uppgiften om ett svenskt råd och svenska rådsherrar möter oss, och fram till våra dagar är därföre minst sagdt ett mycket mödosamt arbete, för hvilket de allra flesta helt visst skulle rygga tillbaka. Men i en tid med andra fordringar på ett vetenskapligt arbete än nutidens har dock som bekant just en dylik uppgift tagits före till lösning.

I åtta »afdelningar» utkom åren 1791—1793 »Svea rikes rådslängd». Som författare angafs å titelbladet Carl Hillebransson Uggla »kammarherre och ledamot af Kongl. Vetenskapsakademien i Stockholm», f. 1725, död 1803, bekant såsom utgifvare af åtskilliga företrädesvis historiska arbeten. I ett företal upplyser Uggla om att det varit Gjörwell, som förmått honom att utgifva skriften, och i ett annat »företal» nämner denne senare sig själf »utgifvare». Uggla hade emellertid ingalunda författat hela arbetet. Gjörwell i sitt företal indelar detta i följande tolf delar: 1) en afhandling om Svea rikes råd, dess upphof, ämbete, tidehvarf och öden; 2) en afhandling om rikets jarlar samt förteckning på dem; 3) en rådslängd från de äldsta tider till år 1523; 4) rådslängden från 1523 till 1602; 5) rådslängden från 1602 till 1680; 6) rådslängden från 1680 till 1718; 7) rådslängden från 1718 till 1772; 8) rådslängden från 1772 till 1789; 9) förteckning på de fem högsta rikets ämbetsmän; 10) förteckning på öfverstemarskalkarne; 11) förteckning på de generalguvernörer och akademi-kanslerer, som tillika varit riksråd; 12) förteckning på de år 1773 tillkomna rikets herrar. Af dessa delar upptogo de sju förstnämnda hvar sin af verkets sju första »afdelningar», medan de fem följande upptogo den åttonde. Af dem voro alla, som ej omfattade den egentliga rådslängden, — således de båda första samt de fyra sista — helt och hållet författade af annan person än Uggla, nämligen af den likaledes såsom historisk forskare och författare bekante friherre Schering Rosenhane d. y. Men äfven af själfva rådslängden hade Rosenhane författat en icke obetydlig del. Förutom att han, såsom Gjörwell säger, ökt den »med de sedan år 1783 tillkomne rådsherrar», har han upprättat den del af längden, som går från äldsta tider och till år 1500. Ugglas del i arbetet inskränker sig sålunda till rådslängden för tiden 1500—1783 och är till sidantalet icke obetydligt understigande Rosenhanes. Som »Ugglas rådslängd» har emellertid arbetet plägat betecknas efter författarenamnet på titel bladet, och af själfva rådslängden har ju ock denne utarbetat den största delen.

Det är utan tvifvel — för att nu hålla oss till denna längd — ett drygt arbete, som här nedlagts. Ensamt för tiden till 1523 uppgår antalet upptagna rådsherrar till 790, och författarne ha ingalunda inskränkt sig till att meddela de nödtorftigaste uppgifterna utan låtit sig angeläget vara att foga biografier till namnlistorna, i den mån detta låtit sig göra. För Ugglas såväl som Ro-

senhanes rådslängder ligga äldre dylika till grund. Den senare bygger enligt sin egen uppgift[1] på tvenne rådslängder, den ena upprättad af den bekante forskaren Johan Peringer (Peringskiöld), den andra af Carl von Schönfelt,[2] och Uggla omnämner i sitt företal åtskilliga längder, som tjänat honom till underlag. Men ingendera nöjer sig med att helt enkelt afskrifva någon gammal längd, så långt den räcker, för att därpå på samma bekväma sätt göra sig till godo någon annan, som omfattar en senare tiderymd, och lika litet har någondera valt den ungefär lika lättvindiga utvägen att upptaga *alla* de namn, som förekomma i de särskilda längderna, för att sedermera ställa dem samman i en efter mer eller mindre godtyckliga grunder bestämd inbördes ordning. De använda längderna äro visst icke alldeles kritiklöst begagnade. Och äfven om man blott kastar en flyktig blick på rådslängdens talrika noter, finner man dessa hvimla af citat. Stiernmans höfdingaminne, Rhyzelii biskopskrönika, dåtidens gängse större historiska arbeten för de särskilda perioderna citeras vid sidan af akademiska disputationer och personalier; äfven verkliga urkunder anföras här och hvar såsom stöd för någon af textens uppgifter. Visserligen ser man snart, att ett citat ofta har till ändamål endast att till något visst arbete hänvisa den läsare, som önskar *närmare* upplysningar om ett eller annat i längden upptaget riksråd; men det visar sig ock, att sådana flitigt användas för att bestyrka författarnes uppgifter eller beriktiga andras.

Emellertid — huru samvetsgrannt och allvarligt än det arbete varit, som nedlagts på »Ugglas rådslängd», vår tids stränga fordringar på ett vetenskapligt arbete kan den alldeles icke uppfylla. Vi fordra, för att vi skola tillerkänna en historisk uppgift full trovärdighet, att den stöder sig på en källa, som åtminstone i fråga om *denna* uppgift kan anses som fullt vittnesgill. Men vi kunna icke anse, att rådslängdens uppgifter i allmänhet uppfylla en sådan fordran. Vi finna dess källor alltför grumliga. För auktoriteten af de äldre längder, som bilda dess grundstomme, äro vi icke sinnade att böja oss: redan de 64 namnen på rådsherrar före 1276 — under en tid således, då vi anse oss veta så litet om en rådsinstitution öfver hufvud, — äro nog för att göra oss betänksamma. Och det gäller öfverhufvud om längden, att den stöder sig på uppgifter, hvilka vi anse själfva behöfva bestyrkas.

Följden af denna källornas beskaffenhet har helt naturligt blifvit den, att här och hvar, där en nyare tids forskning kommit i tillfälle att pröfva rådslängdens uppgifter, dessa befunnits ej kunna hålla profvet, och de många »oriktiga uppgifterna» i »Ugglas rådslängd» har nästan varit ett stående uttryck, så snart denna längd varit på tal i nyare historiska arbeten. Någon annan fullständig rådslängd

[1] Tredje afdelningen, inledningsorden s. 3.

[2] Säkerligen riddarhussekreteraren med detta namn f. 1746 † 1784 (Anrep, Ättartaflorna.)

har emellertid ej blifvit utarbetad.[1] Men oupphörligen vid historiska forskningar af de mest skilda slag gör sig behofvet af pålitliga uppgifter om hvilka personer som vid en viss tidpunkt innehaft plats i konungens råd, om tiden för deras inkallelse och deras afgång, kännbart.

Det är emellertid knappast att hoppas, det någon skulle vilja åtaga sig det, såsom förut anmärkts, allt annat än lindriga arbetet att upprätta en ny fullständig rådslängd. Att uppgöra en sådan för en viss begränsad tiderymd åter är en uppgift, som visserligen äfven den i allmänhet blir ganska mödosam — mer eller mindre allt efter den valda tidpunkten — men som dock icke öfverstiger mänskliga krafter. »Ugglas rådslängd» bildar vid ett sådant arbete en gifven utgångspunkt, dess uppgifter komma att upptagas, men till kontroll, till beriktigande, till komplettering. En serie af dylika rådslängder, utarbetade af skilda händer, skulle till sist kunna gifva hvad som näppeligen torde komma fram som resultat af en endas arbete: en så vidt möjligt fullständig svensk rådslängd, som uppfyller alla den moderna historieforskningens kraf.

Ett litet bidrag till lösningen af denna vidtomfattande uppgift är det jag afsett att här gifva. Vid utarbetandet af en skrift — »Om svenska riksrådets utveckling mot centralisation under Gustaf II Adolf» — som jag för icke lång tid sedan publicerat, kände jag, som naturligt var, ett lifligt behof af en rådslängd. Någon annan än Ugglas stod mig emellertid icke till buds. På osäkerheten i dess uppgifter var jag beredd. Jag begagnade mig därföre aldrig af dem som stöd, där jag ej från andra och trovärdigare håll funnit bekräftelse på dem: men att göra något försök till en revision af längden tillät min tid mig icke. Tanken på en dylik väcktes emellertid härigenom, och de planer jag hyst och hyser att om möjligt fortsätta mina påbörjade studier om riksrådsinstitutionen under denna tid hafva naturligtvis gifvit mig en särskild anledning att söka förverkliga denna tanke. Af densamma är här föreliggande uppsats en frukt.

Den kan emellertid på intet vis göra anspråk på att gifva en fullständig rådslängd för Gustaf Adolfs tid. Jag fann snart, sedan jag tagit itu med uppgiften, hvilket tidsödande arbete den skulle komma att kräfva och huru små utsigterna att fullständigt lösa densamma det oaktadt voro. Då det dessutom endast var mig möjligt att ägna den de korta tider jag kunde få lediga från annat arbete, beslöt jag mig för att inskränka min undersökning till några särskilda frågor, som för mig voro af större intresse än de öfriga, på samma gång jag kunde förutse, att de jämförelsevis lätt skulle låta sig besvaras. Den ena af dessa var: hvilka män hafva öfverhufvud haft plats i Gustaf II Adolfs råd? Den andra: när hafva de riksråd,

[1] Däremot har Styffe i sitt arbete: Bidrag till Skandinaviens historia etc. upprättat rådslängder för tiden 1448—1520, E. Hildebrand i Svenska riksdagsakter, I en rådslängd för Gustaf Wasas regering och en finsk författare R. af Enehjelm 1859 utgifvit en historisk afhandling »Svea rikes rådslängd», hvilken skall innehålla en revision af »Ugglas rådslängd» för medeltiden men hvilken jag ej kunnat få kännedom om.

som *denne konung själf* inkallat i rådet, erhållit denna kallelse och därmed en plats i Svea rikes rådslängd?

Det säger ju sig själf, att, äfven om man gifver ett fullt uttömmande svar på dessa frågor, man därigenom ingalunda fått stoff för en fullständig rådslängd för tiden i fråga. Men väl har man lämnat några icke oviktiga *bidrag* till en sådan, och om något annat än bidrag är här icke tal.

* * *

Då Gustaf Adolf uppsteg på tronen, fann han naturligtvis vid sin sida ett riksråd, hvars medlemmar erhållit sina kallelser af hans företrädare. Går man till Ugglas rådslängd och efterser, hvilka af de före Gustaf Adolf utnämnda riksråden enligt dess uppgifter öfverlefde hans regeringstillträde, finner man, att dessa skulle varit: Erik Abrahamsson Leijonhufvud, Claes Bielke, Axel Leijonhufvud, dessa från Johan III:s regering, Erik Brahe från Sigismunds, samt från Karl IX:s: Magnus Brahe, Axel Ryning, Seved Ribbing, Göran Eriksson Ulfsparre, Erik Ribbing, Göran Boïje, Göran Gyllenstjerna, Abraham Brahe, Nils Lilliehöök, Nils Bielke, Hans Eriksson Ulfsparre, Bo Ribbing, Axel Oxenstjerna, Gustaf Stenbock, Hans Åkesson Soop, Erland Björnsson Bååt, Jesper Mattsson Crus, Henrik Horn, hvarjämte intet årtal uppgifvits för riksrådet Arvid Horns död, som således möjligen kunde hafva inträffat efter Gustaf Adolfs tronbestigning.

Men vid Ugglas uppgifter får man ej stanna; det gäller att pröfva dem. Först och främst kan man då anmärka, att Erik Brahe helt säkert ej blifvit riksråd först under Sigismund. Boëthius uppger nämligen i sitt arbete »Om den svenska högadeln under konung Sigismunds regering»,[1] att Brahe själf i ett bref af den 12 febr. 1595, hvilket finnes bland de s. k. acta historica i riksarkivet, omnämner, att han för åtta år sedan af Johan III kallats till riksråd. Att däremot de öfriga ofvannämda riksråden inkallats i rådet af de regenter U. uppgifvit, är icke något tvifvel underkastadt och kan för hvar och en särskildt helt visst styrkas med fullgiltiga bevis. Detta i förbigående. Min uppgift är här närmast att undersöka, om alla dessa riksråd verkligen suttit i Gustaf Adolfs råd och om icke tilläfventyrs äfven någon eller några andra, som utnämnts före hans tronbestigning, där haft sin plats.

Hvad då först angår riksråden från Johan III:s tid — Erik Abrahamsson Leijonhufvud, Axel Leijonhufvud, Claes Bielke och, såsom nyss visades, äfven Erik Brahe — torde dessa alla hafva lefvat under Gustaf Adolfs regering. Axel Leijonhufvud har som bekant ett namn, om också just icke ett hedersnamn, i hans historia. Erik Brahe uppges öfverallt hafva dött i Danzig år 1614, mångenstädes med tillägg af den 15 april som dödsdagen. Uppgiften finnes redan i Stiernmans höfdingaminne, från hvilket den upp-

[1] S. 11 n. 1.

tagits af Uggla; urkällan för densamma har jag ej kunnat finna; men att konstatera uppgiftens sanningsenlighet har för mig icke varit något oafvisligt behof, då Brahe i hvarje fall alldeles icke tillhört kretsen af Gustaf Adolfs rådgifvare. Om Erik Abrahamsson Leijonhufvud har Abraham Brahe i sin bekanta »Tidebok»[1] antecknat för d. 25 mars 1616: »vid denna tiden afsomnade herr Erik Abrahamson»,[2] och samma källa ger oss ock ett fullt pålitligt intyg om tiden för Claes Bielkes död. För d. 29 aug. 1623 skrifver nämligen Brahe: »kom Bengt Soop och hans fru och barn hit. Berättade de, att Claes Bielke var död etc.»[3]

Att dessa herrar lefde under Gustaf Adolf, är emellertid icke tillräckligt bevis för att de verkligen suttit i denne konungs råd, hvarom här är fråga. Mellan dagen för deras utnämnande till riksråd och hans tronbestigning lågo stormiga tider, hade striden mellan Karl och Sigismund utkämpats; den svenska högaristokratien hade denna strid splittrat och söndrat, icke få af dess medlemmar hade den fört till stupstocken eller till landsflykt i främmande land. Alla de herrar, om hvilka här är fråga, hade inblandats i dessa strider, alla hade de förr eller senare ställt sig som Karls motståndare och alla hade de därföre också i mer eller mindre mån pröfvat de besegrades lott. Axel Leijonhufvuds och Erik Brahes öden äro alltför väl kända för att vi här skulle behöfva omnämna dem, så mycket mindre som vi ej hafva något nytt att berätta; naturligtvis har ingendera tillhört Gustaf Adolfs rådkammare. Erik Abrahamsson Leijonhufvud var en bland de anklagade vid Linköpings riksdag men ock en bland dem, som där benådades med någon tids fängsligt förvar. Huruvida han efter denna tid användts af Karl IX såsom riksråd eller öfverhufvud i offentlig verksamhet, har jag ej haft tillfälle att undersöka; sannolikt förefaller det icke. Under Gustaf Adolfs tid kallas han jämte sin »kära husfru» d. 19 maj 1615 att bevista Johan Casimirs och Katarinas bröllop,[4] och den, som för detta år utskrifvit Titularregistret, har i detta vid hans namn tillfogat beteckningen RR (= riksrådet). Men man återfinner icke hans namn under något rådslag från denna tid; man ser honom ej kallas till något rådsmöte eller öfverhufvud användas i någon offentlig verksamhet. Vare sig hans antecedentia beröfvat honom riksrådstiteln eller han allt framgent behållit den — till dem, som verkligen fungerat som riksråd under Gustaf Adolfs regering, kan han i alla händelser icke räknas. Med Claes Bjelke är förhållandet analogt. Äfven han stod som anklagad vid Linköpings riksdag: äfven han benådades till lifvet för att i stället hållas i fängsligt förvar, senare lämnade han Sverige. Han var emellertid en af dem Gustaf Adolfs försoningspolitik återförde till fäderneslandet. På hertig Johans förböner fingo först — år 1615

[1] Tryckt hos Loenbom, Anekdoter om namnkunnige och märkvärdige svenske män, bd. 3.

[2] Enligt Uggla död d. 17 april 1616.

[3] Enligt U. död 1623.

[4] RR.

— hans hustru och barn återvända och därpå han själf; hans »obligation» om framtida trohet är daterad d. 31 juli 1616.[1] En och annan skrifvelse till honom finnes i riksregistraturet, men dessa äro af helt och hållet privat natur; lika litet som Erik A:son Leijonhufvud har han undertecknat några rådslag eller bevistat några rådsmöten, och lika litet som denne har han i verkligheten fungerat som medlem af Gustaf Adolfs råd.[2] Intet bland de riksråd från Johan III:s tid, som upplefvat Gustaf Adolfs, vill jag i följd häraf medräkna bland bisittarne i dennes råd.

Af sin fader mottog Gustaf Adolf i arf en hel skara af rådgifvare. Hvilka dessa voro enligt Ugglas uppgifter, hafva vi ofvan sett. Men äro dessa uppgifter riktiga? En närmare undersökning visar, att så verkligen torde vara fallet. Det var visserligen icke möjligt för hvart och ett af dessa riksråd att såsom Axel Oxenstjerna under Gustaf Adolfs tid vinna ett rum i verldshistorien. Men icke få af dem hafva dock beredt sig en varaktig plats i denne konungs historia; andras verksamhet har åtminstone varit så betydande, att man här och hvar i utförligare historiska arbeten om hans tid möter deras namn; i fråga om ännu andra vittnar ett eller annat bref i riksregistraturet, en eller annan underskrift på någon offentlig urkund, att de åtminstone lefvat under den tid, hvarom här är fråga, äfven om de af en eller annan anledning kommit att spela en mindre betydande roll. Blott i fråga om en enda af dessa rådsherrar har jag icke kunnat finna hvarken det ena eller det andra af de här ofvan angifna vittnesbörden om, att han lefvat under Gustaf Adolfs regering. Det är riksrådet Göran Eriksson Ulfsparre. Enligt Uggla skall han hafva dött år 1616. Men denna uppgift är alldeles osannolik; förgäfves söker man i registraturet såväl som i andra offentliga akter t. o. m. detta år efter hans namn, hvilket åter näppeligen vore möjligt, om han lefvat så långt in på Gustaf Adolfs regering. Enligt Anreps »Ättartaflor» åter har han dött 1612 d. 18 juli. Källan för denna uppgift är »de officiella genealogierna på riddarhuset.[3] Det ligger intet osannolikt i densamma; att U:s namn alldeles saknas i handlingar från Gustaf Adolfs tid, behöfver ej förvåna, om han aflidit så snart efter hans tronbestigning. Äfven Göran E:son Ulfsparre anser jag mig därföre kunna räkna till riksråden under Gustaf Adolf, ehuru naturligtvis icke på lika goda skäl som de öfriga, om hvilka nu varit fråga. Att han, om han lefvat under denne konung, verkligen varit hans rådgifvare, äfven om han af sjuklighet eller någon annan anledning hindrats att göra tjänst såsom sådan, är alldeles otvifvelaktigt; honom kunde ju icke några politiska orsaker hålla fjärran från statsbestyren.

[1] RR, jfr t. ex. Hallenberg, Gustaf II Adolfs historia, III, 116 f.

[2] För honom som för Erik A:son L. kunde man ju tänka sig hög ålder som förklaringsgrund till detta förhållande, men sannolikast är väl, att politiska orsaker varit de bestämmande.

[3] Såsom förf. själf meddelat mig; således samma källa, hvarur i allmänhet »Ättartaflornas» uppgifter tagits.

Hafva några andra före Gustaf Adolfs regering utnämnda riksråd än dessa, som Uggla uppgifvit, öfverlefvat denna konungs tronbestigning och tillhört hans rådkammare? Det visar sig, att tvenne af de riksråd, som enligt U. skulle hafva aflidit före nyssnämnda tidpunkt, lefvat efter densamma. Riksrådet Göran (Knutsson) Posse, som tillhörde uppsättningen från Johan III:s tid, skulle enligt U. hafva dött år 1610. Uppgiften är oriktig. Enligt »Ättartaflorna» har Posse dött i Polen d. 18 mars 1616, och att han lefvat under Gustaf Adolfs regering, är alldeles säkert [1]. Plats i dennes råd har han dock aldrig haft; äfven han var en bland dem, som, stälda till rätta, benådades med fängelse vid Linköpings riksdag, men han flydde sedan till Polen, och ur landsflykten vände han aldrig tillbaka. Gustaf Adolfs rådkammare har däremot riksrådet Per Ryning tillhört. Enligt Uggla skall han hafva dött 1611 och skulle således näppeligen hafva kunnat räknas med bland Gustaf Adolfs riksråd. Men det finnes tillräckliga bevis för att han lefvat och äfven deltagit i offentliga värf under de första åren af Gustaf Adolfs regering. [2]

Beträffande riksrådet Arvid Horn, hvars dödsår Uggla lika litet som Anrep kunnat uppgifva, har jag icke kunnat finna något spår af att han lefvat under Gustaf Adolfs regering; som säkert torde det därföre kunna få antagas, att han aflidit under Karl IX:s tid.

Denna vår undersökning har sålunda ledt till det resultat, att följande riksråd, som tillhörde en äldre uppsättning, äfven suttit i Gustaf II Adolfs rådkammare [3]: Magnus Brahe, Axel Ryning, Seved Ribbing, Göran Eriksson Ulfsparre (?) Erik Ribbing, Göran Boije, Göran Gyllenstjerna, Abraham Brahe, Nils Lilljehöök, Nils Bielke, Hans Eriksson Ulfsparre, Per Ryning, Bo Ribbing, Axel Oxenstjerna, Gustaf Stenbock, Hans Åkesson Soop, Erland Björnsson Bååt, Jesper Mattsson Crus, Henrik Horn.

Det återstår att efterse, hvilka män Gustaf Adolf själf kallat till sina rådgifvare och vid hvilken tidpunkt dessa erhållit sina resp. platser i hans råd.

Enligt Uggla har Gustaf Adolf inkallat följande personer i riksrådet — vi angifva här jämte namnen äfven tiderna för inkallelsen:

Jakob De la Gardie, 20 maj 1613.

Philip von Scheiding, 1615.

---

[1] Se bl. a. en skrifvelse från Gustaf Adolf till Axel Oxenstjerna dat. Kopparberget d. 16 mars 1615. i rikskansleren Axel Oxenstjernas skrifter och brefvexling, II: 1.

[2] Så undertecknar han riksrådens obligation till konungen af d. 4 jan. 1612 (se Widekindi, Gustaf II Adolfs historia s. 21 f.) och d. 13 jan. 1613 kallas han till riksmöte i Vadstena (RR.) o. s. v.

[3] De upptagas i den ordning, i hvilken de stå hos Uggla. Att denna ordning icke är alldeles riktig, är säkert, men det har, såsom sagts, ej ingått i planen för denna uppsats att uppsöka och angifva den rätta ordningen mellan de före G. A. utnämnda riksråden. Den ordningsföljd, i hvilken dessa här upptagas, är sålunda icke att tillmäta någon betydelse.

Claes Horn, Abraham Leijonhufvud, Nils Stjernsköld, Johan Skytte, — 27 jan. 1617.
Gabriel Bengtsson Oxenstjerna, Carl Carlsson Gyllenhjelm, — 31 jan. 1617.
Gabriel Gustafsson Oxenstjerna, 26 okt. 1618.
Lindorm Ribbing, Svante Banér, — 27 april 1624.
Gustaf Horn, Per Banér, Claes Fleming, Carl Oxenstjerna, — 2 april 1625.
Johan Sparre, Matthias Soop, — 24 dec. 1627.
Per Brahe, Herman Wrangel, Åke Tott, Johan Banér, — maj 1630.
Nils Brahe, 1632.

Må vi skrida till pröfning af dessa uppgifter!

Jakob De la Gardie skulle enligt U. varit den förste, som af Gustaf Adolf kallats till riksråd. Man finner emellertid, att detta varit Scheiding i stället. Riksregistraturet innehåller för den 3 mars 1613 följande skrifvelse till denne, hvilken vi här införa såsom en af de få skrifvelser från denna tid, som antingen kunna betraktas som formliga kallelsebref till riksrådsämbetet eller — såsom denna — åtminstone bestämdt angifva en förestående inkallelse i riksrådet:

Breff till Philip Skeding, att han begiffuer sig hitt till H. K. M:tt,[1] af Westeråhs den 3 Martij 1613.

Gustaf Adolph etc. Vår synnerlige gunsth och nåde medh Gudh tillförendhe etc. Vi vele eder Philip Skeding nådeligen icke förhålla, att effter som vi haffue uthi sinnett och achte till att bruka edher iblandh vårtt Riks Rådh, såsom och elliesth andre vichtige och anliggiande saker, som nu medh dedh första i verkedt stelles och angå måste; Hvarföre äre medh vår nådige ville att så snart som dette vårt breff kommer edher till handa, I då straxt begifue edher hitt öfver till oss, der i då videre skole förnimme huadh som vår befalning vara kan. Och skole de som tilförende medh edher uthi slätzloffuen hafue varitt, uthi medlertidh I här ähre, dervidh bliffua, doch så, att de ähre under Everdt Horn, den vi der til General Stådhållere till videre besked, och till dess vi om alle saker ställe och lage kunne, för-

[1] Att märka är, hurusom sålunda bestämda upplysningar om riksrådskallelser i skrifvelser kunna döljas under rubrik, som icke på minsta sätt antyda sådana, hvilket naturligtvis är ägnadt att försvåra efterforskningar i detta ämne.

ordnadt haffue, Dette i således effterkommandes vardhe: Gudh befalandes. Datum ut supra.

Först den 20 maj s. å. träffas i registraturet kallelsebref till riksrådsämbetet för Jakob De la Gardie. Det lyder:

Vår synnerlige gunst och nådhige benägenhet medh Gudh tillförendhe. Effter det* her Jacop Pontusson att I här till alltidh edher uthi vår och Fädherlandhsens tienst troligen bruke och befinne låtidh, så att vi ther till ett nådigt behagh hafue, vele och sådant medh all gunst och nådhe att förskylle, så hafue vi therföre velet antage och anamme idher uthi vårt och Riksens Rådh, huilken vår nådige vellmening vi oss förse att I tillbörligen optage och dett så vell som annat om huilket I hafue varit ombetrodde medh all trohet flitt och rätträdighett achte att förestå, såsom vi dett och nådeligen oss till eder förse. Gudh befalandes, Af Stocholm thän 20 ut supra.[1]

Det dröjde sedan i nära fyra år, innan någon ny inkallelse i riksrådet ägde rum. Det skedde vid riksdagen i Örebro 1617. Härom möta oss följande uppgifter.

Enligt det rådslag, som riksrådet afgaf i Örebro d. 23 jan. 1617[2] hade konungen hemstält till detta att utlåta sig om lämpliga personer att fylla uppkomna ledigheter i rådet. Rådsherrarne uppgifva sig ej hafva kunnat finna flera lämpliga än följande: Abraham Leijonhufvud, Claes Horn, Gabriel Bengtsson Oxenstjerna, Nils Stjernsköld, Johan Skytte. »Hvilka nu af dessa H. K. M. bäst behaga och tjenliga finnas, står till K. M:ts nådiga behag». — D. 27 blef — säger Widekindi[3] — »intet förhandladt med ständerna utan riksråd voro alla tillsammans hela dagen hos H. K. M:t och om åtskilliga sakers konsulterande särdeles om några till att annamma till sine riksråd såsom voro Herr Abraham Erichson Leijonhufvud till Ekeberga, Herr Claes Horn till Kanckas och Ingaryd, Herr Nils Jöransson Stiernsköld till Biby, Herr Johan Skytte till Grätzöö, Herr Carl Carlson Gyldenhielm, Herr Gabriel Oxenstierna Gustafson, och föllo på dem alla samtlige vota». — Slutligen innehåller riksregistraturet för d. 31 jan. 1617 följande skrifvelse:

Vår synnerlige gunst etc. Vi kunne eder Her Gabriel Oxenstierna här medh nådeligen icke förhålle att vi för den trohet skull, och flithige tienst som I oss härtill uthi allo måtto bevist, så och af den nådige tillförsicht vi altidh om eder rätträdighet och villighet buret hafue, hafve antagett eder uthi vårt och Richsens Rådh. Och såsom vi för eder trohet skull hafve giort eder den ähran, tvifle vi inthet att I iu thet och med tacknemblighet antage och eder deruthi

[1] Detta bref har åter den fullt upplysande rubriken: »För Jakop Pontusson, att K. M:tt vill bruka honom iblandh Riksens Rådh».

[2] Refereradt i de i Meddelanden från Svenska Riksarkivet (IX) införda register öfver Rådslag i konung Gustaf II Adolfs tid 1612—32.

[3] A. a. s. 365. Hans källa är tvifvelsutan Örebro riksdagsacta 1617 i riksarkivet.

således skicka, som en opriktigh ährligh svensk man, och trogen rättrådigh Rådh och tienere egnar och bör, och vi oss till eder nådeligen förse. Vi ähre edher altidh medh gunst, nådhe och alt gott bevågne. Gudh befallandes. Datum ut supra.[1]

Uppgifterna i det ofvan nämda rådslaget och hos Widekindi stämma, som vi se, icke alldeles med hvarandra. Fyra namn äro gemensamma: Abr. Leijonhufvud, Cl. Horn, Stjernsköld och Skytte. Ännu trenne namn förekomma, ett i rådslaget: Gabriel Bengtsson Oxenstjerna, två hos Widekindi: Gyllenhjelm och Gabr. G:son Oxenstjerna. Den ena uppgiften vederlägger emellertid ingalunda nödvändigt den andra; ingendera lämnar nämligen upplysning om, hvilka som verkligen blefvo riksråd, utan båda röra preliminärerna till riksrådsutnämningarne och därtill olika stadier inom dessa preliminärer. Men hvilka hafva då inkallats i rådet vid detta tillfälle? Ganska säkert *alla* de sju män, hvilka rådslaget och Widekindi tillsamman uppgifva.[2] Den ende, om hvilken någon tvekan skulle kunna råda, vore Gabriel Gustafsson Oxenstjerna. Det ofvan återgifna kallelsebrefvet kan ej åberopas som bevis, ty det *kan* gälla Gabr. B:son O., och jag är för min del böjd att antaga, att det verkligen rör denne på skäl, som jag strax skall anföra. Vid riksdagen i Stockholm 1617 anges emellertid G. G:son O. bestämdt som riksråd[3] och det finnes då ingen anledning att betvifla Widekindis uppgift, det han varit ibland de i Örebro utsedda riksråden.

Hvad dagen för dessa riksrådsutnämningar beträffar, förefaller det föga antagligt, att, såsom Uggla angifver, några af dem skulle ägt rum d. 27, andra d. 31 jan. D. 27 har enligt Widekindi — efter riksdagsakterna — formlig omröstning om de blifvande riksråden försiggått inom rådkammaren. Men för d. 31 föreligger ett kallelsebref i registraturet för ett af de till riksråd ifrågasatta herrarne, och det är väl rimligast att antaga, att det formliga upptagandet i rådet — under hvilka former nu detta kan hafva skett — ägt rum på en och samma dag för alla. För detta antagande talar en särskild omständighet. Det ifrågavarande kallelsebrefvet är utfärdadt för »her Gabriel Oxenstjerna» utan angifvande om det gäller G. B:son eller G. G:son. I Titularregistret år 1617 är emellertid antecknadt, att det är ställdt till den förre. Men i så fall torde det ock vara visst, att samtliga riksrådsutnämningarne ägt rum denna dag. Ty Gabr. B:son Oxenstjerna sätter efter sin utnämning i rådslagen sitt namn före flera af de vid Örebro riksdag utnämda riksråden, — Horn, Stjernsköld, Skytte, Gabr.

[1] Rubriken lyder: »Till Her Gabriel Oxenstierna att blifva Richz Rådh».

[2] Leijonhufvud, Horn, Stjernsköld, Skytte undertecknade d. 18 jan. 1617 ett rådslag i Stockholm. (Se ofvannämnda Reg. öfver rådslag etc.) Deras inkallelse i rådet jan. s. å. måste genom denna uppgift sammanställd med de ofvannämda anses vara tillräckligt styrkt. Hvad Gyllenhjelm beträffar, kan man möjligen undra öfver, att han ej blifvit riksråd förr, men att han skulle förbigåtts vid de talrika riksrådsutnämningarna i Örebro 1617, vore så godt som omöjligt; tvänne år därefter blef han ju innehafvare af ett bland de höga riksämbetena. Om de båda Oxenstjernorna se nedan.

[3] Se i Riksdagsacta 1617—32 (i riksarkivet) handlingarne för denna riksdag.

G:son O. — hvilket bevisar, att dessa ej kunna hafva utnämnts före honom. Det är därföre sannolikt, att den formliga inkallelsen i rådet för samtliga här i fråga varande herrar ägt rum den 31 jan.

Det dröjde nu åtskilliga år, innan nya män inträdde i Gustaf Adolfs rådkammare. De som härnäst gjorde det voro Lindorm Ribbing och Svante Banér. Men när detta skedde, är icke så lätt att afgöra. Uggla uppger d. 7 april 1624 som dagen för bådas inträde i rådet. Detta datum är oriktigt, hvilket, hvad Banér beträffar, redan förut blifvit påpekadt. I registret till första delen af Svenska riksrådets protokoll[1] anmärkes nämligen, att B. måste blifvit riksråd före d. 15 juni 1623 med hänvisning till riksregistraturet för detta år; hänvisningen gäller ett för B. denna dag utfärdadt donationsbref, i hvilket han erhåller riksrådstiteln. En närmare tidsbestämning kan emellertid vinnas. Ett rådslag från mars månad år 1623 är undertecknadt af Ribbing och Banér. Åtminstone vid denna tid måste de således varit riksråd, men det är mycket troligt, att det ock just var nu som de blefvo det. Ett rådsmöte var då samladt i Vesterås[2]. Från detta föreligga tvänne rådslag, båda refererade i Register öfver rådslag etc. och båda utan annan datering än mars månad. En närmare undersökning af själfva de i riksarkivet förvarade rådslagen ger ganska tydligt vid handen, att det som upptages först i nyss nämnda register också är det äldsta. I detta säges, att konungen proponerat vissa ärenden för några namngifna riksråd, till hvilka hvarken Ribbing eller Banér hörde; ingendera af dem har undertecknat rådslaget. I det andra, det yngre[3], uppges äfven, att konungen begärt utlåtande öfver vissa frågor af åtskilliga namngifna riksråd — de samma, som nämndes i ingressen till det förra med tillägg af Gabr. G:son Oxenstjerna; ej heller bland dessa är Ribbing eller Banér således nämd. Men själfva rådslaget, hvilket framgick som en frukt af riksrådens öfverläggningar, är undertecknadt äfven af dessa. Det förefaller då ganska rimligt, att de nu inkallats i rådet, — det var ju vanligt, att sådana inkallelser skedde vid råds- och riksmötena — att de vid mötets början ännu ej varit riksråd och därföre ej kunnat få del af konungens propositioner, men att de under detsamma inkallats i rådet och sålunda kunnat underteckna åtminstone ett af rådslagen, det senare. Före denna tid har jag för min del ej kunnat finna någon af dem i utfärdade skrifvelser tilldelas riksrådstiteln. Att Ribbing icke blifvit riksråd senare än Banér, framgår däraf, att han skrifver sitt namn före denne i nyss omnämnda rådslag; sannolikt är, att de erhållit sin kallelse samtidigt.

Under de följande nio åren af Gustaf Adolfs regering inkallades sammanlagdt tio personer i riksrådet. Härvid tillgick det så, som det

[1] S. 277.

[2] 12 febr. kallas Magnus Brahe m. fl. rådsherrar att förfoga sig till Vesterås, där konungen uppehöll sig (R. R.); d. 22 mars lämnade denne Vesterås och »drog» till Upsala. (Abr. Brahes Tidebok).

[3] Det har i Reg. öfver rådslag följande rubrik. »Riksens Rådz betänckiande om stilleståndz oprettande medh Polen och medh hvadh conditioner».

öfverhufvud kan sägas hafva gått till vid de föregående riksrådsutnämningarne under hans tid och otvifvelaktigt i öfverensstämmelse med gammal sed, att rådet rekryterades genom flere personers samtidiga upptagande i detsamma; samtliga dessa senare riksrådsutnämningar ägde rum vid något »möte» af allmännare omfattning än ett rådsmöte, hvilket också så till vida varit i full öfverensstämmelse med traditionerna, som det väl gärna var vid något »möte» af det ena eller andra slaget nya medlemmar upptogos i rådet. — »2 aprilis» år 1625 antecknar Abr. Brahe i sin »Tidebok»: »Blef Herr Peder Banér och Herr Carl Oxenstjerna och Göstaf Horn och Claes Fleming tagne i rådet». Det var under det bekanta mötet i Stockholm, hvilket genom sin sammansättning var ett mellanting mellan utskotts- och riksmöte, dessa riksrådsutnämningar ägde rum, och samma dag de skedde afslutades mötet, såsom Brahe ock antecknat.[1] — Vid den andra riksdagen i Stockholm år 1627 blefvo Johan Sparre och Matthias Soop medlemmar af rådet. Härom upplyser ridderskapets och adelns protokoll för denna riksdag.[2] D. 24 dec. — det var dagen för riksdagens högtidliga afslutande — hade alla ständerna på kallelse samlats på rikssalen inför konungen, denne hade hållit ett inledande tal, hvari han tackade dem för deras svar på hans propositioner och nämnde, att riksdagsbeslutet förelåge färdigt till underskrift, och sekreteraren Salvius hade sedan uppläst detsamma. »Dereffter» — säger protokollet, »vorde till Rikz Rådh uttvalde Her Johan Sparre, som Landt Marskalk i denna Rikzdagh varidt hade och Mathies Soop, såm Cammar Rådh varidt hafve (!), och presterede dehres edh, men H: Peder Banner och H: Carl Oxenstjerna, som tillförenne till Rikz Rådh uttvalde voro, dehres jurament förestafvede Her Gabriel Oxenstjerna.» — De nästa och de sista rikerådsutningarne under Gustaf II Adolfs regering ägde rum i maj 1630. Det var åter vid tiden för ett »möte», denna gång ett utskottsmöte. Den 16 maj d. å. skrifver Gabr. G:son Oxenstjerna från Stockholm till brodern, rikskansleren:[3] »Jagh kann min broder icke förholla, dett H. K. M:t haffver utvaldh till Rådzpersoner i de affdödes stadh: Greff Per, Feltmarskalken Wrangell, Jahan Baner och Åke Tott». Den högtidliga upptagningen i rådet ägde emellertid rum d. 19 maj; äfven nu var det dagen för mötets afslutande, som valdes för denna ceremoni. Konungen hade hållit det berömda tal, genom hvilket han för alltid tog afsked af sitt folk. »Sedhan» — heter det[4] — »uttgick Rikzens Marsk effter sverdet och inkom med Herolden, hvilken framkallede efterfölliande af Herre- och Adelståndet till Rikzens Rådh, H. Peder Grefve till Wisingzborgh, som hade varidt Landtmarskalk och nu var siuk, Feldtmarsk: Herman Wrangel, Åke

[1] Riksdagsbeslutet (hos Stiernman Riksdagars och mötens beslut) är dateradt d. 2 april.

[2] Tryckt hos Tham Sverigesrikes ridderskaps och adels riksdagsprotokoll etc., del I, se s. 65.

[3] Rikskansleren A. Oxenstjernas skrifter och brefvexling II: 3, s. 196.

[4] Tham a. a. och del s. 130.

Tott och H. Johan Banner. Och sedhan dhe hade giordt dheres Rådz Edh, slogh H: K. M:tt till Riddare Feldt Marskalken Herman Wrangel, Åke Tott och H. Clas Christersson.»

Uggla uppger, att Nils Brahe skulle blifvit ntsedd till riksråd år 1632. Denna uppgift bör rättas därhän, att Gustaf Adolf haft för afsigt att inkalla såväl denne som åtskilliga andra herrar i sitt råd men att hans död gjort denna afsigt om intet. I ett memorial, som Axel Oxenstjerna d. 5 dec. 1632 utfärdar från Erfurt för sekreteraren Lars Grubbe,[1] hvilken då hemsändes att meddela riksrådet kanslerns tanke om ställningen och dess kraf, lyder den sista punkten — den 36:te — sålunda: »Åhr och witterligit att K. M:t hafver mädan K. M:t änn leffde hafft j sinnedt att opfylla the frånfallne rikzens rådz ställe och ökie taledtt: Och war tillsinnes, at anten widh sin hemmkompst, eller igienom breff at declarera them, och wore thesse thertill destineradhe, Greffue Nilss, hvilken numehre och åhr hos Gudh. Her Johan Ponteson, Carll Bonde, Åke Axelsson, Axell Banner, Jöns Kurck, Her Sten Bielke, Erich Ryning, Peder Sparre. Hvilke jag allenest notificerar till rikzsens rådhz videre betänckiandhe, allthenstundh på tilJkommandhe Rikzdag för månge orsaker skulldh the tomme ställen besättias moste». Riksrådsutnämningarne af maj 1630 voro således de sista, som verkligen ägde rum under Gustaf Adolfs regering.

Gent emot den längd på de af Gustaf Adolf utnämnda riksråden, som Uggla upprättat och som återgifvits här ofvan, ger mig denna nu afslutade undersökning rätt att uppställa följande:[2]

Philip Scheiding 1613, (erhåller underrättelse om inkallelse d. 3 mars).
Jakob De la Gardie 1613 d. 20 maj.

Claes Horn, Abraham Leijonhufvud, Nils Stjernsköld, Johan Skytte, Carl Carlsson Gyllenhjelm, Gabriel Bengtsson Oxenstjerna, Gabriel Gustafsson Oxenstjerna,	1617, sannolikt alla d. 31 jan.
Lindorm Ribbing, Svante Banér,	(senast) mars 1623.
Gustaf Horn Per Banér, Claes Fleming, Carl Oxenstjerna,	1625 d. 2 april.
Johan Sparre, Matthias Soop,	1627 d. 24 dec.

[1] Tryckt i Handlingar rörande Skandinaviens historia, del 24, s. 249 ff.

[2] Det har ej varit mig möjligt att med full visshet bestämma den inbördes ordningen för alla samtidigt utnämnda riksråd, om det ock lyckats för några. Jag har därföre föredragit att för sådana behålla ordningen hos Uggla, hvarmed jag dock på intet vis vill bekräfta riktigheten af denna ordning, hvars brister äfven i detta fall ganska snart märkas.

Per Brahe,
Herman Wrangel,
Åke Tott,
Johan Banér. } 1630 d. 19 maj.

Icke få af Ugglas uppgifter kunna, såsom en jämförelse mellan de båda längderna visar, anses som fullt riktiga. Men vid sidan af dessa förekomma ock alldeles oriktiga. Osäkerheten af uppgifterna i »Ugglas rådslängd» blir härigenom bestyrkt för den tid, hvarom här varit fråga; en uppgift kan vara riktig, men den kan ock med ungefär samma grad af sannolikhet vara oriktig, och den naturliga följden af detta förhållande blir, att man icke kan våga stödja sig på en enda sådan utan att underkasta den vederbörlig kontroll.

Hvilka skilda vägar man måste gå, för att äfven för en så jämförelsevis sen tid som den här ifrågavarande kunna upprätta en rådslängd, därom kunna föreliggande bidrag i sin mån bära vittne. Den bekväma utväg, som i allmänhet denna tid står öppen, då det gäller att taga reda på tiden för en ämbetsutnämning eller ett gifvet offentligt uppdrag af det ena eller andra slaget — att med Titularregistrens tillhjälp i riksregistraturet uppsöka fullmakten, instruktionen, memorialet eller hvad nu aktstycket kallas — kan här icke anlitas. Endast undantagsvis kan man i registraturet finna en skrifvelse, som kan rubriceras som ett kallelsebref till riksrådsämbetet eller åtminstone innehåller bestämda uppgifter om en inkallelse i rådet, men stundom kan det då hända, att ett dylikt innehåll döljes under en vilseledande öfverskrift, som gör upptäckten af densamma så godt som helt och hållet till ett verk utaf slumpen. I olikartade aktstycken — enskilda som offentliga — måste de sökta uppgifterna framletas; man kan finna dem i protokoll och andra handlingar från ett riksmöte, i något afgifvet rådslag, men ock i någon stormans privata anteckningar eller enskilda brefvexling. Väl är det icke vid denna tidpunkt alldeles på samma sätt som då det gäller att upprätta en rådslängd för de äldsta tiderna — att man är hänvisad att så godt som utan ledtråd söka inom den ifrågavarande tidens hela källmaterial. Till ett och annat särskildt slag af urkunder kan man nu vända sig med åtminstone något så när grundade förhoppningar att icke alldeles utan resultat behöfva genomleta dem. I *ett enda* slags urkunder kan man emellertid äfven nu på intet vis finna alla de upplysningar man söker, och för upprättande af en fullständig rådslängd kräfves därföre, äfven när det gäller det sjuttonde seklet, ett ej ringa arbete.

J. N—ll.

Underrättelser.

— **H. Taine †.** En af Frankrikes ryktbaraste historieskrifvare, H. Taine, afled den 5 mars d. å.

Taine föddes 1828 i en liten småstad i dep. Ardennes, där fadren var sakförare, och uppväxte under ganska knappa lefnadsvillkor i Paris, dit modern, som tidigt blifvit änka, flyttat. Hans lysande studier i »École normale» afbrötos snart på grund af de kätterska åsikter i filosofi han utvecklade, och han måste en tid söka sitt bröd som extra lärare i den franska landsorten. Från lärarebanan tog han dock snart afsked, flyttade tillbaka till Paris och uppehöll sig till en början genom enskilda lektioner, tills han nådde ryktbarhet såsom författare, hvilket skedde redan genom hans första bok (1853) *La Fontaine et ses fables.* Längre fram anställdes han som professor vid konstakademien. Därmed stannade hans befordringar och hans yttre lefnadssaga är sålunda så enkel som möjligt.

År 1864 utkom hans *Histoire de la littérature anglaise* — han var, säges det, till sympatier och lynne mera engelsk än fransk. Det anses med skäl som hans hufvudverk och är en briljant skrifven bok, i hög grad väckande och instruktiv. Han sätter där, som bekant, litteraturen i samband med kulturlifvet i sin helhet och har härmed i viss mån bildat epok i litteraturhistorien. Han utvecklar i företalet till detta arbete den teori icke blott i fråga om litteraturhistorien utan om historien i allmänhet, som han sedan med orubblig följdriktighet tillämpade. Den sammanfattades i en ganska enkel formel. Författarne, liksom de historiska personligheterna, äro produkter af tre faktorer: rasen, omgifningen (»le milieu») och de tillfälliga tidsomständigheterna vid deras framträdande (»le moment»). Man har därjämte att tillse ett fjärde: den för hvar och en bestämmande hufvudförmögenheten (»la faculté maîtresse»). Sök reda på detta och problemet är löst. Det är klart och enkelt som en matematisk uppgift — för matematiken hade Taine också en speciell begåfning.

För honom själf och hans författarskap var »ögonblicket» af betydelse. Han mognade till man vid en tid, då romantiken bars till grafven, och realismen började sitt segertåg genom vetenskapen, litteraturen och konsten. Också kräfde hans metod, sådan han fattade den, de noggrannaste detaljstudier, äfven naturvetenskapliga, hvilka han tåligt underkastade sig. Den teori han uppgjort ledde till afgjord determinism. Ett befintligt faktum förutsätter en serie andra, dessa åter nya serier o. s. v. Det gäller blott att återfinna, att påvisa dem, och utvecklingen är förklarad.

Man uppgifver, att det var den djupa sinnesrörelse, den själsskakning, som Frankrikes olyckor 1870 väckte hos Taine, som kom honom att taga itu med det rent historiska storverk, som sysselsatte

honom de sista 20 åren, *Les origines de la France contemporaine*, utaf hvilket fem delar kommit ut och den sjätte, så när som på ett par kapitel, lär vara färdig. Han skall genom de olika afdelningarna af detta verk besvikit och förtörnat alla partier i sitt fäderneslaud, hvart och ett i sin tur, icke minst det, som i franska revolutionen utan vidare såg sin idol; jag behöfver blott påminna om den blodiga sarkasmen i företalet till fjärde delen om de demokratiska afgudarne liksom om den djupa skepticism i afseende på vår tids af den allmänna rösträtten burna politiska utveckling, som där framträder.

Samma metod som i sin litteraturhistoria tillämpade han äfven här. Han är samma skarpa och minutiösa iakttagare och han samlade under sina årslånga forskningar fakta i oändlighet, på hvilka han byggde sin text. Samma mekaniska metod tillämpade han äfven i utarbetningen, men den framträdde blott mer skärande, så att säga, när det gällde historiska personligheter, än när det var fråga om litteraturens stormän. Det är ej heller längre samma klara lidelsefria, objektiva lugn i omdömena; man känner huru han själf harmas och lider. Den kanske ryktbaraste tillämpningen af nyss antydda metod är den bekanta karaktersteckningen af Napoleon I, som ingår i femte delen och äfven utkommit i svensk öfversättning; det är en verklig fysiologisk-psykologisk dissekering. Första delen af *Les origines* är i öfrigt bäst skrifven, äfven den flerestädes briljant. Det var också ett ämne, som intresserade hans konstnärssinne, hans fina blick för det pittoreska, för färgen och ljuset, denna ancien régimes »praktblomma», som århundradens utveckling och generationers arbete frambragt. Det är ej fullt på samma sätt med de följande delarna. De nedtryckas af detaljernas myckenhet, liksom af ämnets egen allvarliga dysterhet; man kan ej annat än finna, huru osympatiskt alltsammans är för författaren. Man märker också lätt nog ensidigheten. Det är vissa grupper af fakta, som han aldrig berör, de utrikes förhållandena t. ex., krigen o. s. v.

Man kan väl säga, att Taine drifvit sin metod till dess yttersta gräns såsom historisk metod betraktad. Han har visat, hur långt man kommer på den vägen med det samvetsgrannaste detaljstudium, den skarpaste iakttagelseförmåga, den strängaste sanningskärlek och logiska följdriktighet. Och man får väl erkänna, dels att uppgiften, sådan han fattade den, öfverstiger en dödligs krafter, dels att historiens problem ej låta matematiskt lösa sig efter en formel, huru sinnrikt denna än må vara uttänkt, och att historia ej är detsamma som naturvetenskap. Hvad man åter alltid skall beundra hos Taine är utom den litterära talangen den orädda ärligheten, objektiviteten, energien och konsekvensen i allt hvad han skref.

I sitt enskilda lif var Taine, säges det, älskvärd, tillbakadragen, anspråkslös (han ville högst ogärna fotografera sig) och skoningsfull i sina omdömen. Född katolik, fri tänkare i fråga om religionen, lät han, berättas det, förordna, att hans begrafning skulle ske efter protestantisk ritual. En vacker minnesruna, tecknad af G. Monod, läser man i Revue Historique, majhäftet.

— Läroverksadjunkten A. Nilsson afled i Falun den 18 februari. Han utgaf 1886 en ganska förtjänstfull gradualafhandling *Den svenska riksdagen under Erik XIV:s regering.*

— Förre guvernören i Åbo och Björneborgs län grefve C. M. Creutz afled den 20 mars i år. Under signaturen »Maunu Malmanen» utgaf han 1848 en historisk broschyr om *Anjalaförbundet;* 1850 en ak. afh. *De initiis monasterii Vallis gratiæ.*

— Danska geheimekonferensrådet C. F. Wegener afled i Köpenhamn den 2 maj 91 år gammal. För en äldre generation af svenska forskare var han känd i sin egenskap af geheimearkivarie (1848—82) och ryktbar för det patriarkaliska sätt, hvarpå han behandlade såväl arkivet och dess tjänstemän som främmande forskare. Hans 'slaabrok' var vorden ett ordspråk — liksom hans bibliotek, det största enskilda i Danmark. Som geheimearkivarie utgaf han *Årsberetninger fra det Kongelige Geheimearkiv indeholdende bidrag til Danmarks historie af utrykte kilder* — (6 delar + ett sluthäfte 1852—83); samlingen innehöll många äfven för Sveriges historia viktiga aktstycken. — Wegeners afgång som geheimearkivarie betecknar afslutningen på en hel period i det danska arkivväsendets historia. Organisation, verksamhet, publikationer ha sedan den tiden undergått en genomgripande förändring.

— Den franske forskaren S. Luce, professor vid École des chartes, afled den 14. dec. förlidet år. Hans förnämsta publikation är en ny kritisk upplaga af Froissard, hvilken han dock lämnade ofullbordad. Han utgaf för öfrigt bland mycket annat ett arbete öfver Jeanne d'Arc à Domremy, som skall innehålla många nya detaljer (jämf. Hist. Tidskr. VI, s. 192). Han kunde från början icke tyska — ett karakteristiskt drag för en fransk historiker — men lärde sig detta språk på gamla dagar för att kunna sköta sina föreläsningar öfver historiens källor, berättar Revue Historique.

— Den första öfverflyttningen af handlingar från *Kammarararkivet* till *Riksarkivet* har skett i vår, i det de så kallade *varuhusräkenskaperna,* ett appendix till Vasaregenternas kameralförvaltning, förts öfver från det förra till det senare, likaså ett antal *Livonica* m. m.

— *Letterstedtska Föreningen* har för år 1893 beviljat anslag åt d:r J. E. Nordvall för studier angående rikskrådets organisation under Gustaf II Adolfs regering samt åt d:r E. Hildebrand för forskningar rörande de första Vasaregenternas historia.

— *Akademiska afhandlingar* i Uppsala. Fil. lic. C. L. A. Reuterskiöld har försvarat den 27 maj en afhandling med titel: *Till belysning af den svensk-norska unionsförfattningen och dess tidigare utvecklingshistoria;* fil. lic. G. Berg den 29 maj en afhandling *Bidrag till den inre statsförvaltningens historia under Gustaf I hufvudsakligen i afseende på Småland.* Fil. lic. Hj. Jansson har disputerat den 31 maj öfver en afhandling *Sveriges accession till*

Hannoverska alliansen; fil. lic. R. Nordin den 30 maj öfver *Studien in der Themistoklesfrage* samt fil. och teol. kand. H. Lundström den 31 maj öfver *Laurentius Paulinus Gothus, hans lif och verksamhet (1565—1646)*.

— Med ett rektorsprogram från Uppsala under denna vår följer såsom vetenskaplig bilaga *Bref af Olof Rudbeck d. ä. rörande Uppsala universitet* utgifna med inledning af Claes Annerstedt. Den berömde författaren till Uppsala universitets historia, som af andra göromål ty värr alltför länge hindrats från dess fortsättning, har här gjort ett grepp i sina rika samlingar och fått fram en handfull af det mest intressanta de innehålla. Inledningen tjänar som kommentar till brefven och båda samfäldt vittna om det ovanliga snillet hos professorn Olof Rudbeck — någonting som visserligen ej var obekant men ej varit så dokumenterligt bestyrkt som här. På en annan skådeplats och i ett annat land skulle han säkert blifvit en af Europas största ryktbarheter, — en ryktbarhet är han redan — och han själf var ej omedveten därom. Det märkvärdiga med honom är ju, att han förenade en lika utomordentlig teoretisk som praktisk begåfning. Hans intresse sträckte sig från Uppsala gators stenläggning till medicinens, botanikens, fornforskningens hemligheter, från renhållningen till musiken. Hr Annerstedt ger i sin inledning en liflig skildring af Rudbecks byggnadsverksamhet under 1660-talet, den gällde bland annat anatomisal, botanisk trädgård, bibliotek, akademikvarn, vattenledning, stall- och exercitiehus m. m. Märkvärdiga äro också de åsikter Rudbeck uttalar i afseende på undervisningsväsendet, den redan då för stora tillströmningen till skolor och universitet, de teologiska studiernas öfvervälde, behofvet af teknisk undervisning o. s. v. Utgifvaren slutar sin inledning med en redogörelse för de akademiska tvister, i hvilka Rudbeck invecklades, för alla de små förhållanden i en liten stad, som stäckte hans vingar. Nog var han väl ofta en besvärlig karl att ha att göra med, men det oegennyttiga nitet, den praktiska dugligheten, den outtömliga lifskraften, som ådraga honom eftervärldens sympatier, borde, synes det, vunnit större erkännande, än de rönte på hans tid och af hans egna kolleger. Lyckligtvis var Rudbeck ej en af de nervösa naturer, som motståndet modfäller, irriterar eller förslöar. Sitt goda humör bibehöll han i det längsta och snart kom det igen, om det någon gång drefs på flykten af små eller stora förtretligheter. Äfven därföre äro hans bref roliga att läsa, fastän skämtet oftast mindre är kryddadt af attiskt salt eller fransk esprit än af gammalsvensk grofkornighet.

— I tryck har ej så längesedan utdelats *Underdånigt betänkande af kommitterade för granskning af inskriptionerna å arméns fanor och standar afgifvet den 2 april 1892* (150 sid. + 2 opaginerade bilagor). Det innehållsdigra betänkandet börjar med en historisk-kritisk undersökning af de nuvarande indelta och värfvade regementenas anor för att uppvisa de äldsta kända »truppförband», till

hvilka de kunna ledas tillbaka. Ett visst uppseende har i detta hänseende särskildt undersökningen af *Svea lifgardes* förhistoria väckt. Enligt kommitterade är dess ursprung att söka i »drottning Kristinas hofregemente» eller »H. Maj:t Frökens garde» och de påvisa, att af Gustaf II Adolfs gardeskompani högst 17 man ingått i detsamma. På denna grund bestrida de Svea gardes rätt att göra anspråk på Lützen bland sina segerminnen. Ännu mindre kan enligt kommitterade Svea garde ledas upp till det s. k. gula regementet, som åter i sin tur skulle haft till ursprung Reinhold Taubes regemente af år 1613. — Kommitterade öfvergå därefter till en undersökning af de fältslag, som böra förekomma på de nuvarande regementenas fanor och utmönstrar därvid alla slag före det vid *Vallhof* 1626, den första strid, där svenska rytteriet »vann fältet från det polska». De regementen, som skulle hafva rätt att föra detta namn, äro lifregementets dragon-, husar- och grenadierkårer, andra lifgrenadierregementet, Västgöta regemente, Smålands husarer och Smålands grenadierkår. — I fråga om träffningen vid *Stuhm* 1629, hvars namn enligt kommitterade alldeles bör utgå från svenska fanor, förekommer den uttömmande undersökningen af »lögnsägnen» om Erik Soop, som aldrig varit närvarande vid Stuhm, lika litet som några Västgöta ryttare. — Namnet *Breitenfeld* skulle få föras af andra lifgrenadierregementet, Västgöta regemente, Smålands grenadierer och husarer samt möjligen Svea och Göta artillerigementen. — Namnet *Lützen* bör utgå från Skaraborgs och Kronobergs regementes fanor, hvarjämte kommitterade »anmäla» den af dem gjorda utredningen i fråga om Svea lifgarde som nyss omnämnts. — I afseende på följande fältslag märkas särskildt de detaljerade undersökningarna af slagen vid *Warschau* 1656 samt vid *Halmstad* och *Lund* 1676. I öfrigt må anmärkas, att kommitterade föreslå, att *tåget öfver Bält 1658* må upptagas på ett antal fanor och standar och likaså sjösegern vid *Svensksund* 1790 — den senare af icke mindre än 14 regementen eller kårer. Det är det sista slag kommitterade upptagit till pröfning. — Betänkandet åtföljes af tabeller öfver fältslag och regementen. Man finner deraf, kuriöst nog, att sådana namn sådana som *Wittstock*, *Leipzig* (1642), *Warschau* m. fl. hittills fullständigt saknats på svenska fanor. De rikast utrustade regementena torde komma att bli *lifregementets grenadierkår* och *Smålands grenadierkår*. Till sist följa grafiska framställningar af de nuvarande Smålands och Västgöta fotregementenas genealogier.

— Professor Karl Warburg har utgifvit första häftet af *Karl August Ehrensvärd. En lefnadsbild från gustavianska tiden.* Vi återkomma till denna intressanta publikation, när den blifvit fullbordad.

— *Svenska Autografsällskapet* har med korta mellanskof utsändt tre ganska innehållsrika häften, n. 3, 4, 5 af andra delen. Man finner här en teckning af den engång öfver hela den bildade världen bekanta »högadliga filosofen» och misantropiska rouéen Johan

Oxenstierna af Kroneborg, hvars 'Recueil de pensées' sett många upplagor; upplysningar om släkten Horns härstamning — en infödd svensk-finsk frälseätt; några rikt illustrerade bidrag till tydningen af Vasa-vapnet; en redogörelse för äldre stamböcker; en skildring af Lovisa v. Burghausens märkvärdiga öden som rysk fånge under stora nordiska kriget; en tabell öfver Oldenburgska ättens skandinaviska ursprung; meddelanden om den fransk-luterska församlingens i Stockholm kyrkobok m. m. — Häftena 4 och 5 åtföljas af en särskild publikation, *S. Nicolai församlings i Stockholm äldsta vigselbok* ända ifrån 1609, af utgifvaren flitigt kommenterad. Man finner där många biografiska notiser af värde, t. ex. en anteckning om »medicine doktorn» Johan Salvii giftermål. Man har ej varit alldeles viss på hans doktorsgrad i medicinska fakulteten förut, men denna anteckning bör väl hafva auktoritet.

— Major Gustaf Nerman har utgifvit en mindre broschyr: *Handlingar rörande frågan om kanal mellan Baggensfjärden och Lännerstasundet*, som äfven innehåller en liten historik öfver Baggensstäkets öden under tidernas lopp, hvilken med aktstycken bestyrkes. Förf. kommer bl. a. äfven att beröra den omdryftade frågan, huruvida det södra landet höjt sig sedan 1704. Han är ej benägen att antaga detta utan skjuter skulden för det iakttagna förhållandet i fråga om märkena på en felaktig afvägning.

— Professor Max Lehmann, under många år medredaktör för Sybels Historische Zeitschrift, har, på grund af någon schism med tidskriftens grundläggare, utträdt ur redaktionen och till efterträdare fått en d:r Meinecke, arkivtjänsteman i Berlin.

— M. Philippson har numera i tre delar afslutat sitt arbete öfver Maria Stuart såsom drottning. Det får ett mycket vackert erkännande i Revue Historique. Förf. ådagalägger bl. a. Marias medskuld i fråga om Darnleys mord genom att icke underrätta honom om mördarnes planer, men anför på samma gång mildrande omständigheter. Maria var ovanligt statsklok, ovanligt begåfvad, men i några af de viktigaste momenten af hennes lif svek den manliga karakteren, 'hon var endast kvinna', och där låg skulden till hennes ofärd.

— *La Diplomatie au temps de Machiavel* är titeln på ett af P. Leroux i Paris förlagdt, tre band starkt verk, som utgifves af M. de Maulde-la-Clavière, en forskare, hvilken skaffat sig ett namn äfven utom Frankrikes gränser hufvudsakligen som grundläggare och direktör för den i historiska och diplomatiska kretsar väl bekanta *Revue d'histoire diplomatique.*

Det är förf:s afsikt att gifva en omfattande framställning af folkrättens och de diplomatiska förbindelsernas utveckling allt ifrån den nyare tidens begynnelse och att blifva en vägledare för dem, som syssla med frågor af mellanfolklig natur. Första delen, som för en tid sedan utkommit, bildar så att säga en inledning till det

hela. Förf. undersöker i denna del hvilka den lagliga myndighetens kännemärken äro, huru andra makter erkänna den, samt denna myndighets rol, rättigheter och mellanfolkliga innehåll, d. v. s. dess rättigheter angående främlingar och när frågan gäller huruvida personer och varor må inkomma i eller lämna riket m. m. Han framlägger grunderna till vissa makters anspråk på en allmän rol, interventionsrätten, repressaliesystemet m. m. och öfvergår därefter till en generel redogörelse för den egentliga diplomatien i de allmänna reglerna för beskickningarna, de olika slagen af dem, deras långvarighet, sammansättning; beskickningar »hors rang» (för bara ståt, giftermål etc.) och den rikhaltiga afdelningen af hemliga underhandlingar allt ifrån den officiöse agenten till spionen. Andra och tredje delen, som ligga under pressen, skola innehålla skildring af diplomatiens detaljer, d. v. s. hvad som rör sändebuds behandling, frioch rättigheter, fullmakter, kreditiv, instruktioner, ceremoniel vid resa och ankomst, öfverlämnande af kreditiv, audienser, lefnadssätt, sätt att verka allt ifrån samtalets »recettes verbales» till den ordentliga bestickningen, förhandlingsprotokoll, korrespondans, olika slag af fördrag, fördragens föremål, handeln, konsulernas rol, brytning emellan makterna, afskedsaudienser, brukliga presenter, sändebudsberättelser, arkiv. Arbetet är tillägnadt kronprinsen af Danmark.

— För de nyaste omfattande förändringarna i *Vatikanska biblioteket* redogör en liten broschyr af M. Ugolini, *La nuova biblioteca Leonina*. De böcker, som fordom förvarades i den del af Vatikanen, som kallades »Appartemento Borgia», ha flyttats därifrån och förenats med den öfriga samlingen, för hvilken stora inredningsarbeten, under ledning af R. P. Francesco Ehrle s. J., företagits. Särskild uppmärksamhet ägnas i broschyren åt det *biblioteca di consultazione*, det referensbibliotek, som på påfven Leo XIII:s initiativ upprättats och för hvilket ändamål Biblioteca Vaticana trädt i utbyte med många främmande vetenskapliga institutioner. Från Sverige ha sålunda bidrag lämnats eller komma att lämnas från universitetsbiblioteket i Uppsala, Riksarkivet, Vitterhetsakademien, Historiska Föreningen, hvarjämte direktören för P. A. Norstedt & Söners aktiebolag v. häradshöfding G. Holm medgifvit ett urval ur firmans rika lager af förlagsartiklar, hvilket genom Riksarkivets försorg jämte dess egna sändning tillställts Biblioteca Vaticana. Också yttrar sig nämnda broschyr om den svenska afdelningen på följande älskvärda sätt: »Notevole quest'ultima (Svezia) per la accurata scelta dei libri, che presenta un vero tipo di collezione di opere da consultarsi sulla storia di un paese: scelta dovuta al fine discernimento del bibliotecario dell' università di Upsala, sig. Annerstedt, dei signori Odhner, E. Hildebrand ed in parte alla generosità del sig. G. B. A. Holm». Referensbiblioteket stöter omedelbart intill arkivets nya läsesalar.

Generalen grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg

AF

A. HAMMARSKJÖLD.

Öfveramiralen Friherre Pukes expedition till Västerbotten år 1809. Anteckningar af AD. LINDSTRÖM, kapten. Med 6 bilagor och 5 kartor. 169 sid. (Militärlitteratur-Föreningens förlag 65.)

1.

Släkten.

Af de många est- och livländska släkter, som blifvit upptagna på svenska riddarhuset, har ingen så djupt ingripit i Sveriges historia eller så länge och oafbrutet åtnjutit ett så allmänt och så stort anseende som ätten Wachtmeister.

Visserligen har den icke att uppvisa någon enda stor man af första ordningen. Däremot har den haft många framstående och dugande män såväl inom arméen och flottan som i konungens råd och i den högre administrationen. Under de mer än trehundra år ätten kan sägas hafva tillhört Sverige, har den äfvenledes tillhört Sveriges historia. Och under denna tidrymd har den hart när inom hvarje generation haft en eller flera medlemmar, som i högre eller lägre grad gjort sig förtjänta om vårt fädernesland. I alla de krig, som Sverige fört från 1570 till 1809, skall man, utom under Karl X:s och 1741—43 års krig, finna en eller flera af denna släkt, som spelat en betydelsefull roll eller med stor tapperhet kämpat under Sveriges fanor.

De mest karakteristiska egenskaperna för dessa medlemmar af släkten hafva varit stor duglighet och användbarhet i offent-

liga värf samt ett ovanligt och ofta lysande mod. Detta mod hafva de visat såväl i drabbningarnas kulregn och fruktansvärdaste handgemäng som i rådkammaren, på riksdagarna och inför Sveriges konungar från och med ättens svenske stamfader ända fram till den utmärkte memoirförfattaren. Man kan säga, att Wachtmeistrarna i Sverige haft två glansperioder. Den första omfattar slutet af 1600- och början af 1700-talet, den andra infaller ett hundra år senare.

Om ättens härkomst kan man icke säga något med bestämdhet, utom att den icke ursprungligen tillhört den gamla est- eller livländska adeln. Släkten har näppeligen haft adlig värdighet förr, än Johan III gaf den förste med säkerhet kände medlemmen af densamma svenskt sköldebref.

Några författare, bland dem Anrep i sina Ättartaflor, kalla den visserligen för en »gammal herrmästerlig släkt». Men denna distinktion torde näppeligen hafva stort att betyda. Ty först och främst tyckes man ännu icke vara på det klara med, hvad som skall förstås med detta uttryck. Meningarna därom äro nämligen mycket skiftande. Somliga påstå, att de herrmästerliga släkterna voro sådana est- och livländska adelsätter, ur hvilka herrmästaren skulle tagas. Denna åsikt vittnar om djup okunnighet i »Livlandens» historia, ty ingen herrmästare har någonsin tagits ur en est- eller livländsk släkt. Att est- och livländare ha blifvit upptagna i Svärdsriddareorden, äfven sedan denna blifvit förenad med den Tyska orden, är nog sant, men de tyckas icke hafva varit många. Och högst få af dessa kommo att bekläda de högre ordensämbetena. Till allra största delen rekryterades orden nämligen från Tysklands och isynnerhet från Westfalens och Rhenlandens adelsätter. Och bland dessa tyska invandrare, som af de infödda est- och livländarne betraktades såsom främlingar och fördenskull af dem voro föga omtyckta, utsågos i allmänhet ordens storvärdighetsmän och alltid utan undantag herrmästaren.[1]

Enligt en annan åsikt bör man med »herrmästerlig släkt» förstå en sådan, som bland sina medlemmar har att uppvisa en herrmästare. Men om denna uppfattning vore den riktiga, skulle icke många släkter, som af Anrep och andra genealoger, kallas herrmästerliga, vara berättigade till denna benämning, åtminstone

[1] Detta ord har uppkommit af »herr mästaren», det är således oriktigt att skrifva »härmästaren».

högst få af de est- och livländska ätter, som äro upptagna på svenska riddarhuset. Af dessa sistnämnda skulle i så fall, så vidt jag vet, endast släkterna von Vietinghof och von Mengden vara herrmästerliga. De bägge sistnämnda frejdade ätterna hafva ju att uppvisa två af Tyska ordens utmärktaste herrmästare. Dessa liksom andra herrmästare inkallade medlemmar af sin släkt till Livland, gjorde dem till ordens vasaller, och därigenom kommo deras ätter att tillhöra den est- och livländska adeln. Anrep kallar själf sin ätt för en »gammal herrmästerlig släkt,» och det är sant, att den är gammal, den har äfven haft stort anseende i »Livlanden» och fått stora och viktiga förtroendeuppdrag af sina ståndsbröder, men någon herrmästare har ej denna släkt att uppvisa.

Enligt den tredje åsikten skulle man med »herrmästerlig släkt» förstå en sådan, som redan på herrmästarnes tid tillhört någon af »Livlandens» många adelskorporationer. Denna åsikt torde hafva den största sannolikheten för sig.[1]

Men om ofvannämnda term har denna betydelse, så torde man näppeligen kunna kalla släkten Wachtmeister för »en gammal herrmästerlig släkt». Ty den siste herrmästaren Gothard Ketler nedlade ju i mars 1562 tecknen af sin värdighet och först under 1500-talet får må höra talas om en Wachtmeister. Anrep talar visserligen om farfadern och fadern till den svenska ättens stiftare. Den förstnämnde skall enligt Anrep ha varit »kommendant på Arensborgs slott», den senare åter öfverste för ridderskapet och adelns i Livland rusttjänst. »Men bägge dessa uppgifter och framför allt den sistnämnda, förefalla minst sagdt tvifvelaktiga. Ty någon livländsk adelsfana fanns denna tid icke, utan de olika stiftens och Harriens och Wiriens ridderskap utgjorde särskilda militära afdelningar, som visserligen stodo under sina respektive landsherrars eller dessas ställföreträdares öfverbefäl, men hvarje korporation utvalde nog sitt befäl bland sina egna medlemmar. Och att släkten Wachtmeister under den livländska federativstatens självständighet tillhört en af dess adelskorporationer låter sig näppeligen bevisa, ty ingen urkund angifver detsamma.[2]

[1] Saken torde nog behöfva en bätte utredning än den jag varit i stånd att gifva. Intressant skulle det dock vara att få veta, när och huru benämningen »herrmästerlig släkt» har uppstått. Om denna sak har jag icke kunnat få besked af någon vetenskapsman, som forskat inom dessa områden.

[2] Est- und Livländische Brieflade, som innehåller urkunder rörande alla est- och livländska adelssläkter, upptager intet bref om släkten Wachtmeister tidigare än af 1578, sedan släkten redan blifvit upptagen bland den svenska adeln.

Ätten Wachtmeister kan således näppeligen hafva hört till den gamla est- eller livländska adeln eller till ordens vasaller. Däremot är det högst sannolikt, att den kommit sig upp genom att tjäna bland de tyska landsknektar eller ryttare, som för sold utbjödo sina tjänster åt den, som betalade bäst, och som allt sedan kejsar Maximilian I:s dagar spelade en så stor roll i Europas krigshistoria. Såsom anförare eller ryttmästare för en fana tyska ryttare trädde den förste med säkerhet kände Wachtmeister i svensk tjänst under det svåra krig, Johan III förde med Ryssland om Estland. Denne Hans Wachtmestere, såsom konungen i sina bref skrifver hans namn, kämpade med utmärkelse i den svenska krigshären under detta krig. Af hans förnämsta krigsföretag må nämnas det infall i Ryssland, som han år 1579 gjorde i förening med Hans Eriksson till Brinkkala, under hvilket de svårt hemsökte bägge stränderna af Peipus. 1581 vardt Wachtmeister en af konungens fältöfverstar i Estland och 1582 kallar han sig själf i ett bref »Kungl. Maj:ts till Sveriges fältmarskalk och välbestälde ryttmästare».[1] När historien om grundläggningen af det svenska väldet i Östersjöprovinserna en gång blifvit skrifven, kommer denne Hans Wachtmeister att få ett framstående rum i densamma, ehuru efter Pontus De la Gardie, Karl Henriksson Horn och segerherren vid Wenden, Göran Boije af Gennäs. Jämte nyssnämnda fältherrar och några andra svenskar fick Hans Wachtmeister i uppdrag att med ryssarna underhandla om afslutandet af det treåriga stillestånd, som ingicks i Plüsamünde år 1583.

Det som framför allt hedrar denne Hans Wachtmeister är den orubbliga trohet, med hvilken han tjänade Sveriges krona, ehuru Sveriges fiender genom många frestande anbud sökte locka honom till affall. En sådan trohet var ytterst sällsynt bland est- och livländare på denna tid. Hans Wachtmeister gjordes af Johan III till svensk adelsman[2] 1578, men han öfverflyttade aldrig till Sverige, utan bodde på sina gods i Estland. Han dog 1590.

---

[1] Est- und Livländische Brieflade. På denna tid hade ryttmästaren ett större och högre befäl än i våra dagar. En ryttarefana kunde nämligen vara äfven 1000 man. (Se registret på Pontus De la Gardies krigshär 1581. Handlingar ang. ryska kriget 1570—1595 i Riksarkivet).

[2] Tyvärr har jag ej varit i tillfälle att få se hans sköldebref; detta kan ju möjligtvis innehålla upplysningar om släktens ålder m. m.

Hans sonson, som också hette Hans, deltog i Gustaf Adolfs krig i Polen och sedan i en stor del af trettioåriga kriget. Han genomgick hela rangskalan från kornett till generalmajor af kavalleriet; sistnämnda grad fick han af drottning Kristinas förmyndare 1644. Han ådagalade i flera strider en lysande tapperhet, framför allt i slaget vid Wittstock. I fältmarskalken Johan Banérs nyligen utgifna bref framstår denne Hans Wachtmeister såsom en värdig själsfrände till Herman Wrangel. Wachtmeister visar sig ock i sin uppfattning af frihet och slafveri vara en äkta baltisk adelsman ända ut i fingerspetsarna, ty han hade svårt att erkänna någon myndighet bredvid sig eller öfver sig. I de bref af Banér, i hvilka denne klagar öfver Herman Wrangel och Hans Wachtmeister, kan man äfven se, huru mäktiga est- och livländarne redan då voro inom svenska krigshären och inom själfva Sveriges rike, samt hvilka pretentioner de vågade komma fram med. Märkvärdigt nog lyckades de mången gång genomdrifva dem till och med hos en så kraftfull styrelse som Kristinas förmyndareregering.

Sedan drottning Kristina själf öfvertagit regeringen vardt det en ännu gynnsammare tid för est- och livländarne. De förstodo i hög grad göra drottningen sig bevågen och däraf skaffa sig fördelar. »Hit äro», skrifver Seved Bååt den 10 augusti 1649 till Per Brahe, »komne så många livländare, så de kräla så tjockt som gråkatten här».[1] Denna Kristinas ynnest kom ock Hans Wachtmeister i hög grad till godo. Han bosatte sig i Sverige, blef af drottningen 1647 gjord till riksstallmästare och fick därjämte af henne en mängd förläningar och donationer.[2] 1651 upphöjde hon honom till friherre och riksråd. Utnämningen till sistnämnda höga värdighet hade väl sin förnämsta grund i den omständighetan, att man därigenom ville gifva den baltiska adeln en representant i riksrådet.

Denne Hans Wachtmeisters barn gjorde ätten till en af de mäktigaste och anseddaste i riket. Hans dotter var gift med den mäktige kanslipresidenten Bengt Oxenstierna. Af sönerna

---

[1] D:r Ellen Fries i Hist. Tidskrift 1885 s. 308, n. 2.

[2] Drottningen gaf honom en tomt på Blasieholmen den 27 mars 1647 (riksreg.) och två dagar därefter befallde hon amiralitetskollegium att inrymma åt Hans Wachtmeister amiralitetshuset på samma holme. Troligen har ofvannämnda tomt legat invid amiralitetshuset. Sedermera uppfördes väl på dessa tomter den byggnad, som är känd under namnet Fersenska palatset. Efter hvad det tyckes, måtte detta ha blifvit uppfördt af riksstallmästaren eller hans son Axel. Genom den sistnämndes dotter kom det till familjen von Fersen.

gjorde sig icke mindre än fyra, om än i olika grad, bemärkta. Den andre i ordningen, eller Klas Adam, blef visserligen icke mer än öfverste, men har fått en viss namnkunnighet genom det mera djärft än klokt utförda anfall, som han i slaget vid Fehrbellin i spetsen för östgöta ryttare gjorde mot den brandenburgske öfversten Mörners kavalleriregemente. De bägge öfverstarne råkade med hvarandra i envig, i hvilket Wachtmeister visserligen nedsköt sin motståndare, men samtidigt själf fick sitt banesår.

Den fjärde brodern hette Bleckert.[1] Äfven denne gick den militära banan, hvilken han icke lämnade, ehuru han blef landshöfding öfver Kalmar län. I slaget vid Narva kommenderade han såsom nyss blifven generallöjtnant af kavalleriet med utmärkelse sitt vapenslag på högra flygeln. Han stod synnerligen väl hos Karl XII, men han dog redan år 1701. Från honom härstammar den friherrliga ätten Wachtmeister, af hvilken en gren i Preussen fått greflig värdighet.

De berömdaste af släkten under denna period äro den äldste och den tredje brodern. Den senare eller Axel är en af ättens mest sympatiska medlemmar. Sin egentliga krigarebana började han under Karl XI:s tyska krig. Som bekant har detta oklokt började och till sina följder landsfördärfliga krig få ljuspunkter. Det har dock aldrig blifvit utförligare behandladt af en svensk forskare, ehuru det skulle vara både intressant och lärorikt att få en framställning af detsamma från svensk synpunkt. Och skulle en sådan skildring en gång komma till stånd, skulle nog några af de ärofullaste bladen af densamma vara de som handlade om Axel Wachtmeister. Ty under försvaret af Bremen och Verden 1676 utförde han som öfverste icke blott stora, utan rent af underbara bragder. Axel Wachtmeister har såväl genom de tre segrar han på en och samma dag vann vid och i närheten af Karlsburg som genom sitt hjältemodiga försvar af Schwingerskans vid Stade visat sig som en af de tappraste män svenska arméen någonsin ägt. I de många strider han levererade tyskarne och danskarne ådagalade han stor skicklighet och en förvånansvärd djärfhet samt den mest lysande personliga tapperhet. Hans jättelika kropp och ofantliga fysiska styrka måtte hafva varit i högsta grad härdade och uppöfvade, ty annars skulle han aldrig hafva kunnat utkämpa sådana ursinniga strider eller lyckligt genomgå

[1] Själf skref han sitt namn Bleichard. Se Est- und Livländische Brieflade.

så stora faror. 1677 återkom han till Sverige och utmärkte sig sedermera flera gånger under kriget i Skåne. Och under Johan Gyllenstiernas öfverbefäl bidrog han i väsentlig grad jämte brodern Hans till Blekinges återeröfring. Vid denna tid var det, som Karl XI knöt med honom den innerliga och förtroliga vänskap, som först upplöstes genom konungens död. Karl XI och Axel Wachtmeister hade i många afseenden samma skaplynne, samma lefnadsvanor och smak för samma nöjen. I sina brådstörtade ridter och »andra öfverdådiga företag» hade Karl XI oftast sin »käre Axel» till stallbroder. För öfrigt gick deras förtrolighet så långt, att de ensamma eller i mindre sällskap likasom »ett par ostyriga gossar» ryckte och skuffade hvarandra fram och tillbaka.[1] Bägge hade ett mycket häftigt lynne och bägge hade svårt att behärska detsamma. En gång kom det också till ett ytterst våldsamt uppträde mellan de båda vännerna. Saken var nämligen den, att Axel Wachtmeister, ehuru han på 1680—82 års riksdagar varit en af de ifrigaste anhängarne och främjarne af reduktionen, likväl blef häftigt uppbragt, då ett hans gods i Livland skulle reduceras. »Han ingaf därför en i skarpa ordalag affattad skrift, i hvilken han uttryckte sin förvåning, att han efter så många års trogen tjänst skulle mista sin lagliga egendom; Livland kunde ej underkastas reduktionsbeslutet. Skriften bars genast till konungen, som öfverhopade Wachtmeister med förebråelser, men tillika sade sig af vänskap för honom vilja återlämna skriften, för hvilken han annars måste lagföras. Wachtmeister, utom sig af häftighet, svarade att det som han hade skrifvit, det hade han skrifvit: han kunde bevisa rättvisan af sin sak inför hela världen. Därpå gick han genast upp till reduktionskammaren och begärde, att skriften skulle intagas i dess protokoll. Men dagen därpå hade han redan besinnat sig, och man lyckades så begå, att han genom Klas Fleming återfick skriften, som uttogs ur protokollet. Därefter syntes Wachtmeister under någon tid icke vid hofvet».[2]

Karl XI:s män voro i allmänhet inga ädla personligheter; de utmärkte sig icke heller för någon synnerligt stor oegennytta, de flesta af dem hafva ju icke försmått utländskt guld. Men Axel Wachtmeister synes i både det ena och det andra afseendet varit ett undantag. I politiken har han efter reduktionsriksdagarna

[1] Fryxells Berättelser XX, s. 59.
[2] Carlson, Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset, IV, s. 195.

föga blandat sig. Han torde äfven genom sitt skaplynne och sin begåfning ej ha varit danad hvarken för detta fält eller för den högre administrationen eller för ett högre självständigt befäl. Däremot var han en mycket duglig underbefälhafvare, och som kavallerigeneral synes han ha haft verkligt framstående egenskaper.

1679 hade Axel Wachtmeister blifvit generalmajor af kavalleriet, 1693 blef han omedelbart från denna grad upphöjd till kungl. råd, fältmarskalk och grefve. 1697 vardt han president i krigskollegium. Han var en god hushållare och efterlämnade en stor förmögenhet. Genom hans dotter Eleonora Margarethas giftermål med grefve Hans von Fersen synes grunden ha lagts till familjen von Fersens stora rikedom.

Ryktbarast af alla bröderna och af hela släkten är likväl *generalamiralen*. Början af dennes krigarebana var mycket lysande, såväl till lands som till sjös. Under 1665 års sjökrig mellan England och Holland hade han som volontär tjänat på engelska flottan och deltagit i flera sjödrabbningar. Efter återkomsten till Sverige tjänade han först vid arméen, men efter danska krigets utbrott ömsom till lands, ömsom till sjös. 1675 vardt han amiralitetskapten, men redan år 1676 finner man honom som amiral, hvilket icke hindrade honom att såsom öfverstelöjtnant vid Västgöta ryttare deltaga i slaget vid Lund. Där kämpade han med glänsande tapperhet och fick tre hästar skjutna under sig. Följande år var han åter på flottan och kommenderade under Henrik Horns öfverbefäl tredje eskadern af svenska flottan i det för henne så olyckliga slaget i Kjögebukt. Äfven i denna drabbning utmärkte han sig. Och vid reträtten fick han med sitt amiralskepp Nyckeln skiftevis kämpa mot sju fientliga skepp, men lyckades dock rädda sig undan till Kalmarsund. Under de båda följande krigsåren kämpade han stundom med lycka och alltid med ära i nämnda sund mot den fientliga flottan. I december 1679 blef Hans Wachtmeister amiralgenerallöjtnant och från denna tid hade han högsta ledningen af flottans angelägenheter under mer än trettio år.

Vid riksdagen 1680 spelade Hans Wachtmeister en af de betydelsefullaste rollerna såsom ledare för reduktionspartiet. Det var han, som på riddarhuset väckte det förslag, hvilket vållade tillsättandet af Stora kommissionen, genom hvars domar den gamla svenska högadeln ruinerades. Vid självfva reduktionsfrågans genomdrifvande på riddarhuset var Hans Wachtmeister

den, som jämte sin broder Axel egentligen ledde reduktionspartiet. Huruvida bröderna Wachtmeister och deras meningsfränder härvid iakttogo lagliga former är minst sagdt tvifvelaktigt. Men detta deras beteende kan ursäktas på grund af reduktionens nödvändighet.

Man har påstått, att Hans Wachtmeister och de flesta af konungens öfriga anhängare, hvilka äfvenledes tillhörde den yngre adeln, af afund och ovilja mot de gamla riksrådsätterna understödt konungen vid denna riksdag. Detta påstående torde nog icke vara utan grund. Men Hans Wachtmeisters hela skaplynne var sådant, att han nog af öfvertygelse om, att enväldets införande var både nyttigt och nödvändigt, slutit sig till konungen och reduktionspartiet. Men att han härvid skulle hafva förbisett de fördelar, som han själf skulle vinna genom enväldets och nämnda partis seger är icke sannolikt. I detta afseende var han hvarken bättre eller sämre än de öfriga bland konungens och reduktionens anhängare.

Sin största ära har Hans Wachtmeister vunnit såsom grundläggare af Karlskrona och återupprättare af svenska flottan. Under hans ledning skaffade Karl XI Sverige en så stark flotta, att det hvarken förut eller efteråt mäktat åstadkomma hennes like. Hans Wachtmeisters förtjänster vid skapandet af denna flotta kunna icke förnekas, dock torde de genom en grundligare undersökning icke komma att framstå fullt så stora, som man hittills trott sig haft skäl att antaga.

Någon stor amiral var Hans Wachtmeister icke, han synes icke heller varit vuxen att såsom öfverbefälhafvare kommendera en flotta. Det förnämsta han som sådan har utfört var svenska flottans förening år 1700 med de engelska och holländska hjälpflottorna i Öresund, men endast genom Karl XII:s gång på gång upprepade stränga befallningar kunde Hans Wachtmeister förmås att verkställa denna förening, utan hvilken Karl XII:s landstigning på Seland varit en omöjlighet. Sedan han lyckats förena sig med engelsmännen och holländarne, fick han öfverbefälet öfver alla tre flottorna, som tillsammans utgjorde 50 à 60 linieskepp. Ingen svensk amiral har någonsin haft en så väldig makt under sitt befäl.

Sedan kriget med Danmark efter slaget vid Poltava åter utbrutit, gick Wachtmeister under hvart och ett af åren 1710—13 ut till sjös med flottan utan att dock kunna uträtta något vä-

sentligt mot den danska, ehuru denna var den svenska underlägsen.

Det ödesdigraste felsteg Hans Wachtmeister begått var, då han 1712 i september lemnade Stenbocks transportfartyg utan betäckning för att gå ut till sjös och angripa den danska flottan. Den sistnämnda vek efter vanligheten undan utan strid, men vindens omkastning gjorde det möjligt för danskarne att skicka en mängd fregatter och andra fartyg mot svenska transportflottan, af hvilken omkring sextio fartyg förstördes.[1] Vinden tillät nämligen icke Wachtmeister att komma de sina till hjälp.

Som organisatör och administratör tyckes Hans Wachtmeister haft många brister. Redan Karl XI hade varit missnöjd med honom som sådan. Under krigsåren drog det alltid långt ut på tiden att få ut flottan. Hon slukade ofantliga summor, emedan generalamiralen icke tyckes hafva förmått utöfva tillräcklig kontroll öfver sina underordnade. Men som Hans Wachtmeister lyckats göra sig nästan helt och hållet oberoende af rådet och icke ville hafva några andra medhjälpare än dem han själf valt, så bär han hufvudansvaret för den oordning och de »egennyttigheter», som ägde rum vid amiralitetet, och om hvilka rådet och snart äfven konungen blefvo underkunniga. Karl XII skickade grefve Gustaf Cronhjelm för att anställa undersökningar om skötandet af flottans angelägenheter samt för att understödja generalamiralen, men såsom det tyckes utan framgång i någotdera afseendet. Hade rådet haft samma makt som vilja, hade det fråntagit generalamiralen befälet öfver flottan och gifvit det åt grefve Axel Johan Lewenhaupt, som synes hafva varit den skickligaste och i sitt yrke mest erfarne amiral svenska flottan denna tid ägde. Generalamiralen och han voro personliga fiender sedan gammalt; det ser nämligen ut, som om Lewenhaupt tidigt sett hvad som försiggick bakom kulisserna. Hvad Lewenhaupt med ringa medel förstod att uträtta visade han som chef för Göteborgseskadern 1712. Hade Hans Wachtmeister förstått att då samverka med Lewenhaupt, skulle det hafva varit till stor båtnad för Sverige och för honom själf.

Hans Wachtmeister har mycket och djupt ingripit i Sveriges historia, men han torde snarare böra kallas för en viktig

[1] Några bidrag till Sveriges krigshistoria åren 1711, 1712 och 1713 af Oscar Fredrik s. 113 uppgifver efter den sannolikaste danska uppgiften förlusten till 57 fartyg; 1713—1714 års riksdagsakter uppge den endast till 40, men sannolikt har rådet af politiska skäl gjort förlusten så ringa som möjligt.

än en stor historisk personlighet. Den uppfattning man får af hans karakter genom studiet af rådsprotokollen är för densamma icke fördelaktig. Han afled 1714 i sitt 73 år.

Under frihetstiden spelade ingen Wachtmeister någon vidare framstående roll, icke ens de bägge amiralerna med namnen Karl Hans, hvilka redan under slutet af Karl XII:s regering gjort sig bemärkta. Den äldre, hvilken 1731 dog som president i amiralitetskollegium, var son till Bleckert, den yngre åter till generalamiralen. Under de närmast följande generationerna inträder släktens andra glansperiod.

Nyssnämnde presidenten friherre Wachtmeisters brorson, hette Karl Adam. Denne beklädde höga stats- och hofämbeten samt vardt till slut en af rikets herrar och upphöjd i grefligt stånd. Under 1789 års riksdag var han en af de mest bemärkta bland oppositionens anhängare. Hans uppträdande vid flera tillfällen vittnade om karakter samt om mycken och äkta mandom, men näppeligen om någon större statsklokhet.

Långt mera betydande voro ättlingarne af generalamiralen. Dennes ende sonson hette Fredrik Georg Karl Hans. Sitt första dopnamn hade han fått efter sin kunglige gudfader, Fredrik I. Äfven denne Wachtmeister ägnade sig åt krigareståndet och gjorde till och med under österrikiska tronföljdskriget vid de allierades armé ett par fälttåg i Belgien såsom adjutant hos fursten af Waldeck. I svenska hären vardt han ryttmästare vid N. Skånska kavalleriregementet, men tog redan vid 33 års ålder, eller 1753, afsked med majors grad.

I det offentliga lifvet har han föga eller intet deltagit, utan synes mest ha sysselsatt sig med skötseln af sina jordegendomar. Generalamiralen hade gjort Skunkenberg och Tromtö i Blekinge till fideikommiss för sin ättelinie. Hans sonson gaf denna godskomplex namnet Johannishus efter ett i Livland släkten fordom tillhörigt gods, till hvilket generalamiralen skrifvit sig grefve.

Men grefve Fredrik Wachtmeister hade äfven andra egendomar, hvilka han fått genom sin hustru, som var en af Sveriges rikaste arftagerskor. Hon tillhörde den gamla svensk-danska ätten Trolle, som under unionstiden samt 1500- och 1600-talen spelat en så stor och understundom så lysande roll i Skandinaviens historia. Under 1700-talet har den likväl ej att uppvisa någon i statens värf framstående person, så vida man ej till

densamma vill räkna den berömde generalamiralen Henrik af Trolle. Dennes fader påstod nämligen bestämdt, att hans familj var en gren af den gamla Trolleätten, men tyckes dock ej kunnat bevisa sin utsago.

Den gamla Trolleätten var däremot fortfarande utmärkt genom sin rikedom. Efter allt att döma måtte den på denna tid ha varit en af de rikaste släkter, som någonsin funnits i Nordanlanden. Den är rik ännu i dag, ehuru stora delar af dess rikedomar under form af fideikommiss genom gifte öfvergått till grenar af ätterna Löwen, Bonde och Wachtmeister. De respektiva medlemmarna af dessa släkter, som äro innehafvare af nämnda fideikommiss, skola därför jämte sitt släktnamn äfven bära namnet Trolle.

Grefve Fredrik Wachtmeister var gift med Hilla Birgitta Trolle och hade med henne många barn. Af deras söner gjorde sig visserligen alla de fyra äldsta bemärkta, men af dessa är det likväl endast de tre yngre, som varit i egentlig mening framstående. Under Gustaf III:s, Gustaf IV Adolfs samt i början af Karl XIII:s regering lyftes genom dem släkten åter till stort inflytande, anseende samt till rikets högsta värdigheter och de hafva, om än på mycket olika sätt och i olika grad, gripit in i Sveriges öden.

Den äldste af dessa tre torde af historien komma att anses såsom den ypperste mannen inom släkten och som dess ädlaste personlighet och ärorikaste minne. Han var Gustaf III:s och Gustaf IV Adolfs högst betrodde man, enär han från 1787 till 1809 innehade rikets högsta värdighet eller riksdrotsämbetet. Han hörde visserligen icke till Gustaf III:s intimaste vänner, men han åtnjöt denne konungs största förtroende, ty han var flera gånger ordförande i den tillförordnade regeringen, medan Gustaf III var i fält eller i utlandet. En man af riksdrotsets stränga rättskänsla kunde nog icke gilla de olagliga mått och steg Gustaf III tog 1789, men ännu mindre tyckes han hafva sympatiserat med de s. k. patrioternas tillvägagående. Riksdrotset insåg nämligen, att dessas strid med konungen, trots alla deras fraser, mindre gällde rätten än makten, och att han således af två onda ting måste välja det minst onda eller att ställa sig på konungens sida. Men äfven om han ej energiskt motarbetat förenings- och säkerhetsakten, vägrade han dock bestämdt vid 1792 års riksdag att inom sitt stånd verka för dess antagande. Såväl under förmyn-

dareregeringen som under Gustaf IV Adolfs egen styrelse motsatte han sig med sin vanliga självständighet och rättrådighet hvarje godtycklighet så väl när det gällde personers behandling som lagarnas iakttagande. »Den olycklige Gustaf IV Adolf hade ingen trognare tjänare, då han hade rätt, än riksdrotset, men icke heller en orubbligare motståndare, då han hade orätt». På rättens grund och i lagens namn gjorde riksdrotset, så långt han kunde, ett ihärdigt motstånd mot konungens egenmäktiga och landsfördärfliga åtgärder. Hade Gustaf IV Adolfs öfriga rådgifvare varit lika rättrådiga och fosterlandsälskande män som riksdrotset och mera tänkt på hvad rikets bästa kräfde än hvad som möjligen kunde gagna deras egna personliga intressen, så hade de understödt riksdrotset i hans bemödanden och därigenom kanske förekommit mycket ondt. Riksdrotset insåg nödvändigheten af att en förändring af regeringssystemet ägde rum, men ville, att en sådan skulle ske på laglig väg eller genom ständernas sammankallande och således genom riksdagens bistånd. Efter statshvälfningen den 13 mars understödde han den nya regeringen med sin rika erfarenhet och sitt stora anseende, och äfven under den kort därpå sammanträdande riksdagen var riksdrotset såsom en återhållande och modererande kraft af största gagn för sitt fädernesland.

Det urgamla och höga drotsämbetet har knappast beklädts af någon, som varit Karl Axel Wachtmeisters like i rättrådighet, i ett noggrant upprätthållande af lagarnas helgd samt i oegennytta och fosterlandskärlek. De enda, som därutinnan skulle kunna täfla med honom äro Gabriel Gustafsson Oxenstierna, den store rikskanslerns broder, samt Per Brahe, den senare dock med mindre skäl än Gabriel Gustafsson. Per Brahe synes visserligen haft en större begåfning, men på samma gång äfven flera och större fördomar än Karl Axel Trolle-Wachtmeister. På grund däraf har ock Per Brahe saknat den höga och vidsträckta uppfattning af rätten och det fördomsfria krafvet på lagarnas upprätthållande, som utgöra Svea rikets sista drots' och dess förste justitiestatsministers egentliga ära och storhet som statsman.

Riksdrotsets närmast yngre broder hette Klas Adam. Denne gick in vid flottan. Han deltog med utmärkelse i det nordamerikanska frihetskriget, under hvilket han tjänade på franska flottan. Hans befordran var snabb. För detta hade han i icke ringa mån att tacka den mäktige generalamiralen Henrik af

Trolle, hvilken på denna tid var svenska flottans återupprättare, liksom Hans Wachtmeister hade varit det för ett sekel tillbaka. Sveriges *andre* generalamiral hade nämligen den största pietet för minnet af dess *förste* generalamiral och satte därför sin ära i att främja fortkomsten för den sistnämndes ättlingar hvilket framgår såväl af hans förhållande till Klas Adam som till dennes äldste broder Hans Fredrik, hvilken dock tog afsked som konteramiral. Men Klas Adam var redan 1782, vid endast 27 års ålder, öfverste och deltog som sådan i 1788 års sjötåg. Den 8 juli detta år tog Wachtmeister, då han kryssade utanför Nargön med en liten örlogseskader, tvenne ryska fregatter, Jaroslav om 32 och Hektor om 26 kanoner, hvilka från Kronstadt utgått för öfning af sjökadetter. I det ryktbara slaget vid Hogland den 17 juli förde Klas Adam Wachtmeister konteramirals befäl och kämpade där med lysande tapperhet, ehuru olyckligt. Hans flaggskepp Prins Gustaf, på hvilket hans broder, den ofvannämnde Hans Fredrik, var skeppschef, anfölls nämligen af tre ryska linieskepp och två fregatter och måste efter ett tappert försvar stryka flagg. Klas Adam, som, medan han ännu var i rysk fångenskap, blef »contre-amiral in petto», efter hvad Gustaf III skrifver till riksdrotset, vardt 1793 viceamiral. Under de båda följande åren, då svenska och danska eskadrar kryssade i förening till handelns beskydd, kommenderade han den svenska eskadern, och turvis med den danska amiralen var han öfverbefälhafvare öfver den förenade flottan. Då han efter 1795 års kryssning återkommit till Karlskrona, råkade han att komma i en tvist, hvars verkningar måhända sträckt sig ända till 1809 års expedition till Västerbotten. Därför torde det kanske icke vara ur vägen att närmare beröra denna händelse.

I en skrifvelse af den 10 oktober 1795 till storamiralsämbetet hade Klas Adam Wachtmeister anmält, att han under nyssnämnda års expedition »permitterat en del underofficerare till idkande af coufvaerdie sjöfart och å de samma meddelt förteckning». Storamiralsämbetet förständigade i följd häraf Wachtmeister att »förklara på hvad grund och authorisation slik permittering blifvit beviljad.» På denna förfrågning svarade Wachtmeister den 15 oktober följande: De af honom permitterade underofficerarne hade blifvit lämnade på svenska handelsskepp, destinerade åt Medelhafvet, hvilka dem förutan blifvit strandsatta.

»Hvad den begärda upplysningen om grunderna och min authorisation till slik permittering beträffar, så och då jag redan därom

H. K. M. rapporterat, tror jag mig ej behöfva eller skyldig vara någon vidare förklaring därutinnan aflämna.» »Jag hoppas ock, att Kongl. M:t med nådigt välbehag anser detta förhållande, lika med de arrangements jag under expeditionen vidtagit, och att göra därå mera afseende på detta tagna steg af en chef för en flotta, än hvad höglofliga Kongl. Stor-Amirals-Ämbetets ledamöter låtit förmärka, emedan deras vidtagande åtgärd därutinnan är mig indifferent».

Under vanliga förhållanden skulle väl en sådan skrifvelse från en underordnad af Wachtmeisters rang och samhällsställning knappast kommit att leda till någon vidare påföljd. Men till otur för honom satt på denna tid i storamiralsämbetet för örlogsflottan en man, som var sträng mot sig själf, men äfven sträng mot andra. Framför allt var denne ytterst noggrann i allt hvad som rörde disciplinen, och fördenskull är det lätt att förstå, det han, efter emottagandet af Wachtmeisters minst sagdt obetänksamma skrifvelse, skulle finna storamiralsämbetet och sig själf förnärmade. Ordföranden i storamiralsämbetet var nämligen dåvarande konteramiralen, sedermera generalamiralen, den berömde Johan Puke.

De andra ledamöterna voro öfverstarne frih. Rudolf Cederström[1] och Karl Jusléen samt amiralitetsrådet Kihlgren. Af dessa yttrade sig Cederström först till protokollet och det i mycket skarpa och klandrande ordalag mot Wachtmeister, emedan denne i sitt bref »begagnat ordalag, som på intet sätt kunde förenas med den skyldiga aktning ett ämbete, som föreställer H. K. H. hertigens och storamiralens höga person har rättighet att fordra, och som icke kunde ägna en underhafvande emot sitt befäl». Af denna orsak yrkade Cederström, »det viceamiralen borde genast med militärisk arrest till en början anses.»

Kihlgren vill ej gå så hastigt till väga. Han föreslog därför, att storamiralsämbetet skulle anmoda Wachtmeister »att stiga upp i ämbetet» för att på tillfrågan upplysa, om hans instruktion frikallade honom från redovisningsskyldighet hvad underofficerarnes permitteringvidkom. Och sedan borde storamiralsämbetet till K. M:t inberätta förloppet.

Cederström vidhöll likväl sitt yrkande och refererade Wachtmeisters »vanvördiga uttryck». Vidare ansåg Cederström, att Wachtmeister ytterligare hade felat i den aktning och subordination, han var skyldig storamiralsämbetet och det kommando, »som detta i storamiralens stad och ställe utöfvade, som voro storamiralen i egen hög person tillstädes.» Cederström framhöll nämligen att viceamiralen Wachtmeister endast genom en adjutant hos ordföranden annonserat sin och eskaderns ankomst på redden »och utan advis skjutit dag- och nattskott inne i hamnen, och äfven utan storamirals-ämbetets kunskap låtit nedhala och salutera sin flagg, hvilket allt utmärker en sidovördnad, som ej kan hänföras till okunnighet». Men ännu mera klandervärdt vore hans ofvannämnda skrifsätt. »Att utan påföljd få säga och skrifva till ett öfverbefäl, att dess åtgärd och af-

[1] Den under Karl Johans tid så bekante generalamiralen.

seende är honom indifferent, det skulle icke allenast missfirma Kongl. M:ts nådigste val af det ämbete, åt hvilket han anförtrott högsta styrelsen af amiralitetet, utan ock leda till yttersta förstörande af allt hvad subordination kallas i hela corpsen, hälst ryktet om ett så spotskt svars aflämnande från vice-amiralen grefve Wachtmeister till stor-amiralsämbetet varit kändt i staden och äfven föregått själfva brefvets ankomst». Cederström förblef därför vid sin mening, att vice-amiralen Wachtmeister »borde correctionsvis genast träda i arrest en 10 à 12 dagar uti sina rum,» och Kungl. M:ts svar på rapporten härom afbidas. »Ett kommando — eller militäriskt mål och fråga borde ej med civil omgång och senfärdighet utan med en militärisk nerve fermt handteras och decideras». Cederström slutade sitt anförande med att säga, »om han under annan synpunkt kunde anse krigslydnaden, skulle han i afseende på skyldskap och personlig vänskap för viceamiralen grefve Wachtmeister gärna omfatta alla tillfällen och därå lämna honom yttersta prof, men i tjänsten måste dylika konsiderationer vika. Vore öfriga ledamöter af annan tanke, förbehöll sig Cederström »att denna dess mening måtte till säkerhet för följderna blifva i protokollet antecknad och reserverad.»

Öfverste Jusléen instämde med Kihlgren, men i anseende till Wachtmeisters svar och följderna däraf vore han af lika tanke med Cederström.

Sist yttrade sig Puke med värdighet och lugn, ehuru han till sitt lynne var mycket häftig. Han instämde till alla delar med öfverste Jusléen, i följd hvaraf en af storamiralsämbetets adjutanter erhöll befallning att anmoda vice-amiralen grefve Wachtmeister att klockan 11 infinna sig i storamiralsämbetets sessionsrum.

En stund därefter anmäldes »chefen å nu hemkomna örlogseskadern, vice-amiralen och kommendören med stora korset af svärdsorden, och riddaren af franska orden pour le mérite militaire grefve Claes Wachtmeister», hvarpå denne inträdde, klädd i full uniform. Han tillkännagaf nu, att han, i dag hade låtit stryka amiralsflaggan och själf afgått från eskadern. Befälet öfver densamma hade han lämnat åt öfverstelöjtnant Gegerfelt, så vida storamiralsämbetet ej funne för godt därom nu mera annorlunda besluta.

Härpå svarade Puke, att i hvad vice-amiralen nu anfört vore intet att klandra, utom hvad det beträffade, »att amiralsflaggan i dag nedgått», ty detta »hade först kanonaden tillkännagifvit» för storamiralsämbetet. Men medan grefven och vice-amiralen nu vore tillstädes, ville storamiralsämbetet af honom »äska upplysning, huruvida någon paragraf uti dess af K. M:t erhållna särskilta nådiga instruktion fritoge grefven och vice-amiralen från att subordinera storamiralsämbetet.»

Wachtmeister svarade, att om denna upplysning begärts, innan storamiralsämbetets bref rörande permitteringen »i de skarpaste termer» till honom affärdats, skulle han tillkännagifvit, att han icke har någon §, som hvarken förbjuder eller befaller det.» I afseende på permitteringen hade han till densamma haft sådana anledningar,

som han nu ej kunde för storamiralsämbetet uppgifva, saken vore redan till K. M:t inberättad, och han väntade därå K. M:ts bifall. Puke erinrade härvid, att frågan nu egentligen ej vore om permitteringen, utan å storamiralsämbetets vägnar fordrade han endast svar härå: »om grefven och vice-amiralen ägde någon Kongl. M:ts frikallelse från skyldigheten att subordinera ämbetet?» Därpå svarade Wachtmeister, att han under det honom anförtrodda befälet öfver örlogseskadern ansåg sig i lika egenskap med en general en chef, och i följd däraf vore endast Kongl. M:t därför ansvar och redo skyldig, undantagandes i ekonomiska ärenden, hvari han medgaf sig stå under storamiralsämbetets order. Men på ytterligare förfrågan måste han erkänna, att ingenting i hans instruktion fanns som frikallade honom från subordination under ämbetet, hvarpå han anmodades för en stund taga afträde.

Storamiralsämbetet tog nu saken under ytterligare öfvervägande. Och som Wachtmeister ej kunde åberopa något förordnande af K. M:t, hvarigenom han vore ställd utom storamiralsämbetets subordination och order, men medelst det uti aflåtna skrifvelsen nyttjade otillbörliga skrifsättet felat mot den subordination, som honom ålegat, så beslöts den af de militära ledamöterna proponerade arresten. Och sedan Wachtmeister åter blifvit inkallad, förständigades han att till storamiralsämbetets närvarande adjutant aflämna sin sabel, hvarefter han afträdde för att förfoga sig till sina rum.

Dagen därpå aflät storamiralsämbetet till K. M:t en skrifvelse, i hvilken det redogjorde för hvad som tilldragit sig mellan detsamma och Wachtmeister. Det slutar sin skrifvelse med förfrågan, »om arresten på 10 à 12 dagar må anses för tillräcklig korrektion.»[1]

I sitt svar intog K. M:t en medlande ställning. Det är högst sannolikt, att hertigen-storamiralen ansåg, att Puke gått allt för strängt till väga. Men som Puke var storamiralens gamle vapenbroder och åtnjöt sin höge förmans synnerliga ynnest, så ville hertigen icke gifva Puke orätt, så mycket mindre som detta ju skulle hafva skadat storamiralsämbetets myndighet. K. M:t förklarade nämligen Wachtmeisters »åtgärd med permitteringen vara tillräckligen authoriserad genom den däröfver insända och af Oss approberade underdåniga rapport», men fann ock af Wachtmeisters »skriftliga svar och mindre väl öfvervägda yttranden storamiralsämbetet hafva ägt tillräckelig grund till den honom förkunnade arresten, hvartill Vi således lämna Vår nådiga approbation.» K. M:t befallde dock »att han genast vid ankomsten af detta bref ur arresten utgår för att inför Oss aflägga den redogörelse för förrättad expedition, som Vi af honom hafva att emottaga.»[2]

[1] Källor för denna framställning hafva varit: Utdrag af protokollet hållet uti K. M:ts storamiralsämbete för örlogsflottan i Karlskrona den 16 oktober 1795 i saml. *Sjöexpeditioner 1794—95*, samt storamiralsämbetets skrifvelse till K. M:t den 16 oktober 1795, i hvilken Wachtmeisters bref af den 15 oktober följer som bilaga. Riksarkivet.

[2] Registraturet för krigsärenden af den 19 oktober 1795: egendomligt nog är dock själfva skrifvelsen dagtecknad den 14 oktober.

Att regeringen icke synnerligen ogillade Wachtmeisters handlingssätt i denna fråga framgår äfven af den omständighcten, att hon redan i december s. å. befordrade honom till amiral.

Jag har dröjt vid denna händelse, emedan det icke är osannolikt, att den vållat en viss kyla mellan Puke och Klas Wachtmeisters bröder. Dock må det äfven framhållas, att riksdrotset ej synes hafva haft mycket höga tankar om sin broders klokhet, hvilket framgår af grefve Hans Gabriel Trolle-Wachtmeisters *Anteckningar och Minnen*. Det är heller icke så utan, att denne behandlar sin farbroder något ironiskt. Samma memoirförfattare synes dock icke heller hafva haft någon vidare sympati för Puke, hvartill måhända första grunden är att söka i ofvannämnda konflikt mellan farbrodern och Puke, men troligen kan det också ha berott på andra omständigheter, ty jämte alla sina utmärkta och solida egenskaper hade Puke äfven andra, som voro allt utom älskvärda.

Efter den gamle förste amiralen grefve Wrangels död 1799 vardt Klas Wachtmeister ordförande i kommittéen för örlogsflottans ärenden, sålunda högste befälhafvande amiral i Karlskrona, följande år blef han en af rikets herrar, men 1801 föll han i onåd, emedan Gustaf IV Adolf ansåg, att Wachtmeister var skulden till att svenska flottan ej kom att deltaga i det ryktbara sjöslaget mot engelsmännen utanför Köpenhamn den 2 april s. å. Wachtmeister ställdes i följd däraf inför krigsrätt och förlorade sina ämbeten, hvilka han dock återfick redan 1802. Året därpå begärde och fick han afsked och spelade därefter just ingen mera betydande roll.

Den yngste af bröderna var Gustaf. Äfven denne uppnådde rikets högsta värdigheter, ty han dog som general af infanteriet, serafimerriddare och en af rikets herrar. Han var således den tredje af sina bröder och den femte af sin släkt, som under detta tidsskede erhöll sistnämnda höga värdighet.

Jämte sin farfarsfar, generalamiralen, är grefve Gustaf Wachtmeister kanske den ryktbaraste, eller åtminstone den mest kände mannen af hela sin ätt. Troligen är det ock ingen Wachtmeister, hvars görande och låtande eller karakter blifvit så mycket afhandlade som denne grefve Gustafs. Orsaken härtill är, att han kommenderade landttrupperna i den med så stora förväntningar företagna och med så många svikna förhoppningar ändade expeditionen till Västerbotten 1809. Gustaf Wachtmeister

har ock fått bära hufvudansvaret för detta företags misslyckande. Visserligen måste det medgifvas, att han under denna expedition begått många och stora fel, men det är likväl för mycket att påstå, att det ensamt eller hufvudsakligast var genom hans förhållande, som företaget misslyckades. Man har nämligen beskyllt honom för oduglighet, ja, till och med satt hans heder i fråga, ehuru båda dessa beskyllningar, framför allt den sista, äro obefogade och sakna all grund.

Redan Geijer på sin tid yttrade om expeditionen till Västerbotten följande: »I ett företag af denna beskaffenhet, hvars utförande visserligen erbjuder anledningar till tadel, men till ett tadel, som rättvisligen tål att delas mellan *flera*, har likväl *en* man fått uppbära hela massan af omilda omdömen, nämligen general Wachtmeister. Man synes å alla sidor ha varit belåten med att på hans axlar aflasta sin skuld. Vi äro ej främmande för dylika erfarenheter.»[1]

På grund af detta Geijers yttrande samt af andra omständigheter torde det därför kunna hafva ett visst intresse att göra general Gustaf Wachtmeisters ungdom, utveckling och verksamhet till föremål för en utförligare framställning.

2.

Gustaf Wachtmeister och Johan Ludvig Hård.

Grefve Gustaf Wachtmeister föddes i Karlskrona den 25 juli 1757. Det tyckes till en början hafva varit meningen, att han skulle ingå vid örlogsflottan. Han skickades nämligen först till kadettskolan i Karlskrona, hvarest han inskrefs den 5 nov. 1770. Hans vistelse vid denna skola blef dock icke långvarig, ty redan den 18 jan. 1771 utnämndes han till sergeant vid Kronobergs regemente, vid hvilket han den 20 maj följande år befordrades till fänrik. Men år 1776 den 1 maj förflyttades han som löjtnant till konungens eget värfvade regemente.

Den unge Gustaf Wachtmeister önskade dock att skaffa sig större och djupare kännedom om krigskonsten, än man den

[1] E. G. Geijer, Samlade skrifter, VIII, s. 115—116, med anl. af Lagerbrings Betraktelser öfver kriget 1808—9.

tiden kunde få i Sverige, ty ännu satt mycket af frihetstidens fördärfliga surdeg kvar i svenska officerskåren, som därigenom fortfarande såväl i praktiskt som i teoretiskt hänseende lämnade mycket öfrigt att önska. Det drog ock länge om, innan det lyckades Gustaf III att höja sin officerskår i kunskaper och militärisk duglighet.

På denna tid liksom i våra dagar ansågs den preussiska hären och den krigskonst, som inom densamma uppstått, för de första i världen. Ännu lefde ju den store konungen, som under sjuåriga kriget genom en rad af lysande segrar öfver de stora kontinentalmakternas härar häfdat sitt rykte såsom sin tids störste fältherre och gjort sin armé till ett mönster för de andra rikenas. Att få tjäna i preussiska hären och att under dess berömda generaler lära sig krigskonsten utgjorde fördenskull på denna tid en mängd unga officerares ifrigaste åstundan, och det ej blott i Sverige, utan äfven i nästan hela det öfriga Europa, själfva Frankrike ej ens undantaget.

Äfven den unge Wachtmeister ville i denna armé söka utveckla sina kunskaper och skaffa sig erfarenhet i krigets svåra konst. Det var likväl i allmänhet icke så lätt för utländska officerare att vinna inträde i den preussiska hären. För att vinna denna förmån fordrades mycket mäktiga relationer. Men sådana hade Gustaf Wachtmeister, och dessa utmärktare och mera lysande, än som stodo andra svenska officerare till buds.

Vid denna tid innehade nämligen en svensk adelsman, som var stolt både öfver att vara svensk och att härstamma från en gammal svensk ätt, en hög ställning i preussiska hären, där han ock vunnit ett stort anseende. Han åtnjöt äfven Fredrik den stores ynnest och vänskap i ovanlig grad. Sedan Konrad von Rosens,[1] Nils Bielkes och Otto Vilhelm Königsmarks dagar har väl heller ingen, som varit född svensk undersåte eller börjat sin militära bana i svenska arméen, förvärfvat sig ett så stort anseende och en så lysande ställning i utlandet som grefve Johan Ludvig Hård. Efter många skiftande och underbara öden hade han uppstigit till värdighet af generallöjtnant i preussiska hären samt till guvernör i Spandau. Han var född 1719 och son till en af Karl XII:s generaler, hvilken slutade såsom grefve och riksråd. Johan Ludvig Hård ingick

[1] Konrad von Rosen var född 1628, tjänade som ung vid ett af de svenska regementerna i Livland, men måste för dråp fly till Frankrike, där han omsider uppsteg till värdighet af marskalk af Frankrike.

först som volontär vid svenska lifgardet och vardt där efter en tid vid ännu ej fyllda 15 år underofficer. Men han begick under denna tid så många pojkstreck och förde ett så vildt lif, att han måste lämna hufvudstaden. Han skickades därför till landet och blef fänrik vid Nerikes och Värmlands regemente. Hans familj hoppades, att han, icke vidare utsatt för en stor stads frestelser, skulle lugna och stadga sig. Detta mål vanns äfven, ty under vistelsen på landet vaknade självpröfningen och eftertanken hos honom, hvarigenom han kom till insikt om sina dårskaper samt nödvändigheten af att börja ett nytt lif. Såsom löjtnant vid Dalregementet deltog han i det olyckliga finska kriget 1742—43. I sin självbiografi[1] säger han: »jag har gjort tolf fälttåg mer eller mindre lyckliga och olyckliga, men under hela min långa på mödor och ansträngningar af alla slag så rika militära bana kan jag ej påminna mig ett fälttåg, i hvilket ledningen förts med mindre klokhet, eller under hvilket man begått flera misstag.» Ett par år därefter fick Hård anställning i holländska arméen och gjorde några kampagner under furst Karl af Waldeck, hvars vänskap och tillgifvenhet han snart vann genom sin vid flera tillfällen ådagalagda mandom och duglighet. På detta sätt kom Hård att under det österrikiska tronföljdskriget deltaga i de allierades fälttåg i Belgien och fick därigenom tillfälle att vara med i det stora slaget vi Fontenoi samt i flera andra drabbningar. Hård steg från den ena graden till den andra och blef till slut befordrad till öfverste, men hade dock dessförinnan såsom öfverstelöjtnant länge fört befälet öfver ett regemente. Prinsen af Oranien skickade Hård på hösten 1747 till Sverige för att af regeringen utverka, att fyra svenska regementen skulle träda i holländsk tjänst. Hård lyckades visserligen icke i detta uppdrag, men blef af konung Fredrik utnämnd till svensk öfverste och fick dessutom af denne konung en guldvärja. Under denna sin vistelse i Sverige var det, som grefve Hård den 2 februari 1748 gifte sig med en ung fröken, med hvilken han redan förlofvat sig, innan han gick i holländsk

[1] *Mémoires d'un Gentilhomme Suédois ecrits par lui même dans sa retraite l'année 1784*, s. 28. Detta arbete utmärker sig för ovanlig tillförlitlighet i uppgifter efter hvad jag hört utländska vetenskapsmän säga. Det citeras äfven ofta af utländska historieskrifvare. På franska skref dess författare sitt namn *Hordt*. Detta arbete är tillägnadt prins Henrik af Preussen, grefve Hårds gamle och förtrolige vän.

tjänst. Hon var efter hans egen utsago en af de skönaste kvinnor i Sverige på sin tid.[1] Hon var i nära trettio år för Hård den mest ömma, trofasta och uppoffrande maka. Hennes namn var Ulrika Juliana Henrietta Wachtmeister. Den nyssnämnde amiralen grefve Karl Hans Wachtmeister, generalamiralens son, var hennes fader, och hennes ende broder var grefve Fredrik Georg Karl Hans. Således var hon Gustaf Wachtmeisters faster. Sedan Hård lämnat den holländska tjänsten, återflyttade han till Sverige och blef 1755 löjtnant vid lifdrabanterna. Som sådan hade han öfverstes rang.

Allmänt kändt är, att konungaparet och dess anhängare 1756 ville omstörta frihetstidens statsskick och införa ett nytt, som afsåg att utvidga konungamakten. Själf lär Hård hafva uppgifvit, att den författning, han och hans medsammansvurna ämnat gifva Sverige, föga skilde sig från den, som Gustaf III gaf sitt folk år 1772. Emellertid vardt denna sammansvärjning, som bekant är, upptäckt. Flera män fingo med lifvet umgälla sin delaktighet i densamma. Hård lyckades endast genom flykten undgå detta öde. Öfver Danmark begaf han sig till sin forne general, fursten af Waldeck, men hans vistelseort blef upptäckt, och svenska regeringen fordrade genom kejsaren hans utlämnande, hvilket dock fursten afslog. Men som Hård icke ville bereda sin furstlige vän några obehag genom en fortfarande vistelse i dennes land, begaf han sig till Schweiz. Där blef han bekant med Voltaire, som lämnade honom fritt tillträde till sitt bibliotek. Hård fann vistelsen i Schweiz så angenäm, att han beslöt att bosätta sig därstädes. Men vid denna tidpunkt fick han ett bref från sin grefvinna, som underrättade honom, att den regerande hertigen af Holstein, den ryske tronföljaren Karl Peter Ulrik, ville i sitt land lämna en fristad åt de deltagare i 1756 års sammansvärjning, som lyckats fly från Sverige. Hård begaf sig därför inom kort till Holstein, där han återförenade sig med sin hustru. Han fick nu veta, att hans egendom icke blifvit familjen fråndömd, och att Lovisa Ulrika tagit hand om hans dotters uppfostran samt hans broder om hans sons.

År 1757 fick Hård af Fredrik den store det hedrande anbudet att som öfverste inträda i preussisk tjänst. Hård mottog med glädje detsamma, dock endast på det uttryckliga villkoret att aldrig behöfva tjäna mot svenskarne. Han deltog nu med utmärkelse

[1] Anf. arb. s. 178.

i sjuåriga kriget, under hvilket han hufvudsakligen kämpade mot ryssarne. Kort efter slaget vid Kunersdorf vardt han under en rekognoscering tillfångatagen af kosackerna. Vid ryska högkvarteret vardt Hård mycket höfligt bemött, men i Petersburg väntade honom många vedervärdigheter. Fredrik den store hade visat sig mycket mån om hans utväxling, men detta tyckes mera hafva skadat än gagnat Hård. Ryska kejsarinnan förklarade visserligen, att hon icke ämnade utlämna honom till den svenska regeringen, men däremot lät hon honom förstå, att han skulle hållas i ett ständigt fängelse till repressalie för att Fredrik den store låtit stegla en fången rysk officer, som i Küstrin gjort en sammansvärjning i afsikt att massakrera hela den preussiska besättningen. Hård fördes till Peter-Pauls fästningen, där han behandlades med onödig stränghet och där han fick förblifva i tjugufem månader och tre dagar. Han fick under denna tid icke ens skrifva till sin hustru, som han ville underrätta om att han lefde och hvar han vistades. Det ser ut, som om kejsarinnan velat, att ingen, utom några få invigda, skulle veta, hvar han var, detta förmodligen för att göra hans fångenskap desto säkrare och långvarigare. Ty på Fredrik den stores förnyade bemödanden om hans frigifvande, svarades det, att han vore bortsänd till en så aflägsen del af Ryssland, att hans utväxling näppeligen läte sig göra. Det är osäkert, men alls icke omöjligt, att svenska regeringen haft någon andel i, att han blef på detta sätt behandlad. Fredrik den store hade nämligen låtit inspärra i en fästning såväl den ryske generalen von Tiesenhausen som den svenske öfversten Lillienberg och högtidligt förklarat, att deras lif stode i pant för grefve Hårds. Utan denna konungens förklaring hade nog Hårds öde blifvit ännu svårare, än det nu blef. Ofvannämnda förklaring hade till och med slutligen den verkan, att kejsarinnan ämnade låta utväxla honom, men genom döden hindrades hon därifrån.

Nästan omedelbart efter sin tronbestigning gaf Peter III befallning om Hårds frigifvande. Kejsaren var ju, som bekant, en den störste beundrare af Fredrik den store. Hård vardt på det mest utmärkta sätt vid flera tillfällen uppmärksammad och hedrad af den unge kejsaren och dennes gemål, den sedermera så berömda Katarina II.[1]

[1] Om grefve Hårds fångenskap i Ryssland och befrielse därur, se anf. arb. s. 223—274.

Efter sin återkomst till Preussen i början af år 1762 deltog Hård i de återstående fälttågen och blef af Fredrik den store följande år utnämnd till generalmajor. Han fick därjämte en större årlig pension.

År 1756 hade Hård för sin delaktighet i den då upptäckta sammansvärjningen i Sverige blifvit in contumaciam dömd till döden, och ett pris af 1000 dukater hade blifvit satt på hans hufvud. Men år 1765[1] upphäfdes domen öfver Hård och redan följande år synes han ha aflagt ett kort besök i sitt fädernesland. Några år därefter fick Hård befallning af Fredrik den store att beledsaga konungens broder prins Henrik på dennes ryktbara resa till Stockholm och Petersburg 1770—71. Då Gustaf III år 1771 som nyblifven konung reste igenom Berlin, fick Hård i uppdrag af Fredrik den store att ombesörja allt, hvad som hörde till den svenske konungens värdiga mottagande. Hård tillvann sig ock af Gustaf III dennes synnerliga bevågenhet och vänskap. Han stod äfven utmärkt väl hos Fredrik den store, därom vittna en mängd bref och handlingar af denne konung. År 1773 blef Hård, vid den sedvanliga revyen i maj månad, af Fredrik den store utnämnd till generallöjtnant i den preussiska arméen. Vid detta tillfälle blef äfven den sedermera så ryktbare fältmarskalken Möllendorff befordrad till generallöjtnant.

En tid därefter utnämndes grefve Hård äfven till guvernör i Spandau. Som sådan hade han bland mycket annat äfven det mindre angenäma åliggandet att hafva högsta öfveruppsigten öfver den mängd af fångar, som i denna fästning voro inspärrade. Men grefve Hård fullgjorde detta uppdrag på ett sätt, som skaffade honom stort rykte för rättrådighet och humanitet.

Det som isynnerhet hedrade grefve Hård var, att han, fastän han måst lämna Sverige och gå i landsflykt, och ehuru han i Preussen steg till så höga värdigheter och stod i så stor ynnest hos Fredrik den store, likväl städse med kärlek omfattade Sverige och dess folk. Under sjuåriga kriget hade han gjort hvad han

[1] Malmström, Frihetstidens politiska historia V, s. 311. Ehrensvärd i sina Dagboksanteckningar uppger II, s. 110, att Hård på grund af preussiska och ryska hofvens framställningar redan 1762 skall ha blifvit benådad, hvilket dock vederlägges af Malmströms ofvan citerade arbete V, s. 205. Här heter det, att domen öfver Hård mildrades så till vida, att »han ej mera skulle utfordras vid främmande hof.» Men om denna ständernas mildring af hans dom var mycket värd må lämnas därhän. Ty hvilket hof skulle väl ha utlämnat en af Fredrik den stores generaler till de svenska myndigheterna?

kunnat för att hjälpa och gagna sina fångna landsmän, men hade därvid understundom råkat ut för den svartaste otacksamhet.[1] Att han under hela sitt lif var en vän af Sverige framgår så väl af de svenska sändebudens i Berlin, Zöge von Manteuffels och Carisiens skrifvelser, som af den välvilja och det intresse han visade de svenska officerare, som fingo eller förgäfves sökte anställning i preussiska hären.

Med sin egen familj liksom med sin hustrus upprätthöll grefve Hård en liflig förbindelse, och när han om våren 1778 insåg, att ett krig mellan Preussen och Österrike var oundvikligt, skref han till flera af sina släktingar och vänner i Sverige och uppmanade dem att underrätta sina unga anhöriga, som voro officerare, att flera af dem kunde få anställning i preussiska hären, om de så fort som möjligt begåfvo sig till Berlin. Hård hade nämligen detta år liksom år 1757, fått i uppdrag att uppsätta ett så kalladt friregemente af två bataljoner. Uppsättningen af detsamma försiggick med stor skyndsamhet, dagligen anmälde sig till inträde i detta regemente »åtskilligt ungt manskap af de härvarande familjer och handtverkare.»[2] Han yttrade ock till svenske ministern i Berlin, att han önskade, det många svenskar skulle komma och engagera sig vid hans regemente.[3] Han försäkrade äfven, att han skulle försöka skaffa sina landsmän alla de förmåner härstädes, som möjliga voro. Många svenskar skyndade ock till Berlin dels på grund af Hårds uppmaningar, dels ock på grund af Gustaf III:s. Tillströmningen vardt likväl så stor, att de, som sist ankommit till Berlin, icke kunde få sina önskningar uppfyllda. Men bland dem, som först anländt, var den 21-årige Gustaf Wachtmeister. I medlet af maj 1778 kom han till Berlin jämte tre andra officerare vid konungens eget regemente, fänrikarne Thestrup, Brandt och Johan Jesper Lagercrantz. Såväl Gustaf Wachtmeister som dessa blefvo anställda vid Hårds regemente. Vid detsamma fingo äfven flera andra svenskar inträda som officerare, nämligen grefve Horn, kapten i arméen och f. d. löjtnant vid lifgardet, som tjänstgjorde under en del af kampagnen som kompanichef, under en annan del som Hårds adjutant, vidare löjtnanten och lifdrabanten A. U. Hjulhammar och flera andra.[1]

---

[1] Mémoires d'un Gentilhomme Suédois p. 200—201.
[2] Zöge v. Manteuffel till kanslipres. 1778 $^{21}/_{3}$, Riksarkivet.
[3] Se bilagan till Zöge von Manteuffels bref af den 12 juni till kanslipresidenten.

Det krig, som nu stod på väg att utbryta, var det bäjerska tronföljdskriget. Under detta gjorde grefve Hård sitt sista och Gustaf Wachtmeister sitt första fälttåg.

* * *

År 1777 den 30 december hade kurfursten Max Josef af Bäjern aflidit. Hans närmaste arfvinge var kurfursten Karl Teodor af Pfalz, som äfven tillhörde huset Wittelsbach.[1] Redan dagen efter sin frändes död, eller den 31 dec., utfärdade Karl Teodor till bäjerska folket en proklamation, i hvilken han gaf tillkänna, att han öfvertagit regeringen. Han var likväl då icke i München, ty dit anlände han från Mannheim först 36 timmar efter underrättelsen om Max Josefs död. Men redan den 3 januari 1778 hade hans befullmäktigade ombud i Wien undertecknat ett fördrag, enligt hvilket icke blott nästan hela nedre Bäjern utan äfven delar af öfre Bäjern och öfre Pfalz afträddes till österrikiska huset. Några af dessa landsdelar förklarades nämligen af kejsaren vara län, som genom Max Josefs död voro hemfallna till riket eller till Böhmens krona. Men Karl Teodor kunde icke fritt förfoga öfver dessa landsdelar, ty det fanns en annan gren af huset Wittelsbach, hvars hufvudman var hertig Karl II af Zweibrücken, och utan dennes bifall kunde ofvannämnda fördrag icke blifva rättsligt gällande. Äfven denne furste infann sig i München för att taga vara på sina rättigheter. Dock, om han icke hade haft annat än sin lagliga rätt att åberopa sig på, så skulle nog fördraget gått i verkställighet. Men han blef uppmanad att inlägga en offentlig protest mot fördraget och kejsarens tillvägagående. Denna protest kunde ej förklinga ohörd, ty bakom hertigen af Zweibrücken stod Fredrik den store, och det var dennes utskickade, som ingifvit hertigen mod att utfärda protesten.

Fredrik den store ansåg sig nämligen icke kunna tillåta Österrike att få göra ofvannämnda landvinningar, ty därigenom skulle dess makt till den grad ökas, att Preussen kunde komma att ligga under i det krig, som Fredrik förutsåg skulle utbryta senast om två år med Österrike, i fall sistnämnda makt nu finge förverkliga sina planer i afseende på de bäjerska landsdelarna.[2] Men som Wienerkabinettet, och framför allt kejsaren, icke gjorde af-

---

[1] Såsom bekant tillhörde äfven Karl X, Karl XI och Karl XII detta hus.

[2] Reimann, Der bairische Erbfolgekrig, s. 100.

seende på de föreställningar Fredrik II nu gjorde, började denne redan i mars ställa sin armé på krigsfot för att med vapenmakt hindra Österrikes förstoringsplaner. För fjärde gången skulle Fredrik II således draga svärdet mot Österrike, och Maria Teresia skulle åter få att göra med »den elake mannen», som fråntagit henne Schlesien, »Österrikes pärla», och som hade till sitt förfogande det yppersta infanteri i världen samt en armé, som i styrka var Österrikes öfverlägsen. Därtill kom, att Fredrik fick Sachsen till bundsförvant, hvilket i icke ringa grad ökade hans styrka. Det var Fredriks plan, att med två härar inrycka i Böhmen, där de skulle förena sig vid öfre Elbe. Den ena, som skulle uppbryta från Schlesien, skulle den gamle konungen själf kommendera; den andra åter, som bestod både af preussiska och sachsiska trupper, hans broder prins Henrik. Från Sachsen skulle denne inrycka i Böhmen. Konungens armé bestod af 81 bataljoner fotfolk och 123 skvadroner kavalleri jämte ett fruktansvärdt artilleri. Hela denna här utgjorde nära 100,000 man. Prins Henrik åter hade under sitt befäl, utom ett starkt artilleri, 61 bataljoner infanteri och 110 skvadroner kavalleri.[1] Hans armé var något mindre än konungens, men torde likväl hafva utgjort öfver 80,000 man.[2] Under prins Henrik skulle, utom andra, generallöjtnanterna Hård, Möllendorff och den från svenskarnes deltagande i sjuåriga kriget bekante Belling kommendera.

Redan den 6 april hade Fredrik den store lämnat Berlin och begifvit sig till Schlesien för att öfvertaga befälet öfver den armé, som därstädes i Glatz skulle vara samlad före denna månads utgång. Prins Henrik däremot dröjde ännu länge kvar i Berlin och jämte honom äfven general Hård. Men den 29 juni på aftonen ankom från konungen till hans broder en kurir, som medförde befallning till prins Henrik att ofördröjligen med

[1] Zöge von Manteuffels depesch d. 25 juli har som bilagor bägge arméernas ordres de bataille.

[2] I sina memoirer s. 356 uppger Hård konungens armé till 100,000 man och prins Henriks till ungefär samma styrka. Allg. Geschichte in Einzeldarstellungen, Das Zeitalter Friedrichs des Grossen von D:r Oncken II, s. 752 uppger både konungens och prins Henriks armé till 80,000 man. Dock är att märka att såväl konungen som prinsen, då de inbröto i Böhmen, hade i Glatz och Sachsen kvarlämnat trupper; med dessa utgjorde nog deras respektiva härar den styrka Hård uppgifver. För själfva framställningen af krigshändelserna stöder sig Oncken på E. Reimann, Geschichte des Bair. Erbfolgekriegs, hvilket arbete jag först i allra sista stunden lyckat få tillgång till. Jag har därför som källa hufvudsakligen måst begagna svenske envoyén frih. Zöge von Manteuffels skrifvelser till Gustaf III och kanslipresidenten.

de i Berlin varande trupperna tåga till Sachsen för att förena sig med de där stående preussiska kårerna. Krigsförklaringen var också nu förestående. Ty den preussiske statsministern grefve von Finkenstein yttrade kort före krigsförklaringen till den svenske ministern baron Zöge von Manteuffel, att alla försök att genom underhandlingar bilägga oenigheten mellan de bägge staterna hade strandat, ehuru konungen erbjudit kejsaren att mot en ekvivalent få behålla en del af de bäjerska landsdelar, som Österrike redan tagit i besittning. Men Österrike hade aldrig velat framlägga ett billigt förslag i denna riktning. »Slutligen hade man ock å österrikiska sidan,» efter grefve Finkensteins utsago, »med hauteur gifvit till svar, att man icke uti vidare explication ingå och på intet från de en gång gjorda pretentioner afstå ville. Således blefve Hans Preuss. M:t nu föranlåten att gripa till det sista medel, som försynen gifvit honom, och att genom vapen söka upprätthålla Tyska rikets frihet och den Westfaliska freden emot Wienska hofvets omåttliga ärelystnad och tillgrepp.»[1] Att de diplomatiska förbindelserna voro afbrutna, och att fientligheterna skulle taga sin början lät grefve von Finkenstein den 3 juli meddela Österrikes sändebud grefve Cobenzl.

Tidigt på morgonen den 1 juli hade prins Henrik, sedan kavalleriet en stund förut aftågat, med de trupper af Berlins garnison, som skulle åtfölja honom, satt sig i marsch med infanteriet och artilleriet. Prinsen själf och hans svit åtföljde den truppkolonn, som uttågade genom Halleska porten; denna kolonn, som bestod af sex bataljoner infanteri och 40 kanoner, utom det tunga artilleriet, som hade sin tågordning mellan bataljonerna, kommenderades af prinsens gamle vän general Hård, med hvars regemente, hvilket äfven tillhörde denna kolonn, Gustaf Wachtmeister nu marscherade. Ty det var först sedan fälttåget börjat, som han kom att tjänstgöra i sin frändes generalstab.

Den 7 juli tog prins Henrik sitt högkvarter i närheten af Dresden, där han förenade sig med de trupper, som voro samlade utanför denna stad. Möllendorff stod redan vid Böhmiska gränsen med 20,000 man för att betäcka den omkring Pirna och Königstein sig koncentrerande sachsiska hären.

---

[1] Zöge von Manteuffels depesch 1778 $^{4}/_{7}$.

Den 5 juli hade Fredrik den store med sin armé gått öfver böhmiska gränsen, och snart stod han framför den österrikiska hufvudarméen, som intagit en så starkt befäst ställning på höjderna vid öfre Elbe från Königgrätz till Arnau, att Fredrik ej vågade angripa densamma.[1] Dock såg det en gång ut, som om det skulle komma till en hufvudslaktning mellan Nachod, där konungen hade sitt läger, och Königgrätz, hvarest österrikarne hade sin starkaste stödjepunkt, och där deras högra flygel stod. Fredrik den store hade således tågat samma väg, som hans frände, kronprins Fredrik Vilhelm, 88 år senare skulle taga. Den 7 juli efter en skärmytsling skref kejsar Josef till sin moder: »Utomordentliga omständigheter fordra utomordentliga medel. Monarkiens upprätthållande är under detta nyss började och farliga krig beroende af några få olyckliga ögonblick. Fienden är oss i styrka verkligen öfverlägsen och på kändt sätt till alla medel beredd, vi äro verkligen utan allierade, och alltså måste monarkien bygga endast på sina egna resurser.»[2] Josef fordrade en utskrifning på 40,000 man och de yttersta ansträngningar i finansiellt afseende, huru stora dessa än redan voro. Denna skrifvelse gjorde det djupaste intryck på Maria Teresia, som redan i januari månad hade känt sig på det högsta orolig öfver sin sons planer. Den 11 juli skref hon till kejsaren, att han skulle sluta fred för hvarje pris, och om han fruktade att utsätta sig för skenet af svaghet, så skulle han kasta ansvaret på hennes gråa hufvud, »som ju nu icke mera duger till något». Och dagen därpå skref hon »med bäfvande hjärta» till honom, som hon i sina bref till Josef aldrig nämnde med annat namn än *Unmensch* eller *Ungeheuer*, eller till Fredrik den store, och detta utan sin sons vetskap, och bad konungen att, innan det kom till

---

[1] Mig veterligt var det endast en svensk officer, som fick åtfölja konungens armé, ehuru endast som volontär, nämligen majoren vid Kalmar regemente grefve K. Ph. v. Schwerin. Hade han ej varit släkt med Fredrik den stores lärare i krigskonsten, fältmarskalken v. Schwerin, hade Fredrik nog icke beviljat honom denna ynnest, ty han hade vägrat tyska furstar densamma. Från Schönwalde i Schlesien skref Fredrik med egen hand. »Mr le comte de Schwerin, Je suis bien aise de pouvoir vous accorder la permission, que vous me demandez par votre lettre du 18 de ce mois, d'accompagner en qualité de volontaire une de mes armées. Cela dépendra entiérement de votre bon plaisir et je vous en laisse le choix. Sur ce, je prie Dieu, qu'il vous ait, Mr le comte de Schwerin, en sa sainte et digne garde. le 25 Avril 1778. Frederic.» Zöge v. Manteuffel till kanslipresidenten 1778 $^{2}/_{5}$.

[2] Josef II:s och Maria Teresias bref äro tagna ur Onckens ofvannämnda arbete, där källorna citeras.

en slaktning, återupptaga de kort förut af kejsaren afbrutna underhandlingarna.

Fredrik den store mottog detta bref den 17 juli genom Thugut, samme man, som längre fram under kriget med franska republiken skulle så djupt ingripa i Europas historia.

Konungen besvarade kejsarinnan-drottningens bref i de mest förbindliga ordalag och lofvade att icke företaga något afgörande steg, förrän ett nytt försök blifvit gjordt att utjämna tvistigheterna. Underhandlingar öppnades också i Glatz, men blefvo resultatlösa.

Kejsaren upptog mycket illa detta sin moders steg och skref till henne, att det var en vanära för honom själf och monarkien. Men nästan omedelbart därefter inträffade händelser, som gjorde det tydligt för honom, att det steg hans moder tagit varit en lycka för honom och Österrike.

Den sedan det sjuåriga kriget så berömde fältmarskalken Gideon Ernst von Laudon kommenderade nämligen en egen armé af omkring 50,000 man, med hvilken han skulle bevaka de pass, som genom Lausitz och Erzgebirge från Sachsen leda in i Böhmen. Men han uppfyllde mycket illa denna sin uppgift, ty den 28 juli hade prins Henrik satt sig i marsch och inträngt genom Lausitz med omkring 80,000 man öfver Hainspach uti Böhmen, finnande passen obesatta. Belling, som kommenderade preussiska avantgardet, besatte de pass, som ligga väster om Lausitzbergets högsta kam, samt det viktiga Tollenstein. Den 30 juli hade prinsen slagit läger vid Rumburg. Sedan han där rastat en dag, tågade han och Hård den 1 augusti på mycket oländiga och af ett ihållande regn illa medfarna vägar ända till Georgenthal. Möllendorf, som först den 29 juli satt sig i marsch, tågade genom hålvägarna vid Hohenstein och Saupsdorf öfver Hermsdorf in i Böhmen, hvarefter han fortsatte sin marsch till Kamnitz till höger om prinsen och Hård, som förbi Tollenstein genom ett pass, där 1000 man med 2 kanoner kunde ha varit tillräckliga att uppehålla hela arméen, hade framryckt till Röhnsdorf.

En kår af Laudons trupper, under generalmajor de Vins, som kommit försent för att besätta Georgenthal och Tollenstein vardt af preussiska avantgardet sprängd, hvarvid österrikarne förlorade 3000 fångar. Prins Henrik fick därefter fullkomligt ostörd utbreda sig på linien Kamnitz, Zwickau, Gabel och Niemes,

emedan Laudon i största hast utan svärdslag dragit sig tillbaka från Elbe till Iser. Vid inbrottet i Böhmen tillhörde general Hårds friregemente avantgardet och deltog i flera skärmytslingar. I dessa strider var äfven Gustaf Wachtmeister med och mottog således i dem elddopet. Och kort därefter fick han utbyta sin plats som premierlöjtnant vid regementet mot den af adjutant hos general Hård.

Från Münchengrätz lät Laudon underrätta kejsaren, att allt vore förloradt, om han i sin ohållbara ställning måste leverera drabbning. Blott på kejsarens uttryckliga befallning kunde han företaga sig ett sådant vågstycke. Kejsaren begaf sig därför själf till Münchengrätz. Därifrån skref han den 14 aug. till sin moder, att fältmarskalken omedelbart vid prinsens inmarsch tappat hufvudet, ty han hade i stället för att enligt aftal försvara den starka ställningen vid Niemes flytt undan för fienden utan att lossa ett skott och utan att till denna stund ens hafva sett fienden. Därigenom hade han prisgifvit Elbelinien och låtit fienden utan det minsta motstånd komma ut ur bergspassen. Ehuru ingen hotade hans ställning, hade han till och med tänkt utrymma Münchengrätz; det var endast genom kejsarens ankomst han hade hindrats att taga detta steg. Laudon var visserligen förtviflad öfver hvad han låtit komma sig till last, men kejsaren skref i slutet af sitt bref, »det onda är icke att bota, om icke freden kommer till stånd, hvilket voro det bästa», ty i annat fall »måste vi under de närmaste dagarna draga oss tillbaka bakom Elbe, och konungen skall då hafva hela landet i sina händer». Faran var verkligen öfverhängande för Österrike. Och hade nu prins Henrik varit vuxen sin uppgift, skulle Österrikiska monarkien ha kommit i en mycket farlig ställning. Om prins Henrik, som stod vid Niemes, ryckt fram för att förena sig med konungen, som tågat sin broder till mötes ända till Hohen-Elbe, så skulle de bägge preussiska hărarna genom ett koncentriskt framryckande till Iser tvungit kejsaren att lämna sin oangripliga ställning vid öfre Elbe. Och kejsaren skulle sannolikt först vid Kuttenberg kunnat göra halt. Halfva Böhmen skulle då hafva varit förloradt för honom, och preussarne i detta fälttåg vunnit en afgörande öfvervikt. Prins Henrik lät visserligen general Hård närma sig konungens här, men Hård måtte ej ha fått utföra sin rörelse, ty prins Henrik verkställde hvarken denna förening, ej heller ryckte han fram mot Iser. Däremot fram-

trängde hans rekognosceringstrupper ända till närheten af Prag.

Under prins Henriks frammarsch i Böhmen fick grefve Gustaf Wachtmeister nya tillfällen att utmärka sig såväl genom den plikttrohet, med hvilken han skötte sin tjänst hos Hård, som genom det mod han visade inför fienden. Härom berättar Zöge v. Manteuffel: Af underrättelser från arméen »den 16 september har man fått veta om några småstrider», i hvilka de preussiska trupperna visat stor tapperhet. »Vid ett af dessa tillfällen har löjtnanten vid Ers K. M:ts eget regemente, herr grefve Wachtmeister, hvilken nu såsom adjutant hos generallöjtnanten herr grefve Hård är placerad, fått en legère blessure, men berömmes därjämte ganska mycket för dess välförhållande. Han tillika med en officer af Reitzensteinska dragonregementet var afsänd till staden Liebenau för att rekognoscera fiendens ställning. De hade endast 1 underofficer och 6 man dragoner med sig, och med denna lilla betäckning funno de, då de sig tillbaka begifva ville, 20 fientliga husarer och äfven så många jägare, hvilka på tvenne ställen sig uti deras väg posterat hade. Seende sig sålunda från grefve Hård couperade, togo dessa bägge officerare det beslut att med de få med sig hafvande dragoner slå sig genom fienden, hvilket reusserade dem. De kommo endast med förlust af underofficeraren till lägret tillbaka, sedan deras lilla trupp animerad af deras exempel skall, såsom berättelsen därom lyder, hafva nederhuggit och blesserat en god del af fienden.»[1] Enligt en annan berättelse skulle den preussiske officeren, då han såg, att de voro afskurna genom fiendens posteringar, frågat Wachtmeister hvad de skulle göra. Wachtmeister skall då hafva svarat: »en svensk slår sig igenom», hvarpå preussaren svarade: »en tysk gör det också», och därefter hade de med sin lilla trupp störtat sig mot fienden.[2]

Vid ett annat tillfälle, då Wachtmeister var förföljd af österrikarne, räddades han af sin häst. Ty ehuru sårad, sam denne öfver Elbe, medan hans herre sam bredvid och höll sig fast vid hans man. Wachtmeister måste dock härvid, så mycket han kunde, hålla hufvudet under vattnet för att icke träffas af de fientliga kulorna.[2]

---

[1] Zöge von Manteuffel den 29 september.

[2] Biograf. lexikon, men den berättelse, som här finnes, afviker i ett par fall från svenske ministerns framställning.

I slutet af september utrymdes Böhmen af de bägge preussiska härarna, som började lida brist på lifsmedel. Härunder kommenderades prins Henriks arrièregarde af general Hård, så att Gustaf Wachtmeister äfven fick tillfälle att studera återtågets svåra konst. Han skulle trettioett år därefter visa att de lärdomar han fått i detta afseende ej voro förspillda. Vid återkomsten till Sachsen blef han stabskapten vid Hårds regemente. Konungens här, som brutit upp före prins Henriks, följdes af Österrikarne under Wurmser, som nära 18 år därefter så tappert och så olyckligt skulle kämpa mot den unge Bonaparte i Italien, ända in i Glatz och stod en längre tid därstädes i närheten af konungens läger.

Hvad prins Henriks armé åter angick, så drog den sig tillbaka till Sachsen. Under början af år 1779 gjorde visserligen en del af hans trupper under general Möllendorff ett nytt infall i Böhmen, men de drogo sig snart tillbaka. Ty diplomaternas långvariga arbete på att återställa freden kröntes omsider den 13 maj 1779 med framgång. På grund af Rysslands och Frankrikes hållning såg sig nämligen kejsaren nödsakad att ingå på freden i Teschen, enligt hvilken han måste åtnöja sig med det lilla området Innviertel samt erkänna preussiska konungahusets rätt till markgrefskapen Ansbach och Baireuth efter den därstädes regerande liniens af huset Hohenzollern utslocknande.

Hade freden icke kommit emellan, skulle prins Henrik under »prætext» af sjuklighet fått nedlägga sitt befäl. Fredrik den store hade visserligen på det högsta berömt sin broder för det sätt, hvarpå denne verkställt sin inmarsch i Böhmen, men prinsens ledning af fälttåget hade däremot till den grad ådragit honom konungens missnöje, att Fredrik ej ens vårdade sig om att dölja detsamma. Till sin omgifning yttrade han nämligen, att han hade orsak »att vara illa tillfreds med sin broders inaktivité under den sista campagnen samt med dess öfriga förhållande, som på intet sätt hade svarat mot den idé man haft om dess militäriska talents. Hans Kungl. Preussiska M:t skall därjämte ej otydligen låtit förstå, att den reputation af en stor fältherre, H. K. H. under förra kriget[1] förvärfvat sig, vore nog précaire och borde till större delen sättas

[1] Härmed menas det sjuåriga kriget, i hvilket prins Henrik mycket utmärkt sig.

på de goda rådgifvares räkning, som den tiden följde prinsen i fält.»[1]

I slutet af maj återintågade general Hårds friregemente i Berlin, där det vardt mycket väl mottaget, emedan det under kriget »vid flera tillfällen sig utmärkt». Och emedan det hade »en ganska vacker officerscorps», bland hvilken flera voro svenskar, torde det kunna äga visst intresse att läsa den skildring svenske ministern i Berlin efter general Hårds och andras utsago ger af regementet och de svenskar, som tjänat vid detsamma.[2]

»Bland de regementen, som under varande campagne vunnit mycken reputation, nämnes generallöjtnant grefve Hårds friregemente. Denna käcka trupp, med hvilken flere svenskar tjänt och distingerat sig, har, såsom jag redan haft den äran att inberätta, med de öfriga fricorpser i lika öde, blifvit förafskedat och här i Berlin skingradt. De fleste uti K. M:ts tjänst kvarstående officerare äro redan till Sverige återresta, de som ännu här kvarblifvit, vänta till en del endast på den disposition, som deras anhöriga vidtaga lära om deras ytterligare förehafvande; andra, som uti fäderneslandet icke hafva bröd, äro i villrådighet, hvarest de detsamma söka skola. Alla hade här engagerat sig i den tanken att det förledet år uppkomna kriget skulle öppna dem en carriere, uti hvilken de sådana kunskaper vunne, som en gång kunde göra dem mer och mer nyttige till fäderneslandets tjänst och att dymedelst få hugna sig af den utaf hvarje redlig svensk så högt önskade lycksalighet att vara H. M:ts nåd och milda åtanka värdige. Deras chef, generallöjtnanten grefve Hård, berömmer ganska mycket deras application och förhållande. Deras bravour har äfven, som jag med nöje förmärkt, förvärfvat dem uti den preussiska armén en allmän högaktning och approbation. Jag nämner detta för Eders Excellens och bifogar en lista på de här ofvan omtalta officerarna, emedan jag vet, huru mycket nöje det gör Eders Excellens att höra beröm om välförtjänta och skickliga landsmän samt huru gärna Eders Excellens vid tillfälle förunnar dem sitt mycket gällande förord hos Hans Kungl. M:t vår allernådigste konung och herre. Generallöjtnanten grefve Hårds certificater lära för öfrigt utvisa hvars och ens förtjänster.»[3]

Alla svenska officerare, som deltagit i ofvannämnda krig, hade utmärkt sig för tapperhet och förvärfvat sig namn af att vara dugliga officerare, i synnerhet var detta fallet med Johan

---

[1] Kommissionssekreteraren von Carisiens depesch till kanslipresidenten d. 8 februari 1780.

[2] Zöge von Manteuffel till kanslipresidenten den 29 maj och 12 juni.

[3] Zöge von Manteuffel till kanslipres. 1779 $^{12}/_{6}$.

Jesper Lagercrantz[1] och Gustaf Wachtmeister. Ryktet om det mod, den hurtighet och duglighet den sistnämnde visat hade äfven framträngt ända till Gustaf III:s öron. Och som det låg konungen högligen om hjärtat att uppmuntra och belöna lofvande officerare, sände han svärdsorden till Wachtmeister samt uppdrag åt general Hård att dubba honom.

General Hårds uppfattning af Gustaf Wachtmeister framgår af det certificat han gaf denne för hans tjänstgöring under fälttåget.[2] Gustaf Wachtmeister hade antagligen väntat att få göra sin hemresa till Sverige i sällskap med sin släkting, grefve Hård, som hade varit honom till största gagn både som vän och som lärare i krigskonsten. Men denna hans förhoppning skulle blifva bittert gäckad, ty han vardt nödsakad att lämna grefve Hård vid en tid, då denne ej allenast led af en svår sjukdom, som han ådragit sig genom det ansträngande fälttåget i Böhmen, utan äfven fann sig vara föremål för Fredrik den stores ovilja, för att icke säga onåd. General Hård hade åtnjutit den store konungens aktning, välvilja och ynnest i en grad, som icke många kunde berömma sig af. Men deras tjugutvååriga vänskap fick på sommaren 1779 en sådan stöt, att förhållandet mellan dem efter denna tid icke synes ha varit detsamma som förut. Orsakerna härtill voro följande.

Det är förut berättadt, att när Gustaf III 1771 var i Berlin, hade general Hård på Fredrik den stores befallning rest Gustaf III till mötes och sedan ledsagat honom till Berlin. Gustaf III kände visserligen Hård förut från dennes besök i Sverige, men bekantskapen vardt nu förnyad och synes hafva öfvergått till verklig beundran och vänskap å ömse sidor. Det är möjligt, att Gustaf III under sin vistelse i Berlin föreslagit Hård att återvända till Sverige och återinträda i dess tjänst. Säkert

---

[1] Om denne officer skrifver Zöge von Manteuffel 1778 $^{12}/_{9}$, att han, som vid krigets början kom hit och vid general Hårds regemente fick anställning, har »vid Hünerwasser så väl förhållit sig samt försvarat sin post mot en ganska öfverlägsen fientelig corps». Han blef ock härför komplimenterad af prins Henrik. Lagercrantz afled dock kort efter återkomsten till Sachsen i Böhmen.

[2] »Le soussigné certifie, que le comte Gustaf Wachtmeister a servi ici dans mon régiment au service du Roi pendant cette dernière guerre avec toute l' application, la valeur et l'exactitude propre a un officier de mérite et de talents en qualité de capitaine et qu'il aurait eu une compagnie dans le dit régiment s'il n'auroit preféré de servir comme aide-de-camp, en fait de quoi je n'ai pu lui refuser ce certificat. Fait a Berlin le 15 d'aôut 1779». Hård.

Lieutenant General de la Majesté le Roi de Prusse, Gouverneur de Spandau et Grand Croix de l'ordre militaire de la Majesté le Roi de Suède. (Sigill.)

är det däremot, att konungen efter 1772 års statshvälfning lät erbjuda Hård att blifva general i svenska arméen samt kaptenlöjtnant vid drabanterna.[1] Men huru gärna än Hård ville mottaga detta anbud, såg han sig dock nödsakad att afböja detsamma, emedan han nogsamt visste, att Fredrik den store, som var högligen missnöjd på sin systerson för statshvälfningen, icke skulle tillåta honom att utbyta den preussiska tjänsten mot den svenska. Fredrik den store ville väl heller icke för Rysslands skull tillåta, att den svenske konungen förvärfvade en af hans bästa generaler. Efter 16 eller 17 år återupptog dock Gustaf III frågan. Ty 1779, eller kanske redan 1778, lär Gustaf III, enligt Ehrensvärds uppgift hafva låtit erbjuda general Hård att blifva svenskt riksråd och att få högsta ledningen af krigsdetaljerna, om han ville återinträda i svensk tjänst. På sommaren 1779 var Hård också villig att mottaga detta lysande anbud. Han begärde fördenskull af Fredrik den store afsked ur preussiska krigstjänsten och förebar såsom orsak till detta steg sin sjuklighet. Fredrik den store tog mycket illa vid sig häröfver och gaf i högst onådiga ordalag Hård afslag på hans begäran. Konungen sade honom bland annat, att han några dagar förut från Sverige hade fått underrättelser om att Hård för att få återinträda i svensk tjänst skulle begära afsked ur den preussiska. Fredrik den store förklarade ock på samma gång, att han af denna orsak icke ville gifva sitt samtycke till Hårds afskedsansökan. Att Hård, såsom somliga uppgifva, förnekat sanningen af dessa »underrättelser» förefaller icke otroligt. Men att nämnda underrättelser öfverensstämde med verkliga förhållandet är säkert. Hård utvecklade för svenska ministern såsom sin mening, att detta rykte, som kommit ut i följd af någon »indiscretion hemma i Sverige och af någon dess väns välmening för honom, hvilken visst icke insett följderne, förorsakar honom mycken chagrin, såsom han det mig ännu i går förtrodde, och då han eljest hade kunnat hoppas att vinna sin åstundan, vet han nu icke hvad honom förestår.» Hvad som ytterligare hade styrkt Fredrik den stores uppfattning om orsaken till Hårds afsked var, dels att Hård på samma gång som han bad om afsked för egen del äfven hade begärt det för sin son, som var löjtnant vid ett preussiskt regemente, dels ock att flera utländska tidningar uppgifvit, att general Hård i

[1] G. J. Ehrensvärd, Dagboksanteckningar II, s. 110—111.

Sverige hade att förvänta ett högt ämbete. I Berlin gick man till och med så långt, att man öppet talade om att general Hård skulle blifva generalguvernör i svenska Pommern. Den 12 juli 1779 besökte svenske ministern grefve Hård och fann »honom till hälsan nog besvärad, samt för öfrigit uti bekymmer». För att undvika att gifva stöd åt ofvannämnda rykten kommo de då öfverens om att svenske ministern »icke för ofta skulle besöka» general Hård. »Dess sons begäran om afsked är alldeles refuserad och om dess eget blifver beviljadt samt öfver dess vidare öde fann jag honom i mycken osäkerhet», skrifver ministern i slutet af samma bref.[1]

Gustaf III erhöll detta bref den 23 juli. Hans morbroders vägran att bevilja grefvarne Hård deras afsked uppväckte desto större harm hos den svenske konungen, som han icke hyste någon synnerlig sympati, än mindre vänskap, för sina bägge morbröder, Fredrik den store och prins Henrik. I sina bref till sitt sändebud i Berlin skonar ju Gustaf III icke dessa höga herrar, och han spar icke på hvassa invektiver emot dem, allra minst då det gäller Fredrik den store.

Konungens harm stegrades yttermera, när han den 24 aug. mottog en ny depesch från sin minister i Berlin. Som denna depesch kastar ett tämligen klart ljus öfver grefvarne Hårds svåra ställning, torde det icke vara utan intresse att lära känna dess innehåll:[2]

Som general lieutenanten grefve Hårdh i desse dagar fått bref från dess son, hvaruti denne senare underrättar sin herr far, det honom från Sverige af säker hand blifvit förständigat, hurusom E. K. Maj:t hade i nåder beslutat, att genom mig här vid hofvet med första reclamera honom lieutenanten grefve Hårdh; har bemälte general, i mycken oro häröfver försatt, i förgår låtit bedja mig till sig, då han af mig begärte, att jag, jemte anmälande af dess lifligaste underdåniga tacksamhet för E. K. Maj:ts för honom och dess son hysande nådiga tankesätt, på hans vägnar hos E. K. Maj:t måtte i underdånighet anhålla, det ville E. K. Maj:t icke låta värkställa en sådan tillärnad reclamation, emedan honom, generalen grefve Hårdh, härstädes — de största ledsamheter därigenom skulle tillskyndas. Han hade därom genast hos E. K. Maj:t nu denna postdagen bönfallit, om han vågat att i ett sådant ämne med posten i underdånighet tillskrifva E. K. Maj:t. Bemälte general bad mig för öfrigit instän-

---

[1] Zöge von Manteuffel 1779 $^{3}/_{7}$.
[2] Zöge von Manteuffel 1779 $^{14}/_{8}$.

digast, att ifall jag värkeligen erhölle E. K. Maj:ts höga befallning att här begära lieutenanten grefve Hårdhs afsked, jag ville upskjuta att efterkomma densamma, till dess denna min underdåniga berättelse till E. K. Maj:t framkommit och till dess capitainen grefve Wachtmeister, som i öfvermorgon härifrån afreser, hunnit till Stockholm inträffa; görande generalen grefve Hårdh sig det hopp att sedan E. K. Maj:t sett den underdåniga skrifvelse, som grefve Wachtmeister har från honom att öfverbringa, samt i nåder täckts inhämta flere och närmare omständigheter denna saken beträffande, hvilka grefve Wachtmeister af honom i commission får att E. K. Maj:t mundteligen i underdånighet föredraga, E. K. Maj:t då säkerligen täckes afstå ifrån ofvannämnde för honom, grefve Hårdh, och dess son eljest så ganska milde och nådiga intentioner. I anseende till de här ofvan anförde skäl och i betraktande af sakens i många afseenden granlaga beskaffenhet, tror jag mig häruti kunna följa grefve Hårdhs begäran, och då i synnerhet merbemälte general ingenting högre önskar än att hela saken, som honom och dess son angår, aldeles i Sverige må falla och icke mera därstädes omtalt blifva, samt anser sin välfärd bero därpå, att den omnämnde reclamationen härstädes icke anmäles, så vågar jag hoppas, det E. K. Maj:t ej onådigt uptager att, däräst jag skulle erhålla E. K. Maj:ts nådiga ordres att om unga grefve Hårdh eller general lieutenanten sjelf göra något ministerielt steg, jag först afbidar E. K. Maj:ts ytterligare befallningar samt dess höga svar på denna min underdåniga depeche, innan jag sådant i värket ställer. Jag kan emellertid ej nogsamt beskrifva generalen grefve Hårdhs inquietude, ty utom att han skulle af konungen af Preussen anses, såsom den där under hand hade sökt att utvärka den reclamation, som E. K. Maj:t här låtit göra, så ville han icke gärna gifva anledning till det missnöje och de vidare följder, som tör hända samma reclamation, ehuru juste i sig sjelf den och vore, emellan tvänne så nära allierade och i vänskap stående hof upväcka och åstadkomma kunde. Med E. K. Maj:ts allernådigste tillstånd får jag ännu tillägga huru det mig besynnerligt förekommer, att just då åtskillige generaler på deras begäran fått afsked, sådant herr grefve Hårdh vägras. En sådan refus kan väl härröra af den estime, som konungen af Preussen har för grefve Hårdh, samt att hans Preussiske Maj:t icke gärna skulle vilja mista en så god general, hälst då H. Maj:t upfattat den tankan, att en annan magt torde vid tillfälle göra sig en så förtjent officerares skicklighet till nytta, men att man den unga grefve Hård vill äfven qvarhålla, det kunde lämna rum till allehanda slutsatser och ibland annat till den, att man därigenom å denna sidan ville gifva anledning till misshälligheter. Jag hoppas väl att sådant icke lärer vara upsåtet, har ock värkeligen icke förmärkt det minsta, som eljest gifver mig anledning till en sådan misstanka. Likväl mån om att ingenting förtiga, som kunde förtjena att komma uti E. K. Maj:ts höga och visa skärskådande, finner jag min underdåniga skyldighet vara att, sådan som den på tvänne sidor kan anses, föredraga E. K.

Maj:t en sak, den E. K. Maj:t af nåd och medlidande för tvänne svenske adelsmän, en fader och en son, torde sig vilja antaga.

I det bref af den 31 aug.,[1] hvarmed Gustaf III besvarade sin ministers skrifvelse, lade han likväl band på sin förtrytelse, ehuru denna var stor nog. Konungen säger, att han icke förr besvarat Manteuffels depescher rörande grefve Hårds sak, emedan han trott, att grefve Gustaf Wachtmeister skulle medföra ytterligare underrättelser om denna sak, men som Wachtmeister ännu icke anländt, låter nu konungen Manteuffel veta, att han auktoriserar honom att säga grefve Hård å konungens vägnar, att det är med stor smärta, som konungen förnummit den oro, i hvilken Hård befinner sig, och att han måste se sig beröfvad det nöjet att återse honom i deras gemensamma fäderneslaud. Konungen hade haft allt för god tanke om konungens af Preussen rättvisa och billighetskänsla för att tro, att denne furste kunde neka en af hans undersåtar och framför allt en undersåte, så utmärkt genom sin börd och genom sina tjänster att återvända till sitt fädernesland, när detta fädernesland återfordrade honom. Gustaf III förklarade vidare, att han icke ens skulle frukta att uppväcka konungens af Preussen misshag, om denne furste icke lyssnade till billigheten af hans begäran »emedan jag», tillägger Gustaf III, »i detta fall uppfyller den första pligt som tillkommer hvarje suverän, och den, inför hvilken alla considerationer böra tystna, den heligaste af alla, eller den, som består i att beskydda sina undersåtar och låta dem vederfaras rättvisa och jag auktoriserar Eder att till faveur för far och son göra alla nödiga steg, som deras ställning och min värdighet kräfva». Konungen försäkrar sig stå fast vid dessa beslut, men han vill icke taga några mått och steg mot grefve Hårds önskan, därför må grefve Hård ensam för närvarande diktera för Manteuffel de steg denne hade att taga. Grefve A. M. Horn hade öfverlämnat ett bref från grefve Hård, på hvilket konungen trodde det mindre lämpligt att svara, medan ett bref från honom till grefve Hård under de omständigheter, i hvilka han nu befinner sig, kanske skulle uppväcka nya misstankar hos konungen af Preussen, hvilket grefve Hård framför allt synes vilja undvika. Till sist befalles Manteuffel att delgifva grefve Hård innehållet af detta bref.

[1] Egenh. bref af Gustaf III bland kanslipresidentens koncepter år 1779.

Innan ännu Manteuffel mottagit Gustaf III:s bref, underrättade han konungen, att grefve Hård, på sin förnyade begäran om afsked, erhållit ett »svar af konungen af Preussen, hvilket skall i något lindrigare termer än det förra vara författadt». Däremot hade grefve Hård föga hopp om att få sin ansökan beviljad, och om det än »emot förmodan honom beviljades, tror han sig dock på lång tid icke kunna hemflytta utan att styrka konungen i den tankan, som högbemälte herre synts uppfattadt af de från Sverige till honom inlupne berättelser, att nämligen grefve Hård därifrån fördelaktige tillbud vore gjorde, och honom ett vigtigt ämbete tillärnades».

Såväl i denna apostille[1] som i den[1], hvilken utgjorde svar å konungens ofvan anförda bref, lät Manteuffel Gustaf III veta, att grefve Hård bedt honom försäkra konungen, att han, i allt hvad som rörde hans och hans sons afskedsansökningar, önskade »undvika allt hvad som kunde förorsaka någon köld mellan Eders Kongl. Maj:t och H. Maj:t Konungen af Preussen».

Emellertid dröjde det ännu en tid, innan grefvarne Hård lyckades af Fredrik den store utverka sitt afsked. I början af år 1780 förnyade general Hård sin afskedsansökan. Såsom skäl för densamma anförde han sin sjuklighet och att det »vore ej med hans tänkesätt instämmande att mottaga de af honom af dess ämbeten inflytande inkomster, då han såge sig föga i stånd att därmed göra konungen några tjänster».

Den 11 febr. svarade Fredrik den store honom, »att som han, grefve Hård, så enständigt och träget insisterade däruppå att få kvittera denna tjänsten, så ville H. M:t icke längre vägra honom sådant». [2]

General Hård vardt mycket glad öfver att omsider få denna sin önskan uppfylld. Men hvad som ännu vållade honom oro var hans sons öde. Denne hade nämligen i Frankfurt an der Oder, där han låg med sitt regemente, på grund af sin sjuklighet vägrat göra tjänst och hade därför af sin regementschef blifvit satt i arrest. Men så snart han kommit ur denna, hade han åter yrkat på att erhålla sitt afsked, men detta mötte stora svårigheter, emedan 200 officerare i preussiska hären vid denna tid hade begärt sitt afsked och »pretextera sjuklighet» för att ej

---

[1] Zöge von Manteuffels apostille af den 3 aug. samt den 18 sept. 1779.
[2] Carisien till kanslipresidenten 1780 $^{12}/_{2}$.

behöfva göra tjänst, »hvilket på det högsta misshagat» Fredrik den store.[1] Omsider i mars erhöll äfven unge grefve Hård sitt afsked och återvände redan samma månad till Sverige. Hans fader tänkte snart få komma efter.[2] Han sålde därför sin egendom, som låg utanför Potsdam, och han ärnade göra detsamma med ett hus, som han hade i Berlin. Först sedan han gjort detta och ordnat sina andra angelägenheter, ansåg han sig kunna återvända till Sverige. Vidare ville han dessförinnan begagna baden i Aachen och i Spaa för att återställa sin hälsa, »som under kriget blifvit nog medtagen». Denna badresa företog han äfven men gjorde därefter en resa till Paris, ehuru under det antagna namnet baron von Stein. Han ville härigenom undvika det uppseende, som en så ryktbar och ansedd preussisk generals besök därstädes skulle göra inom den politiska världen. Men efter en tids vistelse i Paris, och sedan general Hård till och med låtit presentera sig vid hofvet, infann sig en morgon hos honom en sekreterare hos franske statsministern grefve de Vergennes, hvilken statsman, som bekant, i början af Gustaf III:s regering varit Frankrikes ambassadör i Sverige och spelat en viktig roll vid statshvälfningen 1772. Denne sekreterare frågade den förmente baron von Stein, om han hade sig något bekant om en viss grefvinna von Stein, med hvilken de franska myndigheterna hade något otaldt. Hård svarade, att han icke hade minsta kännedom om nämnda dam, men att han själf dagen därpå skulle begifva sig till grefve de Vergennes. Han gjorde också hvad han sagt. Men för Vergennes upptäckte han, hvem han var och hvarför han antagit namnet von Stein, och han anhöll hos Vergennes att fortfarande i Frankrike få bära det namn han antagit.[3]

Kort efter sin återkomst till Berlin ingick grefve Hård, som sedan 1776 var enkling, ett nytt giftermål. Hans andra hustru var en grefvinna Podewils, som var mycket rik.

I Sveriges tjänst återinträdde likväl aldrig general Hård. Om orsaken därtill var, att konung Fredrik aldrig ville tillåta honom göra detta, känner jag icke. Antagligen ansåg Fredrik den store, att det gick hans egen och hans armés ära för när, att en så skicklig general och så utmärkt person som general

[1] Anf. depesch.
[2] Carisien till kanslipresidenten 1780 $^{4}/_{3}$.
[3] Mémoires d'un gentilhomme suédois p. 362—363.

Hård var, och som konungen gifvit så många och så stora bevis på sin ynnest, ville utbyta den preussiska tjänsten mot den svenska. Det är ock möjligt, att Fredrik för det nöjet att få förarga sin systerson, nekade Hård att återinträda i svensk tjänst. Eller ock har det äfven denna gång, liksom 1772, varit hänsyn till Ryssland, som bestämde Fredrik II att motsätta sig Gustaf III:s och Hårds önskan.

General Hård åtnjöt dock, så länge han lefde Gustaf III:s ynnest och välvilja. 1786 gjorde konungen honom till serafimerriddare och kort före utbrottet af kriget med Ryssland 1788 uppmanade Gustaf III åter Hård att inträda i svensk tjänst samt att öfvertaga högsta befälet öfver de svenska trupperna i detta krig. Denna gång var det ej den preussiske konungen, som hindrade Hård att antaga anbudet. Fredrik den store var nu död, och hans efterträdare hade icke samma hänsyn till Ryssland, som den aflidne konungen haft. Denna gång var det Hård sjelf som afböjde anbudet.

I ett bref[1] till envoyén von Carisien skrifver han likväl kort efter, sedan han förklarat, hvarför han ej kunde mottaga Gustaf III:s anbud, om han vågade smickra sig med den tanken, som konungen skriftligen och Carisien muntligen tillkännagifvit för honom, nämligen att hans »antagande af befälet öfver svenska arméen skulle kunna i någon mån understödja dess mod och förtroende samt imponera på främmande», så ville han gärna underkasta sig, att konungen lät ingifva svenska allmänheten denna föreställning. Han skulle ock »vidtaga sådana författningar», som om han ämnade i och för detta ändamål resa öfver till Sverige. Äfven vore han beredd att själf underrätta ryska gesandten i Berlin härom. Han roade sig på förhand öfver de rapporter, som grefve Romanzoff i anledning häraf skulle sända till sitt hof.

I verkligheten däremot hvarken ville eller kunde han mottaga det erbjudna befälet. Såsom skäl härtill angaf han sina mycket medtagna kropps- och själskrafter, samt att han genom sin långa bortvaro från Sverige icke hade den nödiga kännedomen om svenska arméen och dess förhållanden. Vidare hindrade honom hans höga ålder; han var nämligen då 69 år. Hufvudsaken till afslaget var likväl icke dessa skäl, utan snarare att hans gref-

---

[1] Medföljer v. Carisiens skrifvelse till konungen 1788 $^{7}/_{6}$.

vinna icke synes ha varit för att han skulle antaga den svenske konungens anbud.[1] General Hård afled i Berlin 1798.

I Sverige hade han, så länge han lefde, en tacksam och hängifven vän i grefve Gustaf Wachtmeister, som ock hade de största skäl att i trofast minne bevara den man, som så faderligt tagit sig honom an.[2]

3.

Finska kriget 1788—90. Tyska kriget 1805.

Under sin mer än femton månaders långa vistelse i Tyskland fick grefve Gustaf Wachtmeister för första men också enda gången i sin lefnad se lifvet i stort samt vara vittne till betydelsefulla om än icke storartade händelser. Han hade visserligen ej fått vara med i en stor batalj utan endast i skärmytslingar och framför allt i långa och mödosamma marscher. Men det oaktadt hade han varit i tillfälle att inhämta många och viktiga lärdomar i krigskonsten, ty han älskade sitt yrke och hade såsom adjutant åt en af de förnämsta kommenderande generalerna, hvilken tillika var hans faderliga vän, varit i tillfälle att lära känna en mängd intressanta omständigheter, som eljest skulle blifvit honom förborgade. Gustaf Wachtmeister var visserligen icke ett militäriskt geni, men det finnes mycket, som tyder på att hans begåfning höjt sig icke obetydligt öfver medelmåttan. Att han väl satt sig in i samt tillägnat sig den preussiska krigskonsten har äfven blifvit erkändt af ansedda svenska militärförfattare, ehuru dessa ingalunda varit blinda för hans fel. Det strängt metodiska och systematiska i Preussens härväsende och krigskonst torde ock hafva legat synnerligen för honom, som efter åtskilliga omständigheter att döma synes hafva varit af ett lugnt och nästan ända till säflighet gränsande flegmatiskt tempera-

---

[1] Carisiens depescher af 1788 $^{7}/_{6}$ $^{14}/_{6}$. I hufvudsak bekräfta dessa Ehrenströms (I, s. 143—45) uppgifter om orsakerna till Hårds afslag utom hvad denne memoirförfattare berättar om grefve Herzbergs inverkan på Hård vid detta tillfälle. Ty Carisien säger uttryckligen, att det ej var så mycket denne statsministers råd som »husliga förhållanden», hvilka vållade Hårds afslag.

[2] General Hårds porträtt finnes på Tistad, som äges af Gustaf Wachtmeisters sonson, grefve Fredrik Klasson Wachtmeister.

ment, hvilket icke hindrade honom att vara sträng och noga i tjänsten mot sig själf och andra. Kanske var det i följd af detta sitt skaplynne, som han så omständligt och grundligt vägde skälen för och emot hvarandra, innan han handlade. Han hade likaledes svårt att raskt fatta ett beslut, hvilket åter måhända sammanhängde med ett allt för stort misstroende till sig själf.

Men huru lärorik och nyttig hans tjänstgöring vid preussiska hären varit för honom, så kan det dock icke förnekas, att det var en stor otur för honom, att den krigskonst, som han så grundligt tillägnat sig, var i sin nedgång och kort därefter kom att aflösas af en ny, som i många afseenden var en motsats till den preussiska. En ännu större otur för Wachtmeister var, att på hans tid såväl det svenska krigsväsendet som den militära utbildningen och kunskaperna bland officerskåren stodo så lågt samt att ingen stor militärisk förmåga under hans ungdom fanns i Sverige, som kunnat tagit sig an ledningen och utvecklingen af de unga officerare, som med allvar ville utbilda sig i sitt yrke. Hvar och en af de bägge ryktbara bröderna Sprengtporten hade kunnat blifva en sådan ledande genius för svenska arméen, men svåra karaktersfel och andra omständigheter gjorde, att dessa mäns talanger blefvo till föga gagn för deras fosterland.

Med all sin lysande begåfning var Gustaf III icke något militäriskt geni, ehuru stora anlag äfven i den vägen visst icke fattades honom. Men dessa hade aldrig fått någon utveckling, hvilket hade sin grund dels i hans uppfostran, dels ock däri, att ständerna ej (år 1762) ville tillåta honom ingå i preussisk krigstjänst för att under sin store morbroder lära sig krigskonsten. De skäl ständerna föreburo för sitt afslag voro, som bekant, rena etikettskäl. Men den egentliga orsaken var nog den, att de fruktade för att få en konung, som genom krigisk duglighet kunde vinna arméens kärlek och därigenom blifva farlig för deras egen makt. Det var högst olyckligt för Gustaf III själf och för Sverige, att han ej i den preussiska krigstjänstens stränga skola fick undergå den andens och karakterens tuktan, som denna skola så väl förstod att gifva. Gustaf III älskade och uppmuntrade, som bekant, talangen, hvarhelst han såg den, således äfven militära. Men hans bristande fackinsikter gjorde det svårare för honom att upptäcka och belöna de militära förtjänsterna än andra. Sedan han förlorat Sprengtportarne hade han, hvad arméen angick, ingen, som i detta afseende kunde

hjälpa honom med kloka råd och rättvisa rekommendationer, såsom generalamiralen Trolle gjorde det i afseende på flottorna. Likaväl är det att märka, att Gustaf III trots allt detta verkligen lyckades rycka upp svenska arméen ur det djupa förfall, hvari den råkat under frihetstiden. Utan de förbättringar, som Gustaf III infört i svenska arméen och utan 1788—90 års krig skulle ej den svensk-finska hären 1808—9 varit så pass krigsduglig, som den var, och följaktligen ej heller kunnat vinna den ära, som den då vann.

I följd af ofvannämnda omständigheter blef därför Gustaf Wachtmeister efter sin återkomst till Sverige i och för sin vidare militära utbildning så godt som öfverlämnad åt sig själf. Han fortfor visserligen att än ytterligare sätta sig in i det preussiska systemet samt att med allvar och duglighet fullgöra sina militära åligganden. Men under allt detta stod han kvar på den gamla ståndpunkten, medan krigskonsten genom revolutionskrigen och Napoleon vardt en helt annan än Fredrik den stores. Den största oturen för Wachtmeister var, att han ej skulle få lära känna denna nya krigskonst, förrän på den mest afgörande dagen i sitt lif.

Gustaf Wachtmeister lämnade Berlin den 16 aug. 1779. Såsom förut är omnämndt, medförde han viktiga bref från general Hård till Gustaf III. Konungen hade väntat, att Wachtmeister före augusti månads slut skulle kommit till Stockholm, och hade till hans ankomst, såsom redan nämndt, så länge som möjligt uppskjutit sitt svar på Manteuffels skrifvelse om grefve Hård. Men när den 31 augusti kom, utan att Wachtmeister hördes af, afsände konungen brefvet till sin envoyé. Dagen därpå eller den 1 september ankom emellertid Wachtmeister till Drottningholm och blef då presenterad för konungen, som således icke tyckes hafva känt honom förut. Endast den omständigheten, att han med utmärkelse gjort det böhmiska fälttåget, skulle hafva varit tillräcklig för att skaffa honom ett högst nådigt mottagande af Gustaf III. Men ett par andra omständigheter torde hafva gjort, att han i alla händelser skulle slagit an på konungen, och dessa voro det namn han bar, samt att han var »en ståtlig herre af skönt utseende och ädel uppsyn sådana som många hans jämnåriga under tredje Gustafs dagar, och hans inre egenskaper svarade däremot». Han omtalas äfven såsom »ridderlig till tänkesätt och uppförande». Det sätt,

hvarpå konungen mottog honom, måtte hafva väckt stort uppseende och ännu större afund bland hofmännen, ty G. J. Ehrensvärd skrifver i anledning af hans mottagande följande: »Af alla allurer kan man se, at denne grefve Wachtmeister är destinerad til en äfven så hastig lycka som sin bror.[1] Emellan de äldre hofmän blefvo parier gjorde, den ene påstod, at han inom ett år skulle vara öfverste, en annan öfverstelieutenant, den tredje kammarherre hos Hans Maj:t».[2]

Dessa spådomar gingo väl icke bokstafligen i fullbordan, men Gustaf Wachtmeisters befordringar voro likväl ovanligt snabba. Ty 1780 den 16 febr. blef han öfveradjutant och major i arméen; 1781 den 5 dec. öfverstelöjtnant vid Dalregementet samt en vecka senare generaladjutant af flygeln; öfverste i arméen blef han den 30 juni 1787.[3]

År 1788 i juni blef Wachtmeister kommenderad till Finland för att deltaga i kriget mot Ryssland. Men under detta års bedröfliga fälttåg kunde han lika litet som någon annan af arméens officerare få tillfälle att utmärka sig. Han kommenderades till detsamma som generaladjutant men fick i augusti befälet öfver Dalregementet och låg med detsamma på gränsvakt, till dess arméen gick i vinterkvarter.

Under 1789 års fälttåg vardt han af general Mejerfelt detacherad till Hirvenkosky med Dalregementet, 300 jägare, en skvadron dragoner och två 6 ℔ kanoner. Från denna punkt gjorde han tre attacker på fienden, som blef tvungen att retirera, hvarefter Wachtmeister åter förenade sig med Mejerfelt. Under denne generals framryckande i ryska Finland, kommenderade Wachtmeister vid Broby avantgardet och tog kort därefter med detsamma ställning vid Sutila, en ö, som bildas af Kymmene älfs mellersta flodarms västra gren. Wachtmeister kommenderade sedan alla attacker, som gjordes för att uttränga fienden från Högforspasset. Han hade ock högsta öfverinseendet vid återställandet af alla de broar, som ryssarne vid sin reträtt förstört. Då konungen själf ankommit och öfvertagit högsta befälet, fick Wachtmeister »generaladjutantsdetaljen öfver arméen».

---

[1] Grefve Karl Axel Wachtmeister, då justitiekansler, sedermera riksdrots.
[2] Dagboksanteckningar I, s. 308—309.
[3] Jfr Anciennitetslistan för Södermanlands regemente 1792; enligt »meritförteckning för Dalregementets officerskår» blef han major och öfveradjutant först den 22 febr. Krigsarkivet.

Under större delen af augusti månad hade Gustaf III sitt högkvarter på Kymmene gård. Men den 24 aug. stod det olyckliga slaget vid Svensksund, och härigenom vardt arméens högra flank hotad af ryska skärgårdsflottan. Ett par dagar efter detta nederlag reste Gustaf III till Lovisa för att inspektera den delen af svenska skärgårdsflottan, som från Svensksund räddat sig under Svartholms kanoner. Vid sin afresa från Kymmene gård lämnade konungen åt generallöjtnant von Platen[1] befälet öfver de trupper, som stodo där i nejden, eller högra fördelningen af svenska arméen.

Som Platens trupper, hvilka tillsammans utgjorde 11 bataljoner infanteri, 5 skvadroner kavalleri och en artilleripark, stodo spridda mellan Högfors och svenska gränsen längs kusten, torde en liten topografisk öfversikt öfver denna trakt icke vara öfverflödig.

Vid sitt östra utlopp delar sig Kymmene älf i två armar, af hvilka den östra skiljer den s. k. Högforsholmen från fasta landet. Från den delen af Högfors by, som ligger på fasta landet går vägen till Fredrikshamn. Söder om Högfors, i närheten af nyssnämnda flodarms östra strand, ligga byarna Eskola och Hetila. Högforsholmen var genom broar förenad såväl med fasta landet som med Kymmenegårdsholmen, hvilken senare omslutes af den mellersta flodarmens bägge grenar. I nordöstra delen af denna ö låg Kymmene gård. Midt emot på Högforsholmens sydvästra strand lågo längst till höger en skvadron af Nylands dragoner, fyra skvadroner lätta dragoner samt två bataljoner af gardet och längst till vänster en bataljon af Jönköpings regemente. Längre i nordost inåt ön, ehuru ej långt från Högfors bro, lågo på hvar sin sida om vägen artilleriparken till höger samt Dalregementets och Skaraborgs regementes bataljoner till vänster. På Kymmenegårdsholmen åter, något sydost från Parikkala by, låg en bataljon af Västgöta-Dals regemente. För att försvara broarna, som förenade Sutilaholmen med det väster om densamma liggande landet och med Kymmenegårdsholmen, var en bataljon af Kronobergs regemente förlagd i Sutila by.

Men äfven det land, som genom Kymmene älfs mellersta flodarms västra gren skiljes från Kymmenegårdsholmen, utgör en öbildning, ty vid svenska gränsen skiljes det från fasta landet genom Kymmene älfs västligaste utloppsarm. I den del af denna ö, som ligger närmast Kymmenegårdsholmen, inskjuter en vik, som fått sitt namn efter byn Heinlaks. Det egentliga inloppet till denna vik är sundet vid Tionvarpi. Den vik åter, som skjuter in i den del af

[1] Fader till den berömde skaparen af Göta kanal.

[2] Denna beskrifning och skildringen af striderna äro grundade på kartor och berättelser, som finnas i Krigsarkivet.

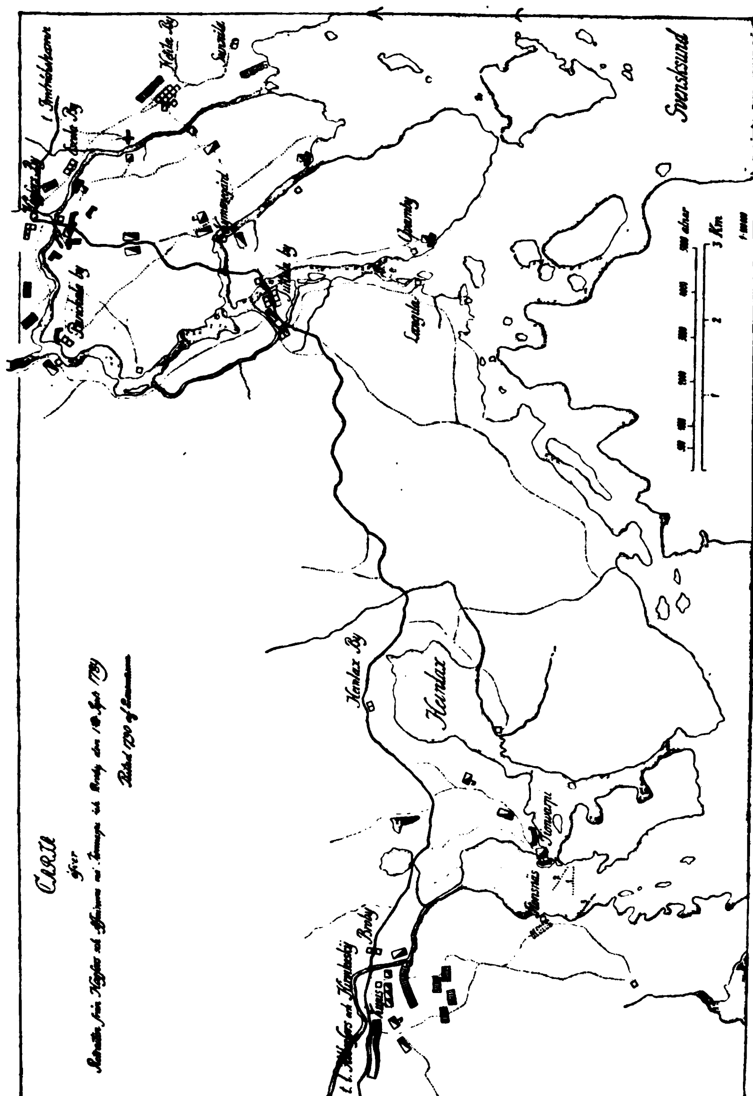
ön, som ligger närmast svenska gränsen, är uppkallad efter Broby. Denna ort ligger vid den landsväg, som från Abborfors vid svenska gränsen förbi Kuppis, Heinlaks och öfver Sutila — Kymmenegårds — och Högforsholmarna går fram till Högfors och därifrån till Fredrikshamn.

På den stora ö, som ligger mellan älfvens bägge västligaste grenar, stodo på Heinlakslandet, midt emot Parikkala by, en bataljon af Stackelbergs och en af Nylands regemente. Vid Tionvarpisundet voro två batterier uppkastade. Det ena bestod af tvänne 6 ℔ kanoner under löjtnanten frih. Palmstierna. Till dess understöd stod en bataljon af Västgöta-Dals regemente med två stycken 3 ℔ kanoner. Något ofvanför detta batteri låg ett annat, bestående af en 6 ℔ och två 3 ℔ kanoner under kapten Witlocks befäl.

Vid Broby åter var vår gamla bekante från bäjerska tronföljdskriget, grefve Kurt Filip v. Schwerin, posterad med en bataljon af sitt regemente, han var nämligen nu öfverste och chef för Jönköpings regemente.

På detta sätt voro Platens trupper förlagda, då de den 1 sept. på morgonen på flera ställen från både land- och sjösidan blefvo anfallna af ryssarna, som ville afskära svenskarne återtåget.

Klockan fyra om morgonen sistnämnda dag attackerades vår postering i Hetila af ryska jägare. Klockan 9 f. m. besatte ryssarne höjderna vid Eskola med två 16 ℔ kanoner, som till betäckning hade en grenadierbataljon. Men redan en halftimme dessförinnan hade en rapport kommit ifrån Schwerin, att aderton fientliga galerer gått in i Brobyviken för att, såsom det tycktes, försöka forcera batterierna vid Tionvarpi och komma svenska arméen i ryggen samt afskära reträtten för densamma. Som sanningen af denna rapport bestyrktes genom den starka kanonad, som hördes från Brobysidan, gaf v. Platen order om att högkvarteret skulle blifva vid Lilla Abborfors, ifall arméen nödgades retirera, samt att arméens bagage för denna händelse skulle gå Hirvenkoskivägen. Och emedan v. Platen insåg, att Tionvarpi och Broby skulle blifva målen för ryssarnes hufvudangrepp, afsände han en skvadron lätta dragoner och en bataljon af gardet till förstnämnda ort, dit han äfven själf begaf sig, dock ej förr än omkring kl. 12. Befälet öfver trupperna på Högfors- och Kymmenegårdsholmarna lämnade han åt generaladjutanterna Wachtmeister och Stackelberg.

Svensksund
Hanlax
Hanlax By
3 Km

Dessas trupper fingo nu heta strider att uthärda, ty klockan 12 middagen landsatte ryssarne, under skydd af tolf halfgalerer, vid vänstra stranden af östra flodarmens utlopp tre bataljoner och slogo två broar till och från en holme, som låg i själfva floden, så att trupperna kunde öfvergå till Högforsholmen. Ungefär samtidigt besatte två ryska jägarebataljoner Högfors och öfvergingo till Parikkala, sedan svenskarna klockan half ett retirerat. Nära utloppet af den flodarm, som skiljer Kymmenegårdsholmen från Heinlakslandet, hade svenskarne ett batteri, bestyckadt med 12 ℔ och 6 ℔ kanoner. Klockan half ett satte ryska halfgalerer och kanonslupar på tre särskilda ställen vid denna flodarm trupper i land, hvarigenom svenskarnes ställning kringgicks, så att de blefvo tvungna att retirera. Svenskarna hade en fältvakt vid Högfors bro af 150 man samt flera starka jägareposteringar vid östra och västra flodarmarna och alla ändpunkterna af vägarna. En del af gardet marscherade till den sydöstligaste posteringens hjälp. En bataljon kronobergare tågade med bagaget till Hirvenkoski, då man fick veta, att ställningen vid Broby började blifva mycket allvarsam. Efter hand måste nu Wachtmeister och Stackelberg under ständig strid utrymma både Högfors- och Kymmenegårdsholmen samt draga sig tillbaka till Heinlakslandet, hvarvid de uppbrände bron, som förenade detta med Sutilaholmen. »Detta gick dock icke för sig utan svårigheter, ty sedan arrièregardet kommit öfver bron, skulle den antändas, hvartill brännbara materialier voro anlagda under bron. Flera soldater, skickade att tända, blefvo nedskjutne; baron Leijonhjelm kastade sig då af hästen, tog facklan i hand för att verkställa antändningen, men föll dödligt träffad; då tog generaladjutanten, grefve Gustaf Wachtmeister, som kommenderade arrièregardet, samma fackla och lyckades sätta bron i brand».[1] Fem svenska kanonslupar, som efter slaget vid Svensksund räddat sig upp i floden, blefvo uppbrända i den mellersta af de östra flodarmarna.

Såsom redan nämndt är hade general Platen kl. 12 begifvit sig till Tionvarpibatterierna. Den gardesbataljon han ditsändt placerade han något ofvanför kapten Witlocks batteri; och ett stycke bakom bataljonen ställde han en skvadron lätta dragoner. Striden var redan i full gång, när generalen anlände,

[1] J. A. Ehrenström, Hist. anteckningar I, s. 226.

ty de 18 ryska galererna hade gått in i Brobyviken och besköto såväl Brobyvägen som i synnerhet Tionvarpibatterierna. De sistnämnda besvarade lifligt elden och det med sådan verkan, att två galerer blefvo så illa skadade, att de måste lägga sig nära stranden af den ö, som ligger söder om sundet. På denna ö landsatte nu ryssarne jägare samt en kanon för att taga det närmaste batteriet i flanken, men svenskarnes eld tvang snart denna trupp att draga sig tillbaka. Men därefter öppnade de öfriga galererna en koncentrerad eld mot batterierna och Tionvarpilandet, så att skogen sköts i brand och snart stod i full låga. Svenskarna bibehöllo dock sina ställningar utan att förlora mycket folk, däremot fingo ryssarne vidkännas betydande förluster. Galererne drogo sig därför tillbaka till den motsatta stranden af Brobylandet till ett ställe, som ligger söder om Stensnäs. Klockan var omkring fem e. m., då affären vid Tionvarpi var ändad.

Men kort därefter märkte Platen, att fienden landsatte en mängd trupper vid Stensnäs, efteråt fick man veta, att denna styrka utgjorde omkring 4000 man. Platen skickade då befallning till Wachtmeister och Stackelberg, som med arrièregardet stodo vid Heinlaks att låta en bataljon af Stackelbergska regementet rycka fram och understödja Schwerin och hans Jönköpingsbataljon, som stodo därstädes, och hvilka »med stora intervallen» försvarade defilén vid Kuppis mot en stor öfvermakt en god halftimme, innan de fingo undsättning. Om det lyckats ryssarne, såsom deras afsikt var, att kasta undan Schwerin och besätta defilén, så hade reträtten till svenska gränsen varit afskuren för Platens öfriga trupper. Stackelbergska bataljonen ryckte emellertid fram och tog ställning något söder om Broby vid den där förbiflytande åns vänstra strand. Med sina kanoner började nu denna bataljon med drufhagel beskjuta fienden i flanken, hvilket hade den verkan, att Schwerin fick något luft. Ännu var dock ej faran öfverstånden för Schwerin, ty hans och Stackelbergska bataljonen hade att kämpa mot hela ryska avantgardet som utgjorde tre bataljoner. Och något bakom detsamma i sydost stod ryska hufvudkåren, hvarifrån förstärkningar när som helst kunde erhållas. Men äfven Schwerin fick snart hjälp. På hans högra flank uppryckte nämligen en bataljon af Skaraborgs regemente och en skvadron lätta dragoner, hvarigenom hans kår räddades från att blifva öfverflyglad. Under hela tiden red Schwerin »tranquilt» omkring rökande sin pipa, medan

han med ett förvånansvärdt lugn ledde sina trupper. Striden fortgick nu till in emot klockan nio på aftonen, då svenska hufvudstyrkan, sedan Platen förenat sig med Wachtmeisters och Stackelbergs afdelningar, »defilerade» genom Broby, hvarest den gjorde halt *en ordre de bataille* för att afvänta fiendens ytterligare anfall samt för att gifva bagaget tid att passera bron vid Hirvenkoski. Ryssarne gjorde emellertid ingen min af att fortsätta striden, hvilket ju också nu hade varit ändamålslöst, emedan deras plan att afskära svenskarne reträtten hade misslyckats och hela svenska hären nu stod samlad och i bästa ordning var färdig att mottaga fiendens anfall.

Reträtten från Högfors och försvaret af ställningen vid Kuppis och Broby äro mycket hedrande för svenska vapnen så väl för befälhafvarne, som ledde striderna, som för trupperna, hvilka utkämpade dem.[1] Själfva marschen gjordes på en högst eländig väg af tre mils längd och under beständig eld. Gustaf III skref om dessa strider den 3 september, eller dagen efter sedan Platen framkommit till Abborfors, till riksdrotset följande:

»Min cousin! — — —

Fienden attackerade Högfors tisdagen den 1 september kl. 4 om morgonen i fronten, i ryggen, på fem olika ställen. General Platen och er bror, min generaladjutant, uthärdade denna attack med en beundransvärd fasthet. Jag var här och var således ej med vid attacken.

— — — — — — — — — — — — — —

Er bror har i högsta grad utmärkt sig, under det han betäckte reträtten från Högfors. Vi ha räddat hela vårt bagage och alla våra kanoner utom två, fastän vägarna voro så oländiga och lavetterna krossade. — — —

Jag har gifvit stora korset (de nouvelle institution)[2] af svärdorden åt general Platen, samt åt er bror och öfversten grefve Schwerin.[3] Eder bror mår väl och har icke blifvit sårad.»[4]

Under 1790 års fälttåg kom Gustaf Wachtmeister blott att deltaga i slaget vid *Walkeala* den 29 april. Som G. M. Armfelt efter sina framgångar vid Partakoski och Kärnakoski höll

---

[1] J. Mankell, Finska arméens krigshistoria I, s. 438.

[2] D. v. s. riddare af stora korset.

[3] Denne blef 1792 generalmajor och generaladjutant. Han dog 1828. Han var broder till den berömde statsmannen prosten grefve Schwerin.

[4] Gustaf III:s bref till riksdrotset utgifna af Gustaf Andersson, s. 55. I detta bref har konungen uppgifter på ortnamn och regementen, som icke öfverensstämma med hvad som på bataljkartorna finnes angifvet. Troligen hade Gustaf III ej ännu hunnit få ordentliga rapporter öfver denna affär.

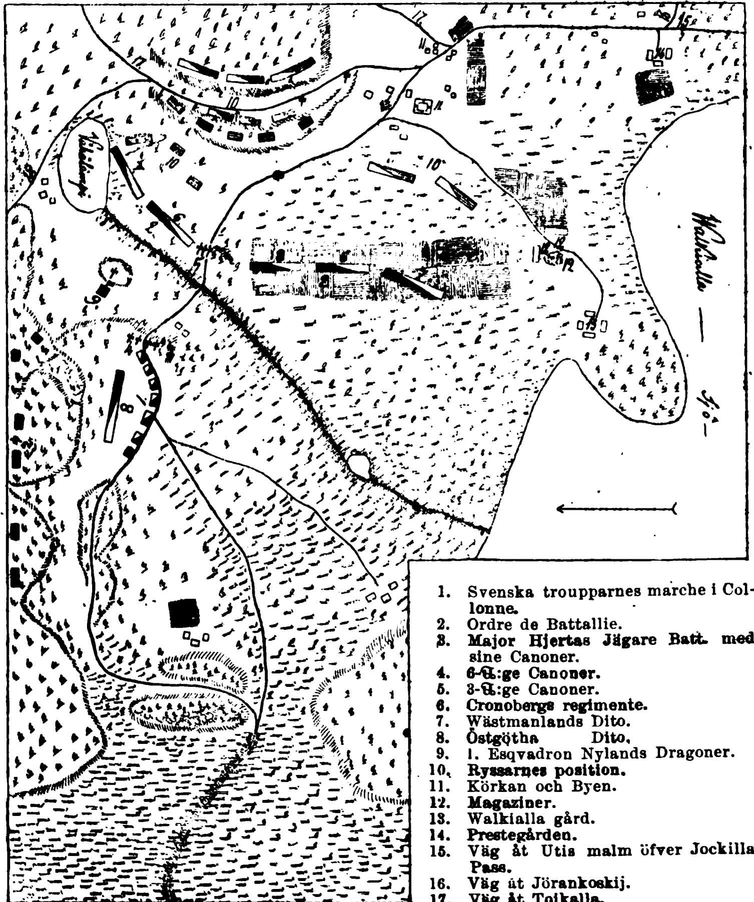
på att blifva svårt ansatt af ryssarne, beslöt Gustaf III att skaffa honom luft genom att med den venstra fördelningen af den vid Kymmene älf stående arméen öfver floden rycka in i ryska Finland och taga den mot Partakoski framträngande fienden i flanken samt bemäktiga sig hans magasiner vid Walkeala.[1] Den 23 april afreste konungen från Borgå till Sääksjärvi hvarefter följde truppernas samlande vid Jaala by. Natten till den 28 skedde uppbrottet till Pyörilä, där svenskarne gingo öfver Kymmene älf på en pontonbrygga. Den 29 april gick största delen af marschen nästan rakt söder ut förbi Selänpää by till Torasjoki bro, som befanns vara upprifven af fienden men nu hastigt återställdes under Wachtmeisters öfverinseende, hvarefter tåget fortsattes till ett ställe, där en väg tog af till Savitaipale. Genom kvarlämnande af en del trupper för att bevaka broarna, hade den mot Walkeala framryckande hären blifvit så förminskad, att den icke utgjorde mer än mellan 2 à 3000 man.

Vid sistnämnda ort sammanstöta vägar från Uttismalm, Toikkala, Jyränkoski och Savitaipale. Ryssarna, som hade till sitt förfogande ett talrikt artilleri, innehade en större skogsbevuxen höjd nordost om Walkeala herrgård samt hade kyrkan och Ritala by till stöd för sin venstra flank, för den högra åter sjön Vähälampi. Framför dem lågo öppen ängsmark samt landsvägen. Deras linie sträckte sig nästan rakt från norr till söder och behärskade de ofvannämnda vägarnas sammanknytningspunkter. I sina väl valda positioner trodde sig general Denisoff, som kommenderade den omkring 3 à 4000 man starka ryska hären, så mycket mer oangripbar, som de vägar hvilka ledde till Walkeala, ansågos »omöjliga att passera med artilleri och bagage». Denisoff trodde därför heller icke på de rapporter, som till honom inlupo om svenskarnes anmarsch. »Men då han såg svenska trupperna rycka fram och utbreda sig på öppna fältet, skall han (enligt Ehrenström) efter fångars berättelse hafva utropat: antingen är det satan, som kommer, eller och kungen i Sverige själf.»

Svenskarne kommo nämligen, tågande på den oländiga väg, som i sydostlig riktning ledde fram till Walkeala och där förenade sig med de ofvan nämnda vägarna. På sin frammarsch mot fienden hade svenskarne att passera en å, genom hvilken

[1] Doktor Aug. Hjelt, aktuarie vid Statistiska centralbyrån i Finland, har benäget meddelat mig att detta ställes namn är Walkeala och icke Walkiala. På kartan har jag dock icke hunnit göra denna ändring.

sjön Vähälampi har sitt utflöde i *Walkealasjön* (Lappala sjö). Vid framkomsten till denna å var redan klockan $^1/_2$ 6 e. m. Gustaf III frågade därför trupperna, om de ville hvila öfver natten eller genast anfalla. Trots den långa och besvärliga marschen begärde de under hurrarop det senare. Markens beskaffenhet

Walkeala.

hade nödgat de svenska trupperna att i en smal kolonn rycka fram på landsvägen. Först gingo Kronobergs, därefter Västmanlands och sist Östgöta bataljoner. Efter öfvergången af ån skedde själfva uppmarschen, som leddes af Gustaf Wachtmeister i hans egenskap af konungens generaladjutant, hvilket i viss mån skulle

kunna sägas motsvara, hvad man nu för tiden kallar stabschef. Sedan de 6 ℔ digra kanonerna på ungefär 1000 alnar öppnat en häftig eld mot fienden, ville konungen anfalla fiendens högra flygel. Till vänster om vägen uppmarscherade därför en bataljon af Kronobergs och Västmanlands regementen, som därvid hade att uthärda en häftig eld från fiendens sida. Härunder var det, som Wachtmeister vid konungens sida träffades af en jägarekula, hvilken krossade hans ena armpipa. Hans blessyr hindrade en stund »kolonnens deployerande.» Konungen skyndade då själf fram och lät utföra denna rörelse, men råkade därvid ut för ett hagel af kulor, af hvilka en träffade honom och lindrigt sårade hans arm. Sedan Wachtmeister fått sitt sår förbundet, fortfor han att expediera konungens order ända till slagets slut.

Sedan svenska hären fullbordat sin uppmarsch, blef dess uppställning följande. Vänstra flygeln, hvars flank skyddades af sjön Vähälampi, anfördes af general Pauli och bestod af 1:a bataljonerna af Västmanlands och Kronobergs regemente. Centern åter utgjordes endast af en bataljon af Östgöta regemente. Vid sidorna af och på landsvägen mellan vänstra flygeln och centern stodo några 3 ℔ kanoner, samt ett stycke bakom kronobergarne på vänstra flygeln 1 skvadron af Nylands dragoner. På högra flygeln åter stodo de andra bataljonerna af Kronobergs och Västmanlands regementen,[1] och hade på sin högra flank Walkeala herrgård. General Pollet kommenderade både sistnämnda flygel och centern. Något nedanför högra stranden af nyssnämnda å stodo på bägge sidor om vägen 4 st. 6 ℔ kanoner, ett stycke bakom dem major Hiertas jägarebataljon med sina kanoner samt en bataljon af Östgöta regemente för att skydda arméens rygg för en från fiendens högra flygel befarad kringgående rörelse, som skulle utföras längs en öster om sjön Vähälampi åt söder gående väg, hvilken förenade sig med den, som svenskarne hade framtågat på. Emellertid hade det redan börjat skymma. Men då Gustaf III fått veta, att fienden höll på att draga sitt artilleri tillbaka, lät han genom Wachtmeister kommendera bajonettanfall längs hela linien. Detta utfördes med mod och snabbhet, gjorde svenskarne till mästare af höjden och nödgade fienden

[1] Kartorna n:r 65 e) och g) kartong XXII, Krigsarkivet, innehålla om uppställningen olika uppgifter; jag har följt den senares. För skildringen af slaget har jag följt J. A. Ehrenströms anteckningar I, s. 243 och J. Mankell, Finska arméens krigshistoria I, 457—459. Svenskarnas marsch från Pyörilä till Walkeala torde likväl ej ha gått öfver Anttila, som herr Mankell tyckes mena.

att retirera åt Uttismalm till. Klockan var då tio på aftonen. Som det tilltagande mörkret hindrade svenskarne att i en obekant och svår terräng förfölja ryssarne, bivuakerade de om natten mellan kyrkan och höjden. På sistnämnda ställe placerades dock en bataljon infanteri. Alla ryssarnes magasiner, som innehöllo stora förråder af allahanda slag, blefvo tagna.

Efter segern blef Gustaf Wachtmeister på själfva slagfältet af konungen utnämnd till generalmajor. Han hade då ännu icke fyllt 33 år.

Om hans hälsotillstånd och förhållande under slaget skref Gustaf III den 1 maj till riksdrotset följande.

»Jag skrifver nu blott ett par ord till er, min grefve, för att säga er, att er bror icke löper den minsta fara att förlora sin arm, och att han inom sex à åtta veckor kan vara fullständigt återställd. Det är en sak, som jag önskar af allt mitt hjärta, ty jag har svårt att undvara honom. Hans aktivité, hans mod och hans talents äro höjda öfver allt tvifvel. Jag ber er förbereda hans hustru på denna nyhet.» Och dagen därpå skrifver konungen åter till riksdrotset: »Grefve Gustaf mår bra efter omständigheterna; han är klädd, äter med mig och går ute. Jag ber grefven inte vara inquiette för honom, ty om sex veckor hoppas vi det är öfver.»

Gustaf Wachtmeisters ställning till de politiska frågorna framgår af följande händelse. I Finland föreslog Gustaf III en gång Wachtmeister att »ingå i en politisk akt» som stred emot dennes öfvertygelse. Men Wachtmeister afböjde förslaget i följande ordalag: »E. M:t stöt på mig när det gäller emot fiender, men bjud ej att nyttja mig i politiken.» Konungen tog då honom i famn och yttrade: »Vi känna hvarandra, vi äro vänner och skola förblifva det; hade jag alltid råkat ut för sådana svar, vore jag ej i den labyrint jag är.»[1] En tid efter krigets slut eller den 10 oktober 1790 utnämndes Wachtmeister till chef för Bohusläns regemente. År 1792 transporterades han till Södermanlands regemente och utnämndes äfven s. å. den 15 maj till generallöjtnant. Samma dag tilldelades äfven generallöjtnantsgraden åt de ryktbara männen. A. Gustafsskköld, vid hvars regemente Gustaf Wachtmeister år 1776 hade inträdt som löjtnant, samt J. K. Toll och G. M. Armfelt.

Gustaf Wachtmeister var en utmärkt chef för Södermanlands regemente. Att han lyckats sätta detsamma i bästa skick vi-

[1] Biograf. Lexikon.

sade sig i slaget vid Säfvar, där detta berömda regemente skar sig en af sina skönaste lagrar. Gustaf Wachtmeister var ock liksom en fader för sina officerare. Af sin hjälpsamme chef fingo nämligen många af de sistnämnda nödiga förskotter till ackorder och utrustning.

År 1787 hade Gustaf Wachtmeister gift sig med sin fränka, riksrådet grefve Falkenbergs dotter Henriette Elisabet. Deras hem beskrifves såsom ytterst angenämt och gästfritt. De bodde merendels på sin egendom Näs i Bärbo socken i Södermanland eller ock på Tistad nära Nyköping. Grefve Wachtmeister ansågs af sin tid för en driftig jordbrukare och hade som de flesta indelta officerare på denna tid att dela sig mellan sitt regemente och sitt jordbruk. På detta sätt hade något öfver tretton år förgått utan andra märkligare händelser i Gustaf Wachtmeisters militära verksamhet, än att han under Gustaf IV Adolfs resa till Tyskland 1797 deltog i regeringen såsom generaladjutant för arméen, samt att han ett par gånger kommenderade de trupper, som voro sammandragna till större öfningsläger. Han »manövrerade särdeles väl» vid dessa tillfällen, »åtminstone enligt gamla skolans grundsatser.»[1]

Men i slutet af år 1805 fick han order att inställa sig i Pommern, där han för en kort tid hade ett af de högsta kommandona. Han återvände likväl till Sverige, innan de egentliga krigsoperationerna mot fransmännen började, hvadan han icke kan sägas ha aktivt deltagit i någon del af 1806 års fälttåg. Likväl har hans närvaro i den olycklige Gustaf IV Adolfs högkvarter icke varit utan gagn för Sverige. En officer, som vid denna kritiska tidpunkt hade utmärkta tillfällen att lära känna Gustaf Wachtmeister, har af honom gifvit en skildring, som mera än någon annan ger oss en åskådlig föreställning om hans skaplynne och snart sagdt hela hans personlighet.

Som Gustaf IV Adolf tyckte, att han ej fick tillräckliga subsidier från England, eller att dessa icke utföllo nog hastigt, befallde han öfversten och generaladjutanten von Morian, som i november 1805 med en liten svensk truppstyrka gått öfver Elbe och besatt det lüneburgska landet, att förständiga »vederbörande» myndigheter i Hannover att i afräkning på de engelska subsidierna låta tullen i hela Hannover uppbäras för svenska arméens räkning. Som Hannovers centralstyrelse denna tid icke fanns i

[1] Per Sparre, Anteckningar rörande expeditionen åt Västerbotten, s. 27.

Hannover, ty den hade sitt säte i England, så svarade de nyssnämnde »vederbörande», d. v. s. magistrater och provinsstyrelser, att svenskarne borde vända sig dit. Men hvad tullarna beträffade, sade dessa »vederbörande» samstämmigt, att, sedan svenskarne för omkring hundra år sedan voro i landet, hade inga främlingar fallit på den tanken att bemäktiga sig landets tullinkomster.

Morian, som alltid blindt lydde sin konungs befallningar och tillika var ända till ytterlighet servil, han brukade nämligen ideligen tala om »hvad konungen i sin vishet beslutit», började ock att söka bringa alla Gustaf IV Adolfs förslag i verkställighet. Hade han fått fortsätta härmed, så skulle Sverige ha blifvit ytterligt komprometteradt inför utlandet och framför allt hvad England beträffade. Men till lycka för svenska namnets heder ankom i december, eller kort efter sedan Morian börjat sätta saken i verket, generallöjtnant Wachtmeister till Lüneburg såsom befälhafvare för de bägge brigader, som jämte öfverste von Cardells ridande artilleri och 4 skvadroner skånska liniedragoner utgjorde första linien af den i Tyskland opererande svenska arméen. Wachtmeister gjorde genast slut på trasslet.[1]

Ty genom sitt »lugna väsen och frimodighet afhögg han knuten på ett galant vis. Han skref till konungen, aflämnande de redan inkomna filippikerna, med tillägg, att han ansåg sin plikt vara, till räddande af svenska nationens och dess konungs ära, föreslå i underdånighet, att Hans Maj:t sade sig nu hafva bekommit, hvad engelska regeringen utfäst sig att lämna, och att således de gifna orderna om tulluppbördens reserverande återtogos. (I annat fall, sades det, att han ansåge sig böra begära sitt entledigande från befälet.) Återkallelsen kom, och den lugne mannen, ärlig aristokrat i botten, nämnde aldrig ett ord för någon härom, eller kommunicerade sig ens, som jag tror, med sina närmaste öfver hvad han tillgjort i den saken; ty det behöfdes icke, och att hafva handlat rätt, var honom nog. Hans ridderliga sinne medgaf icke heller att slå sig till riddare på sin konungs räkning. Man anade förhållandet allmänt nog ändå; och när konungen några dagar därefter öfverkom, kunde man icke förmärka, att något passerat dessa herrar emellan, och alla gladde sig åt att ändtligen konungen fått en heders- och klok man vid sin sida».

»Detta är egentligen nog för att stämpla mannen, som visserligen var något rak och stel till utseendet samt förnäm i hållningen, men hjertlig och förtrolig, då man kom honom närmare. Han älskade under sin verksamhet i kriget, icke att omtala några bragder, men att *gärna återkomma till det af Fredrik II improviserade arfföljds-kriget, hvarvid han som ung officer tjänstgjort och sett åtskilligt rörande större massors rörelser och uppställning i öfverensstäm-*

[1] Gustaf Björlin, Sveriges krig i Tyskland åren 1805—7, s. 89—91.

melser med terränger, hvilket enligt min tanke, jämte det ordningssinne han i hög grad ägde gjorde honom fullt kvalificerad till anförare under en öfverbefälhafvare, som kunde göra sig begrepp om kombinerade rörelser utan vankelmod. Han saknade vid sitt sednare befälsskap äfven en sådan; ty revolutionsmän komma sällan öfverens om stufven, då de som maktegande skola handla gemensamt. Hans dispositioner då voro, som jag tror, klanderfria, men öfverensstämmelse vid verkställigheten saknades, ehuru planen var god och icke bort åtföljas af ett sådant resultat. Ej därför sagdt, att grefve Wachtmeister var någon revolutionsman; men andra makter funnos, som voro det: dock icke mer om den saken! Jag borde kanske icke yttra mig häröfver, såsom icke ögonvittne; men som, enligt min öfvertygelse, en oförtjänt skugga blifvit kastad på denne general, som jag stått under förut och lärt känna, har jag ansett min plikt vara att nu, som vid flera tillfällen framdeles, säga min tanke öfver mina chefer, då jag äger tillfälle härtill. Uti fredstider älskade Wachtmeister att tala uti ekonomien och landthushållningen, men hvarken då eller annars i politiken.»[1]

Med Gustaf Wachtmeisters »senare befälskap» åsyftas hans sista fälttåg, eller expeditionen till Västerbotten. Som han utförde detta krigsföretag med Kustarméen, torde några ord om denna härs uppkomst ej vara ur vägen.

Efter Rysslands och Danmarks krigsförklaring år 1808 uppsatte Sverige 100,000 man, som fördelades i fem arméer. *Den Södra*, den *Västra* samt den för Västerbottens och det öfriga Norrlands försvar afsedda *Norra arméen*, hvilken efter behof skulle agera mot ryssarne eller norrmänen, bestodo, åtminstone i förstone, endast af reguliera trupper. *Den Finska arméen* åter utgjordes både af sistnämnda slags trupper och af vargering samt af frikårer.

Helt olika var *Kustarméen* sammansatt. Dess hufvudstyrka bestod nämligen af vargeringsmanskap, hvartill längre fram kommo en mängd landtvärnsbataljoner. »Enligt den primitiva» planen skulle hvart län i mån af sin folkmängd uppsätta 1, 2 eller 3 landtvärnsbataljoner, hvar och en på 600 man.

Kustarméens vänstra flygel[2] under generallöjtnant Kaulbars var förlagd från norra Gestrikland till Dalarö, den högra[3] under generalmajor Friesendorff från sistnämnda ort till Västervik.

---

[1] Johan af Wingård, Minnen af händelser och förhållanden II, s. 38, 39.

[2] Den bestod af följande trupper: 2 skvadroner af lifregementsbrigadens kyrassierer, samma brigads vargeringsbataljon samt Upplands, Dalarnes, Helsinglands och Västmanlands regementens vargeringsbataljoner.

[3] Den högra flygeln utgjordes af 2 skvadroner af lifregementsbrigadens kyrassierer, lifgrenadierregementets hemmavarande del, samma regementes var-

Till öfverbefälhafvare hade kustarméen den 5 april fått hertig Karl, till hvars generaladjutant Gustaf Wachtmeister utsågs. Denna hans befattning blef dock af kort varaktighet. Ty redan den 26 maj förflyttades Kaulbars till ett kommando, som dock synes ha funnits till endast på papperet, hvarefter befälet öfver vänstra flygeln uppdrogs åt Friesendorff, som till efterträdare vid den högra fick Wachtmeister.

Intet befäl vid Kustarméen kunde likväl förskaffa sin innehafvare ära, utan endast oro, bekymmer och sorg. Ty truppernas utrustning var bristfällig, intendenturen dålig och sjukvården öfver all beskrifning usel. Dålig eller otillräcklig föda och beklädnad gjorde, att en stor del af manskapet insjuknade. I synnerhet var detta fallet med landtvärnsbataljonerna, ty från dem fylldes mest sjukhusen. Sådana funnos i Gefle, Stockholm, Vaxholm, Norrtelje samt äfven vid Drottningholm och Dalarö. Men af de 7772 man, som under året därstädes intogos, utskrefvos endast 3801 som krigsdugliga, 133 måste hemförlofvas, 1461 dogo, och de återstående 2377 voro vid årets slut ännu kvar på sjukhusen.

Men Kustarméen hade äfven under 1808 förminskats på annat sätt. Misslyckade expeditioner till Finland mot ryssarna, bortkommenderingar till fästningarna, skärgårdsflottan och till krigsfångarnas bevakning samt slutligen upprättandet af *den Åländska arméen* hade äfven betydligt försvagat dess styrka. I mars 1809 skedde nya bortkommenderingar, men ungefär samtidigt fick Kustarméen en förstärkning af den 2600 man starka Åländska arméen, som generalmajor von Döbeln lyckades öfverföra till Sverige. Efter återföreningen med denna kår uppgick Kustarméens stridsdugliga styrka dock icke fullt till 3500 man.

Statshvälfningen den 13 mars gjorde att härtigen-riksföreståndaren ansåg sig böra öfverlämna befälet åt en annan. — Som Gustaf Wachtmeister var den ende generallöjtnanten af Kustarméens generaler och därjämte den äldste af dessa, utnämndes han den 21 mars till kommenderande general en chef öfver Kustarméen.

---

geringsbataljon, Smålands dragonregementes, Södermanlands, Jönköpings, Skarabergs Västgöta-Dals samt Nerikes och Värmlands vargeringsbataljoner. Efter »Kustarméens krigshistoria» af C. F. König. Se Bilagorna.

(Forts.)

Hvarest gräfde sig Olaf Haraldsson ut ur Mälaren?

AF

GUSTAF NERMAN.

Bland forntida tilldragelser är den om Olaf Haraldsons härnadståg 1007 i Mälaren väl icke i historiskt hänseende af sådan vikt som den, hvarest Ansgarii Birka varit belägen, men förtjänar detta oaktadt en viss uppmärksamhet. Olika åsikter hafva nämligen sökt göra sig gällande om rätta stället, hvarest Olaf Haraldson kommit åter ut ur Mälaren, om vid Stockholm, Södertälje eller Almarestäk, och alldenstund vi under innehafd allmän tjänst varit i tillfälle att kanske mer än någon annan taga kännedom af rådande förhållanden på dessa ställen, må det tillåtas oss att framlägga hvad vi därunder hafva funnit, i förhoppning att något gagn skall därigenom kunna tillskyndas fornforskningen. Tilldragelsen är omnämnd ej blott i Heimskringla utan äfven i Olaf Haraldsons såväl historiska som legendariska saga.

Olaf Haraldsons härnadståg i Mälaren skildras i Heimskringla (Hildebrands uppl. II. 6) med följande ord:

»Konung Olaf höll sedan öster ut framför Svitjod, lade in i Lagen (Mälaren) och härjade båda landen. Han for ända upp till Sigtuna och låg vid Fornsigtuna. Svearne säga, att där ligga ännu de stenhögar, som Olaf lät uppföra under sina broändar. Om hösten sporde Olaf Haraldson, att sveakonungen Olof drog samman en stor här, samt lagt järnkedjor för Stocksund, och satt folk där för att vakta. Sveakonungen trodde att konung Olaf skulle få, där han var, afbida kölden, och tycktes honom Olaf Haraldsons här föga värd, ty han hade icke mycket folk. Konung Olaf for då ut till Stocksund, men han kom icke ut där; väster om sundet var en kastal och i söder en här. Då nu konung Olaf sporde, att sveakonungen var kommen på sina skepp och hade många skepp ute, lät han gräfva genom

Agnefit ut till hafvet. Det föll den tiden mycket regn. I hela Svitjod faller hvart rinnande vatten ut i Lagen, och från denna går ut till hafvet allenast en mynning, som är så smal, att mången å är bredare. Då det regnar mycket och snöar, faller vattnet så häftigt, att det är fors i Stocksund, och Lagen stiger mycket upp på landen, att det är stor öfversvämning. Så snart grafven nådde sjön, lopp vattnet och strömmen ut. Konung Olaf lät då å alla skeppen lägga styrena ur lag och hissa seglen i topp, det var blåsande väder, de styrde med årorna, skeppen gingo med fart öfver grundet och kommo alla hela ut på hafvet.»

»Svearne foro då till Olof sveakonung och sade honom, att Olaf Digre var kommen på hafvet, och de, som skulle vakta, att Olaf icke komme ut, fingo mycket åtal. Man har sedermera kallat detta utlopp konungssund; man kan icke fara med stora skepp därigenom, annat än när vattnen äro stridast. Somliga säga att svearne voro varse, att Olafs män hade gräft igenom näset och vattnet föll ut, och att de då kommit dit med hären för att hindra Olaf från att komma ut; men att vattnet grof ut åt båda sidor, så att strandbackarna rasade med folket och många omkommo. Men svearne tala däremot och säga det vara lögn, att någon där förfarits.»

Enär, enligt Snorre, allt rinnande vatten i Svitjod faller i Mälaren, som, då det regnar och töar mycket, bildar en stark fors vid utloppet, och alldenstund Norrström afbördar Mälarens öfverflödiga vatten, så bör kunna antagas, att Stocksund och Norrström äro ett och samma vattendrag.

Enligt den historiska sagans berättelse, som ord för ord är nästan lika med den i Heimskringla, uppgifves hären åter hafva legat öster om Stocksund.[1]

Huru Agnefit legat i förhållande till Stocksund, därom lämnar berättelsen ingen uppgift: men det omnämnes på ett annat ställe i Heimskringla i sammanhang med Agnes äfventyr, där stället uppgifves ligga å östra sidan af Tören väster om Stocksund,[2] hvilket läge, för så vidt uppgiften om väderstrecken icke tages alldeles efter orden, synes vara det, där Stockholms sluss nu är belägen. Namnet Tören är nämligen ännu bevaradt i Södertörn, som länge kallades Öfre och Yttre Tör, hvilka numera motsvara Svartlösa och Sotholms härad, i hvilket förra inbegripits Åsön eller det nuvarande Södermalm.

Jämföras nu de uppgifna väderstrecken med de antagna lägena, så uppgifves först, att väster om Stocksund låg en för-

[1] Munch och Ungers upplaga, s. 17.
[2] Hildebrands uppl. I. 96.

skansning, möjligen ett trätorn eller något dylikt, samt att hären låg söder eller öster därom.

Enär Norrström flyter i det närmaste från väster till öster, så måste tornets läge sökas antingen på Kedjeskär, eller nuvarande Riddarholmen, eller ock på Helgeandsholmens västra udde.

På Riddarholmens norra strand finnes ännu ett torn, det s. k. Assistanstornet, hvilket, huru gammalt det än är, dock icke kan vara från den tiden men möjligen blifvit byggdt på samma ställe som ett förut befintligt trätorn. Att med flytande träbommar eller järnkedjor spärra det jämförelsevis föga breda sundet mellan nämnda torn och de skär, hvarpå Strömsborg nu ligger, torde icke hafva varit förenadt med någon anmärkningsvärd svårighet, äfven för våra förfäder; men tillvaron af en sådan bom förutsätter emellertid, att ej blott Riddarholmskanalen utan äfven vattendraget mellan Strömsborg och Norrmalm, hvilket då varit vida större än nu, äfven varit stängda, hvilket skulle hafva kräft ett arbete af vida större omfång än hvad då antagligen kunnat åstadkommas.

Under sådana förhållanden torde få antagas, att man valt ett läge för stängslet, där detta kunnat med mindre besvär än vid Riddarholmen motsvara behofvet.

Enligt en gammal karta,[1] som är den äldsta kända öfver Stockholm, finnes ett torn angifvet, på västra udden af Helgeandsholmen, och ehuru däraf numera ingenting finnes kvar, åtminstone ofvan jord, så är det icke osannolikt, att Snorres torn legat på samma ställe, ty detta läge kan förenas med beskrifningen därom.

Stocksund eller Norrström hade då, likasom långt in i senare tider, flera grenar, men hufvudgrenen låg norr om Helgeandsholmen, och enär dess västra udde icke ligger omedelbart vid sundet, så kan denna mycket väl sägas ligga väster om Stocksund; och alldenstund hären legat söder därom, så har detta varit på Helgeandsholmen; men på södra eller sydöstra sluttningen af Brunkebergsåsen, om hären legat öster om Stocksund. Ehuru båda uppgifterna låta förklara sig, har ett misstag i fråga om väderstrecken dock ägt rum i endera af dem.

---

[1] Kartan, som uppgifves vara äldre än 1547, förvaras i Stockholms ingeniörkontors arkiv. Den är tryckt i »Dissertatio historica de ecclesia Tevtonica» af J. A. Fant.

Sådana äro icke sällsynta utan förekomma tvärt om ganska ofta i de isländska sägnerna. Så ansåg man sig, på väg från Bergen till Viken, eller det nuvarande Bohus län, färdas *öster ut*, ehuru större delen af vägen gick söder ut; och *öster ut* kallades det äfven, då man färdades från Tönsberg till Kongelf, ehuru det rätta uttrycket bort vara söder ut. Färdades man åter från Viken till Agder, eller Norges sydligaste del, så kallades detta *norr ut*, ehuru rätta riktningen var väster ut. På samma sätt beskrifves Olaf Haraldsons färd från Sotaskär[1] till Mälaren hafva skett *öster ut*, ehuru riktningen var först nordostlig och sedan västlig för att kunna komma till Stockholm, som ligger i det allra närmaste rätt norr ut från Sotaskär. På en tid då kompassen ännu var okänd och man för bestämmande af väderstreckens lägen icke hade någon annan ledning än polstjärnan, var det icke godt att hålla reda på dem. Härom yttrar Hildebrand:[2] »Riktningen af en del af vägen har gifvit namn åt hela kosan, hvarvid man äfven måste taga med i beräkningen oförmågan att få en öfversikt af det hela. De ofta återkommande väderstrecksuppgifterna kunna äfven vara tvetydiga.» Det vanligaste synes vara, att man förblandat öster med norr och väster med söder, hvilket påtagligen ägt rum vid beskrifningen af Agnefits läge, ty ändras nu öster och väster till norr och söder, så får man de rätta väderstrecken; eller att stället legat norr om Tören och söder om Stocksund.

För att en utgräfning, sådan Snorre beskrifvit densamma, kunnat verkställas på en jämförelsevis kort tid, måste denna hafva ägt rum i en grusås, och en sådan, ehuru icke längre höjande sig öfver vattenytan, finnes än i dag, där Stockholms sluss är belägen.

Denna ås utgör nämligen en del af den s. k. Stockholmsåsen,[3] hvilken, tagande sin början vid Östuna kyrka i Uppland, fortsätter därifrån söder ut till sjön Drefviken i Södertörn. I Stockholm har den i en aflägsen forntid genombrutits vid Norrström, men Brunkeberg, »staden» mellan de båda långgatorna, Söder-

---

[1] Sotaskär ligger i Sotholms härad på östra stranden af Södertörn vid Häringeviken.

[2] Hildebrands uppl. I, s. LVII. Det viktigaste exemplet på en sådan tvetydighet synes vara det ställe i Håkan godes saga, kap. 8, där uttrycket »allt austr fyrir Gautland», kan hänföras likaväl till Väster- som Östergötland.

[3] Erdmann, Sveriges kvartära bildningar s. 233; Sveriges geologiska unders. Bl. Stockholm. s. 37.

malmstorg, näset mellan Mälaren och Hammarbysjön samt malmen utanför Skanstull äro väldiga kvarlefvor af samma ås.[1]

Af Snorres ord, att där utgräfningen ägt rum fanns allenast »en mynning, som är så smal, att mången å är bredare», bör, eftersom vatten därstädes framrunnit, kunna antagas, att åsens höjd öfver vattenytan icke kunnat vara anmärkningsvärdt stor samt att just befintligheten af nämnda mynning antagligen varit för Olaf Haraldson bestämmande att våga försöket. Af berättelsen i öfrigt framgår, att Mälaren måtte då hafva varit högre än vanligt, samt att, sedan mynningen något utvidgats, vattnet fullbordade hvad konsten påbörjat; ty Snorre förtäljer, »att vattnet grof ut åt båda sidor, så att strandbackarna rasade», hvilket kunnat ske endast i en grusås.

Dylika tilldragelser eller att vattnet genombrutit grusåsar, hafva ägt rum på många ställen här i landet, ej blott under den förhistoriska tiden[2] utan äfven sedermera, och märkligast af dem är den, som den 6 juni 1796 försiggick i Ragundaälfven.[3] En man vid namn Huss, för sin oförvägenhet kallad »Vildhussen», hade åtagit sig att fullborda en påbörjad sänkning af nämnda sjö, som, med ett djup af omkring 26 m. och med en yta af minst 3,000 hektar, hade vid sitt utlopp ett åtminstone 33 m. högt fall, kalladt Storforsen. Detta låg i en bergsklyfta, men söder därom fanns en grusås,[4] och det var där Huss fortsatte den påbörjade gräfningen. Därunder inträffade en ovanligt hög vårflod, som spolade bort åsen, så att den stora sjön blef på fyra timmar vattentom. Dess botten är nu en stor äng, där älfven flyter omkring 33 m. under sjöns forna yta, och Storforsen försvann. Den kallas nu »Döda fallet», och man kan där få se, huru jättegrytor hafva uppkommit. Förödelsen vid denna tilldragelse, hvarvid dess upphofsman satte till lifvet, var förfärlig i den nedanliggande dalen ända till hafvet.

På grund af egna iakttagelser kunna vi omnämna några andra utskärningar, hvilka väl icke kunna mäta sig med den i Gedungsen men detta oaktadt visa vattnets stora kraft att skära i grusåsar.

---

[1] Hammarbysjön ligger omkring 4 m. högre än Mälaren. Drefvikens vatten följer antagligen åsen och matar de rika källorna vid Grundsborg, för så vidt icke deras vatten kommer från Hammarbysjön.

[2] Erdmann, Sveriges kvartära bildn. s. 232.

[3] J. A. Englund, Gedungsen eller Ragundasjöns utgräfning.

[4] Densamme, s. 14.

Den ena ägde rum i den från Lisjön i Södermanland rinnande Husbyån, vid hvars utlopp i sjön Långhalsen fanns ett fall, kalladt Vallbyvad, med ett vattenverk. Genom nämnda sjös sänkning ökades fallets höjd, men äfven vattentrycket, så att den ås, som bildat fallet, blef nästan helt och hållet bortspolad, hvarigenom fallet försvann. Medelst en dam bildades emellertid ett nytt fall, så att vattenverket kunde åter begagnas.

Den andra tilldragelsen inträffade vid Kvicksund i Mälaren, som en gång genombrutit den därstädes framstrykande s. k. Strömsholmsåsen, hvarom en sägen förtäljer, att farleden dessförinnnan gått genom det mellan Nyckelön och fasta landet belägna Mellansundet.

Kvicksund behöfde upprensas, emedan därvarande järnvägsbro hade med sina pelare förminskat sundets genomskärning och därigenom framkallat en för sjöfarten hinderlig strömsättning. I det omkring 3 m. djupa sundet befanns dess botten öfverst bestå af klappersten, med därunder liggande lösare lager; men sedan klapperstenen borttagits, började vattnet skära i och spola bort af bottnen så mycket, att fara för brons bestånd uppstod, hvarföre en mängd klappersten måste fyllas kring pelarna.[1]

Äfven i Norrström hafva dylika utskärningar ägt rum, så att, sedan kajer rasat och fara för Norrbros bestånd uppstått, stenfyllningar måst göras därstädes. Ensamt å södra grenen af Norrström bortspolades under åren 1852—77 icke mindre än 2,400 kbm.[2]

Ett försök har gjorts för beräknande af den jordmängd, som behöft undanskaffas för en utgräfning genom åsen mellan Staden och Södermalm.[3]

Därvid har åsens höjd öfver Mälaren antagits vara 1,8 m. och dess medelbredd 60 m., samt skeppen vara 6,0 m. breda och 1,8 m. djupgående, då grafven behöft vara lika bred och djup under vattenytan, hvilka mått gifva 1296 kbm.

---

[1] Det var vid Kvicksund, som biskop Kettil Vase, 1469, tillfogade danskarne ett nederlag och tog af dem sju fartyg. (Rimkrönikan Klemmings uppl. III, s. 31; Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia III s. CLIX.) Vid sundets upprensning påträffades, nedbäddade i sand och grus, stora ekstammar, hvilka antagligen vid detta eller något annat krigstillfälle blifvit sänkta, för att bereda hinder för fartyg. Virket var, med undantag af ytveden, fullkomligt friskt, men nästan svart till färgen.

[2] V. E. Lilienberg, Strömmarna i Stockholm, s. 55.

[3] N. Marelius, Om Mälarens utlopp, s. 11.

Alldenstund, enligt Snorre, därstädes redan fanns en liten rännil, som naturligtvis minskade den för utgräfningen eljest behöfliga jordmängden, så bör, med stöd af hvad ofvan anförts om föregångna utskärningar, lätt kunna fattas, synnerligast som beståndsdelarna i Stockholmsåsen äro likartade med dem i Strömsholmsåsen vid Kvicksund, att föga gräfning varit erforderlig, innan vattnet bortspolat ej blott grafvens innehåll utan vida mera, hvilket vinner stöd af Snorres ord: »rasade strandbackar».

En genombrytning därstädes kan således icke betraktas såsom en orimlighet, hvilket den likväl uppgifvits vara.[1]

Med anledning af den ofvan anförda oegentligheten hos uppgifna väderstreck vid Agnefit har en åsikt framhållits, den nämligen, att Konungssund, sedermera kallad Söderström, vore helt och hållet ett naturens verk, och således icke tillkommen genom människohand; att hufvudinloppet till Mälaren varit därstädes samt att utgräfningen försiggått vid Södertälje, där Agnefit således skulle hafva legat.[2]

Det har bland annat uppgifvits till stöd för antagandet,[3] att genomgräfningen icke ägt rum vid slussen, att man har vid gräfningen för densamma »ända till 22 fot under vattenytan icke funnit en enda punkt med ett naturligen danadt jordlager, utan har hela sträckan från Mälaren till Saltsjön öfverallt på nämnda djup bestått af *fyllning*. Murbruk, tegelstensskärfvor, glasbitar, järnskrot, mynt och förrostade vapendelar hafva träffats på hela sträckan äfvensom på nedersta djupet.»

Af ritningar upprättade öfver den fullbordade slussbyggnaden[4] samt af vid arbetets utförande gjorda iakttagelser framgår emellertid, att förhållandet alldeles icke varit sådant.

Muddringens djup sträckte sig nämligen icke till 22 utan endast till 16 fot = 4,75 m. under Saltsjöns lågvattenyta, men redan 3 m. under denna stötte man på den naturliga bottnen, som bestod af grus och på djupet 4,75 m. hade en längd af 43 m. Denna naturliga grusbotten var tillräckligt fast att uppbära

---

[1] Lilienberg, Strömmarna i Stockholm, s. 27.

[2] G. Svederus, Stocksund och nya slussen i Stockholm, s. 13. J. G. Klein, Om vidgadt utlopp från sjön Mälaren. Tidskrift för praktisk byggnadskonst och mekanik III, s. 33. Anmärkningsvärdt är, att Svederus till stöd för sitt antagande lagt berättelsen om Agnes äfventyr, då det vill synas, att den om utgräfningen bort vara den rätta.

[3] Svederus, Stocksund och nya slussen, s. 11.

[4] Ritningarna förvaras i Stockholms stads byggnadskontors arkiv.

den »kasun» eller kista, hvari slussen byggdes; men enär nämnda kista är 80 m. lång, måste grund för densamma beredas under återstående 37 m. medelst pålning, ty den fasta bottnen sänkte sig så småningom, att den under kistans östra ända låg 4,75 m. under dess botten.[1]

Om Söderström varit hufvudinloppet till Mälaren, vill det dock synas vara anmärkningsvärdt, att Stockholms första bebyggande ägt rum vid Norrström men icke vid Söderström, hvilken, om hufvudinloppet därstädes funnits, bort för handeln och sjöfarten erbjuda större fördelar än Norrström. Förhållandet har emellertid icke varit sådant, ty äfven om fullt tillförlitliga historiska bevis saknas om tiden för platsens första bebyggande, så torde dock på goda skäl kunna antagas, att stadens vagga stått på den nuvarande Helgeandsholmen.[2]

Om man jämför åsens genomskärning, sådan den befunnits vara, då slussen byggdes, med andra dylika åsars, så finner man

[1] Den del af slussen, som är byggd på pålar, har satt sig; men hvad som ligger på grusbottnen är orubbadt. Då slussen skulle byggas, antogs, att dess tröskel skulle komma att ligga 12,0 f. = 3,562 m. under Saltsjöns lägsta vattenstånd, men den ligger i verkligheten 0,15 m. lägre. Det tillhör icke den fråga, som nu föreligger, att utreda orsaken till detta misstag.

[2] I Rimkrönikan uppgifves visserligen att Birger Jarl varit Stockholms grundläggare, hvilket väl icke får tagas alldeles efter orden, ty redan förut var platsen antagligen bebyggd, men det var Birger Jarl, som uppfattade platsens utmärkta läge och befästade densamma för att därigenom sätta ett lås för Mälaren. Enligt en gammal anteckning (Script. rer. svec. I, s. 40), började staden nämligen bebyggas 1187, och enär denna uppgift står i samband med berättelsen om Sigtunas plundring af Esterna samma år, bör däraf kunna dragas den slutsatsen, att en del Sigtunabor, efter deras stads förstöring, flyttat till Stockholm.

Om beskaffenheten och omfånget af Birger Jarls befästningar känner man ingenting. Rimkrönikan omnämner endast att han byggt »ett fagert hus», hvarmed på den tiden menades en borg eller torn, som antagligen blef det sedermera s. k. »Tre kronor.» Men vid Järntorgt har äfven funnits ett torn, som refs redan under Magnus Eriksons tid.

Stadens murar, som sträckte sig mellan dessa torn, lågo innanför de nuvarande långgatorna och således med den höga grundåsen bakom sig. De hafva i allmänhet således icke kunnat vara fristående, utan endast s. k. beklädnadsmurar, i hvilket fall man kunnat gå ut på dem omedelbart från åsen. Murarne, innanför hvilka sträckte sig Prästgatan, Helvetiigränd, Skärgårds- (Själagårds)gatan och Bollhusgränd, äro numera bebyggda. Af ett Magnus Ladulås bref (Dipl. Svec. II n:r 978) kan man döma, att muren funnits redan 1288, ty då beviljade han dem, som ville bebygga Norrmalm, lika rättigheter som de, hvilka bodde inom murarna. De »trämurar», som omtalas uppförda 1317 (Scr. rer. Svec. T. 1. S. I p. 56), måste således hafva vairt några andra längre ut belägna murar, och efter de särskildt uppgifvits vara af trä, har därmed antagligen afsetts den omkring staden i sjön befintliga s. k. kransen, som bestått af en dubbel pålrad med bommar, genom hvilka fartyg kunde släppas in och ut. Stockholms grundläggning uppgifves vanligen hafva ägt rum 1255; men att staden fanns redan 1252 framgår af Birger Jarls därstädes då dagtecknade bref (Dipl. Svec. n:r 390 och 391)

lätt att dess höjd mycket väl kunnat ligga en à två m. öfver Mälaren, och detta oaktadt haft en mindre medelbredd än 60 m.

Sagorna lämna ingen uppgift om storleken på Olaf Haraldsons skepp, men väl på andra långskepp. Den berömde »Ormen Långe», hvarmed Olaf Tryggvesson uppträdde i slaget vid Svoldern, 1000, var *i kölen* 34,82 m. lång, förde 34 par åror och hade en besättning af närmare 600 man.[1] Ett Olaf Haraldsons skepp kalladt »Karlhöfde» hade en besättning af 150 man; men huru stort det varit, därom saknas uppgift. Däremot uppgifves ett med 32 par åror hafva fört ej större besättning än 240 man.[2]

En bättre ledning för bedömande af ett långskepps storlek och inredning, får man af det vid Gokstad utgräfda, hvars största bredd är 5,0 m. och längd öfverallt 24,0 m., men i kölen 18,0 m. Höjden räknad från kölens underkant är midskepps 2,1 m., men vid de lika höga stammarna 3,1 m. Dess djupgående kan uppskattas till 1,6 m, då fribordet blir 0,5. Skeppet, som fört 16 par åror, var således en s. k. »sextonsessa», och torde besättningens styrka kunna uppskattas till 70 à 80 man. Enär ett ledingsskepp skulle enligt lag vara minst en tjugusessa, så torde Gokstadskeppet hafva varit någonting jämförligt med nutidens lustjakter.[3]

Sannolika skäl tala för att Olaf Haraldsons skepp, om icke så stora som hans ofvan omnämnda, dock varit större än Gokstadskeppet och fört en besättning af ett storhundrade d. v. s. 120 man.

Enär hans tre skepp[4] näppeligen torde haft större bredd och djupgående än 5,5 och 1,6 m., med en besättning af 360 man, så bör lätt kunna fattas, att med en sådan styrka har utgräfningen lätt kunnat åstadkommas, underlättad som den var af ett forsande vatten.

Det har framhållits, att en sådan tilldragelse icke bort kunna äga rum utan att i god tid varsnas af Olof Skötkonungs ej långt därifrån liggande folk, men för att rätt kunna bedöma detta bör man sätta sig in i den tidens förhållanden, hvilka voro helt annorlunda än de nuvarande.

[1] N. Nicolaysen, Langskibet fra Gokstad vid Sandefjord, sid. 26. Enligt P. A. Munch, Det norske folks historia, förde Ormen Långe 52 par åror. För hvarje åra på så stora skepp räknades minst tre roddare.

[2] Heimskringla, Ungers uppl. s. 231.

[3] Det till Chicago utställningen förda skeppet »Viking» är en kopia af det vid Gokstad.

[4] Den legendariska sagan, sid. 12.

Man bör nämligen kunna antaga att den stora grusåsen mellan Stocksund och Agnefit varit på den tiden icke allenast högre än hvad den nu är utan därtill med stor sannolikhet skogbeklädd, hvarigenom utsikten mellan de två ställena hindrats. Vidare bör beaktas, att Olof Skötkonungs folk har för att bevaka Stocksund icke kunnat ligga på annat ställe än antingen Helgeandsholmen eller ock Norrmalm, och således, för att komma till Agnefit, först måste taga sig öfver vattendraget, hvilket naturligtvis kräft en viss tid. Slutligen bör ej förglömmas, hvarom sagorna nu ofta upplysa, att fältbevakningen på den tiden lämnade i fråga om uppmärksamhet mycket öfrigt att önska. Då därtill kommer, att utgräfningen mycket väl kunnat försiggå på några få timmar (Gedungsen rann tom på fyra), så låter det mycket lätt förklara sig, att svearne, icke tänkande på en sådan utväg utan troende sig redan hafva fångat Olaf, tagit saken lugnt, där de lågo, men, sedan de fått nys därom, rusat dit, kommit för sent och i brådskan råkat ut för äfventyret på de rasade strandbackarna.

Af beskrifningen framgår tydligen att Snorre antingen själf någonstädes sett en sådan tilldragelse, eller ock att han därom erhållit en fullt trovärdig uppgift, ty eljest skulle han icke kunnat skildra tilldragelsen så naturtroget som han gjort.

Vidkommande en utgräfning vid *Södertälje*,[1] så kan denna tänkas endast i den först befintliga dalgången mellan Mälaren och sjön Maren, från hvilken senare en farled till Östersjön funnits långt in i den historiska tiden.

I denna dalgång ligger nu den norra delen af Södertälje kanal, som fullbordades först i början af detta århundrade; men dessförinnan hafva, alltsedan Engelbrekts tid 1435, flera försök blifvit gjorda att därstädes bereda en farled, och 1780 gjordes ett, äfven detta misslyckadt, att den vägen afleda Mälarens myckna vatten.

Spåren af de äldre försöken uppmättes och afvägdes omkring 1770,[2] hvarvid utröntes, att den 954 m. långa grafven var 1,2 á 18, m. djup, samt att dess botten låg 4,15 m. öfver Mälarens dåvarande vattenstånd och att den naturliga markens höjd låg omkring 6,0 m. öfver samma vattenstånd.

---

[1] Svederus, Stocksund och nya slussen, s. 11.
[2] Marelius, Om Mälarens utlopp, s. 15.

Med stöd af dessa mått har medelhöjden öfver vattenytan antagits vara 3,0 m., och enär grafvens mått skulle vara 6 m. på bredden och djupet 1,2 m. under vattenytan, så erhålles 27745 kbm. Jordmängden är således minst tjugu gånger större än den vid Söderström och skulle således hafva kräft minst tjugu gånger längre tid än en utgräfning vid sistnämnda ställe.

Äfven om icke denna och flera andra omständigheter tala mot en utgräfning vid Södertälje, förutsätter denna dock i Mälaren ett vattenstånd, så högt, att det icke kunnat äga rum på Olaf Haraldssons tid.

För att ådagalägga detta måste först utredas, hurudant vattenståndet i Mälaren antagligen varit 1770, då mätningen verkställdes, hvilket något så när kan bedömas af de anteckningar om Mälarens vattenstånd, som i Stockholm togo sin början 1774.[1]

För att därvid icke behöfva taga i betraktande det ovanligt höga och mycket omtalade vattenståndet 6,629 m., som inträffade 1780, torde det vara tillfyllest att rådfråga dem för 1774—79, då medelvattenståndet i Mälaren var 4,931 m.: det lägsta 4,453 m. och det högsta 5,719 m., allt räknadt från nollpunkten å vattenskalan vid Stockholms sluss.[2]

Om man nu antager, och detta på goda skäl, att Mälarens vattenstånd 1770 varit ungefär lika med medelvattenståndet 1774—79 eller 4,931 m., så har grafvens bottenhöjd varit i rundt tal 9,0 m., hvadan vattenståndet behöft vara omkring 10,5 m. för att fartyg skulle därstädes kunnat flyta fram.

För att finna hurudana de högsta vattenstånden i Mälaren verkligen hafva varit för omkring 900 år sedan, måste man undersöka, huru högt samtidigt tillkomna fornminnen kring Mälaren ligga.[3]

---

[1] Öfversikt af Kungl. Vetenskapsakademiens handlingar 1853. N:o 3.

[2] Nämnda nollpunkt ligger 15,642 m. under den på Riddarholmen belägna af Generalstaben utsatta normalhöjdpunkt, till hvilken de pågående precisionsafvägningarna hänföras. Enligt Erdman (Sveriges geol. undersökn. Bl. Stockholm sid. 25) ligger efter 36 års iakttagelser (1848—61) Mälarens medelvattenhöjd = 4,435 m. De senast kända högsta vattenstånden inträffade 1860, 1866, 1867, 1868 och 1877, af hvilka det högsta, 5,45 m., inträffade 1860, och af de öfriga hafva alla varit högre än 5,0 m., men inget högre än 5,28 m., som inträffade 1867. Alla senare åren hafva vattenstånden varit lägre än 5,0 m. Enligt Erdman (Bladet Stockholm sid. 25) är Saltsjöns medelvattenstånd 4,120 m., men enligt Generalstaben för närvarande 3,967 m. Saltsjöns lägsta vattenstånd är 3,414 m. och det högsta, som inträffade 1818, har uppgått till 5,938 m.

[3] Erdman, Sveriges kvartära bildningar sid. 294.

Af dessa finnas S. S. O. om Sånga kyrka några runstenar, där markens höjd är 7,68 m., och 7,92 m. vid den vid Kolsundet resta runstenen. En ättehög, N. N. V. om Skå kyrka, ligger på höjden 8,27 m., och runristningen i fast häll vid Sundby i Bromma socken ligger icke högre än 8,57 m.

Enär goda skäl tala för att dessa fornminnen icke rubbats från de ställen, där de först uppsatts, så kan man i likhet med Erdman antaga, att Mälarens vattenstånd då för tiden icke öfverstigit 7,68 m.[1] Denna vattenhöjd är således vida lägre än den, som för en utgräfning vid Södertälje varit behöflig.

För jämförelse kan åberopas en midt emot Farsta vid Gustafsberg befintlig ättehög, där markens höjd öfver slusströskeln är 9,36 m., hvilket ådagalägger, att Saltsjöns vattenstånd, vid tiden då denna hög uppkastats, icke kunnat vara högre än 9,36 m.[2]

Hvad lägena för Konungssund, Agnefit och Stocksund för öfrigt beträffar, så har C. G. Styffe[3] ansett, att Konungssund troligen är samma vattendrag, som sedermera kallats Söderström, hvilken åsikt delats af C. R. Unger,[4] som uppgifver Agnefit vara »lidet sönden for Stocksund, hvor Stockholm nu ligger; Konungsund være Söderström i Stockholm och Stocksund være Norrström i Stockholm». Dessa män hafva emellertid, enligt hvad längre fram skall visas, sedan dess ändrat åsikt, antagligen med anledning af ett uttryck i den då ännu icke utgifna legendariska sagan, som i öfversättning berättar tilldragelsen på följande sätt:[5]

Kap. 15. Efter alla dessa anfall, som nu äro förtalda om Olaf, höll han med sitt följe in från Karlsåarna (Karlsár), till dess han kom öster ut till Svithiod, och hade då många skepp och for, tills han kom med folket till ett vattendrag, som heter Skarfven (Skarfr). Detta ligger inne i Svithiod och är ett öfvermåttan stort vatten — en smal fjärd utåt, men kretsformigt inåt landet — och ligga bebyggda trakter på alla sidor invid vattnet. Där låg Olaf med sitt följe under sommaren och gjorde härnadståg därifrån mot Svearne och drap en stor mängd människor för dem och ödde de härad, som

[1] Erdman, Sveriges kvartära bildningar, sid 289.
[2] Uppgiften är meddelad af disponenten W. Odelberg på Gustafsberg, som låtit verkställa den behöfliga afvägningen.
[3] Styffe, Sveriges kanalbyggnader, sid. 22.
[4] Heimskringla, Ungers uppl., sid. 836, 846 och 893.
[5] Öfversättningen är verkställd af amanuensen doktor E. Hawerman.

lågo närmast, både på människor och gods och tog från dem det största krigsbyte. Och var Olaf icke blödig, utan visste, hvar han skulle göra väldig härnad, ty Olaf var icke utan sak mot Svearne, hvarföre han for mycket hårdt fram mot dem för Sigrid Storrådas skull. Men Olaf Svenske, som rådde öfver Svithiod, när detta skedde, var hennes son. — Olaf Svenske ärnar nu angripa sin namne Olaf, då vintern började och is lade sig på vattnet. Då fattade Olaf Haraldsson det rådet, att han lät fälla en stor skog och lät föra den ut på isen och upplägga bål rundt omkring skeppen på isen. Men när isen låg starkast på vintern, då lät Olaf lägga eld i och uppbränna bålen och sedan bryta upp isen med stora träd, och var isen aldrig så stark under vintern, att det icke var upptinadt omkring skeppen. Och var han där under vintern och hade ej mer än 3 skepp, ty han hade sändt bort en del af sin här på hösten. Där låg Olaf den vintern med sitt folk, och Svearne togo honom icke tillfånga, såsom de tänkte. Men om våren, då isen var borta från vattnet, då sände Svearne bud till Olaf Svenske, sin konung, att han skulle samla både en stor här och ledung, och säga, att nu månde Olaf Haraldsson icke komma undan, om de vilja bevaka honom. Men så är sagdt, att Olaf Haraldsson ej förr blef det varse, än skeppen vid utloppet lågo så tätt, som de kunde flyta, och utloppet var påladt, såsom sed är i österväg att påla emot ofred. Och det var ej sannolikt, att få skepp skulle komma ut, där icke ens många skulle kunna det. Men ned ifrån landet kom Olaf Svenske med så stor här, att det såg ut på alla stränder uppåt landet, som det vore en skog. Och var Olaf Digre med endast tre skepp där emellan ledungen och landthären, och tycktes Olaf Haraldssons följeslagare ej lätt att styra undan från den plats, dit de voro komna. Men Olaf Svenske, som styrde en så stor här, som där var samlad både till lands och sjös, tänker att den digre mannen då icke skulle komma undan. Men en låg strand, som heter Agnefit, gick fram på ena sidan utmed vattnet, och är det ett långt näs. Där hade Olaf Svenske själf sin fylking till motvärn på landet, och så mycket folk var på alla stränder, att ingenstädes var att vänta, att man kunde komma i land.

Kap. 16. Men Olaf Haraldsson var kommen mellan denna stora här. Då talade Olaf till sitt folk: tagen alla det råd, som I sen mig göra. Sedan lät han draga upp seglen i topp, men vinden låg ned emot Agnafit. Och då seglen voro uppdragna på Olafs skepp, styr han mot Agnefit på Olaf Svenskes fylking; men vinden gick efter Olaf Haraldssons vilja. Men när han kom närmare till land än vån var, så att Olaf Svenske tyckte sig hafva den digre mannen och allt hans folk i sin hand, då är sagdt, att Olaf Haraldsson föll på knä och såg i sina händer; men då han så såg i händerna och i det att Olafs skepp kommit till land, då tilldrog sig på ett underbart sätt, att näset sprack sönder framför Olaf Haraldsson och just där Olaf Svenskes fylkingsarm stod, och Olaf Haraldsson seglade där med tre skepp igenom näset och ut till hafs med en mycket fräjdad färd, såsom det går för alla dem, som Gud ger styrka. Men Olaf Svenske

var kvar och hade icke Olaf Haraldsson i sina händer; snarare gick det honom emot, att mycket af hans folk sjönk ned, då näset remnade framför Olaf, och sjön lopp upp under dem, så att en stor mängd människor förgicks för Olaf Svenske. Men det kallas sedan Konungssund, och far man sedan dess med skepp genom sundet. Och Olaf Svenske kunde länge efteråt ej höra, att det kallades Konungssund, utan ville han låta kalla det den digre mannens sund.

Denna berättelse förlägger tilldragelsen således till det ställe, där »en låg strand (fit), som heter Agnefit, gick fram på ena sidan utmed vattnet, och är det ett långt näs (nestange)», hvilken beskrifning äger fullkomlig tillämpning på den fordna åsen, där Stockholms sluss nu är belägen. Alldenstund Styffe,[1] samt efter honom Munch och Unger, numera emellertid hafva antagit, det utgräfningen skulle hafva ägt rum från Skarfven, måste läget därför sökas i närheten af *Almarstäk*.

Den där ofvan liggande delen af Mälaren har därstädes förut haft två utlopp, hvaraf det ena är den nuvarande farleden till och från Upsala; och hade samma utlopp en västlig mindre gren, som bildade den holme, hvarpå de katolska ärkebiskoparnes slott Almarstäk fordom var beläget.

Förr, och då Mälarens vattenstånd var högre än nu, måtte vatten ständigt hafva funnits i denna gren; men numera äger detta rum endast vid höga vattenstånd, och detta endast sedan densamma upprensades på 1840-talet för beredande af utlopp för öfverflödigt vatten i Skarfven.

I forna dagar ledde ingen fast bro öfver Almarstäk, ty sådan byggdes först 1804, då vägen lades öfver slottsholmen och den gamla med sin färjinrättning, som låg i närheten af den nuvarande landsvägsbron, öfvergafs. Nämnda bro byggdes på 1860-talet, då den gamla refs.[2]

Det andra utloppet låg omkring 1500 meter fågelvägen väster om Almarstäk, på det ställe, som nu kallas Ryssgrafven, men förut Lilla Stäket.

I de af E. Palmsköld under åren 1698—1718 gjorda samlingar finnes om namnen på dessa utlopp antecknadt följande:

[1] Styffe, Skandinavien under unionstiden, sid. 294.

[2] För att föreviga minnet af den gamla bron restes midt för densamma på slottsholmen en stor minnessten, på hvilken kan läsas följande skrift i förgyllda bronsbokstäfver: »För bekvämligare öfverfart byggdes denna bro 1804 af Grefve Samuel af Ugglas.» Af en äldre i stenen inhuggen skrift, som, ehuru fylld med stenkitt, dock kan läsas, erfar man emellertid, att stenen förut varit rest i Stockholm vid Norrbro.

»Stäket berättas hafva detta namnet af den under stora bron, där farten är till Upsala, löpande strömmen, som kallas Stäket, och den nedanför stora backen på andra sidan löpande strömmen, som kallas Lilla Stäket.»

Enär, enligt hvad ofvan anförts, någon bro icke ledde på Palmskölds tid öfver själfva farleden, så kan han med sin stora bro icke afse någon annan än en då befintlig, som ledde öfver därvarande västra gren till slottsholmen och som blifvit byggd efter 1690, ty på en då upprättad karta finnes den icke upptagen.[1] Den af Palmsköld omnämnda stora backen är den nuvarande Dalkarlsbacken, som då kallades Stäkesbacken.[2]

Huru utloppet vid Lilla Stäket ursprungligen varit beskaffadt, därom lämnar ofvannämnda karta, som är den äldsta kända, ingen annan upplysning än hvad angår längden och bredden, hvilken senare är helt obetydlig. Antagligt är, att vatten har endast vid höga vattenstånd därstädes kunnat framrinna och att detsamma åtminstone en gång upprensats för beredande af vattens aflopp från Skarfven, där än i dag vattenståndet kan stiga 1,2 meter öfver det nedan Almarstäk, framgår af en af O. Modig i augusti 1839 verkställd undersökning därstädes.[3]

Af denna synes, att vid vattenståndet 4,0 meter i Mälaren var näsets bredd 136 meter och den naturliga markens högsta höjd 2,5 meter öfver nämnda vattenstånd. Vidare fanns därstädes en murad graf, som var 3,0 meter bred och 1,8 meter djup, hvars botten således låg 2,5—1,8 = 0,7 m. öfver ofvannämnda vattenstånd och följaktligen 4,7 m. öfver tröskeln i Stockholms sluss.

Det är på detta ställe, som Olaf Haraldsson förmodas hafva gräft sig ut, då han icke kommit fram vid Almarstäk; men belägenheten, mellan höga bergåsar i en smal och djup dalgång, motsvarar alldeles icke den legendariska sagans beskrifning därå.

Det ligger i öppen dag att en graf, hvars bredd endast varit 3,0 m., omöjligen kunnat begagnas af Olaf Haraldssons antagligen åtminstone 5,0 m. breda fartyg, och hvad som får antagas vara

---

[1] Kartan, förvarad i Kungl. Landtmäterikontorets arkiv, är upprättad af J. Forslund.

[2] I Dahlbergs Svec. antiq. et hod. finnes en bro emellertid angifves öfver Almarstäk.

[3] Sedermera chef för Kungl. Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen, i hvars arkiv handlingarna förvaras.

alldeles säkert är att han icke skulle hafva gifvit sig tid att stensätta densamma.

Sedan många år tillbaka finnes icke ett spår af denna graf, som till stor del fylldes dels 1854, då Dalkarsbacken omlades, dels ock då Stockholm—Västerås—Bergslagens järnväg byggdes.

Den af Munch och Unger lämnade uppgiften, att vid Ryssgrafven ännu skulle finnas ett »smalt och grundt sund», öfverensstämmer således alldeles icke med verkliga förhållandet.[1]

En annan mycket viktig omständighet, som talar emot att en utgräfning därstädes kunnat verkställas på en rimlig tid, är den att jorden består icke af rullstens- utan krosstensgrus, eller s. k. pinmo,[2] som, redan hvad själfva namnet angifver, är en den mest svårarbetade jordart man kan råka ut för, och självklart är, att strandbackarna då icke kunnat, enligt Snorres berättelse, rasa. För att Olaf Haraldsson skulle där kunnat komma ut och näset remna, har det omnämnda underverket, att, sedan han fallit på knä, sett i händerna och antagligen bedt en bön, eftersom han ansågs vara ett helgon, verkligen varit af behofvet påkalladt.

Om läget för tilldragelsen yttra sig Munch och Unger vidare i sitt företal följande:[3]

»Läget är i den legendariska sagan så mycket närmare bestämdt, som det uttryckligen framhålles att nämnda mynning varit »stikadr» d. v. s. spärrad med pålar, på sätt brukligt var i land vid Östersjön »att stika fyrir ufridr». Ty ett sådant ställe kallas just »*stik*» (se Snorre, Harald Hårf. saga kap. 17) uttaladt »*stek*», hvaraf man således finner anledning till namnet på den vid sundet anlagda borgen;» hvarjämte i en not tillägges: »namnet skrifves oriktigt Stäket och härledes vanligen af att staka sig fram.»

Enligt hvad vi ofvan anfört är läget alldeles icke bestämdt i den legendariska sagan, ty denna innehåller därom ingenting annat, än att utloppet varit stängdt af pålar, samt att stället, där näset remnade, varit en låg strand och en lång

---

[1] Företalet till den historiska sagan, sid. XXII.

[2] Erdman i Sveriges kvartära bildningar sid. 52 beskrifver pinmo med följande ord: »en utan ordning hopförd massa af gröfre eller finare grus och sand eller af ett nästan stoftfint mjöl, i mer och mindre grad späckadt med inneliggande större och mindre, kantiga, kantstötta eller kantrundade stenar och block, stundom äfven något mera afrundade och på ytan repade stenar (s. k. jökelstenar), det hela mer eller mindre hårdt sammanpackadt, ofta så fast och tätt, att endast spettet eller hackan förmår upphäfva det inre sammanhanget.»

[3] Munchs och Ungers uppl. sid. XXII.

landtunga, hvilken beskrifning mera öfverensstämmer med belägenheten i Stockholm än den i närheten af Almarstäk.

Till stöd för att sundets namn varit Stik, uttaladt Stek, samt att Stäk skulle vara oriktigt har åberopats en tilldragelse i Harald Hårfagers saga af följande lydelse: »um varit er isa leysti, stikada Gautar Gautelfi, at Haraldr Konungr skyldi eigi mega leggja skipum sinum upp i landit. Haraldr Konungr helt skipum sinum upp i elfina ok lagdist vid stikin», eller i svensk öfversättning: »om våren då isarna lossnade satte Götarne pålar tvärt öfver Göta elf. Harald styrde upp i älfven och lade sig vid pålarna.»[1]

Af meningen framgår tydligt, att »stikin», som är den bestämda pluralisformen af stik = påle, alldeles icke är ett nomen proprium utan appellativum. Unger har äfven uppfattat det såsom sådant, ty eljest hade han väl skrifvit namnet, likasom alla andra i Heimskringla förekommande nomina propria, med stort S. Det förekommer icke heller i den förteckning af ortnamn, som finnes i hans upplaga af Heimskringla.[2] Hvad ordet stik för öfrigt beträffar, så förekommer det i sammansättningen Harustik eller det nuvarande Baggensstäk i den omkring 1270 författade konung Valdemars s. k. jordebok, och där i en beskrifning af sjövägen från Utlängan (Utlengi) vid Karlskrona till Reval i Estland; men skriften är på latin, och på den tiden var det icke så noga med rättstafningen, allra minst då ett svenskt namn skulle latineras.[3] I Rimkrönikan skrifves detta namn Harstekit[4] och så skrefs det äfven 1499,[5] »Stik» såsom ortnamn förekommer, så vidt vi hafva funnit, ingenstädes.

Stäk eller stäke är enligt Ihre[6] åter ett gammalt svenskt ord, som betecknar ett trångt eller grundt sund, där man behöfver staka sig fram.

För att nu återkomma till Almarstäk, så har det enligt Styffe fått sitt namn af byn Almarna, som omtalas redan 1347.

---

[1] Heimskringla, Ungers uppl. sid. 60; samt Hildebrands uppl. I sid. 79.

[2] Ordet skrifves i singularis möjligen stiki = stock, i hvilket fall hindret äfven kunnat bestå af på vattnet flytande stockar, men icke af i bottnen nedslagna pålar.

[3] Codex, förvarad i Kungl. Bibl. i Stockholm, är tryckt i Script. rer. dan. V. sid. 623.

[4] Klemmings uppl. II sid. 107 och 235.

[5] Styffe, Skandinavien under unionstiden sid. 303.

[6] Glossarium Sviogothicum.

»Almarstæk» omnämnes första gången 1388 och har sedan dess alltjämt bibehållit samma namn.

Den af Munch och Unger uttalade åsikten, att den därstädes fordom belägna borgen fått sitt namn af stik, stek eller stäk, är således icke riktig, ty motsatsen, eller att sundet fått sitt namn af Almarna, har i stället ägt rum.

Munch och Unger yttra vidare i sitt företal, att Snorre, för att kunna framställa saken på ett rimligt sätt, »har just kommit till att framställa en orimlighet, i det han möjligen förledd af likheten mellan 'Stoksund' och 'Stiksund' har förlagt tilldragelsen till den trakt, där Stockholm sedan anlades, oaktadt han själf säger att Olaf låg vid Sigtuna och således i Skarfven.»

Snorre har icke, på sätt uppgifvits, förblandat »Stiksund» med »Stoksund», och detta så mycket mindre som det förra namnet alldeles icke förekommer i någondera af sagorna och det senare endast i den historiska. Vidkommande åter den förmenta orimligheten, så har Snorre, dels af den legendariska sagans beskrifning af stället för tilldragelsen, dels ock af hvad han antagligen själf vetat om belägenheten vid det nuvarande Stockholm, mycket väl kunnat inse det en utgräfning därstädes alldeles icke kunde innebära någon orimlighet. Att för öfrigt begagna uttrycket Stäksund är en pleonasmen, lika oegentligt som att exempelvis skrifva Umeåälf.

Namnet Stocksund, på isländska Stokksund, är med stor sannolikhet sammansatt af de fornnordiska orden »stokker» och »sund», eller ett sådant sund, där stockar äro antingen nedslagna i eller flytande på vattnet för att bereda hinder för fartyg, hvilka där ämna sig fram.[1]

Den legendariska sagan beskrifver det vatten, som där kallas Skarfven, med följande ord: »þat liggr innan veð Sviðþiod oc er avar mikit vattnet, fiorðr mior ut, en kringlut i landet oc liggia hæroð alla viga at vattneno»,[2] hvilket är öfversatt med: »detta ligger inne i Svitjod och är ett öfvermåttan stort vatten, en

[1] Dipl. Svec. N:o 4136. Enligt Styffe, Skandinavien under unionstiden sid. 294, är »Almarna Staek» egentligen sundet vid »byn Almarna».

Stängslet i Stocksund uppgifves af Snorre hafva varit järnkedjor. Att sådana kunnat tillverkas på hans tid lider icke något tvifvel; men annorlunda torde förhållandet hafva varit 240 år tidigare, ty då har man nog fått nöja sig med ett, som varit flytande, och sådana begagnas än i dag. Järnkedjor voro emellertid mycket brukliga mot medeltidens slut. Olaus Magnus lämnar därå ritning och beskrifning på sid. 333 i sin Historia de gentibus septentrionalibus.

[2] Den legend. sagan, sid. 12.

smal fjord (sund) utåt, men kretsformigt inåt landet, och ligga bebyggda trakter på alla sidor invid vattnet.»

Hvar och en, som känner Mälaren och dess utlopp, bör utan tvifvel finna att denna beskrifning äger långt större tillämpning på denna sjö i sin helhet, än på den del däraf som kallas Skarfven. Det vill häraf synas som om den legendariska sagans författare äfven menat Mälaren, och detta så mycket mera, som hans beskrifning på utloppet vid Agnefit öfverensstämmer med dess forna beskaffenhet. Misstaget att gifva namnet af en del åt det hela har rättats af Snorre, hvilket Hildebrand äfven framhållit, då han i afseende på Olafs härfärd i Mälaren yttrar: »just i denna episod uppträder författaren (Snorre) självständigt i strid med den legendariska sagan.»

Icke heller den historiska sagan gifver giltigt stöd för antagandet, att instängningen ägt rum nedan Skarfven. Sagan berättar väl i förbigående, att Olaf Haraldsson under färden i Mälaren äfven besökt Sigtuna, samt längre fram att, »där han var», han skulle få afbida kölden; men att detta »där» icke afser Ryssgrafven utan Stocksund framgår tydligen af uttrycket »at hann hafdi jarnum komit fyrir Stokksund ok satt lid fyrir. En Sviakonungr det ladi at Olof konungr þar bida fröra.»

Hvad angår den af Munch och Unger uttryckta förmodan, att namnet Ryssgrafven skulle påminna om någon viking från Ryssland, så kan en sådan åsikt väl icke vara den rätta, enär detta namn var på den tiden knappast kändt, ens i det nuvarande Ryssland, och ännu mindre här.[1]

Men oberoende af detta var namnet Ryssgrafven alldeles icke kändt af Palmsköld, ej heller omnämnes det i en af Berg 1750 författad Dissertatio historica de Almar Stäk, i hvilken senare stället kallas Lilla Stäket eller Bakstäket. Han uppgifver väl att det understundom äfven kallas Ryss Stäket men alldeles icke, att detta namn skulle hafva något gemensamt med Ryssland.

Ryss är ett ord, som ofta förekommer i namn på ställen, som ligga vid sjöar och vattendrag. Det härledes med stor sannolikhet af ett fiskredskap kalladt ryssja, och i den ofvan åberopade disputationen omnämnes såväl Rysseviken som Rysseudden. Namnet Ryssgrafven förekommer icke heller på landtmäterikartorna förrän 1802, samt då endast på ett därvarande torp.

---

[1] Karamsin, Geschichte des Russischen Reiches, II sid. 208.

Det kan emellertid också vara möjligt, att den ofvannämnda grafven med sina murar utförts af ryska krigsfångar i början af 1700-talet och af dem fått sitt namn, likasom den närbelägna Dalkarlsbacken af där arbetande dalkarlar.[1]

För så vidt man icke vill förklara, att Snorre gripit hela berättelsen om tilldragelsen ur luften, så bör af det ofvan anförda framgå, att den icke kunnat äga rum i Ryssgrafven utan i Stockholm, där slussen nu är belägen, på den plats, som fordom kallades Agnefit.[2]

---

[1] Osannolikt är det icke, att utloppet vid Lilla Stäket har under den oroliga unionstiden begagnats af de katolska ärkebiskoparne, hvilka voro unionistiskt sinnade, att från Stäkesön och således från närheten af Almarstäk utestänga det motsatta partiets anhängare från såväl den mellan Stockholm och Västerås ledande landsvägen som äfven den mellan Stockholm och Upsala ledande sjövägen.

I förra fallet hjälpte man sig med att begagna sjövägen mellan Kungsängen och Görväln; men fann innehafvaren af Almarstäk för godt att stänga därvarande sjöväg, kunde ingen därstädes komma fram.

Detta fick Kristian I erfara, då han i september 1471 skulle återvända från Upsala till Stockholm, men kommen till Almarstäk vägrades genomfart af ärkebiskopen Jakob Ulfson, som för tillfället icke var unionistiskt sinnad. Konungen erbjöd sig då att gå i land med sitt folk vid färjan samt att åter gå ombord nedan Almarstäk; men icke heller detta hjälpte, hvarför han måste landvägen begifva sig till Stockholm. (H. Reuterdahl, Sv. Kyrk. hist. III, 2, sid. 544, där flera bref från Jakob Ulfsson finnas återgifna; Styffe, Bidr. till Skand. hist. IV, sid. XXI.

[2] I registret öfver ortnamn, som förekommer i Ungers uppl. af Heimskringla, uppgifves: Agnefit = edet söder om Stocksund, hvarest Stockholm nu ligger; Konungssund = Söderström i Stockholm och Stocksund = Norrström i Stockholm.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Om Johan Banérs sista sjukdom.

Bland handlingar, som nyligen från kammararkivet öfverflyttats till riksarkivet, voro äfven några riksskattmästaren Benkt Gabrielsson Oxenstiernas papper. Bland dem påträffades dels ett bref af Johan Banér, dat. den 15 april 1641, till riksskattmästaren, hvari han talar om sin sjukdom och tager afsked af svågern — riksskattmästaren var gift med hans syster Anna Gustafsdotter — och anbefaller åt honom hustru och barn; dels ett utlåtande (i original) af ett par tillkallade läkare den 29 april samma år. Den berömde fältmarskalken dog som bekant redan den 10 maj. Båda aktstyckena, som meddelats red. af arkivarien Bergman, synas förtjänta att publiceras.

* * *

1.

Hochwohlgeborner Herr Reichs Schatzmeister insonders hochgeehrter Herr Schwager undt Bruder.[1]

Obwohl meinen hochgeehrten Herrn Schwager und Bruder bey dero ohne Zweifel überhäuften mir zum Theil bekandten hohen Reichsgeschefften nicht gern mit Relation von meiner privat Gelegenheit und Zustande molestiren wolte, so werde ich doch von der göttlichen Allmacht, als von deren Handt ich in grosse Schwachheit danieder geleget, gedrungen, bey solcher Beschaffenheit meine weldtliche Sorge an den Ort, dahin meine gröste Zuversicht gezetzet, abzulegen, damit ich umb so viel ungehinderter mich zu dem, bey welchem ich ewig zu leben festiglich verhoffe, wenden, und meine Seele, von aller andern Bekümmernis entladen, blos in dessen vollmächtige Hende überliefern undt befehlen könne. Es ist an deme, dass in der neulichsten Marche aus der Ober-Pfaltz ich über allerhandt ungeschickte Hendel der Officirer mich dergestalt geeifert und commoviret, welches mich den über alle Masse abgemattet undt enerviret. Über das ereuget sich, dass in bemelter vehementen Entrüstung mir etliche

[1] Brefvet kom enligt påteckning fram den 6 maj 1644.

kleine Adern im Leibe zerrissen und nun etliche Tage her durch keinerley Cur wieder verstopfet werden können, davon ich ohne Unterlass grosse Massen von Blut mit grosser Bewegung meines gantz ausgemergelten Leibes auswerffen mus. Es trösten zwahr die Medici, dass noch Mittel gnug übrig solchem Übel zu begegnen, den Blutbrunnen zu stopfen und meine Krankheit zu curiren. Ich zweifele auch nicht dass sie ihren Verstandt und Mühe darin getrewlich anwenden werden. Alleine weil ich meines Leibes inwendige Constitution, Schmertzen undt Krankheit am besten fühle und empfinde, schliesse ich daraus, dass die göttliche Allmacht nach dero unerforschlichen Raht und Willen mein letztes Ziel an diesem Ort in wenig Zeit ausersehen haben möge, in mehrer Betrachtung meine etliche Jahre, durch allerley concurrirte Plagen verderbte Leibsgesundheit das Werck so viel schwerer macht. Dennoch aber ist die Hoffnung bey mir nicht gefallen, dass seine Güte und Barmhertzigkeit in mir schwachen eben so mächtig sein und nicht weniger als bey andern geschehen, Wunder thun könne, welches ich doch seinem väterlichen Wohlgefallen anheimb gestellet, und mich zu einer sähligen Hinfart bereitet habe. Meinem hochgeehrten Herrn Schwager und Bruder ist wohl bekandt, dass die Medici die Gewonheit haben alle Patienten bis an ihr leztes Seuffzen mit guter Hoffnung der Restitution zu entreteniren, darumb ich dann, wie gedacht, alles der Göttlichen Disposition anheimb gestellet und zweifele nicht, Sie werde albereit beschlossen haben, wie sie als der allerweiseste Regent der ganzen Welt und sonderlich allmächtiger Beschützer seiner Kirchen, meinen wenigen Platz ersezen und zu seinen Diensten ein anders Instrument, qualificirter als ich gewesen, machen wollen. Seiner göttlichen Allmacht wirdt darin auch der allerverständigste und höchsterleuchteste Potentat nicht Mase noch Ziel fürschreiben können, sondern von seiner göttlichen Handt alles, wie es dieselbe geordnet, zu erwarten sein.

Weil meinen hochgeehrten Herrn Schwager und Bruder ich von meiner Jugent auff vor meinen grossen und fürnehmen Patron erwehlet, und bis auff dise Stunde her standthafftig dafür gehalten auch von meiner dienstschwägerlichen Confidentz viele ansehnliche Proben mit meinem grossen Contentement wircklich genossen, welche mich denn bey diesem apparentlichen Feyerabent meines zeitlichen Lebens nicht wenig trösten; so wirdt dieselbe dienstschwägerliche Zuversicht bey mir bis an mein Ende verbleiben und mit mir ins Grab gehen. Vermöge und durch Antrieb derselben nehme ich auch zu meinem hochgeehrten Herrn Schwager und Bruder meiner hinterlassenden lieben Kinder und hertzlieben Gemahlin halber, meine dienstschwägerliche Zuflucht, und weil dieselbe durch vermuhtenten meinen Abschied aus dieser Sterblichkeit zue Weisen und unmündigen Schäfflein gemacht werden, meine herzliebe Gemahlin[1] auch wegen ihrer sehr zarten Jugendt auch nichst weniger als meine Kinder Tutel undt Protection bedürfen wirdt, so recommendire aus mehrgedachten dienstschwäger-

[1] Johanna Margareta af Baden-Durlach.

lichen Vertrauen ich dieselbe allerseits in meines hochgeehrten Herrn Schwagers und Bruders väterliche Fürsorge, Schutz und Patrocinium undt bitte, er wolle nach meinem Todte die grosse Affection undt Hulde, womit er mir allezeit als ein grosser Patron zugethan gewesen, auf mehr hoch und wohlgemelte meine hertzliebe Gemahlin und unmündige Kinder transferiren, sie in seine hohe Gunst undt Faveur aufnehmen, als ein hoch vermögender Vormundt undt Beschützer gegen dieselbe günstig undt beförderlich erweissen, mit Trost undt Hülf in allerley Anliegen erfrewen undt sie also dieser meiner Vorbitte, auch vorhin gegen mich propendirten Humanitet und hochgünstiger schwägerlicher Erweisung, fruchtbarlich empfinden und geniesen lassen.

Meinem hochgeehrten Herrn Schwager undt Bruder thue ich auch zu wissen, dass H. Hertzog Geörgen zue Braunschweig undt Lüneburgk F. Gn. am 2 dieses auch die Weldt gesegnet undt weil kein Zweifel doselbst im fürstlichen Hause grosse Alterationes herfür kriechen möchten, habe ich dem Obersten Mortaigne mit condolentz schreiben undt gehöriger Admonition zur Bestendigkeit an alle fürstliche Verwandten, die Frau Wittbe, junge Herrschafft und Herrn General Lieutenant Klitzingen, abgeschickt, hoffe, es werde die Gemühter in etwas zur gebürenden Consideration undt Verfolgung der vorigen Intention disponiren, zweifele nicht, dass von Ihr Königl. Maij:t undt der hochlöblichen Reichsregierung auch die notwendigen Erinnerungen dahin werden abgehen, darumb ich auch deswegen keine Mase gegeben haben will.

Es werden die französische Ministren und weymarische Herren Directoren, welche ihr Quartier auf ein Pahr Meilen von mir haben, stundtlich erwartet. Sobaldt sie anlangen undt mir der Allerhöchste so viel Vermögen undt Krafft vergönnen will, werde ich mit ihnen undt denen General Majoren und Obersten bey meiner unterhabenden Armée abreden was bey allen Eventen, zumal auch der Feindt sich albereit von allen Orten gegen uns mit höchster Force moviret, zu thun und fürzunehmen sein wirdt. Hoffe es werde ein jeder das seinige wie ein ehrliebender Cavallier verrichten und die göttliche Allmacht das jenige, was ich jezo mit Rath oder That zu cooperiren nicht qualificiret bin, mit desto reichern göttlichen Raht undt Segen gedeyen, zuersetzen väterlich undt gnädiglich geruhen und die höchstlobl. Königliche Schwedische undt der Alliirten und Interessenten gerechte Waffen, mit Sieg und Glori göttlich benedeyen und den allgemeinen Zweck derer löblichen auffrichtigen Haubtintention einander erstreiten helffen lassen. Thue damit meinen hochgeehrten herrn Schwager undt Bruder göttlicher gnädigen Providentz, mich aber zue seiner beharrlichen Affection dienstschwägerlichen empfehlen. Datum Mörseburgk am 15 Aprilis Anno 1641.

Meines hochgeehrten Herrn Schwager und Bruders dienstwilliger

Johan Baner.

2.

Als bey dem hochgebornen Hern, Hern Johan Banern, der Königl. Mayt und Cron Schweden, wie auch dero Confœderirten respective Reichsrath, General und Feldmarschallen in Deutschland, auch General Gubernatoren in Pommern, Erbhern zu Mülhammer, Werder und Norbey, Rittern, unsern allerseits gnädigen Hern, wier Matthias Engelhardt, Benedictus Oheim, Tobias Engel, Andreas Gantzland, der Artzney Doctores, und Sigismundus Räthel, eiusdem Artis Licentiatus, auf erfodern, alhier in Ihr. Excell. Quartier Meerseburgk angelanget, und ich D. Engelhardt Anfangs alleine gefodert worden, habe ich befunden, das bey Ihr. Excell. das Gehör und Gedächtnüs dermassen geschwächet waren, das sie nicht wohl hören, noch ihre Nothurft von sich sagen und die eigentlichen Wörter aus dem gedächtnüs vorbringen können, darneben zum Schlaf sehr geneigt waren, das sie auch verdross viel zu reden, deswegen mit Wüntschung einer guten Nacht mich damaln von sich liessen, welches einem angehenden Lethargo sehr ähnlich war, zumahln weil das Cerebrum sehr erfüllet und ein klein Fieber noch stetig darbey war, wie beydes der Puls, die Urin und euserlicher Contactus solches auswiesen. Diesen Ihr. Excell. Zustand habe ich mit den andern Medicis noch selbigen Abend communiciret und ist der Morbus sambt beywohnenden Zufällen allerseits in reiffen Rath gezogen worden. Als nun folgenden Tag drauf unser drey unterthänig aufgewartet, haben Ihr. Excell. wier noch in selbigen Zustand gefunden, über diss auch gesehen, das Ihr. Excell. viel blut aufgehustet und ausgeworfen haben, worbey eine überaus grosse Mattigkeit gewesen, Wier haben alsobald für hochnötig erachtet, ohne einige Verzögerung, zu Erofnung des untern Leibs ein Clystier zu verordnen, welches auch Ihr. Excell. beybracht und seindt sehr harte Excrementa educiret worden. Zwo Stunden vor Abendessen ist ad Revulsionem a Partibus superioribus abermals Ihr. Excell. ein enema, und zwar etwas stärker als das vorige, appliciret worden, welches also bald mehr verhaltene materiam ausgeführet und die folgende Nacht noch drey sedes veruhrsachet hat, nicht ohne merckliche Besserung so wohl des Gedächtnüs, als des Gehörs. Der Husten aber hat mit zimlichen Blutauswerfen noch sehr angehalten, darzu wier zwar einen Brustsaft verordnet, ist aber Ihr. Excell. nicht annehmlichen gewesen. Purgirende Arzneyen waren hochnötig, seind auch von uns verordnet worden, haben aber bey Ihr. Excell. wegen grosser Mattigkeit und andern Ursachen nicht können gebraucht werden. An Bezoar, Perlen und andern vornehmen Stärkungen hat man nichts ermangeln lassen, aber Ihr. Excell. haben so wohl an der Arzney, als an Speiss und Trank eine geraume zeit einen sonderbahren Ekel gehabt undt desswegen derselben nicht, wie es wohl die hohe nothurft erfoderte, sondern gar sparsamlich gebrauchet. Als nun die Kräften je lenger je mehr abgenommen, die Reliquien vom Fieber noch verhanden, der Husten, das Blutauswerfen heftiger worden, und

darzu noch den 16, 17 und 18 Apr. vier rechte Paroxysmi febriles kommen, welches mehlich und mehlich in tertianam spuriam convertiret, worauf sich Ihr. Excell. je lenger je schwächer befunden, ist alles in deterius gerathen. Wier unsers Orts haben zwar an unterthänigen Ermahnen, Zureden, auch Hinterbringen bey unterschiedlichen Hern Generals Personen, bey Ihr. Gnad. Hern Gabriel Ochsenstirn,[1] dem Hern Secretario und Superintendenten, als denen es zu wissen wier vor nötig erachtet haben, nichts ermangeln lassen, Ihr. Excell. aber, weill das Haubt von heimlich schleichender Hitze eingenommen, die facultates animales verfälschet, in massen die irrigen Reden, so mit untergelaufen, an den Tag gegeben, zum Gebrauch nothwendiger Artzney sich nicht wollen bereden lassen, bis endtlich der Allerhöchste von oben herab verliehen, das sie hernach gerne gebraucht, was verordnet worden, solches auch bis uf den 24 eiusdem continuiret, an welchem Tage Ihr. Excell. durch Gottes Gnade zimliche Kräften wieder erlanget, das Blutauswerfen nach fleissigerm Gebrauch heilsamer Arzney gar wenig nur des Morgens sich spüren lassen; dennoch ist viel Eiter und Schleim von den 19 an bis dato durch den Husten excerniret worden, welches den almehlich abgenommen und noch täglich abnehmen thut. Als aber den 24 huius etliche Consultationes militares von Ihr. Excell. nothwendig haben müssen verrichtet werden, seind bey deroselben die Humores aufs new commoviret und das Haubt dermassen geschwächet worden, das abermahls ein heftiger Catarrhus gefallen, welcher das Ulcus pulmonum von newem eröfnet, das Blutauswerfen, welches ein Par Tage fast gar nachgelassen hatte, ernewret, und weil das Cerebrum von Feuchtigkeiten sehr repliret war, hat ein soporosus Affectus Ihr. Excell. sehr gedräwet, indem sie bis in den dritten Tag einen continuirlichen Schlaf empfunden und sich desselben keines Weges entbrechen können, bis uf erspriesliche Mittel der allerhöchste Gott zimliche Besserung gnädiglich verliehen, also das wier nach vorgegangenen fleissigen Gebrauch der Küchlein, nun ein Par Tage fast kein Eiter mehr, auch wenig Blutauswerfen gespüret haben. Es hat aber dieses keinen Bestand gehabt, sondern den 28 dieses ist noch ein dergleichen stärkerer Zufall kommen mit einem febrili paroxysmo, welcher den noch bis dato, jedoch leidlicher, continuiret, auch von dem instehenden newem Mond und Sonnenfünsternüs zimlicher massen exacerbiret wird. Uf diss Ulcus Pulmonum hat sich von etlicher Zeit hero nicht dunkel ein recht Febris hectica, cum consumptione carnis musculosæ, spüren lassen, welcher lang zuvorn der Affectus hypochondriacus vorher gegangen, und der den rechten Scorbutum nach sich gezogen, wie desselben Maculæ in extremis partibus corporis sich gnugsam haben blicken lassen. Aus diesem allen ist leichtlich abzunehmen, was diesem hochedlen, tapfern Helden vor Gefahr, (welche doch der getrewe Got gnädiglich abwenden und seiner Kirchen zum besten Ihr. Excell. aus Gnaden zu guter Gesundheit widder

[1] Möjligen sonen till riksskattmästaren.

bringen und darbey lange Zeit erhalten wolle) von so vielen Gefährlichen Affectibus gedrewet werde, wo nicht Got sonderlichen denselben erhalten und die Cur segnen solte, an welchen wier noch übrige Medici allen müglichsten Fleiss anwenden und den höchsten und besten Artz umb seinen gedeylichen Segen und glücklichen Ausgang ernstlich anrufen wollen. Gegeben in Haubtquartier Meerseburgk den 29 Aprilis Anno 1641.

Mathias Engelhart. D.
Andreas Gantzland. D.

Smärre kritiska och historiska utflykter.[1]

9.

Riksdagar och ständermöten i Sverige under medeltidens sista århundrade (1435—1520).

Det är ej meningen att i det följande behandla de intressanta frågorna om svenska riksdagens uppkomst och förhållande till andra representativa former. Här skall endast meddelas en förteckning, en statistik så att säga, öfver de riksdagar och ständermöten, som förekommit under medeltidens sista århundrade, så långt man för närvarande har reda på dem. Sedan Olof Wingqvists skrift om Svenska representationen i äldre tider (1863) har någon dylik öfversikt ej lämnats,[2] och sedan den tiden har ett mycket rikare källskriftmaterial blifvit tillgängligt, än han kunde förfoga öfver. I det följande komma sålunda att upptagas de nu för tiden kända mötena, att angifvas källorna för vår kunskap om dem samt att redogöras för deras benämningar, sammansättning och föremålen för deras verksamhet. Man kan ej fasthålla någon strängare skillnad mellan allmänna riksdagar och mer eller mindre fullständiga ständermöten — som bekant förekommer intetdera namnet ännu. Här medtagas därför sådana möten, där representanter för flera stånd från ett större eller mindre antal landskap varit närvarande, och dessutom de möten för konunga- eller tronföljareval, för hvilkas sammansättning landslagens konungabalk borde varit bestämmande, däremot icke rådsmöten eller herredagar, bevistade blott af rådet och adeln, och lika litet landsting, för hvilka här och hvar representativa former utvecklades, eller marknadsmöten, om ej särskilda anledningar kunna föranleda ett undantag. För öfrigt kan i fråga om karakteren af ett och annat möte, som här medtagits, visserligen tvekan råda; det är i allmänhet ej särdeles mycket man vet om dem.

---

[1] Jfr Hist. Tidskr. 1890, s. 74.

[2] Chr. Naumann har ej något nytt att komma med i sin historiska öfversikt.

Vid en öfverblick öfver hela den behandlade perioden vill det synas, som om dessa allmänna möten läte fördela sig på ett par grupper eller tidsskeden: den första sålunda från 1435 till 1441; den andra från 1464 till 1471; den tredje från 1495 till 1520 (möjligen 1495—1511 och 1517—1520). Mellan dessa afdelningar falla valmötena 1448, 1457, 1458 och ett eller annat enstaka möte till. Men man känner i allmänhet ej närmare sammansättningen af de många herredagarna utöfver rådet eller rådet och frälset under större delen af Sten Sture d. äldres regering (1472—94) och lika litet under Sten Sture d. yngres första år, och det är väl möjligt att vid somliga af dem äfven representanter för de ofrälse stånden varit närvarande; till namnet skilja de sig ej från de verkliga ständermötena; de kallas herremöten, herredagar, t. o. m. allmänneliga herremöten.

* * *

Arboga 1435 januari.

Källor: Rimkr. II, 1608 ff., som följes af Ericus Olai (EO) och Olaus Petri (OP).

Namn: dag (Rimkr., urk. 1435 $^{20}/_{1}$); dieta (EO); herramöte (OP).

Närvarande: »biskopar, prelater, riddare och svena, köpstadsmän af riket mena» (Rimkr., hvarvid *af* antages vara felskrifning för *och*). EO och OP nämna endast *sveci*, *de svenske.*

Verksamhet: val af rikshöfvitsman samt höfvitsmän för de särskilda landskapen. En urkund ($^{20}/_{1}$) upplyser om att riksens råd vid mötet (»dagen») utöfvat rättskipning.

Stockholm 1435 hösten.

Källor: Rimkr. II, 1760 ff., jfrd med Ericus Olai och Olaus Petri; urkunder hos Hadorph, Rimkr. II, s. 94, 99 samt 1435 $^{26}/_{10}$.

Närvarande: de svenske (Rimkr.); riksens råd och män på mena riksens inbyggares och allmogens vägnar i Sverige närvarande och frånvarande, eho de helst äro, andliga och verldsliga (1435 $^{14}/_{10}$, Had. s. 95); riksens råd i Sverige (5 lagmän) och mena ridderskapet, frälsemän, klerker och lekmän, köpstadsmän och mena allmogen i riket, att döma efter frejdeintyget för Hans Kröpelin 1435 $^{26}/_{10}$, som dock ej medger några fullkomligt säkra slutsatser med afseende på mötets sammansättning.

Verksamhet: uppgörelsen med konung Erik, hvarom de anförda hos Had. tryckta urkunderna handla.

Arboga 1436 januari.

Källor: Rimkr. II, 1978, jfd med Ericus Olai och Olaus Petri; urkunder dels hos Hadorph, Rimkr. II, s. 103 dels otryckta i Hog. Bielkes afskriftsaml. i Uppsala univ. bibl. II, f. 109 ff.

Namn: dag (Rimkr., senast nämnda urkunder); dieta (EO); herremöte (OP).

Närvarande: biskopar, prelater, riddare och svena, köpstadsmän och alle mena (Rimkr.); riksens råd och män (urkunderna); några fullmyndiga af allt landet (OP).

Verksamhet: enligt brefven i anf. kopiebok (från Karl Knutsson till höfvitsmannen Erik Nilsson i Stockholm 1435 dec.) hade »dagen» ursprungligen af riksens råd varit stämd till Enköping till början af dec. 1435 men framflyttats till 12:e dag jul i Arboga med ändamål att behandla »riksens ärenden» i allmänhet, särskildt skatterna. I Arboga uppsattes skrifvelser till konung Erik och danska rådet af »riksens råd och män i Sverige på alla Sveriges inbyggares vägnar närvarande och frånvarande» om villkorligt uppsägande af tro och lydnad till konungen (1436 $^{13}/_{1}$ Had. anf. st.)

Enligt Rimkr. II, 2230 ff. utfärdades äfven bref till alla landsändar, att de skulle försvara sig mot fogdarne på slotten.

Stockholm 1436 februari.

Källor: Rimkr. II, 2010 ff. 2269 ff., Ericus Olai, Olaus Petri.

Enligt Rimkr. och de andra källorna förflyttade sig de närvarande från Arboga till Stockholm för att komma till tals med höfvitsmännen där (»venerunt ergo in modum exercitus quotquot Arbogis in dieta fuerunt congregati ante portas oppidi Stockholmensis» EO); det skedde enligt källorna på Engelbrekts begäran.

Verksamhet: Sedan svenskarne trängt in i staden, samlade de sig (»alle» enligt Rimkr.) i svartbrödraklostret för att välja höfvitsman. Valet uppdrogs åt en 30-mannanämnd, som utkorade Karl Knutsson, hvilken (enl. Rimkr. II, 2305) därefter »prelater, riddare och svena, köpstadsmän och alle mena» lofvade lydnad. Det stämmer ej fullt med detta sista hvad som omedelbart efter berättas, att söndring uppstod med anledning af Engelbrekts missnöje, i det klerker och ridderskap slöto sig till marsken, allmogen till Engelbrekt. Resultatet häraf blef höfvitsmansdömets delning mellan Engelbrekt och Karl Knutsson. — EO omnämner först efter Engelbrekts död denna delning af väldet (»Carolus Knutson marscalcus, qui etiam vivente Engelberto cum eo coeperat ex nobilium electione ipso consentiente regnare»).

En urkund (1436 $^{16}/_{2}$) vittnar om riksens råds rättskipning.

[Uppsala 1436 maj.]

Källa: Enligt en anteckning i Runells förteckning på viktigare handlingar i Riksarkivet fanns på hans tid en afskrift af ett riksens råds bref dat. Stockholm $^{3}/_{5}$ 1436, hvari de utskrefvo

ett möte till Uppsala om eriksmessan, dit »sex skattebönder från hvarje härad» skulle komma för att med riksens råds fullmäktige öfverväga hvad som skulle företagas efter Engelbrekts död.

Det är ej kändt, huruvida detta möte hållits. EO och efter honom OP omnämna, att efter Engelbrekts död marsken enhälligt utsågs till riksens höfvitsman, men omtala ej hvar detta skedde. Vid eriksmässan samlades, som bekant, mycket folk i Uppsala. Redan vid pingsttiden (slutet af maj) befann sig emellertid riksrådet i Vadstena, men det hindrar ju i och för sig icke att dess »fullmäktige» på angifven tid kunnat vara tillstädes i Uppsala.

Arboga 1438 mars.

Källa: Rimkr. II, 4987 ff.; urkund 1438 $^6/_3$.
Namn: herradag (Rimkr.).
Närvarande: »alla herrarne», men dessutom omtalar Rimkr., att marsken där vände sig till »så många där mânde väre, biskopa, prelata, riddara och svena, köpstadamän, bönder och alla mena»; riksens råd och män (urk. 1438 $^6/_3$).
Verksamhet: Karl Knutsson afsade sig höfvitsmansdömet, emedan det kommit till förlikning med konung Erik; det finns också i riksarkivet en urkund ($^6/_3$), hvari »riksens råd och män» (bland dem 4 lagmän), »stadde i riksens ärende i Arboga», fritaga honom därifrån och bevilja honom ansvarsfrihet. Rimkrönikans uppgift, att han här skulle återtagit sin ansökan, beror måhända på en antecipation af hvad som skedde om hösten, då han utsågs till riksföreståndare.

En skrifvelse ($^6/_3$) af drotsen och marsken till Linköpings stift om biskopens rätt till sakören finnes bevarad.

Telge 1438 augusti.

Källor: Rimkr. II, 5093, jfd med Ericus Olai och Olaus Petri; urkund hos Hadorph, Rimkr. II, s. 126.
Namn: en dag (Rimkr.); dieta (EO).
Närvarande: »riksens men varo ther alle mäste, biskopa, riddara och svena the bäste» (Rimkr.); »de svenske» (OP).
Verksamhet: de närvarande affärdade sändebud till kon. Erik med stämning att inom 12 veckor komma till Mora sten och där »svara till rätta» och förbundo sig att aldrig hylla honom, om han ej »fullslätt» läte dem njuta deras »beskrifven rätt» (Rimkr.).

Tvister inför rådet mellan drotsen och marsken om förläningar (Rimkr.). Urkund $^{30}/_8$, genom hvilken biskopar, drots, marsk, riddare och svenner, mena riksens råd i Sverige, instifta ett birgittinkloster i Finland (orig. i riksark.).

Förbindelsen $^{29}/_8$ mellan riksens råd och män (biskopar, drotset och marsk, 7 lagmän och 85 andra frälsemän) att försvara rikets rätt, lag, privilegier och friheter (Had. anf. st. s. 126).

Stockholm 1438 oktober.

Källa: Rimkr. II, 5201 ff.; urkund 1438 $^{17}/_{10}$ i riksarkivet.

Närvarande: riksens män; »jak byuder biscopa, prelata, riddara oc svena, köpstademän oc alla mena, at morgon betide I ther varen», heter det om Karl Knutsson (Rimkr.); riksens råd och män (1438 $^{17}/_{10}$).

Verksamhet: marsken Karl Knutsson väljes till riksföreståndare; titeln förekommer i den nyssnämnda urkunden.

Stockholm 1439 april.

Källa: urkund 1439 $^{25}/_{4}$ hos Hadorph, Rimkr. II, s. 132.

Närvarande: »riksens råd och alle andre riksens män och inbyggare i Sverige, som nu samman äro i Stockholm om riksens ärende» (anf. urk.).

Verksamhet: öppet bref af den 25 apr. till prelater, riddare och svenner, köpstada män och all menig allmoge i Östergötland (och möjligen i andra landskap) om Nils Stenssons uppror och deras beslut att »hålla Karl Knutsson för marsk i Sverige, så länge riket kommer i en bättre stadga och han kommer med så skäl af det ämbetet, som han därtill kommen är, med riksens råds och inbyggares samtycke» (Had. anf. st.).

Telge 1439 hösten.

Källor: Rimkr. II, 6355; Diar. Vadst.; urkunder från 1439 (Had. Rimkr. II, s. 138) och 1440.

Namn: »dagen i Tälgia» (Rimkr.); »congregacio consiliariorum et nobilium Telgis» (urk. 1440 $^{14}/_{1}$).

Närvarande: »kring om alt riket scrifve the sva, at alle skulle mötas ther tha, biskopa, prelata, riddara oc svena, köpstadamen oc alla mena» (Rimkr.); domini et nobiles tocius regni (DV); »congregacio consiliariorum et nobilium Telgis novissime habita unacum episcopis et prelatis protunc presentibus coram marscalco et tota nobilium convencione» (urk. 1440 $^{14}/_{1}$).

Verksamhet: Uppsägelsebref till konung Erik (förloradt).

Fullmakt för ombud till ett unionsmöte i Jönköping, utfärdadt $^{1}/_{10}$ af mene riksens råd, prelater, klerker, friborne män och frälsismän i Sverige (Had., anf. st.).

Enl. Rimkr. skulle de närvarande förkastat förslaget att välja en utländsk konung, hvarpå alla samtyckt att t. v. vara utan konung och låta marsken svara för riket. Diar. Vadst. hänför ryktesvis (»ut dicitur») ett dylikt beslut till herredagen i Arboga jan. 1440. (Jfr här ofvan beslutet i Stockholm 1439 april).

[Arboga 1440 jan.]

Källor: Diar. Vadst.; urkunder 1440 $^{13}/_{1}$, $^{14}/_{1}$.
Närvarande: prelati et nobiles regni (DV); consiliarii et nobiles regni, episcopi et prelati (1440 $^{14}/_{1}$); riksens råd och män (1440 $^{13}/_{1}$); mena riksens råd (1440 $^{14}/_{1}$).
Verksamhet: fråga skulle bl. a. varit om Kristoffers val, och skulle beslutits att på ett allmänt möte i Arboga under hösten anställa konungaval (DV).

Dombref af riksens råd, af två biskopar på uppdrag af riksens råd, af ärkebiskopen föreligga. Förlikning ingicks mellan Karl Knutsson samt Benkt och Bo Stensson; »riksens råd och män» medgåfvo ett jordabyte mellan Karl Knutsson och kronan; bekräftelse för Vadstena kloster på vårfrupenningen; cirkulär af ärkebiskopen till prästerskapet om andliga straff för dem, som förgrepe sig på kyrkan.

Arboga 1440 hösten.

Källor: Rimkr. II, 6696, 6752; Diar. Vadst.; Ericus Olai; Olaus Petri (följer EO); urkunder 1440 $^{4}/_{10}$, 1441 $^{7}/_{2}$ tr. Dipl. Norv. V, n. 697, 698, 704, samt 1440 $^{3}/_{10}$, Bring, Handl. II, s. 200.
Namn: »en dag» (1440 $^{4}/_{10}$); dieta (EO); allmänneligt herremöte (OP).
Närvarande: alle skulle »om mikelsmesso i Arboga våra; marsken bestälte oc ther om sa, at mena rikens men skulde mötas ther ta» (Rimkr.); »mestedels af rikesens mannom förutan the af Österlandom» (1440 $^{4}/_{10}$); »mena Sverikes inbyggiare» (1441 $^{7}/_{2}$); »riksens råd och män» (1440 $^{3}/_{10}$); [prelati et nobiles] deberent convenire ibidem festo Michaëlis cum provincialibus regni et civibus secundum quod leges patrie declarant» (DV).
Verksamhet: frågan om Kristoffers antagande till konung (»riksens råd i Sverige samlade i riksens ärende om konung att välja», 1440 $^{3}/_{10}$) och om ersättning till Karl Knutsson.

Skrifvelse till hertig Kristoffer (1440 $^{4}/_{10}$) om hans antagande till konung på vissa villkor (af »archiepiscopus, episcopi, marskalcus, milites, militares ceterique regni Svecie consiliarii»); till norska riksrådet om detsamma (1440 $^{4}/_{10}$); riksens råds bref på Borgholm och Öland för Karl Knutsson (1440 $^{3}/_{10}$).

I öfrigt bref af riksens råd och män för ärkebiskopen på Almarestäk ($^{3}/_{10}$), dombref af Karl Knutsson och af riksens råd.

Uppsala, Mora stenar 1441 september.

Källor: Ericus Olai; Diar. Vadst.; Rimkr. II, 6894 ff.
Närvarande: prelati och tota militia samt omnes regnicoli (EO); episcopi, consiliarii och nobiles tocius regni jämte multitudo populi regni

(DV); antagligen voro landskapen representerade (åtminstone något så när) på sätt landslagen föreskref.

Verksamhet: K. Kristoffer skall på öfligt sätt d. 13 sept. vid Mora stenar hyllats, sedan han (enl. DV) i Uppsala valts till konung »ex communi consensu tam episcoporum quam consiliariorum et nobilium tocius regni».

Stockholm, Mora stenar 1448 juni.

Källor: Rimkr. II, 7450 ff.; Ericus Olai (efter honom Olaus Petri); Diar. fratr. minor. Stockholm. (SRS. I).

Namn: allmänneligit herramöte (OP).

Närvarande: »riddare, köpstadsmän och svena sa och af almogan mena, biscopa, klerka oc prelata» eller »alle» (Rimkr.); »episcopi, prelati, milites, nobiles, liberti ac rusticorum et civitatum nuncii speciales» eller »universi» (EO); electus super Morasten per proceres ac favore nobilium regni (DFM).

Verksamhet: mötet sammankallades, enligt en källa af riksföreståndarne, enligt en annan af Karl Knutsson, för att rådgöra om den politiska ställningen i allmänhet efter k. Kristoffers död. Karl Knutssons vänner synas ha framtvingat beslutet om konungaval, hvilket på ett något oregelbundet sätt skedde i Stockholm genom en valnämnd af 71 personer (»consedentibus cunctis qui vocem in electione regis habere putabantur, non tamen secundum formam legisterii», EO) för att sedan under öfliga ceremonier fullbordas vid Mora stenar.

Stockholm, Mora stenar 1457 juni, juli.

Källor: urkund 1457 $^{24}/_{6}$ hos Grönblad, Nya källor till Finl. medeltidshist. s. 50; jfr. Rimkr. III, s. 657 ff.; Diar. Vadst.; Kristiern I:s manifest 1470 $^{30}/_{5}$ tr. Had. Rimkr. II, s. 257; Annales Holmienses 1457—63; Ericus Olai; Olaus Petri; jfr äfven Johannes Magni och Laurentius Petri.

Närvarande: enligt förstnämnda urkund skulle »biskopen, lagmannen och så många män som lagen innehåller» från Finland infinna sig för konungaval i Stockholm vid midsommartiden. Det är antagligt, att liknande skrifvelser afgått till andra landsorter; konungen mottogs i Stockholm »per suos fautores, nobiles regni et communitatem» (Ann. Holm.); Sveriges rikes inbyggare (1470 $^{30}/_{5}$).

Verksamhet: Kristiern I valdes till konung, hvarefter valet den 2 juli fullbordades vid Mora stenar. Att det ej tillgått fullt lagligt uppgifves af Ericus Olai och andra krönikeskrifvare.

* * *

Nyssnämnda urkund (1457 $^{24}/_{6}$) upplyser, huru valakten tillgick i Finland.

Stockholm 1458 maj.

Källor: en i Diplomatarium Christierni I sid. 98 tryckt urkund af 1458 ${}^{17}/_{7}$; jfr öfriga valakter därstädes s. 87—93.

Närvarande: riksens råd, lagmän, goda män och allmoge.

Verksamhet: K. Kristierns äldste son blef lagligen korad samt dömdes till konung i Sverige efter sin faders död af alla lagmän, sedan han förut blifvit erkänd som sådan i olika landsorter af »ärkebiskop, biskopar och riddare, riksens råd och alla friborne och frälses män, köpstadsmän, bönder och mena allmoge i och öfver Sveriges rike» (Kalmar stads anslutning 1458 ${}^{17}/_{7}$).

Stockholm 1464 juli.[1]

Källor: urkunder tr. hos Bring, Handlingar II, s. 266 (1464 ${}^{2}/_{7}$); Styffe, Bidrag till Skand. Hist. III, n. 74; samt Reuterdahl, Kyrkohistoria III, 2, s. 536 (1464 ${}^{17}/_{10}$); jfr Olaus Petri.

Närvarande: »menige Sveriges rikes frelsismen, köpstadsmen oc menighe almoge» (1464 ${}^{2}/_{7}$) (egentl. den utanför Stockholm samlade hären); frälsemän, köpstadsmän och allmoge (Karl Knutssons försäkran, Styffe, anf. st.).

Verksamhet: Karl Knutsson hyllades på vissa villkor till konung. Uti brefvet af 1464 ${}^{17}/_{10}$ talar Karl Knutsson så väl om kallelsen af menige allmogen, som låg framför Stockholm, som om sin hyllning efter ankomsten på burspråket i Stockholm af de då församlade »af Dale, Helsingeland, Gestringaland, Fiäderungeland, Södermanneland och Vestmanneland».

Vesterås 1466 november.

Källa: en hos Styffe, III n. 85 tr. urkund af 1466 ${}^{1}/_{11}$.

Närvarande: friborne frälsemän, köpstadsmän, bergsmän och menige allmoge från Dalarne samt fullmäktige sändebud från Helsingland, Gestrikland, Medelpad, Ångermanland och all Norrbotten, Roden, Fjädringaland och allt Uppland och allt Vestmanland (anf. arb.).

Verksamhet: Karl Knutsson kallades tillbaka såsom Sveriges konung, och sändebud skickades till honom på alla Sveriges inbyggares vägnar. Kallelseurkunden (1466 ${}^{1}/_{11}$) tr. anf. st.

Stockholm 1467 september.

Källa: en hos Styffe, III n. 89 tr. urkund af 1467 ${}^{21}/_{9}$; Diar. Vadst.

Närvarande: några af riksens råd, magistraten i Stockholm samt ridderskap, köpstadsmän och menig allmoge i Uppland, Söder-

[1] Tidigare på året (i februari) hade biskop Kettil blifvit i Västerås vald till rikshöfvitsman »unanimi consensu tam militarium quam vulgarium» (DV).

manland och Dalarne (urk.); nobiles regni et eciam communitas, specialiter Vallenses, direxerunt regi Carolo nuncios et literas (DV).

Verksamhet: Karl Knutsson kallades tillbaka att öfvertaga kronan igen. Urkund härom 1467 $^{21}/_{9}$ tr. anf. st., utfärdad af en biskop, 10 riddare samt borgmästare och råd i Stockholm.[1]

Örebro 1468 mars.

Källor: urkunder 1468 $^{30}/_{3}$ hos Hadorph, Rimkr. II, sid. 248 och 1468 $^{21}/_{4}$ tr. Reuterdahl, Kyrkohistoria III, 2, s. 540.

Namn: solempnis convocatio (1468 $^{21}/_{4}$).

Närvarande: biskopa, prelata, riddera och svena (1468 $^{30}/_{3}$) convocatio tam spiritualium quam secularium prelatorum, procerum et nobilium tocius patrie (1468 $^{21}/_{4}$); ecclesiarum oratores (ibid.).

Verksamhet: fråga om ärkebiskopstolens besättande (1468 $^{21}/_{4}$); Ivar Axelsson utses till höfvitsman, i händelse Karl Knutsson fölle ifrån och tills ny konung eller höfvitsman hunne väljas. Jfr äfven Styffe III, s. CII.

Arboga 1471 maj.

Källor: urkund 1471 $^{9}/_{4}$ hos Styffe IV, n. 2; Olaus Petri; Johannes Magni; jfr äfven Laurentius Petri.

Namn: ett möte (OP); almenneligit möthe (LP).

Närvarande: Sveriges råd och menige Sveriges inbyggare (anf. urk.); både borgare och bönder (OP).

Verksamhet: Sten Sture valdes till riksföreståndare; »omnium procerum populorumque consensu Gothorum Sueonumque princeps eligitur» (JM).

Vadstena 1471 september.

Källor: urkund af 1471 $^{4}/_{9}$ tr. Hadorph, Rimkr. II, s. 267.

Närvarande: Sten Sture med ett antal namngifna riddare och svenner samt friborne frälsemän, köpstadsmän, bergsmän och allmoge, fullmäktige från hvar köpstad och härad i Västergötland, Östergötland och Småland (anf. urk.).

Verksamhet: förklaring, att de icke ville veta utaf konung Kristiern såsom konung af Sverige.

Skrifvelse 1471 $^{4}/_{9}$ till ärkebiskop, biskopar, prelater och ridderskap, Sveriges råd och män församlade i Stockholm samt borgmästare och råd därstädes (Had., anf. st.).

* * *

[1] Efter Karl Knutssons ankomst till Stockholm i nov. 1467 kommo till honom »nobiles regni et eciam Vallenses et fecerunt ei de novo omagium» (DV). Jfr äfven Styffe, Bidrag III, s. CCI, CCII samt n. 90.

Enligt anf. urkund hade ridderskapet och några af köpstadsmännen och allmogen varit kallade till Stockholm till den 1 sept. med anledning af dagtingan med k. Kristiern, men fått brefvet så sent, att de ej kunnat komma. Mötet blef ej af.[1]

Uppsala 1484 maj.

Källor: urkund 1484 $^{19}/_{5}$ tr. hos Styffe IV, n. 71.
Närvarande: riksens råd jämte den till eriksmässan församlade menigheten af alla stånd.
Verksamhet: fullmakt för ombud till ett unionsmöte i Kalmar dat. 1484 $^{19}/_{5}$ utfärdad af några riksens råd på egna och »mene Sveriges råds, friborne frälsesmän, köpstadsmän, bergsmän och meniga Sveriges rikes inbyggares andliga och världsliga vägnar» (anf. urk.). Urkunden blef beseglad med rikssigillet samt utfärdarnes och Stockholms stads sigill »ex parte omnium nostrum ac tocius regni».

Stockholm 1491 januari.

Källor: urkunder 1491 $^{23}/_{1}$ tr. Reuterdahl, Kyrkohistoria III, 2, s. 552 samt af samma dag i privilegiisamlingen för Uppsala i riksarkivet.
Närvarande: meniga riksens råd (anf. urk.); fullmäktige sändebud på alla uppstäders vägna och »besynnerlige en af rådet och en af menigheten af hvar köpstad» (urk. för Uppsala). På hvems initiativ de kommit angifves icke; de »kommo för oss» heter det i rådets bref.
Verksamhet: städernas utskickade besvärade sig öfver landsköp och olaga hamnar. Riksens råd utfärdade med anl. däraf resolutioner, af hvilka den för Jönköping är tr. hos Reuterdahl.

Telge 1493 juni.

Källor: urkunder tr. hos Styffe, IV, n. 107—111; Hadorph i Bihanget till Biörkörätten (BR), s. 67, Hist. Handl. XVIII, s. 26 ff., XXII s. 28; Excerpter från Rasmus Ludvigsson (SRS. III).
Namn: dieta Telgis celebrata (1493 $^{12}/_{9}$); comitia Telgensia (RL, som orätt hänför mötet till 1491).
Närvarande: Sten Sture samt »dat gantze rad unde howet lude in Sweden» (1493 omkr. $^{24}/_{6}$). Men af proklamationen hos Had. BR. s. 67 framgår, att en större församling varit tillstädes äfven af lägre stånden. Man känner dock icke, om dessa varit form-

[1] Efter slaget vid Brunkeberg $^{14}/_{10}$ 1471 kommo menigheten i Stockholm och från flera andra städer och allmoge från alla Sveriges landskap inför riksens råd och yrkade på upphäfvande af den bestämmelsen i stadslagen, att hälften af magistraten i städerna skulle vara tyskar, under hot att eljest aldrig komma Sveriges herre och råd till undsättning. Lagförändringen gjordes ock den 14 okt. s. å.

ligt kallade eller om de på egen hand infunnit sig, om det endast varit utskickade från städerna eller äfven från allmogen.

Verksamhet: öfverläggningar med Sten Sture om bibehållandet af riksföreståndarskapet, hvarvid dock inskränkningar i hans makt gjordes af rådet (Hist. Handl. XVIII, s. 26); beslut om tullen i Söderköping, frimarknader på vissa orter, landsköp, bergverken, myntet, foderhästarna, rättegångsordning m. m. Utrikespolitiken: förlikning med lifländska orden, förslag till förbund med de Vendiska städerna. Instiftande af ett kloster i Sverige för kartäuserorden.

Linköping 1495 mars.

Källor: urkunder tr. hos Styffe, IV, n. 123—126 samt i Handl. till Finl. Häfd. II, s. 146.

Namn: dieta Lincopensis (urkunderna).

Närvarande: riksföreståndaren och riksens råd; »hith vare sende af hvarie lagsaghu kringom alt rikit bade utaf Dalene, Koperbergit oc af köpstäderne 2 fulmectuge på alles theres vegna, som heme sathe» (H. till Finl. Häfd. II, s. 146).

Verksamhet: unionsförhållanden; de utskickade från landsorten medhade skrifvelser, att de ingalunda ville anamma någon utländsk herre som konung (anf. urk.); beslut att besöka ett unionsmöte i Kalmar; förnyande af broderskapet med riksföreståndaren; utrikes politiken i öfrigt m. m.

Öppet bref af »Sveriges rikes råd och män» till klerkeriet, friborna män, frälsemän, köpstadsmän, bergsmän, skattskyldiga bönder och meniga allmogen öfver hela Sveriges rike 1495 o. $^{25}/_{3}$ (Styffe IV, n. 126).

Riksrådet till biskop och riksens råd i Finland om mötet i Linköping 1495 vid samma tid (Handl. till Finl. Häfd. II, s. 146).

[Stockholm 1497 mars.]

Källor: urkunder tr. Hist. Handl. XVIII, s. 90 och Geh. Ark. Årsberetn. IV, s. 282.

Närvarande: riksens råd, borgmästare och råd samt de 24 af menigheten i Stockholm (1497 $^{13}/_{3}$, Hist. Handl. XVIII, s. 90).

Verksamhet: riksens råd uppsade Sten Sture tro och lydnad, men denne vädjade till riksens inbyggare. Ett »menigt herremöte» beramades då till slutet af juli i Stockholm; dit skulle komma »alla lagmän, och hvar dera skall hafva med sig 6 friborna män och 6 odelbönder af hvarje lagsaga» att där öfverlägga med rådet om riksens ärenden (anf. urk. 1497 $^{13}/_{3}$). Detta möte blef ej af.

Tuna 1497 april.

Källor: urkunder tr. hos Styffe, IV, n. 144 samt Dipl. Dal. I, n. 160—165.

Närvarande: Sten Sture, silfbergsmän, järnbergsmän, mene allmogen i Dalarne, (och ombud från) Gestrikland, Helsingland, Ångermanland med all Norlanden.

Verksamhet: man lofvade Sten Sture trohet och förkastade konung Hans. Skrifvelse därom till Stockholms stad 1497 $^{4}/_{4}$ (Styffe, anf. st.); sändebud utskickades till Västmanland och andra landsorter norr om Mälaren för att förmå dem till förbund och broderskap. Brefven därom till Dalarne tr. i Dipl. Dal., anf. st.

Stockholm 1497 november.

Källor: urkunder hos Hvitfeldt, VI, s. 137 (1497 $^{29}/_{11}$); Geh. Ark. Årsber. IV, s. 285; Hadorph, Rimkr. II, s. 363).

Närvarande: alla lagmännen samt »tolf fullmäktige af hvar lagsaga och alla köpstäder» (1497 $^{29}/_{11}$).

Verksamhet: hyllning af konung Hans som Sveriges konung.

Det allmänna hyllningsbrefvet 1497 $^{29}/_{11}$ (Hvitf., anf. st.).

Hyllningsbref af några rådsherrar 1497 $^{25}/_{11}$ (Geh. Ark. Årsberetn. IV, s. 285).

Öppet bref af riksens råd till de svenska stiften om hyllningen och kröningen 1497 $^{1}/_{12}$ (Had., Rimkr. II, s. 363).

Stockholm 1499 maj, juni.

Källor: urkunder tr. Geh. Ark. Årsb. IV, s. 286; Hadorph, Rimkr. II, s. 367; Bih. till Biörkörätten s. 70.

Namn: »ett möte» (1497 $^{5}/_{12}$, 1499 $^{22}/_{6}$).

Närvarande: enl. riksens råds bref 1497 $^{5}/_{12}$ (GÅB, IV, s. 286) skulle kallas »lagmännen öfver allt Sveriges rike och tolf frälsesmän och odelbönder i hvar lagsaga, en borgmästare, en rådman och två af menigheten af hvar köpstad». Mötet skulle ursprungligen hållits midsommartiden 1498 men uppsköts till följande år (1499). Enl. den då utfärdade urkunden (1499 $^{22}/_{6}$) närvoro riksens råd, bland dem 7 biskopar och 9 lagmän, 9—13 ombud från 10 lagsagor (från Vermland angifves ej antalet), dessutom 6 från Kopparberget och Dalarne, vidare flera friborna män, bergsmän, borgmästare och råd i Stockholm och alla andra köpstadsmän i riket, »som hit vare förbodade om for:de sak til thette för:ne möte;» hvar biskop och lagman skulle i sitt lagmansdöme utnämna 12 gode män af hvar lagsaga (anf. urk.).

Verksamhet: konung Hans' son Kristiern erkännes för Sveriges konung efter fadrens död.

Hyllningsurkunden utfärdad af Sveriges rikes råd och män 1499 $^{22}/_{6}$ (Had. anf. st. s. 367).

K. Hans' öppna bref med resolution på allmogens besvär 1499 $^{29}/_{5}$ (Had. BR. s. 70).

Näs kyrka 1502 juni.

Källor: urkund 1502 $^{24}/_{6}$ tr. hos Styffe, IV, n. 219; Johannes Magni.

Närvarande: Sten Sture, ärkebiskopen, ett par biskopar och prelater, några af borgmästarne och rådet i Stockholm, friborna frälsesmän, kopparbergsmän, silfbergsmän och menige Sveriges allmoge (anf. urk.; jfr Styffe, anf. arb. sid. CCLXXXV).

Verksamhet: förlikning mellan Sten Sture och ärkebiskopen. Sten Stures öppna bref därom 1502 $^{24}/_{6}$ (anf. st.).

Stockholm 1504 januari.

Källor: Excerpter från Rasmus Ludvigsson (SRS. III, s. 85); urkund 1504 $^{30}/_{1}$ tr. Hist. Handl. XIX, s. 3.

Namn: »detta mötet» (anf. urk.); convocatio per regnum (RL.).

Närvarande: riksens råd, menige friborna frälsemän, borgmästare och råd i Stockholm jämte alla köpstäders och allmogens fullmäktige sändebud öfver riket, »som till detta möte tillskickade voro» (anf. urk.). Mötets sammankallande beslöts på ett rådsmöte i Uppsala nyårstiden (SRS. anf. st.).

Verksamhet: Svante Nilsson valdes till riksföreståndare (»convocatio pro principe eligendo» RL.).

Riksens råds öppna bref om valet 1504 $^{30}/_{1}$ (Hist. Handl. anf. st.). Om valet i Åbo län utaf biskopen, lagmännen, samt »den menige man», friborne frälsemän, köpstadsmän, bönder och bokarle, »som bygga och bo i Åbo län», se urk. 1504 $^{3}/_{3}$ hos Grönblad, Nya källor, n. 82.

Stockholm 1504 maj, juni.

Källor: urkunder tr. Hist. Handl. XIX, s. 20; Styffe, V n. 12.

Namn: herremöte (Styffe, V n. 12).

Närvarande: riksens råd, friborne frälsismän, bergsmän, borgmästare och råd i Stockholm (Hist. Handl. anf. st.); 15 riksråd, alla friborne män i Uppland och Södermanland, bergsfogden på Kopparberget, 2 domare, fogden i Dalarne, kopparbergsmän och silfbergsmän, borgmästare, rådet och 48 af menigheten i Stockholm (Styffe, anf. st.).

Verksamhet: uppgörelse med Sten Stures änka, fru Ingeborg Tott med afs. på legoknektarnes lönekraf;[1] unionsförhållanden; stilleståndsfördrag med Danmark (jfr Styffe, anf arb. V, s. XLVIII).

[1] En ny dom öfver fru Ingeborg afgafs i Stockholm den 8 okt. af »Sveriges rikes råd och män» i närvaro af borgmästare och råd och några af menigheten i Stockholm.

Landsortsmöten 1504 december.

Källa: urkund 1504 $^{14}/_{10}$ tr. hos Grönblad, Nya källor, n. 111.
Närvarande: alla friborne frälsemän, 4 borgare af hvar köpstad och 2 bönder af hvart härad, »the fulmyndoghæære pa alles eders vegnæ» (enligt kallelsebrefvet anf. dag) utfärdadt på ett rådsmöte i Stockholm och ställdt till »andlige och verldslige, menige klerkeri, friborne frälsemän, köpstadsmän, bergsmän, kronans skattskyldiga bönder och meniga allmoge.»
Ort och tid: *Enköping* sönd. f. Tomas dag för Kopparberget, Silfberget, Järnbergen och Dalarne, Roden och Skepplagen, Attunda- och Tiundaland.
Strängnäs sönd. f. Tomasdag för Södermanland och Närike.
Skara Tomasdag före jul för Västergötland, Vermland och Dal.
Linköping sönd. f. Tomasdag för Östergötland och Småland.
Vexiö Tomasdag för Värend och Tiohäradslag.
Verksamhet: några af rådet skulle komma till orda med dem och undervisa dem om »alla ärenden och riksens lägenheter» särskildt om det stundande unionsmötet i Kalmar.

Stockholm 1507 oktober, november.[1]

Källor: urkunder, flertalet tr. i Hist. Handl. XX, s. 193 (kallelsebref), 196, 205, 210 ff. samt Styffe, V, n. 139, 151, 164, 166, 167, 171, 172.
Namn: menigt herremöte, menigt möte, möte (urkunderna).
Närvarande: meniga riksens råd, »andre gode friborne och köpstadsmän och någre aftige bönder af hvarje lagsaga» hade riksrådet med fullmäktige af Stockholms råd beslutat sammankalla, och skulle riksföreståndaren medtaga »de gode friborne, köpstadsmän och bönder af den landsände, så månge eder tycker» (kallelsebref till riksförest. Hist. Handl. XX, s. 193); ridderskapet, af frälset, köpstäderna, Dalarne och några af meniga allmogen (Hist. Handl. XX, s. 208); biskopen i Skara och Åke Hansson rest till mötet och utstämt några köpstadsmän och bönder att göra resan med dem (1507 $^{10}/_{10}$ Stureark.); borgmästare och råd i Stockholm (1507 $^{12}/_{11}$); 48 af menigheten (Styffe, V, n. 167).
Verksamhet: I sin skrifvelse till riksföreståndaren motiverar riksrådet mötet därmed, att flera ärenden, som »lyda meniga landet oppå och hvad därtill svaras skall, behöfver grundligen och samfällt af alla besinnas;» hvad riket »pårörer» borde ej ensamt hänga på

[1] Flera rådsmöten höllos under åren 1505 och 1506; några andra deltagare omtalas icke.

dem och riksföreståndaren. Frågorna gällde utrikes- och unionsförhållanden; Lybecks föreslagna bemedling och uppgörelsen med Danmark (krig, rättegång eller underhandling). Vidare förekom riksrådets dom om syskonbarns arf (1507 $^{10}/_{11}$) eller hvilken lagbok som skulle gillas eller ogillas, hvarvid de stadfäste »den medelste lagen» framför »Börkölagen.» Sistnämnda fråga hade uppskjutits från ett fåtaligt besökt rådsmöte i juni till »ett menigt herremöte», så att »några meste friborne och frälsemän och några af hvarje lagsaga tillhopa komma kunde i för:de eller anner märkelig riksens ärende» (1507 $^{4}/_{6}$, Styffe V, n. 139).

Bref för biskopen i Västerås på tionde af bergsmännen (1507 $^{12}/_{11}$, Dipl. Dal. I, n. 210).

Vadstena 1508 februari, mars.

Källor: urkunder tr. Styffe, V, n. 185—188, 199 (öppet bref om mötet); Hist. Tidskr. I, s. 399; Dipl. Dal. I, s. 207; Hist. Handl. XX, s. 263; Geh. Ark. Årsberetn. IV, s. 335, 343.
Namn: herremöte, möte (urkunderna).
Närvarande: riksföreståndaren, en del af riksens råd, »flere gode män», två kaniker såsom ombud för ärkebiskopen, två rådmän och två af menigheten från Stockholm särskildt kallade (1508 $^{28}/_{2}$ Hist. Tidskr. anf. st.) samt några utskickade från Dalarne; »bisperna, ridderskapet och meste delen af riksens rådh» (Styffe, n. 199).
Verksamhet: frågan om att besöka ett fredsmöte i Köpenhamn; instruktion för sändebuden (HSH. anf. st.); fullmakt för desamma af $^{16}/_{3}$ (GÅB., anf. st.); dombref af riksens råd (Styffe, V, n. 188).

Telge 1508 maj, juni.[1]

Källor: urkunder tr. hos Styffe, V, n. 203 (kallelse), 209; Dipl. Dal. I, n. 212 (1508 $^{28}/_{6}$).
Namn: herredag; herremöte (urkunderna).
Närvarande: riksföreståndaren, riksens råd, några fullmäktige sändebud från Dalarne, bergen, Stockholms stad med flera städer och lagsagor »öfver meniga landen här uppe (Styffe V, n. 209). 4 fullmäktige »på allas vägnar» från Dalarne kallas till möte »med riksens råd och flere» (Styffe V, n. 203).
Verksamhet: besökande af unionsmötet i Varberg: alla endräktigt öfverens med allmogens fullmäktiga sändebud att skicka 12 riksråd till mötet. Fullmakten af 1508 $^{1}/_{6}$ utfärdad af riksens råd och Stockholms stad.

Skrifvelse af riksföreståndaren till Småland (Styffe V, n. 209).

---

[1] 1508 maj samtal vid Eriksmässan med allmogen från hela riket, som med uppräcka händer för
svor k. Hans.

Stockholm 1508 september.

Källor: urkunder tr. i Geh. Ark. Årsberetninger IV, s. 349 ff., Grönblad, Nya källor, n. 202, Styffe V, n. 218, 221, 222, 226.

Namn: herremöte, herredag (1508 $^{21}/_{7}$).

Närvarande: riksens råd, friborne frälsemän, köpstadsmän och någon allmoge från hvar lagsaga (1508 $^{22}/_{9}$ GÅB. IV, s. 349); de 'gode herrarne' skulle taga med sig från hvar lagsaga friborna män, köpstadsmän och bönder, »som dem tyckes därtill fälte vara» (ärkebiskopen till riksens råd, Grönbl. n. 202); sv. ombuden i Varberg uppmanade att sammankalla till Stockholm några friborna män samt 8 »goda adelsbönder» från den landsändan (till befälhafvarne för hären vid Kalmar, GÅB. IV, s. 348).

Verksamhet: svar på de i Varberg uppställda villkoren för förlikning mellan Sverige och Danmark.

Sv. riksrådet till det danska 1508 $^{22}/_{9}$ (GÅB. IV, s. 349).

Fullmakt för sändebud till unionsmötet i Malmö (1508 $^{22}/_{9}$ GÅB, IV, s. 350).

[? Vesterås 1511 februari.] [1]

Källor: urkund 1511 $^{5}/_{2}$ tr. hos Styffe, V, n. 343.

Närvarande: riksens råd, »menige frälset, Stockholms stad, köpstadsmän och bergsmän, meniga Dalarne och denna allmoge häromkring» (anf. urk.); det står dock icke uttryckligen nämndt att dessa landsändar varit representerade på mötet.

Verksamhet: beslut om utskrifning.

Öppet bref af »riksens råd och män» (Styffe, anf. st.).

Strängnäs 1511 september, oktober.

Källor: urkunder tr. hos Styffe, V, n. 372 (kallelse), 373, 378, 380; Hist. Handl. XX, s. 249 ff.

Namn: allmennikt möte (Styffe V, n. 372); herremöte (ibd. n. 378).

Närvarande: i det anförda brefvet, aug. 1511 (Styffe n. 372), som är ställdt till alla stånd, andliga och världsliga, friborna frälsemän, köpstadsmän, bönder, bokarlar och menig allmoge, kallar riksrådet två »gode män» från hvarje härad till ett »allmennigt möte» i Strängnäs; enligt en skrifvelse 1511 $^{17}/_{9}$ till riksföreståndaren (Styffe, anf. st. n. 378) skulle det komma två bönder från hvarje härad i Östergötland; [2] i öfrigt var rådet närvarande och antagligen ett antal frälsemän.

[1] 1509 juni herremöte i Stockholm, rådet och frälset, i öfrigt sammansättningen ej känd (Styffe V, n. 271, 276 m. fl. st.); 1510 maj herremöte i Stockholm.

[2] Det synes vara svårt att tolka orden på annat sätt, än att det uppgifna antalet bönder antingen begifvit sig till eller ämnade sig till mötet.

Verksamhet: den angifna orsaken till mötet var frågan om freden med Danmark, men hufvudfrågan blef tvisten mellan rådet och riksföreståndaren, hvilken senare man ville tvinga att afgå (stridsskrifterna Hist. Handl. XX, anf. st.).

* * *

Riksföreståndaren erbjöd att på våren nedlägga sin värdighet vid ett möte, där utom rådet äfven frälsemän samt ombud för köpstadsmännen och allmogen skulle vara närvarande (Hist. Handl. XX, s. 254). Detta möte blef ej af.

Uppsala 1512 maj.

Källa: Olaus Petri.

Närvarande: riksens råd, den till eriksmässan församlade menigheten af alla stånd.

Verksamhet: frågan om riksföreståndarvalet; ärkebiskopen och Sten Sture förhandlade hvar på sitt håll med allmogen. Saken uppsköts till ett möte i Stockholm, som skulle hållas i slutet af juni. Ett sådant möte hölls också, men man saknar närmare upplysning om dess sammansättning.

Arboga 1517 januari.[1]

Källor: urkunder 1511 $^{6}/_{1}$ tr. hos Hadorph, Rimkr. II, s. 434 och Styffe, V, n. 456; jfr Grönblad, Nya källor n. 371.

Namn: herredag, allmänligt möte, herremöte (urkunderna).

Närvarande: riksföreståndaren och riksens råd »med frälset, köpstadsmän, bergsmän, dalkarlar och annan allmoge.»

Verksamhet: beslut att ej taga k. Kristiern till konung (landskapens »fullmäktige sändebud» hade medhaft »befallningar» i den riktningen); menige man begärt att belägringen af Stäket ej skulle öfvergifvas.

Riksföreståndarens öppna bref om riksdagens förhandlingar 1517 $^{6}/_{1}$ (Had. s. 434). Sådana bref sändes eller skulle sändas till alla härad (jfr Styffe V, n. 474).

Riksföreståndarens och rådets resolution på Söderköpings besvär 1517 $^{6}/_{1}$ (Styffe, V, n. 456).

Det anordnades längre fram på året förhandlingar i landsorterna (läns- eller häradsvis) men de synas närmare ha sammanhängt med proklamationen af den $^{29}/_{3}$ (Styffe V, n. 469) än med den af d. $^{6}/_{1}$ (jfr dock Styffe anf. st. n. 474).

[1] Större möten höllos i Vadstena febr. 1513 (menigt, allmenneligt herremöte), i aug. 1514 i Telge (herremöte), i febr. 1515 i Vadstena och i juli 1516 i Telge (herredag, herremöte); obekant, huruvida representanter för de ofrälse där voro tillkallade.

Stockholm 1517 november.

Källor: urkunder tr. Hist. Handl. XXIV s. 74, 97; Hadorph, Rimkr. II, s. 436; jfr Olaus Petri.

Namn: möte, herremöte (1517 $^{25}/_{11}$); almenneligit herremöte (OP).

Närvarande: meniga riksens råd, ridderskapet och friborna frälsemän, kopparbergsmän, silfbergsmän, Dalarne, borgmästare och råd i Stockholm »och mene alle förskr:ne som här nu församlade äro» (1517 $^{23}/_{11}$); »Sveriges rikes råd och män, med menige friborne frälsemän utöfver allt riket, borgmästare och råd i Stockholm med den menige man och allmoge fullmäktige för sig och alla andra hema sittia i fullan magt utgjort och hit till möte utsändt hafva (ibidem); riksens råd, friborne frälsemän, bergsmän, köpstadsmän och meniga riksens inbyggares fullmäktiga sändebud» (1517 $^{25}/_{11}$); riksens råd med adeln och några fullmyndiga af alla städer och meniga landet (OP).

Verksamhet: rättegången med och domen öfver Gustaf Trolle.
Propositionen, Hist. Handl. XXIV, s. 74.
Beslutet, anf. st. s. 94.
Riksföreståndarens öppna bref 1517 $^{25}/_{11}$, Had., Rimkr. II, s. 436.

Arboga 1518 december.

Källor: Johannes Magni; Murberg, Hist. Anmärkningar om Stockholm (Vitt. Hist. och Ant. Ak. Handl. IV, 70); Allen, De tre nord. rigers historie III, 1, s. 58 ff. med citat.

Namn: comitia Arbogensia (JM); herredag (Murberg).

Närvarande: riksens råd; dessutom voro närvarande en borgmästare i Stockholm med »flere gode män» (Murberg, anf. st.). Det är antagligt, att äfven andra representanter för de ofrälse stånden här varit närvarande. Måhända har nu det »allmänneliga herremöte» hållits, hvarom Sten Sture skref till riksens råd i Västergötland (Hist. Handl. XXIV, s. 116), liksom till biskopen i Åbo (s. 128; där tiden dock angifves till eriksmässan).

Verksamhet: Gustaf Trolle afsade sig »frivilligt» ärkebiskopsämbetet; frågan om underhandlingar och stillestånd med k. Kristiern.

Stockholm 1520 november.

Källa: Olaus Petri; urkund 1520 $^{30}/_{10}$ illa tr. hos Hvitfeld, VII, s. 145.

Närvarande: hela adeln af hela riket, några fullmyndiga af alla städer och bergslagen och alla härad öfver hela landet (OP); riksens råd (8 lagmän) samt alla de, som efter lagen böra kallas till konungs kröning med menige friborna frälsemän och Stockholms stad, desslikes med meniga Sveriges rikes inbyggare, som äro borgmästare och några fullmäktige män af hvar köpstad, sammaledes några af hvar bergslag och några af hvart härad.

Verksamhet: Kristiern II hyllades som Sveriges konung, sedan riksrådet erkänt honom som arfkonung.

* * *

Den 3 maj 1520 kallade Kristiern II till ett möte i Stockholm den 18 maj (S. Erik konungs dag) friborna frälsemän, som ville njuta sitt frälse, 2 odalbönder och häradshöfdingen (i hvarje härad), 2 borgmästare och 2 rådmän från hvarje köpstad (kallelsebref till Västergötland, Had., Rimkr. II, s. 440). Detta förnyades den 15 maj, då mötet utsattes till den 3 juni, och kallades då alla friborna frälsemän, en borgmästare, en rådman och 2 borgare från hvar köpstad, 4 odalbönder samt häradshöfdingen från hvarje härad. Mötet blef ej af på den utsatta tiden. ***Hd.***

Underrättelser.

— **Gustaf Edvard Klemming †.** Den 31 augusti detta år afled f. d. öfverbibliotekarien G. E. Klemming på egendomen Kesäter i Södermanland, endast några dagar innan han skulle hafva uppnått sjuttio år. Det var icke blott ett långt, utan ock ett betydelsefullt lif, som därmed slocknade.

Klemming föddes den 5 sept. 1823, och hans första ungdom inföll under den kanske mest lysande perioden i vår bildningshistoria. Då han blef student i Upsala 1841, bekläddes lärostolarna af män såsom Geijer, Atterbom, Fahlcrantz, Hvasser, Palmblad m. fl. Det var, om man så vill, vår genialitetsperiod, tiden för de fint danade personligheterna, de vidsträckta vyerna och den spekulativa förståndsskärpan, perioden då det vetenskapliga detaljarbetet representerades af den »lille» Schröder, det ständiga föremålet för gäckeri eller medlidsam ringaktning. För denna tid var Klemming i många afseenden en »efterboren» man. För teorier hade han icke mycket sinne och han liknade mera det föregående århundradets flitige forskare; man skulle snarare hafva trott honom tillhört den tid, då en Warmholtz och en Gjörwell skrefvo, än den, då Geijer och Atterbom talade till universitetets ungdom. Föreläsningarna intresserade honom också föga, ty redan som gosse hade han vant sig att drifva sina studier på egen hand, men om han under sin studenttid icke syntes så ofta i de akademiska auditorierna, var man desto säkrare att träffa honom på bokauktionskammaren och i biblioteket. Samtidigt läste han allt möjligt, både likt och olikt, kanske icke alltid med den bästa kritik, men säkerligen med långt större ifver och flit än den tidens flesta studenter.

Måhända hade Klemming dock endast blifvit en samlare af kuriosa i sjuttonhundratalets stil, om icke han träffat på en man, som gaf ynglingens obestämda intressen ett lefvande innehåll, nämligen den originelle, fantastiske men idérike engelsmannen Georg Stephens, med hvilken han vid sjutton års ålder gjorde bekantskap. Det var på Stephens' initiativ som det Svenska Fornskriftsällskapet stiftades, och nu hade Klemming fått ett mål för sin samlarifver och för sina studier. 1844 utkom sällskapets första publikation, den vackra medeltidssagan Flores och Blanzaflor, utgifven af den då föga mer än tjugoårige studenten Gustaf Edvard Klemming. Detta arbete var det första i den långa raden af skrifter, ägnade att belysa fäderneslandets kultur; blott Fornskriftsällskapets publikationer — de flesta utgifna af Klemming — fylla nu en vanlig bokhylla, och vid sidan af dem har han utgifvit en mängd arbeten från vår reformationstid, såsom Olaus Petris krönika, våra äldsta psalmböcker m. m.

Klemmings lefnadsbana var nu bestämd. Han aflade den då ytterst lätta kansliexamen, som fortast berättigade honom till inträde i det kungl. biblioteket, och i detta genomgick han nu alla graderna, till dess att han 1865 utnämndes till verkets chef.

Den stora allmänheten fäste sig kanske mest vid hans originaliteter, och mången såg kanske i honom framför allt den kunnige kännaren af allehanda »rara» böcker, den lycklige upptäckaren af det eller det »rara» tryckfelet o. s. v. Men ju mera den, som skrifver dessa rader, lärde känna Klemming, desto mera försvann detta intryck, och han fann snart, att Klemming själf just icke satte synnerligen högt värde på att anses såsom de s. k. bibliofilernes nestor. Han fann först i Klemming den samvetsgranne utgifvaren, hvilken redan från början leddes af sunda, då ännu ej allmänt erkända utgifvarprinciper. Han fann vidare i Klemming den måhända lärdaste kännare af vår litteratur som funnits. Innan ännu sjukdomen brutit hans kraft, var han, både då det gällde tryckta och otryckta litteraturalster, såsom ett lefvande lexikon och ett lexikon, som ständigt stod öppet för den, som därur ville hämta vetande. Om hans storartade boksynthet bära för öfrigt hans många bibliografiska arbeten ett vittnesbörd, som ingen kan jäfva.

Själf uttalade sig Klemming ganska ringaktande om dessa kunskaper; han ansåg sig endast såsom en arbetare, hvilken samlade det material, af hvilket andra sedan kunde bygga, och denna blygsamhet var icke spelad, utan verklig och uppriktig, ty äfven i de förtroligaste kretsar yttrade han sig med det största erkännande om andras verksamhet, äfven om deras, som kanske icke gjorde honom samma tjänst tillbaka.

Hans förnämsta verk var den enastående samling af svensk litteratur, som han så godt som ensam skapade för kungl. biblioteket. Denna institution var för honom i främsta rummet förvaringsorten för alla skrifter, som angingo *svensk* kultur, och denna synpunkt var hos honom så förhärskande, att den ådragit honom den i viss mån berättigade beskyllningen, att för den hafva åsidosatt en öfverbiblio-

tekaries öfriga åliggauden. Men *alldeles* befogad är denna anmärkning dock icke, och genomgår man kungl. bibliotekets historia, så torde man dock finna, att den Klemmingska perioden betecknar bibliotekets kraftigaste utveckling, äfven om man frånser den svenska afdelningen. Det var genom Klemmings energi, som biblioteket erhöll sin nya, mönstergillt inrättade byggnad, genom hans ihärdighet ökades efter hand anslaget högst betydligt, och om Klemming ej själf hyste samma intresse för den utländska afdelningen som för den svenska, så *kunde* han utan fara tillåta sig denna svaghetssynd, enär verket ägde andra krafter, som på ett förträffligt sätt skötte hvad han i detta afseende ej hann. Hvarje bibliotekarie har sin älsklingsafdelning, och Klemmings var väl den bästa en svensk öfverbibliotekarie kan hafva.

Den svenska afdelningen var hans ögonsten. Dit skänkte han sin egen högst betydande boksamling, och alla de presentexemplar, han nästan dagligen erhöll, hamnade på kungl. bibliotekets hyllor. Själf erbjöd han det kanske enastående exemplet på en bokvän — utan alla böcker. Några betydande summor drog denna samling heller icke bort från de utländska bokinköpen, ty det mesta var en frukt af Klemmings sega ihärdighet att aldrig låta ett tillfälle gå sig ur händerna. I detta fall ägde han något af spårhundens instinkt och släppte aldrig ett byte, som han en gång vädrat upp. Vanligen erhölls den sökta skriften för intet eller för en spottstyfver, men stego kostnaderna till sådana belopp, att han icke ansåg sig kunna anlita kungl. bibliotekets kassa, gick han såsom en tiggare till enskilde — och *köpt* blef boken.

Dessa gamla svenska böcker från vår litteraturs barndom voro för honom såsom lefvande väsen. Han älskade dem såsom sådana, och det tycktes nästan att han haft en känsla af att de älskat honom tillbaka. Den som skrifver denna korta nekrolog satt en gång en vacker sommareftermiddag ini denna svenska afdelning och arbetade. Ute i Humlegården sken solen och fåglarna kvittrade. Då kom Klemming in i rummet, tog en stol och slog sig ned framför de vördnadsbjudande skinnryggarna. Så småningom spred sig ett belåtet leende öfver hans drag, och till slut utbrast han: »Är här icke idylliskt?»

Denna idyll varade i många år. Hindrad af sin astma att gå ut, lefde han dagar och nätter bland sina böcker utan att känna behof af någon annan förströelse. Om natten sof han i sin skrifstol i chefsrummet, och då han om morgonen vaknade, började han genast att vanka kring bland dessa tryck, hvilka blifvit hans käraste vänner. Ännu efter det han erhållit afsked från öfverbibliotekariesysslan och flyttat till sitt hem, sökte han så godt hans krafter tilläto att släpa sig till den svenska afdelningen, och där satt han ännu någon tid och arbetade med sina småtryck. Men det var icke längre någon fart i arbetet; kärleken till arbetet fanns väl kvar, men förmågan var borta. Så småningom tynade han af, hans besök blefvo sällsyntare, och till slut flyttade han till landet.

Men denna andra idyll utan böcker räckte icke många månader, och nu har den gamle forskaren slutit sina trötta ögon för att — såsom han själf skref till några sina vänner — gå bort till de »okända land». Mången forskares bana har varit mera lysande, men på få torde man med större sanning kunna tillämpa evangeliets ord, att han var en god och trogen tjänare, som redligt förvaltat de pund han erhållit.

H. S.

— Den förnämste kännaren i Ryssland af svenskt språk och litteratur akademikern Jakob Grot afled den 6 juni i Petersburg, 81 år gammal. Efter att en tid ha varit professor i ryska språket och litteraturen i Helsingfors blef Grot 1855 ledamot af vetenskapsakademien i Petersburg, hvarmed som bekant följer en betydande lön, och fick med tiden titeln af geheimeråd och exellens. 1880 blef han hedersdoktor i Lund och var närvarande vid jubelfesten i Uppsala 1877. Han har bland mycket annat öfversatt Fritiofs Saga på ryska, utgaf 1850 på svenska en *Handbok i ryska rikets historia*, behandlade svenska orter och förhållanden i flera smärre skrifter och lämnade äfven åtskilliga bidrag till Nordisk Familjebok.

— Den berömde konsthistorikern W. Lübke har aflidit den 5 april. Hans mest bekanta verk »Grundriss der Kunstgeschichte», har sett 11 upplagor och har äfven utkommit i svensk öfversättning.

— Den tyske historikern Herman Baumgarten har aflidit den 19 juni 68 år gammal. Hans verksamhet var sedan 20 år tillbaka förlagd till Strassburg, vid hvars universitet han 1872 blef professor. Hans förnämsta arbeten voro *Geschichte Spaniens seit dem Ausbruch der französischer Revolution* (1865—71) samt en ofullbordad *Karl V:s historia*, af hvilken 3 delar utkommit. Äfven i de politiska rörelserna hade B. tagit del. I tidningsartiklar och ströskrifter hade han en gång verkat för Tysklands enhet under Preussens ledning, men såg sig på gamla dagar föranlåten att på ett sätt, som väckte uppmärksamhet, uppträda mot det ensidiga förhärligandet af Preussens historia, som i Treitschke haft sin ryktbaraste representant.

— Den katolske kyrkohistorikern biskop K. J. v. Hefele afled den 5 juni 84 år gammal. Hans förnämsta verk är hans »Conciliengeschichte», af hvilken han utgifvit sju delar.

— Den evangeliske biskopen i Siebenbürgen G. D. Teutsch afled den 2 juli i Herrmanstadt. Han har i flera arbeten behandlat Siebenbürgens kyrkohistoria.

— Den 22 maj afled statsarkivarien i Mantua Antonio Bertolotti. Han intresserade sig äfven för svenska förhållanden, utgaf sålunda bl. a. år 1891 (i tidskriften Archivio storico italiano) *Handlingar till Olai Magni biografi* ur romerska statsarkivet, innehållande bl. a. Olai Magni testamente och bouppteckning. De senare ha nyligen utgifvits af K. Samfundet för utg. af handlingar rör.

Skandinaviens historia i Stockholm efter afskrifter, som hr Bertolotti hitsändt.

— Från *Kammararkivet* har under sommaren till riksarkivet öfverflyttats såsom deposition Handlingar ang. kronans koppar, kopparkompaniet, kopparkontoret, Avesta kronovåg m. m. alltifrån 1541 till 1872, Collegii Medici och Sundhetskollegii handlingar och räkenskaper från 1775, Handlingar och räkenskaper ang. tull och accis från 1534 till 1816.

— *Föreläsningar.* Under hösten föreläser i *Uppsala* professor Hjärne öfver *Gamla tidens historia*, *Grekernas strid med orienten* (sept., okt.); *Normannernas eröfringsstater* (nov.), enskildt *Historiografiens historia*, behandlar på historiska seminariet *valda stycken ur Sveriges medeltids historia under jämförelse med andra länders statsutveckling;* professor Boëthius föreläser om *Sveriges historia under partitidehvarfvet 1718—1809* samt genomgår propedeutiska kurser för preliminär- och kandidatexamina; professor Piehl föreläser *Egyptens historia.* — I *Göteborg* genomgår prof. E. Carlson en *Öfversikt af europeiska statssystemets historia under nyare tiden* samt *Grunddragen af svenska samhällsskickets historia*, och docenten Kjellén föreläser öfver *Svensk statsrätt.*

— Årets programafhandlingar. Lektor J. F. Nyström har i Uppsala läroverksprogram infört *Om Upsala möte. Föredrag vid Upsala högre allmänna läroverks minnesfest d. 27 april 1893* (11 sid.). Årsredogörelsen för läroverket i Strängnäs m. fl. läroverk innehåller en afhandling af lektor K. Henning om *Strängnäs stift under den liturgiska striden till Upsala möte 1593* (50 sid. + afbildning i ljustryck af Strängnäs prästerskaps bekräftelse på Upsala mötes beslut). I Nyköpings program har rektor S. Wägner infört en uppsats *Till minne af Upsala möte 1593* (11 sid.). I Skara läroverks program har lektor F. Ödberg infört en afhandling *Om Anders Lorichs, k. Johans ständige legat i Polen och hans tid (1569—1584). Bidrag till svenska diplomatiens och den katolska reaktionens historia* (123 sid.). I Västerås program meddelar rektor C. A. Brolén *Bidrag till Västerås läroverks historia* (40 sid.) och i Kristianstads program förekommer *Kejsar Augusti sekularfest enligt nyaste upptäckter och forskningar* (23 sid.) af M. Dalsjö.

Gustaf III, Sofia Magdalena och Christian VII 1788.

Våra dagars forskare i historia åtnöjas icke med chronologiska uppgifter angående minnesvärda händelser, namn och årtal. Deras rättskänsla kräfver att den historiska framställningen skall omfatta jemväl orsaker och bevekelsegrunder, då erfarenheten lär att mer än en lysande bragd haft en, ur moralisk synpunkt, förkastlig anledning, och att mången olycksbringande handling utgått från den ädlaste afsigt.

Intet tidehvarf erbjuder derföre häfdatecknaren ett tacksammare arbetsfält än det adertonde seklets sednare hälft. Från äldre tider hittas väl då och då skriftliga iakttagelser, med hvilkas tillhjelp man nu fattar och förklarar vissa händelsers och åtgärders förut dunkla innebörd, men arkivens förråd på sådana är ej synnerligen stort. Från nyaste tiden finnes deremot, tack vare regeringarnes egna publikationer och statistikens stora framsteg, ett rikt material att bearbeta, men tidningspressen, med dess på okontrollerade rykten grundade och alltför ofta tendentiösa framställning af dagens företeelser, inverkar på ett otillfredsställande sätt på den historiska berättelsen och skall tvifvelsutan hos framtidens kritici väcka misstro till dennas sanningsenlighet. Med rätta yttrade Beust i sina memoirer »— — ja vielleicht in fünfzig Jahren, wird es nicht mehr, wie früher, eine Geschichte der europäischen Staaten, sondern deren zwei, drei und vier geben, und es ist schwer sich im Voraus eine Vorstellung von dem Verlauf zu machen, den das Geschichtsstudium alsdann haben wird.» Och likväl hade, då den fram-

[1] Zwei Viertel Jahrhundert von Fr. Ferd. Graf von Beust. Vol. II, pag. 225.

stående statsmannen skref detta, konkurrense ännu icke i förening med allmänhetens otåliga nyfikenhet alstrat det moderna reporterväsendet med dess oundvikliga följe af vrångbilder och missförstånd.

Under adertonde århundradet var pressen icke en af samhällslifvets betydliga faktorer, tidningarna, få till antalet, innehöllo merendels knapphändiga underrättelser om de händelser som timat, utan att dertill foga närmare upplysningar och kommentarier. Sådana förekomma deremot i de talrika journaler, memoirer och bref, som, skrifna af personer, hvilka genom sin ställning eller sina förbindelser voro väl förtrogna med de politiska och sociala förhållandenas rätta sammanhang, förvaras såväl i statsarkiven som i enskilda samlingar.

Om än tanken på madame de Sévigné, Voltaire, lord Chesterfield och andra framstående skriftställare föresväfvat en och annan litterär dilettant, torde dock större delen af det rikhaltiga material, hvaröfver forskaren i adertonde seklets historia förfogar, icke hafva varit ämnadt för ett framtida offentliggörande. I denna omständighet ligger en garanti för att författarne i de flesta fallen varit uppriktiga samt, i viss mån, för deras meddelandens tillförlitlighet.

Den samvetsgranne häfdatecknarens arbete försvåras emellertid deraf, att sagan icke afbidar märkliga personers frånfälle för att tillskrifva dem dåd, som de aldrig utfört, yttranden som de aldrig fällt. Svårigheten ökas, när dessa personer sjelfva varit sagan behjelpliga och historiens källor blifvit afsigtligt grumlade. — Ehuru svek alltid är klandervärdt, kunna dock mildrande omständigheter åberopas af den, som, genom sin börd kallad att leda en stats öden och alltifrån vaggan ett ofrivilligt föremål för ett helt folks uppmärksamhet, dukar under för frestelsen att gifva stadga åt ett osannt, men välvilligt, rykte i åstundan att till sin fördel stämma efterverldens dom. Den af Augustus på sin dödsbädd till de kringstående uttalade uppmaningen — »plaudite» — är den uppriktiga tolkningen af de fleste regenters yttersta önskan.

Bland konungar, hvilka ej försmått att väcka sagan till lif eller att medverka till hennes spridning, är Gustaf III en af de märkligaste. Historien känner få karakterer så svårfattliga som hans, och ännu i dag, hundra år efter hans tragiska död, egnar honom en del af svenska folket sin varmaste beundran,

medan den öfriga delen förbannar hans minne. Om honom yttrade Anders Fryxell till den, som skrifver dessa rader: »Det är så svårt att dömma rättvist om Gustaf III, att jag ej skulle undra om Gud sjelf varit förlägen dervid.» Der den åldrige kyrkoherden i Sunne, som just vid i fråga varande tid skref Gustafs historia, kände sig så tveksam, är andras villrådighet väl förklarlig. Med otålighet emotses derför fortsättningen af det verk, i hvilket Riksarkivets nuvarande chef söker utreda gåtan och hvars första del redan tillförsäkrar C. T. Odhner ett hedersrum bland forskare.

Motsatserna i omdömena angående Gustaf III härröra från motsatserna i hans personlighet och dessa från de förhållanden, under hvilka personligheten utbildades.

Det under Frihetstiden så godt som enväldiga Rådet tillät ej regenten, än mindre tronarfvingen, att utöfva något som helst inflytande på de allmänna ärendena. Adolf Fredriks försök att afskudda det förödmjukande oket hade blott bevisat hans vanmakt och kostat hans trognaste vänners lif. Sveriges konung var nödsakad att undertrycka sin förtrytelse, under det att främmande regeringar för klingande mynt köpte anhängare bland de maktägande, hvilka, om än söndrade i valet mellan franskt eller ryskt guld, alltid voro eniga, när det gällde att inskränka hans prerogativ.

Blott genom att låtsa likgiltighet för politiken kunde kronprinsen under sådana förhållanden ingifva de styrande så mycket förtroende till hans medgörlighet, att kronan icke beröfvades äfven den ringa betydelse, som hon dittills ansetts ej kunna undvara. Gustaf lyckades härutinnan, men förställning, som från början varit ett tvång, hade småningom blifvit en vana, och — enär framgången icke är egnad att ingifva motvilja mot det medel hvarmed den vunnits — sökte han ej att frigöra sig från denna vana, då förställningen upphört att vara behöflig. Till följd deraf är hans bild oklar, hans lifsgerning konstlad. Uppriktig var tvifvelsutan hans fosterlandskärlek, uppriktig likaledes hans ärelystnad att åt det svenska namn, som han bar, bevara den glans hvarmed det tillförene omstrålades, men *tillnamnet* »den store», som tillhör såväl den förste som den andre Gustaf och som grefvinnan d'Egmont, i hänförelse öfver statshvälfningen 1772, förespådde den tredje, är af den omutliga historien icke honom tillerkändt. — Historien fordrar sanning af sina

hjeltar, men sanningen trifves ej der det högsta målet är beundran. Skarpsinnet, tapperheten, snillet, vältaligheten, kort sagdt hela den rikedom af egenskaper hvarmed Försynen hade begåfvat Gustaf III, skämmes af den törst efter applåder, som hans tal och åtbörder förråda.

De dokument, hvilka härmed lemnas åt offentligheten, belysa denna svaghet i Gustaf III:s karakter, när de sammanställas med en legend, som, säkerligen med hans goda minne, fått inrymmas i den historiska berättelsen. Historien omtalar att konungen, då han 1788 slagen af ryssarna i Finland och förrådd af ett mäktigt parti inom svenska hären, befann sig i den mest förtviflade belägenhet, hälsat underrättelsen om Danmarks krigsförklaring såsom en oväntad lycka. Hans beundrare hafva icke betviflat uppriktigheten af hans då fällda yttrande »je suis sauvé» och deraf dragit de för hans statsmannablick och menniskokännedom mest smickrande slutsatser. »Han insåg ögonblickligen», säga de, »att den hotande faran skulle hos svenska folket återuppväcka de känslor, af hvilka fädren lifvades, då de under Engelbreckt och Gustaf Vasa drefvo utländningen ur fosterlandet». — Gustaf III har möjligen sökt tröst och uppmuntran i denna tanke, sedan hans bemödande att afvärja den danska krigsförklaringen visat sig vara fåfängt, men hans bref till drottning Sofia Magdalena och den deraf föranledda skriftvexlingen mellan henne och danska hofvet ådagalägga, att krigsförklaringen, långt ifrån att öfverraska Gustaf III, var af honom förutsedd och fruktad.

Om drottning Sofia Magdalena säger Odhner: »af naturen blyg och försagd, stel och sluten, hade hon måhända under lyckliga förhållanden kunnat utveckla sig mera till sin fördel, ty hon var ej alldeles utan begåfning. Men bemött med ovilja eller likgiltighet, i saknad af all glädje och uppmuntran, slöt hon sig allt mer inom sig sjelf och blef allt mindre älskvärd och sympatisk, ja, mötte köld med köld. Det kan ej förundra, att hon ville underhålla förbindelser med dem, från hvilka hon kunde påräkna hjelp och tillgifvenhet, nemligen den danska beskickningen och Danmarks vänner i Sverige, mössorna; men detta ådrog henne misstankar och spionerier från hofvets sida.» — Denna karakteristik är troligen riktig, om dermed afses de första åren af Sofia Magdalenas lif i Sverige, det vill säga den tid, då Gustaf III bemötte henne såsom en främling och tillät

sin omgifning att hafva kännedom derom, men den torde icke fullt göra rättvisa åt drottningen, efter att hon såsom maka och moder tagit i besittning den henne tillkommande platsen vid konungens sida. Hon förblef visserligen »stel och sluten» och kunde så mycket lättare »möta köld med köld» som hennes naturliga anlag dermed tillfredsställdes, men hon behandlades icke mer med ovilja och behöfde icke söka förbindelser utanför den krets, som var henne af hennes ställning anvisad. Af tonen i de bref hon mottog från sin gemål kan man sluta, att deras inbördes förhållande var om än ej hjertligt dock förtroligt, och att Gustaf III visade henne tillbörlig uppmärksamhet.

Danske Magazin innehöll år 1860 »To Breve fra den Danske Prindsesse, den Svenske Dronning, Sofia Magdalena til Kong Christian VII og Kong Gustaf III 1788. Meddeelte af Professoren Dr. Fred. Schiern». Dessa bref återgifvas här efter de egenhändiga koncept, som Sofia Magdalena *behöll* och som i allt öfverensstämma med de äfvenledes af drottningen sjelf verkställda afskrifter, hvilka af den danske forskaren funnos bland de gustavianska papperen i Uppsala bibliotek 1854; men de åtföljas här af dokument, genom hvilka deras sanna betydelse framträder, nemligen af ett bref från Gustaf III till drottningen, hvaraf synes, att Sofia Magdalena vid ifrågarande tillfälle varit blott ett redskap i sin gemåls hand, samt af danske konungens svar. Hade professor Schiern haft kännedom om rätta förhållandet, skulle han icke hafva, i sin i Danske Magazin införda uppsats, yttrat: »Det sidste Forsög paa at forebygge dette Indfald, — (då norska hären den 24 september 1788 vid Idefjord inryckte i Sverige) — udgik fra Gustaf III:s Gemalinde, Kong Fredrik V:s Datter — — — —»

Såväl Gustaf III:s egenhändiga bref till Sofia Magdalena och afskrifter af drottningens med anledning deraf till honom och till hennes broder aflåtna skrifvelser, som Christian VII:s svar finnas i den å Bellinga förvarade samlingen. Korrespondensen mellan Gustaf III och hans gemål är länge sedan meddelad K. Samfundet för Utgifvandet af handlingar rörande Skandinaviens Historia, men danska konungens bref har först nyligen kommit i dagen och derigenom en af vår historias märkligare episoder kunnat fullständigt belysas.

I sitt bref till Sofia Magdalena beskyller Gustaf III ryska kejsarinnan att hafva genom »kabaler» sökt bereda en resning i

Finland för att skilja detta land från Sverige och skjuter skulden för fredsbrottet på sin »äregiriga kusin» (Katarina II) fast han erkänner, att de första rustningarna till det krig, som utbrutit mellan Sverige och Ryssland (1788), varit företagna å hans sida. Vid underrättelsen om danska regeringens förberedelser till anfall mot Sverige, anmodar han drottningen, danske konungens syster, att med ett bref till sin broder söka afvärja den nya fara, som sålunda hotar hans rike. Hon skall synas handla efter egen ingifvelse och utan sin gemåls vetskap, men hvad brefvet skall innehålla föreskrifver han med sådan noggrannhet, att hennes besvär inskränkes till att kläda Gustafs tankar i Sofia Magdalenas ord.

Drottningens tvenne bref äro, såsom ofvan anmärkts, offentliggjorda redan 1860, men de återgifvas här för sammanhangets skuld. Om de ej längre bevisa hennes klokhet och ömhet, såsom de syntes göra, då de ännu tillskrefvos hennes eget initiativ, vittna de dock om förstånd och pliktkänsla hos den furstinna, som tillbragte ett halft århundrade i Sverige utan att blifva af svenskarna känd.

Gustaf III misstog sig icke, då han förutsade, att hans gemåls bref skulle uppläsas i danska statsrådet. Det svar, som derå afläts, är ett diplomatiskt aktstycke och tydligt afsedt att betraktas såsom sådant. Det är utfärdadt i form af kabinettsbref, och den sinnesslöe Christian VII har sjelf med prydlig stil tecknat de monarker emellan brukliga artighetsbetygelserna samt sitt namn under denna skrifvelse, om hvars innehåll han antagligen förblef okunnig. Redaktionen är en statsmans — troligtvis Andreas Peter Bernstorffs — och har säkerligen varit föremål för allvarliga öfverläggningar mellan de danska ministrarna och kronprinsen Fredrik, hvilken sedan 1784 såsom medregent faktiskt styrde riket. Skrifvelsen erinrar derom, att det varit Sverige, som, genom sina rustningar och truppрörelser i Finland, inledt det pågående kriget, att Danmark genom traktat förbundit sig att bistå Ryssland, om sistnämnda rike angripes af Sverige, och att Danmark allt framgent ej hyser någon högre önskan än att se fred och uppriktig vänskap råda mellan Sverige och dess grannar. Den framhåller slutligen regenters plikt att i utöfvandet af deras politiska skyldigheter icke tillåta hjertats känslor att bestämma deras handlingssätt.

Anmärkningsvärdt är, att konceptet till Christians svar saknas i danska statens arkiv. Då intet spår af detta svar finnes, eller åtminstone hittills funnits, bland de gustavianska papperen, är den gissningen måhända berättigad, att Gustaf III antingen i vredesmod genast sönderrifvit den afskrift, som Sofia Magdalena tvifvelsutan sände honom, eller vid ett senare tillfälle förstört denna afskrift för att förekomma en framtida vederläggning af den ofvan omtalade legenden. Det förra alternativet synes vara det sannolikaste. Gustaf III hade i brefvet till sin gemål yttrat att hon, såsom dansk prinsessa, var berättigad att säga danska regeringen »sanningar», hvilka, om de uttalades af honom, skulle blifva kränkande. Nu var det han, som af danska regeringen fick, i det till drottning Sofia Magdalena aflåtna svaret, mottaga tillrättavisande förmaningar, som måste väcka hans harm och såra hans fåfänga, om än hans skarpsinne nödgades erkänna deras befogenhet.

Samtliga skrifvelserna återgifvas på originalspråket med det egendomliga stafningssätt och det nyckfulla användande af skiljetecken, som af författarne brukats och som möjligen kan för en eller annan läsare försvåra deras rätta tydning.

C. F. L. Hochschild.

1.

Gustave III a Sophie Madeleine.

Les nouvelles reiterees que je ressois Ma cher amie de Copenhague et de La Norvegue joints au Langage que le C:te de Berensdorf a tennu a mon Ambassadeur et que le C:te de Reventelau tient au C:te Dyben[1] me font craindre, meme avec une certitudes (a laquelle j'ai toujours voullu me reffusser) que le Conseille du Roi votre frere egare par la Russie ne soit enfin entrainee à nous faire la guerre et a detruire dans un moment un edeffisse que pour l'utilitee des deux Maison Royalle et pour le bien de deux Royaummes (auxquelles mon fils a des droit incontestable) j'avais travaillies par conviction plus peut-etre que par inclination. Je vais emploijer tous les moyens possible pour detourner L'orrage mais je doutte d'y pouvoir reusir, et quoique je sais que par raison et par princippe Vous Vous etes abstenue avec une veritable sagesse de Vous meller d'aucune affaire pollitique pendent les 22 ans que Vous avez etee ici, je crois que le moment present est de seuse ou Votre entremise peut etre d'usages et que sans vous comprommettre Vous pouvez faire une demarche aupres du R. votre frere a laquelle Votre quallitee d'Epoûse de mere et de Soeure Vous autorise egallement. Je sais bien que son Etat ne permet guere de L'entretenire avec cette cordiallitee qu'une soeure peut avoir pour son frere, mais comme Votre lettre serra lue au Conseille et que le respect qu'on a pour Vous peut faire impression je crois que cette demarche peut-etre d'autant plus utille que Vous pourrez leur dire des choses qui serait choquante dans ma bouche mais que la fille de Fredrich V peut ce permettre de leur dire. Mon intention serrait donc que Vous ayeez l'aire de faire cette demarche de votre propre mouvement, a mon insue et comme portee par vos propres sentimens de mere et de soeure, que vous envoyees chercher Le C:te Reventelau que vous lui remmetiez votre lettre pour le Roi votre frere en lui ordonent de La lui envoyeer par un expres que Vous lui recommendiez le secret pour Les Suedois puisque votre tendresse seul pour votre paiis natalle vous faisait agire et que vous ignores L'impression que cette demarche pourrait faire sur mon espritt vous exigiez que L'ou vous gardat le secret. Vous etes en droit ma cher amie de leur dire des verittees fortes, qui dans ma bouche serrait des offensse, mais qui dans la votre ne serront que L'expression de L'interet commun qu'une princesse Royalle de Danemark Reine de Suède et mere d'un Prince Royalle peut porter a sa patrie et au Royaume dont son fils est L'Heritier. Je vous envoi si joint les point principaux que je crois doit soutennire votre lettre, et que vous voudrez bien arrenger d'appres L'usage que Vous avees d'ecrire a votre frere. Je n'est pas voullu faire la lettre sure

[1] Carl Wilhelm von Düben.

que vous la ferres beaucoup mieux que moi et pour que L'on ne reconnaisse pas mon stille auquelle le C:te de Berensdorff est trop acoutumme pour s'y m 'eprendre je ne vous enverrai donc que Les principaux points sur les quelles votre lettre doit rouller. Si malgre cela on continue les menasses et les preparatiffes contre nous, Vous me reverres voller au secour de ma patrie, tirrer une epee contre la votre que j'aurrai voullu resserver contre mon ambitieuse cousinne qui deux fois a voullu me detroner, qui y travaille encore dans ce moment et dont la fortunne L'orgueille et L'insollence enflee par des succes constensse ne trouverra des bornes que dans notre entiere destruction. Aumoins par les efforts que je vais faire je deffendrais autant que je pourrai mes droits seuse de mon fils et l'Independence de l'Etat. Je vous embrasse de tout mon coeur vous prient de ne pas m'oublier. Kymenegard ce 16 Aout 1788.

Gustave.

Je crains bien que vous aurres de la peine à Lire mon griffonnage vous m' obligerez infiniment si vous voundrez bien m' envoyer une copie de votre lettre au Roi votre frere.

2.

Annexe à la lettre de Gustave III à Sophie Madeleine du 16 Aout 1788.

Points principaux sur les quelles doit rouller la lettre de La Reine.

P:mo. La joie qu'elle a ressenti de voir la bonne Harmonie s'ettablire entre Son Epoux et sa patrie, qu'elle savait que ces sentimens m'avait été inspires par le caractere du Pr. R et par la conviction que l'unique maniere de sauver le Nord de la dependence de la Russie etait L'union intime de La Suede et du Danemark.

2:o. Les inquiettudes que les mennes de la Russie avait causes a La Reine qui etait annimee de la juste crainte pour son fils si par ces caballes la Russie vennait a rallumer La faxion interieur du Royaume — que tout tendrait alors au renversemens de l'existance des droits futur du Pr. Royalle et que c'ettait la veritablement L'orrigine de la guerre aujourd'hui allumee puisqu'on avait decouvert que depuis L'annee passee ou le Conelle Sprengporten avait passee en Russie on avait travaille sourdement a detacheer La finlande de la Suede et a rendre se paiis independent. Que le C:te Rasoumofski avait pendent tout L'Hiver et surtout depuis le voyage du Roi en Danemark caballe en secret et ouvertement tachant de former un parti en Suede

[1] Cyril Grigorjowitsch Rasumowskij, f. 1728, d. 1803.

sous La protection de la Russie, que tout cela joint ensemble avait fait resoudre L'armement de Carlscrona, qui par ses suittes avait occationnees Les demarches et les menasses de la Russie, que cela avait oblige le Roi d'envoijer des trouppes en Finlande pour prevennir des evenemens prepares depuis l'anne d'auparavent par la Russie et comme il etait impossible et indessent de devoiller a l'Europpe et aux puissances etrangeres les veritables et secrets motiffes de tous ces preparatiffes les parolles et Les axions avait souvent parru en contradiction, qu'apres cela de petits evenemens avait entraine la guerre. Mais que le fond de L'agression vennait en effett de La Russie puisque les caballes interrieures et voulloir fommenter des soullevemens etait de touttes les agressions la plus coupable que L'interet de la Reine dans tous cela etait direct, puisque sa propre existence et celle de son fils dependait de L'existence de La Suede, et que lorsque par tout les bruits publiques elle aprennait que le Danemark se preparrait a seconder la Russie elle ne pouvait etre spectatrisse tranquille d'une querelle dont elle (La Reine) serrait d'une ou d'autre part la victime puisque les succes de son frere serrait funeste pour elle et son fils et Les succes de la suede funeste pour sa patrie. Qu'ettant fille et soeure du Roi de Danemark elle connaissait L'influence que le Conseille avait dans Les affaires et que La Reine etait etonne que des Ministres si prudens n'envissagasse le danger que courrait L'independence du Royaume de Danemark si en detruissent La suede ils otaient le seul contrepoix qui subsiste dans le Nord. Qu'aureste ils devaient se souvenir que la Reine etant premiere princesse du sang et ayant des droits au Trone qu'elle avait transmis a son fils c'etait faire la guerre au sang de leur Roi aux enfans de Fredrich V et par la manquer a ce sain respect que la Nation danoise avait toujours vouee pour Le sang de leur Roi. Que la Reine conjurrait donc son frere d'abandonner des projets qui en rallument la Haine nationnale ne ferrait meme avec des succes que plonger Le Danemark dans touttes les calamitees d'une guerre et la mettre plus que jamais sous la dependense de la Russie et qu'en cas de revers le Danemark serrait ecrasee.

3:o. Que la Reine croyait peut-etre que la demonstration que L'on dissait ce faire en Danemark n'ettait dirigees que pour engager Le Roi de suede a faire la paix mais que La Reine connaissait trop le caractere du Roi son epoux pour savoire que c'ettait le plus mauvois moyen qu'on pouvait employer que le Roi croyent etre mennasse ne voudrait jamais ce preter a une paix qu'il croirait forsee et que ces demarches du Danemark n'entrainerait qu'a une guerre general. Que La Reine ignorrent la pollitique ne pouvait savoire si d'autres puissanse s'en mellerait, mais que si cela arriverrait les maux reciproques n'en serrait que plus facheux, qu'en un mott La Reine esperrait que Le Roi son frere sans avoire l'aire de preparatiff guerriers prendroit se moment d'embaras pour s'assurer a jamais de L'ammitiee de La Suede en s'unnissent a elle ou en la laissent absolument tranquille se demeller le mieux qu'elle pourrait de la guerre commensee entre elle et La Russie, et qu'au reste la Reine

ne pouvait cacher a son frere son juste resentiment contre seux qui malgree ses representations voudrait entrainer la perte du P:ce Royale son fils celui de La Reine elle meme et des deux Royaumes, qu'elle ne pouvait Les regarder comme de bon citoyens et qu'elle savait pour sertain que toutte La nation danoise qui avait tant applaudi a L'union des deux Royaumes desaprouverait hautement seus qui allumerait le flambeau de la discorde.

3.

Sophie Madeleine à Gustave III

(minute sans date).

Je vous envoys la Copie, que Vous m'avez demandee, et je voudrai de tout mon Coeur que Vous en fussiez content, mais en cas, que Vous y trouvez à redire, souvenez Vous M. Ch. E. que c'est mon premier aprentisage, car en fait de Politique je n'ai jamais ecrit une sillabe, le Ministre de Dannem. avec qui j'ai eu une longue conversation, m'a dit que le Dannemarc, ne sonhaite rien plus ardament que de continuer la Paix, avec la Suede, mais que quand au secours de trouppes pour aider la Russie elle y est forcée par des anciens traités, en cas qu'Elle est attaquée par les trouppes suedoises, sur quoi je lui repondis avec vivacité, qu'il y a deux manieres d'attaquer que les menees de la Russie il y a longtems, et le Comte Ras. en dernier lieu n'avait rien epargne, pour fomenter les troubles et former une factions dans le Paijs, et que cette façon d'attaquer est cent fois plus coupable et plus dangereuse que la declaration d'une guerre ouverte, et que le Roi c'est vu forcée aux demarches qu'il a faites;

Je lui dis aussi que j'ignorais pas l'insolence du Ministre de Russie vis à vis d'un Ministre du Roi de Dann. qui s'en etant plaint à L'Imperatrice N'obtint point d'autre satisfaction, que de voir le Ministre recompense, enfin je lui ai tenus à peu près le meme langage que le contenu de la lettre, et lui ai prie d'envoijer l'expres en lui disant, que Vous ignorez ma demarche, et lui recommendes le secret, j'espere que la reponse soit aussi favorable que je le desire mais par les bruits Publics, je suis au desespoir d'avoir à craindre que Vous n'ayez trop d'obstacles à surmonter pour parvenir au but que Vous Vous etes proposes, mais mon Ch. E., plus les difficultés sont grandes, et plus la gloire en sera immortelle, je fais des voeux pour Votre bonheur et dans ces moments d'agitations, et d'inquiétudes Vous pouvez compter que Vous avez en moi, une Fidele et attachée amie.

4.

Sophie Madeleine à Christian VII

(minute sans date).

Reine de Suède, née Princesse Royale de Dannemarc, je ne puis plus longtems garder le silence sur l'etat des affaires dont depend le bonheur des deux Royaumes, ainsi je prends le parti que j'exige (sic) mon devoir comme Fille et soeur des Rois de Dannemarc, et Epouse du Roi de Suede, de Vous dire mon Cher Frere, que jusqu'ici j'ai vu avec la plus vive joie la bonne harmonie etablie entre la Suede et ma Patrie, que je la croyais d'autant plus solide qu'elle etait fondée sur les sentimens d'amitié, que le Caractere du Prince Royal votre Fils, avait inspiré au Roi mon Epoux, et par la conviction que j'ai que l'unique maniere de sauver le Nord de la dependance de la Russie est l'union intime de la Suede et du Dannemark, mais comme j'apprens par les bruits Publics, que le Dannemark se prepare a seconder la Russie je ne puis etre spectatrice tranquile d'une guerre dont je serais malheurseusement d'une façon ou d'autre la Victime, puisque les succés de Vos armes pour les quels je formerais en tout autre occassion les voeux les plus sinceres, serait apresent funeste a moi et à mon Fils, et les succes de la Suede funeste à ma Patrie, mon Epoux ignnore ma demarche, mais je croy agir dignement, en Vous representant mon Ch. Frere q'en detruisant la Suede, Vous otéz le seul contrepoids qui subsiste dans le Nord, meme avec des succes Vous plongerez le Dannemark, dans des calamités inevitables d'une guerre, et la mettrez plus que jamais sous la dependance de la Russie, Permettez donc a Votre Soeur à la Fille de Frederich V. à la Premiere Princesse du Sang des Rois de Dannemarck, de Vous conjurer pour l'amour de moi de mon Fils de ne point allumer le flambeau de la discorde entre deux Nations, qui ont je le sçais tant aplaudis à l'union des deux Royaumes, je suis bien triste de voir la Suede en guerre, mais les menées de la Russie, m'ont deja fait craindre il y a longtems ce malheureux evenement, j'ai memes eu des vives inquietudes, que les Caballes de la Russie n'allumerait une faction interrieure du Roijaume, qui tot-ou tard tendrait au renversement de L'existence dès droits Futurs du Prince Roijal mon Fils; le ministre de Russie Comte Ra'. a surtout depuis le voijage de mon Epoux en Dannemarck tramé en secret, et ouvertement, pour former un parti en Suede, et c'est assurement pour eviter une guerre intestine que le Roi pour sa gloire et le vrai bonheur de ses sujets, s'est vus daus la Necessite, de faire les premièrs armements, qui selon mes esperances finiront glorieusement pour lui si Vous n'y mettez obstacles, en secourant une Puissance, qui naturellement fera toujours de son mieux pour desunir deux nations, dont Elle aurait trop à craindre si elle etait intimement unie.

5.

Christian VII à Sophie Madeleine.

Ma très chere Soeur,

Mon Coeur me l'avait dit que le Votre souffrirait, ma très chèrè Soeur, et Vous ne me rendriez pas cette justice, que j'attends de Votre part, et dont je trouve la guarantie dans mes propres sentiments pour Vous, si Vous n'etiez persuadée, que la tendresse et l'amitié sincère, qui m'attache à Vous, à Votre Fils, mon neveu tres chèri, et à tout ce qui Vous touche de près, est pour moi une consideration, qui balancerait toutes les autres, si celle d'un devoir superieur ne devoit quelques fois l'emporter. Les voeux de vivre en paix avec toutes les Puissances de l'Europe, a été toujours le premier de tous mes sonhaits. Celui d'une harmonie parfaite avec mes voisins, et surtout avec le Roi Mon Beau frère y appartient. Il a toujours été egalement vif. J'ai fait toujours tout ce qui a dependu de moi pour soutenir ce systeme, dont mon bonheur et celui de mes sujets dependait. Il était donc impossible, que j'aye pû vouloir y renoncer volontairement. Jamais une idée d'ambition, de jalousie, ou de défiance n'a souillé la pureté de mes intentions. Rien n'a égalé mes regrets, quand j'ai vû qu'un Orage allait s'élever, que j'avais longtems conjuré, mais en vain. Mais je respecte Votre situation et Votre douleur respectable, ma très chère Soeur, et mes plaintes ne degenéreront pas en reproches.

Je n'ai pris un parti decisif, que lorsque mon devoir n'était plus douteux. Rien ne peut en dispenser un Souverain, jaloux de la confiance de l'Europe, et surtout de celle de son peuple. Vous rougiriez de Vos parents, si d'autres motifs les guidaient, mais Vos n'aurez jamais à combattre une idèe aussi pénible quand il s'agira de mes sentem:ts et de ceux de mon fils, qui les partage entièrement, et qui saura meriter votre amitié et votre estime, autant qu'il les ambitionne.

Je sens parfaitement tout ce que Vous me dites sur la Russie, mais il faut necessairement que je Vous fasse la remarque, qu'il ne s'agit pas de l'aggrandir, mais de la défendre, et que d'ailleurs le Pouvoir d'une Puissance, qui est un allié fidèle ne peut jamais paraitre redoutable. Il a non seulement entierèment dépendu du Roi mon Beaufrère d'en acquerir l'amitié sincère mais je me flatte, que cela n'est pas encore devenu impossible. Il faut y disposer les esprits de toutes parts: Je n'oublierai rien pour y réussir: faites de même, ma très chère Soeur, et parmi tous ceux, qui Vous en devront de la reconnaissance, j'aime à passer et à me nommer le prèmier. Ma véritable tendresse pour Vous est d'ailleurs indépendante des evènements: Les actions politiques des Roi sont determinèes par leurs obligations, mais leur Coeur ne l'est pas. Il se

porte vers ses proches. Le mien me le dit, quand je pense à Vous, et c'est ce que je fais bien souvent, et actuellement plus que jamais, et toujours avec cette amitié inviolable et parfaite, avec laquelle je suis à jamais.

(*Manu Regia*)
à Friederichsberg
le 30: d'Aout 1788.

Ma très chere Soeur
de Votre Majesté
le très affectioné et
fidele Frére
Christian R.

P. J. Höppener,

en publicist på sjuttonhundratalet.

AF

OTTO SYLWAN.

Den förnämsta källan för kännedomen om P. J. Höppeners publicistiska och politiska verksamhet så väl som om hans lif i öfrigt har hittills varit tvenne bref rörande honom, hvilka först publicerats af Wallmark och därpå i en något ändrad form fått tjänstgöra i Biografiskt Lexikon. På sistnämnda ställe inlägges emellertid af artikelförfattaren en varning för att taga uppgifterna såsom fullgoda, utan att dock några andra och bättre framdragas. Af de båda brefven är det ena skrifvet af statssekreteraren Wadenstjerna från Ekolsund den 6 aug. 1774 och afhandlar den märkligaste och mest lysande episoden uti Höppeners lif, hans tryckfrihetsprocess s. å. De flesta uppgifterna häruti låta sig kontrollera ur andra källor. Det andra brefvet är ställdt till »Landshöfd. Gr. N. N. d. 12 aug. 1788». Liksom det förra så finnes ock detta bevaradt endast uti Höppeners egna samlingar till 1700-talets historia, hvilka nu i tio digra volymer förvaras i Kongl. Biblioteket, och är där försedt med följande anmärkning af Höppener: »af detta bref har jag själf läst 4 särskilda och vitiösa afskrifter, dem jag korrigerat. Men jag har aldrig kunnat få veta rätta auctoren; dock tror jag det varit antingen Biuggren eller O. v. Nackrey, bägge mina rätt goda vänner.» Ytterligare omnämnes, att adressaten varit landshöfd. Frölich. Om man får tro Anrep, så hafva emellertid så väl den sistnämnde som den nyssnämnde Nackrey, hvilken varit en af le-

darne för det parti, mössorna, som Höppener under frihetstiden tillhört, båda aflidit redan 1783 och således icke kunnat befatta sig med brefskrifveri 1788. Hvad brefvets trovärdighet i öfrigt angår, så må det framhållas, *att* dess uppgifter till stor del måste gå tillbaka till Höppeners egna berättelser; *att* denne själf erkänt, att han »korrigerat» skriften; och *att* flere däruti förekommande uttryck i föga förändrad form återfinnas i de talrika noter och randglosor, hvarmed Höppener försett många af de skrifter, han upptagit i sina samlingar. Vi kunna således icke anse detta dokument annorlunda än som en Höppeners *självfbiografi*, hvars trovärdighet sålunda beror på om dess författare velat och kunnat afgifva en opartisk berättelse.

Läser man denna skrift utan kritik, så måste man tro, att dess hjälte vid mer än ett tillfälle afgörande ingripit i vårt lands historia, och att han städse varit en frihetens, rättvisans och demokratiens oförskräckte och oförvitlige riddare och martyr. Mestadels är emellertid denna verksamhet förlagd bakom de kulisser, som de offentliga handlingarna visa oss, och vi blifva sålunda som oftast hänvisade till tidens memoarlitteratur för att söka önskad kontroll på Höppeners egna uppgifter. Men där söker man fåfängt efter en aldrig så liten antydan om denne man, som så många gånger skulle hafva stått i händelsernas brännpunkt. Uppgiften att skildra Höppener och hans roll efter verkligheten blir sålunda försvårad, men kanske äfven intressantare.[1]

* * *

[1] Mina hufvudsakliga källor hafva varit följande:

Höppeners egna redan omnämnda samlingar, hvars viktigaste delar äro offentliggjorda af Wallmark i Strödda handlingar till publicitetens historia och i Hemliga handl. till Sveriges historia; 3 delar. I förbigående må nämnas att brefvet af 1788 hvarken af Wallmark eller i Biogr. Lex. återgifvits alldeles fullständigt.

Dagligt allehanda för 1770-talet och tidskriften Lycurgus (Stockholm 1785—1786), som innehåller ett par af H:s uppsatser och en mängd rättegångshandl. rörande honom. På denna källa har Riksarkivarien Odhner med utmärkt välvilja gjort mig uppmärksam.

Rättegångshandlingar rör. mål, hvari H. såsom part eller sakförare tagit del tryckta särskildt eller efter original och afskrifter i Riksarkivet, Svea och Göta Hofrätters arkiv, i Uppsala Univ. Bibl. och i Vetenskapsakad:s Bibl.

Biographica och Handl. från 1760—62 års riksdag i Riksarkivet.

Slutligen H:s »Album», innehållande dels genealogiska uppgifter, dels poesier, numera i en hans i Uppsala bosatte sonsons ego och genom Bibl. amanuensen Grefve E. Lewenhaupts förmedling välvilligt ställdt till min disposition. Här må anmärkas, att H. stundom skref sitt namn Höppner, hvilken stafning hans efterkommande bruka.

I sitt album uppgifver Höppener själf, att han föddes den 2 mars 1725[1] i Linköping, där hans fader var en förmögen handlande. Efter studier vid fäderneortens gymnasium begaf sig Höppener 1744 till Lund, där han jämte en broder den 12 okt. intogs i östgöta nation.[2] Han uppger vidare, att han år 1747 begaf sig till Uppsala och 1749 promoverades till filosofie magister i Greifswald, men han synes aldrig blifvit inskrifven i sin nation i Uppsala, och 1748 disputerade han i Lund under Lagerbring »De ordinibus equestribus». Efter att sedan 1750 hafva tjänstgjort såsom extraordinarie i riksarkivet, blef Höppener 1752 ordinarie kanslist samt var därjämte auskultant i Svea hofrätt. Redan 1759 afslöt han sin bana som ämbetsman och fick hofrättsassessors karakter.

En frukt af tjänstgöringen i riksarkivet var en förteckning öfver kgl. plakat 1522—1750, ett arbete, som utgafs 1754 och som fördelaktigt vittnar om Höppeners flit och intresse såsom bibliograf.[3] — Det berättas för öfrigt (i brefvet från 1788), att han en gång påträffat två fransmän, som lyckats praktisera sig in i arkivet, där sysselsatta med att afskrifva några viktiga bref. Höppener skall med värjan i hand hafva tvungit dem att utlämna sina afskrifter — det första prof på manhaftighet, som den nyssnämnda källan har att förtälja om honom.

Sin politiska roll började Höppener vid 1756 års riksdag; det heter, att han redan nu varit hattarne, särskildt Palmstierna och Kierrman, »en terreur», men uppgifterna härom äro så dunkla, att man af dem ej kan sluta sig till något annat, än att fiendskapen till hattarne åtminstone delvis haft sitt ursprung däraf, att kanslikollegiet kastat på elden en relation om franska subsidierna, den Höppener på befallning utarbetat. Möjligen ligger i dessa förhållanden äfven orsaken till hans tidiga afgång från ämbetsmannabanan; gifvet är emellertid, att Höppener på grund af hela sin karakter icke kunde trifvas i en ställning, där han

[1] Enligt samma källa hade H. tvenne äldre systrar, födda d. 13/4 1724 och d. 23/1 1725, hvilka uppgifter ej kunna fogas samman med den ofvanstående. Man vore därför böjd att snarare antaga födelseåret 1726, ss. Braad uppgifver, men H. uppger flera gånger 1725, hvadan det åtminstone icke kan bero på skriffel.

[2] Nationens protokoll upplyser, att bröderna mot en afgift af 6 dlr. sm. för hvardera fingo lösa sig ifrån den novitierna åliggande skyldigheten att utdela posten till de äldre landsmännen — en omständighet, som vittnar om H:s goda ekonomiska förhållanden.

[3] H. omarbetade under 1750-talet på svenska sin disputation om riddarordnarne; detta arbete har ej blifvit tryckt, men finnes i Uppsala Univ.-bibl. med påteckning: »Pres. i Seraphimer ordens kapitlet d. 29 april 1754.»

hade att ställa sig andras befallningar till efterrättelse. Fribytarenaturen, som ingen kan ana hos författaren till plakatförteckningen, tog småningom ut sin rätt. Redan nu har han kanske börjat öfva sig i politiskt skriftställeri, hvilket denna tid, då ännu på grund af censuren en fritt diskuterande politisk press var okänd, sökte sig fram i dagen uti till ständerna ingifna och ofta jämväl tryckta memorial. Dessa voro långt ifrån alltid författade af den riksdagsman, hvars namn de buro. Ett dylikt »votum» angående folkutflyttningen framlämnades till ständerna 1765 af kammarherre Wattrang, men är författadt af Höppener, som äfven upptagit det i nionde bandet af sin samling. De åsikter, han häri utvecklar, har han i hufvudsak blifvit trogen under hela sitt lif, och jag skall längre fram återkomma till dem.

Jämte politiken blef juridiken Höppeners förnämsta verksamhetsfält, och han hade rikliga tillfällen att öfva sig i denna genom de två stora arfsprocesser, som han förde mot sina släktingar, och för hvilka jag strax skall redogöra. Dessförinnan bör här omnämnas ett bref, som Höppener 1758 skref till biskop Wallin i Göteborg.[1] I egenskap af ombud för en flicka, som biskopens son sex år förut skall hafva förfört, fordrar Höppener här antingen »äktenskapets fullbordande med laga vigsel eller ock 2,000 plåtars kapital med utverkad kungl. reparation», så vida process och chikaner skulle undgås. Han framkastar här de häftigaste anklagelser mot biskopen utan att dock specificera, hvari ogärningarna skulle hafva bestått. De närmare omständigheterna i saken äro okända, och något omdöme om Höppeners uppträdande kan därför icke fällas, men i och för sig gör ju ett dylikt salomonibref intet godt intryck. I sina senare inlagor till domstolarna begagnade han alltjämt de kraftigaste uttryck, som stodo till buds och knappast i någon af de många rättegångar, där Höppener varit part eller ombud, undgick han att blifva bötfälld för ett, lindrigt sagdt, »otjänligt skrifsätt». Såsom hämnd för det nämnda brefvet, »hvilket genom expeditionsherrarna (?) blef utspridt i 1000:detals afskrifter», skall biskopen hafva legt en jesuit Dartis, hvilken förut tjänstgjort i hessiska kansliet, att rödja Höppener ur vägen. Två mordförsök blefvo häraf en följd, men Höppener lyckades vid båda tillfällena afväpna Dartis.

[1] »På dåvarande justitiekanslerens befallning» heter det.

Denna tilldragelse är i brefvet till Frölich utstofferad med åtskilliga detaljer af för Höppeners mandom mycket smickrande art.[1]

I oktober 1754 hade Höppener gift sig med Rebecca Amnäus, dotter af kryddkrämaren Amnäus, som redan 1739 aflidit. Modren, som 1741 ingått nytt gifte med kryddkrämaren Nordman, hade 1749 jämväl aflidit. Styffadern synes icke ha gillat Rebeccas val af make och gjorde svårigheter vid utbetalande af hennes arf, hvarför Höppener på egna och sin svåger Philipp Amnäus' vägnar begärde utsökning i slottskansliet, »hvarest invändes, att ingen afvittring kunde ske, innan laga delning föregått: och blef alltså målet förvist och instämdt till denna stadsens Justitiæ Collegium och förmyndarekammare d. 21 november 1744. Efter flera konferenser och en allvarsam skriftväxling resolverade Justitiæ Collegium d. 13 mars 1755, att delning skulle ske efter 12 kap. 4 § ärfdabalken i löst och fast af tillordnade delningsmän», hvilka »så begingo denna förrättning, att Justitiæ Collegium upphäfde sitt eget utslag och resolverade de novo d. 12 därpå följande maj, att arfvingarna borde för lösörena taga lösen; men, utan att determinera, huru eller efter hvad värde det borde ske, åter igenom det 3:dje utslaget d. 3 juni 1755 utställde frågan därom till trätoämne styffadern och arfvingarne emellan.»[2]

Rättegången drog emellertid ut på tiden. Striden afgjordes hos justitiekollegiet först 1757, och därefter gick målet till rådstugurätten, som efter flera anmaningar från justitiekanslern hos hvilken Höppener besvärat sig, slutligen d. 10 juni 1758 tog sig för att börja handlingarnas föredragande. Nu ingick Höppener till Kgl. M:t (d. $^{22}/_{2}$ 1759) med nya klagomål, i hvilka han anhöll om rättegångens påskyndande och häftigt utfor mot ledamöterna i Stockholms stads domstolar. »Förskräckelse och fruktan hafva redan nog allmänt intagit hjärtats inälfvor, så att Eders Kongl. Maj:ts i sådan nöd utställde fattige undersåtare, darrande och tiggande [tigande?], hällre må fördraga sitt eländes bitterhet än hos sådane domare söka bot.» I en senare inlaga (af d. $^{5}/_{5}$) förvånar sig Höppener öfver, att magistraten funnit detta vara ett insulterande af ämbetsmän, och talar om skamfläckar, hvilka äro »svårare för Justitiæ Collegium att tillstå än

---

[1] Afskrifter af brefvet finnas i H:s samling, i Bergianska samlingen och i De la Gardieska handskriftsamlingen i Lund.

[2] Se de tryckta handlingarna i målet.

för mig att bevisa», såsom falska afvittringsbevis, falska värderingar, olagliga förrättningar, stridiga utslag, omyndiga barns förfördelande.[1]

Emellertid föllo ändtligen under 1759 rådstugurättens utslag angående egendomens värdering, och med dessa var Höppener i det hela belåten; dock ville han hafva räntan af ett sterbhuset tillhörigt stenhus beräknad efter en högre värderingsgrund[2] och ansåg, att de amnäiska arfvingarna borde åtnjuta ränta på ränta af sitt hos Nordman innestående kapital, sedan kostnaden för deras underhåll afdragits. Då Höppener icke var den, som föredrog en mager förlikning framför en oviss process, gick han med sina klagomål till högre rätt, och nu visade det sig, att de gångna fem årens mödor blott varit ett ringa förspel till hvad som följde.[3]

Åren skrida fram, handlingarna ökas, tvistepunkterna desslikes. Svaranden aflider, hans änka tager sig en ny man, vi få en nästan oöfverskådlig rad af sterbhus, inneslutna i hvarandra. Målet synes stundom på god väg att afslutas, då i sista instansen en ny svårighet yppar sig, och Höppener å nyo får börja leken från början. Han råkar i delo med både under- och öfverrätter, ledamöterna i dessa domstolar träda tillbaka eller samlas till sina fäder, nya inträda, och Höppener synes alltjämt på krigsstråten mot dem. Monarker och regeringsformer skifta, århundradet nalkas sitt slut, Höppener själf har blifvit en gubbe — processen lefver och blomstrar alltjämt!

Men vi få försöka leta oss fram genom mängden af dessa handlingar, hvilka stundom lämna oss värdefulla inblickar i tidens domstolsväsende. Målets gång i hofrätten kunna vi ej fullt följa, enär handlingarna ej längre finnas bevarade, hvadan vi få nöja oss med de kortfattade upplysningar, som hofrättens protokoll innehålla.[4]

---

[1] Båda handlingarna i afskrift i Bergianska samlingen Bd. III. Magistraten klagade öfver, att den första af dem blifvit spridd på kaffehusen.

[2] Från Amnäus' död 1739 till 1747, då huset såldes för 80,000 dlr kpmt, borde räntan, enligt rådhusrättens mening, beräknas efter ett värde af blott 60,000 dlr. Höppener tyckes hafva påyrkat husets värderande än till 104,000, än till 80,000 dlr.

[3] Här har jag naturligtvis blott angifvit konturerna af målets gång. Det sköt en del sidoskott, såsom då H. inlade jäf mot domarne, eller då han anklagade Nordman för att direkt ha tillägnat sig $^{2}/_{10}$ af arfvet — en beskyllning, som han sedan återtog.

[4] Westinska saml. n:r 791 innehåller en promemoria (i koncept) öfver målets gång genom underrätterna och i hofrätten till d. 29 okt. 1759, då skrift-

Målet skulle refereras af hofrättsrådet J. G. Bergenstråhle, men af någon orsak, okändt hvilken, hade denne vid sitt afskedstagande 1762 ännu ej fullgjordt detta uppdrag, som nu öfvertogs af assessorn Rudman Bergenstråhle; denne föredrog äntligen den 3—5 nov. 1763 så väl Höppeners eget som hans svågers mål mot Nordman. Den 8 nov. och 1 och 2 dec. s. å. är det äfven tal därom, i det svaranden anmäler ombyte af ombud och uppskof beviljas, men därefter tiga protokollen om hela saken ända till den 10 dec. 1766, då en för oss ny person, grosshandlaren Olof Engström, hvilken efter Nordmans död ingått gifte med hans änka, på dennas vägnar inlämnar en skrifvelse af d. 25 sept. s. å., hvari Höppener förklarar sig hafva af fru Nordman på egna och svågerns vägnar mottagit 6,000 dlr kpmt, »så att ingen vidare tvist oss emellan numera existerar». Den 27 febr. följande år upprepar Engström sin förut framställda begäran, att denna förlikning skulle af hofrätten stadfästas, men detta synes aldrig hafva skett, utan kvittot lades helt enkelt till handlingarna. Den 21 mars skall nu Höppener hafva till hofrätten inlämnat en ny skrifvelse, däri han förklarar, att den ingångna förlikningen icke gällde *hela* målet, utan endast en del däraf, hvilket emellertid icke framgår af kvittots lydelse.

Härmed är det första skedet af denna process afslutadt, och vi öfvergå till en redogörelse för den andra stora rättegången, som var lika seglifvad, men i hvilken Höppener framstår i en annan dager.[1]

Höppeners fader afled i Linköping 1756 och efterlämnade en betydlig förmögenhet, som skulle delas mellan änkan, fyra döttrar, som samtliga voro eller blefvo gifta, och de tre sönerna Pehr Johan, vår bekante assessor, Claes, kanslist i Göta hofrätt, och Carl, som senare kallas än korpral än volontär. Auktioner på kvarlåtenskapen höllos 1757 och arfvingarna uppburo större eller mindre summor af de influtna medlen, hvarvid assessorn tog brorslotten. Sedermera lät han icke höra af sig på flera år, hvarför de öfriga arfvingarna 1763 begärde arfskifte,

växlingen där emellan parterna var afslutad. Skriften, som måste vara uppsatt kort därefter, enär H. här ännu kallas kanslist, slutar med en förteckning på ej mindre än 21 handlingar (bouppteckningar, inventarier, räkningar o. s. v. ända från 1739), hvilka ytterligare erfordrades för målets handläggande. Redan i sina anmärkningar öfver magistratens förklaring (af d. $^{6}/_{5}$ 1755) betygar H., att det icke är hans skuld, att vissa handlingar saknas.

[1] Förnämsta källan för min kännedom om denna har varit den slutliga domen i Göta hofrätt af d. $^{21}/_{5}$ 1783.

utan att dock något sådant kom till stånd. Orsaken till detta nya uppskof »omröres icke nog tydligen i handlingarna», heter det. Emellertid skred man till åtgärder för försäljning af sterbhusets egendom Torfvinge. Ett anbud gjordes på 63,500 dlr kpmt och alla säljarne voro därmed belåtna utom assessorn, som ville hafva minst 70,000 dlr och verkligen nu lyckades hindra försäljningen af gården, hvilken emellertid kort därefter på auktion bortslogs för blott 36,100 dlr.

Assessorns medarfvingar blefvo helt naturligt missnöjda med hans ingripande, som vållat en så betydlig förlust; hans egen afsikt var tydligen att genom medel, som stodo till buds, skjuta undan tidpunkten för arfskiftet, enär han då finge återbetala en del af de medel, han uppburit, och det lyckades honom ännu flera år. Slutligen försiggick skiftet i hans frånvaro[1] d. 5 mars 1771 och följande dagar. Af handlingarna härifrån[2] framgår, att Höppener uppburit bortåt 30,000 dlr eller öfver tredjedelen af sterbhusets tillgångar; därtill skulle han enligt uppgift hafva tillegnat sig åtskilliga sängkläder, nipper m. m., som ej så noga kunde uppgifvas. Vid likvidationen förklaras han skyldig återbära omkr. 24,000 dlr.[3]

Efter modrens död 1774 blef Höppener lagsökt af sina syskon och svågrar, men han befanns alltjämt ohågad att fullgöra betalningen och visste länge att undgå detta genom att påstå, att han icke blifvit underrättad om tiden för arfskiftet, och att han med de uppburna medlen betalt sterbhusets skulder. En

[1] Han hade fåfängt blifvit sökt med kallelse »både på dess gård Wättstad i Uppland, och i dess hus i Stockholm.»

[2] Riksarkivet, Biographica.

[3] Detta arfskifte blef visserligen öfverklagadt och upphäfdt, men det nya, som förrättades d. $^{17}/_{1}$ 1772, gaf ett föga afvikande resultat. En ändring är emellertid egendomlig nog. Den gamle Höppener hade i lifstiden »till vice presidenten von Schay för hr sekreteraren Claes Höppeners befordran till ordinarie kanslistsysslan i Göta hofrätt» erlagt 6,000 dlr, hvilka nu afdrogos på Claes' arf. Han drog saken inför domstol, som förklarade honom fri från skyldigheten att återbära dessa. Då penningarne betaltes till presidenten och icke till företrädaren i ämbetet, kan här ej gärna vara fråga om ett ackord eller tjänsteköp; rimligtvis utgjorde de helt enkelt mutor. Denne Claes H. synes hafva varit en ganska tvifvelaktig person. Han dömdes af Göta hofrätt d. $^{4}/_{8}$ 1765 för vållande till en komminister Wahlboms död, men undandrog sig straffet genom att rymma ur häktet och riket och erhöll 1769 af Kgl. M:t tillåtelse »att idka fiske i Göteborgs och Bohusläns skärgård, där han borde sig nedsätta». Emellertid vistades han flera år i Linköping, till dess han, antagligen i slutet af 1770-talet, å nyo insattes i häkte samt förklarades af K. M:t (d. $^{25}/_{2}$ 1780) skyldig att erlägga plikten för vållandet till Wahlboms död samt undergå kyrkostraff i Jönköping. Hvarom icke skulle han afföras till Göteborg. Hans senare öden äro okända. (Riksark. Biographica).

mängd rättegångar blefvo häraf följden, men vi lämna dessa å sido.[1]

Slutligen föll i Göta hofrätt, dit Höppener vädjat från Linköpings rådsturätt, dom i målet den 21 maj 1783. Det heter häri, att Höppener, hvilken det ålegat påskynda sterbhusets utredning, och som »blandat sig uti anstalten med Torfvinge skatterusthålls försäljande, det han ej heller förneka sökt», likväl, såsom »handlingarna ljusligen ådagalägga, . . . i samfälta 14 år och därutöfver tegat utan att äska boets skiftande och utredande». Därtill hade han »icke med något enda lagligt bevis gittat styrka eller sannolikt göra dess blotta föregifvande», att han användt de uppburna medlen »till betalning af sterbhusets gäld och skuld, hvilken enligt handlingarnes föranledande och de hållne arfskiftens innehåll på annat sätt blifvit gulden.» Höppeners klagan ogillades således fullständigt och dessutom blef han, såsom vanligt, bötfälld, enär han »uti sine till Kongl. Hofrätten ingifne skrifter vanvördat och missfirmat rådstufvurätten i Linköping och dess vederpart prosten Askegren samt om assessoren Sparschuch haft försmädliga tillvitelser och det med åsidosättande af tillbörlig aktning för dess erhållne assessorsfullmakt.»

Huruvida nu de vinnande hade någon reel fördel af denna dom, — därom kan man hysa berättigade tvifvelsmål. En af dem, förre korpralen Carl Höppener, som tyckes hafva varit vida mindre begåfvad än brodern — han hade flera år tjänat som dräng på fädernegården Torfvinge — begärde genom slottskansliet utmätning hos sin bror assessoren för att utbekomma en del af sitt arf. Den senare framdrog nu ett kvitto af år 1775, enligt hvilket Carl redan 1757 skulle erhållit dessa penningar och mer därtill. Slottskansliet tog ej hänsyn till detta, men i Svea hofrätt hade assessorn bättre framgång; här hette det, att det ej fanns skäl för lagsökning. Carl fick nu på grund af sin fattigdom af hofrätten tillstånd att utan afgift vädja till Kgl. M:t, men då hans klagoskrift där inlämnades efter fatalierna, kunde den ingen verkan hafva.[2] I denna skrift förklarar Carl det nämnda kvittot vara »alldeles icke af mig utan af nedrig och

---

[1] Jag har funnit icke mindre än 27 särskilda utslag och domar afkunnade under processens hela gång. — Alf skrifver till Lidén d. 18/4 1775, att i Höppenerska sterbhuset »en gräselig anda af missförstånd kontinuerar». (Upps. Bibl.).

[2] Svea hofrätts utslag af d. 22 och 30 juni 1786; böneskriften till Kgl. M:t bland Biographica i riksarkivet. — Äfven i detta mål hade H. användt sådana tillmälen, att hofrätten ansåg dessa böra lagligen beifras.

oriktig hand i mitt namn författadt», och anför skäl, som göra detta troligt. »Jag hade därför gärna önskat», fortsätter han, »att ett så brottsligt anförande icke hade blifvit af en min bror frambragt.» Hvem hade rätt, den stackars korpralen eller hans »i rättegångar och särdeles i deras missbruk så vidt förfarne broder» assessorn?

Att Pehr Johan Höppener, som själf icke skydde att framkasta beskyllningar af likadan innebörd, begått en förfalskning är härmed ingalunda konstateradt, men akterna i denna bedröfliga process vittna ovedersägligen, att han icke i allo var en rättrådig man, att han för att främja sin egen fördel begagnade medel, som ingalunda kunna moraliskt försvaras, om han än juridiskt kunde lagföras blott för sitt häftiga skrifsätt.

Det är i hög grad anmärkningsvärdt, att Höppener, som på mångfaldiga ställen i sina samlingar mer eller mindre direkt klagar öfver sina motgångar i processen mot Nordmanska sterbhuset, aldrig med en stafvelse häntydt på denna andra process. Det kan ej vara tvifvel om, att han skulle hafva gjort det, därest han — om också utan grund — trott sig hafva rätten på sin sida. Genom sin tystnad har han, så synes det mig, härutinnan dömt sig själf.

Genom dessa arfstvister och kanske äfven af egen medfödd böjelse fördes Höppener in på advokatens bana, åt hvilken han sedermera egnade sig. Det är också oförnekligt, att han ägde en glänsande talang för den tvetydiga sport, som benämnes advokatyr. Har nu Höppener i sin politiska färd kunnat hålla sig fri från denna, och än mer, har han, då han berättat eller låtit förtälja sina öden, kunnat göra sig fri från denna mångåriga vana?

* * *

Ofvan är meddeladt, hvad det ofta nämnda brefvet af år 1788 hade att förtälja om Höppeners roll vid riksdagen 1756. Om hans uppträdande vid den följande uti »den beryktade smedsaken» berättar samma källa följande:

Smederna vid Jönköpings gevärsfaktori hade hos krigskollegium klagat öfver, att de af öfverdirektören Ehrenpreuss ej åtnjöto, hvad dem med rätta tillkomme. Deras till Stockholm uppresta ombud blefvo emellertid där fängslade och återsända till Jönköping. De återvände sedermera å nyo till Stockholm, där de enligt »hemliga instruktioner af Höppeners bror» Claes

lyckades förmå assessorn att åtaga sig deras sak. Han tog del af deras besvär och skref däröfver reflexioner, som väckte stor uppmärksamhet, äfven vid hofvet, och inbringade Höppener en inbjudning till Drottningholm, där han rönte ett mycket nådigt mottagande. »Men hattarne och sekreta utskottet, defensionsdeputationen och krigskollegium kommo en rage. Höppener lät intet skrämma sig, utan libellerade fermt, retorkverade allt hvad de skvallrade.» Saken angafs af landshöfdingen i Jönköping »för myteri och uppror, i thy smederna hade, på Höppeners befallning, nedlagt allt arbete, intilldess de fingo njuta kontrakt, lag och manufaktur-privilegier till godo» — således en verklig strejk. Ständerna nedsatte en särskild slottsrätt för att undersöka saken, och Höppener beslöt att resa ned till Jönköping för att föra smedernas talan. På vägen undgick han genom en underbar tillfällighet ett öfverfall af utsände mördare, hvilka han sedermera med sällsynt ädelmod själf förság med nödiga medel att fly. »Några dagar därefter blef domstolen derangerad igenom fyra ledamöters jäfvande . . . Efter 4 månaders undersökning och öfver 800:de personers svaromål, blef ingen af de anklagade smederna brottsligen befunnen till myteri; men tvärt om öfverdirektören Ehrenpreuss både muntligen och skriftligen öfverbevist och med edgärdsmän intygadt, att han plundrat och ruinerat allt faktori-folket under landshöfdingens och krigskollegii protektion . . . Höppener frälste mer än 3,000 medborgare från träldomen» och kallades »den barmhärtige samaritanen.»

Rådet ville arrestera Höppener, men kungen ref sönder expeditionen; »man bjöd honom adelskap, riddare-orden och 2,000 specie rdr», om han ville afstå från saken; man satte pris på hans hufvud, Pechlin köpte hans husfolk att mörda honom — intet kunde hejda den omutlige kämpen för de förtrycktas rätt.

Sådan är den berättelse, Höppener själf gillat och »korrigerat». I detaljer kan den numera ej fullständigt kontrolleras, helst då data genomgående saknas, men ur de offentliga handlingarna i saken framgår följande.

Klagomålen härledde sig hufvudsakligen däraf, att Ehrenpreuss, sedan han på egen risk öfvertagit faktoriets drifvande, nedsatt aflöningen, medan arbetarne ansågo honom fortfarande bunden vid äldre öfverenskommelser. Sedan deras klagan hos myndigheterna genom tvenne deras åldermän ogillats och desse, såsom ofvan berättats, fängslats och hemskickats, inkom till

ständerna en af Höppener författad besvärsskrift, i hvilken han »på det hårdaste» angrep »K. M:ts kollegier och ämbetsmän». Saken behandlades först i defensionsdeputationen, därefter (den 10 okt. 1761) i sekreta utskottet och slutligen hos stånden, som den 7 april 1762 afläto en skrifvelse till Kgl. M:t.

Ständerna funno i likhet med sekreta utskottet arbetarnes klagomål obefogade, enär Ehrenpreuss obestridligen hade rätt att själf bestämma lönen, medan smederna å sin sida ägde frihet att på annat håll söka sitt uppehälle. Öfver de på senare tiden inträffade oordningarna (d. v. s. den af Höppener tillställda sträjken) uttalades jämväl en sträng förkastelsedom. Men tydligen har saken haft några sjuka punkter, ty ständerna funno godt tillägga i sin skrifvelse, att det aldrig blifvit utrönt, hvad orsak krigskollegiet haft att begära ombudens häktning, och påbjödo, att den tillsatta slottsrätten skulle upphäfvas, och smederna förskonas från undersökning och straff för de förefallna uppträdena. »För öfrigt skall framdeles i underdånighet uppgifvas, med hvad gratifikationer eller premier desse arbetare, i anseende till tidernas svårighet och i proportion därefter kunna för deras arbete hugnas.» Dessa tillägg synas hafva tillkommit genom ett memorial af öfverste Carl Funck, en ifrig mössa, som 1765 blef riksråd.[1]

Enligt brefvet till Frölich, skola genom en öfverenskommelse med Fersen, »som förstod att taga Höppener på rätta sidan, med välvilja och billighet», smederna hafva erhållit »75,000 dlr smts ersättning och sina privilegier ostörda.» I en randanmärkning till en uppsats om lagskipning[2] visar Höppener sig mindre belåten med utgången. »Sådant slut fick Jönköpings faktori-sak midt under ständernas ögon 1762. Våldsverkaren skyddades och de klagande måste låta sig därmed nöja. Denna processen är ganska märkvärdig och fördes af en behjärtad patriot, som ock därföre haft mycken förföljelse» — ett yttrande, som för öfrigt är typiskt för Höppeners naiva självberöm.

Utan tvifvel har han gjort en god gärning, då han åtog sig att frambära arbetarnes klagomål, men något stort hjältemod torde detta ej bevisa. Det heter, att hattarne »kommo en rage» däröfver; saken har således tydligen blifvit en partisak, och

[1] Se Riksdagstidningen 1762 n:r 67—68. Ständernas skrifvelse var naturligtvis lag för rådet, som fattade sitt beslut d. $^{20}/_{4}$ 1762.
[2] H:s Samling Bd. IX.

Höppener haft stöd af sitt eget parti. Detta bevisas jämväl af det förhållandet, att talet om det obefogade i klagomålen härstammar från sekreta utskottet, där hattarne hade majoritet, medan däremot det försötmande tillägget om gratifikationen är ett verk af ståndens plena, där mössorna vid denna tid (våren 1762) voro de härskande.

Om Höppeners följande verksamhet har hans biograf af 1788 åtskilligt att förtälja, som allt går ut på att framhålla, hvilken betydande man han varit. Så heter det, att Lovisa Ulrika kallat honom riksdagens »cheval de bataille»;[1] att »den betydliga biskopen Hallenius bekände honom för en sådan Guds människa, som själfva djäfvulen intet kunde få någon makt med»; att »uti rådssaken angående pommerska kriget tilltygade han så borgmästaren Renhorns apologi för sina principaler, att trenne af dem, Palmstjerna, Höpken och Scheffer måste stiga af stolarne och plikta för misstag och apologisten dog af chagrin»; att bönderna »ville låta slå öfver honom en medalj» och begärde honom till justitiekansler »så envist, att man för att slippa den stränga Höppener måste gifva denna höga syssla för första gången åt en ofrälseman, och det var borgmästare Sebaldt» o. s. v. Rörande dessa saker må anmärkas, att det är mycket möjligt, att Höppener t. ex. författat något af de häftiga memorialen mot rådet,[2] men Renhorns s. k. apologi gällde dessa herrars återinsättande i sina ämbeten; för öfrigt afled den sistnämde först 1764. Hvad Sebaldt beträffar, så fick han blott justitiekanslers *namn och värdighet*, och det först 1771.

De öfriga uppgifterna visa sig i allmänhet sväfvande eller alldeles ogrundade, och vi kunna därför här förbigå dem.[3] Jag erinrar blott om, att Höppener vid 1765 års riksdag författade det redan ofvan nämda memorialet om utvandringen i Wattrangs namn, och att han i allmänhet torde hafva varit en ganska flitig politisk skriftställare. Det säges sålunda, att han »gick i detaljen med Nordencrantz om bankosakerna», och att han 1769 skref »ett ganska oblygsamt (nog troligt!), men grundligt memorial» om växelkursen. Under Gustaf III:s första regeringsår be-

[1] Detta uttryck upprepar H. själf på annat ställe i sina samlingar. Bd. X n:r 25.

[2] Malmström, Sveriges polit. historia V: 16 f., 29 f.

[3] Det heter t. ex. om landtmarskalken 1765, den för en under denna period sällsynt redbarhet kände Rudbeck, att han »kapitulerade för pänningar». Men H. hyste agg till R., då han ansåg sig vid en utmätning 1780 ha blifvit orättvist behandlad af honom! Härom längre fram.

finnes Höppener hafva fortsatt den nämde nationalekonomiske publicistens anfall på »växelvinglarne» och deras anhang. Några af de i Höppeners samling förvarade stridsskrifter från frihetstidens sista år torde vara författade af honom själf.

Kom så Gustaf III:s revolution. »1772 var Höppener conseiller privé hos den nu regerande herren, som ... lofvade erkänsla och tacksamhet, men betalte med list och svek efter sin machiavelliska regeringsprincip. Det är ömtåligt att veta, huru han själf stämplade i största hemlighet, att med Höppeners lif kunna begrafva sitt förtroende och sina planer, som han ärnade utföra, men af Höppener ofta motsades som omöjliga. Höppener gick så slugt tillväga uti sin verkan, att han af själfva aktörerna blef ansedd för konungens hufvudsakliga fiende, emedan han omöjligen kunde köpas ..., ehuru man upplade för honom 40,000 plåtar, riddare- och adelsbref tillika med ett stort kungsgårdsarrende.» Vidare heter det, att han varit den, som förmått konungen att själf utföra revolutionen utan att afvakta Sprengtportens ankomst.

Allt detta skryt förtjänar icke mycken tilltro, men så mycket är säkert, att Höppener verkligen varit ett ganska framstående verktyg vid revolutionen, ty han erhöll den 4 okt. 1772 af konungen den betydande summan af 12,000 daler kpmt, naturligtvis för sina tjänster vid detta tillfälle;[1] antagligen hafva dessa mest bestått i publicistisk verksamhet. I andra bandet af Höppeners samling finnes en med »H:ner» signerad uppsats: »Svar uppå den frågan med hvad skäl Engeström och Odhelius kunna hållas i ständigt förvar». Skriften, som försvarar häktningen,[2] är försedd med följande anteckning af Höppener:

»Anmärkes N. B., att då detta svaret till R. R. C. Fr. Scheffer blef inlämnadt, anmodade man mig att författa och ingifva de frågor, som jag funne nödiga vid undersökningen uti detta mål böra proponeras: hvartill då jag svarade, att det tillhörde dem förstå, som satt sig uti domsätet, blefvo alla utsläpte utan vidare tilltal.»

Under åren 1773 och 1774 utvecklade Höppener en lifligare publicistisk verksamhet än någonsin tillförene. Frågorna om finanserna och myntväsendet togos ånyo upp till offentlig diskus-

[1] Kvittot i Gustav. saml. i Upsala Bd. 35 folio.
[2] Se Malmström VI: 432 och 454. Biogr. Lex. N. F. Artikeln Odhelius. — Jag har ej funnit denna skrift tryckt.

sion;[1] en grosshandlare Jöransson utgaf en skrift med titel »En välmenande medborgares oförgripliga frågor och reflexioner rörande Sveriges finanser», »och då denne blef antastad af vederbörande ämbetsmän och boktryckaren Fougt ålagd att uppgifva auktorn», så, berättar Höppener, »följde jag honom till Fougten, gaf mig själf an att vara författaren . . ., hvarmed hela den tillstälda aktionen blef derangerad och Jöransson fri; man vågade ej attackera mig, ty de kände redan *ex ungue leonem*. Därefter började den hårda skriftväxlingen i dagbladet mellan Alter Ego (= Höppener) och växelvinglarne.» Dessförinnan hade han uppsatt några »Anmärkningar» vid Jöranssons skrift, hvilka Gustaf III »emottog af mig på Ekolsund med egen hand och sade, att intet ord däraf skulle falla på jorden.»[2] Såsom alla Höppeners uppsatser är denna uppfylld af deklamationer, men innehåller föga sakligt. Konungen uppmanas att själf taga penningeväsendets ordnande om hand, ty nationen försmäktar, och »den hemliga aristokratien» stiger åter upp »för att tränga konungen af tronen, dela jura majestatica och offra riket på usurpatörers altare.» Här måste göras »en total vändning ifrån de 3 ståndens till konglig garanti med hela rikets, det är *bondeståndets* . . . Ty hvad äro de 3 utom det 4:de? *Intet.* Hvad tillgång gifves utom jordens afkastning uti åkerbruk och bergverk? *Ingen.*» Adel och präster äro blott ämbetsmän, och borgaren är beroende af bonden. »Att desarmera är att annihilera sin fiende. Skiljer konungen banken ifrån börsen, och öfverlämnas nation tryckfriheten okvald, så försvinner på en gång både kursmakeri, aristokrati och pluralitet.»

Detta tema, hatet mot aristokraterna och häfdandet af bondeståndet såsom det ensamt rättvisligen maktägande, går igen i alla Höppeners skrifter, allt ifrån hans för Wattrang 1765 författade votum, hvilket han själf kallade sin »piece capitale», till hans statsrättsliga uppsatser från 1790-talet. Det återklingar ock i de tvenne broschyrer, han i den nyss vidrörda fäjden utgaf 1774, »Bondekuren för den sjuka rikskroppen» och »Negotiorum gestio»,[3] båda närmast riktade mot »växelkrämarne» och

[1] Se Odhner, Sveriges historia under Gustaf III s. 363.

[2] Dessa »Anmärkningar», försedda med H:s här citerade yttrande, finnas tillsammans med en mängd andra artiklar i frågan i Bd. 7 af H:s samling.

[3] Båda omtryckta i *Lycurgus* s. 609 och 674. Därjämte skref H. flera artiklar i Dagl. Allehanda 1773 (n:r 262 och 283) och 1774 (n:r 69) signerade Alter ego eller Hannibal.

skrifna i ett häftigt språk, båda ock enligt Höppener »uppköpta och förstörda», naturligtvis af aristokraterna.[1] Den sistnämda inlämnades först till Dagligt Allehanda; öfverståthållaren lät hämta manuskriptet på tryckeriet och förbjöd dess tryckning, »men jag lät», berättar Höppener, »aftrycka konceptet inom 24 timmar på Nordströms tryckeri och skickade Sparren om morgonen nästföljande 24 tryckta exemplar så våta som de kommo ur prässen. Likaledes 16 exemplar till R. R. Scheffer, som däraf presenterade ett till Kgl. M:t, som roade sig däråt med de orden: Så! Så! har ni fått Höppener i revision (?), han blir en besvärlig man, ty han har alla resurser hos sig själf.»[2]

Under år 1773 började man jämväl till diskussion upptaga frågan, huruvida tryckfrihetsförordningen af 1766 fortfarande ägde gällande kraft.[3] Den gamle möss-skribenten Daniel Helsingius skref i Dagligt Allehanda 1774 några artiklar till försvar för tryckfriheten, hvilka sedermera i samma tidning bemöttes af historiografen A. Schönberg, som eftertryckligt framhöll det missbruk, som gjorts och kunde göras af denna frihet och yrkade, att boktryckaren skulle vara ansvarig för hvad han tryckte.[4] Helsingius svarade i en skarp artikel, och till hans hjälp skyndade Höppener med en broschyr, kallad »Tertius interveniens» och undertecknad »Hannibal». Utom en mängd utfall mot Schönberg innehöll denna skrift äfven de sedvanliga anklagelserna mot aristokraterna, hvilkas anslag Höppener spårade öfverallt. Vore det väl meningen, att tryckfriheten »så oförmärkt med boktryckaren skall krypa under kanslikollegii

---

[1] 1796 påstår H., att Bondekuren lämnats till Gustaf III, som sagt, att den skulle tryckas, och att »intet ord däraf skulle falla till jorden», men detta beror väl på en förväxling med Anmärkningarna af 1773.

[2] Anteckning af H. i Bd. 7 af hans samling. Enligt bilagdt intyg af Pfeiffer, Dagl. Allehandas utgifvare, lät Sparre hämta manuskriptet den $^{8}/_{2}$, och således skulle uppsatsen ha tryckts natten till den $^{9}/_{2}$, men på själfva afskriften af Negotiorum gestio är antecknadt, att tryckningen skedde först den 15. Detta blott som exempel på H:s brist på noggrannhet i sina uppgifter. — Gjörwell skrifver redan d. $^{31}/_{1}$ 1774 till Warmholtz, att skriften i fråga är författad af »den stridbare assessor Höppener. Han är väl uppgifven på befallning hos justitiekanslern och längtar efter åtal, men hittills har det ej skett. Det är en oblyg pilt.» W. svarade längre fram (d. $^{11}/_{4}$): »Il suffit que vous ayés nommé H.; je le connais & sa plume mordante depuis longtemps.»

[3] Odhner, a. a. s. 270—281.

[4] Gjörwell, god vän till Sch. men äfven anhängare af tryckfriheten, förmåddes af öfverståthållaren att inlämna skriften till Dagl. Allehanda. Detta bidrog kanske i någon mån till Höppeners hätskhet mot Gj., hvarom mera längre fram. — Då Schönberg sedermera ville svara, höll Sparre honom tillbaka. Sch. till Gjörwell d. $^{26}/_{7}$ 1774.

jurisdiktion och svenska friheten under en ny aristokrati.»[1] Missbruket upphäfver icke bruket, och »vi äga nu tryckfriheten under vår välsignade store konungs regering på det fullkomligaste sätt.»

Inom domstolarna var man ock tveksam, om man ägde rätt att tillämpa den gamla förordningen eller icke, och slutligen i februari 1774 hänsköts frågan af Svea hofrätt till Kgl. M:ts afgörande. Rådet var nästan enhälligt emot tryckfrihetens proklamerande, men konungen ville gifva världen ett lysande prof på sin upplysta frisinthet, och så utfärdades den 26 april en ny tryckfrihetsförordning, i allt väsentligt lik den gamla. Höppener, som sämma dag utgifvit sin skrift Tertius interveniens, hade redan sörjt för, att allmänhetens intresse för denna sak stegrades, i det han den 21 april till konungen ingaf en anhållan att utfå till tryckning protokollen öfver hofrättens öfverläggning i ämnet. Gjörwell yttrar,[2] att »denne Hannibal har efter min tanke skyndat på nya förordningen; och har icke varit liten jäsning i sinnena.»

»Det betydligaste, som kunnat hända», säger Höppener i sin inlaga, »efter den lyckliga regementsförändringen och rikets upprättelse utur aristokraters våld, är deras nyligen gjorda försök emot skrif- och tryckfriheten ... Ingen med sundt förnuft kan tvifla därom, att ju skrif- och tryckfriheten ... under Eder Kungl. Maj:ts spira får äga sitt säkraste beskydd och fulla bestånd, så hädanefter som hittills. Men hvad anledning och ändamål vederbörande ämbetsmän må hafva att angripa den ädlaste delen af folkets rättigheter och såmedelst sätta svenska friheten knifven på strupen, därom önskar hvar ärlig och vitter svensk man vara underrättad igenom trycket ... Att nu lämna dessa medel, skrif- och tryckfriheten uti ämbetsmannavåld är att lämna själfva jura majestatica till usurpation; och däruti ligger grunden till det mesta våld och alla de dombrån, som af aristokrater ännu i dag utöfvas under rubrik af justice.»

Då Höppener ville inlämna denna skrift i nedre justitierevisionen, nekade registratorn att mottaga densamma. Höppener lade ett exemplar af den på bordet och begaf sig med en duplett direkt upp till konungen, men blef afvisad af vakten. Af en kanslipost blef han dock åter kallad upp till registratorn,

[1] Kanslikollegiet ville hafva H. åtalad för detta yttrande, men Gustaf III afrådde detta och förklarade, att han själf hållit till godo med åtskilligt dylikt i tryck. Gjörwell till Alströmer d. 5/9 1774.

[2] Bref till Schönberg d. 2/5 1774.

som sade sig nu fått befallning att mottaga skriften.[1] Höppener lät därpå trycka densamma.

Gjörwell, som träffat honom i sällskap med Bergklint på slottets gård, berättar,[2] att Höppener »svurit i slottstrapporna», hvilket inrapporterats till öfverståthållaren Sparre af en dennes trotjänare. Sparre underrättar konungen, som »går i rådet och denoncerar Bar. Sparre som angifvare, och rådet remitterar saken till hofrätten.» Höppener påstår visserligen, att Gjörwell, »en insidiös spion», hade uppdiktat dessa ej närmare angifna yttranden och angifvit dem för Sparre, »att därmed göra mig olycklig för hela min tid, och det blott af arghet, afund och illvilja.» Gjörwell torde dock vara en pålitligare sagesman, hälst han, såsom själf publicist, var en varm vän af tryckfrihet, aldrig i sina uttalanden om Höppener yttrar sig fientligt eller nedsättande och i sina samtida bref icke röjer den ringaste farhåga för att blifva inblandad i det mål, som hotade Sparre.[3]

Emellertid anbefalldes af Kgl. M:t genom justitiekanslern åtal mot Höppener, enär han i sin skrift »nyttjat åtskilliga eftertänklige utlåtelser, och han äfven efter Herr Öfverståthållarens samt kommendören friherre Sparres anmälan ... uti slottshvalfvet eller något af kanslirummen på ett besynnerligt sätt skall hafva sig utlåtit.»[4] I hofrätten började förhandlingarna om detta mål den 10 maj. Advokatfiskalen Ekman yrkade ansvar på Höppener för hans inlaga, men däremot *icke* för hans muntliga yttranden. Vederbörande hade väl vid närmare eftersinnande funnit, att detta kunde blifva något svårt att bevisa, och att Sparres inblandande kunde medföra obehag för honom, hvarföre de önskade denna del af anklagelsen i tysthet nerlagd. Höppener tyckes likväl hafva fått någon kunskap om ordalagen i befallningen till advokatfiskalen. Han insåg, att om dessa kommo i dagen, Sparre skulle råka i en ganska kinkig position, och beslöt att ej släppa ur händerna detta tillfälle att taga

---

[1] Enligt Wadenstjernas bref; där berättas ock, att H. vid sin audiens hos Gustaf III den 20 aug. 1772 fått löfte om, »att tryckfriheten skulle blifva bibehållen.»

[2] Bref till Schönberg d. 4/8 1774.

[3] Stockholms femtio älste ville uppvakta konungen med tacksägelse för förordningen, men hindrades därifrån af Sparre, som häruti skall hafva sett en tillställning af Höppener. Wadenstjernas bref och Dagl. Allehanda n:r 99 och 101 för 1774.

[4] H:s inlaga som ock rättegångshandlingarna äro tryckta dels särskildt, dels i *Lycurgus* s. 578—608, dels af Wallmark i utdrag.

hämnd på sin gamle fiende. Han yrkade således att få del af justitiekanslerns bref in extenso. Advokatfiskalen sköt saken för tillfället åt sidan genom ett löfte att vid sitt kommande memorial bifoga nödiga handlingar. Sedan Höppener förgäfves begärt att få jäfva ett af hofrättsråden, Rudman Bergenstråhle, emedan denne i egenskap af referent uppehållit det Nordmanska målet i tolf år, inlämnade fiskalen sitt memorial den 1 juni. Höppeners påstående, att tryckfriheten vore i våda, har, säger han här, »jag för min del ansett så mycket mera lastbart, som å den ena sidan hvarje trogen undersåte bör därom vara förvissad, att under vår store och dräplige konungs regering aldrig det minsta i folkets säkerhet kan befaras, och å den andra åter det innefattar en ovärdig beskyllning, som skulle nationen äga så ringa urskilning, att den anförtrodde sig till assessoren, hvilken dock för sitt häftiga sinnelag och otjänliga skrifart gjort sig så ökänd, att hvar och en ... icke lärer öfverlämna sitt väl eller någon del däraf i assessorens hand.» Därefter påpekades de ofvan anförda utfallen mot ämbetsmännen och aristokraterna, hvilka alla fiskalen fann icke öfverensstämma med den »tystnad och vördnad för sin öfverhet», som åligga en undersåte.

Höppener genomläste skrifvelsen — han kunde på grund af sin döfhet icke förstå densamma vid uppläsningen — och frågade genast, hvar de utlofvade bilagorna, särskildt justitiekanslerns bref, funnos. Advokatfiskalen ansåg sig icke vara skyldig utlämna detsamma, och då Höppener segt vidhöll sin begäran, förklarade hofrätten genom två särskilda resolutioner, att den delade fiskalens åsikt. Men därpå måtte vederbörande hafva insett det orättfärdiga häruti eller tröttnat gent emot Höppeners envishet, ty helt plötsligt tog fiskalen fram det mångomtalta brefvet »till förekommande af allt vidare uppehåll i målet».

Nästa rättegångsdag lofvade Höppener att »åsätta fiskalen Ekman med sådane svar på dess oförskämda och för självfva domstolen ovärdige glosor, att sanningen af mina ord och utlåtelser skola bestå, ljufliga förklarade, för de bästa lorgnetter och de finaste brillor på den mäst aristokratiska näsan.» Därjämte påstod han, att fiskalen sin plikt likmätigt äfven borde anklaga honom för de fällda yttrandena, men då denne härpå svarade sig icke vara Höppener redo skyldig för sina ämbetsåtgärder, fordrade den sistnämnde i stället, att Sparre skulle stå till ansvar för sin anmälan. Rätten afslog detta på den grund, att

»efter inhämtad underrättelse vice advokatfiskalen ej funnit något vidare hafva förelupit, som fordrade dess ämbetsåtgärd», och Sparres anmälan sålunda icke komme under hofrättens pröfning.

Höppener skred nu först till att besvara anklagelseskriften i ett anförande »till domboken», som vanligt i hög grad deklamatoriskt. Om folket under nuvarande regering aldrig har något att befara, »hvadan kommer då de anbefalde aktioner mot domare och ämbetsmän? Ja hvarföre periodicerar då ännu vår proprietet och vår egendoms värde i af- och tilltagande som månan, uti imaginäre papperslappar blott på börsens direktion och växeloperatörers kapris emellan hvar postdag?» o. s. v. Han hade aldrig sagt, att tryckfriheten var i våda, utan tvärt om att den var skyddad under konungens spira. »Hvilken lag tillåter er förklara mina ord och däraf draga äreförklenliga följder? Konsekvensmakeriet har ju nu fått afsked med persekutionsligan och allt dess blodiga anhang direkte åt afgrunden: man må ej tro, att någon hemlig aristokrati arbetar på dess restitutio in integrum ... För öfrigt står det i evighet fast, att hela nationens rätt ej bör vika för enskilda personers missbruk, om de ock voro planeter af första rangen.» Så deklameras sida upp och sida ned med mera kraft än klarhet och sammanhang. Så får äfven fiskalen sin del; han »måste åtminstone inom sig själf blygas för ett ämbetsmemorial, som röjer så lastvärd okunnighet, så vederstyggliga hädelser och så påtagliga anstalter till en ny persekutionsperiod.» Ekman fann detta svar bestå dels af smädelser, dels af lofsånger öfver tryckfriheten och inskränkte sig till att begära Höppeners häktande, som dock afslogs.

Hofrättens dom dröjde. Höppener lät emellertid på eget förlag trycka handlingarna i målet, som ju företedde åtskilliga pikanta omständigheter, och det blef en god affär. Hofrätten lät väl den 5 juli lägga beslag på dem, men af 500 ex. återstodo då blott 22 osålda, som blef allt, hvad lagens hand kom åt. Den 22 juli föll domen, enligt hvilken Höppener borde för smädelser mot riksråd och hofrätt göra offentlig afbön och böta 600 dlr sm., hvartill kommo mindre belopp för hans skrifsätt under själfva förhandlingen. Domen underställdes K. M:t, och Höppener ingaf mot årets slut till konungen en »libell»,[1] däri

[1] Denna så väl som hofrättens utslag d. $^{5}/_{7}$ och $^{22}/_{7}$ finnas i prydlig renskrift, antagligen ämnade till tryckning, uti »Handl. rör. H:s process 1774» på Kgl. Bibl. H. ville äfven trycka rådsprotokollerna uti tryckfrihetsfrågan, men det afslogs d. $^{1}/_{7}$.

han skarpt kritiserade hofrättens tillvägagående, som, säger han, liknar »en jesuitisk inkvisitionsprocess, är ej häller olik Palmstiernas skvallerkommission.» K. M:t tog emellertid officiellt ingen befattning med domens stadfästelse.

Orsaken härtill var, att Gustaf III föredrog att personligen ingripa i saken. Han lät kalla Höppener »till privat audiens för att bilägga rekonventionsfrågan emot Sparren och betinga, det hela tryckfrihetsakten måtte hvila förseglad hos honom själf. Tillsade Höppener sin kungl. nåd med löfte om befordran, upptog hans älste son till lifdrabant och varnade Höppener att akta sig för den bittra afunden.»[1] I en sin egen anteckning framställer Höppener saken så, som om konungen tvingats till detta steg genom den ofvannämnda »libellen». På ett annat ställe åter säger han, att hofrättens förfarande skett med konungens medgifvande »för att försöka min kontenans och kapacité att försvara mig. Och! hvarför undandrog han sig själf att dömma i ett mål af så stor betydelse? Sparre försonade sitt skvaller med knäfall. Pater peccavi. Aktor fick jurisdiktion, men jag löften och grimaser.» Denna beskyllning mot Gustaf III för löftesbrott och otacksamhet, hvilken Höppener på många ställen upprepar under häftiga utfall mot honom, är just icke befogad. Höppener erhöll af konungen mer, än han fann lämpligt omtala.

»Det är heroiskt gjordt», skall Gjörwell hafva yttrat till Höppener vid deras sammanträffande på slottsgården den 21 april. Sådan var ock allmänhetens dom, och den beundran, han vid detta tillfälle väckte, har sedan återklingat. Wallmark säger, att han var en af Sveriges kunnigaste publicister, »liksom han ganska säkert är en af de modigaste, som i något land funnits.»[2] Annorlunda låter det från Crusenstolpe.[3] Höppener var, säger han, »sin tids Grewesmöhlen, hvilka ock bägge njöto lifstidspensioner af sina resp. monarker. Höppener skref nämligen oafbrutet i Gustaf III:s intresse och enligt hans uppdrag för att göra frihetstiden hatad. Dit syftade ock hans privilegierade anfall på både statsinrättningar och funktionärer. Alla hans skrifter andas rojalism och en hätsk ovilja mot senaten och de så kallade aristokraterna. I mina samlingar finnas hans kvit-

[1] Brefvet af 1788.
[2] Ridderstad har ock i sitt skådespel »Syskonen eller hattarnes och mössornas sista strid» skildrat H. som en oförfärad och kraftig folktribun.
[3] Vidräkning och reform s. 134.

tenser för pensionen, ställda till dåvarande hofkanslern baron Sparre.»

Saken är nu den, att vi hafva i behåll [1] två dylika kvittenser, utfärdade af Höppener den 30 mars 1780 och den 12 april 1781, hvardera lydande på 100 rdr specie eller hälften af den årliga pension, Gustaf III tillerkänt honom. Då vi icke veta, om Crusenstolpe stödde sitt ofvan anförda yttrande på kännedom om flera dylika kvitton, är härmed icke gifvet, att Höppener redan på 1770-talet uppburit underhåll. Men själf skryter han med, att han år 1779 för en skrift erhållit 600 rdr sp., och trots hans biografs berättelse om alla de lysande fördelar, han försakade vid 1772 års revolution, mottog han ju då en betydande penningesumma. Under sådana förhållanden har man svårt att värja sig för den tanken, att Höppener allt ifrån 1772 gått konungens ärenden och äfven därför upprepade gånger i en eller annan form erhållit klingande belöning.

Hvad särskildt hans uppträdande i tryckfrihetssaken beträffar, så skulle det icke förvåna mig, om han varit framskickad af vederbörande, fastän hans häftighet dref honom något för långt. Såsom en skicklig dramatiker har Gustaf III på detta sätt velat förbereda sitt eget uppträdande i rådet och sålunda öka effekten däraf. För Höppener var uppgiften ytterst tilltalande. Han fick inför allmänheten spela rollen af den ädle frihetshjälten, martyren för sitt oegennyttiga nit; han fick tillfälle att utslunga nya invektiver mot sina arffiender, ämbetsmännen och aristokraterna. Och detta allt utan någon vidare risk! [2]

Höppener berättas hafva varit »till sin karakter och sitt yttre en häftig och nästan vild människa.» [3] Denna häftighet har lämnat spår i alla hans skrifter, men i sitt politiska uppträdande lät han ingalunda sin känsla löpa åstad med sig. Han var icke den, som ställde sig i breschen och obekymrad om följderna med öppet visir stred för sina åsikter. Å andra sidan har man icke rätt att säga, att han sålt sig åt de maktägande;

[1] Riksarkivet, Biographica.

[2] Man trodde i allmänhet, att H. räddats från straff för sin inlaga, för att Sparre å sin sida skulle gå fri. Omöjligt är ju icke, att Gustaf III velat gifva S. en läxa för hans opposition mot tryckfriheten och låtit underrätta H. om ordalagen i justitiekanslerns skrifvelse. Detta kom sedan väl till pass, då det gällde att skydda H. för följderna af hans inlaga.

[3] Stockholms Aftonpost 1848 n:r 106, där H. omtalas af den orsak, att det ofvannämnda dramat af Ridderstad vid denna tid skulle uppföras.

hans skrifter tjänade deras intressen och betaltes af dem, men voro dock ett uttryck för Höppeners egna åsikter i *de* stycken, där dessa stämde öfverens med hans principalers. Detta åtminstone att döma af dem, som han själf erkänt som sina.

Höppeners slughet visar sig icke minst däruti, att han visste skicka sig så, att hans samtida aldrig misstänkte honom för några förbindelser med de styrande. Jag har ej kunnat finna mer än ett ställe, där något dylikt antydes. I ett bref till Gjörwell (af den 18 okt. 1774) prisar Schönberg konungen lycklig därför, att de flesta af frihetstidens politiska skribenter gått bort. »Rättnu äro icke månge bittre stormare kvar. Höppener kan aldrig bli så mycket. Här om dagen var en här, som ville påstå, att Höppener skulle vara viss om Högt Beskydd. Det skulle vara mycket besynnerligt, då de pålitelige stötas,[1] utan att ändock vinna uppriktig tillgifvenhet för kungaregeringen af fanatici. Jag må nog tro, att Bar. C. Sparre icke är mycket nöjd att se sig inblandad i Höppenerska papperen . . . Det var en besynnerlig ställning, att denne herren [2] kunde bli Helsingii patron. Då kan det ock vara möjligt, att han hjälper Höppener, allt sammans med lika så liten uträkning.»

Sedan jag sålunda, så vidt källorna det medgifva, försökt i sin rätta dager framställa Höppeners politiska roll, öfvergår jag till hans senare öden och verksamhet. Under åren närmast efter 1774 förnimma vi ingenting om honom,[3] men 1779 dyker han åter upp i sammanhang med det bekanta målet mot Halldin, som under pseudonymen Publicola i Stockholmsposten skrifvit artiklar mot brännvinsregalet.[4] Härpå författade Höppener ett svar, hvari han yttrar, att Publicolas karakteristik af det bestående regeringssättet såsom en dygderegering »låter höra sig öfver land och vatten», men att det anses grundadt på den »entusiasm, som nationen fattat för sin konungs dygd utan annan

---

[1] Hänsyftning på Sch:s misslyckade ingripande i frågan om tryckfriheten.

[2] Härmed kan icke menas någon annan än C. F. Scheffer, som sökte skaffa Helsingius ett fördelaktigt ackord för hans bibliotekariesyssla, ehuru affären gick om intet genom H:s död. Se härom Gjörwells bref vid denna tid (i Kgl. Bibl. liksom öfriga här åberopade bref från och till Gj.).

[3] Härmed är ingalunda uteslutet, att H. fortfarande skrifvit för de styrande, ehuru han haft sina skäl att icke erkänna alla sina alster af detta slag.

[4] Härom har Höppener gjort följande anteckning (Bd. 2): »Rätte auktorn till denna skriften var Karl Leonard Stålhammar (? ?), fast man figurerade i publiken med bokhandlare Halldin. Men så snart Torgnys svar kom ut (se s. 342), förföll hela tillställningen, och Halldin blef af kungen själf frigifven och fick för sitt besvär 3,000 d:rs pension.»

inbördes afhandling, det är att vanskapa både nation och regeringsform.» Höppener söker därefter vederlägga påståendet, att konungen själf kunde utvidga sin makt. Hvad åter Publicolas yttranden om den regala brännvinsbränningen beträffar, så »vill jag visa honom, att man äger både hjärtelag i bröstet och vett nog i hufvudet att gifva honom rätt uti allt hvad rätt är», men »bättre synes mig det hade varit att lagligen tilltala aktörerna och gå direkt löst på projektmakarne, som icke kunna vara auktor obekanta, än blott afmåla våra olägenheter af deras illgrepp.»

Denna uppsats, som enligt Höppeners egen påteckning »renderade 600 rdr specie», har, så vidt jag kunnat finna, icke blifvit tryckt,[1] men däremot spridd i afskrifter. En Rålamb på Glasberga och Erik af Sotberg från Svartsjö slott sände Höppener sina komplimanger med tack för skriften.[2] Den senare yttrar: »För anmärkningarne vid Publicolas förgripeliga tankar om vårt nuvarande regeringssätt tackar jag ingen annan än dig. Jag fick dem i går undertecknade af Thorgny i Jämmerdals härad och Rådlösa socken, men om du kallade dig Pål och Pehr eller ock ingen ting, allenast du skrifver, så är din penna ökänd och din skarpsinnighet förråder dig.»[3]

Till konungen, för hvars »stora och sköna egenskaper» Höppener i uppsatsens begynnelse uttalar sin beundran, måste denna hafva blifvit öfverlämnad, ty hvem annars skulle för en skrift, som icke trycktes, hafva betalt ett sådant författarearfvode?[4] Till Gustaf III öfverlämnade han ungefär vid samma tid ett s. k. »Somnium politicum», utgörande grundlinier till en ny regeringsform för Sverige, till hvilka jag senare skall återkomma. Då konungen följande året inskränkte tryckfriheten, kunde Höppener ej godkänna kringskärandet af en särskildt för honom så dyrbar rättighet och skref[5] »däremot en rapsodi uti Dagbladet». Denna »rapsodi» har jag ej lyckats återfinna.

---

[1] Så uppgifves dock på en afskrift i Lunds univ. bibl. De la Gardieska saml. Cod. Coll. I: 11.

[2] Båda originalbrefven i H:s samling Bd 2.

[3] Sotberg antar, att H. ej låter skriften komma i ljuset och undertecknar: »Din trognaste tjänare och fosterbroder». Höppener upplyser i några randglosor, att Halldin blifvit fri »på mitt memorial mot aktor» (? ?), och tillägger: »Säg nu, missgynnare, att detta memorialet har renderat mig 600 rdr specie.» Slutligen bifogas några smädelser mot Sotberg, hvilka ej torde behöfva upprepas här.

[4] Om man på grund af skriftens lindrigt oppositionella tendens ej vill antaga detta, skulle Höppener *samtidigt* tagit understöd både från konungen och hans fiender.

[5] Enligt anteckning i Bd. 7.

Med syftning på det nyssnämnda svaret till Publicola heter det i brefvet till Frölich: »Ingen kan tvifla därom, att han ju är författare till den starka skriften emot royala förpaktningen, som är ett chef d'œuvre och, som jag vet, renderade honom 500 riksdaler. Många hans memorialer hafva för hinders skull af ämbetsmän ej kunnat blifva tryckta, som dock omlöpa i allmänheten afskrifna och läsas med begärlighet af de ypperste män i riket: allt vittnar om förstånd och välvilja för det allmänna bästa, ändå hatas han verkligen med så ifrig afund, att ock tidens hyrda eller må ske lagstadda paskillanter, Odhelius och Gjörwell [»under namnet Thorgny»: Höppeners randanmärkning] bjudit till att apa hans skrifsätt uti sina paskiller om konungen för att störta honom utför Tarpejen.»

Det anförda syftar uppenbarligen på en skrift, som i handskrift spriddes före riksdagen 1786 under titel »Lagman Thorgnys bref från Valhall».[1] Brefvet är ställdt till Gustaf III men är mindre riktadt mot honom än mot ämbetsmanna-aristokratien. Man läse t. ex. följande passus: »Statt upp och se, huru ämbetsmän handtera dina undersåtare, endast att hos dem väcka missnöje öfver din regering, ty det är ej mera den tid, då man tillräknar de förnämare hvad som händer, oaktadt aristokraterna aldrig haft så mycken makt som nu. Nej, makten ligger i din hand, af dig skall ock ansvaret utkräfvas ... Du ser upptäckter uti de allmänna papperen, och dem antingen läser du icke, eller blir skämt och ett flatlöje all din åtgärd, eller ock låter du samvetslagna och hämndilska ämbetsmän uppväcka process-stormar emot dem, som sagt sanningen.» För Höppener äro dylika utfall typiska, och *om* han verkligen ej själf är författare till skriften i fråga, så kan åtminstone icke Gjörwell misstänkas därför. Höppener, som själf varit af regeringen »lagstadd» publicist, borde allra minst framkasta eller instämma i sådana ord, som de ofvan anförda. Men Gjörwell var nu en gång Höppeners svarta får, som i tid och otid fick uppbära utbrotten af hans hat. Om härtill fanns någon annan orsak än den, att Gjörwell under frihetstidens sista år uppträdt såsom hattpartiets försvarare, kan jag icke säga.

* * *

[1] Geijer, Gustavianska papperen s. 528 not 9 (uppl. 1876). Afskrift i De la Gardieska saml. Cod. Coll. I: 11.

Höppeners egentliga yrke var sakförarens, och om hans verksamhet såsom sådan få vi kunskap genom en del tryckta rättegångshandlingar. 1778 förde han frih. Fr. von Vegesacks talan emot bränneridirektionen och ungefär samtidigt uppträdde han i en arfstvist mellan järnkrämaren Ostermarks änka och son. I detta mål var Höppener den sistnämndes advokat, motsatte sig såsom sådan en uppgörelse i godo samt underhöll och ökade ovänskapen mellan mor och son genom flitiga invektiver och på heder och ära gående beskyllningar både mot änkan och hennes ombud; då det gällde att bevisa dem, hade han föga faktiskt att anföra.[1] Något senare (1781) blef han af K. M:t af gunst och nåd befriad från de böter, han i ett annat mål ådragit sig genom »hårda och missfirmliga utlåtelser».[2] Han var sig städse lik i detta hänseende.

Mycket besvär och bekymmer hade Höppener af sina egna affärer. Huru arfstvisten med syskonen och svågrarne blef afgjord, är

[1] Såsom prof på H:s skrifsätt må följande anföras ur en inlaga uti detta mål. H. börjar med en förklaring, att han skall följa kämnären Stenhammar, änkan Ostermarks ombud, uti »alla de öppna spåren, dem räfvesvansen ej öfverstrukit.

Att sanningar äro ohygglige och falla på jorden hos ett fördärfvadt folk, det är ej något nytt under solen, och att den, som vågar dem frambära, måste hvars mans rof vara, det är en jeremiad, som aldrig upphörer; men det är icke dess mindre af försynen så skickadt, att sanning och samvete måste i evighet bestå och att alltid någon måste finnas, som ej böjer sin knä för den belefvade afguden egennyttan.

Etiopen, M. H., är och blir lika svart, han må tvättas och maskeras huru man vill . . .

Jag ämnar icke med herr kämnären dricka principalernes graföl på denna processen . . .

Fältet är öppet, och käringen skall slippa köpa sig fred, om fullmäktigen gitter fullfölja dess vanvettsfoster mot sönernes välkände rådgifvare, som icke ärnar byta fräjd med hr kämnären Stenhammar eller någon annan rabulist . . . På förståndets vägnar kan man hinna med vara herr kämnären vuxen . . .

Änkan har . . . ännu icke gittat med sin stortalige kämnär, 2:e skepparkaptener och en kurator ad litem utom flere hennes hemlige tröstare att göra någon enda anmärkning, som håller stick eller är värd svar. Uti ångsten eller argheten vänder hon sig med sina skeppare till poliskammaren och reklamerar Ostermarcks betjänter, föregifver efter vanan lögn och skvaller, men löper an och får afvisning med förlig vind till behörigt forum . . .

Det enda vill jag såsom fullmäktig underställa hela världens omdöme: om det var anständigt och af en moder vänligt, hederligt eller lagligt att med sällskap af en järnkrämare och en skeppar Kock gå i boden till sonen och med käppen öfver hufvud befalla strax stänga dörrar och gifva nycklarne ifrån sig?

Kunde väl ursinnigare framfaras?

Det var nu sonens lycka, att jag var i staden och på anmodan kunde taga emot denna obehöriga visiten; min ankomst i boden saktade hennes heroism, skeppar Kock *op sin skijp*, drog på axlarne. Järnkrämaren vandrade åt norr och hustru Österman [änkan] med sin älskelige skeppare åt söder.»

[2] Särskildt tryckta rättegångshandlingar; Dagligt Allehanda 1777 n:r 286—287; *Lycurgus* s. 782.

redan ofvan berättadt. I det Nordmanska målet, som hvilat sedan 1767, lyckades Höppener den 14 april 1779 utverka åt sig ett bref från K. M:t, hvari hofrätten erhöll befallning att påskynda behandlingen. Då detta icke hade något synbart resultat, uppvaktade Höppener den 11 febr. 1780 justitiekanslern med en skrifvelse, däri han frågar »med vittnen utaf himmel och jord, till allmänhetens rättelse, om en ny orättvisa skall lägga både land och folk öde.»

Hofrätten blef slutligen den 5 mars 1781 färdig med en förklaring öfver dröjsmålet; af ledamöterna från 1760-talets början voro emellertid endast referenten i målet, hofrättsrådet R. Bergenstråhle, ännu i tjänst, och denne ursäktade sig med att Höppener aldrig ingifvit de 21 dokumenter, som anmärkts såsom felande, och att han på tillfrågan sagt sig ej önska något slut i saken. Presidenten Rosir, allmänt aktad för sin redbarhet, intygade äfven, att Höppener ej, såsom andra målsägande brukade, påmint honom om sitt mål, om hvilket Rosir intill 1779 varit alldeles okunnig. Rörande advokatfiskalens uraktlåtenhet att efter justitiekanslerns skrifvelse af 1759 upptaga aktionen mot rådhusrätten, förklarade hofrätten, att detta dröjsmål nog berott därpå, att han »hofrättens dom i målet förväntat till att därutaf finna, huru mer eller mindre felaktige hofrätten underrätternas domar i saken funnit» — ett ganska besynnerligt skäl.

I sitt svar på denna förklaring kallar Höppener allt hvad Bergenstråhle yttrat »idel documenterad osanning»; att efter 20 års förlopp af honom begära handlingar, som han aldrig haft, vore »orimligt och arglistigt, hälst han själf bäst vet, att hela akten uti justitiekollegiet säges vara förkommen.» Då Höppener vidare yttrar, att Bergenstråhle »sökt omskapa min kvittens på rådstugurättens af Nordmans änka änteligen med tvång fullgjorde dom till en föregifven förlikning», så må därvid anmärkas, att kvittots ordalag, såsom ofvan nämnts, tyda på en fullständig sådan. Höppener säger sig vidare hafva påmint både 1767 och 1774, utan att detta haft någon verkan;[1] för öfrigt borde väl ämbetsmän göra sin skyldighet utan påminnelser. »Men! allsintet af hvad som bort ske, har fått ske: allt har måst efter referentens despotiske behag gå mig emot och förloradt: et oleum et operam perdidi: de brottslige hafva blifvit skyddade: konun-

[1] H. hade 1774 i tryckfrihetsmålet jäfvat B., såsom den där fördröjt hans sak.

gens bud och befallning eftersatte och jag med hustru och barn ruinerad. Tanta est consequentia rerum!»

Hvad själfva målet beträffar, så föll däri hofrättens dom den 29 juni 1780. Häri erkännes, att Höppener hade rätt uti, att hans kvitto af 1766 endast gällt en del af fordringarna, och att flera olagligheter hade begåtts under sakens tidigare behandling, men rörande kärnpunkten nedsattes mot Höppeners yrkande värdet af det hus, som utgjorde en del af arfvet efter svärfadern, till blott 60,000 dlr. Höppener fick sina kostnader ersatta men skulle betala böter för missfirmelse. — På hans klagomål hos K. M:t, i hvilka han yrkade, att hofrättens *nuvarande* ledamöter borde vara skyldiga ersätta de förluster, som de *förutvarande* orsakat genom sitt beteende, föll ny dom den 30 nov. 1781, genom hvilken Höppener fick rätt uti *alla* de omtvistade punkterna; då emellertid samtliga ledamöter i underdomstolarna aflidit, fann K. M:t lämpligt, att den fiskaliska aktionen mot dem afstannade (såsom den långt förut faktiskt gjort); justitiekanslern ålades att vidtaga vederbörliga åtgärder med anledning af dröjsmålet i hofrätten.

Härmed voro ingalunda Höppeners vedervärdigheter slut. Nya tvister uppstodo, och först 1784 genom tvenne K. M:ts domar af den 22 mars fick han klara papper, så att han kunde utfå *hälften* eller något mera af sina fordringar. Senare yttranden af Höppener låta förstå, att det aldrig blifvit något af med rättegången mot hofrätten för dess försummelse.[1]

Under tiden hade Höppeners ekonomiska ställning blifvit mycket dålig. På grund af skulder dels till en järnkrämare Rosengren, »en rik procentare»,[2] dels till en fröken Cronhjelm, hvars förmyndare Höppener varit, ägde utmätning rum hos honom först i Stockholm sommaren 1780 och sedan på hans gård Wettsta i Uppland. Vid den sista utmätningen skola enligt Höppener åtskilliga våldsamheter blifvit begångna, och den utmätta egendomen, »pretiöse möbler och nog sällsynte saker», till Höppeners och hans kreditorers förfång behandlats med stor

[1] Se H:s inlaga till justitiekanslern d. $^{8}/_{3}$ 1786, där han, måhända något högt, anslår sin förlust till öfver 3,500 rdr sp., brefvet till Frölich och spridda yttranden i H:s samlingar. — Af rättegångshandlingarna äro en del genom H:s försorg tryckta; öfriga hafva citerats efter originalen i riksarkivet och Svea hofrätt.

[2] Om denna fordran säger H. (i en anteckning vid brefvet till Frölich), att den uppkommit »genom kapt. Bauman, i allra bästa välmening, men oförmodligt misstag, hvilket han sökt förbättra med sitt eget uppförande under all sin tid.»

vårdslöshet. Han anställde hos Svea hofrätt åtal mot landshöfdingen i Upsala Rudbeck och dennes underlydande, och en rättegång uppstod, som fortgick i flera år och i hofrätten slutade med åtalets ogillande, utan att dock af de vidlyftiga handlingarna [1] afgjordt framgår, att Höppeners påståenden om de begångna våldsamheterna varit osanna. I ett odateradt bref [2] skildrar Höppener med starka färger sina olyckor. »Jag måste se min hustru och mina barn med tårar i ögonen ligga på halmkärfvar, beröfvade allt hvad själfva mänskligheten icke kan umbära bland vildar och barbarer... Denna facklan satte elden i afundens och arghetens mig åtriktade dödelige skott. Till och med falska skuldsedlar, paskiller och nidingsverk blefvo mig debiterade.» Likväl hade konungen 1776 med egen mun lofvat, »att mig skulle ske rätt så uti denna som den hvilande tryckfrihetssaken, ifrån hvilken jag har att räkna min utmärkta förföljelseperiod.» Sparre och hofrättens ledamöter, som buro agg till honom för händelserna 1774, voro, trodde Höppener, de egentliga upphofsmännen till alla hans olyckor.

Dessa handlingar gifva oss en intressant men föga uppbygglig inblick i tidens rättegångsväsende. Mig åtminstone förefaller det otvifvelaktigt, att Höppeners klagomål varit befogade, om ock hofrätten efter sin samtids dom varit mindre felaktig än efter vår tids; det är ju ock all sannolikhet för, att han efter sin vana öfverdrifvit skildringen af sina lidanden och de mot honom begångna orättfärdigheterna. Märkvärdigt förefaller det ock, att Höppener, som allt ifrån revolutionen hade så förträffliga förbindelser på högre ort, ej kunde utverka målets upptagande förrän 1779. För öfrigt är det en egendomlig nemesis däruti, att han, som vid arfstvisterna efter sina föräldrar och väl äfven annars [3] visade sig så förfaren »i rättegångar och särdeles deras missbruk», genom att själf blifva gäckad af rättvisan måste försona, hvad han så brutit.

Sommaren 1786 hade Höppeners affärsställning blifvit så dålig, att han försattes i konkurs. [4] Emellertid bodde han kvar på Wettstagård ännu 1789, hvilket år hustrun där afled den 13 juni. Förhållandet till familjen, öfver hvars lidanden vid den

[1] Tryckta i *Lycurgus* s. 709—758.
[2] Ställdt till »Monseigneur». Riksarkivet, Biographica.
[3] T. ex. i det ofvan vidrörda Ostermarkska målet.
[4] Posttidningarna 1786 n:r 95.

våldsamma utmätningen 1780 Höppener ej kan nog utgjuta sig, synes icke hafva varit det bästa. »Sedan han förlorat all sin egendom på ett så tänkvärdigt sätt, dör han misantrop och har hvarken hustru eller barn till vänner. Hustrun begärde boskillnad, och det tvang honom till cession: barnen förakta och vanfräjda honom med sitt uppförande: äldsta dottern är blind, de 2:ne andra lägrade . . . Hvilka öden! Förbannade öden!»[1]

Sitt lefnadssätt på Wettstagård skildrar Höppener uti några verser[2] på följande sätt:

Jag går i mössa matt,
på spiken hängt min hatt,
arbetar som en träl,
och därvid mår jag väl.
I trasor går jag klädd,
men sofver på min bädd
förutan samvetskval
och falska vänners tal.
Min mat är ganska slätt
utaf en enda rätt.
o. s. v.

I en anteckning säger Höppener: »alltsedan 1791 har jag haft mitt tarfliga uppehälle hos Bauman, men under hvad aftal vet jag icke.» Denne vän försökte på detta sätt gälda det af honom begångna, »olyckliga misstag» genom hvilket Höppener inveckladea i procentaren Rosenbergs garn. Från Stockholm daterar han ett par skrifvelser under 1790-talet och har väl mestadels vistats där. Då döden slutligen träffade honom, den 5 januari 1802, vistades han på Dufnäs.[3]

* * *

»Gamle sanningshjälten är förvandlad till orakel och profet, ligger inhyst i en vrå, profeterar om riksdagsrevolutioner och läser tyska avisorna för hvarje månad med nya glasögon.» Så skildras Höppener — ty det är tydligen på honom dessa ord syfta — i ett »bref ifrån Stockholm 1799.»[4] Af sin ålder och

[1] Brefvet till Frölich.
[2] I H:s album, daterade d. 18/3 1788. På samma ställe finnes ett stycke om »Lagunda härads tingsrätt 1788», där H:s konkurs handlades, hvari framkastas beskyllningar för falhet, förfalskning o. s. v. — Handlingarna rörande H:s konkurs finnas ej längre i häradsrättens arkiv.
[3] Wallmarks uppgift.
[4] H:s Saml. Bd. 10.

omständigheternas makt afskuren från att ingripa i det politiska lifvet, som ju vid denna tid också var föga lockande, följde han dock med lifligt intresse alla händelser af vikt inom och utom landet. Det var nu han anlade sina vidlyftiga historiska samlingar och i randglosor till dem utgöt sitt hjärtas bitterhet och tände rökverk åt sig själf. Från författarskap afstod han ej, om ock det numera endast var hans närmaste omgifning och vänner, som fingo del af hans politiska reflexioner.

De märkligare af dessa skrifter äro:

Grundsatser om tryckfriheten 1786;[1]

Tvenne »burspråk» om lagskipningen och om riksstyrelsen;[2]

Flera uppsatser från 1792 rörande riksdagen i Gefle m. m;[3]

Fria tankar om fria samfund, ej daterade;

Bondememorial till socknestugan, och ett nytt Burspråk, båda från 1796;

Bref till ärlig svensk 1798;[4] samt

Bref till min systerson, nu riksdagsman i Norrköping, den 14 mars 1800, hvilket utgjorde Höppeners »sista politiska testamente.»

Samtliga dessa uppsatser bestå till större delen af allmänt hållna deklamationer, medan det positiva innehållet är ganska tunt. Sina satser framställer Höppener alltid med mycken tvärsäkerhet, och han tål aldrig hos läsaren det minsta tvifvel på deras ofelbarhet. För öfrigt skall man i dessa skrifter återfinna alldeles samma åsikter, som han redan framställt i sitt memorial om folkutflyttningen 1765, i sina ströskrifter från 1774 och sitt »Somnium politicum» 1779, hvilket sistnämnda blef af konungen »bifallet att i behörig tid försökas, hvilket verkligen skett, om han fått lefva.»[5] Höppeners reformförslag gingo hufvudsakligen ut på tillintetgörande af aristokraternas eller ämbetsmännens makt.

I Sverige borde endast trenne stånd finnas, nämligen: 1) Näroståndet (borgare, bergsmän och bönder); 2) Läroståndet (präster och civila ämbetsmän); samt 3) Väroståndet (adel och krigsbefäl). Af dessa tre är det emellertid blott det första, som

[1] Tryckta i Wallmarks Strödda handlingar s. 98.
[2] Såsom det tredje följer memorialet från 1765 om folkutflyttningen.
[3] Af en versifierad »Gåta» i H:s album vill det synas, som om H. vid detta tillfälle försökt spela en politisk roll genom sina skrifter.
[4] Tryckt i Wallmarks Strödda handlingar s. 104.
[5] Höppeners ord i brefvet till systersonen 1800 (Bd. 10).

har någon betydelse; det är rikets styrka, är det »skapande ståndet», inför hvilket alla ämbetsmän och till och med konungen äro skyldiga att stå till ansvar. Till kontroll tjäna för resten dels tryckfrihet, dels »jus principalatus». I öfrigt är »svenska regeringsformen af 1720 så mästerligt författad för menige bästa till säkerhet om lif, ära och egendom, att den omöjligen kan förbättras.»

Jordbruket borde i främsta rummet uppmuntras, hvilket bäst skedde genom förlagslån af banken mot 3 % ränta. I stället för att det bästa folket drages från åkern till drängtjänst hos adeln, skola soldater permitteras till tjänst hos jordbrukarne. Om skogens skötsel röjer Höppener äfven omsorg; för att spara på densamma föreslår han, att ej blott alla hus utan äfven alla gärdesgårdar skola byggas af sten, liksom golfvet i bondstugorna bör vara af lera i stället för af plank. Skråordningar och privilegier böra såsom skadliga upphäfvas, religionsfrihet införas, tidiga giftermål befordras o. s. v. »Se detta är nu rätta bonde-processen att bringa allmänna hushållningen i ordning och allmänna folket till eftertanke. Annan väg att återställa hälsa, krafter och allmän välmåga för rikskroppen gifs intet: men denna kuren är absolut säker, om regimen med förstånd ideligen iakttages.»

Höppeners betydelse — stor vill jag ej påstå den vara — ligger uti hans bestämdt uttalade demokratiska princip, en gång formulerad på ett sätt, som lifligt erinrar om Sieyès' berömda ord. (Se ofvan s. 333.)

Beskow berömmer Höppener därför, att »de satser, han dref såsom statsförbättrare, voro hämtade ur *svenska* förhållanden, åsyftade endast svenska föremål». Sant är, att den franska revolutionen anmärkningsvärdt litet inverkat på hans åsikter, men så hade ju han redan 1765 sitt eget ofelbara system färdigt. Wieselgren antyder, att det var Höppener, »som drog den unge Thorild in i politiska betraktelser, då han kommit från Lund». Hvad skäl härför kunna anföras, är mig icke bekant, men obestridligen rätt har samme förf., då han påvisar det inflytande Thorild utöfvat på Höppener, hvilken, såsom af hans samlingar synes, med intresse följde den förres skriftställarverksamhet rörande ting, som voro Höppener mycket kära, främst tryckfriheten. Äfven stilistiskt kan detta inflytande spåras, såsom i grundsatserna om tryckfriheten 1786 eller i en sats sådan

som denna: »Hvar och en skribent af snille är sitt fosterlands öfverhet.»

Höppeners karaktär och person skildras på följande sätt af hans vän, brefskrifvaren af 1788:

»Han är intet farlig, ty han är verkligen godhjärtad och högsinnad öfver all nedrighet; vettig och allvarsam; icke hvars mans lämpe att gäckas med, i ty han är ock hård och handfast, hvilket han ock flera gånger visat arte et marte. Han liknar i allo den tilltagsne Cromwell och den redlige Engelbreckt, har i hög grad bägges egenskaper och alla resurser hos sig själf utomänningar. Stort vett, oförskräckt mod, stark talegåfva, manlig, lakonisk skrifart, men bitter med genomträngande förstånd. Vir cum judicio audax et observantissimus æqui. Vågar för Guds namns ära, för sanning och rättvisa allt hvad af en behjärtad man vågas kan.

En Milton pro populo Svecano...[1] Att han nu därföre hatas af domare och ämbetsmän, är intet underligt: det är rättvisans lott och det säkraste bevis på hans kapacité, som till deras lycka in processu orario icke så ömtåligt kan kännas, som hans lyckliga geni och talegåfva skulle utrita, om dess tunga hörsel ej hindrade. Ja, man har tagit sig för ordspråk, att djäfvulen själf hängde sig i helvete, om H[öppene]r finge sin förlorade hörsel åter.»

En till Höppener riktad, af honom själf i albumet införd anonym dikt instämmer i denna rosenmålning.[2] Sista versen må här anföras:

»Sanningshjälte! Du blef skapad till orakel och profet,
för att hålla folket vaket till titanernas [aristokraternas] förtret
du ock hållit bågen spänder, stången riktad i balans,
både nåds och onåds händer binda nu din lagerkrans.»

Dessa idealiserade skildringar kunna icke hafva annat värde för oss än att visa oss, huru Höppener själf önskade se sig uppfattad.

---

[1] Wallmark har här, lustigt nog, »Milo pro populo».

[2] Titeln är »Till Sanningens hiälte» 1799. Med tanke på H:s vanliga sätt att berömma sig själf kan man ej annat än misstänka H. för att själf vara författaren. — En annan dikt mot aristokraterna och förföljarne i allmänhet har han 1789 signerat Thorgny. Flera andra politiska stycken på vers i albumet och samlingen äro måhända af H.

Den sannaste bilden af Höppener får man — så synes det mig — af hans skrifter. Dessa kännetecknas genomgående af en i hög grad oratorisk, patetisk stil. Döfheten skall hafva hindrat Höppener från triumfer som talare, men oafsedt detta voro icke de politiska förhållandena eller hans egen ställning sådan, att' tillfälle gafs att slå några oratoriska slag. Anlaget fanns emellertid och har tryckt sin prägel på hans stil, och det till den grad, att det ibland ser ut, som ville författaren framhäfva denna egendomlighet genom typografiska medel, genom kursivering, genom inskjutna »N B», genom att isolera på en rad sina anatemer och utrop.

En sansad diskussion, en lugn bevisföring äro ej Höppeners sak; för honom äro motståndare eller motparter städse antingen kanaljer eller idioter eller bägge delarna på en gång, och från sin egen höjd af moral och religion, af vetande och skarpsinne störtar han så ned för att med ett slag alldeles krossa dem. Han älskar att därvid grunda sina anfall på några, hälst latinska, juridiska eller mera allmängiltiga slagord, citater eller »lagar», dem han enligt Thorilds recept själf uppgjort.

Det positiva innehållet i Höppeners politiska skrifter är ytterst ringa. Såsom jag förut nämnde, lefde han på några få principer, hvilka han aldrig tröttnade att åter och åter omtugga, och till slut blefvo de för honom verkliga trosartiklar. Detaljerna af dessa samhällsförbättringar intresserade honom föga, och han gjorde rätt i att icke söka noggrannare utveckla dem, ty då han en gång undantagsvis gör ett försök härtill, blir resultatet blott, att han lägger sin egen opraktiskhet i öppen dag.

Bristen på positivt innehåll söker Höppener dölja genom att krydda sin anrättning med oratoriska blomster eller kanske rättare sagt ovett. Häruti ägde han ock en betydande förmåga, som tillvann honom erkännande till och med af en publik, som i detta fall var så bortskämd som den svenska vid denna tid — man erinre sig tonen i den svenska pressen under frihetstidens sista år! För Höppener var det en njutning, ja, ett behof att höra sin egen stämma genljuda; frasen var hans gudom. Han hade måhända en verklig, om ock ytlig entusiasm för de demokratiska principerna, men i grund och botten låg det honom än mer om hjärtat att få gifva luft åt sin jäsande ilska mot verkliga eller inbillade fiender och därtill låta sin egen person fram-

träda i frasernas bengaliska belysning, afteckande sig i all sin oegennytta, oförskräckthet och ädelhet emot de omgifvande skuggorna. Till sist trodde Höppener nog själf fullt och fast på alla de förskönande utsmyckningar och omklädnader, hvarmed han utstyrt sina motiv och sina handlingar.

Det ligger ingenting orimligt i hans uppgift, att han uppbyggt konungen med sina statsfilosofiska spekulationer. Man känner denna Gustafs verkliga välvilja, på grund af hvilken han tolererade dylika admonitioner, helst när de, såsom hos den bekante Halldin, hade en tillsats af mystik. För detta var Höppener icke alldeles främmande. Sina regeringsprinciper af 1779 säger han sig hafva byggt på en syn, och hans uppträdande i tryckfrihetsfrågan hade förebådats af en dylik.[1] — Mellanhanden vid denna förbindelse var, synes det, C. Fr. Scheffer, hvilken i allmänhet vid valet af sina litterära protegéer (t. ex. Simming och Ristell) ej var så nogräknad.

Under sina senare år blef Höppener Gustafs afgjorde, om ock icke öppne, fiende. Han har i sina samlingar upptagit en mängd ströskrifter om konungen och försett dem med talrika randanmärkningar, i hvilka han utgjutit sitt hat mot kungen och hans gunstlingar från senare år och till det värsta uttyder alla hans handlingar. Detta omslag i stämningen kan till någon del hafva berott på svikna förhoppningar om understöd, men i de politiska förhållandena funnos skäl nog till affall från konungen. Huru många voro icke de fosterlandsvänner, som med uppriktigt jubel hälsat den 19 augusti 1772 men sedermera funno sig bittert besvikna i sina förhoppningar.

Höppeners politiska betydelse var — det behöfver knappt sägas — ringa nog. Liksom Höppeners enskilda lif hade en sida — processen om arfvet efter föräldrarne —, som han fann lämpligast att dölja, så var hans politiska färd äfven den ej utan sin afvigsida, här det betalta skrifveriet i regeringens tjänst. Jag kan ingalunda göra anspråk på att hafva lyckats fullständigt belysa denna del, men tillräckligt torde vara anfördt för att till sitt rätta värde återföra alla de stora ord om Höppener och hans dater, på hvilka hans biograf af 1788

[1] Uti Bd. 5 af H:s saml. finnes en berättelse om, huru H. i en dröm sett en oxe med ett hölass skena in i en butik på Köpmansgatan; någon tid därefter hade denna dröm slagit in.

varit så frikostig. Det är ett skäligen negativt resultat, men äfven sådana äro ju ej utan sin betydelse, och för öfrigt har jag hoppats, att berättelsen om Höppeners lefnadsöden skulle kunna belysa hans samtid och särskildt dess rättegångsväsen samt sålunda icke sakna sitt intresse.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ett bidrag till frågan om Konungens Svea Lifgardes traditioner.

En granskning af namnen å arméens fanor och standar hade länge varit af behofvet påkallad, då en kommitté år 1888 erhöll i uppdrag att verkställa en sådan, därvid begagnande »de forskningar, som af Generalstabens krigshistoriska afdelning blifvit utförda.» Resultatet föreligger i ett den 2 april 1892 afgifvet underdånigt betänkande, som sedan innevarande års början äfven föreligger i tryck.

Det ligger i sakens natur, att en jury af ifrågavarande art till största delen blir beroende af de förutgångna forskningarna och de därpå grundade utredningarna. Erkännas bör villigt, att mycket af betydelse för Sveriges krigshistoria härigenom bragts i dagen, att många misstag beträffande regementens härstamning och rätt till äreminnen blifvit rättade. Uppgiften har emellertid varit ömtålig. Utan verkligt *tvingande* skäl och bevis borde naturligtvis ej tillstyrkas, att regementen beröfvades delaktighet i krigsminnen, »hvaröfver de genom århundraden icke blott tillåtits utan uppmanats att vara stolta». Kunna åter sådana bevis förebringas, är det naturligtvis forskarens rätt och plikt att draga fram dem, och intet regemente skall då förvisso tveka att ur medvetandet utplåna traditioner, som blifvit dyrbara, eller att från sina fandukar stryka namn, till hvilka det ej mera har någon rätt.

Bland intresserade kretsar har nu ett visst uppseende väckts af det resultat, hvartill den historiska utredningen kommit ifråga om *Svea Lifgardes* härstamning. Det har synts oss, som om de förebragta bevisen ej varit fullt öfvertygande, som de åberopade källorna kunde tolkas på annat sätt. Vi ha därföre, delvis med begagnande af nytt material, underkastat frågan en förnyad granskning, hvars resultat i följande undersökning framlägges.

* *
*

Hittills har Svea Lifgarde ansetts leda sina anor från Gardet under Gustaf II Adolfs tid och dess föregångare samt från det med gardet förenade s. k. »gula regementet». Nu har man i stället sökt leda i bevis åsikten, att Konungens Svea Lifgarde räknar sitt historiska ursprung först från det gardeskompani, som uppsattes i Sverige 1633. I motiveringen har inlagts en detaljrikedom, som ej kunnat åstadkommas utan en mycket omfattande forskning. Mången torde också, efter att ha genomläst utredningen, måhända instämma med bok-

anmälaren i Krigsvetenskapsakademiens tidskrift: »att ingen härstamning kan spåras från gula brigaden eller från Gustaf II Adolfs gardeskompani, hvilket upplöstes i Wolgast 1633, visas tydligt.»

I den utredning, som legat till grund för kommitterades uppfattning, har påståtts:

1) *att gardet 1633 ej utgjorde en organisatorisk enhet;*

2) *att det s. k. drottning Kristinas gardeskompani uppsattes och utvecklades själfständigt;*

3) *att de s. k. »blårockarne»* (i »utredningen» benämda Konungens f. d. stånddrabanter) *såsom kår upplöstes i juli månad, till ett antal af 12 ingingo i drottning Kristinas gardeskompani, men ej bidrogo till kontinuiteten inom gardet;*

4) *att konung Gustaf II Adolfs gardeskompani upplöstes i Wolgast;*

5) *att något samband mellan Svea Lifgarde och gula regementet ej kan spåras;*

samt 6) *att Konungens Svea Lifgarde på grund af ofvanstående, historiskt sedt, ej äger rätt till traditioner längre tillbaka än från drottning Kristinas gardeskompani.*

1.

Hvad beträffar *gardet såsom organisatorisk enhet* har man utgått från det *obevisade antagandet*, att här vore fråga om *tvänne* garden: »den aflidne konungens» och »den unga drottningens».

Visserligen har man hört påstås, att gardet denna tid utgjorde en personlig uppvaktning hos den regerande monarken och att dess tillvaro såsom sådan upphörde vid regentombytet. Handlingar från denna tid jäfva likväl ett sådant påstående. Sålunda finner man t. ex. af en rikshufvudbokens journal i kammararkivet för 1633 parti 4192, som i betänkandet åberopats (bil. I), att de af gardets äldre personal, som icke deltagit i Gustaf II Adolfs sista fälttåg, upptagas under rubriken: *H. Maj:t Drottningens Guardie.*

Däraf synes framgå, att konungens forne uppvaktare och drabanter, långt ifrån att upphöra såsom sådana efter hans död, i stället vid tronombytet öfvergingo till H. Maj:t Drottningens. Af nämda parti framgår äfven, att de *olika delarna* af gardet tillhörde *samma truppförband.* Huru annars förklara, att gardet från Gustaf II Adolfs tid efter hans död *tillsammans* med »nyantagne» uppvaktare och drabanter kallas »Hennes Maj:tz Drottningens Guardie»?

I rikshufvudboken parti 2603 (bil. II) upptages äfven under den *gemensamma* rubriken »H. S. Kon. Maij:tz Liff Guardie» så väl 20 man af »Frökens Lif Guardie» som 25 man af »H. K. Maj:tz Lif Guardie». Den omständigheten, att i en del handlingar Gustaf II Adolfs uppvaktare och drabanter uppföras under rubriken »H. M. Drottningens Guardie» (därmed åsyftande »Unga Drottningen», »Fröken»), under det att i andra »Frökens Lif Guardie» omtalas under rubriken »H. S. Kon. Maj:tz», tyckes sålunda gifva vid handen, att gardet denna tid betraktades såsom en *organisatorisk enhet.* Hade

här varit fråga om *tvänne* olika garden vore ju egendomligt, om det ena uppfördes under det andras namn, och tvärtom.

Icke torde väl heller den omständigheten, att uppvaktare och drabanter »nyantogos» i Sverige, medan Gustaf II Adolfs gardeskompani ännu var i verksamhet, kunna gifva något stöd för den uppfattningen, att ett *nytt*, *från det andra fristående garde* var under uppsättning. Ty med kännedom om, att gardet så väl före som efter denna tid — i likhet med de flesta andra regementen — många gånger ändrat sammansättning och organisation, så att det tidtals utgjorts af ett, tidtals af flera kompanier, föreligger snarare skäl till antagandet, att det här endast gällt en, om ock tillfällig, utvidgning af »K. Maj:tz Guardie». Eller hvarföre skulle just en utvidgning med efterföljande reducering af gardet år 1633 afklippa sambandet mellan dess olika delar? Hvarföre skulle den del däraf, som i Sverige uppsattes under början af året, betraktas såsom en från det öfriga gardet självständig och oberoende enhet? Huru skall detta ens vara *möjligt*, i betraktande af att just *denna del* af gardet, såsom längre fram närmare skall visas, grundades genom de i Sverige kvarlämnade uppvaktarne och drabanterna, hvilka utgjorde så att säga en depot af gardets äldre personal?

Större vitsord än dessa *antaganden* beträffande enheten inom gardet torde för öfrigt med skäl kunna gifvas åt den uppfattning, som tydligen gjort sig gällande på 1600-talet, att döma af åtskilliga andra handlingar.

I en handling[1] frågas sålunda: »Om för *guardiets* officerare skall opföres en heller tre månaders sold? Uthij sal. Konungens tijdh äre alltid 3 månaders solld opförde och allenest en månad betallt, men uthij den förre regeringens tijdh hafwer ingen solld warit opförd». Uti denna handling från drottning Kristinas regering talas icke om S. Konungens guardie eller förra regeringens guardie utan om *guardiet* uti Salig Konungens tid och uti förra regeringens tid.

Samma uppfattning gör sig ännu tydligare gällande i en handling bland »Militaria» i Riksarkivet (bil. III), hvaruti under rubriken »*K. Maj:tz Guardie*» omtalas, huru personalen »tracteredes uthi Sal. Konungens tijdh» och »uthij nu regerende Dråttningz tijdh».

Beskrifningarna öfver likprocessionen i Wolgast 1633, hvari konungens lifkompani deltog, och de tvänne likprocessionerna i Sverige följande år, där drottning Kristinas gardeskompani gjorde samma tjänst, innehålla *intet* om olika garden, utan i alla tre beskrifningarna talas om »Capitein för Guardien», hvilken vid ena tillfället var Erik Stenbock, vid de andra hans *efterträdare* Thure Liliesparre (bil. IV).[2]

---

[1] Hofhållningen under drottning Kristinas tid. Riksarkivet.

[2] Vid genomläsandet af de trenne beskrifningarna skall man dessutom finna en i minsta detaljer likartad tjänstgöring för de båda gardeskompanierna, ja, så fullständigt lika, att man undrar om en sådan kan ifrågakomma annat än *inom ett och samma truppförband*. Likheten framträder mindre tydligt i utredningen (där man återgifvit 2 af de 3 beskrifningarne), emedan man hämtat den ena ur

Af hvad i det föregående anförts torde framgå, att *gardet äfven år 1633 var en organisatorisk enhet.*

2.

I utredningen fästes dock intet afseende härvid, utan *antages* i stället, att Drottning Kristinas garde vore ett *annat* än Konung Gustaf II Adolfs och att det uppspirat ur en fullkomligt självständig rot. Stöd för detta påstående är bland annat hämtadt ur rikshufvudbokens journ. för 1633 (redan anf. st. bil. I), hvari uppgifves, att de först antagna 8 uppvaktarna och 18 drabanterna erhöllo sorgkläder den 6 juni,[1] hvaremot det ej meddelats, att i *samma* parti under den *gemensamma rubriken* »H. Maj:t Drottningens Guardie» upplyses, att äfven 12 uppvaktare och 15 »gambla» drabanter likaledes fått sorgkläder, de förra den 13 februari, de senare redan i december 1632.[2] Utelämnandet af denna uppgift har så mycket större betydelse som handlingen, läst i sin helhet, måste ådagalägga samhörighet mellan de »gamble» uppvaktarne och drabanterna och H. Maj:t Drottningens lifguardie.

Af det föregående skulle sålunda framgå, att *27 man af gardets äldre personal bildat tillsammans med 26 »nyantagne» grunden till drottning Kristinas Guardie.*

Äfven om inga andra än de »27» varit gemensamma för det äldre och yngre kompaniet, blir sambandet dem emellan ju likväl så starkt, att en *bestämd kontinuitet* kan påvisas. Hvilket regemente har uppvisat mer än 50 % af sin *ursprungliga* styrka tillhörande ett äldre truppförband utan att hafva traditioner från detsamma? Emellertid ingingo många fler än 27 af gardets äldre personal i »Nya gardet». Utredningen gifver också ett — om än tveksamt — medgifvande i denna riktning. Där säges nämligen »*6 man, att döma af namnlikheten måhända ända till 17*», som »*kunna antagas hafva*

riksarkivet (hvarest alla 3 förvaras på samma ställe), den andra ur en tryckt relation på tyska i K. biblioteket.

[1] Längre fram i utredningen meddelas, att »*redan i juli*» hade dessa uppvaktare och drabanter antagit namn af »H. M. Drottningens Guardie», hvilket skulle framgå utaf uppställningen af parti 2071 (bil. V). Uttrycket *redan* i juli visar, att man icke ansett nyssnämnda uppvaktare och drabanter förrän i juli benämnas H. M. Drottningens Guardie, *oaktadt* man just hänvisat till en handling (parti 4192 bil. I), som under *samma* rubrik upplyser, att dessa personer erhållit sorgkläder den *6 juni*. *Uppställningen* af de båda partien skiljer sig endast däruti, att i parti 4192 omtalas *utom* de »nyantagna» drabanterne och uppvaktarne *äfven* sådana af gardets äldre personal, hvilket däremot ej är fallet i parti 2071.

Dessutom säges i sammanhang med detta — (se not 2 sid. 29 i betänkandet) att »*här*» (i parti 2071) menas det *egentliga gardeskompaniet*, därmed åsyftande drottning Kristinas, hvilket emellertid vid denna tidpunkt (i juli månad) *ej* såsom *kompani* fanns till, under det att det *egentliga gardeskompaniet* just var det i Wolgast förlagda.

[2] I partiet 4192 står 1633 — icke 1632. Detta är tydligen ett skriffel, hvilket framgår af Klädekammarboken för 1633, Slottsarkivet.

tjänat vid Gustaf II Adolfs garde, togo sedan värfning vid Drottning Kristinas.»

Huru det kan vara möjligt att angifva ett *bestämdt* antal af dem, som tjänat vid båda gardeskompanierna, är svårt att förstå, om man ihågkommer, att uppsättningen af drottning Kristinas gardeskompani började i juni 1633, men den första kända rulla öfver kompaniet är af så sent datum som den 29 nov. 1634. Under denna långa tidrymd af 1 $^1/_2$ år hade en stor afgång och tillkomst måst äga rum att döma af förhållandet vid Gardet strax före och strax efter nämnda tid. Den 16 juli 1633 återstå sålunda endast 85 man af de 181, som bildade gardeskompaniet 15 juli 1632; samt från 29 nov. 1634 till den 11 januari 1636, eller något mera än ett år, omsättes kompaniet med 50 man eller 34 %, oaktadt gardet under denna tid ej deltagit i något fälttåg. Med dessa fakta för ögonen borde man hafva rätt att sluta till, att en vida större styrka än 17 af det äldre gardeskompaniet ingått i det sammanslagna, äfven om icke flera än 17 kunde återfinnas i 1634 års rulla. Minst 20 namn återfinnas likväl i denna rulla (bil. VI) på sådana, som tillhört Gustaf II Adolfs gardeskompani och deltagit i kriget.

Utom nu anförda sannolikhetsberäkningar finnas äfven andra skäl, som tala för ett närmare samband emellan de båda gardeskompanierna. En sammanslagning af gardets äldre och yngre personal har sannolikt ägt rum, i sammanhang hvarmed en del erhöll afsked, hufvudsakligen de tyska uppvaktarne och drabanterna från Gustaf II Adolfs tid, af hvilka man i 1634 års rulla endast återfinner ett försvinnande fåtal.[1] Alla tecken tyda på att hufvuddelen af Konungens gardeskompani var med på den transportflotta, som öfverförde Gustaf II Adolfs lik från Wolgast till Nyköping. Om utrustningarna till denna transport skref rådet till Enkedrottningen den 6 maj[2]: »att skeppen med all macht blifva tillagade, som H. Kon. Maij:tz ... salige lik sampt E. M:t och *hele dess konungslige medföllie* att hit öffwer föra». Och just efter det kongl. likets ankomst till Sverige i början af augusti organiserades drottning Kristinas uppvaktare och drabanter såsom ett *kompani* af 92 personer, däri inberäknad fullständig befälspersonal med öfverstelöjtnant Thure Lilliesparre som »capitein».

På grund af utredningen skulle man kunna förledas till den tron att »Hennes Maij:t Drottningens Gardie» antog namn af »Compagnie de guardia» redan i juli och att detta sålunda skett oberoende af det äldre gardeskompaniets hemkomst. Det heter nämligen (s. 29) att »den i juli månad i kammaren utarbetade och i Nyköping den 13 aug. underskrifna ordinarie rikesstaten för 1633 upptager såsom tillhörande Hennes Maj:t unga drottningens hofstat

[1] Det framgår tydligt vid jämförelse af rullorna för 1633 (bil. VII) och 1634, att man småningom velat befria sig från de utländska knektarne vid gardet. Då under Gustaf II Adolfs tid dessa ingingo till öfvervägande antal, är ju lätt förklarligt, att icke så många af det äldre gardeskompaniet återfinnas i 1634 års rulla för den 29 nov.

[2] Riksregistratur 1633. Riksarkivet.

ett »Compagnie de guardia». Härvid må emellertid anmärkas, att här ej är fråga om någon »riksstat för 1633»; det är endast drottningens »hofstat», som underskrifves. Från hvilken tid densamma skulle gälla[1] antydes ej med ett ord, men det tyckes ha skett från september månad och den kan svårligen anföras som bevis för att ett gardeskompani skulle varit organiseradt *före* hemkomsten af Gustaf II Adolfs gardeskompani från Wolgast — snarare för motsatsen.

Det antagandet ligger i själfva verket nära till hands, att man ej ansåg sig böra organisera gardet i Sverige till ett kompani, förrän en sammanslagning med det från Tyskland hemvändande kunde äga rum. Särskildt är att beakta, att Thure Lilliesparre ej blef »Capitein de guardie» förrän i sammanhang med Erik Stenbocks afgång från nämnda befattning. Före augusti månad kan icke heller något befäl upptäckas för uppvaktarne och drabanterna i Sverige. Befälsplatserna vid det sammanslagna gardeskompaniet måtte också hafva besatts till största delen af gardets äldre personal, hvaraf ännu den 29 november 1634 icke mindre än 9 (af det sammanslagna kompaniets 15 egentliga befälspersonal) funnos kvar i tjänst.

Äfven om man icke vid denna tidpunkt (nov. 1634) kan påträffa namnen på fler än 20 (ej 17) af dem, som deltagit i kriget och sedan ingått i det sammanslagna gardet, torde man, på grund af hvad ofvan anförts, kunna antaga, att deras antal ej obetydligt öfverstigit denna siffra.

I journalen för 1633 års rikshufvudbok (parti 3798) omnämnas ytterligare 5 uppvaktare under rubriken »H. Maij:tz Drottningens Guardie», hvilkas namn återfinnas uti rullan öfver Gardeskompaniet i Wolgast. Om dessa säges i utredningen (sid. 34, not 3) endast, att deras namn ej återfinnas i 1634 års rulla. Månne väl den omständigheten, att dessa icke tjänade kvar vid gardet så länge som till nov. 1634 kan jäfva en offentlig handlings vittnesbörd? Af Torsten Bengtssons räkning för hofkassan i Wolgast, som för utredningen också begagnats, framgår, att alla dessa 5 blefvo sårade i slaget vid Lützen och först frampå våren återkommo till gardet i Wolgast. Om de under sådana förhållanden icke så länge som till hösten 1634 stannade i tjänst, hafva de dock faktiskt tillhört det sammanslagna kompaniet. När nu detta likväl icke i utredningen erkänts, borde den *rubrik*, under hvilken dessa 5 uppförts i rikshufvudboken, *åtminstone* gifva ytterligare stöd för uppfattningen om gardet såsom *organisatorisk enhet*, enär ju äfven den aflidne konungens uppvaktare då räknades till H. Maj:tz Drottningens Guardie. Af dem, som tillhört Gustaf Adolfs gardeskompani och deltagit i hans sista fälttåg, hafva sålunda 25 man ingått i drottning Kristinas. Af dessa hade 21 man deltagit i slaget vid Lützen, eller 22 % af gardeskompaniets därvarande styrka (omkr. 95 man); 8 man af dem sårades i det minnesrika slaget.

[1] »H:nes M:tz unga drottningens *hofstat* — — — Compagnie de Guardia — — (92 personer) — — Actum Nykiöping d. 13 aug. a:o 1633». (Underskrifter). Akten är i afskrift bilagd en, såsom det synes, år 1634 uppgjord riksstat.

Enligt utredningen skulle man endast med visshet känna, att *sex man* ingingo i det nyuppsatta kompaniet. I räntekammarboken för 1634 omtalas nämligen, att »sex man, som äro hemkombne tillika med de andre från Tyskland», icke erhållit någon anvisning på landet utan »hafwe sigh *strax* uthi Nykiöping under H. Maj:t Frökens Guardie gifwit». Af den ordsammanställning, hvaruti ordet »*strax*» förefinnes, tyckes emellertid framgå, att »*de andre*» skulle komma efter eller kommit efter. Icke dess mindre säges, att de 11 man, hvilkas namn ytterligare återfunnits i 1634 års rulla, ej med säkerhet kunna anses identiska med dem, hvilka uppförts under samma namn i 1633 års rulla. Anledningen skulle vara den, att de bära »mera vanliga namn» utan tillägg af deras hemort. Huruvida sådana namn som t. ex. Peter Westphal, Engelbrekt Rogge, Jacob Kiörner äro »*mera vanliga*», därom må läsaren själf döma.

För att komma till erkännandet, att 17 man i »*gynnsammaste fall*» först tillhört Gustaf II Adolfs gardeskompani, därefter drottning Kristinas, har man i utredningen begagnat en formulering, hvarigenom intrycket, att något samband mellan de båda gardeskompanierna skulle förefinnas genom dessa 17, helt och hållet uteblifvit. Efter att hafva omtalat styrkan på gardet den 29 nov. 1634 säges nämligen:

En del hade förut tjänat vid andra regementen. Sålunda hade i augusti 1633 nio man af Upplands regemente fått anställning vid detsamma, likaså 12 af Gustaf II Adolfs f. d. stånddrabanter (de s. k. blårockarne), hvilka såsom kår upplöstes i medlet af juli månad 1633, och sex man — att döma af namnlikheten måhända ända till 17 — som under kriget haft anställning vid Gustaf II Adolfs gardeskompani.

På ett svagare sätt torde sambandet mellan gardets olika delar svårligen kunnat framställas. Sålunda hänföras de s. k. blårockarne och konung Gustaf II Adolfs gardeskompani till »andra regementen», utan att det berättigade i ett dylikt förfarande ens med någon enda handling kunnat styrkas; vidare omtalas dessa i samband med Upplands regemente, hvilket med *visshet* skulle lämnat 9 man till »drottning Kristinas garde», under det man om Gustaf II Adolfs gardeskompani endast skulle kunna säga detta beträffande 6.

Man kunde sålunda på grund häraf säga, att Svea lifgarde med lika stort eller rättare lika litet berättigande kunde göra anspråk på arf från Upplands regemente som från gardet före 1633.

Huru härmed förhåller sig, torde emellertid framgå icke mindre af hvad längre fram kommer att meddelas, än af det redan anförda. Uppgiften om de »9» från Upplands regemente är i och för sig af så ringa betydelse, att den knappt varit förtjänt af omnämnande. Ty hvad anmärkningsvärdt ligger väl däri, att f. d. öfverstelöjtnanten vid *Upplands* regemente, chefen för gardeskompaniet Thure Lilliesparre tillåtit några af sina forna knektar följa sig till gardet?

3.

Om *»blårockarne»*, hvilka i utredningen spelat en icke oväsentlig roll, lämnas uppgifter, som vi ej kunna annat än anse för vilseledande. De kallas sålunda »Gustaf II Adolfs f. d. stånddrabanter», ehuru de i verkligheten tillhörde Enkedrottningens garde. Redan 1628 omtalas detta garde,[1] hvarest uppvaktarne buro gult »liveri», drabanterna blått: däraf deras namn *blårockar*. Dessa uppvaktare (hillebardererna) och drabanter (blårockarne) voro tillika med Konungens »Leibcompagnie» i Wolgast 1633.

Om »blårockarne» säges vidare, »att de såsom kår upplöstes i midten af juli månad». Huru härmed förhåller sig, torde framgå af rikshufvudbokens journal för 1633 (parti 2931) — den i utredningen så ofta återgifna. Där står: »Efftersk:ne blårockar hafva bekommit en månadz kost peng:er, medhan de giorde tienst i Nykiöping för S. H. M:tz lijk, nemb.

32 musqueterare à 4 Dr.	128.
1 Corporal à 5 Dr.	5.
	133.

Konungens lik anlände till Nyköping den 5 augusti; drabanterna tjänstgjorde där en månad. Huru då förklara, att de »afdankades» i Wolgast *redan uti juli?*

Vidare uppgifves, att »blårockarne» till ett antal af 12 ingingo i gardets yngre kompani. Räntekammarboken för 1634 (verif., bil. VIII) meddelar emellertid, att icke mindre än 23 man, som i andra rullor återfinnas såsom »blårockar»,[2] erhållit sina innestående löneförmåner. Kvittensen är undertecknad af löjtnanten vid Gardet Engelbrekt Rogge. Dessa 23 måste sålunda någon tid hafva tillhört gardeskompaniet. Dessutom förekomma ytterligare 3 i 1634 års rulla, hvilka icke upptagas på ofvannämnda kvitto. En del af dessa 26 måste likväl — måhända i sammanhang med utbekommandet af de innestående lönerna — erhållit afsked, enär ej namnen på alla återfinnas i rullan för 1634.

I utredningen ha, såsom här ofvan anmärkts, blårockarne upptagits bland »andra regementen» och därmed förnekats, att de tillhörde *samma* garde, som den aflidne Konungens »Leibcompagni», under det att tydningen och förklaringen af parti 2603 i rikshufvudboken (bil. II) gifva stöd för en motsatt uppfattning. Af de 20 man utaf Frökens Lifguardie, hvilka i sistnämnda parti omtalas under rubriken »S. H:s Kon. Maij:tz Lifguardie», skulle nämligen 12 vara »blårockar». Denna inkonsekvens märkes emellertid icke, emedan nämnda rubrik icke anförts. Härigenom får läsaren äfven intrycket utaf, att här vore fråga om *tvänne* garden, »H. Kon. Maij:tz» och »Frökens», då hand-

[1] Klädekammarräkningar. Slottsarkivet.

[2] Jfr Torsten Bengtssons räkning i Wolgast 1633. Kammararkivet. Kvittenssedel till klädekammarboken för 1633. Slottsarkivet.

lingen läst i sin helhet visar motsatsen (se sid. 34 not i betänkandet). Nyss omtalade handling är emellertid icke den enda, som angifver, att H. S. Maj:tz Leibcompagnie och Enkedrottningens uppvaktare och drabanter (blårockarne) år 1633 räknades till samma garde. I rikshufvudboken för 1633 (parti 2178) och klädekammarboken för samma år (bil. IX) omtalas nämligen gardet i Wolgast under rubriken »H. S. Maij:tz och Hen. Maij:tz Drottningens Leibguardie». »Blårockarne» måste sålunda också medräknas bland dem, som bidragit att stärka kontinuiteten inom gardet år 1633.

Den del af gardets äldre personal, som längre eller kortare tid tillhört det »Nya gardet» och sålunda bildat den sammanhållande länken mellan gardet före och efter 1633, har, som ofvan visats, varit betydligt större än i utredningen påståtts, nämligen:

27 man, som kvarlämnats i Sverige vid konung Gustaf II Adolfs afresa till kriget;[1]

25 man af Leibcompagnie, som deltagit i fälttåget;

26 blårockar.

Summa 78 man.

Af dessa funnos ännu den 29 november 1634 kvar vid gardet följande:

6 man af det i Sverige kvarlämnade manskapet;

20 man af Konungens Lifkompani, som deltagit i fälttåget;

17 blårockar.

Summa 43 man (däraf 9 befäl).

29 % af gardeskompaniets 146 man hade sålunda tillhört gardets äldre personal.

Månne icke under sådana förhållanden tillräckligt samband finnes mellan gardets olika delar, för att den yngre kan äga rättmätiga anspråk på arf från de äldre?

4.

Efter att hafva redogjort för uppkomsten och utvecklingen af drottning Kristinas gardeskompani, öfvergår man i utredningen till beskrifning öfver de öden, hvilka Gustaf II Adolfs lifgarde skulle varit underkastadt efter dess konungs död, särskildt i Wolgast, där det utgjorde vakt vid hans lik. Denna beskrifning utmynnar i påståendet, att kompaniet »upplöstes» och konungens uppvaktare och drabanter »formligen afdankades». Detta påstående föregås af en detaljerad beskrifning öfver ställningen i Wolgast 1633. Man får sålunda veta, att därstädes funnos tvänne hofstater, för hvilka en gemensam kassa var anordnad, att ur denna aflönades bland annat de skyttar, hvilka försågo kungliga taffeln med villebråd. Det upplyses till och

[1] Enligt räntekammarboken för 1634 afskedades de 15 »gambla» drabanterna den 10 januari 1634. Fyra af de tolf äldre uppvaktarne afgingo likaledes före mönstringen den 29 nov. 1634.

med om namnet på befälhafvaren för dessa »djurskyttar», hvilket dock knappast har någon betydelse för föreliggande fråga. Därefter beskrifves tillståndet inom hofstaten, hvari funnos en mängd öfverflödiga personer, och man söker visa, att härmed åsyftades just gardeskompaniet. Detta påstående stödjes af ett antal bref. Det första är från sekreteraren Nils Nilsson Tungel till rikskansleren (jfr bil. X). Han säger däri, att hofstaten var »uppfylld af en mängd onödigt parti, som borde utstrykas». Denna uppgift har sammanställts med en annan (i Tungels bref till pfalzgrefven Johan Casimir), hvari säges, att uppvaktarne gingo »oklädde», hvarmed menades, att de ej erhållit sorgkläder.

Härefter åberopas riksråden Gabriel Oxenstjernas och Mathias Soops bref af den 24 maj till riks- och kammarrådet i Sverige, däri Tungels utsago bestyrktes. Riksråden säga nämligen, att hofstaten var »fylld af en mängd onödigt folk, som föga eller ingen tjänst gjorde», hvilket riksråden därför »gärna ville afdanka». Denna deras afsikt vann bifall af rådet, som uppmanade dem »att afdanka alla, som de utan förevitelse kunde afskeda.»

Utan vidare *antager* man nu, att »Konungens forna gardeskompani» inbegreps i denna »afdankning», och af de gjorda citaten bibringas läsaren lätt den uppfattningen, att så också var meningen. — Vi ha dock kommit till en afvikande uppfattning efter en närmare granskning af brefvens innehåll.

Uppgiften om de »oklädde» uppvaktarne har i utredningen hämtats ur Tungels bref till pfalzgrefven Johan Casimir. Samma sak omtalas dock äfven i brefvet till rikskanslern och det på ett sätt, som snarare visar, att Tungel *icke* åsyftat dessa med »onödigt parti». Han skref nämligen på slutet:

»Opvarterne gå och ännu oklädde, hvilket gaf ett slätt anseende.» Han beklagade sålunda, att de *ännu* icke erhållit sorgkläder och hoppades tydligen, att de snart skulle få sådana, hvilket säkerligen ej kommit i fråga, därest han funnit dem öfverflödiga

Man skulle nu kunna förmoda, att i Tungels bref till pfalzgrefven uppvaktarne hade omnämnts i sådant sammanhang, att däraf framginge, att han åsyftat de »oklädde» uppvaktarne med onödigt parti. I stället skrifver han »Hoffålkedt går och ännu mestadels oklädt särdeles opwakterne som *dageligen* H. K. Maij:tz Saligaste Liik *bevaka måste.*»

Dessa, hvilka således dagligen utgjorde vakt vid konungens lik, skulle vara »det onödiga parti», om hvilket Oxenstjerna och Soop sade, att de »föga eller ingen tjenst gjorde» och hvilka »utan förvitelse» skulle kunnat »afdankas»!

På hvilka häntydde då riksråden och Tungel i sina bref? Vid en undersökning af dem, som verkligen tillhörde hofstaten, skall man snart komma till en ganska talrik och dyrunderhållen personal. Af Gustaf II Adolfs och drottning Maria Eleonoras hof funnos förutom hofmarskalk och hofmästare bland andra 11 kammarherrar, 17 hofjunkare, 6 cantzelister, perlestickare, paulunmakare, jungfruknektar,

fyrböter m. fl. m. fl., sammanlagdt närmare 200 manliga personer; således ett mycket större antal än gardeskompaniets personal.[1]

Det antagande borde också ligga nära till hands, att vid enkedrottningens och den 7-åriga drottningens hof en del af de ofvan uppräknade kunde höra till dem, som »föga eller ingen tjenst giorde» och hvilka Oxenstjerna trott sig kunna »utan förvitelse» afdanka. Däremot förefaller det onaturligt, att man under pågående krig, då anskaffandet af krigsfolk var både svårt och dyrbart, funnit skäl afdanka krigare, hvilkas hjälterykte följt deras konungs till eftervärlden.

Icke förty fortsättes i redogörelsen på följande sätt:

Frågan om afskedandet af en del personer var sålunda afgjord, om än icke hvilka. Men att däribland inbegreps utom ofvannämnda 32 blårockar[2] *äfven konungens forna gardeskompani, framgår otvetydigt af åtskilliga omständigheter, för hvilka här nedan skall redogöras.* Därefter meddelas, att gardeskompaniet gjorde tjänst för sista gången vid likprocessionen i Wolgast den 16 juli. »*Strax därefter är det skingradt åt olika håll. Vi skola nu försöka följa några af de spillror, hvari det sprängdes.*»

Hvilka äro nu bevisen för detta påstående?

Först anföres ett rekommendationsbref från Oxenstjerna och Soop till rikskanslern för Erik Stenbock (bil. XI) och några af hans underlydande. När konungens lik jämte »hofstaten» skulle öfverföras till Sverige, ville Erik Stenbock, chefen för H. S. K. Maj:tz Guardie, icke följa utan föredrog att jämte 22 af de sina återvända till kriget.

Det bör ej väcka förvåning, att gardeschefen, som alltid var en bland de mest framstående krigarne, föredrog kriget framför vakttjänst vid den 7-åriga drottningens hof. Stenbock ville skörda nya lagrar på slagfältet, liksom hans föregångare Mansfeldt, Thurn, Teuffel och Nils Brahe. Hans senare krigarbana visar, att han ej vansläktats. Om Stenbock och hans »22» får man sedan veta, att de ännu den 3 oktober benämndes »H. K. Maij:tz Liff Guardie».

Men månne man af den omständigheten, att gardeschefen med ett fåtal af de sina lämnade sin befattning — för att i enlighet med riksrådens rekommendation befordras till högre befäl — kan draga den slutsatsen, att gardeskompaniet såsom sådant upplöstes?

Till ytterligare bevis för det påståendet, att afdankningen verkligen skulle hafva egt rum, anföres emellertid, angående de öfriga af kompaniet: »Om dem skrefvo riksråden från Wolgast den 24 juli 1633 (jfr bil. XII) till kammarråden bland annat, att som uppvaktarne under H. M:tz Salig i åminnelse garde hos dem anhållit, *att antingen få behålla det liverie, som enligt Konungens befallning blef förfärdigadt åt dem i Frankfurt am Main, eller ock så mycket annat commiss, som däremot kunde belöpa*, hade riksråden ansett det fast bättre och rådeligen wara dem med *något annat Commiss för detta gjorda liveriet att contentera, effter som det mechta sköönt och nästan*

[1] Klädekammarboken 1633. Slottsarkivet.
[2] Att dessa icke afdankades är förut ådagalagdt.

för gådt ähr således att bortgiffva. Häraf framgår ännu tydligare, att gardeskompaniet blifvit formligen *afdankadt vid upplösningen i Wolgast, då i motsatt fall manskapet icke gärna kunnat fråntagas sin uniform, hvilken riksråden nu, i händelse det skulle hafva fått bibehålla den, ansågo sig skänka bort.*»

Af riksrådens bref framgår emellertid, att uppvaktarne begärde »*nu här nå*» det liveri »de då haffva skulle» (näml. under konungens lifstid); de begära sålunda att *ernå*, *erhålla* liverit, icke »*få behålla*» detsamma, såsom i utredningen säges.[1] Detta förändrar onekligen saken, emedan det ej gärna kan blifva tal om att »*fråntaga*» uppvaktarne något, som de ännu icke erhållit. Det öfverensstämmer också med riksrådens förklaring, att de ogärna ville till uppvaktarne »bortgiffva» liveriet; hade dessa däremot redan utfått detsamma, skulle väl riksråden skrifvit, att de ogärna ville låta uppvaktarne »få behålla» det.

Att uppvaktarne anhöllo om »liveriet», ett minne från deras forne konung och herre, är lika naturligt, som att riksråden tvekade att bifalla deras anhållan. Det är nämligen förut meddeladt, att Tungel klagade öfver att uppvaktarne gingo »oklädde». På grund af penningebristen hade dessa också i själfva verket icke kunnat erhålla sorgkläder så hastigt, som man önskat. Emellertid fick Stenbock sådana redan den 12 januari; den 14 februari erhöllo 28 uppvaktare svart kläde till gehäng och bardisaner; *den 12 juni utdelades åt hela kompaniet sorgkläder* (bil. IX), och den 29 fingo alla sina gehäng och bardisaner »öfverdragna».[2] Hvad var naturligare under denna ekonomiskt betryckta tid, än att riksråden ogärna skänkte bort en dyrbar uniform åt uppvaktarne kort efter det dessa erhållit nya sorgkläder? De kunde så mycket mindre göra detta obetingadt, som uppvaktarne icke ens hade rätt att bära densamma till följd af sorgen. Riksråden hemställa därföre till riks- och kammarråden i Sverige, att uppvaktarne måtte »contenteras» med något annat »commiss», hvilket då antagligen skulle vara svart för att kunna användas.

För öfrigt! Kan väl någon tro, att riksråden, som i bref af den 24 maj meddela riks- och kammarråden sin mening att afskeda en del personer, skulle 19 dagar senare gifvit sorgkläder åt hela gardeskompaniet, för så vidt detta inbegripits bland dem, som borde afdankas?

Riksråden nämna ej heller i sitt bref af den 24 juli ett enda ord om afdankningen. Intet hade varit naturligare, om en sådan verkligen ägt rum, enär Oxenstjerna just af riks- och kammarråden i Sverige erhållit bemyndigande att »afdanka dem han utan förvitelse giöra kan.»

---

[1] Hur man där kommit till tolkningen »få behålla» är ej godt att säga. I originalet står tydligt *nå*.

[2] I klädekammarboken för 1633 (slottsarkivet) står: Extra ordinarie expensier Debet till Kläde Cammaren för Kläde som ähr lefwereret till öfverdraga 50 bardisaner och 80 bandolerer för H. S. M:tz och H. M:tz Drottningens Guardie 29 Juni 1633. Så äfven i Rikshufvudboken 1633 p:e 2178.

I stället talas hela tiden om uppvaktarne *vid* »H. K. Maij:tz Guardie» (ej om »*f. d.*» uppvaktarne).

Af hvad här ofvan anförts torde framgå, att riksrådens bref långt ifrån att bevisa afdankningen i stället tyder på motsatsen. Likväl säges i utredningen: »*häraf framgår ännu tydligare, att gardeskompaniet blifvit formligen afdankadt vid upplösningen i Wolgast.*» Ännu tydligare! Än hvad? Icke kan väl den omständigheten, att Erik Stenbock och hans »22» *höllo ihop* under benämningen »Hans Maij:tz Lijf Guardie» åtminstone till den 3 oktober 1633, bevisa gardets upplösning i juli?

Likväl har i utredningen icke kunnat framdragas några andra »omständigheter» än denna och riksrådens bref, hvaraf det otvetydigt skulle framgå, att »*förutom blårockarne äfven konungens forna gardeskompani inbegreps i afdankningen.*»

Uti Torsten Bengtssons räkning för hofkassan i Wolgast, som i utredningen citerats, står bl. a.: »Den 16 Julij hele compn. bekommit den rest som dee hade uthj Wolgast att fordra» (af kostpengar, lönepenningar erhöllo de sedan). En Frantzos under uppwacktarne Lackapelle som afdankade bekom (8 Daler lönepengar).» Här omtalas särskildt *en* uppvaktare såsom afskedad; månne detta ägt rum, om alla de andra varit underkastade samma öde?

Oafsedt allt hvad här ofvan blifvit sagdt angående den *förmenta* afdankningen, borde den omständigheten, att man vid genomgående af räntekammarböcker, registratur, verifikationer, journaler m. m. från 1633 icke på ett *enda* ställe finner omtaladt, att konung Gustaf II Adolfs gardeskompani upplöstes i Wolgast, i och för sig vara nog att öfvertyga enhvar, att *någon afdankning ej ägt rum*, särskildt i betraktande af, att till och med om enskilda uppvaktare och drabanter ofta finnes antecknadt, när de afskedats. Skulle då Gustaf II Adolfs ärorika garde kunna upplösas utan att några böcker från denna tid veta att därom förmäla? Hvad som saknas i handlingarna har i utredningen ersatts med »*åtskilliga* omständigheter», hvaraf afdankningen »otvetydigt» skulle framgå. Den rätta betydelsen af de *tvänne* »omständigheter», som anförts, torde af det här ofvan meddelade tydligt framgå.

Härmed förfaller äfven *det måhända mest afgörande skälet* för kommitterades ogynnsamma domslut beträffande Svea Lifgardes ursprung. I den fortsatta utredningen kallas uppvaktarne och drabanterna »f. d.» Om dessa står »*att de vid hemkomsten spredo sig till olika delar af landet*». Stöd för detta påstående är hämtadt ur kammarkollegii registr. för 1633, hvari meddelas, att 31 namngifna af Gustaf II Adolfs gardeskompani skulle erhålla hälften af sin innestående lön genom landshöfdingarne i Östergötland, Nerike och Upland.[1] Men af de åberopade skrifvelserna kan svårligen dragas den

[1] »Effter såsom nerskrifne S. H. M:tz — uppvachtare under Liffguardie hafva her af cammaren effter medh dem gjordt afräcbning till att fordra deres halfva års resterende lön — — — altså begeres af ståthålleren etc. han ville af inne-

slutsatsen, att »någon *spridning*» af uppvaktarne ägt rum, ännu mindre en formlig afdankning. Jämför man kammarkollegii bref med det sid 34 i kommittébetänkandet aftryckta kvittot, torde endast framgå, att ett antal hemkomna uppvaktare utfick hälften af sin innestående lön i kammaren, andra hälften genom anvisning på vissa landränterier. Penningenöden var ju synnerligen stor i landet, och i kammaren saknades medel att utbetala åt alla hemkomna hela deras lön. Det hela synes alltså blott varit en kameral åtgärd. Åtminstone en stor del af de 31 återgick sedermera i tjänstgöring, äfven om andra på grund af sjukdom, blessyrer från kriget, eller af andra skäl uteblefvo. Med visshet känner man, att utaf dem 11 funnos kvar vid gardet *ännu* den 29 nov. *1634*. Låt vara, att nyssnämnda 31 icke varit bland dem, som *från början* bidrogo till gardeskompaniets utvidgning, utan att denna måste hafva åstadkommits genom andra, låt vara, att större delen af dessa senare — särskildt de tyska knektarne, hvilkas namn, såsom förut meddelats, endast till ringa antal återfinnas — sedermera beviljats afsked, så förefinnas likväl såsom förut påvisats, många skäl för påståendet, *att drottning Kristinas gardeskompani icke blott grundades utan äfven utvecklades till kompani genom gardets äldre personal.*

Efter den beskrifning öfver Konungens Svea Lifgardes uppkomst, som i utredningen lämnats, kan det ej förvåna någon, om kommitterade funnit »*detta svaga sammanhang icke kunna berättiga till några grundade arfsanspråk*». Det enda gemensamma, som tillerkänts gardet före och efter 1633 är *namn*, *tjänstgöring*, *ort*, samt ett *mindre antal tjänstgörande*. Under den förutsättningen, att något annat verkligen icke varit gemensamt för Gustaf II Adolfs och drottning Kristinas gardeskompanier, kunde man ju svårligen fasthålla påståendet om kontinuitet dem emellan, — för så vidt icke andra regementen tillerkänts traditioner från äldre truppförband utan att ens kunna åberopa dessa anknytningspunkter. Vi undvika dock helst att beröra förhållanden, som kunde vara ömtåliga för andra regementen och nöja oss med den gjorda häntydningen, så mycket hellre, som enhvar måste med glädje se, att regementen tillerkänts traditioner, äfven om de sammanhållande länkarna mellan nu och fordom stundom varit svaga nog. Konungens Svea Lifgarde åter är med *starka* band förenadt med konung Gustaf II Adolfs garde och borde därföre också erkänts såsom rättmätig arftagare till den store konungs lifvakt.

»Det har äfven sagts», står till sist i redogörelsen, »*att Svea Lifgarde skulle kunna räkna sina anor ännu längre tillbaka i tiden eller från det ryktbara gula regementet.*»

Därefter följer en sakrik utredning om Gula regementets öden *efter* 1633. Denna i och för sig värderika redogörelse torde här icke behöfva återgifvas, enär man aldrig förrän i utredningen hört att Svea Lifgarde skulle räkna sina anor från gula regementet efter

varande års ordin. och extra ordin. renta, som nermest till handz är, förne 55½ Rdr dem tillställa och föllia låta» heter det i brefvet till landsh. i Östergötland.

1633. Däremot har man hittills allmänt ansett, att Svea Lifgarde skulle leda sina traditioner från gula regementet *i och genom* det gardeskompani (stundom kompanier) som, om också ej alltid i ekonomiskt, likväl ständigt i taktiskt afseende, till och med slaget vid Lützen, var förenadt med gula regementet såsom dess förnämsta kompani. Efter nämnda slag är gardeskompaniet för alltid skildt från gula regementet. När man i utredningen trott sig hafva visat, att mellan Gustaf II Adolfs gardeskompani och det 1633 nyuppsatta något sådant samband ej finnes, som berättigar det yngre till arf efter det äldre, synes därmed all anledning bortfallit för en utredning om gula regementet, i synnerhet efter 1633.

Att Gustaf II Adolfs garde och dess arftagare skulle kunna räkna sig gula regementets äreminnen till godo, har i utredningen fastslagits, när det står, att detta kompani en gång »*tillhört* gula regementet.»

Sedan nu här ofvan visats, att drottning Kristinas gardeskompani och dess arftagare kunna göra rättmätiga anspråk på traditioner från Gustaf II Adolfs (eller gula regementets) »Leibcompagnie» äga dessa äfvenledes — i betraktande af de synpunkter, kommitterade uppställt för sina domslut — rätt till arf från gula regementet. *Och är det af denna anledning Svea Lifgarde räknar traditioner äfven från detta*, i hvars strider »H. Maij:tz Guardie» städse tagit en ärofull del.[1]

En undersökning i hvad mån »Hofregementet, »Drabantregementet», »Konungens eget», »Gula regementet», »Lijffguardie», Lifgardet till fot och Konungens Svea Lifgarde ingripit och deltagit i de fältslag och träffningar, som tillhöra dess lysande krigshistoria, skulle kräfva ett arbete af alltför omfattande art och ligger ej inom ramen för denna granskning.

Emellertid må man hoppas, att denna vår utredning tillräckligt tydligt påvisat, att Konungens Svea Lifgarde äger rätt till *minst* följande äreminnen på sina fandukar:

Mewe 1626. Gurzno 1629. Lützen 1632. Halmstad 1676. Lund 1676. Landskrona 1677. Narva 1700. Düna 1701. Clissow 1702. Holoftzin 1708. Svensksund 1790.

[1] Konungens Svea Lifgardes rätta härledning framgår af *Bilaga XIII.*

E. L.

Bilagor.

I.

(Rikshufvudbokens journal 1633, Parti 4192, Kammarark.)

Hen:s Maij:tz Drodningens Lijf Guardie Debet Idem som Efterskrefne till sörie kläder bekommit hafwa Innehåller Clädhe Cammarräckningena Pro Anno 1633.

Nembligen

Effter Welb. H:r Claes Flämmingz Zedel dat. den 13 Februarij 1633 hafva 12 opwacktare bekommit 12 hattar — — — — — — —

Effttersch:ne bekommit Effter H. F. N. Pfaltzgrefwen och Herr. Claus Flämmingz undersk:ne Zedel. Dat. den 6 Junii 633.
8 Nyantagne Opwacktare 96 aln. — — — — — — — —
18 drabanter 108 aln . . . . . — — — — — — — —

Effter H. F. N. Pfaltzgrefwens och Wälb. Herr. Claes Flämmingz underskrefne Lengdh den 19 December 1633 hafwa 2 officerar och 15 *gamble* Drabanter bekommit — — — — — — — — — — — — — — —

Till 12 H. M:z opwacktere är lefwereret effter muntlig herr Claes Flemmings befallning. — — — — — — — — — — — — — — —

II.

(Rikshufvudboken 1633, parti 2603, Kammarark.)

S:ig H:s Kon. Maij:tz Lifguardie. Debet Idem som dee enähr dee ifrån Tyskland hemkomme bekommit hafwe. nembl.

25 Man H. K. Maij:tz Lifguardie 20 dal.	Dlr.	500
20 Mann Frökens Lifguardie 20 dal.	—	400
		900.

III.

(Militaria, Riksark.)

Opå K. Maij:tz Guardie	Tracterade vthj S:gh Konungens Tijdh						Tracterede vthj nw Regerende Dråttningz Tijdh							
	Månadz Soldh		Månadz Lähningh		Summa Sölwermynt		Månadz Soldh		Månadz Lähning		Åtskildnaden			
											Öfver		Under	
	daler	or.	daler	or.	daler	or.	daler	ore	daler	ore	daler	or.	daler	or.
1 Öfwerste					2									
1 Capitein			18		18				15				[3][1]	
1 Fenderich			18		18				15				[3][1]	
1 Chiargiant			9		9				9					
1 Vnder Officerere			7	16	7	16			8	20	1	4		
1 Corporal			5	8	5	8			8	8	3			
1 Corp: för upwactere			12		12				9	24	2	8		
1 Trombslagere			4	16	4	16			6	—	1	16		
1 Opwactere			9		9				7	16	1	16		
1 Passevolant			2	8	2	8			2	8				
1 Giemehn			3		3				6		3			

[1] Papperet är här söndermultnadt.

IV.

(Ceremonialia, Riksark.)

Kon. Maij:tz Lijk Process Hållen i Wolgast den 16 Julij Anno 1633.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

På både sijdher om Lijkhedt föhrer Capiteinen för guardien Her. Erich Stenbock 60 men med swartta öfwer dragna Bardisaner . . . . .

Kon. Gustaff Adolph den II och stoores salighe Lijkz och Uthfärdz Process hållen uthj Nykiöpingh den 15 Junij Anno 1634.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

På båda sidor om Lijket förer Capitein te Guartia som är Thure Lilliesparre sextijo man medh offuerdraghne Bartisaner, hvilke skolle ståå uppå Bårgården och när Lijket kommer uth om Slottzportten skiuthes medh stycken aff. slottet.

Kon. Gustaff Adolph dhen II och Stoores salighe Lijkz och utfärdz Procesz hållen uthij Stockholm den 22 Junij Anno 1634.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

På både sijder om dhet Konungzlige Lijket föhrer Capitein de Guardia, som är Her. Ture Lilliesparre, sextijo man med öffwerdragne Bardisaner.

V.

(Rikshufvudboken 1633, parti 2071, Kammarark.)

Hen:s Maij:tz Drottningens guardie som dee åtskillige tidher på deres månadz gagie bekommit haffva.

För ½ Julij månat

8 opwactere . . . . 9 dr. . . . . Dlr. 72.
18 drabanter . . . . 4½ dr. . . . . Dlr. 82.
Ähn förbe:te opwactere bekommit den andra ½wa Julij månadz gagie Dlr. 154.
Noch 9 Hen:s Maij:tz opwactere bekommit på en räkning hvardere 10 R:r
löper i Swenske penningar . . . . Dlr. 315.

För Augusti månadt bek:t

1 Capitein.	1 Leutenampt.
1 Munsterschrifware.	1 Förerere.
1 Rustmestare.	24 Opwactere.
48 drabanter.	1 Trumbeslagare.
1 Profoss.	3 Munsterdränger.

Löper som de hafwa bekommit 250 Rdr. à 14 dr. Dlr. 875.

Ähr giffwit Michell Mårtensson på Augusti månads gagie 7½ Rdr.
à 14 dr. löper . . . . Dlr. 25,24.

1523: 24.

VI.[1]

(Krigsarkivet.)

Munster Rulla

Oppå H:s M:tz Lijf Guardia som munstrades den 29 November [*1634*]: *af den wälb. Herr H. Claës Christersson Horn till wekns Öfwerste uthöfwer Adelens Rusttienst i Swerige, Finlandh och Lijflandh, så och Uplandhz Rytteri v.*

	Upptages i 1632 års rullor.	Upptages i 1633 års rulla.
Capitain — Ture Lillie Sparre.		
Leutenampt — Engelbrecht Rogge	1	1
Fendrich — Hendrich Horn.		
Felttwebel — Jacob Kiörner	1	1
Chergiant — Erich Markusson	1	
Corp. för piken. Biörn Nilsson.		
Corp. för piken. Lass Markusson .	1	1
Corp. för piken. Peter Westphalen[2]	1	1
Munsterschiffr. — Nils Andersson.		
Förare — Larss Matzon .	1	1
Förereder — Törsten Swensson	1	1
Rustmest: Jost Mynich . .	1	1
Corp. för Musch: *Törbiörn Andersson.*[3]		
Corp. för Musch: Erich Jöransson.		
Corp. för Musch: Matz Erichsson.		
Trumbslager: Olof Langh.		
Trumbslager: Per Kråka.		
Pipere — Erich Jöransson		
Prophoss: *Larss Matzon.*[3]		
Munsterdrenger.		
Pasvolanter.		
Upwachter.		
Michell Mårthensson, sinklig, begärer afschedh.		
Swen Persson.[4]		
Jon Persson.		
Olof Persson.		
Per Biörsson	1	1
Grels Jonsson		1
Hendrich Danielsson . . .	1	1

	Upptages i 1632 års rullor.	Upptages i 1633 års rulla.
Johan Olofsson[2]	1	1
Jöran Brynhof.		
Larss Jönsson[2]	1	1
Frederich Caspersson.		
Per Dufwa.		
Michell Olofsson.[3]		
Hans Erichsson.[3]		
Per Jonsson.[3]		
Olof Jahansson.[3]		
Erich Jonsson.[3]		
Thomass Aschimb.[3]		
Anderss Matzon	1	
Olof Nilsson Hare . . .	1	1
Matz Larsson Hals.		
Nils Trana.[3]		
Thore Benchtsson.		
Jönss Haraldsson.		
Anders Matzon Skotte.		
Christopher Jöransson.[3]		
Anders Östgöte.[3]		
Lasse Swartt.[3]		
Per And. Grubb.		
Jacob Håkansson.		
Carll Hansson öfwerste . .	1	1
Nilss Gunnarsson Rööss.		
Nilss Jonsson Hiort.[4]		
Swenn Anderss.		
Böriell Persson.		
Jon Olofsson Stubb.[4]		
Bencht Nilsson Lillieulf.		
Olof Hansson Rolf.		
Anderss Erichsson		1
Nils Anderss. Stormstycke.[3]		
Bencht Andh. Skåningh.		
Jahan Jahansson.		
Matz Mårthensson Kempe	1	1
Anderss Nilsson.		
Matz Andersson.		
Gulbrandh Persson.		

[1] Sammanställningen gjord af förf. Med kursivstil utmärkas de, som endast förekomma i 1629 års rulla samt »blårockar» (se noterna). De förstnämnda jämte dem, som endast förekomma i 1634 års rulla, äro de, som tillhört gardet, utan att ha deltagit i kriget.

[2] Sårad i slaget vid Lützen. — [3] »Blårock». — [4] Upptagen i 1629 års rulla.

	Upptages i 1632 års rullor.	Upptages i 1633 års rulla.		Upptages i 1632 års rullor.	Upptages i 1633 års rulla.
Hans Erichsson.			Swen Benchtsson Stake.		
Olof Nilsson Frimodh . .	1	1	*Olof Olofsson Muur.*[2]		
Olof Erichsson Fincke . .	1	1	Olof Jonsson.		
Jon Matzon Hårdh.			Arfwidh Månsson Qwast.		
			Drabanter.		
Lars Baoiss.[1]			Hans Thomesson.		
Bencht Smålendingh.[1]			Per Erichsson.		
Håkon Nilsson Fraass.[1]			Philip Jacobsson.		
Nilss P. Jerpe.[1]			Larss Nilsson.		
Per Andersson.[1]			*Erich Hansson Fyck.*[1]		
Jahan Olofsson.			Johan Larsson Midsommar.		
Erich Erichsson Canell.			Hans Höök.		
Arfwidh Hansson Scharp.			Måns Anderss Brömss.		
Anders Andersson Korp.			Per Grelsson staare.		
Per Persson Sabbell.[1]			Matz Matzon Reehn.		
Jöran Jöransson Mittemer.			Mårthen Michelson Kraka.		
Nilss Persson Wargh.			Mårthen Thomesson.		
Jahan Nilsson.			Matz Erichsson Falck.		
Per Broorsson Uggla.			Håkan Boosson.		
Erich Persson Puke.			Hans Erichsson Wolgast.		
Jacob Hansson Turck.			Erich Erichsson Trast.		
Paull Jöransson.			Mårthen Michelsson.		
Jönss Knutzen Hare.			Per Christopherss. Fribo.		
Jon Olofsson Ruuth.			Matz Erichson stoore.		
Erich Staphansson Hööck.			Anderss Johansson.		
Anderss Andersson Orre.			Claes Hansson Tribbesitz.		
Erich Jönsson Mölnare.			Ambiörn Biörsson.		
Christopher Jonsson.			Per Persson Bergh.		
Nilss Andersson Hane.			Olof Erichsson Winter.		
Anderss Olofsson.			Conroth Lenartsson tysck.		
Hans Swensson.			Mårthen Matzen Liflender.		
Issraëll Andersson.			Wilhelm Anderss.		
Sone Thorsson.			Erich Mårthensson.		
Måns Swensson Mörck.			Stephan Knutzen Qwast.		
Måns And. Runss.			Anders Jonsson Oreddh.		
Per Larsson Gråå.			Per Erichsson Stake.		
Anderss Swensson Stubb.			Jahan Mårthensson.		
Anderss Jöransson.			Hans Erichsson Falck.		
Larss Mårthensson Crabat.			Grelss Hansson.		
Olof Ericksson Krabbe.[2]			Carll Larsson.		
Nilss Larsson Falck.			*Olof Nilsson.*[2]		
Hans Larsson i Wall.[1]					

[1] Blårock». — [2] Upptages i 1629 års rulla.

VII.

(Räkn. för hofkassan i Wolgast 1633. Kammarark.)

Rolla

Uber die Kön. Leib compagnia.

Hanss Berchtoldt. Sergiant.
Jon Nilsson. Feldtwaibel.
Vloff Fink. Mussquetir Sergiant.
Peer Monsson. Führer.
Jan Acksselsson. Furir.
Jost Münch. Capitain des Arms.
Musterschreiber.

Herr Nilss Priester.
Hans Feldtscherer.
Zwehn Drommelchlag als
Wloff Jöransson.
Jörg.
Simon Profoss.

Aufwarter.

Albrecht Sting.
Clauss Christoffersson.
Gustaf Erichsson.
Engelbrecht Rogge.
Jacob Körner.
Nilss Persson.
Anthoni de La Chapel.
Theodoruss Weitz.
Heinrich Friedrich Vogt.
Niclass Luleij.
Issrael Nilsson.
Bengt Ockesson.
Jonass Simonsson.
Dorsten Schwendtson.
Lass Marxson.
Schwendt Prims.
Sigmundt Klebe.
Hackon Prandt.

Gabriell Person.
Issrael Isackson.
Schwendt Johansson.
Vloff Nilsson.
Heinrich Danielsson.
Daniel Larsson.
Daniel Persson.
Hackon Nilsson.
Johan Lachman.
Olof Knudtson.
Johan Knudtson.
Peter Wendt.
Christoff Weiss.
Alexander Gerncoss.
Geörg Plato.
Marx Korff.
Olof Andersson.
Johan Kopple.

Hanss von Borch.
Robbert Schott.
Johan Wacker.
Michel Pfefferkorn.
Peter Westphal.
Sijuert Lammersson.
Las Jensson.
Paul Heinrichsson.
Andress Palmen.
Baltzer Körners.
Nilss Erichsson.
Jenss Jensson.
Erich Larsson.
Lass Andersson.
Hanss Schott.
Johan Lit.
Thomass Hansson.
Johan Vloffson.

Mussquetir die erste corporalschafft.

Schwendt Larsson. Corporal.
Andress Griss.
Mattes Persson.
Jochim Knod.
Jens Krackof.
Grilss Jensson.
Lorentz Lene.
Valentin Gross.
Martin Spieler.

Mathess Klein.
Heinrich Lif.
Lass Matsson.
Hanss Müller.
Hans Beck.
Adrian Artzon.
Geörg Müller.
Jochim Schultes.
Georg Hilscher.

Hackon Persson.
Erich Persson.
Gregor Woyte.
Vloff Nilsson.
Erl Erlansson.
Peer Bieurson.
Habel Simon.
Hans Philip Lutz.

Die Ander corporalschafft.

Lassa Boij, Corporal.
Johan Heinrich Schneider.
Nilss Schwendtson.
Jacob Müller.
Niclauss Schröter.
Jacob Wideler.
Oloff Stallmeister.
Anthoni Gintheim.

Jacob Prett.
Mates Martinsson.
Wilhelm Horn.
Jan de Pre.
Carl Hansson.
Peer Schuson.
Hackon Arfsson.
Lars Andersson.

Thomass Erichson.
Martin Polack.
Hans Polack.
Bartel Degen.
Andress Erichsson.
Geörg Pauer.
Hans Freitag.
Michel Dehm.

Erich Stenbock.

VIII.

(Räntekammarboken 1634 verif. n. 891. Kammarark.)

Effter:ne upwachter och drabanter hafwa till att fordra på sine resterente månadspenningar uthi Teuschlandh.
631 — när H. Maij:tz reeste ifrå Wolgast till Francofurt ante Main . . 3 mån.
632 — när H. M:tz reeste ifrå Wirtzurgh till Wolgast.

8 reform. corporal	Michel Olofsson.	Hans Larsson.
	Hans Erichsson.	Lars Andersson.
	Per Jonsson.	Erich Jonsson.
	Olof Jahansson.	Olof Larsson.
14 muscheterere	Nils Stormstycke.	Bengt Smålendingh.
	Christopher Jöransson.	Lars Swart.
	Claes Nielsson.	Erick Swartepijk.
	Erich Pålack.	Håkon Fraas.
	Guldbrand Oloffson.	Nils Jerpe.
	Törbiörn Andersson.	Erich Fyck.
	Anderss Östgöte.	Niels Trana.
	Profoss Larss Matzon.	

Dass diesen drabanten in den Specificirten sechs Monatten kein geltt gegeben worden. Solches thue ich himit bekennen. Dat. Niekiöping den 27 Octobris 1633.

Adam Henrich Pentze.

Lefwereret till Ofwanbe:te H. M:tz drabanter och opwactere på deres affreckning lika såsom dee andre affbetallte ähre aff Räntecammaren.

8 Reform. Corporaler à $18^1/_2$ d. =	148 D.
14 musqueterer à 11 d. =	154.
	302.

Actum Stockholm den 13 Augustij 1634.

Carl Bonde. *Pär Ärlandsson.* mp. *Mårthen Pedersson.*

Bekienner jag migh underskrefwen att hafwa bekommit utaf rentkamaren tri hundrade och tua Rixdaler på di tri och tiugu drabanter som lengden förmeler att så ij sanning med egen handh underskrifwit
datum Stockolm den 16 Augustij 634.

Engelbricht Rogge.
mp.

IX.

(Klädekammarbok 1633. Slottsark.)

H. S. M:tz och H:s M:tz Drottningens Leib Guardie Debet till kläde Cammaren som dee uthj Wållgast till Sörigekläder bekommet hafwe efter Rickzrådz Wälborne Her Gabriel Oxenstierna Underschrefne Rulla den 12 Junij 633 der på qvitz folio = 61 — 62 — 63 — 64 — 65 — 66 — 67.

66 upwarter med 9 Under Officerer
9 H. M:tz Drottningens upwarter.
75 Personer.

— — — — — — — — —

48 musqueterer under Guardie
32 H. M. Drottningens drabanter
80 personer.

X.

(Tidösaml. Riksark.)

Högh och Wälborne Nådige Herre.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Om annat tillstånd kan jag inthet annat förstå och seija än att här går mächta underligt och olyckeligen till, särdeles i det att så få finnas som sig vårda låta om ded som länder H. M:tz och Sweriges crono till trogen tienst och reputation. Män der emot all för många som uthan consideration och försyn fikia och löpa effter egennyttighet allenest. Huru och Håffstaten är opfylltt med een hoop onödigt partij thed uthvisar Lit. C. Skulle till äuentyrs ett ansenlijt aff H. M:tz teputat kunna eröfras, om sådant blefue uthstruket. — — — — — —

I förgongen Lördagz som war den 26 ankommo här tuenne Gesanter till att condolera H. M:tz öfwer detta bedröfweliga fallet, den ena .... den andre ....

Hafwe båda anhollit hoos Hoffmarskalken att få sij H. K. M:tz döda Lekamen

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

såsom och att man hafver för Gesanternes skuld måst taga allt thed kläde som kyrckian war beklädd med och kläda H. M:tz Maak och Gesanternes Logement med. Opwarterne gå och ännu oklädde hvilkedt gaf ett slätt anseende när gesantherne fördes op. — — — — — — — — — — — — —

Datum Wollgast den 31 Janu. År 1633.

E. N:des

Nils Nillsson.

XI.

(Tidösaml. Riksark.)

Wår Broder wänlige och wälwillige hellsan och all begiärlig wälmåges Lyckönskan sampt hvad vij mehre kiert och gådt förmå, medh Gud alz:tig tillförende.

Bilaga

	1526*	1551	1601	1607	1613	1617	1620
K. M. Drabanter (K. M. Guardie)	K. M. Drabanter 25 à 30 man	K. M. Drabanter 67 man.	K. M. Drabanter. 179 man	K. M. Drabanter 146 man.	»Wårt Leib-guardie.»		
Fältherrens (gula) reg:te					Fältherrens		
Drottning Maria Eleonoras Lifguardie							
Drottning Kristinas Guardie							

* Se räntekammarböcker, arkliräkningar, registratur, klädkammarräkningar m. fl. handlingar

** Svea Lifgardes härstamning från Drottning Kristinas gardeskompani efter 1634 är i be-

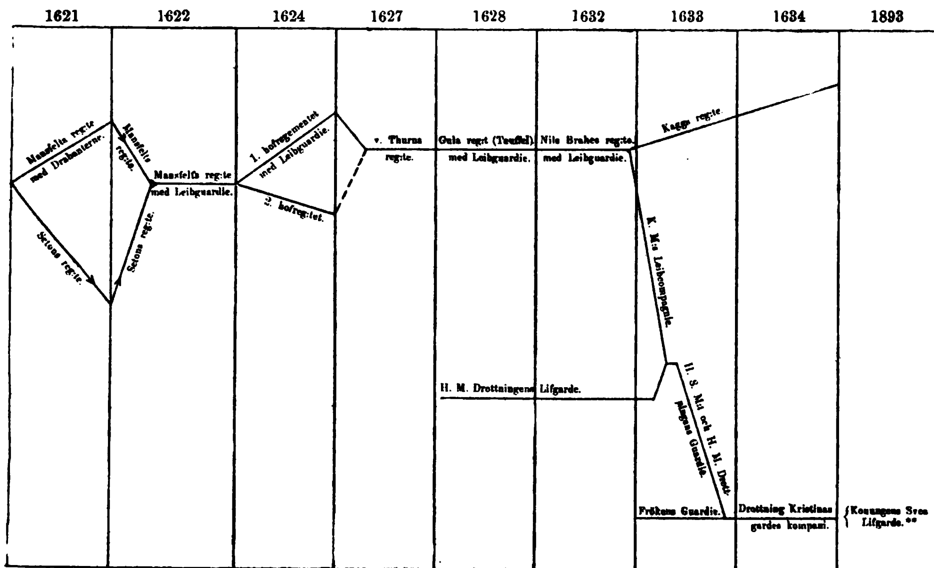
Wälb. Her. Rikz Cantzler, kiere Broder och besynnerlige gode wän, wij kunna wår kiäre Broder, broder och wänligen icke förhålla, att efter såsom Wälb. H. Erich Steinbuck Capitein Leijtnant öfver H. K. M:tz glorwärdigst i åminnelse: fordom alles wår Nådigste Kånings och hanns Lijffgüardie, fast heller sinnat ähr, medh några aff sijne Underhaffvande soldater begifva sig up till wår K. B. än att reesa åth Swerige. Sä emedhan wår kiäre B. så väl som oss och än fast bätter kunnigt är, den trogne och tappre tiänst, som han och dee i desse föregångna åren, högstbe:te H. S. M:tz och Sveriges krono giordt haffve, icke desto minder haffve vij lickväl velat vår K. B. dem i bäste — särdeles mädan de rettskaffne Mannhafftige och tappre karlar ähro och sig ännu tillbiuda ytterligare K. M:tz Vår Nådigste Uthkårade drottning och Sverigies krono oförtruthet och så länge de lefwa trooligen och ährligen tiena — att recommendera. Inthet twiflandes att wår K. B. honom och deem för dheres trogne tiänster till allt godt befordrandes varder, och allthenstundh Wälb. Stenbock och hans soldater en temmelig rest hafve till att fordre och wij dem här nedre eij afbetala kunne för så månge andre nödige uthgifters skull. Därföre begiäre Wij och B. och wänligen att Wår K. B. wille i lika måtto honom och dem i bästen måttan behielpelig vara att dee medh något godt avancement förmedelst uthståhende rest contenteras måtte. Wij twifle inthet att Wår K. B. deres bäste i alla måtte så wijda giörligt skee wara kan, benägien wahrandes warder och weele her medh och altijd haffva W. K. B. och allt det honom och kiert och godt ähr och wara kan, Gudz milderike beskyd till all önskelig velgång Broder och Wänligen haffwa befaladt.

Aff. Wollgast: den 26 Julij 1633.

W. K. B. A. t. t.

Gabriel Oxenstierna. *Matthias Soop.*
Göstaffson.

XIII.

från 1526—1684.
tänkandet klargjord.

XII.

(Bref från utrikes orter 1633. Kammarark.)

Högborne Nådige Förste

Sampt wälborne Herrer Respective Rikz och Cammerrådh. Näst wår tienst willige och B:r wänlige hellsan kunne E. F. N. och Eder godhe Herrer wij här medh tienstwilligen och wänligen icke obemält låtha, att uppwacktar under H. K. M:tz glorwärdigst i åminnellse fordom E. F. N:des kiere Swågers, och wår aller Nådigste Konung och Herres guardie, hafwa här hoos oss ödmjukeligen anhållet att dee anten det Liverij, som effter högstbe:te H. S. M:tz Nådigste befallning för dem i Frankfurt am Maijn förfärdigat blef, och då de hafva skulle, nu här nå eller i den staden så mycket annadt Commis, som der emoot någorlunda lijka, i Sverigie bekomma måtte. Så alldenstund Oss hafver synts fast bätter och rådeligen wara dem medh något annadt Commiss för detta giorda Liveriet att contentera, effter såsom det meckta sköönt och nästan för gådt ähr således att bortgiffua; Dy hafve wij heller weelat dem till E. F. N:de och Eder godhe Herrer remittera, tienstwilligen och wänligen begiärandess E. F. N:de och I godhe Herrer weele medh dem, efftersom E. F. N:de och I helst och giörligast befinnen skee kunna, affhandla anten dhe Liveriedt eller aff Kläde Cammaren något annat Commiss der emoot hafva skole, huilcket wij E. F. N:des och Edher gode Herres höge behag, sköön och godtyckia aldeless hemstella och weele hürmedh och alltijd haffve E. F. N. medh dess Högborne Furstlige wårdnat sampt Eder godhe Herrer till all högönskelig wälgång tiänstwilligen och wänligen befalladt.

Aff Wolgast den 24 Julij 1633.

E. F. N:des
tienstwillige
och
W. K. B. T. W. B.

Gabriel Oxenstierna. *Matthias Soop.*
Göstaffsonn.

Uppsala stads arkiv.

Uppsala stads arkiv har nu blifvit fullständigt ordnadt. Arbetet därmed har pågått under en del af åren 1891—1893. Anledningen till dess ordnande gaf närmast den omständigheten, att man i ett förvaringsrum på rådhusets vind påträffade öfver hundra digra buntar med gamla handlingar, som på 1850-talet blifvit utan ordning hopbuntade och försedda med den vilseledande titeln: *Kämnersrättens handlingar*. De innehöllo i stället mycket annat af intresse för stadens historia såsom kungl. originalbref af Johan III, dr. Kristina och Karl X Gustaf m. fl., viktiga och upplysande handlingar rörande

stadens jord, bouppteckningar från 1600- och 1700-talen, slottsinventarier, stycken af rådstufvurättens dombok från några år på 1700-talet samt slutligen de flesta till borgmästare och råd under 1600- och 1700-talen ställda skrifvelserna, som äro af vikt för stadens inre historia. — Sedan bibliotekarien C. Annerstedt blifvit underrättad härom och med intresse tagit arkivet och de funna handlingarna i närmare betraktande samt framhållit önskvärdheten och nödvändigheten af att få arkivet fullt ordnadt och en tillförlitlig förteckning upprättad öfver detsamma och då arkivets vårdare, magistratssekreteraren K. W. Herdin, också ansåg detta oundgängligen nödvändigt, fick hr C. Kjellberg i uppdrag att verkställa ordnandet, som blef mer omfattande än man i början tänkte. Vi lemna här en kort redogörelse för arkivets viktigaste innehåll.

Stort intresse erbjuda stadens s. k. *privilegier*, hvilka utgöras af kungl. och andra bref på pergament eller papper, utfärdade till stadens förmån. Det äldsta pergamentsbref i original är k. Magnus Erikssons bref af $^{24}/_{3}$ 1335, däri han utfärdar förbud mot s. k. frisittare och påbud, att alla brott inom staden skulle straffas enligt dess egen lag (tr. i Sv. Diplom. IV, n. 3126). Brefven från medeltiden i original uppgå till ett antal af 14 och äro utom det nämnda följande: $^{20}/_{5}$ 1358 k. Erik Magnussons bref om betesrätten (»gresbullæ») på Föresäng, $^{26}/_{11}$ 1362 k. Håkans präst Henriks kvitto på ett lån af Uppsala stad, $^{6}/_{1}$ 1442 k. Kristoffers bref med befrielse från afgift för »gresbulde», $^{17}/_{2}$ 1444, k. Kristoffers förbud mot landsköp, 1454 underlagman Thord Thuresson Djekns dombref ang. »Tholla» bro, $^{21}/_{3}$ 1469 k. Karls bref, att staden ej skulle tveka att draga inför rätta hvilken våldsverkare som helst, $^{17}/_{5}$ 1470 (Sthlms slott), Sten Stures bref om k. Karls nyss timade död och herr Stens öfvertagande af regeringen samt Erik Karlssons uppror m. m., $^{2}/_{4}$ 1488 ärkeb. Jakobs m. fl. riksråds bref med förbud mot landsköp, $^{17}/_{6}$ 1491 ärkeb. Jakobs m. fl. riksråds bref med förbud mot landsköp och olaga hamnar, $^{30}/_{11}$ 1497 k. Hans' stadfästelse på stadens privilegier, $^{23}/_{5}$ 1497 Sten Stures bref till staden om afskaffande af olaga skjutsfärder, $^{26}/_{1}$ 1499 k. Hans' förbud mot olagligt köp, $^{29}/_{5}$ 1499 k. Hans bref till staden om sonen Kristierns val till efterträdare, om olaga beskattning och räfsteting samt $^{11}/_{2}$ 1514 Sten Sture d. y:s bekräftelse på Uppsala borgares friheter och privilegier. — Originalbrefven från k. Gustafs tid omfatta åren 1525 (1), 1529 (1), 1542 (2) och 1546 (1), från k. Johan III 10 bref åren 1570—1572, 1583, 1586, 1588—1589 och 1592, från Karl IX 4 bref åren 1597, 1604, 1606 och 1610 o. s. v. Det yngsta k. original-bref i arkivet är ett af Karl Johan gilladt förslag till instruktion för brandinrättningen i Uppsala, 1828 $^{10}/_{12}$. — Bland andra handlingar från 1500-talet märkas: Uppl. lagman. Hogenskild Bjelkes dom ang. mulbeten mellan Vaxala, Gamla Uppsala och Uppsala stad, 1582 $^{22}/_{2}$, och riksrådens »betänkande efter Sveriges lag och laggifne privilegier och friheter på stadens utskickade fullmäktiges ransakning, som på den tiden i Stockholm församlade voro» (samtidig afskr.), 1594 $^{2}/_{6}$.

Uppsala rådstufvurätts älsta bevarade dombok, s. k. »tänkiebok», är af år 1630. De ännu äldre tänkeböckerna ha sannolikt gått förlorade i 1702 års stora brand, ty 1652 omtalas bland annat en protokollsbok för 1603, men 1746 däremot funnos ej några protokoll äldre än 1630. Protokollen fortgå med obetydliga luckor från sistnämnda år. Kämners-rättens protokoll ingå till 1675 i rådstufvurättens, men efter sagda år fördes de särskildt. Dock lida de af betydande defekter. Från år 1700 har man särskilda uppbuds- och inteckningsprotokoll. S. k. brefböcker, koncept till magistratens och rådstufvurättens afgångna skrifvelser, finnas från 1671, men i följd först från 1697. Skrifvelser från landshöfdingarne finnas sedan 1629, dock i följd först från 1697. Andra till borgmästare och råd ankomna skrifvelser börja med 1582, ehuru i fullständig serie först från 1670. Denna samling utgör hundratals buntar och innehåller handlingar så väl i brottmål som civilmål, hvaribland mycket af vikt för kännedom om stadens tillstånd under gångna århundraden, särskildt borgerskapets ställning till de styrande och till akademien. Af särskildt intresse äro handlingarna rörande stadens jord och topografi, som gå tillbaka till början af 1600-talet, och äro ordnade efter lokaler: 1) Stadens jordar (Boländerna—Sätuna gärde), 2) Stadens tomter och tomtregleringar sedan 1643 samt ang. reduktionen af frälsejord, hvaribland åtskilligt rörande ärkeb. Laurentius Petri d. ä:s gård i staden, 3) Luthagsprocessen 1699—1800, 4) Köpebref och andra handl. angående enskilda hus och tomter i staden 1642—1813 (1 bundt), 5) Tomtöreslängder och åkerböcker sedan 1698, 6) Fastebrefs-koncept 1600—1770. — Stadens räkenskaper börja först med 1666 och mantalslängderna med 1694, dock före 1702 mycket ofullständiga. — Rådhusinventarier finnas för 1633—1768 och lämna intressanta upplysningar om arkivets äldre öden, slottsinventarier för 1663—1791 (1 fascikel), dock i koncept. — Till den biografiska afdelningen höra: bouppteckningar sedan 1632, i följd från 1694 med register, och »biographica» innehållande biografiskt ordnade meritförteckningar, inlämnade af dem, som sökt någon tjänst eller något ämbete inom staden m. m., 3 bundtar. Däribland märkas handlingar rör. borgm. Th. Ahlander, rådman And. Borell, C. G. Frediani, borgm. Peter Herkæpeus, rådman mag. Mathias Kewenter, rådman Nils Kyronius, borgm. C. G. Printz, borgm. Nils Stoltz m. fl., som gjort sig kända som riksdagsmän. — I arkivet förvaras äfven en vacker samling kartor, den älsta öfver stadens jord är af år 1636, den älsta öfver staden af år 1671 (den s. k. »stadens planta»), m. fl. af högt värde för stadens historia och i vissa fall äfven för universitetets.

Arkivet, som förvaras i den nybyggda delen af rådhuset, är väl skyddadt emot eldfara genom brandfria hvalf och järnluckor och dörrar samt är tillgängligt endast med magistratssekreterarens medgifvande, under hvars vård det lyder.

O. K—g.

Svenska fornskriftsällskapet.

Den 1 dec. 1843 sammanträdde i Stockholm några för svenska medeltidens språk och litteratur intresserade män, bl. a. sedermera professorn vid Köpenhamns universitet George Stephens, sedermera chargé d'affaires G. O. Hyltén-Cavallius, riksantikvarien B. E. Hildebrand, bibliotekarien A. I. Arwidsson m. fl. för att bilda ett sällskap med syfte »att utgifva handskrifter från vår medeltid, hvilka sprida ljus öfver landets språk-, litteratur- och bildningshistoria. Det skall meddela vårt modersmål under olika tidpunkter i dess dåvarande dräkt med dess ordformer och böjningar, dess förråd af ord och deras betydelse». I slutet af samma år inträdde som sällskapets sekreterare sedermera kanslirådet F. A. Dahlgren, hvilken ända till den dag som är fyllt denna funktion. År 1844 utkom Fornskriftsällskapets första publikation, den versifierade medeltidssagan *Flores och Blanzeflor*, utgifven af d. v. studenten G. E. Klemming. Sedan dess har verksamheten fortgått utan afbrott och det allra mesta af vår medeltidslitteratur på svenska torde numera föreligga tryckt i dess samlingar. Vi nämna bland annat *Eufemiavisorna*, *heliga Birgittas Uppenbarelser*, de svenska *Rimkrönikorna*, *Svenska medeltids dikter och rim*, *Skråordningarna* o. s. v. Dessutom har Fornskriftsällskapet påbörjat utgifningen genom professor K. F. Söderwall af den stora *Ordboken öfver Sveriges medeltidsspråk*, af hvilken redan första bandet föreligger färdigt: ett arbete i sitt slag ovärderligt och oumbärligt både vid historiska och språkliga studier.

Sällskapets publikationer riktade sig visserligen närmast till fackmännen, till de lärde. De ligga emellertid till grund för allmänfattliga framställningar af åtminstone ena hälften af vår medeltidslitteratur — den andra är på latin — och på detta sätt ha resultaten af dess verksamhet trängt till större kretsar och blifvit en nationalegendom.

Den 1 dec. detta år samlades hos f. d. kanslirådet F. A. Dahlgren några för Sällskapets verksamhet intresserade personer bland den grånade författarens vänner och bekanta för att högtidlighålla 50-årsdagen af Fornskriftsällskapets stiftelse. Ett hälsningstelegram afläts samma dag till den enda kvarlefvande af dess stiftare, George Stephens. Dessutom uppsattes och afsändes till honom en adress på fornsvenska, undertecknad af deltagarne i aftonens minnesfest.

Underrättelser.

— Bibliotekarien Richard Bergström afled d. 10 dec. 65 år gammal. Han utgaf bl. a. (jämte L. Höjer) en ny upplaga af Geijers och Afzelii *Svenska folkvisor* (1879—80), skref i Hist. Bibliotek

Några anteckningar om våra historiska folkvisor och utgaf äfven en serie *Svenska bilder*, som bl. a. innehöll (i öfversättning) reseskildringar från Sverige af Erik Lassota v. Steblau (1590—91), Just van Effen (1719) samt af en okänd resenär (1778), dessutom kulturhistoriska skildringar (Dorpats universitet, Nya Sverige) m. m.

— Förre sogneprästen fil. hedersdoktorn Johan Fritzner har aflidit i Kristiania vid 81 års ålder. Hans minne som vetenskapsman är förnämligen fäst vid hans *Ordbog over det gamle norske sprog*, af hvilket han på ålderdomen (1882) började utgifva en ny tillökad upplaga, beräknad på tre band. Ett 24:de häfte af densamma har nyligen utkommit gående till *sótt*.

— Till ledamöter af *Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademien* ha invalts arkivarien frih. B. Taube och fil. dr Artur Hazelius.

— Professor Ernst Carlson har lämnat sin plats vid Göteborgs högskola och återgått till lektoratet vid Högre Realläroverket därstädes. Att t. v. upprätthålla professuren i historia har kallats docenten L. Stavenow från Uppsala.

— *Akademiska afhandlingar* under hösten. I *Uppsala* ha utkommit *Sveriges krig med staden Bremen och politik i samband därmed åren 1665—1666* af K. G. Lundqvist (XII + 176 sid. + 2 bil.); *Bidrag till sv. fattiglagstiftningens historia intill midten af 18:de århundradet* af B. H. Dahlberg (103 s. + 36 s. bil.); samt *Den kristna kärleksverksamheten i Sverige under medeltiden* af V. Hedqvist (147 s.). I *Lund: De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen från Poltavaslaget 1709 till fredsbrottet 1715* af B. Lundberg (181 s.).

— På P. A. Norstedt & Söners förlag har i öfversättning utkommit *Grefvinnan Egmont* utaf grefvinnan d'Armaillé (234 sid.). Vi ha redan i 1890 års årgång af Hist. Tidskr. utförligt refererat denna monografi, som till god del fotad på madame d'Egmonts bref i Guastvianska samlingen i Uppsala univ.bibliotek, bl. a. utförligt skildrar det romantiska förhållandet mellan grefvinnan och Gustaf — d. v. s. romantiken var väl egentligen å hennes sida — och meddelar utförliga utdrag ur hennes spirituelt skrifna bref. M:me d'Egmont, född m:lle de Richelieu, var, som bekant, under några år — hon var vid sin död blott 33 år gammal — en af de mest lysande stjärnorna i den franska societeten, tillhörde oppositionen mot Ludvig XV och Dubarry och var, liksom mången af den tidens franska högadel, en varm anhängare af den konstitutionella friheten.

— *Ätten Bernadotte. Biografiska anteckningar* af Joh:s Almén (338 sid. med 120 illustrationer) är ett särdeles väl utstyrdt arbete som nyligen utkommit. Förf. reserverar sig i företalet mot att »historieskrifningens måttstock» lägges på dessa »anspråkslösa anteckningar». »Hufvudsyftet», säger han, »har endast varit att lämna biografier öfver

den bernadotteska ättens medlemmar såsom personer betraktade, en redogörelse för mer eller mindre märkliga data eller händelser i deras lif, det väsentliga i deras verksamhet och deras framträdande karaktersdrag». Han har för detta ändamål särskildt gått till den halft eller helt förgätna dagslitteraturen och letat upp hvad den haft att säga vid mer och mindre anmärkningsvärda tilldragelser i de kungliga personernas lif. Hans arbete har därigenom fått ett bibliografiskt intresse; hvarje biografi åtföljes t. ex. af en förteckning öfver »litteratur, konstverk m. m. d.» öfver dess föremål — som det helt säkert kostat mycken både tid och möda att sammanföra. Ännu större intresse får verket genom de många oftast särdeles väl utförda illustrationer, som åtfölja detsamma, särskildt genom porträtten. Hvad texten angår, är det, såsom förf. själf anmärker, de biografiska detaljerna som i synnerhet framträda och ge den dess värde; det är de yttre händelserna man närmast får följa och det är också särskildt, det kan ju ej undvikas, i högtidstalens och festdikternas belysning hans hjältar framträda. Långt från oss att vilja frånkänna dem betydelse och uppriktighet; vi ha endast velat angifva begränsningen för hans verk, men historien får ej stanna därvid. Hvad Oskar II:s regering särskildt beträffar, har förf. emellertid utförligt nog redogjort för framstegen på olika områden, sådana de te sig genom riksdagars beslut, lagar och författningar m. m. d.

— *Historiska ordböcker.* Första häftet af Svenska akademiens länge bebådade *Ordbok öfver svenska språket* har i dagarne utkommit. Då här upptagas äfven ord, alltifrån nyare tidens början, som försvunnit ur skriftspråket, då för orden dels äldre former angifvas, dels, så vidt möjligt är, tidpunkten för deras första framträdande i skrift samt ordförklaringar bifogas, är det uppenbart att ordboken äfven för historikern såsom sådan skall erbjuda rikt intresse. Äfven den utförliga förteckningen på använda källor torde böra påpekas.

Af mindre dimensioner är den af Fredrik Tamm utgifna *Etymologisk ordbok*, af hvilken andra häftet (Bärling—Fal) nyligen utkommit. Dess ändamål är att förklara »de viktigare orden i det nuvarande svenska riksspråket till deras ursprung, frändskapsförhållanden och grundbetydelser». Ordboken skall omfatta 50 ark, af hvilka 8 utkommit, och priset är satt till 25 öre arket.

— Kort före jul har utkommit nionde årgången af *Svenska ättartal* (för 1893). Vi ha ofta varit i tillfälle att omnämna denna publikation, senast i förra årgången. Den dåvarande recensenten slutade med ett beklagande, om denna släkthistoriska publikation af brist på uppmuntran skulle afstanna. Farhågorna ha dess bättre icke besannats. Misstaga vi oss icke alltför mycket, har intresset tvärt om ökats, och till en tionde årgång äro förberedelser redan i farten. Föreliggande årgång innehåller som vanligt ett antal *anträd* — i 4:de eller 5:te led (bl. a. öfver följande ofrälse personer: Claes Annerstedt, Severa Bergh, Regis Cadier, Bror Forssell, Signe Fröding, Hugo Hult och Tjelvar Molér) samt en ny samling *ättartal*, icke mindre än

110 stycken. Man finner här bl. a. följande mer och mindre bekanta och vidt förgrenade ätter: *Bedoire* (köpmanna- och bruksägaresläkt); *Bellman*, ännu blomstrande i Finland; *Björkman* (Björkenheim) från Vermland; *Brandelius; Carré; Danckwardt; Eneroth* från Uppland; *Falck* (från biskop Erik Falck på midten af 1500-talet); *Forsselius-Forssell; Fåhreus; Groen* (rik köpmanssläkt med talrika förgreningar till adelsätter); *Hahr* (från Mecklenburg); *Leffler; Lenæus; Odhelius; Palm; Petre* (med anor till 1400-talet) och mycket rik på ättemän; *Peyron; Staaff; Sturtzen-Becker* och de två Stockholmssläkterna *Westman*. Äfven denna årgång är rik på i noterna inströdda biografisk-genealogiska upplysningar och svindlande förvantskapsbryggor, om vi så få säga, mellan skenbart vidt skilda personer. Det har sitt intresse att följa dessa slingrande filiationer mellan ätt och ätt, ej endast nyfikenhetens utan äfven ett djupare, och det är till högst öfverraskande resultat man kommer, när man vid utgifvarens hand följer den ena eller andra familjen tillbaka genom förfädernas dunkla och förglömda led (se ex. gr. familjen Löwe). Utgifvaren underlåter för öfrigt icke heller denna gång att gifva prof på genealogisk virtuositet genom härledningar exempelvis till Karl Knutsson (fullt exakta för öfrigt) eller genealogisk humor, då han med ett förstulet småleende och all reservation för egen del äfven då och då ger plats åt släktfantasiens vildaste skott.

— *Vestgötalagen*, dess äldre och yngre redaktion samt de strödda tilläggen till desamma, har under hösten utgifvits i fransk öfversättning af professorn i juridiska fakulteten i Nancy L. Beauchet under titeln *Loi de Vestrogothie traduite et annotée et précedée d'une Étude sur les sources du Droit suédois.*

— Af *Wasa stads historia* af H. E. Aspelin (jfr s. 86) har senare delens förra häfte utkommit. Det afhandlar »Skolor», »Rättsvården» och »Inre kultur- och samfundsförhållanden».

— Den *Historiske Kildeskriftsfond* i Norge, hvars verksamhet går tillbaka till 1858, och bland hvars utgifna skrifter finnas äfven för oss intressanta saker, sådana som »Pavelige nuntiers regnskabs- og dagböger», »Bidrag til Norges og Sveriges historie 1812—16», »Matrikler over Nordiske studerende ved fremmede universiteter h. 1» (när kommer fortsättningen?) förutom isländska historiska skrifter från medeltiden (senast »Islandske annaler indtil 1578»), har tillsändt oss sina sista publikationer *Dombog for 1578* (n. 1 i en serie Norske Herredagsdomböger) samt *Nils Stubs Optegnelsesböger fra Oslo Lagthing 1572—1580.* Sverige och svenska förhållanden beröras naturligtvis ytterst sällan. Bland Kildesskriftsfondens stundande publikationer märkas det norska *Hirdskrå*, fotolitografiskt återgifvet, samt Norska topografiska arbeten från 16:de århundradet.

— I *Danske Magazin* 5:te Række III har arkivarien C. F. Bricka i Köpenhamn publicerat några *Efterretninger om den danske flaade i efteraaret 1657.* Den svenska flottan höll dessa månader

till i Wismars hamn, och man har hittills icke haft synnerlig reda på förhållandena till sjös under den tiden.

— *Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie* har utgifvit en öfversikt öfver dess verksamhet under de 16 år, som det har bestått. Syftemålet för detsamma var att främja publikationen af källskrifter till dansk historia, i hvilket hänseende Danmark förmenades stå efter öfriga länder i Europa. Sällskapet har rönt en betydande uppmuntran, mottagit understöd från den outtömliga Carlsbergfonden, kyrkoministeriet, Videnskabernes Selskab o. s. v., sammanlagdt omkr. 41,000 kr. eller omkr. 2,500 kr. om året. Det har allt som allt räknat 19 medlemmar och det är sålunda starkt begränsadt, men är antalet litet, är urvalet så mycket bättre. Tack vare medlemmarnes energi har det också kunnat utveckla en betydande verksamhet. Bland den långa raden af dess publikationer må endast nämnas *Kong Christian IV:s egenhændige Breve* (Bricka och Fridericia), *Aktstykker og Oplysninger til Rigsrådets og Stændermødenes historie i Kristian IV:s tid* (Erslev), *Libri memoriales capituli Lundensis* (Weeke), *Corpus constitutionum Daniæ* (Secher) m. fl. Till utgifning förberedes *Handtverksskrån från medeltiden* (Nyrop) samt *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis* eller: Förteckning på danska medeltidsbref till 1450. Sistnämnda verk, för hvilket Kr. Erslev och kand. W. Christensen gjort fleråriga förberedelser, blir äfven för vår historia af stort intresse.

— Under titeln *Auswahl wichtiger Aktenstücke zur Geschichte des neunzehnten Jahrhunderts* har d:r Oskar Jäger och prof. Franz Moldenhauer utgifvit en rätt diger bok på c:a 600 sidor. Den innehåller, såsom namnet antyder, en samling af urkunder, lagar, författningar, bref o. s. v., betydelsefulla för den politiska utvecklingen, från vårt århundrade. Idéen är god och boken inrymmer många intressanta aktstycken från och med Spaniens författning 1812 ända ned till furst Bismarcks afskedande och därutöfver. Något angifvande af källor förekommer emellertid icke och icke-tyska aktstycken meddelas endast i tysk öfversättning; vissa författningar meddelas endast i utdrag utan något som helst angifvande af det uteslutnas art. Därigenom förlorar arbetet onekligen i auktoritet och pålitlighet. Särskildt ha utgifvarne råkat illa ut vis-à-vis Sverige-Norge. Sverige representeras af *ett* aktstycke, Karl XV:s trontal d. 15 mars 1864 till *norska stortinget* (ang. Slesvig-Holsteinska frågan), Norge af något som kallas *Aus der Eidsvolder Verfassung Norwegens 4 nov. 1814.* Själfva titeln är ett nonsens. För återgifvandet har anlitats en medelmåttig öfversättning i en 1873 utkommen *Parlamentarisches Taschenbuch* af Rauch och samma grofva fel, som denna innehåller, gå igen här (t. ex. återgifvandet af *uafhändelig* med *unabhängig* i st. f. *unveräusserlich*, *betænkning* med *Bedenken* i st. f. *Gutachten* o. s. v.); § 86 är hos Rauch genom en rads utelämnande meningslös; detsamma möter oss hos Jäger. För öfrigt meddelas grundlagen endast i utdrag, men urvalet är särdeles godtyckligt och

misslyckadt. De viktigaste unionella bestämmelserna saknas; § 26 (om krigsförklaring) är införd, men § 15 (om norska statsrådsafdelningen i Stockholm) saknas och den förra blir därigenom obegriplig. Det hela beror utan tvifvel på vårdslöshet eller oförstånd, men sådan författningen här föreligger, är den obrukbar och vilseledande, och under dylika omständigheter är det onekligen med viss bäfvan man går till tolkningarna af öfriga icke-tyska texter för att anlita dem.[1]

— Den bekanta tyska publikationen *Historisches Taschenbuch* kommer efter den sista utgifvaren professor Maurenbrechers död att upphöra. Den grundades af F. v. Raumer och hade uppnått sin 62 årgång. Den redigerades först af Raumer själf, sedan af W. H. Riehl, slutligen af den nyssnämnde Maurenbrecher.

— Den franske historikern G. Hanotaux har utgifvit första delen af *Histoire du cardinal de Richelieu*, hela verket beräknadt på 4 delar. Det bör, säger Revue Historique, om det hela svarar mot den mästerliga inledningen, komma att få sin plats bland vår tids bästa historiska arbeten. Förf. följer i det väsentliga den biografiska metoden och behandlar i det nu utkomna bandet Richelieus ungdom och första verksamhet såsom biskop af Luçon till år 1614, då han såsom medlem af ständerförsamlingen först ådrog sig allmännare uppmärksamhet och lyckades närma sig hofvet.

— Förf. till *Kriget i Norge 1814* (jfr här efteråt under *Granskningar*) har begärt plats för följande:

»Af några anteckningar och ett bref af framlidne G. Toll, hvilken under kriget i Norge tjänstgjorde såsom öfveradjutant och major, och hvilka efter tryckningen af mitt arbete ställts till mitt förfogande, vill det synas som om Toll redan den 9 aug. kl. $^1/_2$7 e. m. skulle hafva affärdats första gången till Moss, samt där samma natt haft audiens hos prins Kristian, till hvilken han fått öfverlämna Karl Johans bref med afslag på prinsens begäran om ett personligt sammanträffande och från hvilken han tidigt på morgonen den 10 aug. återvände, medförande prinsens samtycke till öppnandet af preliminära underhandlingar rörande fientligheternas upphörande. Den berättelse Toll gör öfver sin färd och sitt mottagande hos prins Kristian, — hvilken berättelse synbarligen legat till grund för Schinkel-Bergmans drastiska skildring, VIII delen, sid. 205 —, däri likväl Tolls resa uppgifves hafva skett den 10 aug. — innehåller emellertid så många motsägelser och hopblandas däri på ett så förvirradt sätt hvad Toll såg under alla sina (minst tre) resor i dagarne den 9—14 aug. mellan Fredrikstad och Moss, att den uppenbarligen är nedskrifven ur minnet först långt efteråt. Det sista tillägget synes vara gjordt i oktober 1861. Åtskilligt talar dock för att hans första resa egde rum kvällen den 9 aug. och att det sålunda var hans andra resa, då han den 10 aug. åtföljde Björnstjerna och Tank (se sid. 267).

[1] Notisen kunde af brist på utrymme ej intagas i tredje häftet, ehuru des redan var uppsatt.

Öfversikter och Granskningar.

Riksrådet grefve A. J. von Höpkens skrifter, samlade och i urval utgifna af Carl Silfverstolpe. Senare Bandet. Bref (forts.). Statsskrifter. 769 + VII sid. 8:o. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner, 1893.

Det förra bandet af riksrådet Höpkens skrifter, hvilket utgafs år 1890, emottogs med intresse af den svenska odlingens och svenska historiens vänner; ty så väl genom sin ställning i samhället, som genom sin utomordentligt rika begåfning, sin mångsidiga bildning och sin ädla karaktär tillhör Anders Johan v. Höpken de gestalter i vår historia, vid hvilka hågkomsten hälst dröjer. Det nyss utkomna senare bandet fullbordar företaget att samla och utgifva Höpkens skrifter. Den rikare belysning, som härigenom sprides öfver en verksamhet af djupt ingripande betydelse både i Sveriges politiska öden och utvecklingen af dess nationella kultur, förtjänar för visso att uppmärksammas af vidsträckta kretsar.

Det senare bandet inledes med ytterligare några bref, hvilka fullständiga den i förra bandet intagna samlingen, och af hvilka de till Linné vittna om Höpkens förtroliga förhållande till den frejdade vetenskapsmannen, hans intresse för dennes vetenskap och hans flera gånger lifligt uttalade visshet om den ära, som Linnés verk för evärdliga tider skall bereda det svenska namnet. Det hufvudsakliga innehållet utgöres emellertid af statsskrifter, hvilka helt naturligt genom den framskjutna plats, Höpken intog i det politiska lifvet, både i antal och intresse öfverträffa hvad som för öfrigt finnes efterlämnadt af hans hand. Materialet har varit så rikt, att utgifvaren måst inskränka sig till ett urval. Vid denna svåra uppgift har han sökt en ledning i en ur hans eget forskningsarbete framgången uppfattning af hvad Höpken själf ansett vara af vikt, och därjämte sträfvat att göra samlingen så fullständig, att ingen väsentlig lucka skulle störa den fortlöpande framställning af Höpkens politiska verksamhet, som de utgifna aktstyckena meddela. För att underlätta läsningen har utgifvaren äfven inledt alla viktigare handlingar med en belysande historisk utredning af de politiska förhållanden, som gifvit upphof till desamma, eller hvari de utgöra viktiga moment.

Höpkens politiska bana sammanfaller med Hattpartiets både glansperiod och fall. Det var en lidelsefullt upprörd tid af häftiga inre

partistormar och hotande yttre förvecklingar, under hvilken den unge Höpken gjorde sitt inträde i det offentliga lifvet. Entusiasm för Sveriges stora minnen och hemmets politiska traditioner ställde honom redan från början i Hattarnes led. Efter det misslyckade försöket att i ett slag återupprätta Sveriges fallna stormaktsställning och under den förfärliga kris, som följde genom återverkan häraf på de inre partiförhållandena, framträdde Höpken såsom en af partiets förnämsta ledare. Statsskickets egendomliga former möjliggjorde, att den trettiofyraårige expeditionssekreteraren i kansliet vid riksdagen 1746 kunde ingripa på ett afgörande sätt i en kamp, som i själfva verket gällde Sveriges tillvaro såsom självständig stat. De statsskrifter, som utgifvaren meddelat från denna tid, äro de första i samlingen och äfven de mest tilltalande genom den oförskräckta fosterlandskärlek, med hvilken Höpken i glödande ordalag uppmanade till ett värdigt och manligt tillbakavisande af Rysslands oförsynta ingrepp i rikets inre angelägenheter. Den »nationella förklaringen» var hans verk. Det är Hattpartiets vackraste drag, dess fosterländska nit och dess blick för betydelsen af landets yttre ställning, som framlyser ur Höpkens skrifter under dessa år. Äfven i Hattarnes ekonomiska politik låg Höpken djupt inne, och flera uppsatser från denna tidpunkt visa honom såsom den ifrige och entusiastiske målsmannen för de sträfvanden, som genom understöd af lån och premier, genom öfverflödsförordningar och prohibitiv tullagstiftning, genom statskontroll och reglementen in i de minsta detaljer ville med ens skapa en storindustri och göra riket äfven i ekonomiskt hänseende mäktigt och oberoende af utlandet.

Efter riksdagens slut trädde Höpken tillbaka på den politiska skådebanan för kanslipresidenten Karl Gustaf Tessin, som otvifvelaktigt också genom sin större diplomatiska erfarenhet och mindre samvetsömma skicklighet i den politiska intrigen vida bättre än Höpken lämpade sig att leda den svenska diplomatien under de faruppfyllda år, som följde 1746—47 års riksdag. En och annan statsskrift vittnar, att Höpken i rådet troget stödde partichefens politik att kraftigt rusta till försvar på samma gång, som man försiktigt undvek alla utmanande steg. Höpkens verksamhet i justitierevisionen väcker däremot mindre sympati. Äfven här är han ett fullt uttryck för Hattpartiets grundsatser, och rådsprotokollen förmäla, huru han liksom Palmstjerna och Stjernstedt talat för hårda straff mot politiska motståndare, försvarat hemliga angifvelser såsom berättigade och åberopat exempel ur Roms och Athens historia för nödvändigheten att under politiskt oroliga tider tillgripa särskilda medel för rikets säkerhet utöfver hvad lag och ordinarie process medgifva. Denna rättskipning efter politisk hänsyn var en af frihetstidens svåraste fel, som sammanblandningen af den högsta administrativa och högsta dömande myndigheten möjliggjorde; men å andra sidan förtjänar framhållas, att Höpkens uppträdande var dikteradt af en bestämd uppfattning om nödvändigheten af en stark regeringsmakt och ett kraftigt uppträdande gent emot de inre stämplingarna. Att Höpken visste

hvad eftervärlden nu vet om dessa stämplingars syften, synes af hans yttrande till rådsprotokollet den 25 febr. 1747, att »Ryssland först ärnar demonstrera på gränzen eller skrämma Riksens Ständer till sina planer, och om sådant icke ville taga lag, rycka in uti et värnlöst land och föra krig, icke emot nation, utan emot ministèren och dess anhang, på lika sätt, dock uti en vrång application af hvad Sverige år 1741 uti sit manifeste emot Ryssland förklarade; hvilken sats icke torde vara obekant här i Sverige och icke så olyckelig, at den icke ju skulle kunna hafva funnit någon förfäktare.»

När Höpken själf år 1752 öfvertog kanslipresidentämbetet, voro de yttre förhållandena jämförelsevis ovanligt lugna, men i stället utbröt striden mellan konungamakten och rådet, som gjorde Höpkens ställning synnerligen ömtålig. De meddelade aktstyckena ådagalägga, att kanslipresidenten å ena sidan sin plikt likmätigt försvarat det statsskick, hvars främste målsman han var, å andra sidan uttryckt sig så taktfullt och hofsamt som möjligt gent emot konungaparet. Att Höpken fullständigt gillade och behärskade den samtidigt utbildade nära nog officiella parlamentariska statsrätten, framträder mer än väl af S. U:s protokollsutdrag 1756, som åtföljde den nya instruktionen för de kungliga prinsarnes guvernör, och som är författadt af Höpken.

Den ojämförligt största delen af Höpkens statsskrifter härstamma från tiden för det pommerska kriget. Sveriges deltagande däruti var visserligen ett moment med i en stor världsstrid, en farlig och afgörande maktkris inom det europeiska statssystemet, men ifrån denna synpunkt så underordnadt, att det icke därifrån bör betraktas och bedömas. Väsentligen var pommerska kriget från Sveriges sida en diplomatisk aktion, föranledd af inhemska partiförhållanden och deras sammanflätning med den samtida europeiska kabinettsdiplomatin, och har sin egentliga betydelse genom återverkan på de inre svenska förhållandena. Otvifvelaktigt var Höpken såsom statsman icke fullt vuxen den situation, som uppkom genom Frankrikes anslutning till Österrike-Ryssland, och som fullständigt omkastade den vanliga maktgruppering inom Europa, med hvilken frihetstidens partipolitici voro vana att räkna. Höpken och det öfriga Hattrådet kunde icke frigöra sig ifrån det traditionella beroendet af den franska politiken och från den traditionella partimaximen att bruka lyckliga konjunkturer till lätt vinning. Redan den 3 nov. 1756 uttalar Höpken i en hemlig promemoria till Ulrik Scheffer sina »enskylta tanckar och idéer» angående de politiska förhållandena i Europa och framhåller däruti, huru svenska regeringen trots rikets fattigdom och behof af fred icke kan under sådana förhållanden, »hvilcka giöra Sveriges cooperation lätt och möjelig och utan särdehles äfventyr», förkasta de fördelaktiga anbud, som torde komma att göras Sverige; man tycker sig höra kanslipresidentens innersta motiv, när han såsom skäl tillägger, att »ändteligen äro Riksens Råd redo och räkning skyldige för deras rådslag äfven hos dem, som uti en längre framtid villja glömma invärtes fattigdom, oreda, missnöje m. m. och endast påminna sig en uthvärtes torde hända lyckelig och favorable conjuncture.» Samma

tanke framträder i bref till svenska envoyén i Wien grefve Barck den 14 nov. s. år: »Uti en så lyckelig conjuncture, som denna är för Sverige och vid hvilckens försummande låder en evig förebråelse och om jag tör säga skam», vore högst önskligt, om rikets inre tillgångar motsvarade den yttre ställningens kraf; men beklagligen är så icke fallet, »och undrar jag ej, om herr grefven, ifrån sin fädernesort länge frånvarande, icke kan fatta et så fullkombligit begrep om det invärtes, som det värckeligen med sig förer, och hvad måste man icke långt mindre vänta sig af en posteritet, hvilcken ser hela vidden af den utvärtes conjuncturen uti alla skrifter, memoirer och historier förvarad, och ser icke den hemliga sjukdommen, som alla här kiänner och ingen anteknar.» Fruktan för ansvaret att ej hafva brukat till rikets uppkomst en »favorable conjuncture» ligger som drifvande motiv bakom den svaga partiregeringens alla mått och steg och förlamar i förening med det ärfda beroendet af Frankrike och den genom striden med hofpartiet skärpta oviljan mot Preussen förmågan af en verkligt självständig hållning, dikterad uteslutande af hänsyn till rikets egna, väl insedda intressen. Försöket att finna en lösning i en blott diplomatisk demonstration mot Preussen från Sveriges sida såsom garant af westphaliska freden lyckades naturligtvis icke, och Sverige drefs inom kort af den franska diplomatien och konsekvensen i sina egna åtgärder till verkligt deltagande i kriget. I väsentlig mån drabbar skulden härför Höpkens vacklande hållning. En egendomlig, djupt rotad obenägenhet mot Danmark, som t. ex. icke finnes hos Tessin eller K. F. Scheffer, bidrog att för Höpken försvåra möjligheten af en fast diplomatisk ställning. Han omtalar i det ofvan citerade brefvet till Barck, att »Dannemarcks tänckesätt tycks syfta på den nogaste neutralitet och giör för öfrigit denna machten alt sitt till at öfvertala och inleda Sverige uti samma système», men för Höpken var detta blott falskhet, och han uttalar flerfaldiga gånger sin misstro mot den danska politiken och sin ovilja att samarbeta med densamma. Det gör äfven ett egendomligt intryck att se, hur oriktigt Höpken bedömde Englands och Preussens resurser, och hvilken bristande blick för de verkliga maktförhållandena, som därvid framträder. I de af Höpken författade, i rådet den 11 maj 1757 upplästa »Rationes pro et contra» heter det, att »som uti politiska saker ingen mathematisk säkerhet kan erhållas, så måste man fästa sig vid de största probabiliteter och desse probabiliteter intyga, at kriget icke kan blifva långvarigt: i anseende till konungens af Preussen svaga ressourcer på folck, om ock dess skatt skulle längre kunna uthärda; i anseende till dess fienders styrcka och myckenhet ....; i anseende till den hjelp Hans preussiske Maj:t månde erhålla af Engelland, så vida der saknas enighet, credit, handel och krigslycka.» Han tillägger i samma anförande ytterligare angående England: »Engellands närvarande uprörda invärtes tillstånd, dess olyckeliga förde krig, omöjeligheten at återvinna Minorca, svårigheterna at uprätta någon superiorité uti America, dess frucktan för Spanien, en förfallen handel, rörelse och credit, konungens höga ålder gifva tillsammans ömkeliga prospecter för konungen uti

Preussen» — detta samtidigt med att William Pitt tog statsrodret och inledde den glänsande epok, då England stadgade sitt välde öfver världen. Ett ökadt tvifvel om någon djupare statsmannabegåfning verkar Höpkens bekännelse i bref till Ulrik Scheffer d. 23 okt. 1759: »Den problemen, som Herr baron framkastar, nemligen hvilcketdera skulle vara för riket nyttigare eller farligare, at konungen uti Preussen behåller öfverväldet uti tyska riket, eller ock at Ryssland der vinner influence, fodrar mogen eftertancka och nogare uträkning, än jag ännu medhunnit.» Så talar den, som redan i tre år ledt den svenska politiken i samverkan med Ryssland mot Preussen.

Sedan väl det olyckliga krigsbeslutet var fattadt, ägnade sig Höpken med nästan feberaktig ifver åt ledningen af kriget för att i någon mån realisera de förhoppningar, som bestämt krigspolitiken, och därigenom äfven försvara densamma. Brefväxlingen med de kommenderande generalerna visar, med hvilken oro Höpken följde krigsrörelserna, och hur han nära nog i detalj ledde desamma under 1757 och 1758 års fälttåg — om till fromma för krigföringen, må betviflas. För de följande åren hade Höpken uppgifvit alla förhoppningar om eröfringar; det gällde blott att draga sig ur spelet på lämpligaste sätt, ty regeringen saknade alla medel att fortsätta kriget. Å andra sidan var det nästan omöjligt att sluta separatfred utan brytning med Frankrike och Ryssland. Då Choiseul 1759 ville indraga Sverige i ytterligare äfventyr och föreslog en diversion mot England i Skottland, tog Höpken sin tillflykt till den politiska intrigens konst och låtsades gilla Choiseuls plan, under det han i själfva verket hoppades på dess tillintetgörande. I bref till Ulrik Scheffer d. 6 april 1759 anförtror han denne sitt svar till den franske ambassadören, att han »gillade och admirerade hertigens plan» och »vore dertill högst benägen», men — tillägger han — »min afsickt härmed har varit at vinna tiden, at utan klander njuta subsidierne . . . .; som riket omöjligen kan träda till hertigen af Choiseuls plan, så är hvad jag nu anbjuder at förrätta et bedrägeri, som hertigen af Choiseuls upförande och vårt egit beklämda tillstånd tvinga mig till, dock faller detta bedrägeriet icke på K. Maj:t och Rådet, som deruti på intet sätt äro blandade, utan endast på min personelle intention eller på min oförmögenhet at uträtta hvad jag lofvat utföra. Och dessförinnan kunna händelser och förändringar inträffa, igenom hvilcka hela saken kan sauverad varda.» På samma sätt låtsades Höpken gilla Rysslands anbud att med gemensamma krafter angripa Stettin; Liewen sändes till Petersburg att underhandla härom, men med hemlig och muntlig instruktion att söka omintetgöra hela saken. Höpken förklarade i riksrådet d. 22 mars under åberopande af Axel Oxenstjernas exempel: »När vi tractera saken med den adresse, att våra allierade blifva öfvertygade, at skulden icke är vår, så frias vi ifrån de oändeliga utgifter, som belägringen medförer, så undvikas alla äfventyr och olägenheter uti conjunction med ryssarne, så få vi åthminstone behålla subsidierne, dem vi icke förvärckat och dem vi oumgängeligen behöfva.» Liknande diplomatiska finter och försök att öfverlista både vänner och fiender äro utmärkande

för hela tidehvarfvets kabinettspolitik, och Höpkens tillvägagående erbjuder därvid egentligen ingenting annat anmärkningsvärdt, än att han liksom behöfver finna ursäkter för sitt tillvägagående, och att han först i yttersta nöd tillgriper de medel, som den samtida diplomatin ogeneradt använde, till och med i onödan brukade såsom sport.

Att Höpkens ädla natur aldrig fann sig riktigt hemmastadd i det diplomatiska ränkspelet, aldrig fullt förtrogen med de oändligt inveckade och skiftande situationerna inom den samtida europeiska politiken, framträder någon gång. 1760 den 30 maj skref han till Ulrik Scheffer: »Jag bekänner med Herr baron och ministern, at ju längre detta väsendet varar, ju svårare blifva conjuncturerne och angelägenheterna at skiöta. För mit fäderneslands bästa önskar jag åth detsamma en skickeligare till styresman af så beniga omständigheter, som desse äro; men då denna bördan fallit på min lott, vill jag giöra mit bästa.»

Men under dessa år mognade äfven Höpkens politiska insikter till självständig uppfattning utöfver de trånga partidoktrinerna, som han förut så ifrigt förfäktat. Hans ljusa och klara förstånd arbetade sig fritt från de ekonomiska och politiska dogmer, som ännu förfäktades lika ifrigt som förr af partiets massa. Redan 1756 uttalade han sitt tvifvel till rådsprotokollet d. 10 febr. angående nyttan af husvisitationer, af öfverflödsförordningar, af alltför sträng protektionism; till och med handelsbalansens och vexelkursens bevisande kraft drog Höpken i tvifvelsmål. Äfven tron på nyttan af Frankrikes vänskap och hatet mot England försvann så småningom, och 1759 sökte Höpken ej allenast korsa franska politiken, utan äfven i djupaste hemlighet närma sig England.

Frigörelsen från Hattpartiets traditionella åsikter i utrikes politik och ekonomisk lagstiftning bidrog till Höpkens fall. Af de dogmatiska Hattarne med Fersen i spetsen betraktades han nära nog såsom en affälling, och hans fall var mer ett verk af dem än af de gamla motståndarne. Höpken drog sig tillbaka från politiken, ehuru han ännu var i sina bästa år, och hans betydelse såsom statsman kan från denna tid anses slut, ehuru han naturligtvis fortfarande var en insiktsfull och intresserad iakttagare af det politiska lifvets växlingar.

Tviflet på de gamla principer, som Höpken under sin tidigare bana med liflig entusiasm förfäktat, och den däraf följande brytningen med de gamla vännerna alstrade en viss misstämning, en pessimistisk uppfattning, som de häftiga partistormarna under frihetstidens sista period bidrogo att underhålla och öka. Gustaf III använde Höpken en tid såsom statsdekoration att därmed pryda sin rådkammare. Det kunde knappast alstra en ljusare och gladare åskådning. Så väl härigenom som genom den ringa betydelse, Höpkens rådslag ägde för de maktägande, äro hans statsskrifter efter nedläggandet af kanslipresidentämbetet vida underlägsna dem från hans egentliga statsmannatid.

Till sist ännu några ord om de nu samlade och utgifna statsskrifterna af Höpkens hand. Det är självklart, att en sådan samling

måste vara af den allra största betydelse för den historiskt vetenskapliga forskningen. Flera af dessa aktstycken äro synnerligen viktiga statsdokument, de flesta af dem värdefulla historiska urkunder, särdeles genom den inblick de medgifva i de verkliga motiv, som bestämde den ledande personligheten under en viktig period af fäderneslandets politiska öden. Naturligtvis äger mängden af kanslipresidentens bref till de svenska generalerna i Pommern eller Sveriges sändebud i utlandet sitt största värde från denna synpunkt, d. v. s. för fackmannen. Men Höpkens statsskrifter, i synnerhet de, som härstamma från det betydelsefullaste skedet i hans lif, äga därjämte det fängslande, nära nog psykologiska intresset af att klarlägga en märklig utveckling i åsikter och uppfattning, som en af tidehvarfvets rikast utrustade andar genomgick och med eller efter honom svenska folket. De utgifna skrifterna i sin helhet äga dessutom ett så växlande och rikt innehåll, äro så tilltalande genom sin fina och klara stil och så mönstergiltigt utgifna och kommenterade, att väl en större krets af bildad allmänhet däruti torde finna mer än nog af intresse.

L. S.

Minne af riksrådet m. m. grefve Ulrik Scheffer. Af C. T. Odhner. Stockholm 1892. 186 sid. (Svenska Akademiens Handlingar från 1886. Sjätte delen.)

Det har mer än en gång offentligen framhållits, huruledes de minnesteckningar, som från Svenska Akademien årligen utgå, under tidens lopp utvecklat sig från de ursprungliga retoriska äreminnena till vetenskapliga afhandlingar inom konstens, litteraturens och historiens områden. Särskildt det sistnämnda, med sin rikliga tillgång på minnen, har af akademisterna blifvit väl ihågkommet; det är åt en af den kunglige stiftarens män, som föreliggande skildring är ägnad; den knyter sig nära intill de teckningar andra af akademiens ledamöter nyligen lämnat från frihetstiden och Gustaf III:s tid.

Ulrik Scheffer tillhörde dessa båda skeden af vår historia och erbjuder därigenom, utom det fängslande af en stor personlighet, det egendomliga af en politisk karakter, som genomlefvat en den märkligaste brytning i statsskicket och som på båda sidorna om gränsen visar sig som en sannskyldig målsman för tidens sträfvanden och bärare af dess idéer. Författaren har förut tecknat Scheffers bild i den stora tafla han skänkt oss af Gustaf III:s tid; på visst sätt är denna minnesteckning en reproduktion, i vissa detaljer dock än noggrannare utförd och ägnad att, genom att ställa detta föremål längst fram i förgrunden, vid detsamma mera odeladt fästa åskådarens intresse.

Det var under Hattväldets blomstringstid Ulrik Scheffer danades till statsman. Efter att hafva gjort sina första militära lärospån under

det sorgligt ryktbara finska fälttåget och under österrikiska tronföljdskriget i fransk tjänst kommit i bättre skola, erhöll Scheffer vid 36 års ålder ett diplomatiskt förtroendeuppdrag, hvarigenom hans bana leddes in i sin nya riktning. Med onda ögon hade den östra grannen åsett huru Hattarnes ungdomliga självständighetskänsla vuxit till under partiets segrar och han ville därför befästa sitt inflytande på Sveriges enskilda angelägenheter. Scheffer sändes då till hofven i Berlin och Paris för att åt sitt land utverka skydd mot den hotande faran och han lyckades häri så till vida, att Ryssland, som redan förut sett klara bevis på det nya systemets både vilja och förmåga att frigöra sig från dess tryckande förmynderskap, höll sig tillbaka af fruktan för Sveriges bundsförvandter. Två år därefter (1752) intog Ulrik Scheffer ministerposten i Paris, som hans broder Karl utbytt mot en plats i rådet.

Det politiska lugn, som rådde under Scheffers första år i Paris, gaf honom tillfälle att besöka fäderneslandet för att vid riksdagarna öka sitt partis styrka och han ifrågasattes till och med till landtmarskalk vid 1755—1756 årens riksdag, ehuru han fick gifva vika för Fersen. Det var dock icke från denna täflan hans sedermera kända fiendskap med denne daterade sig, ej heller, efter hvad det synes, från den tid han under sin franska krigstjänst varit placerad på det regemente Fersen uppsatt. Vid sistnämnda riksdag rådde nämligen dem emellan ännu så godt förstånd, att, efter hvad Höpken sedermera fick veta, Scheffer utöfvat ett visst inflytande på Fersen i intrigspelet mot kanslipresidenten. Denna riksdag var för öfrigt betydelsefull för Scheffer; bland hofpartiets motståndare intog han en framskjuten plats och hans beröring med den unge tronföljaren, vid hvars sida han sedermera skulle fylla sin plats på ett sätt, som sammanställt hans namn med Axel Oxenstiernas och Johan Gyllenstiernas, började därmed, att Scheffer gaf uppslaget till att en instruktion utfärdades för den unge furstens guvernör. I själfva utarbetandet af denna instruktion, som blef af så stor betydelse, tog dock Scheffer icke del; den uppsattes af kanslirådet Hermansson efter det utkast Höpken aflämnat till sekreta utskottet.

Efter återkomsten till Paris hvilade Sveriges öde en stund i Scheffers hand och nekas kan icke, att ansvaret blef tungt, då han, själf inledd i frestelse, genom sitt inflytande på rådet i Stockholm småningom ledde sakerna därhän, att själfve den motsträfvige kanslipresidenten till slut yttrade: »franska och wienska hofvens proposition bifaller jag alldeles; den högste Guden gifve till detta företagande sin nåd och välsignelse!» Detta företagande var ingenting mindre än ett krig mot Fredrik den Store. Då de frestande franska subsidierna började tryta och man i Sverige fann bakom de sjunkna illusionerna ett vågspel uppstiga, var det endast en ringa tröst att kunna tänka och säga, att det icke fanns någon enda af de många deltagarne i kriget, som icke missräknat sig, och att man icke just räknat mycket sämre än de andra; man kan nästan taga för afgjordt, att när längre fram någon gång de båda statsmännen, ministern i Paris och kansli-

presidenten, sammanträffade och minnena från det äfventyrliga kriget framträdde, den ene sagt till den andre: det var tur, att det gick som det gick.

Då riksdagen 1765—1766 öppnades, var Scheffer åter på riddarhuset, men nödgades bevittna sitt partis störtande. Han återgick därefter någon tid till sin förra militära bana och nedsatte sig på sin gård Ek i Västergötland. Nu var han, säger förf., »icke längre den ifrige partiman, som då han vid 1755 års riksdag hade gått i spetsen för angreppet mot hofvet och Mössorna. Åldern och erfarenheten hade lugnat äfven de politiska lidelserna, motgången hade blifvit en läromästare i hofsamhet och försiktighet och ändtligen hade hans långa diplomatiska verksamhet vid franska hofvet lärt honom, att tala är silfver, men tiga är guld». Efter att 1769 hafva inträdt i rådkammaren ställdes han kort efter Gustaf III:s tronbestigning närmast vid hans sida såsom kanslichef, en plats, från hvilken dock Mössorna snart trängde honom undan. Knappt hade konungen lyckligt ändat sin omhvälfning af det svenska statsskicket förrän Scheffer återkallades och utnämndes till kanslipresident. Det var icke af ringa betydelse, att Gustaf III:s främste rådgifvare fått lära i Frankrike att tänka sig djupare in i politiken. Han behöfde nu icke från konungen mottaga någon impuls för att fatta ställningen såsom han. Tiderna hade mycket förändrats, då Scheffer vid kallelsen till den plats, Höpken ej långt förut innehaft, kunde skrifva till Adolf Fredriks son och efterträdare: »Eders Maj:t gör människornas lycka; jag skall ha den lyckan att lyda. Icke som om jag trodde mig kunna efter Dess önskan fylla den viktiga plats, som Eders Maj:t vill anförtro mig, men såsom ett svagt redskap skall jag utföra de befallningar, som Eders Maj:ts vidtomfattande snille förelägger mig, och på detta sätt skall Eders Maj:ts ära fortplantas till den senaste efterverld.»

Hade konungen själf byggt sin byggnad, tillkom det nu hans rådgifvare att troget bistå honom i att värna densamma, och en trognare kämpe än Scheffer hade Gustaf III väl svårligen kunnat erhålla. Kanslipresidenten fann väl nu, till skillnad mot förr, i konungen den egentlige ledaren af rikets angelägenheter, hvarför ock hans möda kan synas hafva blifvit något lättad, men å andra sidan blef han ofta nog i saknad af de öfriga rådsherrarnes bistånd, enär många saker afgjordes på tu man hand mellan konungen och hans främste man. I första rummet blef nu angeläget att lugna de främmande hofven, som med misstankar följt revolutionen i Sverige. Så måste ock rikets gränser skyddas, men på ett sätt, att icke krigsfara därigenom uppväcktes, och då det gällde att besvara konungens i Preussen bref, kom Scheffers penna själfve Gustaf III väl till pass. Sedan uppstodo de stora finansfrågorna, — ett af Scheffers älsklingsämnen, hvari han afgjordt ställde sig på Liljencrantz' sida. Scheffers allvarliga sparsamhet stäfjade ofta konungens med lätt sinne uppkastade, vidt sväfvande planer, liksom ock hans lugnare besinning och klokhet hindrade konungens lystnad efter krigsära och eröfringar att skrida till verket, förrän Scheffer (1783) dragit sin hand från konungens vid

statens roder. Hvad Scheffer verkat för den »väpnade neutraliteten» utgör ett kapitel i hans och Sveriges historia, som läses med synnerligt välbehag.

Scheffer tillbragte sin sista tid i ostördt lugn på sin egendom vid sidan af sin maka — Erik Brahes änka. Betecknande för konungen är, att han, då han 1788 på sin färd till Göteborg för att leda försvaret mot den dansk-norska arméen, besökte Scheffer på Ek, i förbifarten erbjöd Scheffer öfverbefälet öfver de trupper, som skulle sammandragas. Scheffer drog sig lyckligt ur spelet.

I denna minnesteckning har författaren gått några år längre fram i tiden än han hunnit i den utgifna delen af sitt stora verk. Han har dock därigenom icke stillat utan ökat längtan att få se detsamma fulländadt.

—*rst*—.

Anteckningar om Gotlands medeltid af G. Lindström. I. 112 sid. Stockholm 1892.

En lycklig motsats till den på Gotland rådande likgiltigheten för fornminnenas bevarande, en likgiltighet, som stundom visar sig öfvergå till förstörelselusta, bilda de gotländska män, som tid efter annan ägnat sig åt samlande och bearbetande af hvad man om fornminnena kan veta. Sådana män äro J. G. Klingvall, P. A. Säve, C. J. Bergman. De, som sysselsatt sig med gotländska studier, hafva sedan länge vetat, att den frejdade paleontologen Gustaf Lindström följt exemplet. Han har ock helt nyligen i ett häfte med ofvanstående titel framlagt några resultat af en flitig och öfver flera områden utbredd forskareverksamhet.

De tre afhandlingar, som förekomma i detta första häfte, sysselsätta sig med källorna till Gotlands medeltidshistoria, Gotlands medeltidsgeografi och medeltidens Visby. Hvar och en af dessa uppsatser innehåller mycket värderika detaljundersökningar, hvilka till en del äro för vår litteratur nyheter. Här må nämnas följande: en framställning rörande de personer, som uppgifvits hafva från Gotland bortfört urkunder (den mytiske Magnus Store, Marinus de Fregeno m. fl.), redogörelser för Visby-gråbrödernas diarium, den gotländske dominikanerpriorn Petrus' de Dacia bok om Kristina de Stommelen samt hr Ivar Axelssons räkenskapsbok från åren 1485—1487, en förteckning öfver de gotländska ortnamn, som finnas i behåll sedan medeltiden, en redogörelse för det utseende Gotland har på medeltidens kartor af olika slag, en förteckning öfver de större, under medeltiden tillkomna stenkors, som ännu finnas eller funnits här och där på Gotlands landsbygd, hvarjehanda detaljer rörande Visby ringmur — tinnarna äro icke allestädes så breda i förhållande till insänkningarna som i fig. s. 83, anteckningar om Visby kyrkor — nischen i St. Gertruds östra gafvel är väl olik nischen å motsvarande plats i Helgeandskyrkan,

mig veterligen finnes intet bevis att hr Ivar Axelsson endast *reparerat* detta kapell — en berättelse om tillkomsten af den heliga Katarinas kapell vid sydvästra hörnet af Mariakyrkan, märkligare byggnader i Visby och ännu bevarade medeltidsbyggnader — de förenade initialerna F och S beteckna väl den danske konungen Fredrik II, men S antyder ej ordet *Secundus*, utan hans drottnings namn Sofia —, en undersökning af det inflytande, som konung Valdemar Atterdags anfall på Visby år 1361 utöfvade på stadens och öns förfall. Med ett omfång af föga mera än 100 sidor bjuder således detta häfte på mycket, som är af stort intresse och som man här finner ordnadt, så att man ej behöfver leta det samman från flera olika håll, af hvilka somliga äro svårt tillgängliga, somliga varit okända, intilldess de af en så nitisk forskare som prof. Lindström uppdagats.

Mot den beskrifning, som professor Lindström ger af Visbyminoriternas minnesbok, torde i viss mån anmärkningar kunna göras. Han nämner de olika afdelningarna i handskriften och angifver för hvar antalet sidor, men han räknar dessa på ett annat sätt än de äro räknade i handskriften, där pagineringen blifvit gjord, sedan handskriften fått sin nuvarande storlek, d. v. s. sedan några blad blifvit bortskurna. När man med ledning af prof. Lindströms sidouppgifter söker ett ställe i handskriften, kommer man därför, så vidt man ej söker något inom de första sidorna, på villospår. Prof. Lindström säger, att handskriftens andra afdelning, kalendariet, slutar på s. 47, i handskriften är den sista sidan märkt med 41. Detta vållar en viss förvirring och denna ökas därigenom att prof. Lindström med afseende på kalendariet gjort en felaktig beräkning; han säger nämligen, att inom detta tre blad blifvit bortskurna. I själfva verket hafva *fyra* blad skurits bort. Hvar månad upptager fyra sidor och på sådant sätt, att månadens sista sida förekommer i samma blad som nästa månads första. Månaderna januari—maj äro fullständiga. För juni finnas endast två sidor — månadens midtblad är borta. För juli finnas endast tre sidor — den sista sidan saknas och i följd däraf äfven första sidan för augusti. För september finnes endast en sida — här äro två blad borta, det ena med andra och tredje sidan för september, det andra med sista sidan för september och den första för oktober. De följande sidorna, som innehålla historiska uppgifter, böra närmare studeras. Man kan i de flesta fall ur den oordning, hvilken dessa anteckningar förråda, skönja den ordningsföljd, i hvilken de tillkommit. Förrän man, med besvär, gjort denna klar, är det omöjligt att döma om den grad af trovärdighet, som tillkommer hvar och en af dessa anteckningar, af hvilka somliga äro synnerligen viktiga, andra däremot icke kunna anses vittnesgilla.

Nästa häfte skall redogöra för Gotlands medeltidsinskrifter, som icke äro tecknade med runor, Gotlands kloster och Gotlands befolkning. Jag hoppas, att det icke skall dröja länge, innan detta häfte utkommer samt att det må följas af flera andra.

Hs Hd.

Svenska kyrkans mission vid Delaware. Akademisk afhandling af OTTO NORBERG. X + 210 + 16 (bil.) sid. samt 1 karta. Sthlm 1893.

Pastor Norbergs arbete är ett ej oviktigt bidrag till svenska kyrkans historia. Här är icke missionshistoria i den exklusiva bemärkelse man vanligen tillägger detta ord, utan det är fråga om en hel församlings utflyttning hemifrån, om en dotterkyrka sålunda, visserligen grundad på främmande mark men för öfrigt så vidt möjligt lik modern i hemlandet. I hvad angår de historiska förutsättningarna för hennes verksamhet hänvisar förf. till Odhners och Sprinchorns kända undersökningar (se Historiskt Bibliotek 1877 och 1879). Sprinchorn, som tagit till sin uppgift att skildra »Kolonien Nya Sveriges historia», har emellertid begränsat sig till perioden för svenskarnes välde därute och för tiden efter 1655 har han blott få notiser. Svenska samhällen funnos emellertid under mer än ett sekel kvar vid Delaware, och dessa samhällen måste ju såsom afläggare af svensk kultur i hög grad intressera oss. Herr N. har i någon mån utfyllt den lucka, Sprinchorn lämnat, genom sin framställning af den verksamhet, som svenska präster under förbindelse med hemlandet drefvo därute ända intill 1700-talets slut. Vi måste dock här uttala en önskan, den nämligen att författaren gifvit oss ännu något mera. Vi få visserligen lära känna de ledande personerna inom församlingarna, men vi sakna ett än så kortfattadt försök till verklig teckning af våra kolonisters sociala förhållanden och kultur öfverhufvud. En sådan skildring hade ingalunda varit på sidan af ämnet utan tvärtom ett välbehöfligt underlag för totalbilden af församlingarnas lif. Det är sant, att materialet härvidlag kan vara tämligen magert — däröfver klagar redan Sprinchorn — men att det ej helt och hållet saknas, det visa många spridda notiser, som förf. meddelat; så meddelar ock Sprinchorn (Hist. Bibl. 1879, s. 232), att en del domstolsförhandlingar finnas bevarade, fast han ej värderar dem högt.

På det speciella område, som förf. gjort till sitt, har han en föregångare, prosten Israel Acrelius, en af de mest ansedda svenska lärarne vid Delaware, hvilken 1759 utgaf sin »Beskrifning Om De Svenska Församlingars Tilstånd Uti Nya Sverige» (en hufvudkälla för Sprinchorn i denna punkt). Härutöfver har förf. ur Uppsala domkapitels arkiv, där den egentliga officiella korrespondensen mellan prästerna i kolonien och deras förmän i Sverige tillika med en del kyrkoböcker därutifrån m. m. förvaras, ur riksarkivet samt ur kongl. bibliotekets samlingar hopfört ett betydande material för sin samvetsgranna skildring. Vi kunna sålunda följa missionen ända från dess början strax efter Nya Sveriges anläggning; vi se dess ofta nog vidriga öden, än under bristande stöd hemifrån (särskildt tiden från Nya Sveriges förlust 1655 fram till 1696, då verksamheten — mycket genom Jesper Svedbergs bedrifvande — kraftigt återupptogs), än under

inre oenighet, än under kamp mot ovänliga grannar, främst hernhutarne. Med den brist, jag ofvan anmärkt, står i självklart sammanhang, att dessa skildringar väsentligen gruppera sig kring lärarnes personer. Men det är ju å andra sidan naturligt, att i sådana utflyttade församlingar nämnda personer få en alldeles särskild betydelse, liksom att deras förlamande split (se s. 101—148) måste äfventyra hela verket. Också var det snart ute med kolonien vid Delaware såsom svensk, så snart moderlandet upphörde att skicka ut nya lärarekrafter. I början af 1780-talet var den lilla svenska språkön i öfverhängande fara att alldeles utplånas; den 26 maj 1789 beslöt Gustaf III att hemkalla de kvarvarande svenska prästerna, af hvilka dock en förblef därute ända till sin död 1831. Med konungens nämnda beslut var missionen afslutad, församlingen införlifvades inom kort med de engelska episkopala. Detta införlifvande gifver orsak till ett spörsmål, som förf. icke egentligen upptagit: i hvad mån hafva grannbekännelserna vid Delaware inverkat på den svenska kyrkan där? Det finnes åtskilligt i herr N:s arbete, som antyder direkta inflytelser från främmande håll, och det hade varit intressant, om undersökningen här bragts till slut. — Arbetet åtföljes af porträtt utaf prästmännen Biörck, Acrelius, Wrangel och Collin, af afbildningar utaf kyrkorna Gloria Dei (i Filadelfia) och Trefaldighetskyrkan (i Wilmington) samt af en karta, äfvensom af några bilagor, bl. a. af en förteckning på de svenska prästerna i de tre församlingarna Vicacoa, Kristina, Racoon och Pennsneck, och slutligen af ett ort- och personregister.

C. H. H.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. Utgifna på föranstaltande af länets fornminnesförening. H. 19 = Bd 5: H. 2 (1892). G. Stedt, Bohus såsom svensk fästning.

Eira. 1892. A. Bergstrand, Gustaf den tredjes blessyr och dess behandling från den moderna kirurgiens ståndpunkt.

Historiska Handlingar till trycket befordrade af K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. XIII, 2. Hugo Grotii bref till svenska konungahuset och andra svenskar. — XIV. Brefvexling mellan konung Carl XII och rådet 1714.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1892, 7.** Th. Rein, Pontus Wikner. — O. Sylwan, Sveriges periodiska litteratur under frihetstidens förra del, anm. af E. Wrangel. — Svedelius, J. Fr. Nyström, Handbok i statskunskap. D. 4, anm. af A. Hammarskjöld. — H. Hildebrand, Visby och dess minnesmärken, anm. af B. S. — 8. O. Levertin, »Siri Brahe». — K. Piehl, en fornegyptisk kulturbild. Huru man roade sig i det forna Egypten. — H. E. Larsson, Om historiens betydelse såsom bildningsämne. — L. De Geer, Minnen, anm. af — — R. — **1893, 1.** H. Schück, Marsk Stigsvisorna. — Fru Eline Göljes jordebog af A. Thiset, anm. af H. J. Huitfeldt-Kaas.

Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. **Sjette delen.** C. T. Odhner, Minne af riksrådet grefve Ulrik Scheffer.

Svenska Autograf Sällskapets Tidskrift. II, 3. (1891). F. U. Wrangel, En högadlig filosof från 1700-talet. — Hochschild, Konung Carl XIV Johans och drottning Desiderias första bekantskap och deras giftermål. — K. H. K., Strödda genealogiska anteckningar [Erik Puke. Banér, Horn och Barun]. — Eichhornska autografauktionen. — **II, 4. (1892).** F. U. Wrangel, Några ord till utredande af frågan om Vasa-vapnets betydelse. — En resa till Paris på 1750-talet. (Utdrag ur generalen frih. Siegroths journal i Kongl. Biblioteket). — Middagsräkning från 1600-talet. — A. V—n, Friherre Nils Silfverschiöld. — Strödda meddelanden. — Anno 1609 årss rechenskap på brudednar, som äro vide i Stasskyrkian (St. Nicolai kyrka i Stockholm).

Svensk Tidskrift utg. af F. v. Schéele. **1892, 16.** C. Bååth-Holmberg, Carl XV och Louis De Geer. — H. Hjärne, Anmärkningar till belysning af Dr. R. Kjelléns landvärnskritik. — **17—18.** Louis

De Geer såsom statsman. Strödda anmärkningar. Af H. C. S. — 19—20. Renan och Pasteur. Louis Pasteurs reception i Franska Akademien den 27 April 1882. Af Robinson. — L. Kjellberg, En återuppståndén författare. Några notiser om Herondas och hans Mimiamber. — Några ord om religionen och den mänskliga samfundsordningen. Af L. H. Å.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1892, 11.** L. Mechelin, Om lagkodifikation i Finland. — I bokhandeln: Otto E. A. Hjelt, Svenska och finska medicinalverkets historia 1663—1812, anm. af L. V. F. — O. Sylwan, Sveriges periodiska litteratur, anm. af T. Hartman. — **12.** J. J. Tikkanen, Konsten under den älsta medeltiden. — V. Hermanson, Fredssaken. — **1893, 1.** E. Schybergson, Finlands statsrättsliga ställning.

Finsk Militär Tidskrift. 1892, Aug.—Sept. Handlingar rörande Kungliga Österbottens infanteriregemente för åren 1806, 1807, 1808 och 1809. — **Dec.** Relation öfver affairen vid Karstula den 21 aug. år 1808. — **1893, Januari.** Handlingar rörande Kungliga Österbottens infanteriregemente för åren 1806, 1807, 1808 och 1809.

Historisk Tidsskrift. Sjette række, udgivet af den danske historiske forening ved dens bestyrelse. Redigeret af C. F. Bricka. **4: 1.** L. Koch, Statsminister J. O. Schack Rathlou. — Litteratur og Kritik. — A. Erdman, Über die Heimat und den Namen der Angeln, anm. af O. Nielsen. — M. Mackeprang, Fortegnelse over fremmed historisk Litteratur fra Aaret 1891 vedrörende Danmarks Historie. — Smaastykker.

Museum. 1893, 1. H. D. Lind, Fra Sömagtens Stortid.
Berör kriget 1675—79.

Personalhistorisk Tidsskrift. Tredie Række. Bd 1: H. 4. (1892). Oberstlöjtnant Hans Elias von der Weydes Selvbiografi. Udgivet af H. W. Harbou.
Innehåller en framställning af kriget i Norge 1716—18.

Sönderjydske Aarböger. 1892. H. 4. A. D. Jörgensen, Kong Kristian II på Sönderborg.

Baltische Studien. Herausgegeben von der Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Alterthumskunde. **XLII.** O. Vogt, Ungedruckte Schreiben von Pommern an Melanchthon. — R. Hancke, Aus Hinterpommerns Schwedenzeit. Eine Episode aus dem dreissigjährigem Kriege. — Die Kirchenbücher in Pommern.

Bericht über Bestand u. Wirken d. historischen Vereins zu Bamberg. 52. Fr. K. Hümmer, Bamberg im Schwedenkriege, 1622—34.

Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. Bd 5: 2. Ein Memoirenfragment der Königin Luise Ulrike von Schweden über ihre Jugendzeit am Hofe Friedrich Wilhelms I. Mitgeteilt von Fr. Arnheim.

Hansische Geschichsblätter. Herausgegeben vom Verein für hansische Geschichte. **Jahrg. 1890—91 (1892).** H. Ulmann, Die baltische Politik des Grossen Kurfürsten und die Sterbestunde der Hanse. — W. Stieda, Das Schonenfahrergelag in Rostock. — Kleinere Mitteilungen: Die Historie von Marcus Meyer. Mitg. v. Dr. D. Schäfer. — W. Stieda, Zum Nachlass Jürgen Wullenwebers.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und Max Lehmann. Neue folge. **XXXIII, 3.** A. Holländer, Eine Schweizer Gesandtschaftsreise an den französischen Hof im Jahre 1557. — Th. Wiedemann, Der Nymphenburger Vertrag v. 22 Mai 1741. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 13, 14: 1—2, anm. af Ed. Heyck; Correspondance du Marquis et de la Marquise de Raigecourt avec le Marquis et la Marquise de Bombelles pendant l'émigration 1790 à 1800, anm. af W. L.) — Erklärung der Redaktion. — **XXXIV, 1.** Briefe von Pufendorf. Herausgegeben und erläutert von Konrad Varrentrapp. Th. 1. — Fr. Meinecke, Die Tagebücher des Generals v. Gerlach. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. A. Rydfors, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England 1624—1630; Sveriges krig åren 1808 och 1809; S. J. Boëthius, Den franska revolutionen, dess orsaker och inre historia (1789—1799); R. Kjellén, Om Eriksgatan; Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll, 9; O. Alin. den Svensk-Norska Unionen, 2; Diplomatiske Aktstykker vedkommende Norges Opgjör med Danmark 1818—1819. Udgivet af Yngvar Nielsen, anm. F. Arnheim). — Berichte gelehrter Gesellschaften.

Historisches Taschenbuch. Herausgegeben von Wilhelm Maurenbrecher. **6 Folge. Jahrg. 12 (1892).** W. Oncken, Vom Vorabend des Befreiungskrieges 1813. — H. Welzhofer, Die Seeschlacht bei Salamis. — R. Mahrenholtz, Friedrich der Grosse als Schriftsteller. — J. Krebs, Die Pillauer Verschwörung von 1759. — A. Kleinschmidt, Graf Feodor Wassiljewitsch Rostoptschin. — F. Gess, Ignatius v. Loyola. — C. Wachsmuth, Strassenleben und Marktverkehr im alten Athen.

Nationalzeitung. 45. N:o 213. Fr. Arnheim, Gustav III v. Schweden und sein Oheim Friedrich der Grosse.

Wissenschaftl. Beilage der Leipziger Zeitung. N:o 146. Helmolt, Leipzig und Torstenson.

Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde. Bd 6: H. 3 (1892). W. Brehmer, Vom Syndicus und Domprobsten Dreyer gefälschte Urkunden und Regesten.

Innehåller ett bref från Birger Jarl till köpmännen i Lübeck angående tullfrihet. Dat. 15 Aug. 1251.

Basler Jahrbuch. 1892. C. Bernoulli, Der Schwedenkönig Gustaf IV Adolf wird Basler Bürger.

Ungarische Revue. 1892, Okt.—Nov. A. Szilágyi, Siebenbürgen und der Krieg im Nordosten. Schluss.

Berör Karl X Gustafs förhållande till Rákóczy II.

Revue Historique. 1892, Novembre—Décembre. Ch. Dufayard, Le club des Allobroges et la réunion de la Savoie à la France. — Aug. Molinier, Les rois mérovingiens ont-ils porté le titre de vir inluster? Examen critique d'une nouvelle théorie. — Ch. V. Langlois, Notice et Extraits du ms. 164 de la Bibl. du Mans. — Colomb n'est pas né à Savone par H. H. — Vauchelet, Le général Gobert. 3:e partie: expédition de la Guadeloupe (1802). — Bulletin historique (France, Roumanie). — Correspondance. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

Öfversikter och Granskningar.

Minnen ur Sveriges nyare historia samlade af B. v. Schinkel. Tolfte delen. *Karl Johan och hans tid.* (1828—1844). Författad af OSCAR ALIN. Senare afdelningen (1835—1844). 274 + CXLVI sid. Stockholm, Norstedt & Söner, 1893.

Genom föreliggande arbete har prof. Alin fullföljt den teckning af Sveriges politiska historia åren 1828—44, som han med bandet XII, 1 af det Schinkelska verket inledde. Framställningen är äfven i det nu utkomna bandet fotad på officiella akter, något som gifver prof. A:s arbete en så bestämdt afvikande prägel från »Minnenas» äldsta delar. Memoarkarakteren har sålunda alldeles försvunnit. Med ledning af riksdagstrycket och en del först under sista åren — 50 år efter händelserna — tillgängliga handlingar, statsråds- och hemliga utskottsprotokoll, uppdrager författaren klart och enkelt konturerna af 1840—41 års häftiga partikamp vid riksdagen. Om samma ämne har som bekant Dalman ganska vidlyftigt ordat i sina »Anteckningar från våra ståndsriksdagar», men hvad han bjuder är verkligen endast strödda anteckningar, icke hoparbetade och ej i allo pålitliga. Hos D. skymta för öfrigt partimannens minnen igenom, hvaremot prof. A:s skildring är en sådan »sine ira et studio»: förf. nöjer sig med att utdraga det hufvudsakliga af handlingarnas innehåll och gruppera detta, men öfverlåter mest åt läsaren att efter så möjliggjord pröfning själf fälla domen. Härigenom känner man sig städse hafva fast mark under fötterna. Men man skulle i stället vilja påpeka, att hvad som faller utom de offentliga förhandlingarnas ram föga kommer fram; att det personliga elementet sålunda är trängdt i bakgrunden och att vi därför väl få se verkningar men ej kunna rätt spåra händelsernas orsaker och sammanhang.

Detta skulle främst gälla redogörelsen för riksdagens säregna företeelse, den beryktade koalitionen med dess mystiska planer. Dalman försäkrar sig ännu 1875 vara viss om riktigheten af sin 1839 uttalade åsikt, att koalitionen genast vid första försöken strandat på omöjligheten att förena oppositionen under rent aristokratisk ledning. Å andra sidan hyste biskop Heurlin, såsom framgår af de bref prof.

A. bland bilagorna meddelat, helt annan uppfattning af koalitionens existens och betydelse. Under så motstridiga vittnesmål yttrar sig förf. ganska reserveradt, omtalar korteligen hvad som ansågs vara koalitionens syfte och tillika hvilka dess främsta medlemmar voro (sid. 4), men låter ej bestämdt framgå i hvad mån samverkan med den vanliga oppositionen ägde rum eller hvilket inflytande öfverhufvud taget öfvades af koalitionsmännen på riksdagens händelser. Ofullständigheten i nu berörda hänseende torde emellertid förklaras genom bristen på tillförlitliga källor rörande dessa hemliga affärer, och den förringar icke arbetets höga värde såsom grundläggande skildring af förloppet vid oppositionsriksdagen.

Hvad numerären beträffar, mötte kanske oppositionen ungefär lika stark 1834 som 1840. Men vid förra tillfället lyckades den icke göra sig så gällande som vid det senare, enär utskotten då ej fullständigt besattes med dess pålitliga män — karakteristiska för nämnda riksmöte voro ju konstitutionsutskottets skarpa konflikter med det oppositionella borgarståndet. När ständerna nu å nyo sammanträdde, nyttjade oppositionen tillfället bättre, bemäktigade sig tack vare motståndarnes försumlighet utskotten, riksdagsarbetets härdar, och påtryckte i och med detsamma hela riksmötet dess karaktär. Att konstitutions- och statsutskotten än ledde angreppen mot det bestående, än kraftigt understödde dem eller åtminstone — såsom i representationsfrågan och striden om handels- och sjöfartsfonden — betäckte återtåget och så afvärjde fullständigt nederlag, det gaf i fortsättningen åt oppositionen en skenbarligen så öfverväldigande styrka. Å motpartiets sida kändes denna till början desto större, som regeringen maktlös lät ledningen glida sig ur händerna, men sedan Hartmansdorff å riddarhuset, Heurlin och Wingård i prästeståndet samlat de regeringsvänliga skarorna, hejdades snart inom dessa stånd oppositionens framfart. Det var dessa män jämte landtmarskalken frih. Palmstjerna och Norrköpingsborgmästaren Lagergren som i någon mån stäckte de högt flygande planerna. Af statsrådet däremot hörde man knappast mera än att det snart sagdt under hela riksdagen befann sig i permanent ministerkris (jfr Heurlins bref, bil. E). Hvad oppositionen önskade och under regeringens slapphet trodde sig kunna genomdrifva, framgår af friherre Nordins och grefve Anckarsvärds motioner å riddarhuset d. 1 febr. (s. 41 f.) samt bondeledaren Hans Janssons några veckor senare i sitt stånd (s. 61). De förra afsågo att en gång för alla afgöra »striden mellan regeringsmakten och nationalrepresentationen angående beskattningsmaktens utöfning». Därför skulle konungens medbeslutande rätt öfver de ordinarie inkomsterna vridas honom ur händerna; man föreslog att mantalsräntan skulle upphöra, och för att här förena alla intressen satte Anckarsvärd förslaget i oupplösligt sammanhang med fråga om skattelindring för städernas invånare m. fl. För att bryta äfven det motstånd som kunde väntas från konungen ställdes bevillningsvägran i utsikt (s. 44). På samma gång framställde Anckarsvärd ett utarbetadt förslag till ny statsreglering, hvari utgifterna betydligt nedsattes. Meningen var

sålunda, att ständerna skulle alldeles skjuta regeringen åt sidan i hvad som angick statsregleringen och beskattningen. Att detta ej skulle lyckas, blef emellertid klart genom händelserna å riddarhuset d. 5 febr., då huset på Hartmansdorffs förslag vägrade remiss till utskott af Anckarsvärds motioner, så vidt dessa voro riktade mot konungens fria beslutanderätt. Äfvenledes strandade, på adelns och prästeståndets motstånd, statsutskottets plan att sammanbindande organisationsfrågor, som inkräktade på konungens maktsfär, med anslagen votera det hela igenom i förstärkt statsutskott. Samma motstånd bröt det farliga försöket att fråntaga regeringen dispositionsrätten öfver flertalet bevillningar genom att inleverera dessa till riksgäldskontoret, hvilket endast »i den mån de voro för statsverkets utgifter behöfliga» skulle utbetala dem till statskontoret (s. 235 f.), och som de båda stånden här bestämdt gillade sina talmäns propositionsvägran, när man ville draga frågan under förstärkta statsutskottets omröstning, så var äfven konstitutionsutskottet urståndsatt att, såsom det annars gärna gjort, räcka handen till hjälp. Däremot var oppositionen öfvermäktig, så snart det kom till votering i förstärkt statsutskott (s. 133, 152 och 229).

Samtliga dessa försök och åtgärder åsyftade att lyfta den befintliga styrelsen ur sadeln. Tydligare kunde detta knappt framhäfvas än genom Hans Janssons omnämnda motion: han yrkade, att »ständerna endast skulle sysselsätta sig med de konstitutionella frågorna och efter deras afgörande åtskiljas, sedan de genom att, utan pröfning af statsbehofven, nedsätta bevillningen till hälften, ställt regeringen inför nödvändigheten att före årets slut åter sammankalla ständerna, som då skulle definitivt antaga det »nya statsskicket» och låta beviljandet af tillräckliga anslag blifva beroende af regeringens bifall till detsamma (s. 61). Detta var dock ett alltför groft försök; det visar emellertid huru planerna voro för äfventyrliga och för litet beredda. Det stora reformarbete, som konstitutionsutskottet skulle inleda, resulterade sålunda i representationsförslag ingalunda lämpade efter tidsförhållandena; i riksrättsåtal och anmälda anmärkningsanledningar mot statsrådet, till en del befogade, till en god del uttryck för utskottets lust att finna sak med regeringen; i platoniska och olagliga förslag om framställningar till konungen beträffande statsrådets kompletterande och i slika högviktiga reformförslag som den beramade ändringen af § 4 regeringsformen (»allenastyrandet»).

Bland de anställda riksrättsåtalen var ett riktadt mot förre statssekreteraren presidenten Skogman, enär genom hans medverkan kabinettskassan iklädts borgensförbindelse för ett af Barthelemykassan 1826 upptaget lån. Denna lånetransaktion hade vidtagits med anledning af kabinettskassans iråkade obestånd; presidenten Skogman, som kontrasignerat beslutet om borgensförbindelsen, syntes vara den ende numera åtkomlige för hela denna bedröfliga affär, sedan den i främsta rummet ansvarige, statsministern för utrikes ärendena Wetterstedt, aflidit. Huru bristen och skulden tillkommit, är redan förut delvis utredt af Forssell i hans minnesteckning öfver Wetterstedt, men fram-

ställes mera utförligt och klart af prof. Alin (s. 5 f. jämte bilagorna). Oaktadt den minskning, som vid 1823 års riksdag vidtogs af de för ministerstaten och kabinettets extra ordinaric utgifter disponibla medel, skred man — i främsta rummet hade det ålegat Wetterstedt — icke till de så nödvändiggjorda indragningarna. Den för de extra och hemliga utgifterna afsedda kabinettskassan kom därför snart på balans, ett par lån upptagna 1826 och -27 genom Barthelemykassan som mellanhand botade ej långt; växelaffärer försämrade immerfort tillståndet, så att, då man icke vågat hänvända sig till 1834 års ständer, ett nytt större lån blef nödvändigt. Konungen, som ej förut haft kännedom om verkliga läget, gaf i juni 1836 bemyndigande till ett sådant, hvilket »med hänsyn till de konstitutionella formerna», för att icke »belasta något statsdepartement med en skuld», äfven nu förmedlades af Barthelemykassan, men med konungens och kronprinsens borgen — vid de föregående lånen hade kabinettskassan iklädts dylik förbindelse. Samtidigt reglerades kabinettets utgifter, så att en bestämd summa af dess ordinarie anslag kunde användas för skuldens amortering. Sedan 1839 års statsrevisorer tillfälligtvis kommit dessa affärer på spåren, var det självklart att oppositionen skulle bruka ett så farligt vapen. På samma gång borgensförbindelsens laglighet angreps genom det omnämnda riksrättsåtalet, riktades ett slag äfven mot konungen personligen: genom minskning af anslaget till ministerstaten och kabinettet skulle regleringen och amorteringarna omöjliggöras, och konungen tvingas till djup förödmjukelse inför ständerna. Planen lyckades så tillvida, som statsutskottet genomdref, att ordinarie anslaget till ministerstaten nedsattes med ungefär en fjärdedel, en åtgärd för hvilken utskottet värfvat anhängare genom att förespegla extra anslag till kabinettskassan. Fåfängt sökte konungen genom framställningarna i hemliga utskottet vinna oppositionsledarne, förgäfves framställdes omsider kunglig proposition om sådant extra anslag; trots förespeglingarna beviljades intet. Men om man hoppats drifva konungen till någon ytterlighet, så missräknade man sig. Man vann blott, att konungahuset betalte skulden; antydningar till Oskar I om beredvillighet att ersätta afvisades bestämdt (s. 232). Klander för den bedröfliga historien drabbar i samma mån regeringen för dess oförstånd och inkonstitutionella beteende som oppositionen för dess illojala hållning.

Om man sålunda ej med sympati kan följa oppositionens åtgöranden vid 1840—41 års riksdag (jfr frih. de Geers yttrande i sina »Minnen», att han fastän själf liberal dock mest sympatiserade med de konservativa personerna), får man likväl akta sig att förbise dess betydelse. Karl Johans regeringssätt var långt ifrån grundlagsenligt, befogade anmärkningar saknades ej. Ett bestämdt men tillika hänsynsfullt klander hade varit väl på sin plats. Oppositionen gick längre, gick till personliga angrepp och slog öfver i kitslighet, därigenom själf försvagande sitt inflytande. Dock såg man att någon hänsyn måste tagas till klagomålen, och detta medvetande i förening med den lämpligare organisation som nu kom statsrådet till del synes hafva gynnat en ändring till det bättre. Så förnekar ju Fåhræus

(»Skildringar ur det offentliga lifvet», s. 165), att det beryktade »Braheväldet» någonsin efter 1840 låtit förnimma sina verkningar i hvad till civildepartementet hörde.

Af stor betydelse för framtiden blef äfven den praxis vid grundlagsfrågors behandling, som denna riksdags konstitutionsutskott införde. 1834—35 hade utskottet motsatt sig ståndens försök att genast helt förkasta eller vidtaga viktigare ändringar i grundlagsändringsförslag framställda från utskottet. Nu åter satt oppositionen vid makten och kunde sålunda realisera sina önskningar i denna punkt. Det blef erkändt, att så snart något stånd vidhöll sin afvikande mening i dessa frågor skulle saken gå till afgörande i förstärkt konstitutionsutskott, en regel som efter något vacklande äfven vid nästa riksdag upptogs och sedan alltfort tillämpades. Härigenom kringgicks nästan fullkomligt den bestämmelse i 1809 års regeringsform, som ville till författningens ökade trygghet fråntaga den enskilda riksdagsmannen initiativet i slika frågor och förlägga det uteslutande hos konstitutionsutskottet och regeringen. Mest bekant är det förfaringssätt konstitutionsutskottet tillgrep vid representationsfrågans behandling. Genom en rad af egendomliga åtgärder, alla syftande att föra fram bondeståndets radikala mening, fick utskottet omsider ett reformförslag hvilande, men sådant att dess öde var på förhand gifvet. Så förstördes i självfva verket de till början rätt gynnsamma utsikterna för en snar lösning (se f. öfr. s. 175—200).

Jag har här endast kunnat korteligen skizzera några af de viktigaste dragen ur prof. Alins intressanta arbete. Ett särskildt kapitel ägnas där åt riksrättsåtalen, i hvilka samtliga domen såsom bekant blef frikännande, ehuru i det berörda målet mot Skogman tvänne af domarne yrkade annat utslag, se s. 261 f. (åtskilligt som i detta sammanhang meddelas är ganska betecknande för vederbörandes försök att krångla sig undan den obehagliga affären). — I den rika och omsorgsfullt redigerade samlingen af bilagor tillhandahållas de viktigaste förut okända aktstycken, på hvilka författaren stödt sin framställning. Så under respektive titlar B, C och D dels utdrag ur statsrådsprotokollen 1835—41, dels hemliga utskottets protokoll 1840—41, dels handlingar rörande kabinettskassan; därtill komma några intressanta utdrag ur biskop Heurlins och J. G. Richerts bref. Såsom bil. A. meddelas kontrakten rörande skeppshandeln 1825.

C. H. H.

Nya bidrag till storhetstidens diplomatiska historia.

Bidrag till svenska Pommerns historia 1630—1653. Akademisk afhandling af OSCAR MALMSTRÖM. 151 sid. Lund 1892.
De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England 1633—1654. Akademisk afhandling af AUGUST HEIMER. III + 159 sid. Lund 1892.

Det parti af den svenska storhetstidens historia, som förf. till förstnämnda afhandling tagit till uppgift att närmare undersöka, har redan länge till sina grunddrag varit behandladt, å svensk sida af Odhner, å tysk sida af Barthold och v. Bohlen. Föreliggande arbete har sålunda ej kunnat gifva annat än en efterskörd. Eget nog har på grund af källornas beskaffenhet denna ej blifvit så stor, som man väntar, när undersökningen rör den svenska diplomatiens kanske mest lysande tid. Förf. stöder sig nämligen — utom på tryckta arbeten — hufvudsakligen på Riksregistraturet, hvaremot han ytterst sällan varit i tillfälle att hänvisa till meddelanden från den svenska styrelsen i Pommern. Nu må det visserligen erkännas, att hithörande svenska källor äro synnerligen torftiga, men det vill synas, som skulle förf. ej fullständigt undersökt, hvad i den vägen stod att finna. I Skoklostersamlingen torde sålunda åtskilligt varit att inhämta ur Karl Gustaf Wrangels vidlyftiga brefväxling, särskildt innehåller Arvid Forbus' bref till generalguvernören ett och annat af vikt, hvilket, såsom baseradt på den tillförlitligaste källan, bort i första hand meddelas. Följden af källornas beskaffenhet blir emellertid, att förf. om den svensk-pommerska styrelsens åtgöranden får sina uppgifter dels i andra hand — genom regeringens svar —, dels från pommerska eller brandenburgska källor, hvilka måhända ej alltid vare sig kunnat eller velat gifva fullständiga upplysningar.

Trots denna begränsning innehåller dock afhandlingen åtskilligt af intresse. Särskildt har förf. om de pommerska ständernas uppträdande gentemot svenskarne ett och annat nytt att meddela. Man ser, att de förra från början voro missnöjda med det militära herravälde, som Sverige genom traktaten i Stettin 1630 velat förskaffa sig. På grund häraf hade svenskarne här stora svårigheter att bekämpa. Dessa voro till en tid hufvudsakligen af ekonomisk art, enär de pommerska ständerna — särskildt de vorpommerska — ytterst motsträfvigt erlade de kontributioner, som voro nödvändiga för de svenska garnisonernas underhåll. Sten Bjelke, som från 1631 till sin död 1638 som svensk legat tillvaratog de svenska intressena i Pommern, skrifver själf 1634: »Mången såge hellre, att alla murar och vallar vore jämnade med marken, så länge platserna äro uti våra händer.»

För öfrigt höjdes och sänktes de pommerska ständernas ton emot Sverige, allteftersom de kejserlige eller svenskarne vunno fram-

gångar. Efter slaget vid Nördlingen var uppror nära att utbryta i Pommern och man sökte uthungra den svenska besättningen i Stettin. Dock synas pomrarne hafva blifvit mer svensksinnade, sedan de kejserliga trupperna 1636 farit fram i landet.

Året 1637 anser hr M. vara af bestämmande vikt för det svenska väldet i Pommern. Rec. delar ej denna uppfattning. Den svage Bogislaus' s. å. timade död förändrade i ingen mån Sveriges ställning till Pommern, hvars styrelse genast öfvertogs af en pommersk interimsregering, ej heller inträdde Sverige härigenom i något nytt förhållande till hertigens arftagare, kurfursten af Brandenburg. Det senare inträffade redan år 1636, då Brandenburg öfvergaf underhandlingens väg och slöt sig till Sveriges fiender, det förra ägde rum först 1638. Det var kurfurstens okloka politik detta år, — han förbjöd den pommerska regeringen att fortsätta med sin verksamhet —, som gaf svenskarne en troligen icke ovälkommen anledning att till upprätthållande af ordning och säkerhet i landet själfva öfvertaga styrelsen och därmed rycka ett stort steg närmare målet, Pommerns besittningstagande. Hade kurfursten ej vidtagit denna åtgärd, hade Sveriges ställning till Pommern troligen ännu en tid varit ganska sväfvande.

Den svenska styrelse, som nu upprättades, bestod af en generalguvernör (Banér) och två viceguvernörer, den ene i Greifswald för Vorpommern, den andre i Stettin för Hinterpommern. Under dessa ställdes en del andra tjänstemän och för generalguvernören utarbetade regeringen en instruktion. Det är emellertid tydligt, att man ansåg denna första styrelse provisorisk, ty regeringen hade samtidigt med dessa utnämningar beordrat guvernörernas närmaste man Lillieström att utarbeta en förvaltningsstadga. Det är också dennes förslag härtill — en sak, som icke framgår af hr M:s framställning — som lägges till grund för regeringens memorial 1640, enligt hvilket den svenska styrelsen i Pommern får en fullständigt kollegial form och göres mer smaklig för invånarne genom den bestämmelsen, att i allmänna ärenden infödda pomrare skulle adjungeras. Här påbjöds också rätts- och kyrkoväsendets ordnande. I Hinterpommern har denna förvaltningsstadga trots ständernas motstånd redan s. å. börjat sättas i verket. Men först sedan Johan Oxenstierna 1641, på väg till fredskongressen, sändts som legat till Pommern, bragtes landets styrelse i slutlig ordning. Trots den vinst, som pomrarne onekligen häraf skördade, fortforo de vorpommerske ständerna dock i sina protester mot svenskarnes åtgärder, hvilket till sist kom Axel Oxenstierna att hota med att mot dem bruka krigsrätten. Förf. framhåller, att svenska regeringen verkligen sökte afhjälpa alla vorpomrarnes berättigade klagomål. Deras ständiga opposition var så mycket mindre skälig, som landets tillstånd under det svenska väldet högligen förbättrats, förskonadt som det, tack vare Sveriges segrande vapen, under långa tider var från fientliga anfall. Hr M. påpekar, att grannarne hade mer blick härför än pomrarne själfva, ity att stora massor af mecklenburgare begåfvo sig öfver Pommerns gränser.

År 1640 hade emellertid Sveriges förhållande till Brandenburg väsentligen förändrats. Förf:s framställning härom är ej fullt klar; han säger visserligen, att Fredrik Vilhelm vid sitt trontillträde »öppnade en följd af fredliga förbindelser» med Sverige, men af hvad karakter dessa voro och till hvad resultat de ledde, därom lämnas man i ovisshet. Efter hvad källorna ge vid handen, var saken den, att kurfursten ingick ett formligt stillestånd med Sverige i juli 1641.

De båda sista kapitlen af förf:s framställning beröra det svensk-pommerska väldets slutliga stadgande genom Westfaliska fredskongressen och den där bestämda speciella uppgörelsen med Brandenburg samt den svenska regeringens definitiva ordnande af Pommerns styrelse och förvaltning.

Här har förf. föga gått utöfver, hvad Odhner och v. Bohlen i sina arbeten meddelat. De pommerska sändebuden vid fredskongressen, hvilka instruerats att understödja Brandenburg, tyckas på denna ha spelat en rätt ömklig roll. Först på hösten 1645 togo underhandlingarna någon fart, och redan i början af följande år insågo sändebuden hopplösheten i hvarje motstånd mot Sveriges fordringar — förf. säger i april 1646, men af deras egna bref framgår, att de kommit till denna uppfattning redan i februari. Förf. nämner deras närmande till Brandenburg hösten 1645, men detta var tydligen af mycket oskyldig art, ty enligt v. Bohlen bestod det blott däri, att de meddelade de brandenburgska sändebuden ett svenskt förlikningsförslag. Emellertid hafva de sedermera kommit med hvarjehanda inlägg i brandenburgsk riktning, men utan resultat. Sverige hade makt att Pommern och Brandenburg till trots genomdrifva sina fordringar.

Hr M. påpekar, att det var på svenska sändebudens hemställan, som kurfursten af Brandenburg efter freden sökte draga underhandlingen om gränsregleringen till Stockholm, och att han nu begagnade tillfället för att föreslå ett byte, men han blef afsnäst med svaret: »Ja, om Minden och Halberstadt legat, hvarest Pommern är beläget». Gränsregleringen och frågan om delaktigheten i de hinterpommerska licenterna sysselsatte sedan en i Pommern sammanträdande svensk-brandenburgsk kommision ända till 1653. Förf. skildrar dess strider och förhandlingar utförligt och med anslutning till Odhners framställning.

Förf:s sakuppgifter äro, så vidt rec. kunnat finna, i allmänhet mycket noggranna. Hvad formen för hr M:s afhandling beträffar, skulle rec. vilja anmärka, att uppställningen stundom gjorts väl mycket beroende af den kronologiska synpunkten, hvilket minskat öfverskådligheten. Särskildt borde i det sista kapitlet skildringen af den pommerska förvaltningens ordnande hafva gjorts i ett sammanhang och ej splittrats af berättelsen om gränskommissionen, andra exempel att förtiga.

Hvad hänvisningarna vidkommer, hade det varit lämpligt, om förf. vid citerandet af det stora verket *Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg*

ej nöjt sig med att anföra publikationen, utan äfven meddelat den speciella källan, ty utan kännedom om denna kan den läsande allmänheten ej i någon mån bedöma uppgiftens vetenskapliga giltighet.

* * *

Det arbete, hvarmed hr Heimer uppträder som historisk författare, har i det hela taget gifvit mer nya resultat. Visserligen skulle man kunna anmärka, att hans uppgift så till vida varit otacksam, som de diplomatiska förhandlingar, han skildrat, ej burit frukt i någon egentlig politisk allians och ingalunda öfvat något större inflytande på händelsernas utveckling, men en undersökning af dessa förhandlingar har dock alltid den betydelsen, att den fullständigar bilden af den allmänna politiska ställningen i Europa under denna för vår historia så viktiga tidrymd, och har därigenom sitt fulla berättigande. Hvad särskildt angår det 30-åriga krigets dagar, äro de svensk-engelska underhandlingarna ägnade att i sin mån belysa detta krigs allmänt europeiska karakter genom den mångfald af intressen, som i detta bröto sig emot hvarandra.

Förf. påvisar, att för alla diplomatiska underhandlingar, som de första konungarne af huset Stuart förde, den pfalziska kurfurstefamiljens restitution var förnämsta motivet. Endast dödens mellankomst hindrade Jakob I att skicka en engelsk krigshär till Tyskland. Detta må nu äga sin riktighet, men då förf. häraf drager den slutsatsen, att man gjort dessa konungar orätt, då man förebrått dem likgiltighet för deras tyska släktingar, skjuter han, synes det oss, öfver målet. Det intrycket får man åtminstone af Karl I:s underhandlingar, att han velat göra det minsta möjliga för den afsatta kurfurstefamiljen: hans politik går egentligen ut på att söka fiska i grumligt vatten och utan aktivt uppträdande begagna sig af Sveriges och kejsarens strider. Hans föga kraftiga underhandlingar voro också ej ägnade att föra honom fram till målet.

I öfverensstämmelse med sin ofvan antydda politik, inledde Karl naturligen underhandlingar med Gustaf Adolf, i synnerhet sedan denne börjat deltaga i tyska kriget. Under konungens vistelse i München 1632 såg det också en tid ut, som ett förbund skulle komma till stånd mellan de båda protestantiska makterna, men snart visade det sig, att engelsmännen ej hade något allvar med underhandlingen. Gustaf Adolfs och Fredriks af Pfalz död s. å. ändrade den politiska ställningen. Nu understödde det engelska sändebudet Oxenstierna på mötet i Heilbronn och betalade åt Sverige en penningesumma för Pfalz' restitution, men därmed ansåg sig också kon. Karl hafva fullgjort allan rättfärdighet. För honom personligen hade det tyska kriget synbarligen endast ett dynastiskt intresse; däremot förmådde han icke uppfatta eller uppbära Elisabets storslagna nationellt-protestantiska politik, som nu hade bort föra England till strid med habsburgska huset.

Öfver hufvud taget tyckes denne konungs yttre politik utmärka sig för samma opålitlighet som hans inre. Åren närmast efter Heilbronnkonventet ändrar Karl politik. Johan Oxenstierna och Skytte sändas till England med anhållan om förbund, men konungens ständiga svar är en yrkan på snar fred, på samma gång han nu plägar underhandlingar med Spanien och kejsaren om Pfalz' restitution. Denna omsvängning får dock ej anses hafva upphört i och med de underhandlingar, som Karl, då kejsaren fordrade ett engelskt-österrikiskt förbund, kort därefter plägade med svenskarne, i det han till Sverige skickade det ena sändebudet efter det andra. Ty att dessa underhandlingar ej voro allvarligt menade, framgår — såsom förf. påpekar — redan däraf, att alla dessa sändebud voro personer af låg samhällsställning och utan större politisk betydelse; underhandlingarna voro alltså endast företagna för att öfva ett tryck på kejsaren. Att England denna tid betraktades med misstänksamma ögon af både Sverige och Frankrike, bevisas också däraf, att Richelieu 1637 stod i begrepp att sluta ett för Frankrike synnerligen ofördelaktigt förbund med England af fruktan, att denna makt eljes skulle helt och hållet öfvergå på kejsarens och Spaniens sida. Förf:s uppfattning af den engelska politiken under dessa år är ej fullt klar: han har, hvad beträffar Karls allvar med den svenska underhandlingen, tämligen motsägande uppgifter. Det synes oss, som man dock finner en röd tråd i kon. Karls politik, om man fasthåller hans ensidigt dynastiska intresse: så länge svenskarne voro herrar i Tyskland, d. v. s. före slaget vid Nördlingen, vände sig hans blickar till dem, men efter denna tid närmar han sig kejsaren, af hvilken han nu tror sig kunna vinna mera. Detta kon. Karls närmande till de habsburgska makterna gjorde emellertid, att man i Sverige sedermera ej byggde på någon allians med England. Man hade rätt däri, ty 1638 underhandlade Karl med Spanien om ett förbund i syfte att utdrifva fransmännen ur Tyskland.

Då svenska regeringen sålunda kommit på alltmer ovänlig fot med den engelska konungen, väntade sig hans upproriske undersåtar hjälp från Sverige. Sympatierna för skottarnes tilltag 1640 voro ock inom regeringen stora, och man lofvade dem, att de i händelse af behof skulle få skepp och ammunition från Sverige, men endast under namn af köp. När danska kriget utbröt, ansåg svenska regeringen lämpligt att afsända en beskickning till det nu sammanträdda »långa parlamentet» för att hindra kon. Karl att understödja sin danske frände. Parlamentet, som fruktade att Kristian, om han segrade, skulle hjälpa kon. Karl, svarade med ett anbud om formligt förbund, men sedan kriget slutat och då Frankrike misstrodde Sveriges engelska underhandlingar, lät svenska regeringen till parlamentets stora förvåning underhandlingen plötsligt afstanna.

Af särskildt intresse är förf:s skildring af Sveriges förhållande till Karl II efter faderns afrättning. Drottning Kristina medlade mellan Karl och hans skottska undersåtar i Breda 1650, och det var genom hennes ministers kraftiga hjälp konungen kom till en dräglig

uppgörelse med dessa. Äfven Karls anhängare, den ryktbare Montrose, har fått hjälp från Sverige. Af nyligen i Riksarkivet funna handlingar framgår, att han under flera månader (nov. 1649—jan. 1650) uppehöll sig i Göteborg och att drottningen beordrat landshöfdingen därstädes att för billigt pris anskaffa några skepp åt den skottske partigängaren och åt honom utlämna de kanoner och den ammunition, som en skottsk köpman upphandlat.

Westfaliska freden bildar epok i världshistorien icke minst därigenom, att de politiska grupperingarna därefter blefvo helt andra. Äfven Sverige berördes däraf: dess förra bundsförvandt Holland slöt förbund med Danmark; härigenom förmåddes Sverige åter att närma sig England. Förf. lämnar häraf en utförlig skildring. 1651 afsändes den i vår finansiella historia ryktbare Spiring Silfverkrona till England i syfte att förbereda en sammanslutning, men han dog året därpå, innan han hunnit fullgöra sitt uppdrag. Efter hans död lät Kristina de rent politiska underhandlingarna afstanna. Orsaken var tydligen det 1652 utbrutna holländsk-engelska kriget. Emellertid såg det en tid ut, som Sverige af hänsyn till Hollands och Danmarks närmande ej kunde undgå att dragas med i detta. Engelsmännen erbjödo också alltjämt Sverige ett off- och defensivt förbund, men Kristina inskränkte sig till att erbjuda sin bemedling.

I sista kapitlet skildrar hr H. Whitelockes ambassad till Sverige, med hvilket Cromwell nu »i religionens och handelns intresse ville sluta en närmare allians». Man ser, att de synpunkter, som varit bestämmande för så väl det närvarande som föregående tidehvarfvets politik, hos honom förenades. Men så var ej förhållandet med Kristina, hon hade endast intresse för den senare. Drottningen synes dock ej hafva varit bestämdt emot någon allians, men engelsmannen fick en farligare motståndare i Oxenstierna, som ansåg de täta författningsombytena i England — Cromwell blef vid denna tid lordprotektor — ej vittna godt om republikens stadga. Kanslärens motstånd gjorde emellertid Kristina — såsom vanligt — ifrig för saken. Att hon dock ej gick så långt i sina planer, att hon ville med England dela Danmark, såsom Whitelocke berättar, antyder förf., men han framlägger härför icke något bevis. Hur som helst, blef hon snart mer likgiltig för det engelska förbundet, därtill föranledd af Pimentelli, som förgäfves sökt åstadkomma en engelsk-spansk allians. Förbundet kom dock till stånd d. 28 april, men blef mycket oskyldigt till sin beskaffenhet, då det till större delen rörde handelsförhållandena. Hur engelsmännen upptogo det så ifrigt motsedda, men nu så urvattnade förbundet, därom lämnar förf. ingen upplysning.

Hr H. har i det hela med åskådlighet och reda behandlat sitt ämne. Dock torde kunna anmärkas, att han med alltför stor vidlyftighet skildrat förhållanden, som ej direkt röra detta ämne. Så t. ex. har han åt de engelsk-franska tvistigheterna på 1650-talet och kriget mellan England och Holland vid samma tid ägnat inemot ett tjugutal sidor. Dylika formella brister kunna äfven på andra punkter uppvisas.

Förf:s faktiska uppgifter tyckas vara noggranna. Ett och annat detaljfel — såsom att Whitelocke redogjorde inför protektorn för sin ambassad i juni 1654, hvilket bör vara juli, — samt några felaktiga citater — särskildt af Pufendorf — få väl skrifvas på sättarens räkning.

G. R. F.

Litteratur om Uppsala möte.

En liten litteratur har med anledning af jubileet uppstått om mötet i Uppsala 1593, såsom ju också var att vänta. Innan jag nämner något om densamma, kunde inledningsvis några ord vara att säga om ämnets äldre behandling.

Sedan mötets beslut 1594 blifvit utgifvet, är väl Kenicius den förste, som uttalat sig om dess sammansättning och resultaten af dess verksamhet — i företalet till 1614 års handbok. Det vardt emellertid af naturliga skäl helt knapphändigt och hans uppgifter, fastän fullkomligt korrekta, blefvo ej vidare uppmärksammade. — Den gamle Johan Messenius ägnade åt Uppsala möte föga mer än en half sida i sitt stora verk och redogjorde helt kort för besluten. Eftervärlden har i denna fråga hos honom just ingenting haft att hämta.

Samma år Messenius dog (1636) utgaf Laurentius Paulinus Gothus sin *Historia arctoa*. Det nämnes där (Lib. II c. 74) några få ord om mötet. Det enda märkliga är uttalandet om dess sammansättning: »de sententia senatorum *omnes regni ordines* ad generale concilium Ubsaliam convocandos curavit». Således redan Paulinus talar om att »alla riksens ständer» där varit samlade, och han hade dock, uppgifves det, själf varit tillstädes i Uppsala under marsdagarne 1593. Ett bevis på, huru ringa vikt man den tiden fäste vid uttryckens exakthet, huru lätt de personliga minnena utan stöd af den tryckta litteraturen fördunklades. Två år senare (1638) fullbordade kyrkoherden i Turinge Laurentius Raymundius sin *Historia liturgica*, som länge förblef otryckt men spriddes i afskrifter. Man skulle väl väntat att där finna en korrekt skildring af mötet såsom afslutning på den liturgiska striden. Långt därifrån. Denne af regeringen uppmuntrade medelmåttiga författare har blott gifvit ytterligare häfd åt riksdagsteorien genom att efter 1594 års tryck uppräkna såsom mötesdeltagare alla, hvilkas namn där förekommo. Det enda hos Raymundius, utom detta misstag, som gått till eftervärlden, är anekdoten om Norrlandsprästens ordväxling med mötets ordförande i anledning af liturgien.

År 1642 trycktes Joh. Baazii stora kyrkohistoriska verk, *Inventarium ecclesiæ Sveo-Gothorum*, det första arbete i sitt slag i vår

litteratur. För händelserna 1593 hade han en god källa att tillgå, Vexiöpastorn Steno Magni's numera i Riksarkivet förvarade kopiebok. Hans framställning har också ända till våra dagar användts och citerats. Särskildt för Uppsala möte har han haft att tillgå den utförligaste och bästa af berättelserna, men hans återgifvande af densamma är tämligen kortfattadt och ej alltid så troget, framställningen ej så alldeles redig och icke heller fri från missuppfattning; han angifver emellertid mötets sammansättning riktigt utan att dock bestämdt uttala sig om dess karakter. Baazius, ehuru alltjämt anlitad, har måhända ej rönt den uppmärksamhet han förtjänat. Det latinska språket har väl gjort sitt till, liksom de formella bristerna, och man kände ej det goda material, hvarpå han stödde sig.

Så mycket större erkännande har tillfallit Arnold Johan Messenius, som under det följande årtiondet författade sin historia om oenigheten mellan Sigismund och hertig Karl. Hans framställning är bred, saftig och detaljrik, språket är det svenska, stilen saknar ej ledighet och oratoriska förtjänster. Han har i fråga om mötet följt två berättelser, den ena ganska utförlig och innehållsrik, och för öfrigt haft att tillgå både Baazii och Raymundii arbeten samt handlingar i Riksarkivet. Han har slutligen en framställning af händelserna efter dagar, hvilket hos Baazius saknas. Denna Messenii skildring har blifvit hufvudkällan för senare framställningar af mötet i Uppsala. Den upptogs med få undantag ord för ord i Wervings historia, den föredrogs på jubelfesten i Uppsala 1693, den ligger till grund för Dalins beskrifning och likaså mer eller mindre för alla senare. Utom det att Messenius användt ett ofullständigt material, lider emellertid hans framställning äfven af en annan brist. Man har svårt att skilja mellan hvad som är hans eget och hvad han har hämtat ur verkliga källor. Det är påtagligt, att Messenii skildring är färglagd och man har all anledning att antaga dels att han fyllt ut och afrundat de tal, som i hans källor refereras, dels att han lagt sina egna reflexioner i munnen på mötesdeltagarne, hertigen såväl som rådet och prästerskapet.

Under 1700-talet trycktes omsider två utaf berättelserna om mötet, den ena efter en numera i Linköping förvarad handskrift i Nettelbladts *Schwedische Bibliotec* (1731), där dessutom ett annat viktigt aktstycke från mötet meddelades, prästerskapets postulater eller besvär, den andra i Loenboms »Historiska märkvärdigheter» (1768). Den senare, redan begagnad af Messenius, har fått en stor, ehuru tämligen oförtjänt auktoritet, emedan författarskapet har tillskrifvits ingen mindre än mötets ordförande Nicolaus Olai Botniensis. Dessutom ägnades under detta århundrade åt Uppsala möte tre akademiska afhandlingar, 1724, 1758 och 1792. De två förstnämnda (Arrhenius-Strandman, Bring-Stålhös) äro af ingen betydelse numera, ehuru för den senare af dem användes en dittills obegagnad berättelse (den s. k. Palmsköldska). De innehöllo blott ett historiskt referat på grund af ett i öfrigt ofullständigt material utan något försök till kritik. Den Bring-Stålhöska är dock afgjordt öfverlägsen och innehåller äfven

notiser om den liturgiska striden, bl. a. den rimmade grafskriften öfver pastorn i Bäling David Nicolai Ratt, som Johan III i sin liturgiska ifver misshandlat. Den sista åter af de tre, författad af A. M. Fant 1792 med anledning af den stundande jubelfesten, är ett för sin tid förtjänstfullt arbete. Med begagnande af allt då tillgängligt tryckt material och dessutom en otryckt berättelse (densamma som Bring) har förf. åskådligt genomfört sin skildring med fördelning efter dagar och sessioner, med upplysande noter och med angifvande af stridiga uppgifter, men utan försök att sammanjämka dem eller att vederlägga den ena eller den andra. Fant omnämner äfven några af bekräftelseurkunderna på mötesbeslutet.

Fryxell följer i sina berättelser Werving, men åberopar äfven den s. k. Ridderstjernska berättelsen, d. v. s. den, som redan Loenbom tryckt, och Geijer har för sin korta skildring ej användt andra källor. För alla de hittills nämnda författarne från och med A. J. Messenius gällde mötet som en formlig riksdag. År 1851 ägnade slutligen Anjou i tredje delen af *Svenska kyrkoreformationens historia* ett helt kapitel (det åttonde) åt Uppsala möte, som han behandlat med vanlig kritisk noggrannhet och omsikt, ehuru det material han begagnade ej synes ha varit stort mera än hvad A. M. Fant redan kände; han har dock äfven användt det lilla som förekommer i riksregistraturet. Det nya hos A. är för öfrigt att mötet ej längre framställes såsom en vanlig riksdag;[1] han har därjämte — för första gången — särskildt behandlat de postulater eller besvär, som prästerskapet inlämnade och som redan af Nettelbladt blifvit tryckta i tysk öfversättning. Följande år (1852) framlade Anjou i ett universitetsprogram de olika redaktionsförslagen till mötesbeslutet och underkastade dem en jämförande pröfning, till hvilken just ingenting vidare är att tillägga. Han hade därigenom lemnat ett nytt ganska viktigt bidrag till mötets historia.

Innevarande års jubileum har, såsom redan antydts, framkallat åtskilliga skrifter hufvudsakligen af populär natur. Betydelsefullast bland de historiska skildringarna i afseende på innehållet är *Upsala möte 1593. Ett 300-årsminne* af Karl Hildebrand (n. 4 af föreningen Heimdals folkskrifter). Förf. har nämligen haft tillgång till ett fullständigare och rikare material än som stått hans föregångare och äfven årets öfriga författare till buds. Han har kritiskt sofrat detsamma och sålunda lämnat den korrektaste framställningen af mötet, dess deltagare och förhandlingar. Det är klart att själfva totaluppfattningen af detsamma skall kvarstå oförändrad, men i afseende på enskildheterna har mycket varit att tillägga och beriktiga. Han har sålunda bl. a. haft anledning att påpeka de båda olika redaktionerna af besvären som förefinnas, har redogjort fullständigare

[1] Såsom ett kyrkomöte framställes det i riksarkivarien Nordströms företal till publikationen *Svenska kyrkoordningar före 1686* I samt af professor Alin i den af honom författade afdelningen af Illustrerad Sveriges historia, likaså af Annerstedt i *Uppsala universitets historia I.*

än förut skett för mötets sammansättning och till fullo ådagalagt, att det icke var någon allmän riksdag, likaså för de sista dagarnes tvister o. s. v. Inledningsvis meddelas en öfversikt af den liturgiska striden i Sverige. Samma författare har dessutom i detta häfte meddelat några *Undersökningar till Uppsala mötes historia*, en kritisk redogörelse för källorna till densamma och för dess karakter.

Det torde vara den enda i tryck synliga lekmannaskildringen, om vi undantaga tidningslitteraturen, där sådana äfven förekommit. Öfriga författare tillhöra, om vi ej misstaga oss, kyrkan och ha naturligtvis särskildt framhållit den kyrkliga synpunkten. I afseende på det historiska förloppet vid själfva mötet äro de mer eller mindre föråldrade, i afseende på framställningen i allmänhet förtjänstfulla. Vi omnämna här kyrkoherden R. Thomæus' *Om Upsala möte 1593* (63 sid. Göteborg) — förf:s åsikt att »toleransen låg såsom frö i det beslut som fattades i Upsala 1593» torde kunna motsägas; finska biskopen H. Råberghs *Den evangeliskt lutherska bekännelsens införande i Finlands kyrka genom Upsala kyrkomöte 25 febr. —20 mars 1593* (Helsingfors, 40 sid.) — förf. synes antaga att de tusentals landsortsunderskrifterna och beseglingarna förekommo under ett och samma aktstycke (jfr sid. 31) och känner icke till de finska ombudens närvaro i Uppsala; samt komminister E. J. Holmbergs *Den liturgiska striden och Upsala mötes historia jämte en kort beskrifning af jubelfesterna i Upsala 1693 och 1793* (114 + II sid., Sthlm, Norstedt & Söner). Sistnämnda skrift, som är rikt illustrerad, innehåller en ganska detaljerad skildring af den liturgiska rörelsen och beskrifver likaledes rätt utförligt de båda jubelfester, som hittills ägt rum.

Åt ordföranden på Uppsala möte professorn Nicolaus Olai Botniensis har teol. kand. A. M. Magnusson ägnat en särskild monografi, *Nicolaus Olai Botniensis ordförande vid Upsala möte 1593* (49 sid., Sthlm, Nordin & Josephson). Förf. har fått sin lilla afhandling försedd med ett förord, som måhända kunde väcka större anspråk, än den kan motsvara. Väntar man sig nämligen någon uttömmande och i vetenskapligt hänseende tillfyllesgörande teckning af den blifvande ärkebiskopen, blir man besviken. Förf. torde vara något främmande för den strängare historiska forskningens metod, hvilken just vid ett ämne, som detta, där materialet är knappt, hade varit nödvändig för att vinna ett mera tillfredsställande vetenskapligt resultat. Hans sätt att begagna källorna röjer en viss ovana vid historiskt arbete och hans kritik likaså.[1] Ehuru det är litet nog man känner om mötes-ordföranden, skulle väl en mera uttömmande forskning fått fram *något* flera bidrag och vid mer än en punkt saknar man den kritiska pröfningen eller finner man densamma något lättvindig. Behandlingen af Uppsala möte och dess dagar (sid. 19—25) är särskildt litet okritisk och på citaten kan man ej alltid lita. Ett par

[1] När förf. t. ex. (s. 24 not) tror sig kunna bestyrka en uppgift från Werving därmed att »Fryxell framställer saken på samma sätt», är bevisningen onekligen svag, då Fryxell här påtagligen helt enkelt har afskrifvit Werving eller möjligen följt samma källa som denne (Laurentius Raymundius).

vilseledande tryckfel förekomma äfven. Ställer man åter sina anspråk litet lägre, bör man erkänna, att förf. med flitigt begagnande af en mängd strödda notiser framför allt i den tryckta litteraturen, lyckats få fram en bild af Nicolaus Botniensis, som i det hela torde vara riktig, om än något ofullständig, och som äfven är tilltalande. Vi tänka härvid särskildt på antydningarna om hans roll vid själfva mötet liksom på skildringen af hans förhållande under striden mellan Sigismund och hertig Karl, de två momenten i hans lif, då han rycktes ur universitetsprofessorns trånga verksamhetskrets för att deltaga i ett par af de mest ödesdigra kriserna i hans fäderneslands historia.

Slutligen må nämnas att af arkivpublikationen *Svenska Riksdagsakter* tredje delen ett separattryck varit tillgängligt af de ark, som angå Uppsala möte (sid. 1—149) där källmaterialet, såvidt man nu känner detsamma, är framlagdt eller behandladt. *Generalstabens litografiska anstalt* i Stockholm har dessutom anordnat en liten upplaga af hufvudbrefvet på beslutet, utfördt i ljustryck i originalets storlek, med upplysande text af E. Hildebrand. Den senare innehåller själfva mötesbeslutet i tryck återgifvet, korta biografiska notiser om de personer, som underskrifvit hufvuddokumentet, samt några upplysningar om dess äldre öden. Uppgiften att adjutanten Ridderstierna skulle uppletat detsamma och skänkt det åt Karl XI, vederlägges sålunda bland annat.

Ehd.

Adressbuch der deutschen Bibliotheken von PAUL SCHWENKE. xx + 412 sid. Leipzig, Harrassowitz 1893. Pr. 11,50 m.

En värdefull hand- och uppslagsbok öfver tyska rikets biblotek har nyligen utkommit, på uppmaning af öfverbibliotekarien i Halle geheimerådet Hartwig för hans välkända tidskrifts, Centralblatt für Bibliothekswesen, Beihefte författad af bibliotekarien vid universitetsbiblioteket i Göttingen Paul Schwenke, under ofvan angifna titel.

Dr. Schwenkes Adressbuch är, om man så vill, en ny upplaga af Julius Petzholdts bekanta, för sin tid förträffliga »Adressbuch der Bibliotheken Deutschlands mit Einschluss von Oesterreich-Ungarn und der Schweiz», efter i hufvudsak samma plan, men naturligtvis med i väsentliga delar nya uppgifter, som grunda sig på de förhållanden, som voro rådande året 1891—92, och med fäst afseende äfven vid därefter inträffade förändringar. Arbetets uppgift är att vara en uppslagsbok, som bekvämt och tillförlitligt lämnar upplysningar om de tyska vetenskapliga biblioteken, deras historia i korthet (framförallt rörande samlingarnes tillväxt genom införlifvande af förut själfständiga sådana), deras hufvudfack, omfång, tillgänglighet och begagnande,

årsanslag, personal o. s. v. Särskildt värdefulla äro de fullständiga förteckningarne öfver sådan litteratur, som ännu äger betydelse rörande biblioteken och deras samlingar, samt uppgifterna om befintliga tryckta eller otryckta, allmänna eller speciella kataloger.[1] I inledningen meddelas bl. a. kortfattade anvisningar för lånesökande, särskildt för sådana som bo på annan ort eller i utlandet.

Af de i Petzholdts Adressbuch upptagna äro här uteslutna många små bibliotek, så små att de egentligen icke förtjäna detta namn (för boksamlingar af allmänt innehåll är 2000 à 3000 band satt som minimum); i regeln äro icke heller upptagna speciella yrkes-, konst- och musik-bibliotek, då de icke äro af större betydenhet. Behandlade äro, utom de stora offentliga biblioteken, högre undervisningsanstalters, skolors och andra vetenskapliga inrättningars (såsom t. ex. arkivens boksamlingar, universitetsinstitutioners och -seminariers[2] o. dyl.), riksdags-, ämbetsverks, kyrkliga, militär-, vetenskapliga föreningars och äfven familjebibliotek. Boken afslutas med högst intressanta jämförande statistiska tabeller öfver bibliotekens storlek, årsanslag (till inköp och bindning, till materiel o. dyl. samt till löner, hvardera gruppen för sig), accession, begagnande samt tjänstemän och betjäning. Till sist följer ett alfabetiskt register öfver i boken upptagna privat- och andra samlingar, hvilka införlifvats med något nu existerande bibliotek.

Tack vare den omständigheten, att preussiska undervisningministeriet upptagit företaget så att säga som eget barn, har förf. haft den lyckan att få bearbeta ett autentiskt, ex officio meddelat material. Inom Preussen utfärdades nämligen ministerialorder angående de af förf. utsända frågelistornas besvarande, och rikskanslersämbetet åtog sig förmedlingen med de andra tyska staterna i samma syfte. Svårigheten att anskaffa ett lika autentiskt material för andra länder har väsentligen bidragit till förf:s beslut att ur planen utesluta Österrike och Schweiz, hvilka ingå i Petzholdts Adressbuch. Hvad dr. Schwenkes arbete härigenom förlorat i omfattning har det vunnit i tillförlitlighet.

Såsom var att vänta af förf:s erfarenhet och framstående sakkunskap, har han löst sin mödosamma uppgift på ett högst förtjänstfullt sätt. Sitt förnämsta värde äger dr. Schwenkes Adressbuch naturligen för Tyskland självt och för fackmännen inom den s. k. biblioteksvetenskapen; men med vårt nuvarande flitiga litterära commercium med Tyskland och särskildt i betraktande af den utomordentliga liberalitet, med hvilken de tyska biblioteken nu för tiden ställa sina skatter till äfven utländske lärdes förfogande,[3] är detta arbete

[1] En förteckning öfver de tyska bibliotekens handskriftkataloger af A. Blau är införd i Centralblatt f. Bibl. Wes. 3 (1886), sid. 1—35, 49—108; äfven utgifven separat.

[2] Genom ministerialförordning af den 15:e oktober 1891 är numera bestämdt, att i hvarje preussiskt universitetsbibliotek skall finnas en gemensam katalog för alla universitets, institutioners och seminariers boksamlingar. Centralbl. f. Bibl. Wes. 8 (1891), sid. 550 f.

[3] Den preussiska ministerialförordningen af 1890 angående utlåning till utlandet är meddelad i Centralblatt f. B. W. 7 (1890), sid 101 f. Den har senare

en lika välkommen som värdefull handbok för alla dem, som behöfva, här hemma eller i Tyskland, begagna sig af detta berömvärda tillmötesgående, som så välgörande afsticker mot sedvanor och reglementen på flere andra håll.

Boken har samma prydliga utstyrsel som det likaledes på Harrassowitz förlag utkommande nämnda Centralblatt f. Bibl. Wes. och dess Beihefte, bland hvilka dr. Schwenkes Adressbuch utgör n:o 10.

A. A.

Utvecklingen af Svenska kyrkans ordning under Gustaf den förstes regering jämte bilagor af OTTO AHNFELT. 265 + 97 sid. Lund 1893 (separattryck ur Teologisk Tidskrift).

Genom L. A. Anjous och T. Norlins verksamhet hade den kyrkohistoriska forskningen i Sverige nått en ganska hög ståndpunkt. De lämnade inga lärjungar efter sig, och man kan ej säga att utvecklingen i allo motsvarat början. Icke så som skulle den kyrkohistoriska produktionen afstannat. Långt därifrån. Men dels har den varit i väsentlig mån kompilatorisk, dels har ofta det rent religiösa, uppbyggliga syftemålet varit förhärskande, dels har den slutligen vändt sig ifrån de äldre tiderna, där så många dunkla punkter ännu kvarstå, men där det också kräfves en strängt vetenskaplig metod för att kunna vinna några resultat af varaktigt värde.

Under sådana förhållanden är det med intresse man tar kännedom om professor Ahnfelts ofvan anförda skrift. Det är ej den allra lättaste uppgift han vågat sig på. Visserligen har han haft att tillgå ett bättre källmaterial i tryckta publikationer än hans föregångare, nämligen i Gustaf I:s Registratur, som nu omfattar till och med 1541, och första bandet af Svenska Riksdagsakter, hvari hela Gustaf I:s regeringstid är inrymd. Men svårigheterna äro stora nog ändå och desto större är också förtjänsten att ha besegrat dem med så pass mycken framgång som hr A. gjort.

Det är utvecklingen af kyrkans ordning i fråga om lära, ceremonier och styrelse, som egentligen sysselsätter förf. och han har fördelat den samma i tre skeden, 1527—31, 1531—44, 1544—60. Intressantast och rikast på nya resultat är den andra afdelningen, särskildt för åren 1539—44, tiden för brytningen med de svenska

---

införts äfven för de bajerska och flere andra tyska bibliotek och torde numera de facto vara gällande för nästan alla offentliga bibliotek i Tyskland. — I Italien existera sedan 1885 (Regolamento per le biblioteche, 181) och 1886 (Regol. per il prestito dei libri, 73—78) föreskrifter för lån till utlandet, däri dock stadgas att undervisningsministerns tillåtelse skall inhämtas för hvarje särskildt fall.

reformatorerna och för planerna att organisera både svenska staten och svenska kyrkan efter tyskt mönster under konungens högsta ledning. De äro ytterst märkvärdiga dessa år, då män sådana som Laurentius Andreæ och Olaus Petri störtades och gåfvo plats för stundom ganska tvetydiga utländingar (detta omdöme gäller dock icke om Georg Norman), då hofvet formligen öfversvämmades af tyska lycksökare och tyska språket för en tid vardt kanslispråk i Sverige, de viktigaste politiska aktstycken först uppsattes på tyska, innan de öfversattes på den knaggligaste svenska. Undersökningen och förklaringen af dylika förhållanden under en af våra mest nationella konungar måste ju locka forskaren; lockelsen blir så mycket starkare, som de dunkla punkterna af flera orsaker just här äro många. Något rikare har emellertid, såsom redan antydts, belysningen blifvit under de sista åren. I »Svenska Riksdagsakter» behandlades för första gången det stormiga kyrkomötet i Uppsala 1539 och jag har äfven på annat ställe berört detsamma. Dels där, dels senare, i Gustaf I:s Registratur, äro de organisatoriska akterna eller förslagen från 1539 och 1540 numera tryckta. Herr A. har därjämte särskildt behandlat en förut otryckt akt, de »articuli ordinantiæ», som redan Anjou påpekade, men ej närmare undersökte, och som tillhöra dessa år. Han behandlar dem både i själfva texten och i en egen bilaga, där han aftrycker artiklarne — i allt väsentligt korrekt, ehuru hvad den yttre habitus angår något säreget. Vi äro väl ej så bortkomna längre, att vi behöfva hänvisningar till Chassants lilla handbok för upplösningen af de vanligaste förkortningar. Det är väl meningen att återgifvandet af handskriften skall vara »diplomatiskt troget» — med användande af moderna typer för 1500-talets förkortningssystem. Jag förmår tyvärr ej uppskatta metoden.

Af intresse är nu den ingående undersökning hr A. ägnar åt dessa articuli ordinantiæ, som hufvudsakligen angå »lärdomen», ceremonier, undervisning och fattigvård. Han genomgår dem punkt för punkt, utlägger innehållet, söker påvisa källorna till de enskilda bestämmelserna och anställer jämförelser med andra protestantiska kyrkoordningar. Man får på detta sätt en rätt god föreställning om det skick, som på 1540-talet var den svenska kyrkan tilltänkt. Förf. ådagalägger vidare, att denna ordinans närmast ansluter sig till de af pomraren Bugenhagen utarbetade kyrkoordningarna, särskildt den danska, hvilket ju också förefaller ganska förklarligt, då man erinrar sig Normans härkomst och uppfostran. Efter en utförlig undersökning i fråga om tidpunkten för denna ordinantias tillkomst och dess författare, kommer hr A. till följande resultat: att artiklarne äro utarbetade under Georg Normans ledning sannolikt ej senare än 1540, att de äro affattade »efter den i danska kyrkoordningen gifna grundplanen och för öfrigt efter mönstret af den kursachsiska och de Bugenhagenska kyrkoordningarne» och att de utgöra »ett, ännu ofullbordadt, förslag till en svensk kyrkoordning». Resultaten torde tvifvelsutan i det väsentliga vara riktiga; jag skulle dock hellre begagna uttrycket »interimistisk kyrkoordning», då det synes troligt, att

den åtminstone någon kortare tid varit afsedd att tillämpas (jfr uttrycken 1541: så blef »i någon måtto» en ordning släld).

Ett af de märkligaste dragen i denna ordinans var, att den eliminerade biskopsämbetet. Karakteristiskt nog finns ett kvitto af Norman, superintendenten, och mäster Henrik, »religionsrådet», på »baculum pastoralem af silfver och spiran förgyld», som förre biskopen Sven i Skara fått utlämna 1540. Seniorsinstitutionen, som skulle ersätta nämnda ämbete, har måhända, af enstaka antydningar att döma, verkligen någon tid fungerat i Skara

Hvad inflytande ha de grundsatser, som i dessa artiklar uttalas, haft på svenska kyrkans ordning? Förf. påvisar, huru de kyrkliga besluten på arfföreningsriksdagen i Vesterås 1544 äro att betrakta som en följdriktig utveckling af dessa grundsatser, hvilka han leder tillbaka ända till 1539 års numera ryktbara kyrkomöte i Uppsala, och att i fråga om lära och ceremonier de äro afgjordt luterska. I den liturgiska delen rönte de emellertid mindre framgång, i det att redan 1541 års upplaga af Svenska mässan afviker från den i artiklarne framställda formen och utvecklar den äldre svenska typen. I afseende på kyrkostyrelsen blef inflytandet varaktigare, icke så som skulle seniorsorganisationen någonsin blifvit till fullo genomförd, men väl i afseende på biskopsämbetets upplösning, biskopsysslornas uppdragande åt ordinarier eller superintendenter och — kunde tilläggas — de stora stiftens delning. I detta hänseende kom det aldrig till någon fast organisation under Gustaf Vasa, han behöll tyglarne själf i sin hand, men med tiden återgick man, som bekant, i Sverige till biskopsinstitutionen och det var äfven här Laurentius Petri icke mäster Jöran som fick rätt.[1]

När efter den liturgiska förvirringen enheten skulle återställas inom svenska kyrkan, uppställdes som önskningsmål en återgång till förhållandena, sådana de varit under konung Gustafs »sista regementstid». Förf. visar huru, i detta hänseende utan störande afbrott, utvecklingen i lära och kult under växande inflytande af Laurentius Petri fortgick fram till 1560 i rent lutersk riktning, så sällan än Luthers eget namn åberopades, och att sålunda denna återgång 1593 var fullt berättigad, ehuru någon bekännelseskrift ej ansågs behöflig och någon kyrkoordning ej blef antagen. För de fruktlösa försöken att bringa en sådan till stånd under Gustaf Vasas senare år redogöres för öfrigt med ledning af de sparsamma notiserna i »Svenska Riksdagsakter».

Utom »articuli ordinantiæ» meddelar förf. i bilagorna en af Linköpingsklerken Petrus Benedicti gjord latinsk redaktion utaf Vesterås ordinantia (utskrift af Possevinos hand), som till större delen hittills varit otryckt, samt ägnar en särskild undersökning åt en liten skrift, till hvars författare man velat göra Laurentius Andreæ, »Cancelleren Laurentii Andreæ tankar om prästerskapet». Tankarne äro aftryckta,

[1] Förf. anser, jag vet ej på hvad grund, att Norman till sin död bibehöll superintendentstiteln. Jag har ej funnit den använd efter 1543.

efter en handskrift i prästeståndets arkiv, hos Thyselius, »Handl. rör. svenska kyrkans och läroverkens historia», II, s. 1 ff. och refereras af Celsius i Gustaf I:s historia. Prof. Schück har nu i Samlaren (VII) sökt visa, att talet hos Celsius är delvis »hopplockadt ur reformationstidens bref och skrifter» delvis komponeradt på fri hand och att texten hos Thyselius är ett utdrag därur, samt stöder sig särskildt på den iakttagelsen, att de anförda bibelspråken citeras efter *Karl XII:s bibel*. Hr A. kan naturligtvis ej vederlägga detta sista påstående, men vill i stället bevisa att Thyselii text ej kan vara hämtad från Celsius, och lika litet den senares från den förra, att båda förutsätta en gemensam text och att denna varit på latin, härstammande, om jag förstått förf. rätt, från reformationstiden. Hans bevisföring har ej öfvertygat mig. Det må så vara, att texten hos Thyselius ej kan vara hämtad från Celsius, men hvarföre kan ej förhållandet vara det motsatta? Det är erkändt, att »tankarne» ha sin motsvarighet i reformationstidens skrifter, men hela sammanställningen förefaller så tarflig, uttrycken så moderna, att man efter mitt förmenande ej gärna kan tillskrifva det hela, i den form det nu har, någon hög ålder. Det förefaller ytterst osannolikt att Laurentius Andreæ skulle inför konung Gustaf beropat sig på Johannes Magni's berömda ord »vår nåd dricker eder nåd till» som bevis på biskoparnes öfvermod och som argument för titeln »högvördige»; anekdoten är ju för öfrigt endast känd genom Peder Svarts långt senare nedskrifna historia. Själfva de otympliga svenska uttrycken hänvisa på en senare tid, då man, främmande för det gamla språket, sökte mer och mindre olyckligt att efterapa det. Att en öfversättning från latin föreligger, vore väl i och för sig ej alldeles omöjligt, men antagandet är icke nödvändigt. Det är naturligtvis otänkbart att Laurentius Andreæ i sitt samtal med konungen användt latin. Af hvilken anledning skulle han då på detta språk ha upptecknat sina konungen meddelade »tankar»? 1700-talet saknar ej andra exempel på literära mystifikationer med försök att efterhärma äldre tiders uttryckssätt, och det är fara värdt att dessa »cancellerens tankar» i sin förevarande klädnad höra till samma släkte. I själfva verket återfinner man de flesta af dem i konung Gustafs bekanta odaterade bref till biskop Brask, som i Gustaf I:s registratur är tryckt under år 1528, men af hr A. hänföres med goda skäl till 1529. Jag antager att detta är hufvudkällan (måhända jämte Laurentius Andreæ's likaledes bekanta bref till Vadstenanunnorna 1524 och den ryktbara anekdoten om Johannes Magni hos Peder Svart).

Förf. har sett sig väl om i litteraturen — särskildt den tyska. Det tyckes emellertid ha undgått honom att i Hist. Tidskr. VI »Omhvälfningen inom svenska kyrkan 1539—40» är behandlad, visserligen på långt när icke så grundligt som af honom, samt att instruktionen för seniorerna där för första gången är tryckt (1886). I samma tidskrift VII (s. 194 ff.) äro likaledes några bidrag belysande de frågor, med hvilka förf. i denna afhandling sysselsätter sig, meddelade: ett

svar af sekrete rådet i Stockholm på regementsrådets i Vestergötland framställning, märkligt bland annat genom de föreskrifter där gifvas i afseende på prästers giftermål och prästbarns arf; en skrifvelse af konung Gustaf till domkapitlet i Skara om ordination af präster — ordinarien var då död — med hänvisning till ett bref från Norman i samma ämne innehållande en liten historisk framställning af prästvigningen.[1] Äfven »Tilläggen i Svenska Riksdagsakter» I (s. 740 ff.) innehålla ett och annat upplysande; det påpekas där bl. a. att en »senior» i Skara omnämnes under åren 1540—42 m. m.

[1] Register till banden I—X af Hist. Tidskrift utkom 1891.

Ehd.

Öfversikt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer.

Arkiv för Nordisk Filologi utg. under medverkan af S. Bugge m. fl. genom A. Kock. **IX.** Ny följd. **V, 3.** G. Storm, Vore forfädres tro på själevandring og deres opkallelsesystem. — Bj. Olsen, Små bidrag til tolkningen af Eddasangene. — A. Kock, Behandlingen af fornsvenskt kort *y*-ljud och supradentalers invärkan på vokalisationen. — A. Kock, Till frågan om supradentalt *l* och *n* i det nordiska fornspråket. — E. H. Lind, Bibliografi för år 1891 m. m. — **V, 4.** Hj. Falk, Om Svipdagsmal. — F. Jonsson, Ungers Kristianiahåndskrift af Heimskringla. — H. S. Vodskov, En smörgås, m. m.

K. Krigsvetenskaps-Akademiens Handlingar och Tidskrift. 1893, 5. Karl XII:s hemfärd från Turkiet. Af P.

Innehåller en beräkning af hastigheten för Karl XII:s ridt från Turkiet och till Stralsund med ledning af de uppgifter som meddelades i Hist. Tidskr. h. 1 för i år.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1893, 2.** O. W. Staël von Holstein, Om dödsstraffets afskaffande. — Dombog for 1578. Udg. ved E. A. Thomle, anm. af H. J. Huitfeldt-Kaas. — **3.** B. Morgenstierne, Stænder og klasser. — H. Almkvist, De semitiska folken. En kulturhistorisk skizz. — Fryxells Berättelser ur Svenska historien forts. af O. Sjögren, Gustaf III:s regering, anm. af Aqut; Musiken ved Christian IV:s hof af A. Hammerich, anm. af H. J. Huitfeldt-Kaas; Det store sölvkar fra Gundestrup i Jylland af S. Müller, anm. af O. Montelius.

Ord och Bild, illustrerad månadsskrift. Utgifven af K. Wåhlin. **1893, 1.** F. Fehr, Olavus Petri.

Pedagogisk Tidskrift. Utgifven af Enar Sahlin. **1893, 2.** B. Rollin, Ett Gustaf-Adolfs-minne från andra sidan Östersjön.

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Literatursällskapets Arbetsutskott. **14 årgången 1893.** Redogörelse för Svenska Literatursällskapets årsmöte. — E. Wrangel, Om bearbetningen af »Regium Horologium» på svensk vers. — E. Wrangel, Harald Vallerius och musiken till Gamla Psalmboken. — A. Andersson, Ett bröllopskväde från 1500-talet. — H. Wieselgren, Leopold och Reuterholm. 2. — E. Lewenhaupt, Johan Heysig Ridderstjerna. 2. (Forts. från Samlaren 10). — E. Meyer, Olof Svensson Lemwijk. — **Bihang:** H. Schück, Lars Wivallius, hans lif och dikter. 1. Biografi.

Svenska Autograf Sällskapets Tidskrift. II, 5. (1893). Äldre stamböcker af —l. — F. U. Wrangel, Ludvig Paar. — R. Torpadie, Ett bref med chiffer från Magnus Stenbock [1713]. — O. B., Lovisa von Burghausen. — Ett bref rörande arbetet vid Göta kanal från B. v. Platen till F. U. Wrangel [1811]. — Om Oldenburgska ättens Skandinaviska ursprung. — Fransk-Lutherska församlingens i Stockholm kyrkbok 1688—1791. — Rechenskap på brudednar, som äro vide i Stasskyrkian (St. Nicolai kyrka i Stockholm) [1617—38].

Svensk Tidskrift utg. af F. v. Schéele. **1893, 1.** Bokanmälningar och litterära notiser: »Schröderheims skrifter till Gustaf III:s historia», anm. af C. H. H. — **2—3.** C. O. Nordensvan, Om kriget. — O. Varenius, Olika unionella rättsåskådningar 1. — I unionsfrågan. Brefväxling mellan Björnstjerne Björnson och Harald Hjärne. — **4—5.** O. Varenius, Olika unionella rättsåskådningar. 2. — I unionsfrågan. Tillägg till brefväxlingen mellan Björnstjerne Björnson och Harald Hjärne. — Från representations-reformens dagar.

Kringsjaa. **1893, 1.** Fredrikssteens fæstning.

Nyt Tidsskrift. Ny Række. Aarg. 1. 1892—93. 1—2, 4. J. E. Sars, Unionsspörgsmaalet. — **6.** J. E. Sars, Grev Wedel og den norsksvenske Union,

Meddelelser fra Krigsarkiverne. Udgivne af Generalstaben. **Bd 6: H. 1.** Aktstykker vedrörende Perioden fra 1:ste Januar 1813 indtil Fredsunderhandlingerne med England ultimo Mars s. A. 1. Niels Rosenkrantz's egenhændige Breve til Frederik VI. — 2. Breve fra Frederik VI til Niels Rosenkrantz. — 3. Frederik VI:s Brevvexling med Myndighederne i Norge. — 4. Frederik VI:s Brevvexling med Myndighederne ved Sydgrænsen.

Museum. **1893, 2.** H. D. Lind, Fra Sömagtens Stortid.
Berör kriget 1675—79.

Tilskueren. (Köpenhamn). **1893, Februari—Mars.** K. Berlin, Svensknorske Unionskonflikter.

Finsk Militär Tidskrift. **1893, Februari.** Öfverste Palmfelts affär vid Kauhajoki den 31 Aug. 1808. — T. J. Petrelli, Anteckningar om svenska och finska fanor och standar under konungarne Karl X Gustaf och Karl XI intill 1686. — **Mars.** Handlingar rörande Kungliga Österbottens infanteriregemente för åren 1806, 1807, 1808 och 1809.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1893, 2.** Th. Homén, Galileo Galilei. — R. Kaufmann, Leonardo da Vinci i ny belysning. — **3.** I bokhandeln: O. W. Ålund, Amerika, anm. af Torsten Hartman.

Sitzungsberichte der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat. 1892. B. Cordt, Zur Geschichte der Adels-geschlechts und Familienarchivs der Grafen de la Gardie.

Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1892. A. Bergengrün, Zur Geschichte des Originals des Privilegium Sigismundi Augusti. (Innehåller tre skrifvelser från Erik Dahlberg). — B. Bruiningk, Hausbuch des livländischen Landraths Adam Johann von Tiesenhausen.

Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat. Bd 16: H, 2. B. Cordt, Die Verhandlungen des Waffenstillstandes von Teusina, 1593. Ein Beitrag zur Geschichte der Beziehungen Schwedens zu Russland im 16. Jahrhundert.

Deutsche Litteraturzeitung, herausgegeben v. P. Hinneberg. 1893, 5. Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch. Bd 9, anm. af D. Schäfer. — 13. E. und A. Seraphim, Aus Kurlands herzoglicher Zeit, anm. af v. d. Brüggen.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Herausgegeben von L. Quidde. VIII, 2 (1892). O. Heuer, Der Binger Kurverein 1424. — R. Krumbholtz, Die Finanzen des Deutschen Ordens unter dem Einfluss der Polnischen Politik des Hochmeisters Michael Küchmeister 1414—1422. — O. Weber, Der Friede von Rastatt 1714. — Berichte und Besprechungen. — Nachrichten und Notizen. — Bibliographie zur Deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und Max Lehmann. Neue folge. XXXIV, 2. Briefe von Pufendorf. Herausgegeben und erläutert von Konrad Varrentrapp. Zweiter Theil. — H. v. Sybel, Eine Tochter dreier Väter. — G. Meyer von Knonau, Eine historische Kritik und die geschichtlichen Gedächtnistage der schweizerischen Eidgenossenschaft im Jahre 1891. — Miscellen. — Literaturbericht. — Bericht der badischen historischen Kommission. — Entgegnung. — Neue Bücher. — 3. P. Kehr, Die sogenannte Karolingische Schenkung von 774. — K. Hegel, Städte und Gilden der germanischen Völker im Mittelalter. Eine Antikritik. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. H. Diemar, Untersuchungen über die Schlacht bei Lützen (16 Nov. 1632); F. Täglichsbeck, Die Gefechte bei Steinau an der Oder vom 29. August bis 4. September 1632. Das Treffen bei Steinau an der Oder am 11 Oktober 1633, anm. af K. Wittich. — Aufrage. — Berichtigung. — Neue Bücher.

Literarisches Centralblatt. 1893. 9. Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 12, anm. af K. —L.

Mitteilungen vom Freiberger Altertumsverein. H. 28 (1892). H. Gerlach, Zur Feier der Erinnerung an die vor 250 Jahren erfolgte Befreiung Freibergs von der schwedischen Belagerung.

Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte. Bd 22. (1892). E. Michelsen, Eine Salvaguardia des Grossen Kurfürsten für die Pastoren zu Friedrichstadt vom 13 Oktober 1658. Ein Beitrag zur Geschichte des Kriegs 1657—1660.

The English Historical Review. 1893, January. Vinogradoff, Folkland. — Norgate, The Bull Laudabiliter. — J. Gairdner, Mary and Anne Boleyn. — W. O'Connor Morris, Villars. — Notes and documents. — Reviews of books. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications. — April. E. W. Brooks, The emperor Zenon and the Isaurians. — F. Pollock, Anglo — Saxon law. — J. R. Tanner, Naval preparations of James II in 1688. — F. Dixon, Lally's visit to England in 1745. — Notes and documents. — Reviews of books. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications.

The Nineteenth Century. 1893, April. Oscar Fredrik, The lion king of Sweden 1710—13.

Revue Historique. 1893, Janvier—Février. H. Houssaye, Napoléon 1er à l'île d'Elbe. — X. Mossmann, La France en Alsace après la paix de Westphalie. 1er article. — H. Harrisse, Autographes de Christophe Colomb récemment découverts. — A. Waddington, Note sur un pseudonyme du XVIe siècle: l'auteur des Vindiciæ contra tyrannos. — A. Du Casse, Journal et correspondance de la reine Catherine de Wurtemberg; suite. — Bulletin historique: France; Publications relatives à l'histoire du moyen âge, par Aug. Molinier; Espagne par R. Altamira. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Mars—Avril.** X. Mossmann, La France en Alsace après la paix de Westphalie; suite. — F. T. Perrens, Sur une page incomplète de l'histoire de Port-Royal. — A. Desclozeaux, Observations critiques sur les Économies royales. 1, Maximilien de Béthune, baron de Rosny. 2, année 1576. — A. Du Casse, Journal et correspondance de la reine Catherine de Wurtemberg; suite. Bulletin historique: France; Bohême. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

Öfversikter och Granskningar.

Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. Af Carl Gustaf Malmström. Andra upplagan, delvis omarbetad. Första delen 490 sid. Stockholm 1893. P. A. Norstedt & Söners förlag.

Den period af Sveriges historia, som inledes med Karl XII:s död, kan i många afseenden betraktas såsom det moderna Sveriges begynnelsetid; visserligen icke i den meningen, som om de föregående seklens storartade politiska arbete och kulturverksamhet skulle stå i en blott medelbar förbindelse med vår egen tids odling och statslif såsom en historisk förutsättning, hvars sammanhang med det närvarande endast den granskande historieforskningen förmådde genomtränga, eller som om känslan af solidaritet med reformationstidens religiösa strider och politiska nydaningsarbete samt storhetstidens verldshistoriska yttre uppgifter och inre organisationsutveckling skulle vara försvunnen hos nutidens svenska folk — äfven om tyvärr många tecken tyda på dess försvagande. Men så till vida är frihetstiden den första tidsafdelningen af den moderna svenska statens politiska lif, som de yttre former, i hvilka detta verkar, de uppgifter, hvilka föreligga och begränsa dess arbetes omfattning, och till viss grad de tendenser, som behärska detsamma, då först framträda i den gestaltning, som är utmärkande för vår egen tid, och därför så lifligt låta oss känna sambandet med den tidens arbete, dess förhoppningar och farhågor, dess brister och förtjänster. Denna, om man så vill, populära känsla af det förgångnas närmare eller fjärmare sammanhang med det närvarande är visserligen mer eller mindre subjektiv eller tillfällig, ty uppfattningen af den förflutna utvecklingen skall ständigt ändras, allt eftersom det närvarande, för hvilket den är och fattas såsom förutsättning, växlar gestalt. Det relativa värdet af de synpunkter, från hvilka det förgångna kan åskådas och grupperas i skilda tidsepoker, skall alltid bestämmas olika, allt eftersom den lefvande generationen fattar någon viss af dessa synpunkter såsom företrädesvis viktig. Men någon gång inträffa ock så genomgripande förändringar, att deras betydelse såsom gränsmärken mellan skilda tidsåldrar från alla synpunkter

framträder lika klar — åtminstone från alla, hvaraf en viss gren af den historiska vetenskapen begagnar sig. Om den rent politiska historien får anses bestämma sina epoker efter de mest framträdande händelser, som på ett afgörande sätt för längre tider inverka på de särskilda staternas inre lifsutveckling och yttre ställning till hvarandra, så torde i Sveriges politiska historia tilldragelserna under de närmaste åren efter Karl XII:s död med rätta anses bilda en hufvudepok för sekellånga tider.

Det svenska stormaktsväldets fall och det definitiva beseglandet däraf i folkrättsligt giltiga fördrag omskapade ej blott den svenska statens geografiska omfång, utan i viss mån hela dess karakter. Storhetstidens Sverige var ingalunda en specifikt svensk nationalstat utan en protestantisk-germansk östersjömonarki af allmänt europeisk betydelse och med allmänt europeiska uppgifter, af blandad tysk-skandinavisk kultur och med öfvervägande tysk-skandinavisk befolkning, ehuru historiskt utvecklad ur och med sin politiska tyngdpunkt förlagd i det gamla svenska väldet. Med förlusten af de baltiska provinserna och af de tyska besittningarna på några spillror när gick i själfva verket den kortlifvade och egendomliga statsbildning, som den europeiska stormakten Sverige utgjorde, för alltid under. Dess fall lämnade rum för den ryska barbarstatens inträngande i det europeiska statssamhället, men ock för det ryska folkets långsamma uppfostran till europeisk kultur; det lemnade ock rum för den kraftiga och uppåtsträfvande nordtyska monarki, som länge äflats att öfvertaga rollen af den tyska protestantismens och ständerfrihetens försvarare; men af den svenska storstaten återstod en i sig folkligt homogen och af naturliga geografiska gränser omsluten svensk nationalstat med det urgamla uppsvenska koloniallandet i öster. Den svenska staten i denna form lefver ännu i omedelbart fortsatt utveckling sitt lif med samma etnografiska och territoriella kynne, fast Finland och de tyska stormaktsspillrorna afskilts, och med ungefär samma blygsamma ställning i det europeiska statssystemet. Just känslan af det likartade i den yttre ställningen och i de uppgifter, som förelegat den svenska diplomatien från freden i Nystad till våra dagar, af den lilla svenska nationens mer eller mindre medvetet fortsatta oaflåtliga sträfvan att bevara sin fullt självständiga politiska tillvaro, förklarar och berättigar uppfattningen af frihetstiden såsom en det moderna Sveriges begynnelseepok.

Men äfven till sin inre utveckling har den svenska staten i sitt nuvarande statslif en begynnelsepunkt med frihetstiden. Den reaktion emot det kungliga enväldet, som i 1719 och 1720 års regeringsformer lade rättsgrunden till riksens ständers allmakt, är visserligen död för länge sedan, men den skarpa motsättningen mellan konungamakt och representation och den olycksaliga uppfattningen af den förra såsom i själfva verket ständigt sträfvande efter nya maktförvärf till nya maktmissbruk eller till ensidigt förfäktande af för folket mer eller mindre främmande politiska synpunkter, den finns ty värr ännu kvar och har aldrig, om ej med kort undantag för den närmaste tiden

efter 1772 års statshvälfning, upphört att göra sig gällande. Misstro mot konungadömet och bristande samverkan mellan detta och riksdagen ge nära nog karakteren åt det inre statslifvets utveckling från Karl XII:s dagar till den dag som är. De rättsliga och faktiska maktförhållandena kunna hafva växlat, de former, i hvilka striden förts, blifvit finare och mer afslipade, men själfva sakförhållandet kvarstår.

Det arbete, hvars titel vi ställt ofvan denna anmälan, skulle därför kunna kallas den moderna svenska statens begynnelsehistoria, ty det handlar därom. Det skildrar, huru definitiva fredsslut satte inseglet på den svenska stormaktens undergång, och huru samtidigt och i djupt samband därmed den parlamentariska författningen föddes och utbildades.

För nära fyrtio år sedan utkom af samme författare den första delen af ett arbete med samma titel, som det nu påbörjade verket. Denna del behandlade samma tid — och mer därtill — som det första bandet af det stora arbete, som nu framträder under formen af en ny, delvis omarbetad upplaga. Redan i dess första form väckte dåvarande docenten Malmströms arbete öfver frihetstidens första årtionde uppseende för den ovanligt gedigna forskningen, den enkla och klara framställningen och det oväldiga bedömandet af de handlande personernas karakter och motiv. Under arbetets fortgång svällde emellertid dess dimensioner ut vida öfver den eller de första delarnas. Framställningen blef fylligare och rikare, forskningen trängde allt fullständigare igenom det oerhörda arkivmaterialet, och Malmströms arbete öfver frihetstiden blef till slut ett jätteverk, som i uttömmande behandling af det historiska källmaterialet, noggrannhet i detaljforskningen och klar uppfattning och framställning af det ofantligt rika stoffet torde äga få motstycken i något lands historiska litteratur. Det torde vara önskan att äfven åt den tidigare frihetstiden gifva samma fylliga och uttömmande framställning, som förmått författaren att ånyo i omarbetad form utgifva hela verket. Den nu föreliggande delen har också fyllt detta syfte. Både i anordningen af ämnet — den mera strängt kronologiskt genomförda behandlingen af de första årens inre och yttre politiska företeelser — och i berättelsens detaljrikedom ansluter sig den nya upplagans första del till den föregåendes senare delar. I forskningens omfattning går den utöfver dem. Ej blott det svenska arkivmaterialet utan äfven de utländska sändebudens i Sverige berättelser till sina respektiva hof hafva begagnats i vida större utsträckning, särskildt de i förra upplagan icke använda ryska ministerdepescherna, hvilka kastat rikt ljus öfver det svensk-holsteinska partiets förbindelser med ryska hofvet. Därtill kommer den klarare belysning af konung Fredriks personlighet, hans planer och politik på egen hand, som hämtats ur konungens och hans förtrogne Diemars brefväxling med landtgrefven af Hessen, förvarad i statsarkivet i Marburg. Till sist — och detta är ej det minst betydande — har författaren, så vidt anmälaren kunnat bedöma, ägt en fullständig kännedom af utländska historiska arbeten och i utlandet tryckta diplo-

matiska aktstycken, berörande den allmänna europeiska politiken vid tiden för nordiska krigets utgång. Öfver hufvud torde det omdömet icke vara för vågadt, att genom riksarkivarien Malmströms nu utgifna framställning af Sveriges politiska historia under de första åren af frihetstiden denna synnerligen viktiga tidpunkt framstår i ett klarare ljus än kanske någon annan period i Sveriges historia, möjligen med undantag af tiden för 1772 års statshvälfning. Och likväl, trots denna vidgade forskning, denna rikedom af nya uppgifter, blir det totalintryck och det omdöme, som redan stadgats genom författarens första upplaga, orubbadt. Detta förhållande vittnar mer än något annat om den säkra kritiska blick och noggrannhet i undersökningen, som redan då trots ett vida mer begränsadt material kännetecknade den medfödde häfdaforskarens blick. Det verkar också upplyftande och manande för andra idkare af historiens vetenskap, ty det visar vägen att nå vetenskapligt exakta och för alltid bestående resultat af historisk forskning. Det bevisar, att det samvetsgranna studiet efter den moderna historieforskningens exakta metod ingalunda behöfver frukta en efterföljande undersökning af hur ingående och speciel beskaffenhet som helst. En sådan kan rikta och ytterligare belysa, men icke ändra de vunna resultaten.

Den inledning, som riksarkivarien Malmström gifvit sitt arbete, framträder mer än de följande kapitlen såsom en blott omarbetning af en äldre framställning. Om en anmärkning eller en önskan efter något annorlunda ens får komma i fråga, när ett sådant verk som det föreliggande omnämnes, borde den kanske riktas mot inledningen, som ej står i full jämnhöjd med den följande skildringen. Den fyller emellertid författarens syfte att skizzera den småningom växande oppositionen mot enväldets öfverdrifter. Särskildt betydelsen af ständernas möten 1710 och 1713—14 framstår klarare. När författaren sedan skildrar, huru envåldskonungen i sin storartade och tragiska kamp för Sveriges ramlande stormaktsställning alltmer söndrade sig från sitt folk genom de oerhörda bördor han pålade detsamma för en icke förstådd, icke längre af nationen uppburen politik, huru han bröt med den mäktiga byråkratien genom försöken att omorganisera hela den svenska förvaltningen till ett kraftigare och snabbare verktyg för den kungliga envåldsviljan — när man läser denna skildring, fattar och förstår man de mäktiga strömningar, som efter hjältekonungens fall behärskade det svenska folket och särskildt de politiskt inflytelserikaste klasserna. Öfver hufvud framträder den politiska situationen vid Karl XII:s död genom inledningen i klar belysning. Och dock tyckes det anmälaren, som om man därjämte velat finna något annat. Det är — såsom ofvan med kanske allt för många ord framhållits — icke blott en epok i Sveriges statsförfattningshistoria, som händelserna efter konung Karls död beteckna; det världshistoriska momentet, sammanflätningen af Sveriges öden med Europas, det kännes kanske djupare vid studiet af det stora nordiska krigets skiften, Karl XII:s öden och svenska folkets med honom än vid någon annan period. I anmälarens mening är undergången af den europeiska stormakten Sverige

med dess oerhörda följder för Europas politiska gestaltning, dess ekonomiska och civilisatoriska lif det förnämsta, som sker under Karl XII:s egendomliga lefnadsbana, och en inledning synes anmälaren hafva varit riktigare byggd, om den minst lika mycket betonat och i stora drag skizzerat hufvudmomenten af det faktiska förloppet härvid som det inre författningslifvets brytningar. Men visserligen har i den följande berättelsen den fullaste uppmärksamhet ägnats Sveriges yttre politiska ställning, och sambandet mellan dess växlingar och den inre utvecklingen har därvid fått en ovanligt skickligt afmätt och grupperad framställning, som genast framträder såsom ett af de väsentligaste företrädena framför den äldre upplagan.

Historien om Ulrika Eleonoras tronbestigning har riktats med åtskilliga nya drag, som ytterligare klargjort rådets och krigshärens hållning. Att det var underrättelserna från arméen genom Bennet, som bestämde drottningens beslut att afstå suveräniteten och sammankalla ständerna, framstår såsom alldeles otvetydigt. Det är en uppfattning, som redan förut framlagts med afgörande bevisning af professor Boëthius i Hist. tidskrift 1891. Fullkomligt ny däremot är redogörelsen för krigsbefälets hållning till tronföljdsfrågan. Med stöd af arfprinsens bref samt Sven Lagerbergs och Ch. E. Lewenhaupts berättelse i Sekr. utskottets protokoll 1738 och Lagerbergs i rådsprotokollet 1742 har författaren gifvit den upplysningen, att krigshären fordrat ej blott suveränitetens afskaffande och riksdags sammankallande utan äfven fritt val, d. v, s. underkänt all arfsrätt för att gifva det fullständiga bestämmandet af den nya regeringsformen åt ständerna; den har därför icke aflagt någon trohetsed, men väl lofvat att vid instundande riksdag erkänna drottningen och tillåtit kungörelsen af hennes tillträde till regeringen (s. 68).[1] Af ännu större intresse är skildringen af sekreta utskottets maktutveckling vid frihetstidens första riksdagar. Den svaga och oeniga regeringen formligen nödgade utskottet att taga initiativet i alla vigtigare ärenden. Ej blott myntväsen och öfriga ekonomiska frågor, äfven försvarsverket och fredsunderhandlingarna lämnade regeringen åt utskottet att rådslå om och sörja för efter bästa förmåga. Men icke nog med att utskottet tog den afgörande makten och därmed ansvaret från regeringen genom att gifva nödiga föreskrifter, det fick äfven ständigt påminna om deras verkställighet. Så förstår man, huru den tendens till ständernas allmakt, som redan fanns gömd i den nya grundlagens ord, så hastigt kunde komma till utveckling af hela sin innebörd. Äfven de maktägande ståndens inbördes kamp om de privata ståndsintressenas tillgodoseende är vida utförligare och åskådligare skildrad i författarens nya framställning.[2]

---

[1] Läsaren blir dock något tveksam om krigsbefälets hållning, när författaren påföljande sida (s. 69) identifierar Ulrika Eleonoras eftergifter i dec. med krigshärens fordringar och säger: »Således undertecknades riksdagskallelsen och suveränitetens högtidliga afsägelse af drottningen i Stockholm, på samma tid som krigsbefälet i Uddevalla gjorde *just detta* till villkor för hennes *hyllning*.»

[2] Redogörelsen för adelns planer 1719 till reduktionens återgång synes anmälaren icke fullt styrkt. Författaren återger (s. 128) den föreslagna §:n af riks-

1719 års så skarpt klandrade politik får här å nyo en mästerlig och uttömmande behandling, som för alltid måste anses stadga omdömet om densamma. Väl finnes det slapphet, oenighet och oskicklighet hos de styrande, och privata intressen verka såväl på drottningens och arfprinsens hållning som på de ledande svenska statsmännens, men något tecken af förrädiska tankar och motiv hos vare sig den ena eller den andra kan icke spåras, och beskyllningarna härför må tystna för alltid. Så godt som enhälligt valdes den väg, hvarpå man slog in genom preliminärfördragen med England-Hannover på sommaren 1719, och eftervärlden kan icke klandra detta beslut eller ens förvånas däröfver. Att det ledde till så sorgliga resultat, därtill bära knappt de svenska statsmännen den förnämsta skulden. Den egoistiska och på högre intressen blottade politik, som bestämde Europas statsmän efter utgången af de väldiga krigen emot den franska universalmonarkien, var uttryck för en allmän afslappning i politisk energi och moral, hvars första offer blef Sverige. Man kan beklaga den brist på högre motiv, på ordhållighet och uppoffrande kraft, som gjorde alla gynnsamma konjunkturer för gemensam kamp mot Rysslands hänsynslösa inträngande i det europeiska statssystemet till bedrägliga förhoppningar, som dogo och föddes på nytt i vexlande skepnad, men ständigt med samma resultat; man kan också beklaga de verkligt ogynnsamma omständigheter, som slutligen gjorde ända äfven på alla förhoppningar, men man kan ingalunda kasta skulden på någon viss politisk person eller någon särskild oförutsedd händelse.

Lättrogenheten hos den svenska regeringen skyles dock knappt af det naturliga begäret att gärna tro hvad man ifrigt hoppas. När man följer de svenska underhandlarne på deras resor till de europeiska hofven, kan man icke undgå att känna, huru hela den projekterade concerten emot tsaren sväfvade i luften utan stor utsikt att någonsin blifva till verklighet. Redan Erik Sparres första samtal i Hannover med Stanhope och konung Georg blottade tillräckligt det ovissa i hela planen. Utan Preussens och Polens medverkan var egentligen ej att tänka på ett anfallskrig emot tsaren. Då Sparre händelsevis sammanträffat med Fredrik Vilhelm i Hannover, begagnade han tillfället att uppvakta honom, ehuru icke försedd med särskildt kreditiv. Fredrik Vilhelm ordade då mycket ifrigt om nöd-

---

dagsbeslutet så, som skulle den ifrågasatta kommissionen endast granska och upphäfva de reduktioner, som blifvit gjorda utöfver 1680 och 1683 års riksdagsbeslut. Adelns anspråk skulle således varit betydligt moderatare än vid följande riksdag 1720, då dess förhoppningar sträckte sig till omintetgörande af all reduktion utöfver 1655 och 1680 års beslut, således äfven af den, som grundade sig på 1683 års reduktionsbeslut (s. 261). Stödet härför är S. U:s protokoll 26 maj hos Cederschöld. Där heter det emellertid blott, att sedan konceptet till riksdagsbeslutet upplästs, utlät sig frih. Ribbing vid den §, som angick reduktionen, att »allt hvad som *till 1683* var fastställdt, borde därvid förblifva». Utom det att det ingalunda är sagdt, att förslaget innehöll just Ribbings yrkande, behöfver detta icke tydas såsom omfattande äfven 1683 års beslut och den därpå grundade reduktionen, snarare tvärtom.

vändigheten att stäcka Rysslands öfvermakt, men när Sparre ville förmå honom att bidraga med trupper, blef han genast annorlunda stämd och förklarade, att han, som vore närmast, skulle, i fall han deltoge i koalitionen, utsätta sig för att öfverfallas af tsarens hela här, innan någon hjälp hann att ankomma. På aftonen samma dag varnade Stanhope Sparre för att pressa Fredrik Vilhelm och förklarade, att konungen af Preussen måste menageras med yttersta försiktighet. Redan förut hade Stanhope uttalat sin öfvertygelse, att först sedan en koalition vore fullt färdigbildad och rustad, Preussens medverkan möjligen kunde påräknas. (Se Sparres vidlyftiga bref till drottningen den $^{6}/_{17}$ nov. 1719). Stora förhoppningar synes således hvarken Stanhope eller Sparre haft om Preussens medverkan. När sedan några månader därefter den polska riksdagen sprängdes utan krigsförklaring mot Ryssland, hyste den skarpsynte diplomaten för sin del ej vidare några tvifvel om utgången af hela anfallsplanen (Sparres bref till drottningen den 25 mars 1720), och då äfven franska regeringen endast med undanflykter och ovissa löften mötte hans enträgna uppmaningar, förklarade han upprepade gånger i bref till sin regering sin bestämda öfvertygelse, att han icke längre såg någon utsikt. Egendomlig tar sig därvid den hoppfullhet ut, med hvilken svenska regeringen trots alla erfarenheter ännu i juni 1720 talade om den blifvande koalitionen. K. M. instämde väl i Sparres tankar om concertens långsamhet, »icke dess mindre föreställa Wij Oss ännu, att densamma intet aldeles torde wara omöijelig, i synnerhet där oftaberörda tre mackter (England, Frankrike och kejsaren) där om förtroligen wille med hwarandra öfwerläggia, med alfwar gripa till wärket samt franska håfwet framför andra gifwa ett godt exempel och göra sina subsidier någorlunda tillräckelige. Pålackarne samt flera Mackter skulle på sådan händelse otwifwelacktigt förena sig och de förre samhälleligen instämma med deras konungs åstundan att sökia hämnas på czaren, oacktadt deras sidsta håldne Riksdag fruktlös är aflupen.» (Kon. Fredrik till Sparre $^{10}/_{21}$ juni). Först småningom under loppet af sensommaren och hösten 1720 dog hoppet bort hos den svenska regeringen om europeisk sammansättning emot tsaren, sist kanske hos konung Fredrik. De ekonomiska kriserna i västra Europa och den småningom genomträngande vissheten om Preussens hemliga neutralitetsförklaring till Ryssland af den 26 juli röjde ändtligen undan alla falska förhoppningar, och den sista akten i det europeiska dramat, Sveriges underkastelse under tsar Peters villkor, begynte.

Så klara ligga nu alla trådarna i den politik, hvilken ledde till freden i Nystad, som väl öfver hufvud för hvilken som helst annan viktigare epok i världshistorien. Hvad som härvid ytterligare skulle kunna vinnas ligger utom ramen för en framställning, som åsyftar att klargöra Sveriges egen politik och som gör dess öde till berättelsens medelpunkt. Naturligtvis vore en lika fullständig utredning af alla de mångfaldiga inre och yttre motiv, som bestämt t. ex. det engelska eller det kejserliga kabinettet under dessa års oupphörligt växlande konjunkturer eller som dikterat Frankrikes nordiska politik

eller August II:s ständiga intriger, både önskvärd och nödvändig för att från världshistorisk synpunkt uttömmande skildra detta historiska moment liksom hvarje annat, men för kunskapen om de motiv, som ledt de svenska statsmännen, för den kännedom om den politiska ställningen, som de ägt, och som således kunnat influera på deras beslut, torde riksarkivarien Malmströms utredning vara så fullständig, som öfver hufvud en utredning af förgångna generationers tanke- och handlingssätt är möjlig. Den fråga, som synes anmälaren vara af största intresset bland de spörsmål, hvilka äga sin främsta betydelse såsom allmänt europeiska och hvilka helt säkert varit fullkomligt dunkla för samtliga dåtida svenska statsmän, liksom de till viss grad äro det för oss ännu i dag, är den, huru de gamla kontinentala hufvudmakterna, Frankrike och Österrike, i själfva verket förhållit sig till den nyuppträdande europeiska stormakten i öster. Flera tecken tyda på, att båda redan 1720 efter de sydeuropeiska förvecklingarnas slut täflat att för framtiden fästa den unga storstatens politik vid sina intressen. Österrike torde redan nu inom Rysslands politiska kretsar anknutit förbindelser, som efteråt resulterade i 1726 års fördrag och som för Europas historia blifvit af så utomordentliga följder såsom väsentligen beståndande med kortare afbrott och växlande former ända till midten af vårt århundrade. Äfven Frankrikes statsmän torde redan 1720 haft någon aning om nyttan af en framtida fransk-rysk allians. Utgifvandet af Campredons instruktioner och af hans diplomatiska brefväxling från Ryssland med det franska kabinettet sprider dock nu så rikt ljus öfver denna första beskickning, att det för en opartisk granskare fullkomligt vederlägger alla beskyllningar mot de franska statsmännen att hafva velat offra Sveriges intressen för att vinna Rysslands vänskap. Snarare synes den tanken föresväfvat det franska kabinettet att förena Ryssland i gemensam allians med Frankrike och dess gamla vänner i norra och östra Europa. I tidens diplomatiska akter dyker ofta upp såsom framtidsutsikt en på fredsluten följande förbindelse mellan Frankrike, Sverige och Ryssland i förening med Spanien, Preussen, eller Polen — något olika i olika akter. Den af Dubois själf till Erik Sparre dementerade (Sparres bref till kon. Fredrik 17 maj 1720) och dock faktiska biläggningen af det hotande kriget mellan Ryssland och Turkiet genom franska ambassadören de Bonacs medling strider icke häremot. En dylik orientpolitik tyder nämligen ingalunda på någon afsikt att offra den gamla alliansen med Turkiet för Rysslands skull eller att korsa Sveriges intressen, utan är helt enkelt ett försök att förena den turkiska maktens upprätthållande gent emot Österrike med en rysk vänskap och att framför allt förhindra en sammanslutning mellan Ryssland och Österrike — en förbindelse, som sedan just hade sin djupare anledning och sin sammanhållande kraft i Rysslands och Österrikes ännu gemensamma intressen mot den turkiska krigarstaten. Naturligtvis var en sådan plan icke detsamma som ett obetingadt uppträdande för de gamla vännerna Sverige och Turkiet, och nog torde det franska kabinettet varit fjärran från att — såsom de svenska statsmännen hoppades och menade — hjälpa

till att drifva ryssen tillbaka till hans ödemarker igen, men en dylik politik kan dock ingalunda likställas med svikna förpliktelser mot gamla vänskapsförbindelser och mot hela Europas fordringar (såsom t. ex. Schirren förklarar i Gött. Gel. Anz. 1889 s. 109 f.), den kan endast rubriceras såsom omöjlig att realisera, ty Rysslands intressen läto icke alls förena sig med det traditionella franska federativsystemets. Sverige kan just hålla Frankrike räkning för att det icke valde den utvägen, som franska författare i våra dagar klandrat härtig-regenten och hans minister för att icke hafva följt, nämligen att helt enkelt offra sina gamla förbindelser i östra och norra Europa för att i stället skapa en ny allians med Ryssland i öfverensstämmelse med det verkliga krafvet af de faktiska maktförhållandenas skiftning i det adertonde seklets början. Tacksamheten behöfver visserligen icke kännas synnerligen förpliktande, då Frankrikes politik därvidlag nog hufvudsakligen torde bestämts af misstro till Rysslands verkliga styrka att kunna uppväga ett sådant offer och erforderliga inre soliditet för att äfven efter Peters död kunna bevara en stark regering och fasthålla en politisk vänskap.

Teckningen af de inre förhållandena i Sverige efter fredsluten har genom riksarkivarien Malmströms senaste arbete vunnit synnerligen mycket i klarhet och omfång. De ryska ministerberättelserna och de hessiska papperen hafva härtill lämnat de rikaste bidragen. Man häpnar öfver svagheten och hållningslösheten hos den man, som skulle representera det svenska konungadömet, hans eländiga och lumpna intriger att vinna ökad makt, på samma gång som hans lättja och oförmåga att kvarhålla och begagna den han redan ägde påskyndade det svenska konungadömets politiska bankrutt och skärpte misstron till detsamma. Tydligen är det konung Fredriks hållning, som egentligen ger Holsteinarne vind i seglen. Väl funnos åtskilliga, som uppriktigt trodde på holsteinske hertigens arfsrätt eller åtminstone i honom företrädesvis sågo den svenske konungaättlingen, väl torde reaktionen mot fredspolitiken med dess oerhördt nedslående resultat drifvit åtskilliga anhängare i holsteinska partiets led, men egentligen hvilar dess maktställning vid 1723 års riksdag på en koalition med den unga frihetens varma anhängare och försvarare mot befarade suveränitetsplaner, och så långt som frihetsvännerna kunde förmås att följa det holsteinska programmet, ej längre kunde de egentliga holsteinarne drifva sitt äfventyrliga spel. Partiställningen vid riksdagen bar därföre en starkt anti-konungsk prägel. Ständernas allmakt proklamerades under striden mot konungen i ordalag, som påminna om den upprörda kampen om den parlamentariska författningens bestånd på 1750-talet; man liksom griper förut den kommande utvecklingen i enstaka yttranden, som redan låta såsom uttryck af de politiska teorier, hvilka först då utbildades och systematiserades. Äfven en sorts organiseradt hofparti skymtar för ett ögonblick på den politiska skådebanan (se s. 377). Samtidigt debuterar den ryska diplomatien i sin roll såsom den svenska frihetens försvarare och lärde metoderna att operera i den svenska riksdagspolitiken. Redan i febr. 1723

kunde Bestoucheff skrifva hem: »så länge nuvarande regeringsform består, hyser jag icke den ringaste fruktan för någon fara från svenska sidan» (s. 369 noten). Tyvärr erbjöd redan fredstraktaten flera bekväma medel till inblandning i de inre förhållandena i Sverige. Dit hörde bestämmelsen om återställandet af gods i Estland och Livland till de förra ägarne. Dit hör ock den beryktade 7:e paragrafen. Med harm finner man, att det var svenska män, som redan 1722, året efter freden, anropade tsarens beskydd i kraft af fredstraktaten (s. 359) och således öppnade ryska kabinettets ögon för en tolkning, som visserligen genom den klumpiga stiliseringen ändock låg alltför nära till hands. Onekligen ägde Ryssland häri det farligaste af alla de politiska maktmedel, som Nystadsfreden lämnade mot dess svagare granne. Ty hvilken än afsikten varit med den 7:e paragrafen, så bära ordalagen däri liksom i hvarje annan rättsurkund sin egen innebörd, och ingen kan neka, att de äro sådana, att däraf kan göras en tydning eller misstydning i den riktning, som den ryska diplomatien snart nog gjorde gällande. Låt vara att en sådan tolkning med rätta bestreds från svensk sida; den ryska uppfattningen ägde dock så mycket stöd af ordalagen, att frågan kunde anses såsom en rättstvist, hvilken ej den ena parten allena ägde att afgöra. När då inre partifanatism gaf stöd åt de ryska anspråken och politisk vanmakt tvingade regeringen att hålla till godo utan öppen protest mot den vrängda rättstolkningen, var förhållandet icke mycket bättre, än om där i Nystadska freden formligen stått, att Ryssland ägde vaka öfver den svenska regeringsformens orubbade bestånd.

Det är mot bakgrunden af den inre partistriden och de utländska ränkerna, som den rätta belysningen faller öfver Arvid Horns verksamhet, då han bröt med holsteinska partiet och med utomordentligt skickligt begagnande af de gynnsamma konjunkturer, som hannoverska alliansen erbjöd, frigjorde Sverige ur de faror, som efter freden hotade dess självständiga tillvaro. Visserligen var icke Horn så fri från egoistiska motiv och egennyttiga beräkningar, som man kanske trott (s. 439 not 2), men att han ledts däraf i sitt offentliga uppträdande är icke bevisadt eller troligt. Med ständig tacksamhet måste man ihågkomma den kraftiga statsmannaintelligens och outtröttliga vaksamhet, som för en tid gjorde slut på den inre tvedräkten, ryckte riket ur dess isolerade ställning och gaf det dess första tryggande allianssystem efter den stora förändringen i dess yttre ställning. Genom sin försiktiga statskonst möjliggjorde han den rika och hastiga inre uppblomstring, som snart nog läkte såren efter den stora ofreden och som trots alla skuggsidor ger den begynnande frihetstiden en ljus och ungdomsfrisk prägel. Denna mer upplyftande sida af det politiska lifvet är i riksarkivarien Malmströms arbete föga berörd; den är liksom i föregående upplaga sparad för en sammanhängande framställning i en följande del.

Att ytterligare beröra det rika och intressanta innehållet i det föreliggande arbetet skulle öfverstiga måttet af en anmälan, hvars syfte blott varit att för en historiskt intresserad allmänhet påpeka den ut-

märkta framställning, som å nyo gifvits densamma utaf en djupt betydelsefull brytningstid i Sveriges nyare historia, samt att i de historiska vetenskapsidkarnes namn bringa en hyllning till den främste af dem, den näst Erik Gustaf Geijer mest betydande häfdaforskare, som Sverige ägt. Må det tillåtas oss att sluta med uttalandet af en förhoppning, att den åldrige forskaren varder förunnadt att med samma obrutna kraft genomföra det storartade verket, den historiska vetenskapen till tjänst, de fosterländska minnena till ökad rikedom af manande och lärande kraft och sig själf till en beståndande minnesvård.

Ludvig Stavenow.

Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Utgifna af Kongl. vitterhets-, historie- och antiqvitetsakademien. Senare afdelningen, femte bandet. *Jakob De la Gardies bref 1611—1650.* 640 sid. stor 8:o. Stockholm P. A. Norstedt & söner 1893.

Vår stormaktsställning österut var hufvudsakligen en skapelse af släkterna Horn och De la Gardie. Liksom Klas Kristersson, Henrik Klasson och dennes son Karl Henriksson Horn i förening med Pontus De la Gardie förvärfvat de landvinningar, som genom Teusina freden tillerkändes Sverige, så utgjorde freden i Stolbova till stor del resultatet af den militäriska och diplomatiska verksamhet, de båda sistnämndas söner, Evert Horn och Jakob De la Gardie, utöfvat åt samma håll. I Gustaf Adolfs livländska krig återfinnes samme Jakob De la Gardie, äfven nu med en Horn, Everts bror Gustaf, vid sin sida, och så stark var makten af denna släkttradition, att man ej blott å nyo möter samme De la Gardie som öfverbefälhafvare i Preussen, då år 1635 ett nytt krig med Polen väntades, utan äfven hans militäriskt oduglige son Magnus Gabriel först som generallöjtnant i Livland, då Karl X Gustaf återupplifvade det polska kriget, och sedan vid fredsunderhandlingarna som ett af Sveriges ombud.

Af dessa krig är särskildt det ryska, som föregick Teusinafreden, tämligen ofullständigt kändt. För det närmast följande kriget med Ryssland äger man visserligen ett värdefullt specialarbete i Vidikindi, men äfven där finnas luckor, som göra hvarje nytt bidrag välkommet.

Den samling af Jakob De la Gardies bref till hans ungdomsvän och ständige förtrogne rikskansleren Axel Oxenstierna, som härmed offentliggöres, omfattar 283 nummer; besinnas nu, att samtliga hans skrifvelser till O. före år 1611 i likhet med det mesta af dennes brefväxling i öfrigt före denna tid gått förloradt och att detsamma

äfven gäller om ett och annat bref från den följande tiden, så blifver den digra volym, återstoden ändock bildar, ett nog talande vittnesbörd, att »Late Jakob» som brefskrifvare varit flitig nog. Ej mindre än 220 af dessa bref äro skrifna öster ifrån — från ryska och polska krigsteatern — ett tydligt vittne om, åt hvad håll brefskrifvarens hufvudsakliga verksamhet gått. Af dessa 220 nummer omfattar första gruppen hans verksamhet som fältherre och underhandlare i Ryssland, den andra och talrikaste hans likartade värf i 1620-talets livländska krig; i den tredje gruppen återfinner man honom i en ny karakter, såsom medlem af regeringen i Stockholm.

Säkerligen skall mången erfara en viss missräkning på denna brefsamling. Det är inga lysande bragder, ej krigets dramatiskt spännande lif och växlingar, utan snarare fältkommissariatets bekymmer och tråkiga enahanda, som den målar. Brister af alla slag — än på folk, än på pengar, än på kläder och lifsmedel; klagomål öfver missförstånd eller olydnad, öfver uteblifven belöning eller befordran, öfver dålig undsättning hemifrån, öfver pest och nöd — detta är grundtemat i det hela. Ej sällan får fältherren plundra sig själf — stundom in på kroppen, stundom t. o. m. sin hustrus dyrbarheter — för att fylla de trängande behofven, och då undsättningen ändtligen ankommer, kommer den så sent, att den blott förmår fylla restantierna från i fjol, ej behofven för det närvarande. D:s bref blifva sålunda ett nytt bidrag till kännedomen om de oerhörda svårigheter och umbäranden de generationer, som skapade vår storhetstid, måste underkasta sig och böra vara upplysande för den allmänhet, som tror, att deras enda göra var att vinna stora segrar och intaga rika städer.

Till en ej ringa del behandla dessa bref privatsaker. Förord för kronans fordringsägare att utfå sin rätt eller för dess tjänare att belönas med någon förläning återkomma oupphörligt, och trots regeringsformens förbud i detta senare hänseendet kan D. ej ens under Kristinas omyndighetstid frångå denna vana. Så oangenämt det är att se honom gång på gång lägga sig ut för den vanryktade ståthållaren på Koporie Joakim Berndes, som just genom honom befordrades till denna tjänst jämte flera förläningar, lika mycket hedrar honom hans varma förord för en Evert Horn, hvars bragder väl kunde hota att ställa hans egna i skuggan. I denna omsorg om sitt folk torde och förklaringen ligga till D:s ovanliga förmåga att midt i fiendeland, midt i brist och elände hålla samman en stundom till stor del utländsk krigarhop.

Hvad som gör D:s bref mindre gifvande som källa, äfven där publika ärenden behandlas, är den omständigheten, att själfva sakförhållandet refererats i hans bref till K. M:t, hvilka till på köpet i hvad som rör ryska kriget äro förkomna, medan han i brefven till O. under hänvisning till dessa officiella rapporter blott åsyftar att utverka dennes medverkan till genomförandet af sina förslag. Af denna medverkan har D. också ganska ofta haft särskildt behof. I följd af afståndet och konungens otillräckliga kännedom om förhållandena vid den aflägsna östra gränsen, men säkert äfven i följd af fältherrens

självmedvetna lynne kom dennes verksamhet ej sällan att antaga prägeln af en självrådighet, som stötte konungen; och därhemma saknades ej personer, som sökte göra affär häraf. Redan Karl Filips val till rysk tsar och D:s ständiga uppmaningar att sända denne prins till Ryssland vore i strid med Gustaf Adolfs egna planer, och D. måste till slut gripa till den egendomliga ursäkten, att valet skett utan någon tillskyndan från hans sida. Då han sedan fick uppdrag att deltaga i fredsunderhandlingarna, men därvid efter gammal sed sattes efter ett äldre riksråd, yttrade han däröfver ett missnöje, som i hög grad förtörnade konungen. Under sin verksamhet i Estland och Livland på 1620-talet fick han flera gånger skarpa tillrättavisningar, därför att han ej »så stricte» efterkommit konungens order. Så hade han en gång uraktlåtit att afskeda ryttarne i Estland till den af konungen bestämda tiden, en annan gång i rak strid mot dennes förbud tillstadt främmande skepp att segla från Riga till Nyen. En genomgående orsak till missförstånd var den ringa dådlust D. i allmänhet lade i dagen. Liksom han från Novgorod oupphörligt bedt om afsked, så begagnade han i polska kriget hvarje möjlighet att sluta stillestånd. År 1624 t. ex. hade han afslutit ett mycket olägligt stillestånd, som skulle fortfara ytterligare ett år, därest uppsägelse ej skett senast den sista mars 1625. Uppsägelsebrefvet från svenska sidan var affärdadt i god tid, men i följd af naturhinder framkom det först den 8 april till D. I följd af dennes samvetsgrannhet var det nu nära, att konungen ännu ett år skulle fått hålla sitt myckna värfvade folk utan nytta. Men politiken fick denna gång segra öfver skruplerna, och uppsägelsen skedde.

D. skar inga nya lagrar i detta krig. Af de orter, som under konungens eget fälttåg intagits, gingo efter dennes borttågande flera förlorade. Blef fienden alltför närgången, ryckte man visserligen upp sig till aktivitet, men de fördelar, som då vunnos, lämnades obegagnade, och fiendens ströfkårer fingo genom upprepade plundringståg utarma landet. De segrar svenskarne då och då tillkämpade sig vunnos för öfrigt i regeln ej under fältherrens, utan under Gustaf Horns ledning. Det ena med det andra gjorde ock, att konungen slutligen år 1628 öfverflyttade öfverbefälet till Horn. D. kände djupt denna degradering och lämnade innan årets slut äfven guvernörsbefattningen. På den redbare mannens känslor i afseende på konungen hade dessa händelser emellertid intet inflytande. Hans yttranden vid underrättelsen om de faror konungen tid efter annan utsatte sig för och hans rörande uppmaningar till Oxenstierna att förmå honom skona sig vittna därom bäst.

Om man frånser D:s expedition till Preussen år 1635 i anledning af det befarade förnyandet af kriget med Polen, är hans krigiska bana härmed afslutad. Sin egentliga krigarära hade han vunnit genom bragder i yngre år, i en tid, som låg bakom den, hvarifrån dessa bref härröra. Fortgången hade ej motsvarat den glänsande debuten, och man har en viss svårighet att igenkänna hjälten från Wolmar och Novgorod i denne i förtid gammalblifne fältherre, som hellre

underhandlar än kämpar, opererar med nästan öfverdrifven försiktighet, låter fienden bortplocka det ena efter det andra af de fästen honom anförtrotts och skyllande på brist och svaghet efter hvarje liten framgång skyndar att söka upp kvarteret. I hans strider med Sapieha vid Selburg 1627 blef ingen man slagen på den svenska sidan, och vid stormningen af skansen vid Dünaburg, som kostade fienden 500 man, stupade blott 5 svenskar. Också har nog pesten slagit flera män i D:s livländska här än polackernas svärd. Sant är, att D:s styrka och tillgångar varit ringa, men äfven med inrymmande häraf torde hans krigiska ära ej böra högre uppskattas, än att han varit vår störste »Cunctator», rikets »sköld» mot öster; dess »svärd» åt samma håll var ej han, utan ena gången Evert Horn, andra gången dennes bror Gustaf.

Med året 1630 omkastas rollerna mellan D. och O. Nu är det den senare, som behöfver förord, och den förre, som rapporterar nyheter hemifrån. Hur löst sambandet var den första tiden mellan regeringen i Stockholm och kriget i Tyskland, synes bäst af D:s klagomål, att 2—3 månader kunde förflyta utan underrättelser från konungen. Som riksmarsk och chef för det nyinrättade krigskollegiet stod D. emellertid i närmare rapport med kriget än någon annan inom den hemmavarande regeringen, emedan det var han, som hade att ombesörja utskrifningen, mönstringen och inöfvandet af det nya manskap, som tid efter annan utskickades. Men äfven på detta område märktes saknaden af ordnad korrespondens mellan Sverige och Tyskland, i det att inga rullor öfver krigsfolket där ute hemskickades, hvadan det kunde inträffa, att underhåll hemifrån fortfarande utgick till officerare, som ett par år varit döda. — Särskild uppmärksamhet på en tid, då börd och relationer annars betydde så mycket, förtjänar D:s och O:s uttryckligen framhållna grundsats att vid befordringar inom arméen ej se »på gunst och förmente pretentioner», utan blott på duglighet.

Rörande ställningen hemma var D. i allmänhet mera optimistisk än sina kolleger inom regeringen och tröttnade ej att vitsorda, att den var »i lugn rolighet och godt esse;» först när faran för nytt krig med Polen nalkades, började äfven han mana O. att söka »med ära och god reputation skilja oss vid det tyska väsendet.» För öfrigt framskymta regeringens hufvudsvårigheter där hemma, i förhållandet till änkedrottningen, pfalziska huset och den skattdragande allmogen, nog äfven här, och äfven D. gör sig till tolk för regeringens önskan att snart få O. hem för att stärka förmyndarestyrelsens auktoritet. Mellan de båda ungdomsvännerna råder fortfarande det bästa förtroende, och vid sidan af riksdrotsen Gabriel Oxenstierna framstår D. alltjämt som kanslerens språkrör och närmaste förtrogne inom regeringen.

En särskild tjänst fick D. tillfälle att göra O. året efter drottningens myndighetsförklaring. En mängd oafgjorda revisionsmål hade hopat sig, och Per Brahe begagnade sig nu af kanslerens frånvaro vid fredskongressen i Brömsebro att i rådet föreslå inrättandet af ett särskildt revisionskollegium, som skulle öfvertaga den hittills af ko-

nungen i rådet utöfvade högsta domsrätten. Brahes framsynta idé slog an både på drottningen och rådet, helst som den ej blott åsyftade en länge tarfvad reform inom rättegångsväsendet, utan äfven att bringa samtliga rikskollegierna i omedelbar rapport med regeringen och undanskjuta kansliet, som tillvällat sig föredragningen och expeditionen af alla kollegieärenden. Men just af detta skäl uttalade sig O., som dock tidigare själf påyrkat en särskild revisionsrätt, i bref till drottningen på det ifrigaste emot Brahes plan, och D. framhäfde i rådet med eftertryck kanslerens betänkligheter. I följd af dessa motarbetningar inskränktes den redan inrättade revisionsrätten till blotta beredandet af de redan inkomna målen och blef sålunda endast en kortvarig antecipation af den 18 år senare inrättade nedre justitierevisionen. Besinnar man nu emellertid, att Brahe år 1660 ville öfverlåta justitieärendena åt en särskild rådsafdelning, så framstår han såsom »idéfadern» både till 1720 års justitierevision och 1789 års högsta domstol.

* * *

Jakob De la Gardie var ingen stilist. Hans långvariga vistelse i främmande land och bland främmande legotrupper hade förbistrat hans tungomål, och hans stil var i hög grad tung, invecklad och ceremoniös. Anm. har i en punkt räknat ända till 234 ord. Med några undantag på tyska äro samtliga brefven affattade på svenska.

Utgifvandet af föreliggande del af Oxenstiernas brefväxling är besörjd af hufvudredaktören hr Styffe. Att leta efter anmärkningar i arbeten af denna hand är, som man vet, ett otacksamt företag. Hvad anm. i den vägen har att anföra rör hufvudsakligen några oegentligheter i rubrikerna till brefven.

En särskild svårighet har brefskrifvaren beredt utgifv. genom sin underliga och växlande teckning af egennamnen. I regeln har utgifv. hjälpt läsaren öfver denna svårighet genom att i registret upptaga alla de olika formerna; ett och annat namn, såsom Styfvert och Ramsin, har dock återgetts utan bifogande af den vanliga formen (Stuart och Ramsay). Några gånger har utgifv. själf i rubrikerna begagnat ovanliga eller motsatta former. En särskildt prisvärd egenskap hos dessa öfverskrifter är deras utförlighet; på ett par ställen har dock postskriptas innehåll förbigåtts.

Postskriptum till n:r 21 synes troligare höra till n:r 20, i hvars rubrik dess innehåll också, eget nog, blifvit återgifvet. Brefvet n:r 26 — ej 25! — refererar svaret på såväl n:r 20 som ifrågavarande postskriptum, men talar ej om något svar på n:r 21. Dessutom omtalas brefvisaren på bägge ställena på ett sätt, som antyder samma person. — Enligt rubriken till n:r 58 skulle D. själf ämnat medfölja rytteriet hem till Sverige; meningen är dock tydligen, att han tänkte hemskicka rytteriet, men själf stanna kvar.

Den skatt, som begärdes af 1632 års möte, afsåg att utgöras redan med samma år, ej först det följande, såsom rubriken till n:r 223 uppger.

— I öfverskriften till n:r 236 — som för öfrigt tydligen blott är ett postskriptum eller tillägg — uppges, att 2 fotregementen och 8 ryttarskvadroner skulle år 1634 utskickas till Tyskland. Som därtill afsedda uppräknar brefskrifvaren Västgöta regemente, Nerike-Vermlands regemente, en skvadron af Östgöta och en af Norrlands regemente, 4 kompanier östgöta ryttare och 2 skvadroner finnar. Af Mankells rullor öfver svenska arméen denna tid finner man, att skvadron på den tiden varit en taktisk enhet vid infanteriet såväl som kavalleriet och i bägge fallen omfattat 4 kompanier eller ett halft regemente. De båda skvadr. af norrländingar och östgötar ha sålunda tillsamman bildat ett fotregemente och de 2 finska ryttarskvadronerna jämte de 4 kompanierna östgötaryttare 12 rytterikompanier eller tillsamman 3 fotregementen och 12 ryttarkompanier, såsom och hufvudsumman i n:r 238 finnes uppgifven. — Bland tryckfel förtjäna blott följande påpekas: sid. 37, rad 3 uppifr. står »E. K. M:t» i st. f. »H. K. M:t»; sid. 410, rad 15 nedifr. »1625» i st. f. »1626»; sid. 498, rad 15 uppifr. »till» i st. f. »med» och sid. 569, rad 10 nedifr. »28» i st. f. »31».

A. Rfs.

Göteborgs stift under 1700-talet. Af Vilhelm Berg. Text: 257 sid. + bilagor och register 306 sid. Vettergren & Kerber. Göteborg 1891—92.

Grunddragen af svenska kyrkans utveckling äro ganska väl kända, och värdefulla arbeten öfver hennes äldre historia saknas som bekant icke. Det återstår likväl icke obetydliga vidder, dit forskaren ännu icke framträngt. Särskildt är det af religiösa rörelser uppfyllda adertonde århundradets kyrkliga förhållanden inom vårt land ännu icke på långt när genomforskade. Hvarje redbart försök att i någon mån lyfta på den slöja, i hvilken detta århundrades svenska kyrkohistoria till stor del ännu är insvept, måste därföre hälsas med glädje.

Det var också med rätt stora förväntningar, som vi gingo att taga del af herr Bergs anförda arbete, hvilket utgör fjärde bandet af samme författares *Samlingar till Göteborgs historia.* Vi gjorde det så mycket mera, som förf. genom sina föregående samlingar rörande Göteborgs lokalhistoria dokumenterat sig som en för äldre tiders intellektuella och materiella odling lifligt intresserad man. Redan från början nödgas vi dock tillstå, att den närmare bekantskapen med ifrågavarande arbete ingalunda motsvarat våra förväntningar.

Förf. indelar sitt material i tvenne hufvudafdelningar, af hvilka den första handlar om rättegångar mot »kättare», såsom pietister,

dippelianer, hernhutare, svedenborgare m. fl., den andra om »Göteborgs Stifts prästerskap vid midten af 1700-talet.» Härtill komma »bilagor till rättegången mot Svedenborgarne», hvilka bilagor upptaga icke obetydligt öfver hälften af den digra volymen. Redan af anförda indelning framskymtar förf:s tendens, som tydligen är att på bekostnad af »kyrkan» och hennes målsmän upphöja alla kättare och svärmare, likgiltigt af hvad slag, de än månde vara. Genomgående framställas i arbetet de senare såsom sanningsvittnen och martyrer, under det att de förra i allmänhet ställas i den förhatligaste dager. Och under samma dom, som »med omutlig stränghet» drabbat förf:s store föregångare inom detta område af kyrkohistoriskt skriftställeri — den bekante Gottfrid Arnold —, synes ock hr Bergs bok falla. Har man redan om den förstnämndes »Unparteische Kirchen- und Ketzer-Historie» allmänt erkändt, att den är »kolossalt partisk», så torde detta omdöme i lika hög grad gälla om föreliggande arbete.

Ingen opartisk kyrkohistoriker kan eller vill förneka, att de kyrkliga målsmännen äfven i vårt land under flydda tider dess värre ej så sällan gjort sig skyldiga till både stridslystnad och ofördragsamhet mot olika tänkande. Framför allt gäller detta om åtskilliga den s. k. ortodoxismens banerförare. Men dels får man ej göra kyrkosamfundet i sin helhet ansvarigt för enskilda medlemmars fel, dels må man vid det historiska bedömandet icke förgäta att äfven taga tidens allmänna art och skaplynne i betraktande.

I »inledningen» sparas ej på obevisade och obevisliga utfall mot »kyrkan» och hennes föregifna ljusskygghet m. m. i den bekante amerikanske unitarien Parkers anda. Så säges (s. 2), att kyrkan — hvarmed tydligen menas icke blott den romersk katolska utan äfven reformationens — under seklernas lopp allt afgjordare brutit med vetenskapen. »Den har söndrat sig därifrån, liksom den söndrat sig från mänsklighetens friska tankar och från mänsklighetens friska, praktiska lif för att i stället drömma sjukliga, osunda drömmar» o. s. v. och sid. 3: »kyrkan fruktar ljuset och bäfvar för nya tankar.» (!)

Med afseende på »den kyrkliga teologien,» om hvilken förf. hyser besynnerliga föreställningar, invecklar han sig i uppenbar motsägelse. På ett par ställen räknas teologien till vetenskaperna. Så utropar förf. (s. 3): »Hvad kan då orsaken vara till detta, att alla andra vetenskaper gå framåt, alla utom den kyrkliga teologien?» Och sid. 4 säges, att teologien »är ett undantag från alla de andra vetenskaperna.» Den är således, menar förf., dock en vetenskap. Men på samma sida, som först citerade tirad läses, gifver förf. sina läsare den minst sagdt öfverraskande upplysningen, att »teologien har lika litet att göra med vetenskapen, som den själf kan sägas vara någon sådan».

På något försök att vederlägga detta förf:s bestridande af teologiens vetenskaplighet skola vi så mycket mindre inlåta oss, som förf., såsom anfördt är, i samma andedrag erkänt hvad han förnekar. Att för öfrigt sådana teologiska discipliner som exegetisk och systematisk teologi, kyrkohistoria, religionsfilosofi, jämförande religions-

historia m. m. med afseende på vetenskaplighet icke stå efter för någon som helst annan exakt vetenskap är klart för hvar och en, som i någon mån känner dessa kunskapsgrenars art och metod. Att förf. saknar kännedom om den kyrkliga teologiens betydande framsteg icke minst i detta århundrade kan vara förlåtligt. Men knappast synes oss ursäktligt att helt enkelt förneka detta faktum och att så tvärsäkert som skett yttra sig om förhållanden, rörande hvilka man tydligen är grundligt okunnig.

Sidan 3 förekommer ytterligare ett påstående, som vi icke vilja med tystnad förbigå. Förf. säger här, att »med samma skäl som om någon skulle vilja förfäkta den satsen, att astronomien är detsamma som stjärnorna .... med samma skäl lärer man ännu i dag vid det nittonde seklets afton, att den kyrkliga teologien *är* själfva kristendomen ....» Hvem det är, som i våra dagar lärer så högst besynnerligt, därom lämnar oss förf. icke bestämdt besked. Af sammanhanget tyckes emellertid framgå, att han med »man» menar målsmännen för den kyrkliga vetenskapen. Men vi trotsa en hvar att vare sig i vårt land eller Tyskland bland de nuvarande innehafvarne af de akademiskt-teologiska lärostolarna kunna uppleta någon, som hyllar en så absurd mening.

Vi lämna inledningen för att öfvergå till en granskning af det sätt, hvarpå förf. löser sin uppgift att skildra »Göteborgs stift under 1700-talet.» Till att börja med anmärka vi då i allmänhet, att bokens titel ger oss anledning att vänta mera än hvad där i verkligheten gifves. I ett arbete, som har till ändamål att framställa stiftets historia, väntar man att finna redogörelser icke blott för ecklesiastika rättegångsärenden utan äfven för arten och beskaffenheten af den andliga odlingen inom stiftet under den tid, arbetet omfattar, för viktigare prästmötesbeslut, visitationer o. d., för stiftets skolväsende, för prästerskapets betydelsefulla verksamhet för folkundervisningen o. s. v. Ehuru några torftiga och högst sporadiska upplysningar rörande ett eller annat af sistnämnda angelägenheter icke alldeles fattas, så saknas likväl sammanhängande redogörelser för dessa viktiga förhållanden. Framställningen kan för öfrigt icke göra anspråk på fullständighet redan af det skäl, att förf. utom tryckta källor egentligen endast rådfrågat i Göteborg och Lund förvarade handlingar och protokoll utan att beakta det särdeles rika material, som för Göteborgs stifts äldre historia förefinnes på andra orter, exempelvis i riksarkivet i Stockholm och Nordinska samlingen i Upsala.

Om »pietisterna» i Göteborgs stift under adertonde århundradet har förf. icke mycket att meddela. Den afdelning, som skulle handla härom, upptages hufvudsakligast af en redogörelse för några af de allbekanta mot pietisterna utfärdade kungliga plakaten. Någon egentlig förföljelse mot pietisterna från Göteborgs domkapitels och prästerskaps sida har förf. ej lyckats uppspåra.

Den följande afdelningen har, såsom öfverskriften angifver, till föremål den heretiska rörelse, som såg sin upphofsman i den bekante äfventyraren Johan Konrad Dippel. Här skildras några med dippelianer

anställda rättegångar och i sammanhang härmed redogöres för dessa personers öfriga lefnadsöden. Förf:s framställning är dock på denna punkt icke obetydligt ofullständig och äfven på grund häraf delvis oriktig och skef. Sid. 41 o. f. redogöres för domprosten Hilleströms och lektor Montins besök i dec. 1735 hos den på Bohus fästning inspärrade studenten Leopold. Sid. 42 meddelas bl. a., hurusom den sistnämnde vid detta tillfälle uttryckte sin lifliga önskan »att bli benådad med transport ifrån Bohus till Kalmar, där han kunde få tillfälle tala med biskop Herman Schröder, till hvilken han hade så mycket större förtroende, som denne varit hans informator.» Förf. antager emellertid, att Leopolds nämnda önskan icke uppfylldes, utan att vederbörande i stället öfverlämnade »honom såsom numera oförbätterlig att i tysthet och mörker multna bort i Bohus fängelsehålor. Så gingo år efter år — fortsätter förf. —, kommendanterna ombyttes, konsistorii ledamöter föllo undan, och slutligen glömdes han fullständigt . . .» Och sid. 26 säger förf. bestämdt, att en af dippelianerna, med hvilken han klarligen icke menar någon annan än Leopold, »satt afglömd i fängelset under hela 22 år.»

Förf. saknar således kännedom därom, att Leopolds anförda begäran om förflyttning från Bohus till Kalmar verkligen beviljades enligt K. M:ts bref till landshöfdingen i Göteborg af den 12 mars 1736. Förflyttningen verkställdes äfven, och i maj sistnämnda år anlände Leopold till Kalmar enligt biskop Schröders skrifvelse till K. M:t af den 7 dec. 1736 (orginal i riksarkivet). Långt ifrån att, såsom hr Berg påstår, »i tysthet och mörker multna bort i Bohus fängelsehålor», åtnjöt Leopold under de närmast följande åren en relativt stor frihet och en outtröttlig omvårdnad af sin forne lärare, den människoälskande biskop Schröder. Den sistnämnde upplät med aldrig svikande gästfrihet sitt hem för den tydligen sinnessvage studenten, hade ofta pastorala samtal med honom, besökte i hans sällskap den offentliga gudstjänsten o. s. v., men med lika ringa framgång som Göteborgsprästerna, när det gällde att rubba Leopold ur dennes förvända meningar och bibringa honom en sannare och sundare religiös åskådning. Leopold kvarstannade emellertid icke mindre än fem hela år i Kalmar. Efter åtskilliga förhandlingar mellan vederbörande myndigheter fördes han därifrån år 1741 till Danviken, hvarifrån han enligt regeringens förordnande i dec. 1745 omsider återsändes till Bohus. Om allt detta och de intressanta omständigheter, som härmed stå i samband, finner man hos förf. ingenting.

Ett rätt betecknande exempel på det sätt, hvarpå förf. finner lämpligt att framställa de kyrkliga myndigheterna, äro de ord, med hvilka han kommenterar det meddelade protokollet rörande ett biskop Erik Benzelii besök hos Leopold på Bohus. Förf. säger här (sid. 34): »— — — själfve hans högvördighet biskop Erik Benzelius gjorde sig besvär att med hela tyngden af sin auktoritet öfverväldiga den ensamme fången; resultatet föreligger i det protokoll, som vid tillfället uppsattes i biskopens namn — —». Enhvar, som äger någon kännedom om den för urban humanitet kände, ädle och fint bildade

Erik Benzelii allmänna ståndpuukt i fråga om heretici, kan ej undgå att hysa en smula förvåning öfver vår förf:s anförda ord. Denna förvåning skingras icke efter genomläsningen af det lyckligtvis — såsom redan nämndt — meddelade protokollet öfver ifrågavarande »samtal med Kristian Leopold på Bohus slott.» Icke ett enda ord i detta protokoll gifver stöd därför, att Benzelius skulle på ett otillbörligt sätt användt sin episkopala myndighet att öfva pression på den stackars fången. Tvärtom framstår Benzelius såsom den där endast och allenast på det stilla öfvertygandets väg sökte föra den irrande till rätta. Så heter det i detta protokoll, sedan där anförts, huru Leopold »tackade Gud för sitt roliga sinne» och sitt tålamod i lidandet samt att han icke ville »ett hårsmån gå ifrån den bekända sanningen», naturligtvis sådan han fattade henne, på följande sätt: »Föreställtes honom, att tålamod jämte andra kristeliga dygder vore en stor Guds gåfva, men att han ändteligen bör eftertänka, hvarför han lider; icke blott lidandet utan orsaken och oskyldigheten böra göra en tålig och förnöjd. Hvad sanningen angår, böra vi varsamt tillse, att vi ej tro våra inbillningar och taga dem för sanning utan veta, hvarpå vår bekännelse grundar sig, och att det i trons saker bör vara på Guds heliga ord, som är gifvet till regel.» Oaktadt protokollet sålunda åt biskopens tillvägagående förlänar en helt annan belysning, än hvad förf:s anförda yttrande gifver vid handen, fortsättes efter protokollets afslutande med reflexioner i samma anda som förut.

Understundom förtigas sakförhållanden, som äro ägnade att låta vederbörandes handlingssätt framstå i en annan dager, än förf. synes önska. Så t. ex. får man sid. 39 väl veta, att biskopen i Göteborg år 1733 klagar, att studenten Stendahl »vidhåller sina satser och påstår, att ingen är mera upplyst än Leopold och den fjärde församlingen», men *icke*, att biskopen och domkapitlet i april 1733 till K. M:t hemställt, »att som Stendahl vore kommen på sundare tankar, honom måtte tillåtas att återvända till hans födelsebygd Växjö och där möjligen läsa en eller annan timme om dagen i nedersta klassen af trivialskolan.»

Äfven om Stendahls öden efter 1733 saknar förf. kunskap och har sålunda intet att meddela om Stendahls vistelse i Kalmar, där äfven han var föremål för biskop Schröders nitiska omvårdnad, intet om hans af K. M:t den 2 maj 1735 beviljade utländska resa, som han sedermera företog i sällskap med sin konkubin Maria Persdotter, intet om hans återkomst till fäderneslandet den 26 okt. 1737 och om hans slutliga landsförvisning af Göta hofrätt den 23 mars 1739.

I fråga om dippelianen P. Spaak (sid. 51 o. f.) hade varit önskvärdt att förf. meddelat, det denne sedermera slöt sig till de s. k. skevikarne, äfvensom huru han genom Erik Erikssons inflytelse förmåddes att återtaga åtskilliga af sina villomeningar samt huru han i febr. 1735 i en skrifvelse till Göteborgs domkapitel bl. a. återkallar sitt förra förnekande af den Helige Andes gudom »erkännande, att

han varit i stor frestelse, ur hvilken ingen mänsklig lärdom utan endast Guds underbara nåd kunnat befria honom.»

För framställningen af den Svedenborgska rörelsen inom Göteborgs stift under 1700-talet har jämte konsistoriiprotokollen prof. Sundelins arbete »Svedenborgianismens historia i Sverige under förra århundradet» (Upsala 1886) utgjort en hufvudkälla. Sistnämnda arbetes öfverskådlighet vid ämnets gruppering saknar man dock i hr Bergs skildring, som i allmänhet troget följande domkapitelsprotokollen i spåren mera har karakteren af en vidlyftig och något tröttande krönika än af historiskt-vetenskaplig framställning.

Sid. 120 not 2 erhåller läsaren den öfverraskande upplysningen, att Göteborgs konsistoriiprotokoll för åren 1771—76 — hvilka vid tiden för prof. Sundelins forskningar rörande Svedenborgianismen saknades i domkapitlets arkiv, hvadan nämnde forskare helt naturligt antagit, att de varit förkomna — visserligen numera åter befinna sig i nämnda arkiv, »men voro vid den tiden, när Svedenborgianismens historia skrefs, utlånade till författaren af nu föreliggande arbete,» d. v. s. hr Berg. Upplysningen lemnar en allt annat än hugnesam inblick i det sätt, hvarpå domkapitlens arkiv understundom vårdas, och utgör i sin mån ett ganska talande vittnesbörd för behöfligheten af särskilda, under ansvariga arkivtjänstemäns vård stående stifts- eller landsarkivs inrättande.

I den afdelning af arbetet, hvilken enligt öfverskriften skulle handla om »öfriga kätterier», redogöres bl. a. onödigt utförligt för ett par stackars vansinniga kvinnors sjukliga fantasier. Däremot söker man förgäfves upplysningar om de för villfarande meningar i religionen från denna tid kände, inom Göteborgs stift uppträdande kanslisten Sivert Stohr, studenten Elias Brossig och skrifvaren Ranz. I arbetet förekomma icke ens deras namn. Lika litet har förf. att meddela något angående den af domprosten Hilleströms adjunkt, magister Severin Ring, Larsmässodagen 1731 hållna vida beryktade predikan i Göteborg, ehuru denna predikan, hvars innehåll ansågs vara delvis kätterskt, så när gifvit upphof till en allvarsam heretisk-schismatisk rörelse.

I den senare hufvudafdelningen af sitt arbete söker förf. i hvad angår Göteborgs stift vederlägga ett af en bland våra kyrkohistoriska författare (C. A. Cornelius) fäldt yttrande så lydande: »*Det har icke utan skäl blifvit sagdt, att medlet af det 18:de seklet var svenska kyrkans bästa tid.*» Hr Berg anser såväl detta omdöme som de s. k. »Herdaminnena» (likväl med »berömvärdt» undantag för C. W. Skarstedts öfver Göteborgs stift) innehålla en alltför stor blomstermålning, som illa öfverensstämmer med det verkliga förhållandet. »Det torde sålunda — säger vår förf. — vara på tiden att vända om medaljen för att skaffa oss en riktigare, om än mindre tilltalande bild af densamma.» Vi kunna härvid icke underlåta att anmärka, det förf. torde stå tämligen ensam om sin mening angående »herdaminnenas» »rosenfärgade skildringar.» Det är eljest en rätt allmänt känd och erkänd sak, att flertalet af dessa »herdaminnen» äro uppfyllda af *prä-*

sterliga brottmålshistorier och kunna icke anses utgöra objektiva och allsidiga biografiska teckningar. Förf. har i detta afseende icke brutit någon ny väg. Äfven hans skildring af Göteborgs stifts prästerskap vid midten af det adertonde århundradet har alltför mycket, för att icke säga uteslutande, med brottmålen att skaffa.

Som hufvudkälla för sin framställning har hr Berg användt konsistoriiprotokollen. Men dessa äro ingalunda en tillräcklig källa för en allsidig och rättvis skildring af den art som den ifrågavarande. För att åstadkomma en sådan skildring fordras äfven — och vi återkomma här i det speciella till ett föregående generellt yrkande —, att man genomgått de vidlyftiga i riksarkivet, kungl. biblioteket och Upsala universitets bibliotek m. m. förvarade samlingarna rörande Göteborgs stift och prästerskap under ifrågavarande tid, och icke blott detta, utan ock att man noggrant genomforskat de särskilda kyrkoarkiven inom Göteborgs stift. Just ur sistnämnda arkiv torde icke få upplysningar stå att hämta om det goda, prästerskapet utöfvat inom sina församlingar, om dess verksamhet för folkundervisningen, för tukt, sedlighet och gudsfruktan o. s. v. Den objektive kulturskildraren får för öfrigt lika litet som historieskrifvaren glömma, att man icke skrifver en tids eller korporations historia genom att blott relatera i arkiv och bibliotek förvarade dokument och handlingar. Det ligger dessutom i sakens natur, att speciellt domkapitelsprotokollen skola innehålla mera om felen, afvikelserna, de uppseendeväckande undantagen än om det stilla, ödmjuka, redbara och plikttrogna arbetet i kärlekens tjänst. Den välsignelserikaste verksamheten undgår ofta att blifva tagen till protokolls. En prästerskapets eller kyrkans historia med domkapitelsprotokollen som enda eller hufvudsakliga källa är därför ungefär lika lyckad eller rättare sagdt misslyckad som en svenska folkets inre historia uteslutande grundad på domstolsprotokollen.

Af antydda skäl kunna vi hvarken finna hr Bergs teckning af tillståndet bland Göteborgs stifts prästerskap i midten af 1700-talet tillfredsställande eller att han lyckats jäfva biskop Cornelii anförda omdöme om det allmänna tillståndet inom svenska kyrkan vid denna tid. Det gör ett i högsta grad pinsamt intryck på den icke skandallystne läsaren att följa författarens prästerliga brottmålshistoria. Med stor sorgfällighet tyckes han hafva uppletat och omständligt relaterat nästan alla af präster begångna förseelser under det skede, skildringen afser. Framställningen kulminerar i en sorts prästerlig brottmålsstatistik, som förf. tagit sig före att utarbeta (sid. 253 o. f.). Förf. har nämligen först upprättat tabeller, utvisande antalet präster, som för olika förseelser blifvit »*åtalade*» under tidrymden 1755—1775. Mödan med dessa tabellers uppsättande synes emellertid tämligen ofruktbar, då icke samtidigt en öfversikt meddelas med uppgift på antalet präster, som verkligen blifvit förvunna till de förseelser, för hvilka de angifvits. Ett åtal i och för sig *bevisar* ju i själfva verket alldeles intet med afseende på en persons brottslighet, då åtalet allenast i illviljan alltför väl kan hafva sin grund. För att visa, att

tillståndet inom kyrkan var »rent af förfärande», anställer förf. därpå en jämförelse mellan antalet åtalade och antalet befintliga präster. Men då det af honom uppgifna antalet åtalade omfattar en tidrymd af icke mindre än *tjugu* hela år, låter förf. däremot antalet befintliga prästmän endast omfatta *ett enda* år, 1764. Ohållbarheten och den fullständiga värdelösheten af en så beskaffad statistik ligger i uppenbar dag.

Äfven om förf:s skildring är ensidig och öfverdrifven, måste emellertid erkännas, att alltför många af den tidens domkapitelsledamöter och präster i Göteborgs stift voro allt annat än värdiga innehafvare af sitt ansvarsfulla ämbete. Rättvisligen må dock samtidigt framhållas, att icke ens nämnda stift, som antagligen var ett af de vid denna tid sämre lottade, helt saknade dugliga och som det synes af det renaste nit för sin heliga sak besjälade församlingslärare, Vi nämna exempelvis namnen Karl Johan Brag, Petrus Lönborg, Pete. Arfvidsson och Johan Andersson Willin.

Såsom bilagor har hr Berg, som det förefaller, med stor fullständighet meddelat »handlingar rörande Svedenborgska målet», hämtade ur Göteborgs konsistoriiarkiv. Obetingadt anse vi dessa bilagor utgöra den värdefullaste afdelningen af hr Bergs bok och bilda ett ganska användbart material för den, som vill djupare intränga i det historiska studiet af den märkvärdiga rörelse, hvarom de handla. Större delen af dessa aktstycken har förut icke varit tryckt, enär, så vidt åtminstone anmälaren har sig bekant, de enda hittills offentliggjorda handlingarna i det celebra religionsmålet varit de genom assessor A. J. Aurells försorg i Göteborg år 1769 utgifna »*Handlingar rörande Svedenborgianismen och de så kallade predikoförsöken.*» Om det sätt, hvarpå hr Berg utgifvit ifrågavaraude aktstycken, vore dock åtskilligt att säga, men då denna granskning redan svällt ut till ett omfång öfverstigande det ursprungligen åsyftade, vilja vi inskränka oss till några korta anmärkningar.

Utgifvaren synes följt tvenne hvarandra korsande principer dels och i allmänhet den att modernisera språket i de gamla handlingarna (s. 1 o. f.), dels att med vissa modifikationer såsom med upplösning af urskriftens förkortningar o. s. v. diplomatiskt troget återgifva originalet (t. ex. s. 220 o. f.). Den senare grundsatsen torde gifvet vara att föredraga. Flerestädes har editorn icke kunnat läsa originalhandskriften eller åtminstone faktiskt oriktigt återgifvit densamma. Särskildt har latinet och grekiskan vållat svårigheter. Några exempel må anföras. Bil. sid. 6 rad. 2 nedifrån står: . . . *sic reveratione, in lange plurimis non potest intelligi*, bör tydligen vara: . . . *sic revelatione in longe plurimis non potest intelligi.* Sid. 7 står på icke mindre än 19 ställen »*ex*» i stället för »*et*». Af dessa fel finnas emellertid lyckligtvis bland »rättelser och tillägg» de flesta justerade. Orättade kvarstå dock uttryck sådana som: »*Tyrus ex*(*!*) *Sidon, cogitationes veri ex*(*!*) *boni*» och: »*principium cognoscendi fidei religionis ex*(*!*) *theologiæ revelatæ*» m. fl. (Jfr sid. 23, r. 10, sid. 24, r. 15, där *et* står för *ex*). Samma sida rad 7 nedifrån står alldeles riktigt: *Justificatio*

ex sola fide. Enligt utgifvarens egna rättelser bör emellertid — komiskt nog — uttrycket läsas på följande sätt: *justificatio et(!) sola fide.* Samma sida rad 10 uppifrån står »inferna Ecclesiæ», bör vara »infima Ecclesiæ.» Samma sida rad 18 nedifrån står den alldeles obegripliga frasen: »*Ominus est ille Deus*», hvilket skall vara »*Dominus est ille Deus.*» Vi kunde fortsätta, men vår lista torde redan blifvit lång nog. Detta hvad latinet angår. Sid. 273 rad 10 uppifrån står vidare det obegripliga: »αποσπασηατια,» skall troligen vara: αποσπασματια. Bland utgifvarens egna rättelser och tillägg *märkes* följande: »Bil. sid. 166, 11 raden uppifrån tilläggeṣ efter Joh. 2: 18 παιδία, ἐσχάτη ὤςαἐστίν, καί καξὼς ᾽ηκοὐσατε οτι ἀντίχςιοτός ἐςχεται, καὶ νῦν ἀντίχςιοτοι πολλοὶν γε γόναον.» För jämförelses skull meddela vi det åsyftade stället, hvilket återfinnes *icke* i Johannes evangelium utan i samme apostels första bref, såsom det verkligen lyder: Παιδία, ἐσχάτη ὥρα ἐστί· καὶ καθὼς ἠκούσατε ὅτι ἀντίχριστος ἔρχεται, καὶ νῦν ἀντίχριστοι πολλοὶ γεγίνασιν· — Sat sapienti!

A. H. L.

Nyare unionell litteratur och olika unionella rättsåskådningar. Kritisk framställning af OTTO VARENIUS. 120 sid. Almqvist & Wiksell. Upsala 1893.

Unionen sådan den skapades och sådan den blifvit. *I. Den ursprungliga unionen* af RUDOLF KJELLÉN. (N:o 1 i Föreningen Heimdals Folkskrifter) 51 sid. F. & G. Beijer, Stockholm 1893.

De senaste årens unionella förhållanden hafva såsom bekant framkallat en rikhaltig skriftställarverksamhet på unionsfrågornas område. Nya broschyrer i unionsfrågan hafva i boklådorna hört till ordningen för dagen, och tidningarna bjuda litet emellan sina läsare på artiklar i en eller annan specialfråga. Ofta gäller det väl hufvudsakligen något praktiskt-politisk spörsmål, men ej sällan finner man åtskilligt, som äfven för fackmannen har intresse och värde, och den som i framtiden vill studera våra dagars unionella uppfattning kan ej underlåta att uppmärksamma äfven nämnda litteratur.

Vid ett sådant studium erbjuder doc. Varenii arbete en mycket beaktansvärd hjälpreda. Det är nämligen, kunde man säga, *en recension* af närmare ett 30-tal af dessa unionsarbeten; $^2/_3$ äro därtill sådana, som ursprungligen utgöras af tidnings- eller tidskriftsuppsatser, om ock sedermera till största delen publicerade i broschyrform.[1] Recensionen inskränker sig emellertid visst icke till ett blott refererande,

---

[1] Af svenska arbeten finnas berörda skrifter af Harald Hjärne, A. Hedin, samt pseudonymerna C. E. L., R. C. A., Hbg m. fl., af norska af S. Ibsen, H. Berner, J. Utheim, B. Morgenstierne, L. M. B. Aubert m. fl.

den ger tvärtom hela vägen självständiga kritiska utredningar såväl af principfrågorna som af mera anmärkningsvärda specialspörsmål.

Vid dessa utredningar bygger förf. på den grund prof. O. Alin gifvit i sitt 1889 publicerade arbete: *Den svensk-norska unionen*, upptar till besvarande en del mot detsamma framställda invändningar och undersöker från den historiska utgångspunkt, som därmed är angifven, i de särskilda fallen unionens rättsliga innehåll.

På samma grund bygger ock doc. Kjellén i den kortfattade, men klart och trefligt skrifna redogörelse för »unionen sådan den skapades», som den nya studentföreningen Heimdal utgifvit, och i hvilken resultaten af prof. Alins arbete erhållit en lyckligt verkställd sammanfattning och popularisering. Hvad som emellertid förlänar detta arbete ett särskildt intresse är, att förf. i åtskilligt ställt sig på en ståndpunkt, som något afviker från prof. Alins och doc. Varenii; arbetet bebådar sålunda, om man så vill, en ny varietet bland unionssystemen.

Det är naturligt, att för de båda förf. med en sådan utgångspunkt som denna deras unionsrättsliga system skall blifva väsentligen ett annat än det eller de nuvarande norska — hvilka som bekant i vissa punkter kunna stödja sig på prof. Rydins arbete af 1863 om *Föreningen emellan Sverige och Norge*, — och tyngdpunkten i hr Varenii bok ligger ock i kritik på särskilda punkter af detta norska system och dess följdsatser. Enligt detsamma, sådant det föreligger i de af hr V. behandlade arbetena, har Norge gått in i föreningen såsom fullt suverän stat. I Kielerfreden afträddes Norge till Karl XIII *personligen*, denne är därefter endast en norsk tronpretendent, för hvilkens tillträde till den norska regeringen stortinget fullt fritt och självständigt formulerar sina villkor, hvilka kodifieras i den uteslutande på stortingets fria maktfullkomlighet beroende norska grundlagen. Föreningens innehåll har häraf fått sin karakter: »foreningsakten» säger S. Ibsen, »gaar ut, ikke fra unionen, men fra de enkelte staters suverænitet som det hovedsaklige, det overordnede moment», och hvarje inskränkning häri, hvarje gemensamhet rikena emellan, kräfver för att erkännas såsom ett »fælles» ärende, öfver hvilket ingendera parten ensidigt kan råda, ett stöd i unionskontraktets uttryckliga ord. De enda föreningsbestämmelser, som existera, innehållas i riksakten af 1815, hvilken är byggd på båda rikenas fulla jämlikhet. Faktiska afsteg från denna äro afsteg från unionens grundprincip; de *böra* därför med första utplånas, och de *kunna* det, *juridiskt* och *rättsligt*, utan någon som helst underhandling med Sverige.

Häruti äro f. n. båda de norska partierna ense; för dem båda är Sveriges primat i fråga om de diplomatiska ärendena såsom enligt deras mening icke »riksaktfästadt» icke någon föreningsbestämmelse.[1] Skillnaden åter ligger däri, att vänstern anser den norska grundlagen redan nu *kräfva* norskt utrikesstyre, högern åter anser den *tolerera* det nu-

---

[1] En annan ståndpunkt har häfdats och häfdas ännu af Norges främste statsrättslärare, professor Aschehoug.

varande tillståndet. Hvad den i detta fall anser vara Norges fulla *rätt*, anser vänstern ock vara dess *plikt* att utan vidare genomföra: högern däremot anser moraliska förpliktelser föreligga, som göra önskligt, att Norge icke nu gör bruk af denna rätt.

På alla punkter uppträder hr V. — liksom äfven hr Kj. för så vidt de i hans arbete beröras — och häfdar en häremot direkt stridande ståndpunkt.

I uppfattningen af Kielerfredens betydelse stämma båda öfverens: Norge afträddes därvid icke åt Karl XIII personligen, utan *åt den svenska kronan såsom en dess besittning*. Bevis härför hafva lämnats af prof. Alin; gent mot en del anmärkningar, som mot dennes uppfattning framställts af bl. a. prof. K. Maurer och presid. H. Forssell, hänvisar hr V. till prof. Tryggers motbevisning i *Nytt juridiskt arkiv* afd. II 1889 och 1890. Trygger påpekar där, huru i traktaten Norge uttryckligen afträdes icke till konungen af Sverige och hans arfvingar efter den svenska successionsordningen, utan till honom och hans *efterträdare till svenska tronen och riket*, och framhåller vidare, att de ändringar, som förekomma i traktaten jämförd med koncepten, icke kunna anses tala för att den svenske konungen skulle till Norge intaga någon annan ställning än den danske till Pommern.[1] Därtill kommer, att samtida uttalanden äro eniga om att Norge afträdts till Sverige; gent emot det enstaka undantag prof. Maurer citerat — ett uttryck i Karl Johans bref till sin då 14-årige son — framdrager hr V. till de förut kända ett par nya aktstycken af Karl Johan, som otvetydigt bestyrka vår nyss angifna uppfattning.[2]

---

[1] De närmare omständigheterna med tolkningen af dessa ändringar äro hufvudsakligen följande:

I traktatens koncept stod ursprungligen, att Norges stift och provinser skulle tillhöra »au Royaume de Suède et »lui restent incorporés», hvilket i den definitiva akten är ändradt till »*à Sa Majesté, le Roi de Suède*, et formeront un Royaume, réuni à celui de Suède.» Då däremot om Pommern heter, att dess provinser skulle tillhöra »*au Royaume de Dannemarc*, »et lui restent incorporés», har man velat sluta, att liksom med det sista uttrycket måste afses danska kronan, skulle med det första förstås konungen af Sverige personligen. Häremot framhåller Trygger, att i fråga om den pommerska statsskulden ursprungligen heter, att den skulle gäldas af »Sa Majesté le Roi de Dannemarc», hvilket naturligtvis måste beteckna den danska kronan, till hvilken landet afträddes, och att sålunda därmed är angifvet, att med uttrycket »S. M. le Roi de Suède (Dannemarc)» i traktaten ej betecknas konungen *personligen* utan *statschefen såsom rikets representant*. Dessutom är ju att märka, att i de ordalag, med hvilka själfva afträdelsen angifves, både om Norge och Pommern heter, att den skedde »en faveur de *Sa Majesté le Roi de Suède* (*Dannemarc*) et de ses successeurs *au trone et au Royaume de Suède* (*Dannemarc*).»

[2] Den 23 sept. 1816 skrifver han till Grefve Mörner, att Sverige ej vore pliktigt ersätta några norrmäns under kriget lidna skador, »surtout comme ce dernier pays (Norge) n'a pas été réuni à la Suède ainsi, que le portait le traité, mais qu'il forme un royaume séparé sous les rapports de l'administration et des finances»; den 27 sept. 1816 heter det i bref till samma person: »Je dois vous répéter que si la Norvège avait été reunie à la Suède de la manière, que le prescrivait le traité de Kiel, le roi ayant alors eu la disposition libre et absolue de toutes les recettes norvégiennes, versées dans le trésors suèdois», uttryck, som visa att Kielerfreden ej gjorde Norge till »un royaume séparé et independant.» Och den 8 jan. 1817 heter det uttryckligen i bref till den ryske kejsaren: »par le

Härvid är ock att märka, att man 1814 ej ens från norskt eller danskt håll bekände sig till någon teori om att Kielerfreden blott gällde Karl XIII personligen: denna teori är af senare datum. I stället anmärkte man då från norsk sida — liksom ock Rydin 1863 — att konung Fredrik VI väl kunnat afsäga sig Norge, men ej ägt makt att öfverlämna det åt någon annan. Häremot visar hr V., att Kongeloven *icke*, såsom Rydin antagit, gör Norge till en särskild, oafhändelig stat. Därtill kan läggas, att om man erkänner, att Fredrik VI kunde afträda Norge, så har man erkänt honom såsom innehafvare af den norska statshögheten, men har detta skett, så följer däraf enligt alla folkrättens regler, att han icke blott var berättigad att afträda landet, utan äfven att afträda det åt hvem han ville. I Kielerfreden har man också t. ex. i art. 15 och 16 bestämda stadganden, som visa, att Fredrik VI utöfvade denna sin statshöghet ej blott genom afträdelsehandlingen, utan äfven genom direkta befallningar till norska myndigheter om sättet för landets öfverlåtelse till dess nye suverän.

Var nu Norge afträdt till den svenske konungen, så måste allt, som från svensk sida gjordes för att bringa afträdelsen till verklighet, få karakteren af svenska regeringshandlingar. Såsom bekant hafva ock för nästan alla moment i arbetet på föreningens fullbordande framtetts handlingar, som gifva hvad som gjorts från svenskt håll en sådan egenskap. Om härvid för ett par moment fullt bevismaterial ännu ej föreligger, synes det oss föga inverka. Om det nämligen såsom här är historiskt ådagalagdt, att den allmänna uppfattningen från både svensk och norsk sida — på det senare lämnar hr V. å sid. 57 flere bevis — var den ofvannämnda, och om det tillika är ett faktum, att vid denna tid man i Sverige ej sällan handskades väl lätt med konstitutionella former — t. ex. vid antagandet af tryckfrihetsordningen 1812 eller riksakten 1815 — så finns ej heller skäl att i frånvaron af formliga bevis på ett par punkter se ådagalagda afsteg från den eljest gängse uppfattningen.[1]

Enige i fråga om Kielerfreden, äro de båda förf. det äfven i fråga om Mosskonventionens *karakter* — den är för dem en traktat mellan Sveriges konung, som i denna egenskap äfven är Norges, och norrmännen, mellan undersåtar och deras laglige monark[2] — men skilja sig däremot i fråga om betydelsen af konventionens *innehåll* och detta särskildt med hänsyn till den norska grundlagens karakter.

traité de Kiel le roi de Dannemarc céda à la Suède le royaume de Norvège avec tous les droits de souveraineté tels qu'il les avait exercées.»

[1] Till öfriga bevis i fråga om samtida svensk statsmannauppfattning af denna sak må här läggas äfven följande uttalande af G. F. Wirsén från den 10 April 1814: »Man har här velat afhandla de norska ärenderna utan allt sammanhang med våra vanliga former och ordningar, men jag ville väl fråga, hvilka ärender, som närmare och direktare röra Sverige i dess allra ömmaste delar än de förevarande.» (»Handlingar af ett sällskap, 1831, VI sid. 60).»

[2] Genom att erinra om Gustaf Vasas fördrag med smålänningarne den 14 okt. 1542 bryter hr Kj. udden af Nils Höjers argumentation, när denne vill finna det faktum, att Sverige underhandlade med Norge, oförenligt med ett kvarstående på Kielertraktatens ståndpunkt, emedan »fördrag icke kunna slutas med upproriska undersåtar». (Hist. Tidskr. 1889. Granskn. sid. 83).

För dem båda är väl denna grundlag det egentliga och ursprungliga unionsdokumentet, men under det för hr V. hvarje § i Norges grundlov hämtar sin rättsliga giltighet från den »svenska statsmaktens i den ena eller andra formen gjorda medgifvande och garanti» (sid. 68) och sålunda alla dess §§ formellt sedda äro unionsbestämmelser, hvilka för ändring kräfva samtycke af den svenske konungen, så har för hr Kj. den »en dubbel natur; allt hvad där kom att stå kvar af Eidsvoldsförfattningen, det måste få karakteren af en egen norsk författning», under det »allt det andra måste bli ett unionellt fördrag» (sid. 16). Vill man veta hvar gränsen går, måste man enligt hr Kj. gå till underhandlingarna på E. F:s grund. »Man såg öfver hvarenda paragraf i densamma. Somliga antogos af kommissarierna orubbade; därmed voro de fastslagna som Norges egendom, och Sverige afstod formligen från all inblandning i dem. Andra åter föllo bort eller ändrades eller lades till; hvar och en sådan nyhet innehåller en direkt öfverenskommelse mellan Sverige och Norge för unionens skull; ty att hvarje förändring i E. F. hörde till unionen, det var uttryckligen sagdt i Moss», o. s. v. Den Kjellénska skriftens karakter af populär folkskrift gör, att någon utförligare vetenskaplig bevisföring där icke fått plats. Grunden till nämnda tudelning synes hr Kj. söka i konventionens art. 3 (senare ledet): »Hans Maj:t föreslår icke däruti (i E. F.) andra ändringar än de, som äro nödiga för bägge rikenas förening, och lofvar att icke göra flere utan gemensamt med ständerna.»[1]

Vi kunna ej dela författarens åsikt. Man tänke sig Eidsvoldskonstitutionen så affattad, att den icke erbjudit det ringaste hinder för föreningen; man tänke sig vidare, att krigsrörelserna slutats genom en traktat, hvari Sveriges konung utan vidare antagit hela nämnda konstitution, — äfven under sådana förhållanden hade konstitutionen blifvit ett led i traktaten. Så skedde nu icke; men däraf, att i Moss vissa §§ uppskjutas till kommande förhandlingar, följer icke, att alla öfriga hafva sin framtida giltighet endast i följd af Eidsvoldsmännens beslut. Nej, de undandragas den blifvande förhandlingen endast därför, att de *redan varit* föremål för behandling, den underhandling nämligen, som — åtminstone preliminärt — afslutades genom konventionen själf. Därvid har den svenske konungen pröfvat *alla* grundlovens §§; de, som icke synas innebära hinder för föreningen, »lofvar han att antaga» såsom det heter i den citerade artikelns första led. Ett antagande från hans sida af hvarje § i grundlagen är således konventionens förutsättning.[2] Att Sverige i samma konvention lämnar

[1] Citatet är taget ur den svenska öfversättningen för »Inrikes Tidningar» (Alin, Den svensk-norska unionen. Bil. sid. 127 ff.). I förbigående må anmärkas, att öfversättningarna af dåtida aktstycken ofta lämna rätt mycket öfrigt att önska. Så t. ex. är här »de concert avec» återgifvet med »gemensamt med», men i öfversättningen till kronprinsens försäkran af den 10 aug. i samma sammanhang återgifvet med »i samråd med».

[2] Att Mosskonventionen endast är en preliminär öfverenskommelse, minskar icke denna svenska konungens rätt gent emot norska grundlagen, helst vid det definitiva antagandet kommissarierna med stortinget öfverlagt om hvarje § och sedermera samtliga §§ å svenske konungens vägnar antagits.

åt norrmännen frihet att deltaga som beslutande part i underhandlingen förändrar icke detta förhållande. Det medför blott, att norrmännen kunna säga nej till hvarje blifvande ändring i grundlagen, men det lämnar dem icke självfrådighet öfver denna grundlag.

Redan i underhandlingen i Moss ligger en bestämd eftergift från norrmännens sida, hvilket man hittills ej synes tillräckligt beaktat. Deras konung tvingas af en enligt deras uppfattning utomstående makt att sammankalla ett storting, och tvingas att instämma detta till en viss uppgifven ort — hvartill ej E. F. band honom — och detta storting förbindes att taga under behandling grundlagsändringsförslag, ehuru det som »*overordentligt*» enligt E. F. icke *fick* upptaga sådana förslag, långt mindre därom besluta. Den ängsliga noggrannhet, hvarmed sedermera det sammanträdande stortinget söker ställa sig suveränt, kan ej bortförklara det faktum, att denna suveränitet redan genom dess sammanvaro i ett sådant ärende är uppgifven; ty suveränt är icke det folk, som träder i underhandlingar med ett annat om ändringar i sin grundlag och till och med tvingas att genomföra dessa på grundlagsvidrigt sätt.

Är nu grundloven af den 4 nov. det första och egentliga föreningsdokumentet, så kunna naturligtvis ändringar däri icke verkställas utan bifall af båda parterna, d. v. s. Sveriges konung och Norges storting. Båda förf. framhålla detta med styrka — hr Kj. dock naturligtvis endast i fråga om de delar af grundloven, som han anser vara unionella — och framhålla det orimliga i att tänka sig, det man vid föreningens ingående skulle hafva lämnat norrmännen rätt att efter behag ensamma »ändra formliga och direkta fördrag med Sverige».

Intressant är den undersökning, som finnes hos hr V., i fråga om gången af den svenska riksdagens förhandlingar vid riksaktens antagande. Såsom bekant har man ofta — så senast N. Höjer i sin recension af Alins nämnda arbete i denna tidskrift 1889 — velat häfda den åsikten, att riksakten vore det enda föreningsfördraget, ja, Höjer anser i detta afseende dess redaktion så afgörande, att »äfven om Norges grundlag blifvit i laga former stadfäst som en svensk regeringshandling, så vore den i alla fall genom riksakten upphäfd såsom sådan.» Enligt denna åskådning skulle sålunda genom novemberdagarna 1814 blott uppstått en personalunion, som först genom riksaktens tillkomst förvandlats till realunion. Hr V. framhåller gent emot denna åsikt, att i handlingar från 1815, tillkomna *före* riksakten, ofta betonas, att en förening, *baserad på bestämda föreningsstadganden*, redan då var en verklighet, och att Norges grundlov innehöll verkliga unionella bestämmelser.[1] Det är ock öfver §§ i

[1] Den kungl. prop. af den 12 april 1815 angifves handla »om de nya konstitutionella förhållanden, som till följe af föreningen mellan Sverige och Norge *uppkommit* (kurs. af oss) och uppräknar vissa §§ i Norges grundlov, som K. M. ansåg omfatta de ämnen, »som för båda rikena *äro* gemensamma» (kurs. af oss). Man ansåg sålunda — *innan* frågan om upprättande af en riksakt bragts på tal — konstitutionella förhållanden mellan rikena föreligga, och hade på frågan, hvar stadgandena om dessa vore att söka, ej kunnat hänvisa på annat än norska grundloven.

Norges grundlov, som ständerna först fatta sina — i allmänhet godkännande — beslut, och först *efter* detta godkännande upprättas riksakten. Då vidare den kungl. prop. i detta ärende till 1815 års riksdag inledes med en hänvisning till det förbehåll, som vid grundlovens antagande gjordes den 10 nov. 1814 för riksens ständers konstitutionella rätt i *de* delar, som medföra ändring eller jämkningar i Sveriges regeringsform, så är härmed tydligen angifvet, att det är för *dylika* gemensamhetsbestämmelser ständernas samverkan begärdes. Samma hänvisning till detta förbehåll finnes ock i riksakteus ingress, som *betraktad i sitt sammanhang* icke gifver stöd för åsikten, att riksakten skulle innehålla *alla* föreningsvillkoren.

Med den unionella rättsåskådning vi sålunda antydt såsom bakgrund beröra de båda förf. äfven åtskilliga specialspörsmål såsom t. ex. de bekanta frågorna om utrikesärendens behandling och om konsulatväsendets ställning enligt föreningsfördragen, hvilka i våra dagar alltmer synas öfvergå till praktiskt-politiska tvistepunkter. Särskildt hr V. får under sin kritik af de norska arbetena rik anledning att grundligt belysa dessa saker. Här må endast nämnas, att han därvid t. ex. i det faktum, att »konsuler» omnämnas i grundloven icke kan se något stöd för att de skulle vara enbart norska embetsmän, enär grundloven icke är en enbart norsk författning, utan äfven ett unionsdokument och sålunda där omnämnda ämbetsmän äfven *kunna* vara unionella. För att de skulle vara enbart norska skulle fordras bestämmelser, som direkt angifva detta. Nu finnas emellertid inga sådana ifråga om konsulerna; tvärtom visar förf., att man vid förhandlingarna 1814 ansåg konsuler inbegripas under de i § 26 omnämnda »gesandterna», och denna § 26 åter — intagen i riksakten såsom dess § 4 — är som bekant af oomtvistadt unionell karakter.

Bland mera anmärkningsvärda punkter i förf:s framställning må nämnas hans belysning af A. Hedins citater, hans referat af prof. Auberts intressanta tolkning af det bekanta »i dens sted», hvarmed stortingsprotokollet den 28 okt. 1814 beledsagar inskottet af § 38 i grundloven, efter det den gamla § 33 uteslutits o. s. v. Utrymmet hindrar oss dock att härpå närmare ingå, likasom ock på ett par smärre anmärkningar mot de skäl, på hvilka hr V. kritiserar den af signaturen R. C. A. häfdade uppfattningen om de diplomatiska ärendenas *rent svenska* karakter.

Hr Varenii arbete har till större delen ursprungligen i tre olika afdelningar varit intaget i Svensk Tidskrift för 1892 och 1893. Detta förhållande har icke varit utan en viss menlig inverkan på dess uppställning och öfverskådlighet: en del omsägningar och upprepningar hafva däraf blifvit en följd, och det är icke alltid så lätt att hitta, hvar den eller den specialfrågan behandlas. För alla, som vilja hafva en öfversikt öfver de unionella rättsåskådningarna i stort, öfver de olika praktiska specialspörsmål, som f. n. uppröra vår unionspolitik, eller öfver den hufvudsakligaste litteraturen i ämnet, torde det icke dess mindre vara den hittills publicerade bästa hjälpkällan.

Vi hafva ofvan berört den hufvudsakligaste skiljaktigheten mellan doc. Varenii och doc. Kjelléns unionella åskådningar. Den senares broschyr är för öfrigt utmärkt af ledig stil, klar och — genom väl inpassade rekapitulationer — öfverskådlig framställning och torde äfven genom sina praktiskt-politiska jämförelser och uttalanden vara ägnad att tillvinna sig läsarens intresse. Ett par anmärkningar i sak må här göras. Förf. säger (sid. 37), att det utomordentliga statsråd i hvilket enligt § 26 N. G. och § 4 R. A. fråga om krigsförklaring skall föredragas, skall räkna »minst 8 norrmän (statsministern och statsråden, ståthållaren nämnes ej)». I § 26 N. G heter det »den norske statsminister och de norske statsraader», hvilket hittilldags åtminstone vanligtvis tolkats såsom betecknande blott den norska statsrådsafdelningen i Stockholm. Denna tolkning torde väl ock få anses vara den riktiga; just den omständigheten, att ståthållaren aldrig omnämnts, ehuru § 13 N. G i sin ursprungliga lydelse tydligen förutsatte, att ståthållare eller vicekonung alltid skulle stå i spetsen för statsrådsafdelningen i Kristiania, synes ådagalägga, att man ej tänkt sig någon delaktighet i det utomordentliga statsrådet från medlemmarne af denna afdelning. Felaktigt är i alla händelser att — såsom skett sid. 44 (i noten) — påstå, att efter 1840 detta statsråd skulle räkna »10 statsråd från hvartdera landet».[1]

S. C.

[1] De delar af hr V:s arbete, som förnämligast innehålla kritiker af de båda norska partiernas unionella rättsåskådningar, hafva, sedan ofvanstående skrefs (maj 1893), utgifvits i en särskild broschyr under titel »*Unionsförfattningen ur svensk och ur norsk synpunkt*», Upsala 1893.

Öfversikt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer.

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige utg. af K. Vitterhets- Historie och Antiqvitets Akademien genom Hans Hildebrand, **XI, 5.** S. Söderberg, Om djurornamentiken under folkvandringstiden.

Arkiv för Nordisk Filologi utg. under medverkan af S. Bugge m. fl. genom A. Kock. **X.** Ny följd. **VI, 1.** M. Nygaard, Udeladelse af subjekt; »subjektlösa» sætninger i det norröne sprog. — Hj. Falk, Om svipdagsmål. — S. Bugge, Bemærkninger til östnordiska och latinska medeltidsordspråk med Efterskrift af A. Kock. — A. Noreen, Genmäle.

Prof. Noreen berör i Genmäle äfven frågan om återgifvandet af gamla handskrifter och förklarar sitt hat, sitt »för visso berättigade hat», mot normaliserade texter. Historikern intar i det fallet en annan ståndpunkt än språkforskaren. Lyckligt om deras intressen ej för ofta behöfva kollidera.

K. Bibliotekets Handlingar. 15. Årsberättelse för år 1892. — Svenska historiska planscher. 1. 1499—1634.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet utg. af C. T. Odhner. **XVII.** Årsberättelse för år 1892. — B. Taube och S. Bergh, Förteckning öfver samlingen af originaltraktater i svenska riksarkivet I (Danmark, Ryssland, Polen).

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1893, 4.** U. Sverdrup, Samoa-öerne og deres beboere for 50 år siden. — A. Hammarskjöld, Karl August Ehrensvärd. (Karl August Ehrensvärd. En lefnadsbild från gustavianska tiden af Karl Warburg.) — H. Schück, Ett helgon. — Finland i 19:de seklet, anm. af O. Montelius.

Ord och Bild, illustrerad månadsskrift. Utgifven af K. Wåhlin. **1893, 4.** E. Tegnér, Familjeinteriörer från trettioåriga kriget. Anteckningar ur gamla papper. — **7.** H. Schück, En teaterföreställning under medeltiden. — E. Peterson, Kulturhistoriska museet i Lund. — **8.** C. R. Nyblom, Upsala domkyrka. — H. Hjärne, Upsala möte.

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Literatursällskapets Arbetsutskott. **1893. Extra häfte.** R. Steffen, Våra första reformationsskrifter och deras författare. — A. Andersson, En psalm från reformationstiden. — E. Wrangel, Jubelfesten 1693. Ett bidrag till Storhetstidens kultur- och literaturhistoria. — H. Lundström, Bidrag till kännedomen om Olaus Martini's episkopala verksamhet. — **Bihang:** Skrifter från reformationstiden i urval utgifna af Aksel An-

dersson. 3: Een nyttwgh wnderwijsning. 4: Een skön nyttwgh wnderwijsning.

Svensk Tidskrift utg. af F. v. Schéele. **1893, 6.** C. Bååth-Holmberg, Emil v. Qvanten. — Polemik: Björnstjerne Björnson mot Harald Hjärne. — **7—8.** C. Bååth-Holmberg, Emil v. Qvanten. — Björnstjerne Björnson, I unionsfrågan, Et eneste punkt. — **9—10.** C. Bååth-Holmberg, Emil v. Qvanten. — **11.** Dixi, Upsala mötes beslut af år 1593 och det nya kyrkolagsförslaget med afseende på frågan om hela det Gamla Testamentets erkännande såsom grundval för den rena evangeliska läran. — H. Hjärne, Universitetet såsom samfundsmakt. Tal vid sommarkursernas afslutning i Upsala uni versitets aula d. 26 Aug. 1893.

Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. **Sjunde delen.** Innehåller bl. a. Inträdestal af K. F. Södervall (öfver Th. Wisén). — C. D. af Wirsén, Minne af skalden K. A. Nicander. — A. Andersson, Anders Retzius.

K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad. 1891, oktober-december. Akademiens och Förvaltningsutskottets sammanträden. — Statens Historiska museum och Myntkabinettet. — Fynd från Gamla Uppsala. — Riksheraldikern och Uppsala domkyrka. — Prosten Axel Lunds samling. — Barlingboskrinet. — Ett skrin af hvalrosstand. — Kyrkobeskrifningar.

Nyt Tidsskrift. Ny Række. Aarg. 1. 1892—93. 7. J. E. Sars, Unionen og Europa.

Historisk Tidsskrift. Sjette Række, udgivet af den danske historiske forening ved dens bestyrelse. Redigeret af C. F. Bricka. **4: 2.** H. Olrik, Studier over Aelnods Skrift om Knud den hellige. — A. Larsen, Hvem anförte den forenede svensk-dansk-preussiske Flaade i Sommeren 1535? — P. Lauridsen, Om Nordfrisernes Indvandring i Sönderjylland. — W. Dahlerup, Om Holbergs sidste Autobiografi (Epistel N:o 447). — Litteratur och Kritik: N. Neergaard, Under Junigrundloven, anm. af C. St. A. Bille. — A. Hammerich, Musiken ved Christian den Fjerdes Hof, anm. af S A. E. Hagen. — M. Mackeprang, Fortegnelse over dansk historisk Litteratur fra Aaret 1892 vedrörende Danmarks Historie. — Smaastykker: E. Petersen, Hemming Gads Tale mod de Danske.

Kapten Larsen söker mot A. Hammarskjöld visa, att Peder Skram var den, som egentligen ledde flottornas rörelser under grefvefejden, men frågan torde med denna uppsats visserligen icke vara afgjord.

Museum. 1893, 5. H. C. Bering Liisberg, Jakob Jensen Nordmand, Frederik den Tredies Kunstdreier og Rustmester. Med lidt om Brasiliens Erobring og Kjöbenhavns Beleiring. — **7.** S. Elvius, En Præst som Spion.

Tilskueren. (Köpenhamn). **1893, Juni—Juli.** C. St. A. Bille, Skandinavisk Fata Morgana. (1863/4 års händelser).

Vort Forsvar. 12 Aarg. S. A. Sörensen, Fyens Gjenerobring 1659. — H. W. Harbou, Katastrofen paa Tydalsfjeldet i Januari 1719. Efter en samtidig Beretning. — A. Larsen, Daniel Rantzau. — A. Meyer, Lützow-Stenen i Halland.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1893, 5.** M. G. Schybergson, Sverige och Ryssland under förra hälften af sjuttonde seklet. — **6.** H. Schück, Den grekiska teatern enligt de nyaste gräfningarna. — E. Schybergson, En rysk stats-

rättslig afhandling om Finland. — **7—8.** N. Erdmann, Bellman i Banken och Stockholmslifvet 1757—1764.

Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. Bd 15. H. 2. W. Stieda, Liv- Est- und Kurländer auf der Universität Frankfurt a/O. — Fr. Bienemann, Zur Gründungsgeschichte der zweiten schwedisch-livländischen Universität in Dorpat. — A. Bergengrün, Christian Hillebrandts Bericht über den Aufenthalt Bischof Hermanns von Dorpat in Moskau 1558/59. — Fr. v. Keussler, Zur Geschichte des Fürstenthums Gereike. — Eiserne Waffen aus Gräberfunden in Livland. (Mit einer Tafel.)

Archiv des histor. Vereins von Unterfranken u. Aschaffenburg. Bd 34. P. Wittmann, Würzburger Bücher in der k. schwedischen Universitetsbibliothek zu Upsala. — P. Wittmann, Würzburger Bücher in der Domkirchenbibliothek zu Strengnäs.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Herausgegeben von L. Quidde. **IX, 1 (1893).** E. Heydenreich, Constantin der Grosse in den Sagen des Mittelalters. — E. Krüger, Ueber die Abstammung Heinrichs I. von den Karolingern. — A. Stern, Die preussische Verfassungsfrage im Jahre 1817 und die Rundreise von Altenstein, Klewiz, Beyme. — Kleine Mittheilungen. K. Maurer, Zu den Anfängen der Norwegischen Kirche. — Berichte und Besprechungen. — Nachrichten und Notizen. — Bibliographie zur Deutschen Geschichte. — **2.** C. A. Cornelius, Der Besuch Calvin's bei der Herzogin Renata von Ferrara im Jahr 1536. — A. Schaube, Neue Aufschlüsse über die Anfänge des Consulats des Meeres. — P. Karge, Kaiser Friedrich's III. und Maximilian's I. Ungarische Politik und ihre Beziehungen zu Moskau, 1486—1506. — Kleine Mittheilungen. — Nachrichten und Notizen. — Bibliographie zur Deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel. Neue Folge. **XXXV, 1.** R. Pöhlmann, Das romantische Element im Kommunismus und Sozialismus der Griechen. — H. v. Sybel, Hans Daniel Hassenplug. — Miscellen. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten. — **2.** F. Hirsch, Otto von Schwerin. — M. Philippson, Kardinal Granvella als Minister Philipp's II. — P. Bailleu, Hippolyte Taine. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. K. G. Landgren, Om konungens sanktionsrätt vid förändring eller upphäfvande af statens ordinarie inkomster; K. V. V. Key-Åberg, Om konunga- och tronföljareval ur svensk historisk och statsrättslig synpunkt; Svenska riksrådets protokoll. Utg. af Severin Bergh. VI, 1—2. (1636); G. R. Fåhræus, Om förändringen af Sveriges alliessystem åren 1680—1682 i dess sammanhang med de europeiska förvecklingarna; H. Larsson, Grefve Karl Gyllenborg i London åren 1715—1717; K. Key-Åberg, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Storbritannien under Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår (7 sept. 1807—13 mars 1809); M. Sandegren, Till historien om statshvälfningen i Sverige 1809; Regnér, Kriget och tillståndet i Vesterbotten 1809; W. Golovin, Blad ur Finlands nutid och forntid, anm. af F. Arnheim). — Notizen und Nachrichten. — Vermischtes.

Literarisches Centralblatt. 1893, 35. O. Sylwan, Sveriges periodiska literatur under frihetstidens förra del, anm. af —gk. — **37.** Jahresberichte der Geschichtswissenschaft. Herausg. v. J. Jastrow. Jahrg. 14, anm. af —ng.

Neue Heidelberger Jahrbücher. Jahrg. 3. H. 2. A. v. Domaszewski, Das deutsche Wort Braut in lateinischen Inschriften. — R. Heinze, Magister Conrad Schade's Streithändel mit der Stadt Heidelberg. — F. Gerhard, Vom Hussenkrieg. — E. Heyck, Zur Entstehungs-

geschichte des germanischen Verfassungslebens. 2. — H. Wunderlich, Zur Sprache des neuesten deutschen Schauspieles. — M. v. Waldberg, Das Jaufner Liederbuch.

Niederlausitzer Mittheilungen. Zeitschrift der niederlausitzer Gesellschaft für Anthropologie und Alterthumskunde. **Bd 3, H. 3.** W. Lippert, Sprembergs Ueberfall durch die Schweden 1642.

Preussische Jahrbücher. Herausgegeben v. H. Delbrück. **Bd 73, H. 1. (1893, juli.)** E. Wiehr, Napoleon und Bernadotte im Herbstfeldzuge 1813, anm. af Roloff.

Ueber Land und Meer. Jahrg. 35, N:o 43. Magnus Stenbock in Malmö.

The English Historical Review. 1893, July. Jenks, Legal execution and land tenure. — H. C. Lea, The taxes of the papal penitentiary. — E. Pears, The spanish armada and the ottoman porte. — M. Oppenheim, The royal navy under Charles I. — A. W. Ward, Anton Gindely. — Notes and documents. — Reviews of books. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications.

The North American Review. 1893, July. H. H. Boyesen, Norway's political crisis.

Revue Historique. 1893, Mai—Juin. F. T. Perrens, Sur une page incomplète de l'histoire de Port Royal; suite et fin. — A. Desclozeaux, Observations critiques sur les économies royales. 3: combats d'Arques. 4: bataille d'Ivry (14 Mars 1590). — P. Dupuich, Un procès criminel au XVIIe siècle. — Vauchelet, Le général Gobert; suite et fin. — A. Du Casse, Journal et correspondance de la reine Catherine de Wurtemberg; suite et fin. — Bulletin historique (France, Italie). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Juillet-Août.** A. Cartellieri, L'avènement de Philippe-Auguste (1179—1180). Premier article. — M. Ostrogorsky, Les origines des associations politiques et des organisations de parti en Angleterre. — Ch. V. Langlois, Les Anglais du moyen âge, d'après les sources françaises. — A. Desclozeaux, Observations critiques sur les économies royales. Suite et fin. — Bulletin historique (France, Italie). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Septembre—Octobre.** E. Müntz, Le sentiment religieux en Italie pendant le XVIe siècle. — X. Mossmann, La France en Alsace après la paix de Westphalie. Second article. — H. Pirenne, L'origine des constitutions urbaines au moyen âge. Premier article. — Bulletin historique (France, Allemagne, Danemark par Johannes Steenstrup). — Correspondance. — Comptes-rendus critiques (bl. a. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. D. 4: Hugo Grotii bref (1640—45); anm. af A. Waddington). — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och Granskningar.

Beyträge zur Lebensgeschichte Joh. Reinh. Patkuls von A. Buchholtz 255 sid. Riga 1893.

Patkuls ödesdigra verksamhet för beredandet af den stora nord-europeiska omhvälfningen i början af förlidet århundrade har åtskilliga dunkelt kända eller alldeles okända moment, för hvilkas utredning helt säkert materialier i mängd finnas att tillgå i ryska, preussiska, polska, sachsiska och väl äfven österrikiska arkiv. Af sådan art äro ej de med stor flit och noggrant detaljstudium samlade bidrag, hvilka här anmälas. De äro hämtade ur lifländska arkivalier och belysa Patkuls lefnadshistoria från tiden före hans världshistoriska uppträdande. Hufvudsakligen äro de af rent biografisk art. I allmänhet har väl biografien för historieskrifningen ett jämförelsevis mera underordnadt intresse, men i afseende på denne man och hans lifsverk drager den till sig en vida större uppmärksamhet. Med Patkul inför historiens domarbord försiggår en vidtomfattande brottmålsrannsakning, och hvarje sådan plägar inledas med en undersökning af personens föregående lifsutveckling. Denna undersökning berör dessutom en mängd punkter, som icke blott äro af vikt för bedömandet af honom själf, utan äfven på det närmaste sammanhänga med den svårutredda frågan om Liflands ställning till Sverige under reduktionstiden.

»Hans ungdomstid», yttrar Wernich i sin lofprisande biografi öfver Patkul, »ligger i ett dunkel, hvilket nyfikenhet, hat och kärlek förgäfves sökt genomtränga». Ja, det har så hittills varit, om än ett och annat belysande drag kunnat här och där tilläggas. Men nu är, tack vare Buchholtz' arbete, dunklet fullständigt eller i det närmaste fullständigt skingradt.

Ärftliga släktdrag gå hos Patkul igen på sådant sätt, att en anhängare af »atavismen» här skulle finna sina teorier till fullo bekräftade. Krångligt processmakeri, oroligt kringflackande, våldsam brutalitet och seg uthållighet synes alltjämt hafva utmärkt släktens medlemmar. Friedrich Wilhelm Patkul, från 1633 ryttmästare i svensk tjänst och från 1652 assessor vid hofrätten i Dorpat, förde en lång rad af egendomsprocesser, bland dem en mot rikskansleren Axel Oxenstjerna. I Wolmar förde han ej något befäl, då denna

ort uppgafs, utan hade dit måst med sin familj taga tillflykt under en tillämnad resa till Riga. Sedermera blef han jämte åtskilliga andra nödgad att svära trohetsed åt polske konungen; det var af den anledningen han ställdes inför kommissorialrätt i Stockholm, dit hans maka, Gertrud Holstfer, åtföljde honom. Där föddes Johan Reinhold Patkul och blef döpt den 27 juli 1660, såsom hans ännu i behåll varande dopsedel utvisar.

Fr. W. Patkul benådades och återvände därpå till Lifland, där han afled 1666. De många processerna och den långa vistelsen i Stockholm hade bragt hans affärer i obestånd. Änkan ställdes under förmynderskap af sin närmaste anförvant, ryttmästaren O. Fr. v. Vietinghof, hvilken var störste fordringsägaren i boet. Godsen Kegeln, Podsem och Baltemoise bortarrenderades på tre år; till familjens uppehälle anvisades det lilla godset Waidau, som sålunda blef Patkuls barndomshem.

Änkefru Patkul, som hade ett särdeles hårdt och våldsamt sinnelag, kom snart i bitter fiendskap med sin förmyndare och inledde mot denne en långvarig rättegång. Under de obehagliga uppträden, som i följd däraf föreföllo, uppväxte hennes tre söner, af hvilka Johan Reinhold var den äldste. De båda andra hette Karl Friedrich (f. 1661) och Georg Wilhelm (död 1688). Om sina söners karaktärsutveckling visade sig modern ej synnerligt mån, men god undervisning sökte hon bereda dem; den sköttes af tre efter hvarandra följande informatorer.

Genom denna undervisning utbildades Patkul hufvudsakligen till politiker och stilist. Teologisk kunskap fick han, »på det inga skrupler skulle hos honom uppstå, om han på sina resor komme till länder, där annan religion vore rådande, och på det han skulle lära sig förstå, af hvad skäl religionen spelat en så stor rol i de krig, som Europa sedan 100 år haft att lida». Genom flitig öfning skulle han bibringas färdighet att skrifva »ett sirligt bref», affatta »en artig relation» och »hålla en sermon». För den latinska språkbehandlingen skulle Ciceros bref, Cæsar, Livius, Curtius och Tacitus blifva de förnämsta förebilderna, och latin skulle vara samtalsspråket på lärorummet. Därjämte skulle han flitigt öfvas i god behandling af sitt tyska modersmål samt fick lära sig att tala och förstå svenska. Geografien fick han inhämta mest genom läsning af resebeskrifningar. Genom inhämtande af »politik» och »etik» skulle han få liksom en försmak af det juridiska studiet. Undervisningen lade sålunda redan från början energiskt an på att utbilda de färdigheter, som han sedermera så eklatant lade i dagen.

Som student blef han 1677 inskrifven vid universitetet i Kiel. Där studerade han hufvudsakligen juridik och därnäst teologi, hvilken väl egentligen uppfattades som ett slags hjälpvetenskap åt juridiken. Tydligen hade han processmakarens och yrkespolitikerns lifsuppgift främst i sikte. Bland universitetslärarne synes han isynnerhet hafva fäst sig vid den lärde polyhistorn Morhof, hvars skrifter han flitigt begagnade.

Från universitetslifvet och därpå följande resor återvände han till Lifland för att som familjens hufvudman taga i besittning sitt fädernearf, hvilket utgjordes af godsen Kegeln, Podsem, Baltemoise, Rosenblatt, Brinkenhof och Waidau. Han ville samla dem alla i sin egen hand genom att utlösa sina yngre bröder. Men härigenom invecklade han sig i nytt penningetrassel och råkade i bitter ovänskap med sin broder Karl Friedrich, hvilken ansåg sig hafva lidit orätt vid uppgörelsen. I april 1681 började han en lång process mot den forne förmyndaren Vietinghof; på landtdagen i Riga samma år utmanade han denne till duell och ådrog sig därigenom fiskalisk aktion. »Hos sonen», skrifver Buchholtz, »uppvaknade den från fadern ärfda processlusten, och hans vid universiteten förvärfvade juridiska fackkunskaper befordrade denna just icke ädla böjelse samt stärkte hoppet om en lycklig utgång».

Märkligt är, att Patkul sökte och till någon del äfven fick inträde på den juridiska banan, innan han beträdde den militära. Han utverkade nämligen åt sig förord för en ansökan till assessorstjänst i Dorpat, synes under någon kort tid skött tjänsten på förordnande och upptogs då äfven som bisittare vid landrätten i Riga.

»Reduktionen i Lifland, hvilken gjorde så mången människa olycklig, är äfven skuld till den brottslighet, som mig tillräknas», yttrade Patkul kort före sin död till pastor Hagen. Man får emellertid nu af Buchholtz' utredning inhämta, att Patkul själf icke på minsta sätt blifvit ekonomiskt drabbad af reduktionen; hans gods hvilka alltsedan 1400-talet gått i arf inom släkten, var det aldrig någon fråga om att reducera. Till hans »brottslighet» gaf sålunda reduktionen en anledning endast på det sätt, att han genom inblandning i de därom förda stridigheterna ställde sin advokatoriska färdighet till sina ståndsbröders tjänst.

Det var ej i följd af reduktionen, utan genom hans eget förvållande, som Patkuls gods till slut gingo förlorade för honom och hans släkt. Hans många processer och hans därpå följande agitatoriska verksamhet, särskildt under hans vistelse i Stockholm som ridderskapsdeputerad, gjorde, att hans affärsställning blef alltmer undergräfd. Efter flera misslyckade försök fick han slutligen låna penningar af den rike rådsherren i Riga Johann Reuter. I mars 1684 erhöll han af denne 5,000 rthlr till låns mot förpantning af godset Kegeln; två år därefter var skulden till Reuter fördubblad och två andra gods voro då till honom pantsatta. Då Patkul slutligen genom kommissionens dom förlorade sina gods, voro de sålunda till stor del honom afhända redan förut i följd af hans affärstrassel.

Man får af Buchholtz' berättelse det intryck, att det var snarare adelshögfärden än reduktionen, som till slut vållade Patkuls ofärd. Han var det lifländska ridderskapets stridslystne advokat på ena hållet mot svenska regeringen, på det andra mot Rigas borgerskap. Till rådsherren Reuter fattade han ett hat, i hvilket gäldenärens ovilja mot sin fordringsägare sammangöt sig med adelsmannens afund mot den af svenska regeringen gynnade borgaren. Ett våldsamt utbrott

framkallades af den Lemsalska gränsprocessen, hvilken sålunda blef för Patkuls följande öde af den mest afgörande verkan.

Processen fördes af en adelsman mot staden Riga och gällde rågången mellan godset Kulsdorf och det till staden hörande godset Lemsal. Landrätten, i hvilken Patkul var bisittare, afgjorde saken till stadens nackdel och grundade utslaget på en beskyllning, att stadsrådet falskt återgifvit ett protokoll och en karta från äldre tider. Stadsrådet vädjade till hofrätten i Dorpat, hvilken upphäfde den rigiska landrättens dom och hänvisade målet till landrätten i Wenden. En påföljande undersökning lade väl i dagen, att i protokollsafskriften ett par rader blifvit uteglömda, men dessa syntes ej hafva någon verkan på målets bedömande, och saken blef nedtystad, ehuru kronans åklagare i början ifrågasatte att yrka »crimen falsi» mot rådet. Öfver denna utgång blef Patkul högst förbittrad. I sin afgifna förklaring utfor han med bitterhet både mot stadsrådet och mot svenska regeringen. Sålunda yttrade han, att stadsrådet »vore skuld till, att en så rättrådig konung måste falla under det olidliga predikat att mot sina egna undersåter föra process med falska dokumenter» samt att »Kungl. hof- och landrättens kanslier vore förfalskade och bragta i sådan konfusion, att man icke kan förtänka någon part, om han sade, att fides cancellariarum istarum vore märkligt fördunklad, ja till och med despecterad». Det var i öfvermåttet af denna sin förbittring, som han på ett brutalt sätt misshandlade rådsherren Reuter, då de båda befunno sig som gäster hos baron G. v. Mengden. Däraf utspann sig en injurieprocess, hvilken var nära att förhindra Patkuls afresa till Sverige som ridderskapsdeputerad.

Hastfer bemedlade väl, att Patkul fick afresa, men det forna vänskapsförhållandet dem emellan är från denna tid tvärt brutet; det ser nästan ut, som om Patkuls förfarande i det Lemsalska målet och dess efterspel fört en sådan verkan med sig. Åtminstone framhåller förf. på goda skäl osannolikheten af den föregifna rivaliteten mellan Hastfer och Patkul om fröken Gertrud Lindenstjernas gunst. Patkuls förhållande till fröken GertrudLindenstjerna är onekligen en liten glimt af romantik, som skymtar fram bland de sträfva rättegångsakterna, men ej på långt när hvad diktningen och historieromantiseringen velat göra däraf. Att ett ömmare förhållande rådde mellan henne och Patkul under den tid denne bodde som hyresgäst i räntmästare Lindenstjernas hus, är nog uppenbart; att hennes föräldrar gynnade förbindelsen med den högättade kaptenen, synes äfven antagligt. Men Hastfers anläggning mot hennes dygd torde svårligen kunna vara annat än en orimlig dikt, hvilken knappast någon annan än Patkul själf under en senare tid kan hafva satt i omlopp. Under de $9^1/_2$ åren af sin guvernörstid uppehöll sig Hastfer endast under kortare sejourer (sammanräknadt 3 år) i Lifland. Från okt. 1690 till juni 1693 var han borta (till stor del i Sverige); i Lifland vistades han sedan från juni till ett stycke i oktober 1793, men var då sjuklig och tillbragte den följande tiden till kort före sin död på utländska badorter. Både hans »alibi» och hans hälsotillstånd synas göra den

åsyftade förförelsehistorien osannolik. I societeten bibehöll Gertrud Lindenstjerna såsom Buchholtz visat, en aktad dams ställning, hvilket under denna sedestränga tid väl icke skulle hafva varit förhållandet, om någon fläck varit på hennes rykte. Äfven hennes älskogsförbindelse med Patkul måtte hafva varit af tämligen öfvergående art; ty hon blef redan 1695 gift med sekreteraren Albrecht von der Lith från Mitau, hvilken sedermera blef konung Augusts sändebud i Moskva. Under de hemliga förberedelserna till det nordiska kriget hystes Patkul i deras hus och hade sålunda tillfälle att där under mycket ändrade omständigheter återse sin forna »flamma».

I redogörelsen för Patkuls mot reduktionen riktade agitationsverksamhet, hvilken slutade med hans dödsdom, följer förf., såsom citaten visa, den framställning som meddelats i undertecknads uti »Historiskt Bibliotek» 1880 införda arbete om Patkul. Det utförligare, separat utgifna arbetet (Johan Reinhold Patkul, historisk karaktärsbild, Sthlm 1882), har tydligen ej varit förf. bekant. Ur sina lifländska arkivkällor anför han åtskilliga, ibland rätt pikanta tillägg, hvilka emellertid för svenska historieläsare i allmänhet äro af mindre intresse.

Förf. synes draga i tvifvelsmål undertecknads uppgift, att räntmästaren Lindenstjerna stått till rätta i Stockholm; han omtalar dock själf Kungl. Maj:ts bref till Hastfer af den 6 juni 1695, hvari anbefalles handlanden Russ arrestering samt Platers och Lindenstjernas afförande till Stockholm.

Angående ridderskapssekreteraren Reutz utlåter sig förf.: »För hvilken förseelse han i Stockholm blef anklagad, har icke kunnat utrönas». Vi äro i tillfälle att stå den ärade förf. till tjänst med upplysningen därom. Bergenhjelms anklagelseskrift af den 18 okt. 1694 framhåller, att Reutz såsom varande ridderskapets och de deputerades sekreterare »gjort sig af deras grofva brott och förseende skyldig och delaktig», att han »vid landtdagarne haft en fullkomlig kunskap om alla de här nu anklagades fasliga och Kungl. Maj:ts höga jura och rättigheter storligen anrörande deliberationer samt seditieuse bref och skrifter och likväl sådant intet uppenbarat», samt slutligen att han underskrifvit de deputerades »djupt anstötliga relation», instruktionen för de residerande samt (last but not least) med egen hand renskrifvit den misshagliga suppliken till konungen. I domen af den 12 dec. 1694 betecknades han som straffskyldig »kunnande sig medelst okunnighet och sin innocence i så grofva mål intet ursäkta, fast mindre däraf till någon undskyllan sig betjäna, att han uti ämbetet och efter sina förmäns befallning måst detta göra». Han dömdes till 14 dagars fängelse vid vatten och bröd. Hans rättegångsakter finnas bland riksarkivets Livonica n:o 476.

För Patkuls konkurs, hvilken inträdde i följd af den öfver honom fällda domen, har förf. en omständlig redogörelse. Godsen Kegeln och Podsem voro förpantade till rådsherren Johan Reuter, Rosenblatt och Brinkenhof voro förpantade på annat håll; Waidau öfvertogs af handelsfirman Ihnken & König, som därom sedan kom i

häftig process med Patkuls broder och moder. Brodern dog 1698, modern (omgift med en ryttmästare Möller och bosatt på hans gods Linden) dog 1700; hon var ännu vid lif, då Patkul i febr. s. å. gjorde sitt korta, den gången fientliga besök i Lifland.

Sina bidrag till Patkuls historia afslutar förf. med framställningen af det misslyckade öfverrumplingsförsöket mot Riga och det därpå följande inbrottet i Lifland, då han var med. Berättelsen innehåller här emellertid föga, som icke är förut kändt. Han följer här för det mesta Carlson; endast mot dennes uppgift, att Patkul anförde sachsarne i Dünaslaget, gör han invändning. Vi beklaga, att förf. ej tagit notis om några i denna tidskrift införda bidrag till nämnda händelsers historia (särskildt afh. om Otto Arnold Paykull i årgången 1881). Åtminstone skulle väl då Paykulls brådstörtade reträtt från Jungfernhof hafva förefallit honom mindre obegriplig och han skulle måhända äfven hafva mindre skarpt klandrat Otto Wellingks försiktighet.

Förf:s arbete afslutas med ett litet intressant tillägg om Patkuls utseende vid olika tider. Som illustrationer meddelas tre väl utförda porträtt af Patkul; ett af dem är utfördt i större format och framställer honom som svensk kapten, de båda andra äro i medaljongsformat och föreställa sannolikt mannen, sådan han tog sig ut som sachsisk hofman.

Det är hufvudsakligen ur de lifländska stads- och domstolsarkiven som förf. hämtat sina nya bidrag. Det noggranna och omfattande forskningsarbete, som han därvid nedlagt, är allt erkännande värdt.

Otto Sjögren.

Napoleon und Bernadotte im Herbstfeldzuge 1813. Mit 6 Skizzen. Von Dr. ERNST WIEHR. 496 sid. Berlin, 1893.

De allierade monarkernas beslut att åt Carl Johan uppdraga öfverbefälet öfver den norra förenade armén mottogs med allt utom tillfredsställelse af de preussiska generalerna. Tydligen måste det också kännas förödmjukande för Fredrik den andres preussare att såsom öfverbefälhafvare vid den förestående striden mot världsinkräktaren helsa en f. d. fransk marskalk, hvilken därtill få år förut såsom segrande motståndare mött dem på slagfälten vid Zeiss, Halle och Lübeck. Den entusiastiska hyllning, hvarmed denne mottogs af befolkningen i Berlin liksom sedermera i Hannover, kunde icke heller vara behaglig för hans preussiska underbefälhafvare, hvilka, då de nu ställdes under Carl Johans befäl, svårligen kunde undgå att häri se en tämligen tydlig kritik öfver det sätt, hvarpå de själfve under vårfälttåget ledt en del af de preussiska operationerna.

Det dröjde icke heller länge efter krigets slut förrän en opinion utgången från militärer, som deltagit i kriget, småningom började utbilda sig i Preussen, enligt hvilken norra arméens lyckliga krigsföretag endast borde tillskrifvas de preussiska truppernas tapperhet och deras generalers självständiga uppträdande mot Carl Johan, som därigenom mot sin vilja framtvingades ur sin defensiva krigföring.

Dessa åsikter, hvilka med mer eller mindre obetydliga modifikationer omfattats af snart sagdt alla preussiska militärförfattare och som erhållit ett slags officiel hallstämpel genom den af preussiska generalstabens historiska afdelning 1859—1865 utgifna »Geschichte der Nordarmée im Jahre 1813», hafva i nu föreliggande arbete blifvit af förf. underkastade en sorgfällig granskning, hvilken ledt till det resultat, att snart sagdt alla de talrika beskyllningar som från preussisk sida framkastats mot Carl Johans krigföring, visas sakna all reel grund.

För att rätt kunna uppfatta denna måste man, såsom förf. fullt riktigt framhåller, taga hänsyn till hans motståndares fälttågsplan, hvilken hittills blifvit af både franska och tyska författare i flere hufvudsakliga delar felaktigt uppfattad och orättvist bedömd. Med utdrag ur Napoleons egna skriftliga meddelanden visar förf., att en offensiv mot den böhmiska arméen skulle, i händelse denna dragit sig tillbaka, endast blifvit en stöt i luften och redan efter ett par dagsmarscher in uti Böhmen af sig själf afstannat, då däraf ofelbarligen framkallats en framryckning till Elbe af norra och schlesiska arméerna. Norra arméen åter, som stod inklämd mellan Elbe och Oder, med Östersjön i ryggen, kunde däremot tvingas att antaga ett slag, som, i händelse af framgång för de franska vapnen, sannolikt skulle medföra norra arméens skingring — svenskarne till Pommern samt återstående trupper till trakten öster om Oder, hvars belägrade fästningar härigenom befriades. Ett uppträdande mellan Oder och Weichsel af en betydligare fransk styrka skulle sannolikt omöjliggöra ryssarnes kvarstående väster om Oder och efter dessas återtåg var faran för en offensiv af de isolerade österrikarne ringa. Denna obestridligen storslagna och väl beräknade fälttågsplan misslyckades emellertid, då den förväntade taktiska framgången uteblef, och orsaken härtill var Napoleons misstag i afseende på norra arméens kvantitativa och kvalitativa beskaffenhet. Carl Johan var emellertid fullt medveten icke blott om arméens farliga belägenhet utan äfven om den strategiska och politiska betydelsen af ett nederlag. Ur denna synpunkt bedömd kan hans försiktiga krigföring icke allenast anses fullt berättigad utan ock såsom den enda riktiga.

Beskyllningarne mot Carl Johan börja med, att han skulle haft för afsikt att utan svärdslag uppgifva Berlin men blifvit genom Bülows energiska föreställningar vid dennes första audiens d. 13 augusti förmådd att taga ställning söder om staden: såsom förf. visar, en ren fabel, hvilket för öfrigt knappast borde behöfva något särskildt bevis. Följer så anklagelsen för att i slaget vid Gross-Beeren hafva lämnat Bülows kår utan understöd samt att efter stridens slut hafva under-

låtit att förfölja den slagne fienden. Utrymmet medgifver icke att här ingå på förf:s vederläggning af dessa beskyllningar, hvilkas obefogenhet borde åtminstone för tänkande militärer vara påtaglig. Orsaken till att arméen äfven under de närmaste dagarne efter slaget kvarstod i Berlins närhet låg i förplägnadssvårigheter. Redan d. 23, samma dag slaget stod, skref Carl Johan till militärguvermentet i Berlin och förklarade, att, om detta icke skyndsamt vidtoge åtgärder till att förse arméen med lifsmedel, han icke skulle vara i stånd att försvara staden. Hade förf. haft tillgång till svenska krigsarkivets handlingar, skulle han kunnat ytterligare bestyrka detta förhållande genom att anföra Carl Johans order d. 25 augusti till fältmarskalken Stedingk, däri denne beordras att med alla möjliga medel söka anskaffa underhåll åt sin armé för åtminstone 3 à 4 dagar »för att möjliggöra de rörelser omständigheterna fordra».

Oudinots framstöt mot Berlin skulle underlättas genom en kraftig demonstration af Davoust från Hamburg mot Mecklenburg för att här kvarhålla en så stor del af den fientliga styrkan som möjligt. Detta utförde Davoust, såsom förf. visar, till alla delar genom sin framstöt till Schwerin. I ändamål att underhålla förbindelse mellan Oudinot och Davoust framsändes från Magdeburg Girard med en fördelning, hvilken dock d. 27 augusti blef vid Hagelberg kringgången och anfallen af Hirschfelds fördelning, under det Czernitscheff med omkr. 4,000 man kavalleri anföll den i fronten. För den dubbla öfvermakten dukade den franska fördelningen under och blef med förlust af omkring halfva styrkan skingrad. Den preussiska traditionen rörande denna träffning blifver genom förf:s undersökningar på det betänkligaste rubbad. Enligt hvad Geschichte der Nordarmée m. fl. uppgifver, skulle träffningen och segern vid Hagelberg tillkommit på en preussisk underbefälhafvares initiativ utan något öfverbefälhafvarens åtgörande. Häremot anför förf., delvis utförligt, flere order af Carl Johan till Hirschfeld under dagarne d. 25 till 27 augusti, alla gående ut på, att denne skulle anfalla Girard. I den sista af dessa order, hvilken äfven meddelades Czernitscheff, föreskrefs t. o. m. ganska noga sättet, huru anfallet skulle utföras. Det understöd, Carl Johans förutseende lämnade Hirschfelds fördelning genom att beordra Czernitscheff till deltagande i striden, var för öfrigt väl behöfligt, då i annat fall Hirschfelds, till största delen af föga öfvadt landtvärn bestående, styrka, sannolikt blifvit slagen.

Rörande anledningen till Neys återtåg under slaget vid Dennewitz, hvarmed hans nederlag inleddes, finnas tvänne olika uppfattningar, den preussiska, enligt hvilken Ney var slagen af preussarne, innan några af de allierades öfriga trupper hunnit anlända, samt den svenska, som, i öfverensstämmelse med Carl Johans bulletin öfver slaget, anser, att åsynen af den framryckande rysk-svenska hären skulle varit närmaste orsaken till nämnda återtåg. Förf. ansluter sig för sin del till den svenska uppfattningen. Att den svensk-ryska härens anmarsch icke var utan inflytande på Neys beslut att afbryta striden, är väl mer än sannolikt, om än hufvudorsaken är att söka

på helt annat håll, något som äfven på ett par ställen hos förf. framskymtar. Ney hade af Napoleon beordrats att d. 6 september gå till Dahme, där kejsaren ämnade stöta till honom med ett par kårer af den i Laussitz stående styrkan, hvarefter en gemensam framryckning mot Berlin skulle äga rum. Ney framhåller i sitt svar på denna order det farliga i den anbefallda flankrörelsen men förklarar slutligen, att om icke oöfverstigliga hinder mötte skulle dock operationen verkställas. Oaktadt Neys trupper d. 5 på eftermiddagen varit i rätt allvarlig strid med Tauentziens kår och fördrifvit denna från Zahne och Seyda, talas dock i Neys operationsorder för d. 6 endast om arméens marsch till Dahme »till förening med kejsaren», hvilken sålunda underlåtit att meddela Ney det härför mellankomna hindret. Kl. omkring 1/2 4 e. m. d. 6, då Ney utfärdade befallning om återtåg eller rättare om återupptagandet af marschen till Dahme, var stridsläget i korthet följande: preussarnes vänstra flygel under Tauentzien, som sedan kl. 10 f. m. kämpat mot den betydligt öfverlägsna 4:de franska kåren, var tillbakadrifven dels till dels bakom Jüterbogk och sålunda vägen till Dahme öfver Rohrbeck fri; af Bülows kår hade, närmast Tauentzien, fördelningen Thümen först kommit i striden, men vid första sammanstöten blifvit af franska fördelningen Durutte ur 7:de kåren kastad öfver ända; den upptogs af fördelningen Hessen-Homburg, hvarefter å båda sidor flere delvis ganska oregelbundna framstötar gjordes t. o. m. med enstaka bataljoner utan något nämnvärdt resultat; på Bülows högra flygel hade fördelningen Krafft haft ett hårdt stånd mot de sachsiska fördelningarne Saar och Lecoq och, sedan båda dessa blifvit insatta i striden, måst draga sig tillbaka. Nu anlände från Kroppstädt fördelningen Borstell, Bülows sista reserv, och utjämnade striden. Byn Göhlsdorf, som tagits och förlorats, återtogs nu. Vid denna tid omkr. kl. 1/2 4 uppmarscherade emellertid bakom sachsarne hela 12:te franska kåren, som ännu icke deltagit i slaget och framsände genast 3 bataljoner, med hvilkas tillhjälp byn Göhlsdorf återtogs. Ney hade sålunda kvar såsom ännu orörd reserv tredjedelen af sin styrka, då han beslöt afbryta striden. Påtagligt är, att orsaken härtill icke kunde vara att preussarne segrat, då dessa tvärt om hade all utsikt att bli slagna, om Ney fortsatt striden. Icke heller kunde det vara anblicken af den antågande svensk-ryska hären, som framkallade Neys beslut, då denna vid tillfället befann sig mer än en timmes väg från slagfältet. Det var Napoleons eget onda utsäde — dödandet af hvarje självständigt initiativ hos hans underbefälhafvare samt fordran på en blind ovillkorlig lydnad — som här, liksom kort förut i Mecklenburg vid Kulm, vid Katzbach m. fl. ställen, bar sina för honom själf fördärfliga frukter. Ordern att gå till Dahme d. 6 var ovillkorlig och Neys handlingsfrihet i slaget vid Dennewitz var fjättrad af denna order. Med orätt tror förf., att, då 12:te kåren fick order att bakom de båda sachsiska fördelningarna gå till Rohrbeck, detta skedde för att understödja 4:de kåren, något hvaraf denna ej var i behof och som dessutom bordt ske på helt annat sätt. Ungefär samtidigt med nämnde order till 12:te kåren utfärdades för öfrigt

order till 4:de kåren och till franska fördelningen Durutte att afmarschera till Dahme, hvilket äfven verkställdes af den 4:de kåren, med hvilken Ney följde. Det var icke första gången Ney visade prof på en dylik blind, oreflekterad lydnad för kejsarens befallningar. Få månader förut hade preussarne vid Bautzen af samma anledning blifvit räddade från ett nederlag.

Beskyllningarna från preussisk sida mot Carl Johan i sammanhang med slaget vid Dennewitz öfverflöda i mängd liksom i grundlöshet. Han skulle sålunda hafva intagit en alltför utbredd uppställning, hvarigenom preussarne, så vida dessa icke lyckats på egen hand segra, lätt kunnat duka under. Vidare skulle han endast långsamt och motvilligt begifvit sig till deras understöd etc. I förra hänseendet erinras om, att orsaken till att ställningen blef sådan som den blef, endast låg i de preussiska underbefälhafvarnes olydnad mot tydliga och klara order; i senare hänseendet, att svenska arméen till kl. 5 e. m. under solhetta och dam tillryggalagt en vägsträcka af $5^1/_2$ geografiska mil, en säkerligen ganska aktningsvärd marschprestation. Slutligen skulle Carl Johan underlåtit att förfölja den slagne fienden. Order utfärdades dock på aftonen d. 6 att alla tre arméernas hela kavalleri jämte lätt infanteri skulle förfölja och resultatet af förföljelsen 13,500 fångar, massor af tross och kanoner m. m. borde, när striden först sent på aftonen slutade, kunna anses tillfredsställande.

I ett hänseende ansluta sig de fleste preussiska författare, som förut afhandlat 1813 års krig, med rörande endrägt till Carl Johan nämligen beträffande styrkeförhållandena under slaget, hvilka i dennes d. 8 utfärdade bulletin, då förhållandet icke kunde vara så noga kändt, såsom allmänt bekant. uppgåfvos till 40,000 preussare mot 70,000 fransmän. I det egentliga slaget deltogo enligt förf. 45,000 preussare emot 38,000 fransmän. Före det sista anfallet på byn Göhlsdorf erhöllo preussarne förstärkning af 4,000 man ryssar och svenskar med 36 kanoner. En tredjedel af den till 58,000 man uppgående franska hären deltog icke i striden endast i nederlaget.

Arbetet åtföljes af ett antal intressanta bilagor rörande styrkeförhållanden, operations- och högkvartersorder m. m. och utgör i sin helhet otvifvelaktigt ett särdeles betydande inlägg i den afhandlade periodens krigshistoria. Att detsamma ej hälsats med oblandadt bifall i sitt hemland, bör knappast förvåna. Svenska läsare åter kan det icke annat än glädja, att en tysk författare opartiskt behandlat denna del af vår krigshistoria, hvartill kommer, att hans arbete genom framställningens klarhet och grundlighet liksom genom hofsamhet i ton och frihet från personliga utfall fördelaktigt skiljer sig från så väl preussiska som svenska föregångare. Den enda anmärkning, anmälaren skulle vilja göra mot detsamma, är, att framställningen af »Napoleon och Bernadotte under höstfälttåget 1813» afslutats redan i och med

slaget vid Dennewitz. Personligen stodo dessa dock mot hvarandra först under de ödesdigra dagarne d. 10 till 13 oktober och om än den härunder af Carl Johan vunna strategiska segern förlopp oblodig, var dess betydelse för beseglandet af Napoleons öde säkerligen icke mindre än slagen vid Gross-Beeren och Dennewitz.

G. Dunér.

Kriget i Norge 1814. Efter samtida vittnesbörd framställdt af G. Björlin. 348 sid., med 3 kartor öfver krigsskådeplatsen. Stockholm, Norstedt & Söner. 1893.

För hvar och en, som af fridsamhet eller räddhåga söker väja för alla ömtåliga frågor, har herr Björlins bok kommit mycket olägligt, i synnerhet som den framträdt på en kritisk tidpunkt. På missförstånd eller halft förstånd torde emellertid ingen varaktig vänskap kunna byggas, och därför är man äfven ur rent politisk synpunkt skyldig tack åt hvar och en, som lämnar något väsentligt bidrag till belysning af 1814 års händelser. Så mycket mera måste detta vara fallet inför historiens forum.

Af 1814 års krig äga vi icke förut någon tillfredsställande skildring. Götlins framställning (1820), utgörande 50 sidor i hans »Anteckningar under svenska arméens fälttåg 1813 och 1814», af hvilka 14 ägnas åt Gahns expedition, är visserligen trovärdig och objektiv, men han hade icke gjort några omfattande arkivstudier och kände föga till den norska arméens ställning och operationer. Bergman har väl haft tillgång till rikare källor, men delvis af otillförlitligt slag, hvilka han icke förstod eller gaf sig tid att kritiskt sofra. Alla norska och danska framställningar hafva helt och hållet eller väsentligen saknat underlag af svensk arkivforskning och därför nödvändigt blifvit bristfälliga, äfven där en sträfvan att finna sanningen hos författarna förefunnits. Mankell har slutligen i »Fälttåget i Norge år 1814» (1887) sökt att i Sverige bereda väg för den uppfattning af 1814 års krigshändelser, som under starkt inflytande af den nationella ambitionskänslan småningom utbildat sig i Norge, och han har till stöd för denna uppfattning flitigt åberopat sina undersökningar i krigsarkivet. I trots af denna skylt torde emellertid Mankells arbete hvarken bland svenskar eller bland norrmän med historisk bildning hafva åtnjutit något synnerligt anseende, enär förf. handskats alltför oförsiktigt med allmänt tillgängliga historiska källskrifter och i sin genomgående tendensiösa framställning alltför ofta kommit i strid med sig själf och med kända historiska fakta.

Under sådana förhållanden kan det synas hafva varit fullt tidsenligt att nu göra ett försök till en objektiv framställning af 1814

års korta och på storddåd fattiga, men dock för Nordens hela framtid ytterst viktiga krig.

Herr Björlin börjar efter en inledande öfversikt af de politiska förhållanden, som gjorde kriget nödvändigt, med en framställning af krigsrustningarna i Sverige, som utgör ett motstycke till följande afdelning, Norges försvarskraft 1814. Här lämnas en detaljerad redogörelse för den svenska och den norska krigsmakten till lands och vatten, deras organisation och utrustning, jämte de bägge rikenas finansiella ställning. Sedan förf. skärskådat de bägge arméernas fälttågsplaner och koncentrering, följer redogörelsen för själfva kriget, utförd för hvarje dag med en omständlighet, som i trots af förf:s lediga stil och hans bemödande att gifva lif åt sina siffror och genom talrika utdrag ur »samtidas vittnesbörd» väcka intresse för arméens marscher äfven hos dem, som icke äro fackmän, understundom verkar tröttande, men som har sitt fulla berättigande i de många förvridningar af 1814 års händelser, som föreligga, och som man aldrig lärer fått slut på utan en uttömmande och detaljerad skildring af kriget, stödd på officiella akter och ojäfviga vittnen från bägge rikena. I allt väsentligt är herr Björlins bok en sådan skildring, dessutom utmärkt för en höfvisk och aktningsfull ton vid bedömandet af Sveriges dåvarande fiender. Åtminstone är detta regel, då förf. själf talar; att det däremot icke alltid är fallet med de samtida svenska vittnesbörden, är tämligen självklart, och att förf. skulle ur denna synpunkt hafva bland dem företagit någon utsöndring, om de annars förtjänat att anföras, torde vara för mycket begärdt.

Resultatet af förf:s framställning blir, att Karl Johan under och efter 1814 års krig fullt behärskade ställningen, åtminstone om man bedömer densamma ur militärisk och finansiell synpunkt. Detta resultat skall ingen kunna jäfva.

Såsom en ytterligare förtjänst i förf:s framställning torde böra framhållas den självkritik, som förmått honom att begränsa sig till en framställning af själfva krigshändelserna och hvad därmed omedelbart sammanhänger. Konventionen i Moss, som utgjorde krigets afslutning, utgör också med full rätt det sista kapitlet i förf:s bok.

Just därför att beviskraften af det rikliga material, som förf. här med konstnärlig hand ordnat till ett öfverskådligt helt, är afgörande, synes det, som förf. alldeles onödigtvis gifvit sin bok en nästan genomgående polemisk karakter. Icke nog med att förf. i not efter not bemöter Mankells framställning eller påpekar hans oriktigheter, låter han honom också rycka upp i texten. Mig tyckes, att det varit fullt tillräckligt, om förf. på några ställen eller i en längre not ådagalagt, att Mankells enligt uppgift på arkivforskningar beroende framställning icke heller i de fall är tillförlitlig, då hans genomskinliga tendenser icke kunnat öfva inflytande på berättelsen. Då känslan utöfvar ett stort inflytande på tron och Mankell i följd häraf i vissa kretsar i Norge är en god auktoritet, så torde dock förf:s polemik kunna till en viss grad försvaras. Man frestas till detta medgifvande, då man ser, att till och med en sådan forskare som

Yngvar Nielsen kan »rätta» gamla goda uppgifter efter Mankells oriktigheter (Se Smaaskrifter tilegnede Krieger, sid. 129, not 1). Nu låter emellertid förf. någon gång i sin polemiska ifver förleda sig till småaktiga anmärkningar och till och med obefogade. Gent emot Mankells berättelse, att en half bataljon afdelades från Fredrikshald under majoren Stjernschantz att öfver Aremark och Ödemark uppsöka förbindelsen med Gahn, heter det, sid. 283, not 2: »Hvad förbindelsen med Gahn vidkommer, gick den såsom nämndt öfver Dalsland och Vermland.» Det är emellertid klart af förf:s egen framställning, sid. 253, 288, 297, 298, att Mankells marschruta är riktig, och att Stjernschantz icke gick med sin trupp öfver Dalsland, ehuru trossen torde hafva gått däröfver. Likaledes torde det ej vara rätt att mot Mankells kritik af Karl Johans plan till norska arméens inneslutning, hvilken kritik, ehuru intagen under 9 aug., dock gäller planen i det hela, anföra (sid. 298), att ingen tillbakadragning af trupper ägde rum, ty förf. omtalar ju själf sid. 308 en mycket betydlig sådan. Det händer ock, att förf. citerar Mankell oriktigt, och att hans kritik därför skjuter öfver målet. Sålunda må man jämföra sid. 33, not 3 sista punkten, med Mankell, sid. 28 (ej 29), som icke innehåller, hvad förf. i noten angifver.

En annan brist i förf:s framställning synes mig vara, att han icke nog tydligt angifver, när de samtida vittnesbörden uppträda som belysande tidsbilder eller så att säga tala å förf:s vägnar, så att han i ett och allt gör deras utsagor eller omdömen till sina egna. Alldeles självklart torde vara, att det endast i det senare fallet kan vara tillåtet att lägga en berättelse af ett samtida vittnesbörd till grund för framställningen om en händelse. Detta har väsentligen skett i redogörelsen för anfallet på Hvalöarna, som hvilar på G. af Klints tydligt nog färglagda uppgifter. Det vill synas, som Pukes åsikt, att »hasarden skulle bestämma sjövapnets användning», om man bortser från Klints illvilliga, till egen berömmelse syftande utläggning af Pukes ord och åtgärder, komme tämligen nära förf:s egen på flere ställen i detta arbete framställda anmärkning mot den tidens fälttågsplaner, att de gingo för långt fram i tiden och för mycket i detalj. Mot trovärdigheten af Klints uppgifter gör förf. själf i not till sid. 90 i en väsentlig fråga en viktig invändning, liksom not 2 till sid. 193 väl får uppfattas som en berättigad självkritik af denna afdelning i boken.

Ett annat exempel, där det skulle varit önskligt, att förf. mera tydligt skilt emellan sig själf och sina källor, erbjuder sid. 295 o. f. Dessa följande sidor innehålla så pass många nya och viktiga uppgifter, att man bort veta deras fulla hemortsrätt, bland annat, hur långt de »lösa anteckningar» sträcka sig, som förf. anträffat i H. M:t konungens privatarkiv, och deras innehåll tydligt angifvet.

Någon gång händer det, att förf. icke tolkat sina källor rätt. Lustigt nog, då man tänker på den förbittring, förf:s arbete väckt i Norge, har han läst intyg om de norska soldaterna väl mycket »in bonam partem». Staffeldt skrifver den 21 maj 1808: »Havde jeg

dygtige Officierer, havde jeg dygtige Tropper, der kunde bruges, kunde jeg sandelig udrette meget, men desværre, Major Ræder, Capitaine Jürgensen och nogle andre ere gode, men Folkene lystre ikke. Hvad er da at gjøre; man kan tabe Aere og gode Navn. Man kan og tør ikke vove nogen Partigjængerkrig. De kjende denne neppe af Navn, langt mindre af Bøger. Det er sørgeligt, Gud give os Fred og Adieu alle Nationale.» Detta ger förf., efter en erinring om det norska högre befälets ålderdomsbräcklighet, anledning till följande utsago (sid. 42): »Det duktiga folket i ledet, klagade därför general Staffeldt 1808, lystrade icke till sådana män, hvarför han icke vågade föra något partigängarkrig mot svenskarne. »De kjende denne (krig)», skrifver han, »neppe af Navn, langt mindre af Bøger. Det er sørgeligt.» Det torde väl ock vara för mycket sagdt (sid. 41), att de svenska officerarne enhälligt ansett, att det norska soldatmaterialet var godt; förf. anför t. ex. själf i Bil. sid. 346 M. Björnstjernas omdöme om de nordanfjällska och västanfjällska regementena, att de voro »de bien mauvais soldats, indisciplinés, voleurs et poltrons.»

Anmärkningen å sid. 40, att Ræders uppgift, det Norge 1814 haft 49,020 man lokaltrupper och således uppställt hvar tionde man som soldat, skulle vara orimlig, torde ock bero på ett missförstånd. Åtminstone erkänner Ræder i sin afhandling 1852 på så många ställen, att dessa lokaltrupper voro papperssoldater utan all betydelse för försvaret, att någon meningsskiljaktighet mellan honom och förf. icke torde i denna fråga förefinnas. Och att *bokföra* som tjänstepliktig hvar tionde man, kan väl ej vara orimligt.

Kartorna äro mycket tydliga, men sakna all terrängbeteckning. Någon gång får man söka förgäfves efter i texten angifna orter. Bland Rättelser och tillägg heter det: »Sid. 126 och 133 står »Ödegaard», ett ställe (eller två?), som ej kunnat återfinnas på någon tillgänglig karta.» Härmed afses förmodligen ock, att det Ödegaard, som angifves norr om Rokke och icke, såvidt jag sett, omtalas i texten och därför verkar förvillande, bör utgå. Att förf. icke i närheten af Veden eller Grimsröd återfunnit något Ödegaard, torde bero därpå, att namnet i Norge dels användes som beteckning för mindre gårdar i allmänhet, dels för nybyggen på öde marker, dels slutligen om öde hemman, hvarför Ödegaardar (binamn och appellativ) anträffas massvis i alla delar af Norge. Det är mycket möjligt, att förf:s karta har detta Ödegaard under annat namn. Kjølen kallas t. ex. på Munchs Veikart och Hahrs karta Kjølødegaarden.

Det är skada, att boken saknar register, ty det är ett så duktigt arbete och innehåller en sådan mängd nya och viktiga upplysningar om 1814 års händelser, att det kommer att flitigt rådfrågas af alla forskare i den tidens historia. I detta afseende bildar boken ett motstycke till Prof. Alins Unionen, ett arbete, från hvilket det för öfrigt skiljer sig därutinnan, att det, såvidt jag kunnat upptäcka, saknar all politisk tendens.

Nils Höjer.

Uppsalastudier, tillägnade Sophus Bugge på hans 60-åra födelsedag. 236 sid. 1892. Uppsala, Almqvist & Wiksell.

Den knappa tid som anmälaren haft till sin rådighet vid granskningen af detta betydande arbete, har ej tillåtit denna att blifva hvarken grundlig eller omfattande. Beskaffenheten af de spörsmål, som där afhandlas, är ock i allmänhet sådan, att de icke falla inom områden, där denna tidskrift utöfvar sin pröfning. De filologiska och kulturhistoriska rön, som här framläggas, hafva från annat och kompetent håll vunnit behörigt erkännande. För vår del inskränka vi oss till några korta antydningar rörande de här införda afhandlingar, hvilka närmast beröra det i egentlig mening historiska området.

För historikern af facket erbjuder A. Schagerströms »läksikaliska (sic!) och stilistiska notiser ur Gustaf II Adolfs skrifter» åtskilligt af intresse rörande den nordiske hjältekonungens sätt att behandla sitt modersmål. Men det egentliga intresset knyter sig vid två afhandlingar, hvilka innehålla uppslag, som kunna blifva af stor betydelse för bedömandet af viktiga tidskiften i de nordiska folkens älsta häfder.

Den ena bär den anspråkslösa titeln »Smärre språkhistoriska bidrag af E. Lidén. Men några af de jämförelser som här anställas mellan ord af vidt skilda språk af arisk stam äro af den beskaffenhet, att de skulle kunna kasta ett alldeles nytt ljus öfver viktiga frågor rörande de ariska folkens inbördes frändskap och ursprungliga hemvist.

Dit räkna vi i främsta rummet den gemensamhet. som förf. vill uppvisa i de älsta namnen på hajar, hvalar och möjligen äfven andra större hafsdjur. Af särskilda skäl finner anmälaren sig tilltalad af förf:s sammanslutning af det fornisländska *hualr* och det latinska *squalus*, emedan han själf för åtskilliga år sedan kommit på samma tanke, ehuru han ej varit i tillfälle att offentligen framlägga skälen därför. Kunna båda dessa namn återföras till en gemensam grundform, så är klart, att antingen hajen eller hvalen eller möjligen ett tredje stort hafsdjur måste under detta namn varit kändt för germanernas och italikernas gemensamma förfäder. Desse måste då ock hafva bott invid det haf, där detta djur vistats, och detta haf kan icke hafva varit Atlanten eller Medelhafvet, möjligen, ehuru föga sannolikt, Kaspiska hafvet, Svarta hafvet eller Östersjön, hvaremot öfvervägande skäl synas tala för Nordsjön. Det vore af högsta vikt, att förf. genom en ingående granskning af de skäl, som tala för det ena eller andra af dessa vatten, bringade den omtvistade frågan så nära sitt afgörande, som på denna väg kan vara möjligt.

Ännu större räckvidd erhåller hans sammanställning af det fornisländska *hár*, haj, med det fornindiska fisknamnet *çañkúś*, i fall den håller stånd. De slutsatser, som föregående sammanställning kan

möjliggöra med afseende å de europeiske arierne, skulle därigenom vinna giltighet för den ariska folkstammen i dess helhet.

Betydelsen af dessa rön för det slutgiltiga svaret på den stora stridsfrågan om det ariska urhemmets läge, skulle möjligen kunna förringas, om det läte tänka sig, att dessa namn icke tillhört det ariska urfolket, utan utbredt sig i spåren af något mäktigt urtidens sjöfolk af denna eller kanske annan stam. Men ett supponeradt dylikt folk af den öfverlägsenhet i kultur, att det mäktat låta ord ur sitt språk tränga undan de inhemska, skulle näppeligen hafva lyckats däruti med namn på naturföremål. Enligt hvad Thomsen uppvisat angående de finska språkens lån från de germanska, har det ju nästan uteslutande varit kulturord, som sålunda i en långt aflägsen forntid gått i lån.

Rörande professor Noreens uppsats »Mytiska beståndsdelar i Ynglingatal» får anmälaren bekänna, att han står undrande och spörjande. Icke så, som om uppgifvandet af de stormäktige herrarne Fjolner, Svegder och hvad de allt heta såsom historiska personligheter skulle vålla honom någon saknad; — de hafva ju för länge sedan vandrat öfver till sagans område från den verkliga historiens, där de utgjort så många skolgenerationers skräck och fasa. Men skola de nu från kungar befordras till gudar af högre eller lägre rang, så måste det erkännas, att uppgiften blir vansklig äfven för den forskare, som går bäst rustad till sitt värf, att vinna hemortsrätt i gudakretsen åt dessa upphöjda väsenden, hvilkas hela tillvaro möjligen kan bero, icke på en hel folkstams tusenåriga dyrkan, men på en felskrifven eller felläst konsonant i en ärevördig gammal handskrift. Att följa prof. Noreens textkritiska granskning i spåren, därtill finner anmälaren sig ingalunda rustad, och inför de diametralt motsatta resultat, hvartill olika forskare af hög rang på detta fält kommit, känner sig den, som ej är djupare invigd i språkforskningens mysterier, då och då frestad att instämma med salig Herman von Bremen: »De ha jo Ret begge to.» Men inför dessa ideligen återkommande myter om den uppgående eller sjunkande solen, som man velat återfinna under alla möjliga mer eller mindre väl skyddande förklädnader, finner han sig ännu oftare manad att lägga på minnet Oxfordstudenternas bevis för, att professor Max Müller i själfva verket ingenting annat är än en solmyt.

I alla händelser gifva hr Noreens här framlagda undersökningar anledning att med spändt intresse afbida det större arbete, i hvilket han utlofvar att fullfölja dem. Särskildt hoppas vi, att han där kommer att fortsätta Fahlbecks undersökningar och utreda förhållandet med de sveakonungar från Ynglingatal, hvilka äfven återfinnas hos Beovulf.

Af särskildt intresse är hans hypotes, att Ynglingarne skulle vara en sydsvensk eller östdansk — väl närmast skånsk — konungaätt. Deras förmente stamfader, eponymen för Ingvinerna — Taciti *Ingævones* — förlägger han efter anglosaxisk källa till *Eástdene*, östdanerna. Det synes oss dock icke nödvändigt, att anglosaxerna tänkt

sig dessa i motsättning till några »vestdaner», som veterligen icke direkt omnämnas. Om nutidens poeter eller talare måla om »österns slaver» och den vreda anstormning, hvarmed de hota vesterlandet, så tänka de sig dem icke i motsats till några vesterns slaver. Det låter mycket väl tänka sig, att anglosaxerna med *Eástdene* afsett daner i allmänhet, såsom den nordiska folkstam, hvilken de närmast haft anledning att lära känna.

Till den ärade forskarens ompröfning tillåta vi oss här att framställa en förslagsmening rörande Ynglingatals uppkomst. Det är icke sagdt, att Thiodolf någonsin afsett att i sin dikt gifva den sammanhängande framställning af Ynglingaättens öden, som isländingarne velat läsa däri, eller att han ens i dem velat se Harald Hårfagers förfäder. Kan det ej t. ex. tänkas, att hans dikt haft till syfte att förhärliga prydnaderna i hans herres gästabudssal, såsom det ryktbara *Húsdrápa*, hvilket ju diktades i ett dylikt syfte till ära för isländingen Olof Höskuldsson och hans praktbyggnad på Hjardarholt? I så fall låter det sig mycket väl tänkas. att alldeles heterogena element blifvit i dikten sammanbragta och afhandlade. Det torde för öfrigt kunna sättas i fråga, om ej äfven ett och annat Eddakväde, såsom andra kvädet om Helge Hundingsbane, som nu synes föreligga i fragmentariskt skick, i själfva verket tillkommit på enahanda eller liknande sätt.

Med hr Noreens hypotes om Ynglingarnes sydsvenska ursprung stå och falla gifvetvis de konsekvenser, som han därur velat draga i fråga om dunkla punkter i vikingatidens historia. Hvad beträffar den vestfoldske Gudröd, som norske häfdatecknare velat göra till en med Karl den stores danske fiende Godefridus, har anmälaren sin mening för sig. På grund af skäl, som han ännu icke ser sig i tillfälle att framlägga, har han kommit till den uppfattning, att samtliga händelser, som stå i förbindelse med Harald Hårfager och Halfdan Svarte, med undantag allenast för slaget vid Hafversfjorden, måste förläggas omkring tre årtionden *senare* än i de isländska sagorna. I sammanhang därmed skulle äfven Gudröds dödsår, *i fall* han är Harald Hårfagers farfar, icke kunna sättas tidigare än vid år 850, då naturligtvis hvarje tanke på identitet med Godefridus af sig själf förfaller. Står åter Gudröd icke i denna slägtskap med Harald, är frågan fortfarande öppen. Skälen härför äro emellertid allt för vidlyftiga att kunna här ens antydningsvis framläggas.

Emil Svensén.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för Nordisk Filologi utg. genom A. Kock. **X.** Ny följd. **VI, 2.** Hj. Falk, Om de rimede konsonanter vid helrim i dróttkvætt. — J. Jonsson, Om nafnið Hringr. — W. B. Craigie, Oldnordiske ord i de gæliske Sprog. — L. F. Läffler, Svänska ortnamn på skialf. — M. Lundgren, Bidrag till nord. namnforskning (med tillägg af A. Kock). — E. Tegnér, Smörgås. — C. R. Unger, Fortsatte bemærkninger om islandske håndskrifter. — J. Thorkelsson, Infinitivet styret af præpositioner i oldislandsk og oldnorsk. — G. Storm, Kan det anses bevist at den norske homiliebog er skrevet i Hamar? — G. Morgenstern, Notizen. — F. Jonsson, Et par bemærkninger til prof. Noreens »Jenmäle».

Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia utg. på föranstaltande af länets fornminnesförening. **V, 3. 1893.** W. Berg, Augustinerklostret i Konungahälla (med pl. och kartor).

Historiska Handlingar till trycket befordrade af K. Samfundet för utg. af handskrifter rör. Skandinaviens historia. **XII, n. 2.** Bidrag till Olai Magni historia: 1) Literära fragmenter; 2) Handlingar ang. Olai Magni egendomsförvärf och qvarlåtenskap. — **XIII, n. 2.** Hugo Grotii bref till svenska konungahuset och andra svenskar.

Delarne 12 och 13 af Historiska Handlingar äro härmed fullbordade.

Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening. (1892.) Om Gefle slott. — Fynd af fornsaker i Gestrikland. — Ledamotsförteckning.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1893, 5.** F. Meldahl, Norges stavkirker. — L. Bygdén, Kungshatt. En svensk folksägen i historisk belysning. — S. Wägner, Den grekiska filosofiens och medeltidsfilosofiens historia, anm. af E. Liljeqvist. — **6.** J. Vising, Rosen i forntiden och medeltiden. — J. Flodmark, Stenborgska skådebanorna, anm. af O. Levertin. — F. R. Martin, L'âge du bronze au Musée de Minoussinsk, anm. af O. Montelius. — **7.** K. Piehl, Om kopterna. — T. Hedberg, Leonardo da Vinci. — F. Jónsson, En kort udsigt over den islandsk-grönlandske kolonis historie. — H. Bergstedt. Striden om Homer. Försök till framställning af den homeriska frågan, anm. af J. E. Hylén.

Ord och Bild, illustrerad månadsskrift. Utgifven af K. Wåhlin. **1893, 9.** Nils Ericsson af H. W. — **10.** J. Paulson, Sokrates och Aristofanes. Ett stycke antik kulturhistoria.

Svensk Tidskrift utg. af F. v. Schéele. **1893, 10—11.** J. A. Eklund, Kyrkan och den stora bildade allmänheten. Reflexioner med anledning af Teodor Frids uppsats.

Svenska Autograf Sällskapets Tidskrift. II, 6. (1893). F. U. Wrangel, En vapenbok från medeltiden. (Med facsimile.) — Egenhändigt bref från K. Karl XI till grefve J. G. Stenbock. (I arkivet på Bergshammar.) (Med facsimile.) — Äldre stamböcker af —l. — Egenhändigt bref dateradt Prag den 4 dec. 1632 från d. v. öfversten Piccolomini, med underrättelser om slaget vid Lützen d. 6 (16) nov. 1632, k. Gustaf II Adolfs död och ställningen i kejserliga lägret efter ofvannämda slag. (I arkivet på Ericsberg.) — Herman Frithiof Antell af H. W. — Ett »Ex libris» af —l. — Fransk-Lutherska församlingens i Stockholm kyrkobok 1688—1791. — Svenska Autograf Sällskapet November 1893. — Rechenskap på brudednar, som äro vide i Stasskyrkian (St. Nicolai kyrka i Stockholm) [1638—1648].

Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift. VI, VII. Utg. F. Ödberg. A. Rudberg, Offerkällor i Vestergötland. — F. Ödberg, Om kyrkoherden herr Mauritz i Böne sammansvärjning mot k. Johan III år 1576. — G. Upmark, Två kistor från 1600-talet i Skara museum. — Äldre handlingar rör. Vestergötland. — Landshöfdingeembetets i Elfsborgs län riksdagsrelation för åren 1751—54. — Grafsten från Humla kyrka i Redvägs härad. — Inskrifter, bilder samt symboliska tecken o. d. på tegelstenar från Skara domkyrka. — Romanska stenar i Skara domkyrka. — Pjukstenen i Siene socken. — Afbildningar af i Skara museum förvarade fornsaker. — Äldre stadssigill från Vestergötland under medeltiden. — K. Torin, Vestergötlands Runinskrifter. Fjärde samlingen.

K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Handlingar. XXXI. Ny Följd XI. O. S. Rydberg, Om det från unionsmötet i Kalmar år 1397 bevarade dokumentet rörande de nordiska rikenas förening. — H. Hildebrand, K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens hundraårsfest. — S. Bugge, Rökstenen og Fonnåsspænden. — R. Törnebladh, Om ödet sådant det uppfattades af Æschylus och Sophocles. — Förslag till minnespenningar och inskrifter 1884—89. — V. Rydberg, Om hjältesagan å Rökstenen. — C. J. Bergman, Danmarks sista affär på Gotland 1676—79. Några blad ur öns historia.

K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad. 1892, jan.—mars. Akademiens och Förvaltningsutskottets sammanträden. — Statens historiska museum och myntkabinettet. — Fynd från Djurgårdsäng, Vestergötland. — Smycken från medeltiden, — Präglingen i k. Myntet år 1891. — Grafvar på Tuna gård i Kalmar län. — Järnet hos kineserna och hos turkarna i Altai. — Brakteatfynd från Vestergötland. — Litteratur. — Ur lärda sällskaps handlingar och tidskrifter. — Hvarjehanda.

Nyt Tidsskrift. Ny Række. Aarg. 1. 1892—93. 8. S. Ibsen, Tordenskyer. — **10.** S. Ibsen, Et mærkeligt aktstykke.

Tilskueren. 1893, November—December. Louis de Geer, Minnen. 1—2, anm. af C. St. A. Bille under titel: En svensk Statsmands Erindringer.

Utförlig och innehållsrik anmälan.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1893, 9.** M. G. Schybergson, Kampen om historieundervisningen

i den tyska skolan. — 10. M. de Verneuil, Fru Recamier. — I bokhandeln: H. Råbergh, Teologiens historia vid Åbo universitet, anm. af I. A. H. — C. v. Bonsdorff, De finska städernas representation intill frihetstiden, anm. af T. Hartman. — Öfverste Mikael Anckarsvärd, Minnen från åren 1788—1790, anm. af G. Granfelt.

Altpreussische Monatsschrift. 1892. (Bd 29.) P. Stettiner, Diplom. Verhandl. über d. Souveränitet Preussens 1655—1660.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Herausgegeben von L. Quidde. **10, 1 (1893).** H. Ulmann, Studien zur Geschichte des Papstes Leo X. — F. Görres, Kirche und Staat im Vandalenreich 429—534. — I. Jastrow, Die Welfenprocesse und die ersten Regierungsjahre Friedrich Barbarossa's (1138—1156.) 1—2. — Kleine Mittheilungen. — Berichte und Besprechungen. — Nachrichten und Notizen. — Bibliographie zur Deutschen Geschichte.

Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. Bd. 6: H. 1. (1893). F. Arnheim, Urteile eines zeitgenössichen schwedischen Politikers über Friedrich den Grossen. Mitteilungen aus den Tagebüchern des Grafen Karl Gustaf Tessin. — **H. 2. (1893).** H. Hüffer, Das Zerwürfnis Gustafs III von Schweden mit seiner Mutter Luise Ulrike, der Schwester Friedrichs des Grossen und die Gesandtschaft Anastasius Ludwig Menckens in Stockholm (1777—1782).

Hansische Geschichtsblätter. Herausgegeben vom Verein für hansische Geschichte. Jahrg. 1892. C. Wehrmann, Lübeck als Haupt der Hanse um die Mitte des fünfzehnten Jahrhunderts. — H. Mack, Die Hanse und die Belagerung Stralsunds im Jahre 1628.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel. Neue Folge. **XXXV, 3.** O. Weber, Die Legende von Denain. — Denkschriften Theodor v. Bernhardi's: 1. Russland im März und April 1854. — Miscellen: Zwei Briefe Alexander v. Humboldt's an Hardenberg aus dem Jahre 1794. — Litteraturbericht. — Notizen und Nachrichten. — Berichtigung.

Sammelblatt d. historischen Vereins Eichstätt. Jahrg. 6. (1891). Schlecht, Aus d. Schwedenzeit 1633—40.

Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin. Bd 28. 1893, N:o 3. H. A. Schumacher, Olaus Magnus und die ältesten Karten der Norlande.

Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte. Bd 9: H. 2. (1893.) W. Stieda, Hamburgische Gewerbetreibende im Auslande. 1: Hamburgische Seidenweber in Kopenhagen und Stockholm.

The English Historical Review. 1893, October. A. M. Cooke, The settlement of the Cistercians in England. — J. H. Round, Wace and his authorities. — I. S. Leadam, The security of copyholders in the fifteenth and sixteenth centuries. — T. G. Law, Father William Crichton. — J. H. Rose, Napoleon and english commerce. — Notes and documents. — Reviews of books. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications. — Index to Vol. 8.

Annales de l'école libre des sciences politiques. 1893, 4. Chr. Schefer, Louis XIV et Charles XII. 2: La guerre de Pologne. (Mission du marquis de Bonnac.)

Bulletin Mensuel de la société de Législation comparée. Mars 1892. Chronique législative (Suède). **Avril—Mai 1893.** Chronique législative (Suède).

Häradshöfding V. Uppström redogör för de svenska riksdagarnes beslut, statsregleringen m. m., lemnar i det förra häftet en öfversikt af svensk-norska unionens grundläggning samt redogör för unionsfrågans behandling under sista tiden.

Le Correspondant. 1893, 25 Août. De Bacourt, Une mission en Suède et en Danemark 1844.

L'Intermédiaire. 1893, 20 Novembre. Bernadotte était-il-juif?

Revue d'histoire diplomatique publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. **1893, 1.** Liste des membres de la société d'histoire diplomatique. — E. Driault, Chauvelin 1733—1737 son role dans l'histoire de la réunion de la Lorraine à la France (D'après les Archives du ministère des affaires étrangères). — P. Bertrand, M. de Bacourt et les »Mémoires de Talleyrand». — E. Rott, Instruction et dépêches adressées par Henri IV à Charles Paschal, son ambassadeur aux Ligues Grises 1604—1610. — Comptes-rendus. — Chronique. — **2.** G. Syveton, Une crise politique et financière en Angleterre au XVIIIe siècle. — H. Omont, Projets de prise de Constantinople et de fondation d'un empire d'orient sous Louis XIV. — E. Rott, Instruction et dépêches adressées par Henri IV à Charles Paschal, son ambassadeur aux Ligues Grises 1604—1610. — R. de Maulde, Les dépenses d'une ambassade au XIVe siècle. — Comptes-rendus. — Chronique. — Bibliographie. — **3.** Discours du président de la société d'histoire diplomatique, à la séance du 28 maj 1893. — Rapport du secrétaire general. — Compte rendu du trésorier. — E. Plantet, Mouley Ismael, empereur du Maroc, et la princesse de Conti. — M. Paisant, La question de Behring. — Boislecomte, M. Canning et l'intervention des Bourbons en Espagne. — E. Rott, Instruction et dépêches adressées par Henri IV à Charles Paschal, son ambassadeur aux Ligues Grises (1604—1610). — Comptes-rendus. — Chronique. — Bibliographie. — **4.** J. du Hamel de Breuil, Sobieski et sa politique de 1674 à 1683. — H. Doniol, Le ministère des affaires étrangères de France sous le comte de Vergennes. Souvenirs de Hennin sur ce ministre. — M. Paisant, La question de Behring (fin). — Comptes-rendus (bl. a. Höpken A J., Samlade skrifter. D. 2. Utg. af Carl Silfverstolpe, anm. af C. S.). — Chronique. — Bibliographie.

Revue Historique. 1893, Novembre—Décembre. G. Paris, Jaufré Rudel. — A. Cartellieri, L'avènement de Philippe-Auguste, 1179—1180; suite. — X. Mossmann, La France en Alsace après la paix de Westphalie; suite. — H. Hauser, Sur l'authenticité des Discours de la Noue. — A. de Rochas, Les archives anciennes du dépôt de la guerre et les campagnes de la succession d'Autriche. — E. Welvert, Questions révolutionnaires: l'abbé Grégoire fut-il-régicide. — Bulletin historique (France, Grèce). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Rättelser.

Sid. 87	r. 27		läs	*1802*
» 101	» 4		»	*klopfen*
» »	» 1	nedifr.	»	*står »rejiciunt»*
» 121	» 26		»	*forntidens*
132	» 3		»	*4 sept.*
» 135	» 6	nedifr.	»	*1750*
» 200	» 5	»	»	*öfver 1000*
» 215	» 4		»	*förvållande*
» 231	» 9	nedifr.		*i Böhmen* utgår
» 232	» 10		läs	*Efter 6 eller 7 år*
» 238	3	nedifr.	»	*hufvudorsaken*
» 243	» 15,14	»	»	*till vänster. Något sydost från Parikkala by* o. s. v.
» 247	» 21, 22		»	*Schwerin och hans Jönköpingsbataljon, hvilka »med stora*
» 264	20		»	*det ligger*
» »	» 30		»	*grusåsen*
» 276			»	*Gabriel Benktsson*
» 33	Gr. r. 4	»	»	*universitetets institutioners*

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst i Stockholm den 28 Februari 1893.

Sedan f. d. riksarkivarien **Malmström** öppnat sammankomsten, upplästes af sekreteraren följande

Årsberättelse för 1892.

Historiska Föreningens verksamhet har under 1892 fortgått på sedvanligt sätt. De årsafgiftbetalande medlemmarnes antal har ej undergått någon större förändring — det har uppgått till omkring 1,040. En ny ständig medlem har under året tillkommit, och Föreningens grundfond har härigenom vuxit till ett belopp af 4,275 kr. Äfven under det förra året har Föreningen haft att glädja sig åt en kraftig medverkan för dess sak från en och annan enskild medlems sida.

I Föreningens styrelse har den förändringen skett, att i stället för frih. Louis De Geer, som alltsedan dess stiftelse tillhört densamma och alltid med intresse deltagit i dess verksamhet, men som förlidet år flyttade från Stockholm till Skåne, har invalts afdelningschefen vid Generalstabens krigshistoriska afdelning öfverstlöjtnanten Gustaf Björlin. Styrelsen har under året haft tre sammanträden.

Föreningen har utgifvit tolfte årgången af Historisk Tidskrift och har äfven under detta år antalet af tidskriftens medarbetare ökats. Som bilaga har medföljt utom den sedvanliga Bibliografien äfven n:o 3 af de Handskriftförteckningar, som Föreningen börjat utgifva. Den gäller denna gång »Handskrifna Svecana i italienska arkiv och bibliotek efter 1523» och har upprättats af universitetsbibliotekarien dr Elof Tegnér.

Därjämte har Föreningen under år 1892 kunnat utvidga sin litterära verksamhet, hvarom § 2 i Föreningens stadgar handlar, genom utgifvande af första numret i en serie särskilda »Skrifter». »Öfverste Mikael Anckarsvärds Minnen från åren 1788—1790» inleder denna serie, som Styrelsen hoppas kunna fortsätta i mån af tillgångarne. Den har tillhandahållits medlemmarna till ett jämförelsevis mycket billigt pris, under det bokladspriset naturligtvis hållits högre. Om det ekonomiska resultatet af denna publikation är det ännu för

tidigt att yttra sig. Såvidt till Styrelsens kunskap kommit, har den emellertid emottagits med det intresse, som innehållet synes förtjäna.

Enligt Styrelsens beslut har ett fullständigt exemplar af Historisk Tidskrift öfverlämnats till det hand- och referensbibliotek, som under förlidet år upprättats vid det vatikanska arkivet och biblioteket i Rom. Styrelsen har säkra grunder att tro att det tillmötesgående, som härigenom visats den vidtberömda påfliga institutionen, och hvari andra svenska institutioner, liksom enskilda personer deltagit, skall bära frukt i en välvillig behandling af de svenska forskare, som förr eller senare komma att undersöka de nämnda samlingarnes rika skatter.

Om Föreningens ekonomiska ställning upplyser den af revisorerna afgifna berättelsen.

Därefter upplästes följande

Revisionsberättelse.

Af Svenska Historiska Föreningen utsedde att granska de af Föreningens skattmästare förda räkenskaper för år 1892, få undertecknade efter verkställdt uppdrag härom afgifva följande berättelse:

Inkomsterna hafva varit följande:

Saldo från år 1891	kr.	10,364: 01.
917 årsafgifter à 5 kr.	»	4,585: —
5 afgifter genom postprenumeration à 4,54	»	22: 70.
H. K. H. Kronprinsens årsafgift.	»	50: —
1 ständig ledamotsafgift	»	75: —
1 afgift 1893—1896	»	20: —.
Afgifter från Danmark för 1891.	»	139: 40.
» » Norge » »	»	160: 65.
Restantier från Norge	»	447: 30.
Redovisning från Samson & Wallin	»	91: 20.
» » Fritze	»	289: 80.
För försålda häften	»	25: —
Räntor	»	362: 50.
Summa inkomster	kr.	16,632: 56.

Utgifterna:

Å Redaktionskonto	kr.	2,778: 75.
Å Boktryckarekonto.	»	2,915: 07.
Å Distributionskonto	»	319: 54.
Å Diversekonto	»	614: 92.
Summa utgifter	kr.	6,628: 28.
Behållningen till 1893 utgör således.	»	10,004: 28.
Summa	kr.	16,632: 56.

Af behållningen äro insatta

I Sveriges Riksbank:

Å depositionsräkning	kr.	3,500: —

I Stockholms Handelsbank:

Å depositionsräkning	»	3,200: —
Å folioräkning	»	3,000: —
Kontant i kassan	»	304: 28.
Summa	kr.	10,004: 28.

Revisorerna få vitsorda, att räkenskaperna äro, liksom förledet år, förda med all möjlig omsorg och fullständigt verificerade, till följd hvaraf full decharge åt styrelsen tillstyrkes.

Stockholm den 24 Febr. 1893.

Harald Wieselgren. Bibliotekarie. *Otto Bergström.* Kapten.

Med anledning af denna revisionsberättelse beviljades styrelsen ansvarsfrihet för år 1892.

Styrelsens medlemmar återvaldes.

Till Revisorer återvaldes kapten O. Bergström och bibliotekarien H. Wieselgren samt till deras suppleanter amanuenserna d:r S. Bergh och d:r B. Lundstedt.

Lektor E. Hildebrand höll ett föredrag om »den liturgiska striden och Uppsala möte 1593».

13.

Bibliografi 1892.

(Upprättad af **Kristian Setterwall.**)

Tillägg till 1890.[1]

1934. Брикнеръ, А., Густавъ IV и Екатерина II въ 1796 г. [Gustaf IV och Katarina II år 1796.]
Вѣстникъ Европы 1890. Sept.—Okt. s. 5—33, 480—507, Nov. s. 56—87.
Se nedan »Recensioner» 2186.

Tillägg till 1891.

1935. **Hümmer, Fr. K.,** Bamberg im Schwedenkriege 1622 34.
Bericht über Bestand u. Wirken d. historischen Vereins zu Bamberg. 52 s. 1—168.

1936. **Bauer, Bernh.,** Beiträge z. G. Memmingen's v. Beginne d. 30 j. Krieges bis. z. Besetzung d. Stadt durch die Schweden.
Zeitschrift des historischen Vereins f. Schwaben u. Neuburg. Jahrg. 18, s. 111—234.

1937. **Schwartz, Franz,** Der Ueberfall von Bromberg durch die Schweden am 16 Mai 1658.
Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen. Jahrg. 6 (1891), s. 417—423.

1937½. Mémoires du général B:on de Marbot. T. 1. XII + (2) + 390 s. + 1 portr. T. 2. 495 s. + 1 portr. T. 3. 446 + 1 pl. Paris, Plon.
Berör Karl XIV Johans tidigare lefnadsöden.

1938. Beiträge zur Geschichte Lübecks in den Jahren von 1800 bis 1810. 7. Französische Berichte über die Schlacht bei Lübeck. (Fortsetzung.)
Mittheilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde 1891, s. 65—73.

1939. Vor Jævnbyrdighed med Sverige. Et Flyveskrift. 15 s. Christianssand, »Christianssands Tidendes» Forlag. Pr. 12 öre.

1940. **Liedholm, J. J. A.,** Slägten Liedholms stamtafla. Upprättad och afslutad d. 10 Juli 1891. 48 s. Kalmar, A. Peterssons boktr. Pr. 1,75.

1941. **Asp, Paul,** Wemmenhögs härad. 237 s. + 1 karta samt annonsafdelning, Skurup, Förf:n. Pr. 2,50

---

[1] I Historisk Bibliografi för 1890 har under N:o 1488 upptagits »Öfversigt af handvapnens utveckling i Sverige af L. G. T. Tidander». Skriften hör till 1889 års historiska literatur och få vi härmed rätta detta förbiseende.

1942. **Hult, Karl,** Ljusnarsbergs krönika. H. 1. (6) + 187 + (1) s. Örebro, Bohlinska tryckeriet. Pr. 2.

1892.

1943. Historisk Tidskrift utgifven af Svenska Historska Föreningen genom *E. Hildebrand.* Årg. 12, 1892. 370 + 95 + (3) s. + Bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 5.
Innehåll:
Horn, C. F., Minnen ur min lefnad.
Ännu en gång Karl XII:s död.
Wrangel, H., Svenska örlogsflottan 1719 och dess förhållande till ryssarnes härjningar.
Boethius, S. J., En konflikt mellan konung Fredrik och sekreta utskottet.
Konferensen på Ulriksdal September 1863.
Bergman, E. W., Västerbotten och ryssarne 1714—1721 efter samtida skriftliga källor.
Samuel Kiechels resa i Sverige 1586.
Strödda meddelanden och aktstycken.
Öfversikter och granskningar.

1944. Historisk Tidsskrift udgivet af den norske historiske Forening. Tredje Række. Bd 2: H. 3, 213—292.

1945. Historisk Tidsskrift, Sjette Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bricka.* Foreningens Sekretær. Bd 3: H. 3, s. 477—795 + (4) s. Bd 4: H. 1, 204 + (1) s.

1946. Kongl. Bibliotekets Handlingar. 14. 13 + 74 s. Pr. 1,25.
Inneh. Årsberättelse för år 1891 samt Samtida skrifter rörande Sveriges förhållande till främmande makter och Samtida berättelser om Sveriges krig. Supplement.

1947. Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Utgifna af *C. T. Odhner.* XVI, 77 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1.

1948. **Melsted, Pál,** Nordurlandasaga, eda Dana, Nordmanna og Svia saga. VIII + 324 s. Reykjavik.

1949. **Schefer, Christian,** La monarchie française et l'alliance suédoise à propos d'un livre récent.
Revue d'historie diplomatique 1892, s. 90—109.

1950. **Hollander, A. G.,** Ur svearnes förskandinaviska historia. Om läget af Asahem och nordiska gudalärans ursprung med särskild hänsyn till Herodoti berättelse om asovska skyterna. Med bihang om celtogotisk eller alfisk gudalära. (3) + VIII + 74 s. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 1,75.

1951. **Roos, William,** The Swedish part in the Viking expeditions.
The English Historical Review 1892, s. 209—223.

1952. **Brehmer, W.,** Vom Syndicus und Dompropsten Dreyer gefälschte Urkunden und Regesten.
Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde. Bd 6, s. 515—535.
Innehåller ett bref från Birger Jarl till köpmännen i Lübeck angående tullfrihet i Sverige. Det är dat. d. 15 Augusti 1251.

1953. **Stieda, Wilhelm,** Das Schonenfahrergelag in Rostock.
Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1890—91, s. 115—150.

1954. **Bergström, G.,** Arboga krönika. 1. Medeltidsminnen. Efter samtida källor. X + 205 + (1) s. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 3,

1955. **Lindström, G.,** Anteckningar om Gotlands medeltid. 1. 112 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1,50.

1956. Lilla Birgittaboken. Ett femhundraårsminne af heliga Birgittas inskrifning i helgonens bok 1391 den 7 Oktober. Liten 4. 19 blad i ljustryck och litogr. färgtryck. Sthlm, Generalst. lith. anstalt. Pr. 10.

1957. »Erinnerungs-Blätter» zur fünfhundertjährigen Jubelfeier der Heiligsprechung der schwedischen Seherin und Ordensstifterin St. Birgitta gewidmet von Verehrern der Heiligen aus Bayern und Schwaben. 77 s. Augsburg, Huttler.

1958. **Schück, Henrik,** Birgitta.
Ord och Bild 1892, s. 9—17.

1959. **Flavigny, Comtesse de,** Sainte Brigitte de Suède, sa vie, ses révélations et son oeuvre. XII + 626 s. Paris, Leday et C:ce.
Se nedan »Recensioner» 2154.

1960. **Erslev, Kristian,** Fortsatte Bemærkninger om Unionsbrevet fra Kalmarmödet 1397. 25 s. Kjöbenhavn.
Aarb. for nord. Oldk. og Historie 1891.

1961. Svenskt Diplomatarium från och med år 1401 utgifvet af Riksarkivet genom *Carl Silfverstolpe*. D. 3: H. 6, [1420]. (Se N:o 524, 617, 669, 921, 1039 o. 1379), s. 529—625. 4:o. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,50

1962. Sverges Traktater med Främmande Makter jemte andra dithörande handlingar utgifna af *O. S. Rydberg*. D. 3: 2. 1436—1483. (Se N:o 670, 927, 1046, 1380, 1391 o. 1665), s. 161—384. Sthlm, Norstedt. Pr. 7.

1963. Urkundenbuch der Stadt Lübeck. Herausgegeben von dem Vereine für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde. Th. 9: Lief. 7—8, s. 481—640. 4:o. Lübeck, Schmersahl.
Berör tiden 1457—58.

1964. Hanserecesse von 1431—1476. Bearbeitet von *Goswin Frhr. von der Ropp*. Bd 7: 1473—1476. Hansetage von 1431—1476. X + 890 s. 4:o. Leipzig, Duncker & Humblot.

1965. **Hoffmann, Max,** Geschichte der freien und Hansestadt Lübeck. H. 2. (1) + 242 s. + 2 pl. Lübeck, Schmersahl.

1966. Die Historie von Marcus Meyer. Mitgeteilt von *Dietrich Schäfer*.
Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1890—91, s. 164—172.

1967. **Jörgensen, A. D.,** Kong Kristian II på Sönderborg.
Sönderjydske Aarböger 1892, s. 241—275.

1968. Regesta diplomatica historiæ Danicæ. Chronologisk Fortegnelse over hidtil trykte Diplomer og andre Brevskaber til Oplysning af den danske Historie, udgiven ved Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Omsorg. Anden Række. Bd 2. 1. Fra Aar 1537 til Aar 1558. 288 s. 4:o. Kjöbenhavn. Pr. 5.

1969. **Tidander, L. G. T.,** Krigsföretagen i Livland under Erik XIV:s regering. Krigshistoriskt utkast. 72 s. Westervik, Ekblad & Comp. Pr. 1.

1970. Om Vexiös brand 1570. [Medd. af *T. Anderson*.]
Historisk Tidskrift 1892, s. 244—246.

1971. **Kraushaar, Alexander,** Histoire authentique des malheurs déplorables de Jean, prince de Finlande, et de la princesse Catherine. 1570.
Bulletin international de l'Académie des sciences de Cracovie 1892. s. 74—76.

1972. **Ödberg, F.,** Anteckningar om riksrådet Hogenskild Bjelkes friherreskap Leckö (1571—1599). Läroverksprogram. 45 s. 4:o. Skara.

1973. **Bertolotti, A.,** Martiri del libero pensiero e vittime della santa inquisizione nei secoli XVI, XVII e XVIII. 154 s. Roma.
Allardo Giovanni di Svezia carcerato dall 'Inquisizione (1577—1578).

1974. Des Pfalzgrafen Georg Hans Anschlag auf Livland. Actenstücke aus dem geheimen Staatsarchiv zu Berlin, aus den Jahren 1578 und 1579. Mitgetheilt v. Dr. *Th. Schiemann.*
Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. Bd 15, s. 117—159.

1975. Samuel Kiechels resa i Sverige 1586.
Historisk Tidskrift 1892, s. 331—354.

1976. Två urkunder till Vadstena krigsmanshus' historia. [1622, 1646.] [Medd. af *Alfred Sjöberg.*]
Historisk Tidskrift 1892, s. 236—244.

1977. **Liisberg, H. C. Bering,** Christian IV, Danmarks og Norges Konge. For Krigshistoriens Vedkommende bearbejdet af *Axel Larsen.* Historisk illustreret. (Se N:o 1667.) H. 9—15, s. 261—490. Kjöbenhavn, Ernst Bojesen. Pr. 85 öre häftet.

1978. **Barfod, Frederik,** Danmarks Historie fra 1536 til 1670. Bd 3: Fra 1625 til 1660. 376 s. Kjöbenhavn, Schönberg. Pr. 4,25.

1979. **Malmström, Oscar,** Bidrag till Svenska Pommerns historia 1630—1653. Akad. afh. II + (1) + 151 s. Lund, Gleerup. Pr. 1,25.

1980. **Hanncke, Rudolf,** Aus Hinterpommerns Schwedenzeit. Eine episode aus dem dreissigjährigen Kriege.
Baltische Studien. Jahrg. 42 (1892), s. 31—48.

1981. **Klopp, Onno,** Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. Zweite Ausgabe des Werkes: Tilly im dreissigjährigen Kriege. Bd 1. XXIV + 633 s. Paderborn, Schöningh.

1982. **Volkholz, Robert,** Die Zerstörung Magdeburgs (1631) im Lichte der neuesten Forschung. (3) + 91 s. + 1 karta. Magdeburg, Faber'schen Buchdruckerei.

1983. Gustaf Adolf om den svenske soldaten. [Medd. af *Th. Westrin.*]
Historisk Tidskrift 1892, s. 71.

1984. **Opitz, Wt.,** Die Schlacht bei Breitenfeld am 17 September 1631. 116 s. + 2 kartor. Leipzig, Deichert Nachf.
Se nedan »Recensioner» 2165.

1985. Eine Order Gustav Adolf's an seine General-Commissare in der Wetterau. Mitgetheilt von Aug. Roeschen, Ad. Schmidt und Gust. Nick.
Quartalblätter des histor. Vereins für das Grossherzogthum Hessen N. F. Bd 1: H. 6.

1986. Ett par bref om slaget vid Lützen 1632. [Medd. af *R. Torpadie.*]
Historisk Tidskrift 1892, s. 158—162.

1987. **Mackay, John,** The death of Gustavus Adolphus.
The Scottish Review 1892, s. 400—405.

1988. **Sternbeck, W.,** Zum Leichentransport Gustav Adolfs durch die Barnim.
Der Bär 1891, s. 378—380.

1989. **Wittich, Karl,** Zur Geschichte Wallenstein's. Th. 1—3.
Historische Zeitschrift 1892. Bd 68, s. 211—274, 385—427. Bd 69, s. 1—37.

1990. **Heimer, Aug.,** De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England 1633—54. Akad. afh. 161 s. Lund, Gleerup. Pr. 1,50.

1991. Svenska Riksrådets Protokoll. 7. 1637—39. H. 1, utg. genom *Severin Bergh.* 372 s. Sthlm, Norstedt. Pr, 4,75.
»Handlingar rörande Sveriges historia.» Ser. 3.

1992. Hugo Grotii bref till svenska konungahuset och andra svenskar [1638—1645]. Utgifna af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. VI + 58 s. Sthlm.
Historiska handlingar D. 13: N:o 2.

1993. **Helmolt,** Leipzig und Torstenson.
Wissenschaftl. Beilage der Leipziger Zeitung. N:o 146.

1994. **Kroker, E.,** Leipzigs Bankerott und die Schweden in Leipzig seit 1642.
Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Alterthumskunde. Bd 13 (1892), s. 341—346.

1995. **Kjær, Severin,** Gjöngehövdingen Svend Povlsen og Snaphanerne. Et bidrag til Snaphanetidens Historie. 293 + (2) s. Kjöbenhavn, Pio. Pr. 3.
Behandlar tiden 1643—1645. 1657—1660, 1675—1679.

1996. **Weibull, Martin,** Drottning Kristina och Klas Tott. Några historiska beriktiganden. Inbjudning till doktorspromotionen 31 Maj 1892. 28 s. 4:o. Lund.

1997. Форстенъ, Г. В., Сношенie Швецiи съ Россiей въ царствованiе Христины. [Sveriges förhållande till Ryssland under Kristinas regering.]
Журналъ Министерства народнаго просвѣщенiя. Часть 275 (1891, Iюнь). s. 348—375.

1998. **Aumale, Henri d'Orléans, duc de,** M. le Prince à Bruxelles (1653—1657). Affaires et négociations.
Le Correspondant 1892, s. 813—826.
Berör drottning Kristinas vistande i Bruxelles 1654—1655.

1999. **Claretta, Gaudenzio,** La regina Cristina di Svezia in Italia (1655—1689). Memorie storiche ed aneddotiche con documenti. XVI + 456 + (1) s. + 1 portr. Torino. L. Roux.

2000. **Szilágyi, Alexander,** Siebenbürgen und der Krieg im Nordosten 1654—1655.
Ungarische Revue 1892, s. 624—643.
Berör förhållandet mellan Karl X Gustaf och Rákóczy II.

2001. **Haller, J.,** Franz von Lisola, ein österreichischer Staatsmann des 17. Jahrhunderts.
Preussiche Jahrbücher. Bd 69, s. 516—546.

2002. **Detlefsen, D.,** Geschichte der holsteinischen Elbmarschen. Bd 2, 516 s. Glückstadt.
Berör Karl X Gustafs, Karl XI:s och Karl XII:s krig i Holstein.

2003. **Eberstein, Louis Ferdinand von,** Beschreibung der Kriegsthaten des General-Feldmarschalls Ernst Albrecht von Eberstein (geb. 1605, + 1676). 272 s. + 5 pl. Berlin, G. Schenck.
Behandlar mest Karl X Gustafs krig mot Danmark 1657—58 och 1658—60.

2004. Some correspondence of Thurloe and Meadowe [1657—58]. Edited by *E. Jenks.*
The English Historical Review 1892, s. 720—742.

2005. **Zahrtmann, M. K.,** Tilstande og Personer paa Bornholm efter Krigen 1658.
Museum 1892. Bd 2, s. 1—15.

2006. **Pribram, A. F.,** Zur auswärtigen Politik des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg.
Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. Bd 5: H. 1, s. 103—133.

2007. **Ulmann, Heinrich,** Die baltische Politik des Grossen Kurfürsten um die Sterbestunde der Hansa.
Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1890—91, s. 51—62.

2008. Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 12: Politische Verhandlungen 8. Herausgegeben von Ferdinand Hirsch. X + 968 s. Berlin, G. Reimer.
Der bremische Krieg, die Quadrupelallianz und die engere Vereinigung zu Braunschweig 1665—1668.

2009. Briefe von Pufendorf. Herausgegeben und erläutert von Konrad Varrentrapp. Th. 1. [1668—1690.]
Historische Zeitschrift 1892. Bd 70, s. 1—51.

2010. **Sello, Georg,** Fehrbellin.
Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1892. Bd 1, s. 282—318.

2011. **Huitfeldt-Kaas, H. L.,** Tönne Huitfeldt til Thronstad.
Historisk Tidsskrift (Kristiania). Tredje Række. Bd. 2, s. 213—270.
Berör kriget mellan Sverige och Danmark 1675—1679.

2012. **Schumacher, Alexander,** Kulturbilleder. Illustrerede af Gerh. Blom. 170 + (2) s. Kjöbenhavn, Lybecker & Meyer. Pr. 3.
Fra den skaanske Feide [1676—1679].

2013. **Bergengrün, Alexander,** Die grosse moskowitische Ambassade von 1697 in Livland. (2) + 98 s. Riga.

2014. **Hoet, W. J. ten,** Karel XII. Een tijd en levensbeeld. 123 s. Edam, Roldanus.

2015. **Synnerberg, G.,** Slaget vid Narva den 19 November 1700.
Finsk Militär Tidskrift 1892, s. 1—27.

2016. **Wieselgren, Harald,** »Den välgörande filosofen», Karl XII:s vän [Stanislaus Leczinski].
Ord och Bild 1892, s. 241—254.

2017. En svensk krigsfånge i Ryssland under konung Karl XII:s tid. [Lorens Schultz.] [Medd. af *Otto Bergström.*]
Historisk Tidskrift 1892, s. 72—74.

2018. **Stackelberg, Reinhold,** Aus den Aufzeichnungen des schwedischen Generallieutenants Carl Adam Freiherrn von Stackelberg.
Mittheilungen aus der livländischen Geschichte Bd 15, s. 212—219.

2019. **Sourches, marquis de,** Mémoires sur le règne de Louis XIV, publ. par *le comte de Cosnac* et *Arthur Bertrand.* T. 12, 427 + (4) s. Paris, Hachette.
Innehåller bl. annat en framställning af slaget vid Pultava.

2020. **Buchholtz, Anton,** Zur Geschichte der Belagerung und Kapitulation der Stadt Riga 1709—1710.
Mittheilungen aus der livländischen Geschichte Bd 15, s. 220—334.

2021. **Oscar Fredrik,** Några bidrag till Sveriges krigshistoria åren 1711, 1712 och 1713. 59 + 121 + 121 + 65 + 108 + 148 s. + 2 tab. + 1 karta. Sthlm, Eklund. Pr. 4,50.

2022. Oberstlöjtnant Hans Elias von der Weydes Selvbiografi. Udgivet af *H. W. Harbou.*
Personalhistorisk Tidsskrift. Tredie Række. Bd 1, s. 79—131, 201—214, 215—269.
Innehåller en skildring af slaget vid Gadebusch 1712. Berör äfven kapitulationen i Tönningen och krigshändelserna i Norge 1716—1718.

2023. Brefvexling mellan Konung Carl XII och Rådet [1714]. Utgifna af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. XV + 404 s. Sthlm. Pr. 5.
Historiska handlingar. D. 14.

2024. **[Bergman, E. W.,]** Västerbotten och ryssarne 1714—1721 efter samtida skriftliga källor. Af *E. W. B.*
Historisk Tidskrift 1892, s. 255—288.

2025. Ännu en gång Karl XII:s död.
Historisk Tidskrift 1892, s. 81—102.

2026. **Wrangel, H.,** Svenska örlogsflottan 1719 och dess förhållande till ryssarnes härjningar.
Historisk Tidskrift 1892, s. 103—146, 289—330.

2027. **Boëthius, S. J.,** En konflikt mellan konung Fredrik I och sekreta utskottet.
Historisk Tidskrift 1892, s. 173—192.

2028. Ein Memoirenfragment der Königin Louise Ulrike von Schweden über ihre Jugendzeit am Hofe Friedrich Wilhelms I. Mitgeteilt von *Fritz Arnheim.*
Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. Bd 5: H. 2, s. 228—231.

2029. Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen. Bd 19. [1760.] (1) + 643 s. Berlin, Duncker.

2030. **Hagström, K. A.,** »Mäster Jakob i Serna.» [Jakob Serenius.] En storman från partidehvarfvet.
Läsning för Folket 1892, s. 56—71.

2031. **Arnheim, Fritz,** Beiträge zur Geschichte der Nordischen Frage in der zweiten Hälfte des 18 Jahrhunderts. 5—6. (Se N:o 1719.)
Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1892. Bd 2, s. 73—143.

2032. **Fryxell, Anders,** Berättelser ur svenska historien. Fortsatta af *Otto Sjögren.* D. 48: Gustaf III:s regering. H. 2: Äfventyrstiden 1788—1792. Kulturlifvet. (2) + 322 + (2) s. Sthlm, Hierta. Pr. 3.

2033. Från Tredje Gustafs dagar. Anteckningar och minnen af E. Schröderheim, G. G. Adlerbeth och G. M. Armfelt. Ånyo utgifna af Elof Tegnér. H. 1—2: Elis Schröderheims skrifter till Gustaf III:s historia. (5) + 325 s. + 1 portr. H. 3—4: Gudmund Göran Adlerbeth, Historiska anteckningar. Bd 1. XXXI + (1) + 284 s. Sthlm, Beijer. Pr. 1,25 häftet.

2034. **Levertin, Oscar,** Gustaf III. En karaktersskiss.
Ord och Bild 1892, s. 97—118.

2035. **Arnheim, Fritz,** Gustaf III v. Schweden und sein Oheim Friedrich der Grosse.
Nationalzeitung 45. N:o 213.

2036. **Odhner, C. T.,** Minne af riksrådet grefve Ulrik Scheffer.
Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. D. 6, s. 25—210.

2037. **Tegnér, Elof,** Ur Adolf Ludvig Ribbings papper.
Historisk Tidskrift 1892, s. 51—70.

2038. **Anckarsvärd, Mikael,** Minnen från åren 1788–1790. III + 168 s. + 1 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,50.
Skrifter utgifna af Svenska Historiska Föreningen. 1.

2039. **Gaulot, P.,** M. de Fersen et Marie Antoinette.
Revue politique et littéraire. Revue Bleue 1892, T. 50, s. 582—590; 624—631; 660—666.

2040. **Hjelmérus, Alfred,** Ur Samuel Hjelmérs dagbok. Strödda meddelanden angående mordet på Gustaf III. 16 s. Göteborg.
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning d. 16 o. 28 Mars 1892.

2041. **Wallis, Ernst,** Gustaf den tredjes mord. Ett hundraårsminne.
Ny Illustrerad Tidning 1892, s. 82—83, 89—91.

2042. **Bergstrand, A.,** Gustaf den tredjes blessyr och dess behandling från den moderna kirurgiens ståndpunkt. Föredrag hållet vid Lunds läkaresällskaps sammanträde den 26 April 1892.
Eira 1892, s. 259—269.

2043. Correspondance du mis & de la mise de Raigecourt avec le marquis et la marquise de Bombelles pendant l'émigration 1790—1800. Publiée d'après les originaux pour la société d'histoire contemporaine par *Maxime de la Rocheterie.* XXXII + 445 s. Paris.
Berör Gustaf III:s mord och det intryck som det gjorde på emigranterna i Coblentz.

2044. **Lods, A.,** Le dernier chapelain de l'ambassade de Suède à Paris Charles Christian Gambs 1759—1822.
Bulletin Historique et Littéraire 1892, s. 145—152.

2045. **Hochschild, C. F. L.,** Konung Carl XIV Johans och drottning Desiderias första bekantskap och deras giftermål.
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 65—68.

2046. **Hjelmérus, Alfred,** Ur Samuel Hjelmérs Dagbok. Strödda meddelanden angående den entusiasm, hvarmed underrättelsen om Napoleon Bonapartes återkomst från Egypten mottogs i Stockholm. 10 s. Vexiö.
Smålandsposten d. 6 och 8 Juli 1892.

2047. **Brehmer, W.,** Beiträge zur Geschichte Lübecks in den Jahren von 1800 bis 1810. 7. Französiche Berichte über die Schlacht bei Lübeck.
Mittheilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde 1892, s. 113—117.

2048. **Horn, Claes Fredrik,** Minnen ur min lefnad. 1: 1791—1814. 2: Minnen från 1814 vid afslutandet af föreningen mellan Sverige och Norge. 3: Enskilda förhållanden 1815—1823. 4: Riksdagarna 1828—1840. 5: 1844—1852.
Historisk Tidskrift 1892, s. 1—50; 193—228.

2049. **Lundin, C. Fr.,** Wismars pantsättande till Meklenburg-Schwerin. Akad. afh. IV + 87 s. Upsala, Förf. Pr. 1,25.

2050. Handlingar rörande Kungliga Österbottens infanteri regemente för åren 1806, 1807, 1808 och 1809.
Finsk Militär Tidskrift 1892, s. 227—249, 283—302, 371—394, 437—453.

2051. Bref skrifna af Joakim Zakris Duncker under 1808—1809 års krig, meddelade af *E. S. Tigerstedt.*
Finsk Tidskrift 1892. Bd 2, s. 186—189.

2052. Relation öfver affairen vid Karstula den 21 Augusti år 1808.
Finsk Militär Tidskrift 1892, s. 650—657 + 1 karta.

2053. Om den paatænkte Overgang til Skaane, 1809.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Udgivne af Generalstaben. Bd 5, s. 419—442.

2054. Aktstykker, nærmest vedrörende Danmark-Norges Forhold till Sverig 1812.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Udgivne af Generalstaben. Bd 5, s. 283—376.

2055. **Wehner, Otto,** Carl Johann und Bülow in den ersten Tagen nach der Schlacht bei Grossbeeren. (Ein Beitrag zur Geschichte der Nordarmee im Jahre 1813.) (Progr.) 18 s. Greifswald.

2056. **Bleibtreu, Karl,** Die Befreiungskriege. Kritische Historie. VIII + (2) + 228 s. Leipzig, Wilhelm Friedriech.
Geschichte und Geist der Europäischen Kriege. 8.

2057. **Woynar, Karl,** Österrikes förhållande till Sverige och Danmark under åren 1813—1814 hufvudsakligen dess politik vid Norges förening med Sverige. Öfversättning af F. U. W. [F. U. Wrangel.] (2) + 180 s. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 3.

2058. **Skavlan, Aage,** Kulturbilleder fra Norges nyere historie. (1) + 172 s. Kristiania, Cammermeyer. Pr. 2,60.
Den europæiske Stilling ved Indgangen til 1814.

2059. **Bernoulli, C.,** Der Schwedenkönig Gustaf IV Adolf wird Basler Bürger.
Basler Jahrbuch 1892, s. 113—135, 197—200.

2060. **De Geer, Louis,** Minnen. D. 1. (3) + 281 + (1) s. D. 2. 300 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. för hvarje del 4.
Se nedan »Recensioner» 2194.

2061. Konferensen på Ulriksdal i September 1863.
Historisk Tidskrift 1892, s. 229—235.

2062. I unionsfrågan. 2. Norska regeringens unionsprogram och de unionella öfverenskommelserna. 24 s. Sthlm. Pr. 25 öre.
Ur »Nya Dagligt Allehanda».

2063. I unionsfrågan. 3. Uttalanden af friherre Louis De Geer 1859—1862. (Meddelade ur offentliga handlingar.) 35 s. Upsala, Almqvist & Wiksell. Pr. 25 öre.
Ur »Fyris».

2064. I unionsfrågan. 4. Den 25 § af Norges grundlov. 24 s. Sthlm. Pr. 25 öre.
Ur »Vårt Land».

2065. I unionsfrågan. 5. Hvad »Våra Högerpatrioter» vilja och icke vilja i unionsfrågan af *V.* 32 s. Sthlm. Pr. 25 öre.

2066. I unionsfrågan. 6. Vägen utför från 1814 till 1892. 24 s. Upsala, Akadem. bokh. (Tr. i Stockholm.) Pr. 25 öre.

2067. Hvad har Sverige vunnit genom unionen med Norge? Ett väktarerop till svenska folket af Hbg. 59 s. Göteborg, Göteborgs-Posten. Pr. 50 öre.

2068. **Hjärne, Harald,** Unionsfrågan och Sveriges försvar. Inledningsföredrag vid ett offentligt diskussionsmöte i Upsala, anordnadt af föreningen »Försvar och Reformer» den 31 Januari 1892. 37 s. Upsala, Almqvist & Wiksell. Pr. 50 öre.

2069. **Kjellén, R.,** Den norska landtvärnsklausulen. Till belysning af tvenne högerprogram i unionsfrågan.
Svensk Tidskrift 1892, s. 462—472.

2070. **Schybergson, E.,** Den svensk-norska konflikten.
Finsk Tidskrift 1892. Bd 1, s. 455—471.

2071. **[Hedin, Adolf],** De ministeriella målen och unionen. 57 s. Sthlm. Pr. 50 öre.
Artiklar och korrespondenser införda i Aftonbladet. 4.

2072. **Hedin, Adolf,** Unionen og de udenrigske anliggender. Autoriseret oversættelse efter en række artikler i det svenske »Aftonbladet». 115 s. Kristiania, O. Norli. Pr. 75 öre.

Genealogi, Biografi och Heraldik.

2073. **De Geer, Louis,** Valda skrifter. D. 2: Minnesteckningar. 353+(1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 4.
Innehåller minnesteckningar öfver Hans Järta, Anders Johan von Höpken och Baltzar Bogislav von Platen.

2074. **Hulthander, Carl,** Biografiska anteckningar från Carlberg 1792—1892. XXIII + 345 + (1) s. Sthlm, Förf. Pr. 4,50.

2075. **[Karlsson, Karl Henrik],** Strödda genealogiska anteckningar af K. H. K. [Slägterna Erik Puke, Baner, Horn och Barun.]
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 68—73.

2076. **Kinberg, August,** Gotländska slägter. Genealogiska och biografiska anteckningar. D. 1: H. 7—9, s. 103—152. Visby, Nybergska bokh. Pr. 1.

2077. **Lemke, O. W.,** Supplementblad till Visby stifts herdaminne 1868—1892. 61 s. Visby, Nybergska bokh. Pr. 2.

2078. **Palmgren, Herman,** Medlemmar af Gestrike-Helsinge nation i Upsala 1811—1891. Biografiska notiser. XI + 166 + (1) s. Sthlm, Palmquist. Pr. 3.

2079. **Rechenskap,** Anno 1609 årss, på brudednar, som äro vide i Stasskyrkian (St Nicolai kyrka i Stockholm).
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift, 1892. Bilaga.

2080. **Wrangel, F. U.,** Några ord till utredande af frågan om Vasavapnets betydelse.
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 77—80.

2081. **Ättartal,** Svenska, för år 1892 afsedda att utgöra tidskrift för svensk slägtkunskap och slägtforskning samt slägtbok och slägtkalender. [Utg. af *V. Örnberg.*] XII + 546 s. Sthlm, Förf. Pr. 4,50.
Inneh. bl. a. Drottning Sophias härstamning, konung Magnus Ericssons systers ättlingar.
Se nedan »Recensioner» 2201.

Krigshistoria.

2082. **Moltke, H. v.,** Kriget 1870—71 mellan Tyskland och Frankrike, jämte en uppsats om »krigsråd» under konung Vilhelm I:s krig. Bemyndigad öfversättning efter originalets andra upplaga med tillägg af ordres de bataille af *N. C. Ringertz.* VIII + 438 s. + 18 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 4.

2083. **Moltke, H. v.,** Militära arbeten utgifna af preussiska generalstaben. H. 1: Moltkes militära korrespondens rörande kriget 1864. Öfver-

sättning i sammandrag under ledning af *C. O. Nordensvan*. IV + 115 s. + 1 karta. Sthlm. Norstedt. Pr. 1,75.

2084. **Moltke, H. v.,** Tysk-franska kriget 1870—71. Öfversättning af *H. W. Westin*. 440 s. + 7 kartor. Sthlm, Bille. Pr. 4.

2085. **Petrelli, T. J.,** Anteckningar om svenska och finska fanor och standar under konnngarne Karl X Gustaf och Karl XI intill 1686. (2) + 164 + 34 s. + 8 pl. Sthlm. Norstedt. Pr. 5.

2086. **Wartenburg, Yorck von,** Napoleon som härförare. D. 2: H. 2. (Se N:o 1766), s. 215—433. Öfvers. från tyska originalets andra uppl. af *Gustaf Moberg*. Sthlm, Norstedt. Pr. 3.
Militärlitteratur-föreningens förlag. 59, 3.

Litteratur- och Konsthistoria.

2087. **Sylwan, Otto,** Sveriges periodiska literatur under frihetstidens förra del (till midten af 1750-talet). VI + 245 + (3) s. Lund. Gleerup. Pr. 3.
Se nedan »Recensioner» 2205.

2088. **Westrin, Theodor,** Leopold och Reuterholm.
Samlaren 1891, s. 91—153,

2089. **Wrangel, F. U.,** En högadlig filosof från 1700-talet. [Johan Oxenstierna af Croneborg.]
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2. s. 49—65.

Statsrätt och Juridik m. m.

2090. **Clason, S.,** Om uppkomsten af bestämda perioder för den svenska riksdagens sammanträde.
Historisk Tidskrift 1892, s. 147—157.

2091. **Fahlbeck, P. E.,** Sveriges och Norges handelspolitik under senare tid. Efter uppdrag af Verein für Socialpolitik. 77 s. Lund, Gleerup. Pr. 1.

2092. **Schvarcz, Jul.,** Montesquieu und Verantwortlichkeit der Rähte der Monarchen in England, Aragonien, Ungarn, Siebenbürgen und Schweden [1189—1748.] V + 168 s. Leipzig, W. Friedrich.

Bibliografi.

2093. **Bygden, L.,** Förteckning å tryckta och otryckta källor till landskapet Uplands och Stockholms stads historiskt topografiska beskrifning, förnämligast hämtad ur Westinska samlingarne i Upsala universitets Bibliotek. V + 114 s. Upsala. Pr. 3.
På Humanistiska Vetenskapssamfundets i Upsala föranstaltande.

2094. **Dorez, L.,** Documents sur la bibliothèque de la reine Christine de Suède.
Revue des Bibliothèques. 2, s. 129—140.

2095. **Josephson, Aksel G. S.,** Avhandlingar ock program utgifna vid svenska och finska akademier och skolor under åren 1855—1890. Bibliografi. H. 1—2. 112 s. Uppsala. Pr. 1,25 häftet.
Se nedan »Recensioner» 2209.

2096. **Setterwall, Kristian,** Svensk historisk bibliografi 1891. 21 s. Bilaga till Historisk Tidskrift 1892. 50 Separatexemplar.

2097. **Sondén, Per,** Förteckning öfver bref till konung Gustaf II Adolf i riksarkivet.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. XVI, s. 21—77.

2098. **Tegnér, Elof,** Handskrifna suecana i italienska arkiv och bibliotek efter 1523. 54 s. Bilaga till Historisk Tidskrift 1892.
Handskriftsförteckningar utgifna af Svenska Historiska Föreningen. 3.

Topografi.

2099. **Berg, Wilh.,** Samlingar till Göteborgs historia. Bd 3: Christine kyrkas böcker. H. 5, s. 655—814. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 2,50.

2100 **Berg, Wilh.,** Göteborgs stift under 1700-talet. H. 6—7, s. 241—257 + (2) s. + s. 161—306 + (1) s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 1,50 häftet.

2101. **Bergman, C. J.,** Wisby. Korta anteckningar om stadens topografi, historia, statestik, fornlemningar och nejder. 2:dra uppl. Sthlm, Skoglund. (Tryckt i Wisby.) Pr. 60 öre.

2102. **Ehrenheim, Erik von,** Grönsö. (Se N:o 1787.) 2, s. 27—55. Sthlm. Tryckt i 60 ex.

2103. **Fehr, Isak,** Strengnäs kyrkomuseum samt notiser om staden och dess domkyrka. 64 s. Strengnäs. Pr. 40 öre.

2104. **Heurgren, Paul,** Från polcirkelns regioner. Skildringar från Neder- och Öfver-Kalix' socknar. 67 s. + 1 pl. + 1 karta. Sthlm, Norstedt. Pr. 1.

2105. **Hildebrand, Hans,** Wisby och dess minnesmärken. Med teckningar af Robert Haglund. H. 1—2. 44 s. + 2 etsn. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 2 kr. häftet.
Se nedan »Recensioner» 2211.

2106. **Stedt, G.,** Bohus såsom svensk fästning. (Se N:o 1784.)
Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns forminnen och historia 1892, s. 97—185 + (1) s. + 1 pl.

2107. **Trolle-Bonde, Carl,** Trolleholm, Försök till en godsbeskrifning. (3) + 312 + (2) s. Lund. Pr. 5.

2108. **Upmark, Gustaf,** Vadstena slott 1545—1620. 2.
Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. Bd 8, s. 164—195.

Kulturhistoria.

2109. **Berg, Fridtjuv,** Huru folkskolestadgan tillkom. En riksdagshistorisk öfversikt med anledning af halfsekelfesten d. 18 Juni 1892. 247 s. Sthlm, Hammarlund. Pr. 1,25.

2110. **Bonsdorff, Carl, v.,** Hvad förstods med majmiseriet?
Historiallinen Arkisto. 12 (1892), s. 117—123.

2111. Byskomakaren Jonas Stolts minnen från 1820-talet. Anteckningar från Högsby socken i Småland, utgifna från Nordiska Museet. III + 94 s. + 1 karta. Sthlm, Beijer. Pr. 2.
Bidrag till vår odlings häfder utgifna af Artur Hazelius. 5.

2112. **Hernlund, Hugo,** Bidrag till den svenska skollagstiftningens historia under partitidehvarfvet, 1718—1809. 1. 1718—1760. (Se N:o 341.) B. Öfversikter och öfriga bilagor. (5) + 104 + 67 + 4 + 6 + 42 + 110 + 24 + 15 + (1) s. 4:o. Sthlm, Fritze. Pr. 5.
Se nedan »Recensioner» 2214.

2113. **Hjelt, Otto E. A.,** Svenska och finska medicinalverkets historia 1663—1812. D. 1: H. 5—7, s. 321—564 + (4) + VIII s. D. 2: H. 8—14, 616 + XI s. Helsingfors, Edlund. Pr. 1 m. 50 p. häftet.
Se nedan »Recensioner» 2215.

2114. **Minnesblad** vid Svenska folkskolans 50-årsjubileum 1842 18/6 1892. Utgifvet af Svensk läraretidning. 4:o. 24 s. Sthlm, Hammarlund. Pr. 50 öre.

2115. **Wallis, Ernst,** Mord eller självmord? En svensk kulturbild från 1792. *[Lars Johan Örner.]*
Ny Illustrerad Tidning 1892, s. 250—251, 262.

Kyrkohistoria.

2116. **Bref,** Två, från Jesper Svedberg. [1711.]
Historisk Tidskrift 1892, s. 163—165.

2117. **Cornelius, C. A.,** Handbok i svenska kyrkans historia. Uppl. 3. Ånyo öfversedd och fullständigt omarbetad. VIII + 418 s. Upsala, Schultz. Pr. 4.

2118. **Kaiser, P.,** Die Stockholmer Vulgata, eine angebliche Lutherbibel.
Zeitschrift für Kirchengeschichte. Bd 13 (1892), s. 126—130.

2119. **Westling, Gustaf Oskar Fredrik,** Förarbetena till den estniska öfversättningen af Nya Testamentet 1715. Kyrkohistorisk studie. Medföljer redogörelsen för Sundsvalls högre allmänna läroverk läsåret 1891—1892. 41 s. Sundsvall, Förf.

Finland och Östersjöprovinserna.

2120. **Aspelin, H. Em.,** Wasa stads historia. D. 1. VI + 318 s. + 1 portr. + 2 pl. + 3 kart. Wasa, L. Holmberg.

2121. **Bergroth, Elis,** Finska kyrkans historia i dess grunddrag. 307 + VI s. + 8 pl. Helsingfors, Söderström. Pr. 3,75.

2122. **Besvär,** Finska prästerskapets, och Kongl. Majestäts därpå gifna resolutioner. Från slutet af 1620-talet intill Stora Ofredens slut. Samlade af *K. G. Leinberg.* XII + 474 s. Helsingfors.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 22.

2123. **Bonsdorff, Carl v.,** Åbo stads historia under 17 seklet. H. 2, s. 141—412. Pr. 6.
Bidrag till Åbo stads historia, utg. på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. Ser. 2: D. 2.

2124. **Cederberg, J. A.,** Några blad ur den finska pietismens historia. H. 2, 80 s. Helsingfors, Edlund.

2125. **Danielson, J. R.,** Finlands inre självständighet. Till försvar mot fortsatta angrepp. 124 s. Helsingfors, Söderström. Pr. 2,25.

2126. **Freeman, Edward A.,** Finland. Öfversättning. VI + 34 s. Sthlm.

2127. **Granfelt, Georg,** Finlands städers vapenbok. 1: Städer anlagda före år 1721. 33 s. + 6 pl. Helsingfors.

2128. **Handlingar** rörande finska kyrkan och prästerskapet. Med understöd af allmänna medel i tryck utgifna af *K. G. Leinberg*. Saml. 1: 1535—1627. XXXII + 512 s. Jyväskylä, Förf.

2129. **Hermanson, Robert. Fredrik,** Finlands statsrättsliga ställning. (6) + 318 + XVI s. Helsingfors, Edlund.

2130. **Lagus, Vilh.,** Åbo akademis studentmatrikel. 4, 224 s. Helsingfors.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 11: 4.

2131. **Lindholm, Artur J.,** Bidrag till kännedom om Finlands ekonomiska tillstånd under tidskiftet 1634—1654. Akad. afh. (4) + 156 + XIII + (1) s. Helsingfors, Förf.

2132. **Scarin,** Professor Algot Scarins bref samlade af *M. G. Schybergson*. 131 + (2) s. Helsingfors.
(Öfvertryck ur Historiallinen Arkisto 12, 2.)
Brefven omfatta perioden 1726—1763.

2133. **Schybergson, M. G.,** Ur ärkebiskop Jakob Tengströms svenska korrespondens. 2.
Finsk Tidskrift 1892. Bd 1, s. 138—150.

2134. **Schück, Henrik,** Finsk klosterhistoria.
Finsk Tidskrift 1892. Bd 2, s. 165—183.

2135. **Seraphim, Ernst,** Herzog Wilhelms Exil und Ende. [1617—1640.]
Baltische Monatsschrift. Bd 39 (1892), s. 513—531.

2136. **Seraphim, Ernst** und **August,** Aus der kurländischen Vergangenheit. Bilder und Gestalten des siebzehnten Jahrhunderts. 355 s. Stuttgart, Cottaschen Buchhandlung.

2137. ›**Sölfskattsregister,** Finlands, af år 1571.› Utgifna af *A. G. Fontell*. H. 1: Egentliga Finlands sölfskattsregister. Tr. på Finska Historiska Samfundets bekostnad. XVI + (1) + 155 s. Helsingfors.

2138. **Ur Finlands historia.** Publikationer ur de Alopæiska pappren. Redigerade af *Ad. Neovius*. H. 9—11. (Se N:o 1831), s. 657—888. Borgå, W. Söderström. Pr. 1 m. 75 p. häftet.

2139. **Wieselgren, Harald,** Med prestaf och profoss. Två diplomaters färd i Finland 1616.
›Ljus åt vårt folk!› [Finskt] litterärt album, s. 19—37.

2140. **Åkerblom, Fr.,** Pommerska bref. Anteckningar från en resa i f. d. Svenska Pommern. (1) + 140 s. + illustr. Sthlm, Beijer. Pr. 2.

Allmän historia.

2141. **Boëthius, S. J.,** Maria Stuart i ny belysning.
Nordisk Tidskrift 1892, s. 83—107.

2142. **Dahlgren, E. W.,** Den nyare forskningen angående Columbus och nya världens upptäckt.
Nordisk Tidskrift 1892, s. 498—516.

2143. [**Dahlgren, E. W.,**] Den nyaste litteraturen om Columbus och Amerikas upptäckt. Af *E. W. D.*
Historisk Tidskrift 1892, s. 357—362.

2144. **Hjärne, Harald,** Ryssland under nordiska krigets återverkan.
Nordisk Tidskrift 1892, s. 407—433.

2145. **Holmberg f. Bååth, Cecilia,** Giuseppe Garibaldi. (7) + 418 + (1) s. + portr. o. illustr. Sthlm, Fahlcrantz. Pr. 4,50.

2146. **Lecky, William Edward Hartpole,** Englands historia i adertonde århundradet. Öfv. af *G. Elmquist.* D. 8, s. 545—603 + VIII s. + reg. 113 s. Slut. Sthlm. Fritze. Pr. 2.

2147. **Lissagaray,** Kommunen 1871. Öfv. *F. Sterky.* H. 6–34, s. 81—551. Sthlm, Socialdemokratiska förb. Pr. 2,90.

2148. **Moltke, H. von,** Moltkes lefnadssaga, bemyndigad öfversättning, utförd under ledning af *C. O. Nordensvan.* (3) + 288 s. + portr. o. teckn. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,50.

2149. **Ålund, O. W.,** Amerika dess upptäckt, eröfring och fyrahundraåriga utveckling. (3) + 373 + (3) s. + 35 portr. + 31 scener o. vyer + 10 kartor. Sthlm, Bonnier. Pr. 4.

Recensioner.

2150. **Keary, C. F.,** The Vikings in Western Christendom. (Se N:o 1638.)
Rec. i The English Historical Review 1892, s. 136—138. af *F. York Powell.*

2151. **Kjellén, Rudolf,** Om Eriksgatan. (Se N:o 1179, 1555 o. 1863.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 70, s. 165—166 af *F. Arnheim.*

2152. Hanseakten aus England 1275 bis 1412. Bearbeitet von Karl Kunze. (Se N:o 1642 o. 1864.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1892, s. 1493—1496 af *F. Liebermann.*

2153. **Binder, G.,** Die heilige Birgitta von Schweden und ihr klosterorden. (Se N:o 1643.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 69—70 af *H. S. [Henrik Schück.]*

2154. **Flavigny, Comtesse de,** Sainte Brigitte de Suède. (Se N:o 1959.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 70—72 af *H. S. [Henrik Schück.]*

2155. **Ringseis, Bettina,** Leben der heiligen Birgitta von Schweden. (Se N:o 1376.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 69 af *H. S. [Henrik Schück.]*

2156. Libri memoriales capituli Lundensis. (Se N:o 530, 1187 o. 1560.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 69, s. 167 af *D. Sch.*

2157. **Karlsson, Karl Henrik,** Den svenska konungens domsrätt och formerna för dess utöfning under medeltiden. (Se N:o 1384.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 69, s. 160 af *F. Arnheim.*

2158. Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar som höra till statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521—1718. D. 2: H. 1. (1561—1568.) Med understöd af statsmedel utgifven af Kongl. Riksarkivet genom *Emil Hildebrand.* (Se N:o 1192.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 68, s. 556—558 af *F. Arnheim.*

2159. **Vaupell, Otto,** Den nordiske Syvaarskrig 1563—1570. (Se N:o 1658.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 7—13 af *A. H—ld. [A. Hammarskjöld.]*

2160. **Blümcke, Otto,** Pommern während des nordischen siebenjährigen Krieges. (Se N:o 1390 o. 1873.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 69, s. 105—107 af *F. Arnheim.*

2161. **Larsen, Axel,** Kampen om Kalmar 1611. (Se N:o 660.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 69, s. 139 af *D. Sch.*

2162. **Larsen, Axel,** Kalmarkrigen. Et bidrag til de nordiske Rigers Krigshistorie. (Se N:o 1196, 1563 o. 1876.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 69, s. 140 af *D. Sch.*

2163. **Rydfors, Aron,** De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England 1624—Maj 1630. (Se N:o 1400 o. 1878.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 70, s. 110—111 af *F. Arnheim.*

2164. **Wittich, Karl,** Dietrich von Falkenberg. (Se N:o 1673.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1892, s. 1048—1049 af *—tt—*; i Deutsche Litteraturzeitung 1892. s. 985—987 af *Irmer.*

2165. **Opitz, Walter,** Die Schlacht bei Breitenfeld. (Se N:o 1984.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 33—34 af *R. Torpadie;* i Literarisches Centralblatt 1892, s. 1463.

2166. **Diemar, Hermann,** Untersuchungen über die Schlacht bei Lützen (16 November 1632). (Se N:o 1406.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 34—36 af *R. Torpadie.*

2167. Svenska Riksrådets Protokoll. 4—6. 1634—1636. Utg. genom *Severin Bergh.* (Se N:o 813, 1062, 1206 o. 1682.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 28—33 af *J. Fr. N.* [*J. Fr. Nyström.*]

2168. Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling. (Se N:o 1056, 1203, 1407 o. 1683.)
Rec. i The English Historical Review 1892, s. 777—784 af *G. Edmundson.*

2169. **Kernkamp, G. W.,** De sleutels van de Sont. Het aandeel van de Republiek in den Deensch-Zweedschen oorlog van 1644—1645. (Se N:o 1412 o. 1885.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 36—39 af *E. F.* [*Ellen Fries.*]

2170. **Zetterqvist, Edvard A.,** Grundläggningen af det svenska väldet i hertigdömena Bremen och Verden. (Se N:r 1685.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 3—7 af *G. R. F.* [*G. R. Fåhræus.*]; i Deutsche Litteraturzeitung 1892, s. 502—503 af *Dietrich Schäfer.*

2171. **Ramos-Coelho, José,** Historia do Infante D. Duarte irmão de el-rei D. João IV. T. 1—2. (Se N:o 1609 o. 1886.)
Rec. i Revue Historique 1892. Bd 2, s. 152—158 af *H. Léonardon.*

2172. **Nordwall, John E.,** Svensk-ryska underhandlingar före freden i Kardis (1658—1661). (Se N:o 1421.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 69, s. 81—82 af *F. Arnheim.*

2173. Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll. 9. (1664.) (Se N:o 1695.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 70, s. 167 af *F. Arnheim.*

2174. Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 13, 14: 1—2. (Se N:o 1419, 1696 o. 1892.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 69, s. 542-544 af *Ed. Heyck;* i Deutsche Litteraturzeitung 1892, s. 1496—1498 af *B. Erdmannsdörffer.*

2175. **Carlson, F. F.,** Geschichte Schwedens. D. 6.
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 69, s. 158—160 af *D. Sch.*

2176. **Stavenow, Ludvig,** Om riksrådsvalen under frihetstiden. (Se N:o 1441 o. 1895.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 69, s. 162—168 af *F. Arnheim.*

2177. **Stavenow, Ludvig,** Om formerna för utskottsval under frihetstiden. (Se N:o 1442.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 69, s. 162—163 af *F. Arnheim.*

2178. **Arnheim, Fritz,** Die Memoiren der Königin von Schweden, Ulrike Luise, Schwester Friedrich's des Grossen. (Se N:o 1081.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 69, s. 163—164 af *D. Sch.*

2179. **Vessberg, Vilhelm,** Om svenska riksdagen, dess sammansättning och verksamhetsformer 1772—1809. (Se N:o 1243 o. 1573.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 69, s. 166—167 af *F. Arnheim.*

2180. **Hjelt, August J.,** Sveriges ställning till Utlandet närmast efter 1772 års statshvälfning. (Se N:o 957 o. 1018.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 69, s. 165—166 af *D. Sch.*

2181. **Odhner, C. T.,** Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering. D. 1. (Se N:o 692 o. 762.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 69, s. 164—165 af *D. Sch.*

2182. **Fryxell, Anders,** Berättelser ur svenska historien. Fortsatta af *Otto Sjögren.* D. 47. Gustaf III:s regering. H. 1. (Se N:o 1720.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1892, N:o 164 (19 Juni) af *Oscar Levertin.*

2183. **Bæhrendtz, F. J.,** Om Sveriges förhållande till Ryssland under konung Gustaf IV Adolfs förmyndarestyrelse. (Se N:o 61.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 45—58 af *C. H. H.*

2184. **Åkeson, Nils,** Förmyndarestyrelsens planer rörande Gustaf IV Adolfs förmälning. (Se N:o 1727.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 45—58 af *C. H. H.*

2185. **Hjelmérus, Alfred,** Gustaf IV Adolfs frierier. (Se N:o 1729.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 45—58 af *C. H. H.*

2186. **Brückner, Alex.,** Gustaf IV och Katarina II 1796. (Se N:o 1934.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 45—58 af *C. H. H.*

2187. **Boëthius, S. J.,** Gustaf IV Adolfs förmyndareregering och den franska revolutionen. (Se N:o 1086.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 69, s. 85—86 af *F. Arnheim.*

2188. **Key-Åberg, K. V.,** De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Storbritannien under Gustaf IV Adolfs krig emot Napoleon intill konventionen i Stralsund, den 7 Sept. 1807. (Se N:o 1449.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 69, s. 88—89 af *F. Arnheim.*

2189. **Key-Åberg, K. V.,** De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Storbritannien under Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår. (Se N:o 1730.)
Rec. i The English Historical Review 1892, s. 606—607.

2190. Sveriges krig åren 1808—1809. (Se N:o 1451.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 70, s. 113—115 af *F. Arnheim.*

2191. **Woynar, Karl,** Österreichs Beziehungen zu Schweden und Dänemark vornehmlich seine Politik bei der Vereinigung Norwegens mit Schweden in den Jahren 1813 und 1814. (Se N:o 1734.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892. s. 1—2 af *K—Å. [K. Key-Åberg.]*

2192. **Mankell, J.,** Fälttåget i Norge år 1814. (Se N:o 965 o. 1020.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 69, s. 157—158 af *D. Sch.*

2193. Diplomatiske Aktstykker vedkommende Norges Opgjör med Danmark 1818—1819. Med. af *Yngvar Nielsen.* (Se N:o 1457 o. 1904.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 70, s. 168—169 af *F. Arnheim.*

2194. **De Geer, Louis,** Minnen. D. 1—2. (Se N:o 2060.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 91—92 af *Ehd.* [*Emil Hildebrand*]; i Svensk Tidskrift 1892, s. 553—573 af *H. C. S.*; i Nordisk Tidskrift 1892, s. 696—701 af *—r.*; i Ord och Bild 1892, s. 427—430 af *Otto v. Zweigbergh.*

2195. **Holmberg f. Bååth, Cecilia,** Carl XV. (Se N:o 1459, 1738 o. 1905.)
Rec. i Historisk Tidsskrift (Kristiania). Tredje Række. Bd 2, s. 271—285.

2196. **Varenius, Otto,** Om riksföreståndarskap enligt Sveriges och Norges grundlagar. (Se N:o 1741.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892 s. 39—41 af *L. S.* [*Ludvig Stavenow.*]

2197. **Alin, Oscar,** Den Svensk-norska unionen. 2. (Se N:o 1740.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 70, s. 167—168 af *F. Arnheim.*

2198. **Fries, Ellen,** Märkvärdiga kvinnor. 1: Utländska kvinnor. 2. Svenska kvinnor. (Se N:o 1479 o. 1759.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1892, s. 183—186 af *P. Sondén*; i Historisk Tidskrift 1892, s. 88—90 af *Ehd.* [*Emil Hildebrand.*]

2199. **Törneros, Adolf,** Bref och dagboksanteckningar. Utgifna af *Richard Bergström.* (Se N:o 1470 o. 1761.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1892. Bd 1, s. 429—432 af *C. G. Estlander.*

2200. **Wrangel, F. U.,** Liste des diplomates français en Suède 1541—1891. (Se N:o 1752 o. 1907.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 69, s. 121—123 af *F. Arnheim.*

2201. Svenska Ättartal för åren 1890, 1891 och 1892 (årg. 6, 7 o. 8) Stockholm 1890—92. (Se N:o 1462, 1754 o. 2081.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 72—75 af *Bgh.* [*Severin Bergh.*]

2202. **Tidander, L. G. T.,** Öfversigt af svenska befästningsväsendets utveckling från äldsta till närvarande tid. H. 1. (Se N:o 1489.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 16—19.
Genmäle af L. G. T. Tidander medföljde 2 häftet af Historisk Tidskrift 1892.

2203. **Zettersten, Axel,** Svenska flottans historia åren 1522—1634. (Se N:o 1481 o. 1765.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 69, s. 161—162 af *F. Arnheim.*

2204. **Looström, Ludvig,** Den svenska konstakademien under första århundradet af hennes tillvaro 1735—1835. (Se N:o 996, 1118 och 1775.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1892, s. 177—183 af *H. Schück.*

2205. **Sylwan, Otto,** Sveriges periodiska literatur under frihetstidens förra del (till midten af 1750-talet). (Se N:o 2087.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1892. Bd 2, s. 394—396 af *Torsten Hartman*; i Nordisk Tidskrift 1892, s. 608—612 af *E. Wrangel.*

2206. **Kjellén, Rudolf,** Studier rörande ministeransvarigheten. 1 o. 2. (Se N:o 1502.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 69, s. 190—191 af *F. Arnheim.*

2207. **Svedelius, W. E.,** Handbok i statskunskap. Andra upplagan, omarbetad af *J. Fr. Nyström.* D. 4. (Se N:o 1505 o. 1792.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1892, s. 615—619 af *A. Hammarskjöld.*

2208. Bibliographia Bernardina.
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 61—63 af *—rst—* [*C. Silfverstolpe.*]

2209. **Josephson, Aksel G. S.,** Avhandlingar ock program. (Se N:o 2095.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1892, s. 844 af *Karl Kochendörffer.*

2210. **Schück, Henrik,** Svensk litteraturhistoria. D. 1. (Se N:o 1490.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1892, s. 538—543 af *Richard Steffen.*

2211. **Hildebrand, Hans,** Wisby och dess minnesmärken. (Se N:o 2105.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1892, s. 619—622 af *B. S.*

2212. Noraskogs arkiv. Bergshistoriska samlingar och anteckningar af *J. Johansson.* (Se N:o 1284 o. 1785.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 25—28 af *K. H. K. [Karl Henrik Karlsson.]*

2213. **Arcadius, C. O.,** Anteckningar ur Vexiö allmänna läroverks häfder till år 1724. (Se N:o 1295.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 85—87 af *Ho. Hd. [Hugo Hernlund.]*

2214. **Hernlund, Hugo,** Bidrag till den svenska skollagstiftningens historia under partitidehvarfvet, 1718—1809. I. 1718—1760. B. Öfversikter och öfriga bilagor. (Se N:o 2112.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 75—81 af *C. Sprinchorn.*

2215. **Hjelt, Otto E. A.,** Svenska och finska medicinalverkets historia 1663—1812. D. 1. (Se N:o 1839 o. 2113.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 59—61 af *B.;* i Finsk Tidskrift 1892. Bd 2, s. 384—386 af *L. V. F.*

2216. **Wahlfisk, Joh.,** Den kateketiska undervisningen i Sverige ifrån reformationen intill 1811.
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 87—88 af *Ho. Hd. [Hugo Hernlund.]*

2217. **Cornelius, C. A.,** Kristna kyrkans historia. D. 7. (Se N:o 1809.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1892, s. 1394—1395 af *P. W.*

2218. **Golovin, W.,** Blad ur Finlands nutid och forntid. (Se N:o 1829.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1892. Bd 1, s. 341—342 af *E. S.*

2219. Handlingar rörande finska skolväsendets historia. Utg. af *K. G. Leinberg.* (Se N:o 1296.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 81 - 85 af *Ho. Hd. [Hugo Hernlund.]*

2220. **Lagus, Vilh.,** Åbo akademis studentmatrikel. H. 2—3. (Se N:o 1625 o. 1838.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1892. Bd 1, s. 421—425 af *B—lm.*

2221. **Schybergson, M. G.,** Historiens studium vid Åbo universitet. (Se N:o 1836.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1892, s. 13—16 af *Ehd. [Emil Hildebrand]*; i Finsk Tidskrift 1892. Bd 2, s. 147—150 af *I. A. H.*

2222. **Transehe-Roseneck, Astaf von,** Gutsherr und Bauer in Livland im 17. und 18. Jahrhundert. (Se N:o 1630 o. 1931.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 69, s. 171—173 af *Theodor Schiemann.*

2223. **Boëthius, S. J.,** Den franska revolutionen, dess orsaker och inre historia (1789—1799). (Se N:o 1005.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1892. Bd 70, s. 162—163 af *F. Arnheim.*

14.

Bibliografi 1893.

(Upprättad af **Kristian Setterwall.**)

Tillägg till 1891.

2224. **Siljestrand, Karl K:son,** Karl XII såsom filosof. Studie. (1) + 67 + (1) s. Linköping, Förf.

2225. **Godchot,** Les neutres. Étude juridique et historique de droit maritime international. VII + 444 s, Alger, P. Fontana et C:o.
Berör Karl XIV Johans historia.

2226. [**Knudsen, H. M.**], 1886 og 1891. Venstres Stilling til Forslagene om de diplomatiske Sagers Behandling. 16 s. Kristiania. Pr. 10 öre.

2227. **Möller, A. F.,** Några anteckningar till Falkenbergs historia. 52 s. 4:o. Falkenberg, Förf. Pr. 1.

2228. [**Poelchau, Arthur**], Von der Brauer-Kompagnie in Riga.
Rigasche Stadtblätter 1891, s. 330—333.

Tillägg till 1892.

2229. **Cordt, Benjamin,** Die Verhandlungen des Waffenstillstandes von Teusina, 1593. Ein Beitrag zur Geschichte der Beziehungen Schwedens zu Russland im 16. Jahrhundert.
Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat. Bd. 16 (1892), s. 73—156.

2230. **Neubauer, E.,** Johann Schneidewind, magdeburgischer Stadtkommandant und schwedischer Oberst.
Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1892, s. 257—323.

2231. **Wittich, Karl,** Kritische Nachträge zu den Aufsätzen über Falkenberg und das Verhängniss Magdeburgs.
Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1892, s. 85—130.

2232. **Schulenburg, Otto,** Die Vertreibung der mecklenburgischen Herzöge Adolf Friedrich und Johann Albrecht durch Wallenstein und ihre Restitution. Ein Beitrag zur Geschichte Mecklenburgs im dreissigjährigen Kriege. Inaug. Diss. 133 s. Rostock.

2233. **Gerlach, Heinrich,** Zur Feier der Erinnerung an die vor 250 Jahren erfolgte Befreiung Freibergs von der schwedischen Belagerung.
Mitteilungen vom Freiberger Altertumsverein. H. 28 (1892), s. 1—8 + 1 pl.

2234. **Schmidt, Rudolf,** Ein Kalvinist als kaiserlicher Feldmarschall im dreissigjährigen Kriege. [Peter Melander.] [Schluss.] (Se N:o 1606 o. 1684.) 24 s. 4:o. Berlin, Gaertner.
Wissenschaftliche Beilage zum Programm der Charlottenschule.

2235. **Stille, Arthur,** Schering Rosenhane som diplomat och ämbetsman. 144 s. 4:o.
Acta Universitatis Lundensis 1891—92. Afdel. 1.

2236. Breve fra Statsmænd i Danmark til den danske Resident i Stockholm, Peder Juel, fra Aarene 1648—1655. Meddelte af *J. A. Fridericia*
Danske Magazin. Femte Række: Bd. 2, s. 362—387.

2237. **Michelsen, Ernst,** Eine Salvaguardia des Grossen Kurfürsten für die Pastoren zu Friedrichstadt vom 13 Oktober 1658. Ein Beitrag zur Geschichte des Kriegs 1657—1660.
Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte. Bd 22 (1892), s. 285—296.

2238. Масловскій, Д., Ѳ., Сѣверная война. Документы 1705—1708 гг. [Det nordiska kriget. Dokumenter från åren 1705—1708. С.-Петербургъ 1892.
Сборникъ военно-историческихъ матеріаловъ. Вып. I.

2238½. **Rappe, A. E.,** Karl XII:s plan för fälttåget mot Ryssland 1708 och 1709.
Kungl. Krigsvetenskaps-Akademiens Handlingar 1892, s. 321—344.

2239. **Gaulot, Paul,** Un ami de la reine (Marie-Antoinette—M. de Fersen). VIII + 379 s. Paris, Ollendorff.

2240. **Lods, Armand,** L'église luthérienne de Paris pendant la révolution et le chapelain Gambs. (Se N:o 2044.) 21 s. Paris, Fischbacher.

2241. **Flood, Constantius,** Under Krigen (1807—1814). Nogle historiske og biografiske Optegnelser. (1) + 280 s. + 1 pl. Kristiania, Malling. Pr. 3,40.

2242. **Nielsen, Yngvar,** Grev Herman Wedel-Jarlsberg og hans samtid 1779—1840. H. 5. 160 s. Kristiania, Cammermeyer og Malling. Pr. 2,50.

2243. **Ahlström, O. C.,** Norrländska slägter, genealogiska och biografiska anteckningar. D. 2. 176 s. Östersund, Förf.

2244. **Amnéus, Abel** och **Herman,** Anteckningar om släkten Amnéus samlade och till utdelning bland dess medlemmar utgifna år 1892. 26 s. Mariestad.

2245. **Anteckningar** om framlidna hofmarskalken friherre Gerhard de Geer af Finspong och hans maka Henrietta Charlotta Lagerstråle samt deras afkomlingar och med dessa genom giftermål förenade personer, afslutade d. 30 april 1892. 50 s. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 1.

2246. **Svalin, Wilhelm,** Bidrag till kongl. maj:ts kanslis personalhistoria efter 1809. (2) + 291 s. Sthlm, Förf. Pr. 5.

2247. **Hyltén-Cavallius, Gunnar,** Några blad ur Kongl. Kronobergs regementes krigshistoria. (Mewe 1626, Wittstock 1636, Landskrona 1677, Fraustadt 1706, Helsingborg 1710, Walkiala 1790). Med anledning af nya fanors öfverlämnande till regementet på uppdrag af regementets chef samlade. 47 s. Sthlm, Norstedt.

2248. **Behm, Viktor,** Anteckningar om Lockne socken år 1892. 70 s. Östersund, Förf. Pr. 1.

2249. **Brilioth, Herman,** Wreta. Klosterminnen. (2) + 67 s. + 7 pl. Vestervik, Ekblad & Comp.

2250. **Om Gefle slott.**
Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1892, s. 1—32.

2251. **Tidander, L. G. T.,** Vestervik förr och nu. 85 + (1) s. + 1 pl. Vestervik, Ekblad & Comp.
Aftryck ur »Vesterviks Veckoblad».

2252. **Handlingar** till belysande af Finlands kamerala förhållanden på 1500-talet. H. 1. Utgifna af *G. Grotenfelt*. (4) + IV + 162 s. Helsingissä, Suomalaisen Kirjallisuuden.

2253. **Heberlein, B.,** Beiträge zur Geschichte der Burg und Stadt Wolgast. XVII + 444 s. + 1 pl. Wolgast, Elsner.

2254. **Unruh, Th.,** Pommerns kirchliche Verhältnisse unter der schwedischen Herrschaft.
Evangelische Kirchen-Zeitung 1892, s. 287—291.

2255. **Nyström, Anton,** Allmän kulturhistoria eller det mänskliga lifvet i dess utveckling, systematisk framställning af civilisationens gång o. s. v. D. 6. 714 + (1) s. Sthlm, Looström. Pr. 8.

1893.

2256. Historisk Tidskrift utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *E. Hildebrand*. Årg. 13, 1893. 386 + 99 + (3) s. + Bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 5.
Innehåll:
Kjellén, R., Den nationella karakteren i 1809 års grundlagsstiftning.
Sondén, P., Tvenne hjältar från trettioåriga kriget.
Hildebrand, K., Undersökningar till Uppsala mötes historia.
Sylwan, O., Nils von Oelreich såsom censor librorum.
[Wieselgren, Harald], Taflor från krigs- och olycksåren efter Carl XII:s död, 1719—21.
Hammarskjöld, Agathon, Generalen grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg. 1—3.
Nerman, G., Hvarest gräfde sig Olaf Haraldsson ut ur Mälaren?
Hochschild, C. F. L., Gustaf III, Sofia Magdalena och Christian VII 1788.
Sylwan, O., P. J. Höppener En publicist på sjuttonhundratalet.
Strödda meddelanden och aktstycken. Öfversikter och granskningar.

2257. Historisk Tidsskrift, Sjette Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bricka*. Foreningens Sekretær. Bd 4: H. 2, s. 205—481.

2258. Kongl. Bibliotekets Handlingar. 15. 12 + 76 s. Pr. 1,25.
Inneh. Årsberättelse för år 1892. C. Snoilsky, Svenska historiska planscher. 1. 1499—1634.

2259. Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Utgifna af *C. T. Odhner*. XVII, s. 83—154. Sthlm, Norstedt. Pr. 1.

2260. **Hjärne, Harald,** Inledning till Skandinaviens historia. Grundlinjer till föreläsningar. Sommarkurserna i Upsala 1893. 15 s. Upsala.

2261. **Bygdén, Leonard,** Kungshatt. En svensk folksägen i historisk belysning. [Erik Emundsson Väderhatt.]
Nordisk Tidskrift 1893, s. 360—378.

2262. **Nerman, Gustaf,** Hvarest gräfde sig Olaf Haraldsson ut ur Mälaren?
Historisk Tidskrift 1893, s. 257—276.

2263. **Breyer, Robert,** Die Legation des Kardinalbischofs Nikolaus von Albano in Skandinavien. 23 s. 4:o.
Beilage zum Programm der städtischen Realschule zu Halle a. S. Ostern 1893.

2264. Loi de Vestrogothie (Westgöta-lagen). Traduite et annotée et précédée d'une étude sur les sources du droit suédois par *Ludovic Beauchet.* XXII + 464 s. Paris, Larose.

2265. **Hjärne, Harald,** Helsingelif under Helsingelag. 28 + (1) s. Söderhamn, Molander & Dahlström. Pr. 25 öre.

2266. **Brinkmann, A.,** Den hellige Birgitta. Et kulturhistorisk Billede fra det 14 Aarhundrede. VIII + 419 + (1) s. + 12 illustr. København, Mackeprang. Pr. 2,50.

2267. Diplomatarium Norvegicum. Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgifning og Rettergang i Middelalderen. Samlede og udgivne af *C. R. Unger* og *H. J. Huitfeldt-Kaas.* 14: 1. 416 s. Christiania, Malling. Pr. 6.
Behandlar tiden 1312—1525.

2268. Die Recesse und andere Akten der Hansetage von 1256—1430. Bd 7: 1419—1425. X + 659 s. Leipzig, Duncker.

2269. **Olsson, P.,** Fornhandlingar rörande Jämtlands län. [1420—1490.] Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift. Bd 1, s. 92—112.

2270. **Boëthius, S. J.,** Om Engelbrekt Engelbrektsson och betydelsen af hans verk. 28. s. Sthlm, Beijer. Pr. 20 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 2.

2271. **[Hildebrand, Emil],** Riksdagar och ständermöten i Sverige under medeltidens sista århundrade (1435—1520).
Historisk Tidsskrift 1893, s. 282—300.

2272. **Wehrmann, C.,** Lübeck als Haupt der Hanse um die Mitte des fünfzehnten Jahrhunderts.
Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1892, s. 81—119.

2273. Urkundenbuch der Stadt Lübeck. Herausgegeben von dem Vereine für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde. Th. 9: Lief. 9—12, s. 641—963. 4:o. Lübeck, Schmersahl.
Berör tiden 1458—60.

2274. **Petersen, Egil,** Hemming Gads Tale mod de Danske.
Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn). 1893, s. 464—473.

2275. **Hedqvist, Vilhelm,** Den kristna kärleksverksamheten i Sverige under medeltiden. Akad. afh. (3) + 147 s. Strengnäs, Förf.

2276. Bidrag till Olai Magni historia. 1. Literära fragmenter utgifna genom H. Hjärne. 2. Handlingar angående Olai Magni egendomsförvärf och qvarlåtenskap. Utgifna af Kongl. Samfundet för utgifvandet af handskrifter rörande Skandinaviens historia. VII + 26 + (2) + 9 + (2) s. Sthlm. Pr. 1.
Historiska handlingar D. 12: N:o 2: 1—2.

2277. **Schumacher, Hermann A.,** Olaus Magnus und die ältesten Karten der Nordlande.
Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin. Bd 28. 1893, s. 167—200.

2278. **Hjärne, Harald,** Renässans och reformation. Tal vid Uppsala studentkårs fäst till Uppsala mötes minne i universitetets aula den 7 september 1893. 16 s. Sthlm, Hökerberg. Pr. 25 öre.
Svenska Spörsmål. H. 13.

2279. **Hjärne, Harald,** Sveriges statsskick under reformationstiden (1520—1611). Grundlinjer till föreläsningar. Sommarkurserna i Uppsala 1893. 63 s. Uppsala.

2280. **Dahlmann, F. C.,** Geschichte von Dänemark. Bd 4: 1523—1559. Von *Dietrich Schäfer*. XX + 496 s. Gotha, Perthes.
Geschichte der europäischen Staaten. Herausgegeben von Heeren, Ukert und Giesebrecht. Lief. 55: Abtl. 2.

2281. **Schück. Henrik,** Olavus Petri. Ett fyrahundraårsminne. (1) + 66 s. + 1 pl. Sthlm, Geber. Pr. 1,25.

2282. **Hjärne, Harald,** Reformationsriksdagen i Västerås. 79 s. Sthlm, Hökerberg. Pr. 60 öre.
Svenska Spörsmål. H. 7.

2283. **[Hammarskjöld, Agathon],** Bilder ur svenska flottans historia. 1. Svenska flottans första stora sjötåg.
Försvarsvännen 1893. s. 1—2, 7—8, 10—11, 13—15, 18—19, 22—24, 25—27, 30—32, 33—34, 37—38, 41—42, 46—47, 53—54, 57—58, 65—67, 73—75, 77—78, 81—82, 85—86, 89—91, 93—95, 98—100, 102—103, 107—108, 109—111.
Se nedan »Recensioner» 2503.

2284. **Larsen, Axel,** Hvem anförte den forenede svensk-dansk-preussiske Flaade i Sommeren 1535?
Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn) 1893, s. 292—317.

2285. **Larsen, Axel,** Dansk-norske Heltehistorier. 1536—1648. (3) + 159 s. + 13 pl. och portr. Köbenhavn, Gyldendalske Boghandel. Pr. 2,50.
De, hvilkas biografier förekomma i denna bok, äro följande: Peder Skram, Johan Rantzau, Herlof Trolle, Daniel Rantzau, Otte Rud, Frans Brokkenhus, Kristian den fjerde och Jörgen Vind.

2286. **Andersson, Thor,** Svenska underhandlingar med Ryssland 1537. 54 s. 12:o. Sthlm, Samson & Wallin. Tryckt i 100 ex. Pr. 2,25.

2287. Konung Gustaf den Förstes Registratur. Utgifvet af Kongl. Riksarkivet genom *Victor Granlund*. 14. 1542. (Se N:o 414, 789, 925, 1045, 1387 o. 1656.) 434 + 43 + (1) s. 15. 1543. 645 + 64 s. Sthlm, Norstedt. D. 14. Pr. 6,50. D. 15. Pr. 9.
»Handlingar rörande Sveriges historia.» Ser. 1.

2288. Форстенъ, Г. В, Балтійскій вопросъ въ 16 и 17 столѣтіяхъ 1544—1648). [Den baltiska frågan i 16. och 17. århundradet. (1544—1648).] T. 1: Борьба изъ за Ливоніи [Kampen om Lifland]. XV + 717 s. С.-Петерб.

2289. **Berg, Gustaf,** Bidrag till den inre statsförvaltningens historia under Gustaf den Förste hufvudsakligen i afseende på Småland. Akad. afh. 307 + (1) s. Sthlm, Förf. Pr. 2,50.

2290. **Ahnfelt, Otto,** Utvecklingen af svenska kyrkans ordning under Gustaf den förstes regering. Jämte 3 bilagor. 265 + 97 s. + Tillägg till utvecklingen af svenska kyrkans ordning under Gustaf I:s regering. 9. s. Lund, Collin & Zickerman. Pr. 5.
Tidskrift för Teologi 1892.
Se nedan »Recensioner» 2504.

2291. Regesta diplomatica historiæ Danicæ. Chronologisk Fortegnelse over hidtil trykte Diplomer og andre Brevskaber til Oplysning af den danske Historie, udgiven ved det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Omsorg. Anden Række. Bd 2: 2. Fra Aar 1558 til Aar 1574; s. 289—576. 4:o. Kjöbenhavn. Pr. 5.

2292. Ett bidrag till flottans historia under Erik XIV.
Historisk Tidskrift 1893, s. 69—71.

2293. **Ödberg, F.,** Om Anders Lorichs, k. Johan III:s ständiga legat i Polen, och hans tid (1569—84). Bidrag till svenska diplomatiens och den katolska reaktionens historia. Läroverksprogram. 124 s. 4:o. Skara, Förf.

2294. **Ödberg, F.,** Om kyrkoherden herr Maurits Rasmussons i Böne sammansvärjning mot k. Johan III år 1576.
Västergötlands Fornminnesförenings tidskrift. H. 6—7 (1893), s. 7—20.

2295. **Henning, Karl,** Strengnäs stift under den liturgiska striden till Uppsala möte 1593. Läroverksprogram. 50 + (1) s. 4:o. Sthlm, Chelius. Pr. 1.

2296. Handlingarna från Uppsala möte 1593 utgifna af *Emil Hildebrand.* 149 + (1) s. + 1 facs. 75 ex. på finare papper, separattryck ur »Svenska riksdagsakter» D. 3. Samma publikation (»Handlingarna — — utg. af Riksarkivet genom E. Hildebrand») på vanligt papper. Sthlm, Norstedt. Pr. 4,50.

2297. Uppsala mötes beslut, den 20 mars 1593. Afbildning i originalets storlek utförd i ljustryck på Generalstabens litografiska anstalt. Med upplysande text af *Emil Hildebrand.* 2 bl. + 12 sidor text. Sthlm, Generalstabens litogr. anstalt. Pr. 4.

2298. **Sundberg, A. N.,** Om den svenska kyrkoreformationen och Uppsala möte 1593. 99 s. Pr. 1,25.
Uppsala universitets Årsskrift 1893. Program.
Se nedan »Recensioner» 2505.

2299. **Hildebrand, Karl,** Uppsala möte 1593, ett 300-årsminne. 46 + (1) s. Sthlm, Beijer. Pr. 25 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 4.
Se nedan »Recensioner» 2505.

2300. **Hildebrand, Karl,** Undersökningar till Uppsala mötes historia.
Historisk Tidskrift 1893, s. 89—122.

2301. **Hjärne, Harald,** Uppsala möte.
Ord och Bild 1893, s. 370—378.

2302. **Holmberg, E. J.,** Den liturgiska stridens och Uppsala mötes historia jämte kort beskrifning af jubelfesterna i Uppsala 1693 och 1793. Ett trehundraårs minne 1593—1893. Efter de bästa källor skildradt för svenska folket. Med illustrationer. 114 + 11 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1.
Se nedan »Recensioner» 2505.

2303. **Magnusson, A. M.,** Nicolaus Olai Botniensis ordförande vid Uppsala möte 1593. Med ett förord af domprosten Sundelin. (3) + 49 s. Sthlm, Nordin & Josehpson. Pr. 1.
Se nedan »Recensioner» 2505.

2304. **Thomæus, Ragnar,** Om Uppsala möte 1593. Historiska påminnelser jubelåret 1893. (1) + 63 s. Göteborg, Pehrsson. Pr. 75 öre.
Se nedan »Recensioner» 2505.

2305. **Råbergh, Herman,** Den evangeliskt-lutherska bekännelsens införande i Finlands kyrka genom Uppsala kyrkomöte. 25 februari—20 mars 1593. Ett trehundraårs minne. 40 s. Helsingfors, Söderström. Pr. 25 öre.
Se nedan »Recensioner» 2505.

2306. **Wägner, S.,** Till minne af Uppsala möte 1593. Läroverksprogram. 11 s. 4:o. Nyköping.

2307. **Lundin, C. F.,** Uppsala möte i världshistorisk belysning. 58 s.
Uppsatser i teologiska och kyrkliga ämnen utgifna af W. Rudin. H. 7.
Uppsala, W. Schultz.

2308. **Nyström, J. F.,** Minnet af Uppsala möte.
Redogörelse för allmänna läroverken i Uppsala, Enköping och Norrtelje under läseåret 1892—93, s. 1—11.

2309. **Lundström, Herman,** Laurentius Paulinus Gothus hans lif och verksamhet (1565—1646). 1—2: (1565—1637). Akad. afh. VIII + 333 + (1) + 22 s. + 1 portr. Uppsala, Förf. Pr. 3,50.

2310. **Schybergson, M. G.,** Sverige och Ryssland under förra hälften af sjuttonde seklet.
Finsk Tidskrift 1893. Bd 1, s. 337—347.

2311. **Klopp, Onno,** Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. Zweite Ausgabe des Werkes: Tilly im dreissigjährigen Kriege. Bd 2: 1621—1628. XXVIII + 868 s. Paderborn, Schöningh.

2312. Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling. Utgifna af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien. Senare afdelningen. Bd 5. Jakob De la Gardies bref 1611—1650. Utg. af *C. G. Styffe*. IV + 640 s. Bd 6. Johan Banérs bref 1624—1641. Utg. af *P. Sondén*. VI + 915 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. Bd 5: 8; Bd 6: 11.50.
Se nedan »Recensioner» 2514.

2313. **Mack, Heinrich,** Die Hanse und die Belagerung Stralsunds im Jahre 1628. Vortrag gehalten in der Versammlung des Hansischen Geschichtsvereins zu Stralsund am 23. Mai 1893.
Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1892, s. 121—155.

2314. **Winter, Georg,** Der dreissigjährige Krieg. Dritte Periode: Gustav Adolf und Wallenstein. Der Prager Friede. (1630—1635.)
Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen. Herausgegeben von *Wilhelm Oncken*. Abtheilung 199—200, s. 337—510 + pl.

2315. **Sondén, Per,** Tvenne hjältar från trettioåriga kriget. Ur Tysklands nyaste biografiska litteratur för 1600-talet. [Reichsfreiherr Dodo zu Innhausen und Knyphausen; Dietrich v. Falkenberg.]
Historisk Tidskrift 1893, s. 23—68.

2316. **Hümmer, Fr. K.,** Bamberg im Schweden-Kriege 1632—34.
Bericht über Bestand u. Wirken d. historischen Vereins zu Bamberg. 53, s. 169—230.

2317. **[Nordwall, John E.],** Några bidrag till en rådslängd för Gustaf II Adolfs regering.
Historisk Tidskrift 1893, s. 175—189.

2318. **Gyurátz, F.,** Gusztáv Adolf svéd király élete. 437 s. Budapest, Hornyánsky.

2319. **Diemar, H.,** Köln und die Schlacht bei Lützen.
Korrespondenzblatt der Westdeutschen Zeitschrift f. Geschichte u. Kunst zugleich Organ der historisch-antiquar. Vereine zu Backnang, Birkenfeld, Dürkheim. Jahrg. 12, s. 39—43.

2320. Egenhändigt bref dateradt Prag 4 dec. 1632 från d. v. öfversten Piccolomini, med underrättelser om slaget vid Lützen d. 6 (16) nov. 1632, k. Gustaf II Adolfs död och ställningen i kejserliga lägret efter ofvannämnda slag. (I arkivet på Ericsberg.)
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 131—132.

2321. **Struck, Walter,** Die Schlacht bei Nördlingen im Jahre 1634. Ein Beitrag zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges. (3) + 106 s. + 2 kartor. Stralsund, Königl. Regierungs-Buchdruckerei.
Se nedan »Recensioner» 2513.

2322. Om Johan Banérs sista sjukdom. [2 bref]. [Medd. af *E. W. Bergman.*]
Historisk Tidskrift 1893, s. 277—282.

2323. **Lippert, Woldemar,** Sprembergs Ueberfall durch die Schweden 1642.
Niederlausitzer Mittheilungen. Bd 3. (1893), s. 137—147.

2324. **Meinardus, Otto,** Protokolle und Relationen des brandenburgischen Geheimen Rathes aus der Zeit des Kurfürsten Fredrich Wilhelm. Bd 2. 1643 bis Ende Dezember 1644. CXLII + (2) + 684. Bd 3. Vom Januar 1645 bis Ende August 1647. 841 s. Leipzig, Hirzel.
Publicationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven. Bd 54, 55.

2325. **Rohdewald,** Die Abtretung des Elsass an Frankreich, ein Beitrag zur Geschichte des Westfälischen Friedens. Inaug. Diss. 32 s. Halle.

2326. **Ogier, François,** Journal du Congrès de Munster. Publié par *Auguste Boppe.* XXXIX + 268 s. + 1 portr. Paris, Plon.

2327. Lettres du Cardinal Mazarin pendant son ministère, recueillies et publiées par *G. d'Avenel.* T. 7. Juillet 1655—Juin 1657. XIII + 806 s. 4:o. Paris.

2328. **Hirsch, Ferdinand,** Otto v. Schwerin. Th. 1.
Historische Zeitschrift 1893. Bd 71, s. 193—259.
(Berör Karl X Gustafs förhållande till »Den Store Kurfursten»).

2329. **Weiss,** Zur Vermittlungspolitik Cromwells zwischen Dänemark und Schweden 1657.
Jahresbericht der Görres Gesellschaft 14, s. 608—613.

2330. **Bricka, C. F.,** Efterretninger om den danske flaade i efteraaret 1657.
Danske Magazin. Femte række: Bd 3, s. 115—151.

2331. **Niemeyer,** Urkundliche Beiträge zur Geschichte Ditmarschens aus den Jahren 1658—1660. 21 s. Programm. Meldorf.

2332. Kjöbenhavns Forsvar 1658—1660.
»Vort Forsvar». Aarg. 13, 26 Februari o. 12 Marts 1893.

2333. **Liisberg, H. C. Bering,** Jakob Jensen Nordmand, Frederik den Tredies Kunstdreier og Rustmester. Med lidt om Brasiliens Erobring og Kjöbenhavns Beleiring.
Museum 1893. Bd 1, s. 245—284.

2334. **Möller, H. L.,** Nils Pallesen Rosenkrands.
»Vort Forsvar». Aarg. 13, 21 Maj o. 4 Juni 1893.
Berör kriget mellan Sverige och Danmark 1658—1660.

2335. **Barfod, Frederik,** Danmarks Historie fra 1536 til 1670. Bd 4: Fra 1660 til 1670. XIII + (2) + 356 s. Kjöbenhavn, Schönberg. Pr. 4,25.

2336. Bref af Olof Rudbeck d. ä. rörande Upsala universitet, utgifna med inledning af *Claes Annerstedt.* 1. 1661—1670. LIV + 73 s. Pr. 1,50.
Rektorsprogram.

2337. **Lundqvist, Karl Gustaf,** Sveriges krig med staden Bremen och politik i samband därmed åren 1665—1666. Akad. afh. XII + 176 + (2) s. Sthlm, Förf.

2338. **Jörgensen, A. D.,** Peter Schumacher Griffenfeld. D. 1. 512 s. + 1 portr. Köbenhavn, Gyldendal. Pr. 7.

2339. **Lind, H. D.,** Fra Sömagtens Stortid.
Museum 1893, Bd 1, s. 26—64, 119—144.

2340. Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-protokoll. D. 10. 1668. Utg. af *Severin Bergh.* VI + 615 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 7,75.

2341. **Meyer, F.,** Ein illustr. Flugblatt auf d. Schlacht bei Fehrbellin.
Brandenburgia 1, s. 172—177.

2342. **Vaupell, O.,** Sönderjyden Hans Lövenhjelm.
»Vort Forsvar». Aarg. 13, 31 December 1893.
Berör kriget mellan Sverige och Danmark 1675—1679.

2343. **Tæglichsbeck, F.,** Die Belagerung der Stadt Anklam durch den Grossen Kurfürsten im Jahre 1676. (2) + 60 s. + 1 karta. Stettin, Hessenland.

2344. Egenhändigt bref från K. Karl XI till grefve J. G. Stenbock. [1676]. (I arkivet på Bergshammar). (Med facsimile).
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 128—129.

2345. **Bergman, Carl Johan,** Danmarks sista affär på Gotland 1676—1679. Några blad ur öns historia. Inträdestal. 25 + (1) s.
K. Vitterhets Historie och Antiqvitets akademiens handlingar. 11: 7.

2346. **Fester, Richard,** Die Augsburger Allianz von 1686. VIII + 187 s. München, Riegersche Buchhandlung.
Berör Snoilskys uppträdande i Augsburg och Sveriges politik med afseende på Schleswig-Holstein och Christian Albrechts återkallande.

2347. Briefe von Pufendorf. Herausgegeben und erläutert von *Konrad Varrentrapp*. Th. 2. [1690—1693].
Historische Zeitschrift 1893. Bd 70, s. 193—232.

2348. Konung Karl XII:s egenhändiga bref. Samlade och utgifna af *Ernst Carlson*. (2) + XLVI + 476 s. + 1 portr. + 1 breffacsimile. Sthlm, Norstedt. Pr. 6.
Se nedan »Recensioner» 2518.

2349. **Coppius, Carl,** Carl XII. König von Schweden und der Gedenkstein zur Erinnerung an denselben in Stralsund am Frankenthor in der Umfassungsmauer des Kasernenhofes des Infanterie-Regiments Prinz Moritz von Anhalt Dessau (5 Pomm.) N:o 42. Aus Geschichtsquellen und Akten Zusammengestellt. 32 s. Stralsund.

2350. **Buchholtz, Anton,** Beiträge zur Lebensgeschichte Johann Reinhold Patkuls. VIII + 255 s. + 2 Bildnissen. Riga, Häcker.
Se nedan »Recensioner» 2519.

2351. **Welck, D. A.,** Schweizer Soldtruppen in kursächsischen Diensten 1701—1815.
Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde 1893, s. 78—124, 267—290.

2352. **Schefer, Christian,** Louis XIV et Charles XII. 2: La guerre de Pologne. (Mission du marquis de Bonnac).
Annales de l'école libre des sciences politiques 1893, s. 575—595.

2353. Lettres intimes de J. M. Alberoni adressées au comte I. Rocca, publiées par *E. Bourgeois*. (2) + LIII + (1) + 701 + (2) s. + 1 portr. + 2 facsimile. Paris, Masson.
Annales de l'université de Lyon. T. 4.
Berör Karl XII:s historia 1706—18.

2354. **Juel, Just,** En rejse til Rusland under Tsar Peter. Dagbogsoptegnelser. Med Illustrationer og oplysende Anmærkninger ved *Gerhard L. Grove*. VI + (1) + 473 + IX + (1) s. Köbenhavn, Gyldendalske Boghandel. Pr. 7,50.
Berör slaget vid Pultava och Karl XII:s ryska politik.

2355. **Lundberg, Bengt,** De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen från Poltavaslaget 1709 till fredsbrottet 1715. Akad. afh. 181 + (1) s. Lund, Gleerupska universitetets bokh. Pr. 2.

2356. **Oscar Fredrik,** The lion king of Sweden 1710—1713.
The Nineteenth Century 1893, s. 702—724.

2357. **Elvius, Sofus,** En Præst som Spion. (1711).
Museum 1893. Bd 2, s. 59—60.

2358. **Harbou, H. W.,** Kampen foran Wismar den 5:te December 1711 og Fursmans jydske Kyradserer.
»Vort Forsvar». Aarg. 13, 19 November 1893.

2359. **Sourches, marquis de,** Mémoires sur le règne de Louis XIV, publ. par *le comte de Cosnac* et *Édouard Pontal.* T. 13: 1711—1712. 558 + (1) s. Paris, Hachette.
Innehåller bl. annat åtskilligt om Karl XII och hans vistande i Turkiet.

2360. **Larsen, Axel,** Magnus Stenbock og hans Felttog i Pommern og Mecklenburg 1712.
Militær Tidende 1893, s. 178—182, 189—193, 205—209, 230—234, 237—242.

2361. Ett bref med chiffer från Magnus Stenbock [1713]. Medd. af *R. Torpadie.*
Svenska Autograf Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 104—105.

2362. [**Odhner, C. T.**], Karl XII:s hemfärd från Turkiet.
Historisk Tidskrift 1893, s. 71—78.

2363. Karl XII:s hemfärd från Turkiet. Af *P.*
Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1893, s. 155—159.

2364. **Barstad,** Nordenfjeldske dragoner i 1718.
Norsk Militært Tidsskrift 1893, s. 305—310.

2365. **Malmström, Carl Gustaf,** Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. Andra upplagan, delvis omarbetad. D. 1. XII + 490 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 5.
Se nedan »Recensioner» 2520.

2366. [**Wieselgren, Harald**], Taflor från krigs- och olycksåren efter Carl XII:s död, 1719—21. Tecknade af *Justus van Effen* och *Carl Adlerfelt.* Dels i öfversättning, dels i referat meddelade af H. W.
Historisk Tidskrift 1893, s. 157—174.

2367. **Jansson, Hjalmar,** Sveriges accession till hannoverska alliansen. Akad. afh. 4 + 143 s. Sthlm, Förf.

2368. **Holm, Edvard,** Danmark-Norges Historie under Kristian VI (1730—1746). Halvd. 1. 384 + 48 s. Kjöbenhavn, Gad. Pr. 5,50.
Äfven med titel: Danmark-Norges Historie fra den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse. (1720—1814). Bd 2: 1.

2369. **Överland, O. A.,** Illustreret Norges Historie. H. 112—122. Bd 5, s. 1105—1632 + pl. Kristiania, Folkebladets Forlag.
Behandlar tiden 1730—1796.

2370. **Schybergson, M. G.,** En anmärkning till Johan Archenholtz biografi.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 24. Förhandlingar och Uppsatser. 7. 1892—93, s. 76—78.

2371. Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags Protokoll från och med år 1719. D. 14: H. 1. 1742—43. Utg. af *C. Silfverstolpe.* 336 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,75.

2372. **Carl af Hessen,** Optegnelser 1744—1784. Oversatt fra fransk af *C. J. Anker.* VIII + 184 s. + 1 stamtavle + 1 portr. Kristiania, Malling.

2373. Landshöfdinge-embetets i Elfsborgs län riksdagsrelation för åren 1751—1754, afgifven den 28 jan. 1755.
Vestergötlands Fornminnesförenings tidskrift. H. 6—7 (1893), s. 31 – 75.

2374. Landshöfdinge-embetets i Skaraborgs län riksdagsrelation för åren 1755—1759.
Vestergötlands Fornminnesförenings tidskrift. H. 6—7 (1893), s. 75—111.

2375. **Arnheim, Fritz,** Urteile eines zeitgenössischen schwedischen Politikers über Friedrich den Grossen. Mitteilungen aus den Tagebüchern des Grafen Karl Gustav Tessin.
Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1893, s. 242—250.

2376. **Höpken, A. J. v.,** riksråd, grefve, Skrifter. Samlade och i urval utgifna af *Carl Silfverstolpe.* Bd 2: Bref, Statsskrifter. VII + 769 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 9,50.
Se nedan »Recensioner» 2521.

2377. Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen. Bd 20. [October 1760—September 1761]. (1) + 678 s. Berlin, Duncker.

2378. **Sylwan, Otto,** Nils von Oelreich såsom censor librorum.
Historisk Tidskrift 1893, s. 123—156.

2379. **Sylwan, Otto,** P. J. Höppener, en publicist på sjuttonhundratalet.
Historisk Tidskrift 1893, s. 319—354.

2380. **Swedenborg, Emanuel,** En inlaga till Kongl. Maj:t.
Historisk Tidskrift 1893, s. 78—81.

2381. Fra generalfeltmarschal prins Carl af Hessens arkiv 1772, 1775, 1776, 1788 og 1789 ved *C. J. Anker.* (2) + 131 s. + 1 portr.
Tillægshefte til »Norsk militært tidsskrifts» 56 bind.

2382. Från Tredje Gustafs dagar. Anteckningar och minnen af E. Schröderheim, G. G. Adlerbeth och G. M. Armfelt. Ånyo utgifna af Elof Tegnér. (Se N:o 2033). H. 5—7: Gudmund Göran Adlerbeth, Historiska anteckningar. Bd 2. V + 409 s. H. 8—10: Gustaf Mauritz Armfelt, studier ur Armfelts efterlemnade papper af Elof Tegnér. Ny upplaga. Bd 1. XI + 410 s. Sthlm, Beijer. Pr. 6,50.
Se nedan »Recensioner» 2523.

2383. **Hüffer, Hermann,** Das Zerwürfnis Gustafs III von Schweden mit seiner Mutter Luise Ulrike, der Schwester Friedrichs des Grossen und die Gesandtschaft Anastasius Ludwig Menckens in Stockholm (1777—1782). Unter Mitwirkung von Fritz Arnheim.
Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1893. Bd 6: H. 2, s. 35—108.

2384. **Fauchille, P.,** La diplomatie française et la ligue des neutres de 1780 (1776—1783). XI + 629 s. Paris, Pedone-Lauriel.
Bibliothèque internationale et diplomatique 32.

2385. **Hochschild, C. F. L.,** Gustaf III, Sofia Magdalena och Christian VII 1788.
Historisk Tidskrift 1893, s. 305—318.

2386. **Leijonhufvud, C. E.,** Bidrag till K. Södermanlands reg:tes historia efter år 1772, samlade af Ceal. 1. Ryska kriget 1788—1790.
Södermanlandsposten 1893.

2387. **Jonsson, Wilh.,** Krigshändelserna i Anjalatrakten den 1—6 maj 1790. (Med 3 bilagor och 4 kartor).
Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1893, s. 353—380.

2388. Kornetten Gustaf Reinhold af Klerckers anteckningar under dess fångenskap i Ryssland 1788—1790.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 24. Förhandlingar och Uppsatser. 7. 1892—93, s. 48—64.

2389. **d'Armaillé,** *född de Ségur*, Grefvinnan Egmont, dotter af marskalk Richelieu, efter hennes korrespondens med Gustaf III. Öfversättning. 234 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,50.

2390. **Gaulot, Paul,** Drottningens vän (Axel Fersen och Marie-Antoinette). Historisk skildring. Bemyndigad öfversättning till svenskan af E. Bay. 320 s. + 2 portr. Sthlm, L. Hökerberg. Pr. 3.

2391. **Warburg, Karl,** Karl August Ehrensvärd. En lefnadsbild från gustavianska tiden. VII + 411 + (1) s. Sthlm, Beijer. Pr. 8.
Se nedan »Recensioner» 2525.

2392. **Hammarskjöld, Agathon,** Generalen grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg. 1.
Historisk Tidskrift 1893, s. 197—256.

2393. **Ehrenström, Johan Albert,** Изъ историческихъ записокъ Іоанна-Альберта Эренстрема. [Ur J. A. Ehrenströms historiska anteckningar; meddel. och öfvers. af G. Synnerberg och N. Ivanin.]
Русская старина 1893: Юль—Сентябрь (T. 79), s. 1 - 40. 209—267, 417—460; Октябрь—Ноябрь (T. 80), s. 32—62, 243—252.

2394. Svenska beskickningars berättelser om främmande makter år 1793. 1. Preussen [K. E. von Carisien.] — 2. Polen [S. N. Casström.] Utgifna af *C. E. B. Taube*. IV + 201 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 2.50.

2395. **Fryxell, Anders,** Berättelser ur svenska historien. Fortsatta af *Otto Sjögren*. D. 49: Gustaf IV Adolf. (4) + 392 s. Sthlm, Hierta. Pr. 3,50.

2396. La femme de Bernadotte [Drottning Desideria.] Par L. C. 68 s. Paris, Nilsson.

2397. Handlingar rörande Kungliga Österbottens infanteriregemente för åren 1806, 1807, 1808 och 1809.
Finsk Militär Tidskrift 1893, s. 25—34, 148—155, 328.

2398. **Savary, A. J. M. R., duc de Rovigo,** Политическая переписка генерала Савари въ 1807 г. [General Savary's politiska brefväxling under hans vistelse i S:t Petersburg år 1807. Fransk text.] С.-Петербургъ 1893. 8:o.
Сборникъ Имп. Русскаго Историческаго Общества T. 83.

2399. Nogle aktstykker vedr. begivenhederne om Örjesö i maj 1808. (Hermed et oversigtskart).
Norsk Militært Tidsskrift 1893, s. 405—422, 444—477, 483—499.

2400. Öfverste Palmfelts affär vid Kauhajoki den 31 augusti 1808.
Finsk Militär Tidskrift 1893, s. 57—59 + 1 karta.

2401. **Bloch, A.,** Affæren ved Berby 12 September 1808.
»Værg dit Land» 1893—94, s. 3, 6—7.

2402. **Lindström, Ad.,** Öfveramiralen friherre Pukes expedition till Vesterbotten år 1809. IV + (1) + 139 s. + 5 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 3.
Militärlitteratur-föreningens förlag. 65.

2403. **Kjellén, Rudolf,** Den nationella karakteren i 1809 års grundlagstiftning.
Historisk Tidskrift 1893, s. 1—22.

2404. **Wallis, Ernst,** Fersenska mordet.
Kalendern Svea. Årg. 50, s. 131—141 + 1 plansch.

2405. **Quistorp, Barthold, v.,** Geschichte der Nord-Armee im Jahre 1813. Bd 1. XI + (1) + 552 s. Bd 2. VIII + 488 s. Bd. 3. VI + 329 s. Berlin, Mittler und Sohn.

2406. **Wiehr, Ernst,** Napoleon und Bernadotte im Herbstfeldzuge 1813. XI + 496 s. + 6 Skizzen. Berlin, Cronbach.
Se nedan »Recensioner» 2529.

2407. **Björlin, Gustaf,** Kriget i Norge 1814. Efter samtidas vittnesbörd. 348 s. + 3 kartor. Sthlm. Norstedt. Pr. 4,75.
Se nedan »Recensioner» 2530.

2408. **Sars, J. E.,** Grev Wedel og den norsk-svenske union.
Nyt Tidsskrift 1892—93, s. 429—446.

2409. **Almén, Joh.,** Ätten Bernadotte. Biografiska anteckningar. Med 190 illustrationer. XII + 338 s. Sthlm, Fritze. Pr. 8.

2410. **Reuterskiöld, C. A.,** Till belysning af den svensk-norska unionsförfattningen och dess tidigare utvecklingshistoria. En statsrättslighistorisk undersökning. Akad. afh. (6) + 195 s. Sthlm, Förf. Pr. 2.

2411. Minnen ur Sveriges nyare historia samlade af *B. von Schinkel.* D. 12: Carl Johan och hans tid (1828—1844). Författad af *Oscar Alin.* Senare afdelningen (1835—1844). (3) + 274 + CXLVI + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 5,50.
Äfven utgifven under titel: *Alin, Oscar,* Carl XIV Johan och rikets ständer 1840—1841. Historisk teckning.
Se nedan »Recensioner» 2531.

2412. **Bacourt, A. de,** Une mission en Suède et en Danemark 1844.
Le Correspondant 1893, s. 628—660.

2413. Tre episoder i konung Karl XV:s lif. Ur kommendör Axel Adlersparres efterlämnade papper ordnade och utgifna af hans hustru. 82 + (1) s. Sthlm, Bonnier. Pr. 1.

2414. **Bille, C. St. A.,** Skandinavisk Fata Morgana. Brudstykker af endnu icke nedskrevne Livserindringer.
Tilskueren 1893, s. 415—420. (Berör händelserna 1863—64.)

2415. **Varenius, Otto,** Nyare unionell litteratur och olika unionella rättsåskådningar. Kritisk framställning. 120 s. Upsala, Akad. bokh. Pr. 1.
Afd. 1 och 2 äro tryckta i Svensk tidskrift 1892; afd. 3 med några smärre förändringar i samma tidskrift 1893.
Se nedan »Recensioner» 2533.

2416. **Varenius, Otto,** Den gemensamme utrikesministern och likställigheten. 34 s. Upsala, Akad. bokh. Pr. 10 öre.
Denna broschyr är förut utgifven såsom N:o 2 bland »Skrifter utgifna af förbundet Sveriges Rätt».

2417. **Varenius, Otto,** Konsulatfrågan. 58 + (1) s. Upsala, Akad. bokh. Pr. 25 öre.

2418. **Kjellén, Rudolf,** Unionen sådan den skapades och sådan den blifvit. 1. Den ursprungliga unionen. 51 s. Sthlm, Beijer. Pr. 25 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 1.
Se nedan »Recensioner» 2534.

2419. Om Norges rätt och Norges pligt. Ett ord till de förenade rikenas begge folk af En svensk unionsvän. 29 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 60 öre.

2420. En unionell brefväxling. (Aftryck ur Aftonbladet.) 84 s. 16:o. Sthlm, Aftonbladet. Pr. 15 öre.

2421. **Stang, Emil,** Tale den 29:de November 1893. 15 s. Kristiania.
Bilag til »Den vestl. Tidende» 1893 N:o 302.

2422. **Ræder, Munch,** Unionen og egen udenrigsminister. 92 s. Kristiania, Aschehoug. Pr. 80 öre.

2423. **Sars, J. E.,** Den norsk-svenske unions historiske retsgrund.
Nyt Tidsskrift 1892—1893, s. 116—123, 225—244.

2424. **Sars, J. E.,** Unionsspörsmaalet.
Nyt Tidsskrift 1892—1893, s. 50—56.

2425. **Sars, J. E.,** Unionen och Europa.
Nyt Tidsskrift 1892—1893, s. 539—559.

2426. **Berlin, Knud,** Svensk-norske Unionskonflikter.
Tilskueren 1893, s. 122—142, 220—240.

Genealogi, Biografi och Heraldik.

2427. **Cordt, Benjamin,** Zur Geschichte des Adelsgeschlechts und Familienarchivs der Grafen de la Gardie.
Sitzungsberichte der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat 1892, s. 34—46.

2428. **Fenk, L.,** Miniatur-bilder af bemärkta prestmän i Lunds stift på 1800-talet. 156 s. + 68 portr. Malmö, Envall & Kull. Pr. 3.

2429. **Fries, Th. M.,** Bidrag till en lefnadsteckning öfver Carl von Linné. 48 s. + 3 stamtaflor. Pr. 75 öre.
Upsala universitets Årsskrift 1893. Program.

2430. **Hammarskjöld, Agathon,** Svenska amiraler under sjuttonhundratalet. 1: Anton Johan Wrangel och Georg Herman af Trolle.
Ny Illustrerad Tidning 1893, s. 366, 373—374, 376—377, 382—383, 399—400, 412, 435, 437—438.

2431. **Herdaminne,** Upsala ärkestifts. Ny följd. D. 4: 1. Utg. af *Ludv. Nyström.* (2) + 352 s. Upsala, Akademiska bokh. Pr. 3,50.

2432. **Kyrkbok,** Fransk-lutherska församlingens i Stockholm, 1688—1791.
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 114—120, 135—139.

2433. **Lindström, G.,** Die Rathslinie von Wisby. 22 s. Separatexemplar.
Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde 1893.

2434. **Matrikel,** Die, der Universität Rostock. Herausg. v. *A. Hofmeister.* 3,1. 1611—1651. 168 s. 4:o. Rostock, Stillerschen Buchhandlung.

2435. **Rechenskap,** Anno 1617—1648, på brudednar, som äro vide i Stasskyrkian (S:t Nicolai kyrka i Stockholm).
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift 1893. Bilagor.

2436. **Universitäts-Matrikeln,** Aeltere. 2: Universität Greifswald. Aus der Originalhandschrift unter Mitwirkung von *Georg Liebe, Emil Theuner, Herm. Granier* und *Herm. v. Petersdorff.* Herausgegeb. v. *E. Friedländer.* Bd. 1: 1456—1645. XXI + 635 s. Leipzig, Hirzel.
Publicationen aus den k. preuss. Staatsarchiven. Bd 52.
Se nedan »Recensioner» 2535.

2437. **Wrangel, F. U.,** En vapenbok från medeltiden. (Med facsimile.)
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 121—128.

2438. **Ättartal,** Svenska, för år 1893 afsedda att utgöra tidskrift för svensk slägtkunskap och slägtforskning samt slägtbok och slägtkalender. [Utg. af *V. Örnberg.*] XVI + 528 s. Sthlm, Förf. Pr. 4,50.

Krigshistoria.

2439. **Betänkande,** Underdånigt, af kommitterade för granskning af inskriptionerna å arméns fanor och standar afgifvet den 2 april 1892. 150 + (2) s. Sthlm.

2440. [**Lagercrantz, E.**], Ett bidrag till frågan om Konungens Svea Lifgardes traditioner.
Historisk Tidskrift 1893, s. 355—378.

2441. **Mankell, J.**, Öfversikt af svenska krigens och krigsinrättningarnes historia. D. 2: Nyare tiden 1526—1611. Bd 1: Krigshistoria 1526—1592. H. 1: Krigshistoria under Gustaf I:s och Erik XIV:s regeringar. VIII + 357 s. + 4 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 4,50.
Militärlitteratur-föreningens förlag. 61, 2.

Litteratur- och Konsthistoria.

2442. **Flodmark, Johan**, Stenborgska skådebanorna. Bidrag till Stockholms teaterhistoria. XVI + 554 s. + 1 pl. + portr. + 13 s. musikb. Sthlm, Norstedt. Pr. 7,50.
Se nedan »Recensioner» 2537.

2443. **Lewenhaupt, Eugène**, Johan Heysig-Ridderstjerna. 2.
Samlaren 1893, s. 43—96.

2444. **Ljunggren, Gustaf**, Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död. D. 5: Striden emellan gamla och nya skolan 1815—1821. H. 3' s. 321—482. Lund, Gleerup. Pr. 2.

2445. **Schück, Henrik**, Lars Wivallius hans lif och dikter. 1. Biografi. 266 + (1) s. Upsala. Pr. 6.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet. 13: 1.
Se nedan »Recensioner» 2538.

2446. **Schück, Henrik**, Marsk Stigs-visorna.
Nordisk Tidskrift 1893, s. 21—44.

2447. **Steffen, Richard**, Våra första reformationsskrifter och deras författare.
Samlaren 1893. Extra Häfte, s. 5—61.

2448. **Wieselgren, Harald**, Leopold och Reuterholm. 2.
Samlaren 1893, s. 27—42.

Statsrätt och Juridik m. m.

2449. **Dahlberg, Bror Herman**, Bidrag till svenska fattiglagstiftningens historia intill midten af adertonde århundradet. Akad. afh. 103 + (1) + 36 s. Upsala, Förf.

2450. **Nilsson, Johannes**, Bidrag till ärfdabalkens historia 1686—1736. 2. Källskrifter. 1. Förslagen till ärfdabalk. VIII + 255 + (1) s. Upsala, Akad. bokh. Pr. 4,50.
Upsala Universitets Årsskrift 1892. Rätts- och Statsvetenskaper. 1.

Bibliografi.

2451. **Josephson, Aksel G. S.**, Avhandlingar ock program utgivna vid svenska och finska akademier och skolor under åren 1855—90. Bibliografi. Med förord af bibliotekarien Claes Annerstedt. D. 1: H. 3—4, s. 113—264 + VIII s. Upsala, Lundequistska bokh. Pr. 4.

2452. [**Kjellberg, C.**], Uppsala stads arkiv.
Historisk Tidskrift 1893, s. 378—380.

2453. **Sakregister** till Rikets ständers protokoll med bihang för tiden f. o. m. år 1809 t. o. m. år 1866. D. 1—2. 4:o. 1: XII + 1064 s. 2: IV + 1106 s. Sthlm, Deleen. Pr. 20.
Utarb. af Johan Johansson i Noraskog.

2454. **Setterwall, Kristian,** Svensk historisk bibliografi 1892. 19 s. Bilaga till Historisk Tidskrift 1893. 50 Separatexemplar.

2455. **Snoilsky, Carl,** Svenska historiska planscher. 1. 1499—1634.
Kongl. Bibliotekets Handlingar. 15, s. 1—76.

2456. **Taube, B.** och **Bergh, Severin,** Förteckning öfver samlingen af originaltraktater i svenska riksarkivet. 1.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. XVII, s. 99—154.

Topografi.

2457. **Berg, Wilhelm,** Augustinerklostret i Konungahälla.
Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia, utgifna på föranstaltande af länets fornminnesförening 1893. Bd 5, s. 187—314 + 6 s. + 19 pl. + 3 kartor.

2458. **Berg, Wilh.,** Samlingar till Göteborgs historia. Bd 3: Christine kyrkas böcker. H. 6—7, s. 815—1099 + (3) s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 5.

2459. **Hildebrand, Hans,** Visby och dess minnesmärken. Med teckningar af Robert Haglund. H. 3—8. (Se N:o 2105) s. 45—136 + 6 etsn. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 2 kr. häftet.

2460. **Hult, Karl,** Ljusnarsbergs krönika. H. 2. 513 s. Kopparberg, Förf. Pr. 3.

2461. Noraskogs arkiv. Bergshistoriska samlingar och anteckningar. Utg. af *Johan Johansson.* (Se N:o 1785). H. 4, Beskrifning öfver Nora socken upprättad åren 1850—58 af E. E. Öman. 208 s. + 2 kartor. Sthlm. Pr. 3.
Ej i bokhandeln.

2462. **Nyblom, C. R.,** Upsala domkyrka.
Ord och Bild 1893, s. 339—369.

2463. **Olsson, P.,** Några upplysningar om ödesbölen i Jämtlands län.
Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift. Bd 1, s. 77—88.

2464. **[Trolle-Bonde, Carl],** Kjesäter. Anteckningar ur familjearkivet och gårdshandlingarna m. m, 220 s. + 4 pl. + 7 tab. + 1 karta. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 6.

Kulturhistoria.

2465. **Brolén, C. A.,** Bidrag till Västerås läroverks historia. Läroverksprogram. 40 s. 4:o. Västerås.

2466. **Hjelt, Otto E. A.,** Svenska och finska medicinalverkets historia 1663—1812. D. 3. (2) + XIII + 793 s. Helsingfors.

2467. **Schück, Henrik,** Om den äldsta bokhandeln i Sverige.
Festskrift med anledning af svenska bokförläggareföreningens femtioårsjubileum den 4 Dec. 1893, s. 1—80.

2468. **Stieda, W.,** Hamburgische Gewerbetreibende im Auslande. 1. Hamburgische Seidenweber in Kopenhagen und Stockholm.
Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte. Bd 9 (1893), s. 421—429.

2469. **Tegnér, Elof,** Familjeinteriörer från trettioåriga krigets tid. Anteckningar ur gamla papper.
Ord och Bild 1893, s. 145—159.

2470. **Wieselgren, Harald,** Firman Lind i Örebro och Stockholm. Ett blad ur vår odlings häfder.
»Ur Skilda Portföljer.» Literärt album 1893, s. 12—34.

2471. **Wrangel, Evert,** Jubelfesten 1693. Ett bidrag till Storhetstidens kultur- och literaturhistoria.
Samlaren 1893. Extra Häfte, s. 65—114.

Kyrkohistoria.

2472. **Ahnfelt, Otto,** Laurentius Petri handskrifna kyrkoordning af år 1561. 40 s. 4:o. Lund, Förf.

2473. **Lundström, Herman,** Bidrag till kännedomen om Olaus Martini's episkopala verksamhet.
Samlaren 1893. Extra Häfte, s. 115—143.

2474. **Myrberg, O. F.,** Olai Petri svar på tolf spörsmål om den evangeliska och den påfviska läran. En hufvudskrift från den svenska reformationens tid jämte tvenne reformationstal hållna i Uppsala 1891 och 1893. 120 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1,25.

2475. **Quensel, Oscar,** Bidrag till svenska liturgiens historia. II: 2. Det svenska högmässoritualets historia intill 1614. 65—218 + (1) s. Upsala, Lundequistska bokhandeln. Pr. 3.

2476. **Norberg, Otto,** Svenska kyrkans mission vid Delaware i Nord-Amerika (i f. d. kolonien Nya Sverige). X + 231 + (1) s. + 2 pl. + 4 portr. + 1 karta. Sthlm, A. V. Carlson. Pr. 2,75.
Se nedan »Recensioner» 2542.

Finland och Östersjöprovinserna.

2477. **Aspelin, H. Em.,** Wasa stads historia. D. 2: H. 1, s. 319—576. Nikolaistad, Aspelin. Pr. 5 m.

2478. **Bahrfeldt, M.,** Die Münzen und das Münzwesen der Herzogthümer Bremen und Verden unter schwedischer Herrschaft 1648—1719. Zugleich Beiträge zur deutschen Geld und Münzgeschichte des 17. Jahrhunderts. 156 s. + 5 Tafeln. Hannover, Jänecke.

2479. **Bienemann, Fr.,** Zur Gründungsgeschichte der zweiten schwedisch-livländischen Universität in Dorpat.
Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. Bd 15, s. 398—420.

2480. **Bonsdorff, Carl v.,** De finska städernas representation intill frihetstiden.
Historiallinen Arkisto 13 (1893), s. 1—79.
Se nedan »Recensioner» 2543.

2481. **Finland** i 19 seklet framställdt i ord och bild af finska skriftställare och konstnärer. [Utgifvare: L. Mechelin]. 362 s. + 1 blad + 8 s. + 1 blad. St. 4:o. Sthlm, Geber. Pr. 24.

2482. **Handlingar** rörande finska kyrkan och presterskapet. Med understöd af allmänna medel i tryck utgifna af *K. G. Leinberg*. Saml. 2. 1627—1651. Jämte tillägg till första samlingen. XXXII + 446 + (1) s. Jyväskylä, Förf.

2483. **Handlingar** rörande förvaltningen i Finland år 1808. D. 1. Utg. af *J. R. Danielson*. XVII + LXII + 613 + (1) s. Helsingissä, Suomalaisen Kirjallisuuden. Pr. 6 m.

2484. **Hausen, Reinh.,** Ur den finska landtadelns lif under 1600-talet.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 24. Förhandlingar och Uppsatser. 7. 1892—93, s. 20—47.

2485. **Hultin, Arvid,** Ett prässåtal i Åbo i slutet af 17:de seklet.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 24. Förhandlingar och Uppsatser. 7. 1892—93, s. 83—88.

2486. **Lagus, Gabriel,** Ur Wiborgs historia. Minnesskrift utgifven på Wiborgs stads bekostnad. 1. (4) + XX + 222 + (2) + XLIV s. + 5 pl. Wiborg.

2487. **Lagus, Wilhelm,** Åbo akademis studentmatrikel. H. 5, s. 225—472.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 11: 5.

2488. **Leinberg, K. G.,** Meddelanden angående Nådendals kloster.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 24. Förhandlingar och Uppsatser. 7. 1892—93, s. 119—123.

2489. **Leinberg, K. G.,** Skolstaten i nuvarande Åbo stift och dettas förra andel af Kuopio stift intill den 1 Juli 1870. VIII + 408 s. Helsingfors. Pr. 6 m.
Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk. Utg. af Finska Vetenskaps-Societeten. H. 53.

2490. **Neovius, Ad.,** Kyrkornas i Borgå stift inventariipersedlar, bibliotek och arkiv. (3) + LXXXIV + 183 s. Kuopio, Förf. Pr. 4 m. 25 p.
Specialkatalog öfver Domkapitelsarkivet i Borgå. 2.

2491. **Poelchau, Arthur,** Die livländische Geschichtsliteratur im Jahre 1891. (1) + 95 s. Riga, N. Kymmel.

2492. **Protocoller** hållna hos det hedervärda Bondeståndet vid landtdagen i Borgå år 1809. Utg. af *E. Lagerblad.* (3) + 282 s. Helsingfors. Pr. 5 m. 50 p.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 25.

2493. **Råbergh, Herman,** Teologins historia vid Åbo universitet. D. 1: 1640—1713. (2) + 187 + (1) s. Pr. 3 m.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 23.
Se nedan »Recensioner» 2545.

2494. **Schybergson, M. G.,** En skrift af Hartvig Henriksson Speitz.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 24. Förhandlingar och Uppsatser. 7. 1892—93, s. 79—82.

2495. **Schybergson, M. G.,** Mikael Speranski, 1. (med porträtt).
Finsk Tidskrift 1893. Bd 2, s. 407—422.

Allmän historia.

2496. **Dalsjö, M.,** Kejsar Augusti sekularfest enligt nyaste upptäckter och forskningar. Läroverksprogram. 23 s. 4:o. Kristianstad.

2497. **Höjer, Magnus,** Från franska revolutionens dagar. Några hundraårsminnen. (6) + 244 s. + 6 portr. Sthlm, Geber. Pr. 3,75.

2498. **Svedelius, W. E.,** Maria Stuart och Elisabeth. Historisk betraktelse. (1) + 229 + (1) s. + 2 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,50.
Särtryck ur den år 1872 utgifna delen af W. E. Svedelii, Smärre skrifter.

Recensioner.

2499. Hanseakten aus England 1275 bis 1412. Bearbeitet von Karl Kunze. (Se N:o 1642, 1864 o. 2152.)
Rec. i The English Historical Review 1893, s. 344—346 af *R. Lodge.*

2500. **Lindström, G.,** Anteckningar om Gotlands medeltid. 1. (Se N:o 1955.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 10—11 af *Hs Hd.* [*Hans Hildebrand.*]

2501. Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch. Bd. 9. Herausgeg. v. Herman Hildebrand. (Se N:o 1381.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1893, s. 148—149 af *Dietrich Schäfer;* i Göttingische gelehrte Anzeigen 1893, s. 94—96 af *J. Girgensohn.*

2502. Hanserecesse von 1431—1476. Bearbeitet von *Goswin Frhr. von der Ropp.* Bd 7: 1473—76. (Se N:o 1964.)
Rec. Altpreussische Monatsschrift 1893, s. 363—364 af *M. P.*

2503. **Hammarskjöld, Agathon,** Bilder ur svenska flottans historia. 1. **Flottans första stora sjötåg.** (Se N:o 2283.)
Rec. i »Vort Försvar». Aarg. 13, 27 Augusti af *Axel Larsen.*

2504. **Ahnfelt, Otto,** Utvecklingen af svenska kyrkans ordning under Gustaf den förstes regering. (Se N:o 2290.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 34—38 af *Ehd.* [*Emil Hildebrand.*]

2505. Litteratur om Uppsala möte.
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 28—32 af *Ehd.* [*Emil Hildebrand.*]

2506. **Klopp, Onno,** Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. Bd 1. (Se N:o 1981.)
Rec. i Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung 1893, s. 379—381 af *A. Huber.*

2507. **Malmström, Oscar,** Bidrag till Svenska Pommerns historia 1630—1653. (Se N:o 1979.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 22—25 af *G. R. F.* [*G. R. Fåhræus.*]

2508. **Opitz, Walter,** Die Schlacht bei Breitenfeld. (Se N:o 1984.)
Rec. i Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde 1893, s. 153—155 af *J. Krebs.*

2509. **Tæglichsbeck, F.,** Die Gefechte bei Steinau an der Oder vom 29. August bis 4. September 1632. Das Treffen bei Steinau an der Oder am 11. Oktober 1633. (Se N:o 1363.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1893. Bd 70, s. 505—507 af *Karl Wittich.*

2510. **Diemar, Hermann,** Untersuchungen über die Schlacht bei Lützen (16 November 1632). (Se N:o 1406 o. 2166.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1893. Bd 70, s. 500—505 af *Karl Wittich.*

2511. **Irmer, Georg,** Die Verhandlungen Schwedens und seiner Verbündeten mit Wallenstein und dem Kaiser. Bd 3: 1633—34. (Se N:o 1680.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1892, s. 641—643 af *O. M.*

2512. **Heimer, August,** De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England 1633—1654. (Se N:o 1990.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 25—28 af *G. R. F.* [*G. R. Fåhræus.*]

2513. **Struck, Walter,** Die Schlacht bei Nördlingen im Jahre 1634. (Se N:o 2321.)
Rec. i Jahresbericht der Görres Gesellschaft 14, s. 723.

2514. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Senare afdelningen. Bd. 3—5. (Se N:o 1407, 1683 o. 2312.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 53—58 af *A. Rfs. [Aron Rydfors]*; i Revue Historique 1893. T. 53, s. 168—169 af *A. Waddington*; i Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung 1893, s. 381—382 af *Dietrich Schäfer*.

2515. Svenska Riksrådets Protokoll. 6. 1636. H. 1—2, utg. genom *Severin Bergh*. (Se N:o 1206 o. 1682.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1893. Bd 71, s. 340—341 af *F. Arnheim*.

2516. Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 12. (Se N:o 2008.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1893, s. 277—278 af *K.—L.*

2517. **Fåhræus, G. R.,** Om förändringen af Sveriges alliansystem åren 1680—1682 i dess sammanhang med de europeiska förvecklingarna. (Se N:o 1698.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1893. Bd 71, s. 341 af *F. Arnheim*.

2518. Karl XII:s egenhändiga bref. Utg. af *Ernst Carlson*. (Se N:o 2348.)
Rec. i Svensk Tidskrift 1893, s. 530—534 af *C. H. H.*

2519. **Buchholtz, A.,** Beyträge zur Lebensgeschichte Joh. Rein. Patkuls. (Se N:o 2350.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 79—84 af *Otto Sjögren*.

2520. **Malmström, Carl Gustaf,** Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. Andra uppl., delvis omarbetad. D. 1. (Se N:o 2365.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 43—53 af *Ludvig Stavenow*; i Svensk Tidskrift 1893, s. 530—534 af *C. H. H.*

2521. Riksrådet grefve A. J. v. Höpkens skrifter, samlade och i urval utgifna af *C. Silfverstolpe*. Bd 2. (Se N:o 2376.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 1—7 af *L. S. [Ludvig Stavenow.]*; i Revue d'historie diplomatique 1893, s. 605—606 af *C. S.*

2522. **Odhner, C. T.,** Minne af riksrådet m. m. grefve Ulrik Scheffer (Se N:o 2036.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 7—10 af *—rst— [Carl Silfverstolpe.]*

2523. Från Tredje Gustafs dagar. Anteckningar och minnen af E. Schröderheim, G. G. Adlerbeth och G. M. Armfelt. Ånyo utgifna af *Elof Tegnér*. (Se N:o 2033 o. 2382.)
Rec. i Svensk Tidskrift 1893, s. 19—20 af *C. H. H.*

2524. **Fryxell, Anders,** Berättelser ur svenska historien. Fortsatta af *Otto Sjögren*. D. 48. (Se N:o 1720 o. 2032.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1893, s. 236—244 af *Aqut.*

2525. **Warburg, Karl,** Karl August Ehrensvärd. En lefnadsbild från gustavianska tiden. (Se N:o 2391.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1893, s. 283—306 af *Agathon Hammarskjöld*.

2526. **Ankarsvärd, Mikael,** Minnen från åren 1788—1790. (Se N:o 2038.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1893. Bd 2, s. 310—311 af *George Granfelt*.

2527. **Key-Åberg, Karl Wilh. Vikt.,** De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Storbritannien under Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår (7 sept. 1807—13 mars 1809.) (Se N:o 1730.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1893. Bd 71, s. 343 af *F. Arnheim*.

2528. **Sandegren, Magnus,** Till historien om statshvälfningen i Sverige 1809. (Se N:o 1454.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1893. Bd 71, s. 343—344 af *F. Arnheim.*

2529. **Wiehr, Ernst,** Napoleon und Bernadotte im Herbstfeldzuge 1813. (Se N:o 2406.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 84—89 af *G. Dunér;* i Literarisches Centralblatt 1893, s. 1463—1464; i Preussische Jahrbücher. Bd 73, s. 153—158 af *Roloff;* i Jahresbericht der Görres Gesellschaft 14, s. 724; i National Zeitung 46, N:o 418—21 af *F. Arnheim.*

2530. **Björlin, Gustaf,** Kriget i Norge 1814. (Se N:o 2407.)
Rec. i Morgonbladet 1893. N:o 610, 617 af *Yngvar Nielsen;* i Historisk Tidskrift 1893, s. 89—92 af *Nils Höjer;* i Svensk Tidskrift 1893, s. 530—534 af *C. H. H.*

2531. **Alin, Oscar,** Karl Johan och hans tid. (1828–1844.) (Se N:o 2411.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 17—21 af *C. H. H.*

2532. **De Geer, Louis,** Minnen. D. 1—2. (Se N:o 2060.)
Rec. i Tilskueren 1893, s. 835—880 af *C. St. A. Bille.*

2533. **Varenius, Otto,** Nyare unionell litteratur och olika unionella rättsåskådningar. (Se N:o 2415.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 66—73 af *S. C. [Sam Clason.]*

2534. **Kjellén, Rudolf,** Unionen sådan den skapades och sådan den blifvit. (Se N:o 2418.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 66—73 af *S. C. [Sam Clason.]*

2535. **Friedländer, E.,** Aeltere Universitäts-Matrikeln. 2. Universität Greifswald. Bd 1: 1456—1645. (Se N:o 2429.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1893, s. 1742—1743 af *K.*

2536. **Petrelli, T. J.,** Anteckningar om svenska och finska fanor och standar under konungarne Karl X Gustaf och Karl XI intill 1686. (Se N:o 2085.)
Rec. i Finsk Militär Tidskrift 1893, s. 104—105 af *—na;* i Militært Tidsskrift (Kjöbenhavn) 1893, s. 643—653 af *H. W. Harbou.*

2537. **Flodmark, Johan,** Stenborgska skådebanorna. Bidrag till Stockholms teaterhistoria. (Se N:o 2442.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1893, s. 467—471 af *Oscar Levertin.*

2538. **Schück, Henrik,** Lars Wivallius. 1. Biografi. (Se N:o 2445.)
Rec. i Ord och Bild 1893, s. 275—278 af *Oscar Levertin.*

2539. **Sylwan, Otto,** Sveriges periodiska literatur under frihetstidens förra del (till midten af 1750-talet.) (Se N:o 2087.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1893, s. 1234—1235 af *—gk.*

2540. **Berg, Wilhelm,** Göteborgs stift under 1700-talet. (Se N:o 2100.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 58—66 af *A. H. L. [Herman Lundström.]*

2541. **Trolle-Bonde, Carl,** Trolleholm. (Se N:o 2107.)
Rec. i Svenska Turistföreningens Årsskrift 1893, s. 170—176 af *F. U. Wrangel.*

2542. **Norberg, Otto,** Svenska kyrkans mission vid Delaware. (Se N:o 2476.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 12—13 af *C. H. H.*

2543. **Bonsdorff, C. v.,** De finska städernas representation intill frihetstiden. (Se N:o 2480.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1893. Bd 2, s. 308.